

**“VEDİBASAR” qəzetinin saylarının
illər üzrə ayrı-ayrı cild şəklində nəşri**

SƏRTİB İSLAMOĞLU
(Məhərrəmov Sərtib İslam oğlu)
*“VEDİBASAR” qəzetinin təsisçisi və baş redaktoru,
yazıçı-publisist, AJB-nin üzvü*

“VEDİBASAR”

Müstəqil qəzet

I cild

2003-cü il (1-20-ci saylar)

“Araz” nəşriyyatı

Bakı - 2008

Məsləhətçi: Azər Şadlinski

Təsisçi və baş redaktor: Sərtib İslamoğlu

Redaktor: Nəsimə İsrəfilqızı

Xüsusi müxbirlər:

Tacir Səmimi (*Bakı*)

Füzuli Cümşüdoğlu

(*Gəncə-Xanlar bölgəsi*)

Şahismayıl Məhəmməd

(*Sumqayıt*)

Zaur Vedili (*Naxçıvan MR*)

Sevinc İrəvanlı (*Tərtər*)

Xudaverdi Kazımoğlu (*Bakı*)

İsmayıl Hüseynoğlu (*Bakı*)

Kitab xeyriyyəçi

Məmmədov

Elçin İbrahim

oğlunun maddi

dəstəyi ilə çap

edilmişdir.

Təşəkkür edirik!

Dizayner: Safura Həsənağaqızı

“VEDİBASAR”, müstəqil qəzet, I cild, 2003-cü il (1-20-ci saylar).

Bakı, “Araz” nəşriyyatı, 2008-ci il, 603 səhifə, şəkilli.

“Vedibasar” qəzetinin saylarını illər üzrə ayrı-ayrı cild şəklində nəşr etdirməkdə əsas məqsəd doğma Azərbaycanımızın tarixinə və taleyinə xidmət göstərməkdir. Doğma torpaqlarımızın keçmişinə, şanlı mübarizə yoluna, vətənin azadlığı uğrunda mücadilə aparan igidlərimizin qəhrəmanlıqlarına, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinə aid və s. bilgileri gələcək nəsllə toplu şəkildə ötürməklə xalqımız qarşısında övlad borcumuzu yetirmək istədik.

S 4985381515 2008
050

© “Araz”, 2008

Baş redaktorun ön söz əvəzi

Çiynini ver çiynimə ki...

*İstədim ki, yaddaşların qatlarını açım mən,
Duman basmış beyinlərə şəfəq, işıq saçım mən,
Ürəklərdə yer eləmiş dərd-ələmdən qaçım mən.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq,
Çiynini ver çiynimə ki, bunu birgə daşıyaq.*

*Gözü yolda qalan yurdun ümidisən, qardaşım,
Azadlıqçün bu torpağın şəhidisən, soydaşım,
Yığın-yığın faciənin şahidisən, dərddəşim.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq,
Çiynini ver çiynimə ki, bunu birgə daşıyaq.*

*Bir geri bax, yüz-yüz, min-min saçlarını yolan var,
Sındırılan soydaşımdan bulud kimi dolan var,
Qınaqlardan, tənələrdən qönçə ikən solan var.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq,
Çiynini ver çiynimə ki, bunu birgə daşıyaq.*

*Ata yurdun ocaqları sönüb tamam - qor lazımdır,
Yetər bunca at oynatdı- erməniyə gor lazımdır,
Vaxtı çatıb qisas anın, bizə birlik, zor lazımdır.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq,
Çiynini ver çiynimə ki, bunu birgə daşıyaq.*

*Bu torpağın çörəyini yemisənmi?- Halalındır.
- Mən doymadım, birin də ver,- demisənmi?- Halalındır.*

*-Təsib necə, qeyrət necə,-çəkmisənmi?- Halalındır.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq,
Çiynini ver çiynimə ki, bunu birgə daşıyaq.*

*Bir yetimin saçlarına sığal, tumar çəkməmisən,
Yüz demirəm, min demirəm- bircə ocaq tikməmisən,
Vətənimin sinəsində sevinc tumu əkməmisən.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq,
Çiynini ver çiynimə ki, bunu birgə daşıyaq.*

*Arxamızca haray çəkir, dad eyləyir yurd yerimiz,
Gözləri kor, qulağı kar, dili gödək - hər birimiz,
Vətən yoxsa, yaşamırıq, daha yoxdur bir dirimiz.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq,
Çiynini ver çiynimə ki, bunu birgə daşıyaq.*

*Bu borc adi bir borc deyil,- izzət, hörmət borcudur,
Dədə Qorqud əmanəti, - namus, qeyrət borcudur,
Azərbaycan qarşısında- bir sədaqət borcudur,
Kömək uman hər bir kəsə bir mərhəmət borcudur,
Həm mərifət, həm qanacaq, həm dəyanət borcudur.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq.
Çiynini ver çiynimə ki, bunu birgə daşıyaq.*

*Mənim gücüm sözümdədür, qələm adlı gözümdədir,
Ürəyimin od-alovu ocağımda, közümdədir,
Vətən dərdin gizləmişəm, sinəmdədir, özümdədir.
Bu dərd mənim, həm sənindir, onu birgə yaşayaq,
Çiynini ver çiynimə ki, dərdi birgə daşıyaq.*

Sərtib İSLAMOĞLU

Oğuz Yurdu

Vedinin yanı dağlar,
Ürevi, canı dağlar,

Burda bir el var idi,
Siz deyin, hanı, dağlar?!

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№01 (01) 27 fevral 2003-cü il

QİYMƏTİ 1000 MANAT

Baş redaktordan

Əziz oxucular!

Qərbi Azərbaycanın tarixi torpaqlarından birinin adını özündə yaşadacaq “Vedibasar” adlı müstəqil qəzet bu gündən etibarən Sizin görüşünüzdə gəlir.

Möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin dediği kimi, “Mərhələ-mərhələ gerçəkləşdirilən qeyri - insani siyasət nəticəsində azərbaycanlılar indi Ermənistan adlandırılan ərazidən – min illər boyu yaşadıkları öz doğma tarixi - etnik torpaqlarından didərgin salınaraq kütləvi qətl və qırğınlara məruz qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdılıb viran edilmişdir”.

Bəli, Azərbaycanın Ermənistan adlanan ərazisində XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq bir neçə mərhələdə həyata keçirilən deportasiya siyasəti – azərbaycanlıların ata - baba yurdlarından zorla köçürülməsi on beş il bundan əvvəl başa çatdı. Qərbi Azərbaycanın yüzlərlə şəhər və kəndində əsrlərlə yaşamış 200 mindən çox soydaşımız qədim türk torpaqlarından ermənilərin törətdikləri soyqırım nəticəsində qovuldular – qaçqına, köçkünə çevrildilər.

Danılmaz bir həqiqətdir ki, Azərbaycanın o vaxtkı hakimiyyəti yox, məhz Azərbaycan xalqı elə ilk gündən Ermənistan qaçqınlarını hər cür qayğı ilə əhatə etdilər, yardım göstərdilər. Bu gün Qərbi Azərbaycandan zorla qovulan soydaşlarımız Azərbaycan Respublikasının ictimai-siyasi həyatının bütün sahələrində yaxından iştirak edir, Vətənimizin hərbi və iqtisadi qüdrətinin daha da artması üçün fəaliyyət göstərir, işğal altında qalan iyirmi faiz torpaqlarımızın ermənilərdən təmizlənmə-

si, soydaşlarımızın Ana nəfəsli doğma el-obasına qayıtması uğrunda aparılacaq taleyüklü mübarizəyə həmişə hazırdırlar.

Ermənilərin törətdikləri soyqırımına məruz qalan Oğuz elləri sırasındadır. Vedibasara mahalının öz yeri, öz tarixi keçmiş və öz həsrəti, öz nis-kili vardır.

Bu baxımdan da, nəşrinə yeniçə başladığımız “Vedibasara” qəzetinin yaradıcı heyəti belə bir tarixi gerçəkliyi bir daha vurğulamaq istəyir ki, üstündən neçə illər keçsə də, doğulduğumuz torpaqlar, yurd həsrəti, aralı-dağlı and yerimiz olan ulu torpaqlarımız unudulmur. Əksinə, illər keçdikcə el-oba vüsalı adamı daha çox narahat edir, kimlərsə vaxtla buraxdığı səhvləri düzəltmək istəyirsən. Unutqanlıq bəşəriyyətin ən müdhiş xəstəliyidir. Kimliyini, keçmişini, eşitdiyin laylaları, bayatıları unutmaq, udduğun havanın, içdiyin suyun, yediğin çörəyin tamamı yadırgamaq insanı get-gedə mənəvi heçliyə aparıb çıxarır. Bir neçə nəsil dəyişdikdən sonra kim olduğunu tamam unudursan. Bu iş, faciədir. “Vedibasara” qəzetinin öz məramı var:

– “Vedibasara” qəzeti müdrik ağsaqqallarımızın bir ağıllı kəlamının da, ağbirçək nənələrimizin sinələrində bu günə qədər gəlib çatan bir deyimindir. Bu torpağın bəşəriyyətə bəxş etdiyi el sənətkarlarının, xalq qəhrəmanlarının, ziyalılarının, şair və yazıçıların bir nümayəndəsinin də adlarının, onların əsərlərinin unudulmasını istəmir, onları arayıb-axtarıb bir yerə toplamaq, araya-ərsəyə gətirmək, çap edib gələcək nəsillərə çatdırmaq istəyir. “Vedibasara” qəzeti regional qəzet deyil. Qəzetin səhifələri, redaksiyasının qapıları Sizin hamınızın Ü adına Ermənistan deyilən Qərbi Azərbaycanın bütün bölgələrindən – İrəvandan, Vedibasardan, Zəngibasardan, Göycə mahalından, Qəmərliyə, Zəngəzurdan, Dərələyəzdən, Dərəçiçəkdən, Gümrüdə, Dilican dərəsindən, Çələloğludan, Hamamlıdan, Ağdərədən, Əştərəkdən böyük və doğma Azərbaycanımızın bütün guşələrindən olan soydaşlarımızın, eyni zamanda çətin günlərimizdə bizə həyan olan, doğma qardaş kimi köməyimizə çatan ulu Vətənimizin bütün övladlarının, tarixin müəyyən dövrlərində müxtəlif səbəblər üzündən xarici ölkələrə səpələnmiş qardaş-bacılarımızın üzünə açıqdır. Əziz oxucular! Sevinciniz sevincimiz, dərdiniz dərdimizdir. “Vedibasara” qəzetinin uzunömürlü, oxunaqlı və ürəyinizcə olması Sizdən, yaxından iştirakınızdan çox asılıdır.

Hörmətli alimlərimiz! Ata-baba torpaqlarımızın tarixi haqqında yeni

əsərlər yazın – vətəndaşlıq borcunuzdur.

Şair və yazıçılarımız! Gözü yolda qalan dağlarımız haqqında, bu dağlarda at oynadan, düşməne qan udduran qəhrəmanlarımız barədə ədəbi əsərlər yaradın. Bu gün böyüyən gənc nəslin ürəyində vətənpərvərlik məşəlini yandırın, onlara el-oba, torpaq məhəbbəti, düşməne nifrət hissi aşılaysın. Qoy el sənətkarları mahnılarında qədim Azərbaycanımızın işğal, əsarət altında qalan doğma yerlərimizi vəsf etsinlər. Ürək yanğısı ilə yazdığınız, söylədiyiniz hər müdrik kəlam qəzetimizdə özünə geniş yer tapacaqdır.

Ölkəmizin Prezidenti Heydər Əliyevin apardığı doğru-düzgün siyasətin məntiqi nəticəsi olaraq son illər Azərbaycanımızın həm daxili, həm də xarici siyasətində mühüm uğurlar qazanılmış, dövlətçilik quruculuğunda, iqtisadi sahədə müəyyən nailiyyətlər əldə edilmişdir. Fəxrlə deyə bilərik ki, bu gün müstəqil Azərbaycanın düşməni üzərində qələbə qazana biləcək güclü ordusu yaradılmışdır.

Bu gün biz azərbaycanlıların yalnız bir dərdi var – Qarabağ və Qərbi Azərbaycan dərdi. İnanırıq ki, Azərbaycanın rəhbərliyi bu dərdimizə əlac etmək iqtidarındadır. İnanırıq ki, vaxt gələcək, işğal altında olan Qarabağ torpaqları düşməndən azad ediləcək, Qərbi Azərbaycan özümüzlə qaytarılacaq və biz tarixi yurdumuza tək-cə mahnı qanadlarında, bədii əsərlərdə deyil, müzəffər Azərbaycan Ordusunun köməyi ilə əsil həqiqətdə gedəcəyik.

“Vedibasar” qəzeti bu müqəddəs işdə Sizinlədir, əziz oxucular!

Təbriklər

İSRAFİL MƏMMƏDOV:

HAQQIN YANAR ÇIRAĞI OLSUN!

- Babamız Zərdüşt bütün yaranmışlara hər şeydən əvvəl sülh, ülfət və əmniyyət diləyib. Qorqud dədəmiz Tanrı qüdrətindən törənmiş məxluqatı haqqa ismarlayıb. Nuhdan, “Avesta”dan üzü bu yana Ağrı dağının çəmənzar ətəyində, mayası nur, qayəsi nur Azərbaycanımızın bənzərsiz bir guşəsində sülh, ülfət, haqq-ədalət adlı gur bir ocaq alovlanıb. O ocağın odunu sönməyə qoymayan, yanar saxlayan, alovunu göylərə bülənd eləyib işıqlı-nurlu bir çırağa döndərən vedililər olub. Ağrı dağı sayağı başəyməz, belibükülməz vedililər! Dostu bağrına basan, düşmənin qulağını kəsən vedililər! Səhnədə yox, nağılda yox, dildə yox, canlı həyatda gerçək qəhrəman olan vedililər! El-oba qeyrətini-Vətən təəssübünü mərdi-mərdənliklə çəkən vedililər! Vətənsəvərlikləri, hünərvərlikləri, nəzakət-lətafət və idrak əhli, zəka və dərrakə sahibi olduqlarına, mənalı yaşam fəlsəfəsi seçdiklərinə görə qüruru və ismətinə mətanətlə qoruyan bütün vedililər qarşısında baş əyir, Vedibasarı qərīb düşüb hələlik qürbətdə qalmasına min qat təəssüflərin və ürəkdən-candan yanırım. Vedidə yaşamış keçmişimizi, vedililərin qəhrəmanlıq dastanını, Azərbaycanımızın bütövlüyünə duyulan böyük ehtiyacı yaddaşlara həkk etməyə gələn qəzetin əməkdaşları və oxucularını ürəkdən təbrik edir, – “Qəzetiniz haqqın çırağı olsun!” - deyirəm. “Bu çırağın işığı altında ata-baba yurdu – Vedibasara ocağına qayıtmaq arzunuz çin olsun!” - deyirəm!

XALQ ARTİSTİ MUXTAR AVŞAROV:

- Xalqımızın elm və mədəniyyət tarixində elə şəxsiyyətlər olub ki, onlar millətimizin maddi və mənəvi sərvətlərini, milli ənənələrini qoruyub bu günə qədər saxlamış, xalqımızın yaddaşında silinməz izlər qoyub getmişlər. Belə şəxsiyyətlər bu gün də müstəqil respublikamızda az deyil. Onlar azad Azərbaycanımızın qəhrəmanlıq ənənələrini, demokratiya ideallarını qoruyub saxlamağa çağırırlar.

Respublikamızda çoxsaylı qəzet və jurnalların nəşri isə müstəqil dövlətimizdə demokratiyanın məhsuludur.

Hörmətli dostlar! “Vedibasara” adlı qəzetinizin dünya üzü görməsi münasibəti

ilə Sizin yaradıcı heyəti, bu işin bütün təşəbbüskarlarını ürəkdən təbrik edirəm. Mən Sizin işinizi ata-babalarımızın ruhuna hörmət, onların müsbət ənənələrinin davamı kimi qiymətləndirirəm. Yeni yaranmış “Vedibasar” qəzetinə uzunömürlülük, Sizə və bütün Vedibasar camaatına, eyni zamanda Qərbi Azərbaycandan olan bütün soydaşlarımıza cansağlığı, işlərində uğurlar arzu edirəm.

F. AĞASIOĞLU, professor:

- Balaca olanda Vedidən Ağrı dağın çox baxmışam, 50-ni haqlayanda isə İqdıra gedib, Ağrı dağının ətəyindən Vediyə həsrətlə baxmışam, beynimdə səslənən Fərman bəyin “Vedinin yanı dağlar...” bayatısı ilə baxmışam Vediyə. Fərman bəy Kərimzadə Vediyə olan borcunu verib, dünyasını dəyişdi. Vedinin tarixə saldı; Abbasqulu bəyin son iki gününü filmə çəkdi. O vaxtlar ürəyimdən keçən Vedinin tarixini yazmaq istəyi illər boyu rahatlıq vermir mənə. Tanrı yardım etsə, əlimdəki “Azər türklərinin İslamaqədərki tarixi” kitabını bitirən kimi,

Vedibasarın tarixini yazmağa çalışacağam. Elə bu başdan deyim ki, Türk dünyasının bu kiçik bir parçası Vedi diyarının çox böyük, həm də çox şərəfli bir keçmişi var. Yalnız ruslar bura ayaq açandan sonra bu böyük tarix gün-gündən öləziyib. Abbasqulu bəy Şadılının başçılığı ilə Vedi ərənlərinin son dirənişi “Qırmızı tabor” adı altında haylara qarşı yaratdıqları alayın savaşılarıdır. Rusların köməyiylə qədim türk yurdu İrəvan mahalında tarixdə ilk Hayastan dövləti qurulandan sonra bu mahalın digər bölgələri kimi, Vedinin də qara günləri başladı, son akkordlar isə 1988-də vuruldu.

Azər xalqının tarixində Vedinin önəmli yeri vardır. Vedinin saqa, qamər, şadılı və zəngi boyundan çıxan dövlət adamları təkcə Azər türklərinin deyil, Anadolu və Mosul-Ərbil türklərinin də tarixində mühüm rol oynamışlar. Qamər boyundan olan Sandak-Şatər öz ordusu ilə Asur dövlətini lərzəyə salmışdı, şadılı boyundan olan Sultan Səbahəddin xaçlı yürüşlərini darmadağın etmişdi. Vedidən təkcə hərbi sərkərdələr deyil, dövlət xadimləri, nazirlər, görkəmli yazıçı və alimlər də çıxmışdır. Bütöv Qafqazda açılan ilk məktəblər sırasında 1870-ci ildən fəaliyyətdə olan Vedi məktəbinin böyük ziyalılar nəslinin yetişməsində böyük rolu olmuşdur. Təsadüfi deyil ki, Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinəndən öncə, 1917-ci ildə ilk Milli Hökumət Vedidə qurulmuşdu.

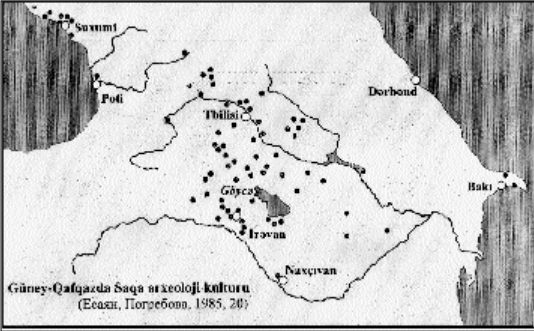
“Vedibasar” qəzetinin işıq üzü görməsi münasibətilə onun yaradıcılarını təbrik edir, uğur diləyirəm. İnanıram ki, Uca Türk millətinin, Böyük Azər xalqının ilkin Ata yurdunda kiçik bir parça olan bu Vedibasar diyarının etnoqrafik özəlliyi, folkloru, məzəli-duzlu lətifələri toplanıb, bu qəzetdə yer alacaq. Vedinin yetirdiyi tarixi şəxsiyyətlər burada yad olunacaq. Doğma yer-yurd adlarımız sıralanıb burada izahını tapacaqdır. Bu işdə Tanrı Sizə yar olsun.

Vedibasar mahalının qədim türk tayfaları

Vedidə Saqa-Qamər boyları

1-ci məqalə

Quzey-Azərbaycanın başqa bölgələrində olduğu kimi, Vedidə də qədim türk boylarının adı yazılı qaynaqlarda m.ö. I minilin başlarından çəkilir. Vedi ovalığının və ümumiyyətlə Ağrı dağı ətəyindən başlanan İrəvan çuxurunun adı tarixdə bir neçə dəfə dəyişmişdir. Bu dəyişmələrin səbəbi bölgəyə yeni tayfaların gəlib yerləşməsi ilə bağlıdır. Öncə burada Az adlı türk boyları yaşadığından bütün bölgə “Az ölkəsi” adlanırdı. Buranı zəbt edən Urartu çarı yazır ki, “mən düşmən Az ölkəsini tutdum”. Bir neçə əsr Az boyları ölkəyə yerləşən urartu tayfaları ilə iç-içə yaşamışdır. Urartu dövləti dağılandan sonra burada Quzey-Qafqaza çəkilən urartu boyları, indiki çeçen-inquş xalqının ulu babaları Vedi-Naxçıvan arasındakı yer-yurd adlarını da oraya daşımışlar. Ona görə də, Vedi-Naxçıvan toponimlərinin xeyli hissəsi (Vedi, Naxçı, Arqun, Qaşqa, Qızıl və s.) indi də çeçen-inquş xalqlarının yaşadığı ərazilərdə mövcuddur.

Azların ölkəsi sayılan Vedi mahalı m.ö. I minilin sonlarında Azər ölkəsi kimi tanınmışdır. Artıq Yeni eranın ilk əsrində Strabon yazır ki, Araz çayı Azər ölkəsinin yanından keçib Atropatenə tərəf axır.

Urartu dövlətinin yıxılmasına səbəb Güney-Qafqaza saqa-qamər boylarının gəlməsi idi. Vaxtilə Ön Asiyadan gedən bu atlı türk boyları

m.ö. VII əsrdə Quzey-Qafqazdan Azərbaycana qayıtmışdı. Saqa-qamər boylarının gəlişi bütöv Ön Asiyanın siyasi-inzibati görkəmini dəyişdi. Belə ki, Urartu dövlətindən sonra Asur dövləti də çökdü. Güney Azərbaycanda Mada (Midiya) dövləti yarandı. Saqa və qamər boyları Quzey-Azərbaycanda Saqa dövlətini qurmuşdu. Bu dövlətin (Elin) sərhədləri quzeydə Borçalı mahalını, güneydə Araz yaxalarını əhatə edirdi, mərkəzi isə İrəvan çuxuru idi. Saqa (skif) boylarına aid arxeoloji abidələrin Güney-Qafqazda yayılmasını əks etdirən Poqrebova və Yesayanın tərtib etdiyi bu xəritədə Saqa dövlətinin ərazisi aydın görünür.

Saqa və qamərlər ilə Azərbaycana qayıdan digər türk boyları içində gögər, duvan, qorak və sair tayfalar da vardı. Görünür, Bakıya yaxın Duvanlı və Vedidəki Divin (Duvın) kəndlərinin adı həmin duvan tayfalarından qalmadır. Gö-

gər boyları isə İndiki Axıska (Ağ-saqa) və Borçalı mahalında yerləşmişdi və uzun müddət bura yunan-latın qaynaqlarında Qoqarena, sonralar isə hay qaynaqlarında Quqark adlanmışdır. Sonrakı gürcü qaynaqları isə bu bölgəni “Didi Turkoba” (Böyük Türk yurdu) kimi verir.

Ümumiyyətlə, mərkəzi İrəvan mahalında olan Saqa dövlətinin əraziləri Dədə Qorqud dastanlarında ərənlərin at oynatdığı oylaqlardır. Bu da göstərir ki, saqalar ilə qayıdan türk boylarının çoxu oğuzlar imiş. Ona görə də, İrəvan mahalını Qədim Oğuz yurdu adlandıranlar səhv etmir. Saqa boylarının bir qismi saqat adlanırdı. Güney-Qafqazda saqat tayfalarının izi Pir-Saqat çayının adında qaldığı kimi, Saxatlı və Sahatlı yer adlarında da əks olunmuşdur. Sahatlı tayfası Vedidə də məskunlaşmışdı. Elə həmin çağlarda Az ölkəsi (Azər ölkəsi) kimi tanınan Vedibasara və İrəvan çuxuru urartu qaynaqlarında Kuərli dərəsi kimi qeyd olunur. Kuər isə qədim türklərdə və sonralar hunlarda ildırım və şimşək iyəsinin adıdır ki, bu barədə görkəmli mifoloq professor Mirəli Seyidov hərtərəfli izahat vermişdir. Artıq saqat tayfaları bu Kuərli dərəsinə, yəni İrəvan çuxuruna yerləşəndən sonra bura Saqat çuxuru adlanır. Saqat çuxuru deyimi zaman-zaman Saxat, Sahat çuxuru formasını almışdır. Hay qaynaqları bunu Sakat çuxuru kimi versələr də, ərəb-fars qaynaqları yanlış olaraq bunu Çuxur-SəTd adlandırmışlar. 2500 il bundan əvvəl yaranan bu adın düzgün yazılışı Çuxur-Saqat və ya Saqat çuxuru şəklində olmalıdır.

Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, qədim tariximizi o qədər də yaxşı bilməyən bəzi tarixçilər bu qədim adların yozumunu “mollasayağı” izah etmək istəyir. Bir də baxırsan ki, televiziya ekranından bir alim deyir: Çuxur-Səd hansısa ərəbin adından yaranıb və yaxud İrəvan Rəvanqulu xanın adından qalıb. Əlbəttə, bu cür “elmi” şərhlər tariximizi təhrif edir. Guya ki, Rəvanqulu xandan əvvəl İrəvan adlı şəhər yox imiş? Axı, haylara qətiyyənlə dəxli olmayan İrəvan şəhərini urartu çarları salıb və bu tarixi fakt o dövrün sənədlərində qeyd olunub.

Qəhrəmanlıqda Saqa boylarından geri qalmayan qamər boyları da İrəvan mahalının müxtəlif bölgələrində məskunlaşmışdır. Qəmərli adı onlardan qalıb. Tarix kitablarında bu adı da yanlış olaraq kimmer şəklində verirlər. Halbuki, qədim mənbələrdə, hay qaynaqlarında və Bibliyada bu boyun adı Qamer kimi yazılmışdır. Vaxtilə qamər adının etimologiyasını vermiş və bunun **qam-ər** tərkibindən yaranan “qam boyu” (şaman ərər) anlamı daşdığını yazmışdım. Bir çox tarixçilər artıq bu adı **kimmer** şəklində deyil, qamər şəklində yazırlar, lakin hələ də yanlış variantı işlədənlər vardır.

Qamər boylarının adı Kəmərli adlı kəndlərdə də qalmışdır. Saqa dövlətini tək-cə saqa boyları deyil, bu dövlətin qurulmasında digər türk boyları ilə birlikdə qamər boyları da yaxından iştirak etmişdir. Hətta, qamərlərdən təşkil olunmuş ordunun başında Tuğdamın oğlu Sandak-Şatər adlı prins durmuşdu. Asur

çarları bu prinsin ordusundan qorxuya düşüb, onun hücum edib-etməməsini öyrənmək üçün fala baxdırmışlar. Həmin fal yazısı bugünə qədər qalmışdır. Saqalar kimi qamərlər də Anadoluda və Aralıq dənizi sahillərində qorxunc ordusu olan tayfa kimi tanınmışdı. Elə buna görə də, tanrının göndərdiyi cəza ordusu kimi adı Bibliyaya düşmüşdü.

Göründüyü kimi, qədim Türk tarixində önəmli yeri olan və Vedini urartulardan azad edən saqa-qamər boylarının bir qismi İrəvan çuxurunda oturmuşdur və onların Vedidə məskunlaşması haqqında həm arxeoloji bəlgələr, həm də yer-yurd adları vardır. Məncə, döyüşkən və sözündən dönməyən vedililərin damarında həmin saqa-qamər boylarının qanı axır: “Vediliyik, bir ellişik, dediyimiz dedikdir” deyimini həmin boyların xarakterini sərgiləyir.

Vedinin Şadılı boyu

2-ci məqalə

Vedidə qədim çağlardan az (azər), qızılanlı, kotanlı, saqa, qamər, qaşqay, ermi (ərmik), avşar, qaralar, polad, zəngi, yıva və paskilər adlı müxtəlif boylar yaşayırdı. Vedibasara mahalının tayfalarından biri də qədim türk boyları içində şərəfli tarixi olan Şadılı boyudur. Adı Şidli kənd adında qalan bu boydan tanınmış tarixi şəxsiyyətlər, görkəmli sərkərdələr və alimlər çıxmışdır.

Şadılı boyunun adı “şad” sözündən yaranmışdır və “şadı olan”, “şada məxsus” anlamı daşıyır. Şad sözü isə dövlətçilik termini olub keçmişdə elbəyin, xaqanın oğluna verilən tituldur. Lakin bu titulu oğulların hamısı deyil, müəyyən vəzifəyə təyin olunan oğul daşıya bilirdi. Dövlət başçısının oğlu qoşuna və ya hər hansı bir bölgəyə başçı təyin olunanda onun adına “şad” titulu əlavə olunurdu. Qədim Göytürk yazılarında belə cümlələr var:

- İki oğluma yabğu və şad adı verdim.

Yeddi yüz kişini döyüşə aparanın böyüyü şad idi.

Bizans elçisi Valentinosu 576-cı ildə qarşılayan Göytürk dövlətinin prinsı də Türk-şad adını daşıyırdı. Türkeşlərlə 704-də vuruşan Börü-şad, Alp Arslanın yanında gənc elçi Şadi, Altun Ordu hökmdarı Şadi-beq (1401-1407) adlarında da rast gəldiyimiz “şad” sözü çox qədim zamanlardan işlənir. Belə ki, hələ Şumer çağında Güney-Azərbaycanda dövlət başçısının yanında şat-amu (şatam-mu) titulu daşıyan məmur olması haqqında məlumat verən şumer yazısının yaşı 4 min ildən artıqdır. Urmu gölünün güney-şərq tərəfində m.ö. IX əsrdə **qızıl** adlı boyun yaşadığı bölgədə başçının adı Piri-Şad idi. Qədim hay tarixçilərinin yazdığına görə, Ermən ölkəsinə hücum edən xəzər ordusunun başında da Şad dururdu.

Göründüyü kimi, şad titulu müxtəlif türk bölgələrində işlənmişdir. İrəvan mahalında bu titulun ən qədim yazılı tarixi m.ö. VII əsrin ortalarına aiddir.

Asur yazısında keçən bu məlumat həmin çağda Kür-Araz çayları arasındakı əraziləri əhatə edən və Vədi də daxil olmaqla, mərkəzi Göyçə gölü hövzəsi olan saqa-qamər boylarının qurduğu Saqa dövləti ilə bağlıdır. Burada söhbət dövlət başçısı Tuğdamın oğlu Sandak-Şatər haqqında gedir.

Beləliklə, şad sözündən yaranan şadılı, şatər, şatır, şatırlı boylarının adı qədim çağlardan bəllidir. Şadılı boyu m.ö. minillikdə Van gölünün batı tərəfində, Urmu gölü hövzəsində və o çağlarda Saqat çuxuru adlanan İrəvan çuxurunda, yəni Vedibasar mahalında yaşayırdılar. Sonrakı çağlarda şadılı, şatırlı və şato adlı boyların Quzey-Qafqaza, hətta, Çinin quzeyinə qədər miqrasiya etdiyini görmək olur. Göytürklərlə çinlilər arasında şato boylarının qurduğu Şato dövləti də diqqəti cəkir.

Şadılı boyundan çıxan dövlət adamlarından biri də haqqında dastanlar yazılıb, filmlər çəkilən qüdrətli Sultan Səlahəddin Eyyubidir. Xaçlı yürüşlərin qarşısını alan bu milli qəhrəman haqqında Əziz Ələkbərlinin yazdığı çox dəyərli və çoxcildli “Qərbi Azərbaycan” kitabının I cildində (Vedibasar mahalı) məlumat verilmiş, mənbələrdə babasının adı Şadi Eyyub kimi yazılması qeyd olunmuşdur. Əziz bəy şadılı soyunun yetirdiyi son milli qəhrəman Abbasqulu bəy Şadılı (Şadlinski) haqqında da ayrıca kitab yazmışdır. Atamın mənsub olduğu şadılı soyunun bir nümayəndəsi kimi, bu qiymətli əsərlərinə görə Əziz bəyə təşəkkür etməyi özümə borc bilirəm.

Tarixin bizə verə bildiyi ən qədim qaynaqlarda adı keçən şadılı boyunun təkcə Vedibasar bölgəsində deyil, türklərin yayıldığı bir çox bölgələrdə görünməsi və bu boydan çıxan dövlət adamlarının türk millətinin tarixində önəmli rol oynaması vedililər üçün böyük şərəfdir. Ata yurdu Vədi olan şadılılar bu gün Anadolu, Güney və Quzey Azərbaycanın ayrı-ayrı bölgələrində yaşayırlar və ulu soyları ilə fəxr edirlər.

(Davamı gələn sayımızda)

Firudin AĞASIOĞLU
professor

VEDİBASAR MAHALININ ƏRAZİSİ VƏ COĞRAFIYASI

Əziz ƏLƏKBƏRLİ

Vedibasara mahalı (Vedi və Qarabağlar rayonları) Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistanın) tarixinə görə ən qədim, coğrafi-siyasi mövqeyinə görə ən strateji, təbiətinə görə ən zəngin bölgələrindən biridir. İndiki Ermənistan Respublikası ərazisində, Ermənistan, Azərbaycan, Türkiyə və İranın bugünkü dövlət sərhədlərinin kəsişdiyi yerdə, Araz çayının şərq sahilində, Ağrıdağ vadisinin (Ararat düzənliyinin) Böyük Ağrı və Kiçik Ağrı dağ zirvələri ilə üzbəüz hissəsində yerləşir. Bir tərəfdən Ağrı dağlarının ətəyindən axan Araz çayı ilə, Göyçə və Dərələyəz mahalları, digər tərəfdən isə Şərur mahalı ilə Gərnibasara mahalı arasında barlı-bərə-

kətli, aranlı-dağlı böyük bir ərazini əhatə edir.

Lakin Vedibasara mahalı tarixən daha geniş ərazini əhatə etmişdir. Qədim Azərbaycan torpağı olan bu mahalın əraziləri hazırda üç dövlətin (Ermənistan, Azərbaycan, Türkiyə) arasında bölüşdürülmüş, təkcə Ermənistanın tərkibində qalan əsas hissə beş rayon (Vedi, Qarabağlar, Qəmərlı, Ellər, Qaranlıq) arasında paylaşıdırılmışdır. Vedibasara mahalının Arazın sağ sahilinə düşən bir sıra kəndləri isə 1828-ci il Türkmənçay bağlaşmasına əsasən sərhədin o tayında – Türkiyə ərazisində qalmışdır.

Vaxtilə qədim Sak çarlığının, Armaniya ölkəsinin, Şəddadilər, Atabəylər, Səfəvilər kimi qüdrətli dövlətlərin bir bölgəsi, XVIII yüzilin ortalarından eTtibarən İrəvan xanlığının tərkibindəki 15 mahaldan biri, xanlıq əraziləri Rusiya tərəfindən işğal olunduqdan sonra İrəvan quberniyasının İrəvan qəzasının Vedibasara nahiyəsi, 1930-1988-ci illərdə Ermənistan SSR-in Vedi (1968-ci il mayın 15-dən Ararat) və Qarabağlar (1937-1948) rayonları kimi mövcud olan bu ərazi-inzibati vahid son (1988-ci il) durumuna görə cənub-qərbdən Araz çayı vasitəsilə Türkiyə dövləti ilə, cənub-şərqdən Naxçıvan MR-in Şərur və Ermənistan Respublikasının Keşişkənd (Yeğeqnadzor), şimal-şərqdən Ermənistanın Qaranlıq (Martuni), şimaldan Ellər (Abovyan), şimal-qərbdən Qəmərlı (Artasat) rayonları ilə həmsərhəd idi.

Ərazisi 1399,25 kv.km, rayon mərkəzi İrəvan şəhərindən 49 km-lik məsafədə yerləşən şəhər tipli Böyük Vedi (1946-cı il aprelin 4-dən Vedi) qəsəbəsi idi.

1988-ci ilin mətlumatına görə rayonda 1 rayon tabeli şəhər (Böyük Vedi), 1 şəhər tipli qəsəbə (Dəvəli), 13 kənd soveti, cəmi 32 yaşayış məntəqəsi olmuşdur.

Lakin bu, Vedibasara mahalı (rayonu) ərazisində tarixən və hətta yaxın onillərə qədər mövcud olmuş yaşayış məntəqələrinin sayından bir neçə dəfə azdır.

Vedibasara mahalı relyefinə görə bir-birindən kəskin şəkildə fərqlənən dağlıq və düzənlik (aran) hissələrinə ayrılır. Dağlıq hissə sərt qayalıqlı çılpaq və meşə zolaqları ilə örtülü yaşıl dağ, dərə və yamaclardan ibarətdir. Burada yay sərin, qış qarlı-şaxtalı keçir.

Düzənlik hissə isə (dəniz səviyyəsindən 850-1000 m yüksəklikdə) iqliminə görə dağlıq hissə ilə təzad təşkil edir. Temperatur yayda çox vaxt +30 dərəcədən yuxarı, qışda nadir hallarda -10 dərəcədən aşağı olur. Lakin havası dəyişkəndir, qəfildən qışda temperatur -30 dərəcəyədək aşağı düşsə, yayda +20 dərəcəyədək enə bilər. Mart-aprel aylarında qarın yağdığı olub. Yazda tez-tez dolu düşür, göydə şimşəklər çaxır, ildırımlar şaqıldayır, leysan yağış tökür.

Vedibasarda adətən üç cür yel (burada “külək” sözü işlədilmir) əsir: şimal-qərbdən – İrəvan tərəfdən soyuq Ələyaz yeli, cənub-şərqdən – Naxçıvan tərəfdən isti Şəril (Şərrur) yeli, qərbdən – Ağrıdağ tərəfdən (bu dağın Türkiyə tərəfdəki üzündə Koroğlunun oylağı olan Çənlibel yerləşdiyindən adamlar “Koroğludan” da deyirdilər) Koroğlu yeli. Hərdən yeri-göyü lərzəyə gətirən tufan qopar, qara yel əsər, hətta neçə illik iri ağacları kökündən çıxarıb yerə qoyardı.

Vedibasara mahalında təbiətin bu dərəcədə şıltaqlığı yaqın ki, onun coğrafi mövqeyi ilə bağılı idi. Belə ki, mahal qərbdən Böyük Ağrı və Kiçik Ağrı kimi iki nəhəng dağ zirvələri, şərqdən isə Kiçik Qafqaz sıra dağları ilə əhatələndiyindən həm şimaldan, həm də cənubdan bu dağ silsilələrini bir-birindən ayıran iki böyük “koridor-düzənlik” uzanıb gedirdi. Elə ona görə də mahala həmin iki “koridor” vasitəsilə hava axını dolurdu ki, şimal koridorundan gələn hava axını Ağrıdağ vadisinin şimal qurtaracağı tərəfdə yerləşən ən uca zirvə – Ələyaz dağının (h.4095) adı ilə, yuxarıda dediyimiz kimi, Ələyaz yeli, Ağrıdağ düzənliyinin qurtarılıb, Şərrur düzənliyinin başladığı cənub koridorundan gələn hava axını isə Şərrur düzənliyinin adı ilə **Şəril yeli** adlanırdı.

Vedibasara axşamlarının da qəribə mənzərəsi vardı. Günəş Ağrı dağının arxasında qurub etməyə başladımı, dağın kölgəsi sürətlə Vedibasaraın üzərinə yeriyərdi. Kəndlərin, dağların, təpələrin üstü ilə sürətlə irəliləyən kölgə ən axırda Kotuz dağının üstünə “hücum” çəkərdi. Sonda dağın zirvəsi qızarar, kölgə tam örtükdən sonra dağ göy rəngə boyanar, qırmızılıq isə göy üzündəki buludlara çökərdi.

Vedibasara mahalının həm dağlıq, həm də aran torpaqları Veda çayı tərəfindən iki hissəyə bölünürdü. Başlanğıcını Vedibasara mahalının şərq yamaclarındakı buz bulaqlardan götürən bu çay Cığın dərəsi boyunca qərbə doğru axaraq gölü, bulaq və ırmaqları özünə birləşdirib, aşağılarda Kəsüs və Şahablı adlı da-

ha iki dağ çayına qovuşub, mahalın düzənlik hissəsini də kəsib keçərək onun qərb qurtaracağında – qədim Şiddi kəndi yaxınlığında Araz çayına tökülürdü.

Lakin burada bir cəhətə aydınlıq gətirmək istəyirik. İ. Şopenin mətlumatlarında Vədi çayı Şiddi kəndi yox, Xorvirab kəndi yanından axaraq Araza tökülür. Bu, çayın yatağının əvvəllər fərqli olduğunu və bizim fikrimizcə, Qaralar kəndinin şimal torpaqlarındakı Qumarx deyilən qədim çay yatağından keçdiyini təsdiqləyir.

Bundan başqa, mənbələr Vədi çayının əvvəllər çox sulu çay olduğunu göstərir. Bunu çayın böyük yatağı və çay üzərindəki çoxlu dəyirmanlar da sübut edir. Vaxtilə Arxaşan çayı da bura axırmış, sonralar Göyçə gölünə üz tutub. İ. Şopenin yazdığına görə, İrəvan xanlığının sonuncu sərdarı Hüseynqulu xan bu çayı təzədən Vedibasara çuxuruna qaytarmaq üçün tədbirlər görsə də, bölgəyə rus qoşunlarının hücumu ilə bağlı hərbi əməliyyatlar buna imkan verməmişdi.

Yeri gəlmişkən, Cığın dərəsi ilə axdığına görə Vədi çayı bir çox mənbələrdə Cığınsu çayı, Kolanlı tərəfdən axıb gəldiyi üçün bəzən Kolanlı çayı, el arasında Fərhad-Şirin əfsanəsinin yerli variantına görə Fərhad çayı, Vədi kənd camaatı tərəfindən isə Goraban çayı da adlanmışdır.

Elə mahalın adı da (Vedibasara) Vədi çayının adından götürülmüşdür və Vədi çayının yatağı – tutduğu ərazi anlamındadır. Vədi çayının adına gəldikdə isə, o da özlüyündə bu adı ərazinin qədim adından (Eti/Veti) almışdır.

Vedibasara mahalının dağlıq hissəsi mahalın mərkəzi olan Böyük Vədi qəsəbəindən başlayaraq Göyçə, Dərələyəz və Gərnibasara mahallarına doğru uzanan üç böyük dərə – mərkəzdə Cığın dərəsi (Cığındərə), sağda Çanaxçı dərəsi (Çanaxçıdərə), solda Milli dərəsi (Millidərə) boyu yerləşən kəndlərdən ibarət idi. Bu dərələrdən ən böyüyü olan Cığındərə Vədi çayı boyunca, bu çayın mənbəyinə, yəni Vedibasara Göyçə sərhədinə doğru uzanıb gedirdi. Böyük Vədi dən Cığındərə kəndlərinə apanan yeganə yol Vədi çayının kənarı ilə bu dərədən keçir və bu dərənin adı ilə Cığındərə yolu da adlanırdı. Bu yol çətin keçilən sıldırım qayalar və kol-kosla müşayiət olunurdu. Vedibasara kəndlərini Əyricə yaylağına qaldıran bu yol Sovet dövründə nisbətən genişləndirilsə də (1937-ci ildə Vedibasara dağlıq ərazisində Qarabağlar rayonu yaradıldıqdan sonra Çimənkənddən Kolanlıya qədər 40 km-lik asfalt yol çəkilmişdi), yenə də hər sürücü bu yolla yaylağa qalxmağa cəsarət etməzdi. Bu həmin yoldur ki, 1930-cu ildə Ağsu çayının Qarıuçan deyilən yerində Abbasqulu bəylə Xəlililə qarşısını kəsib, qətlə yetirmişdilər.

Böyük Vədi dən başlayıb Kolanlıya qədər gətirdiyi üçün bu yolu Kolanlı yolu da adlandırırdılar. Bu yol aşağıdakı məntəqələrdən keçirdi: Böyük Vədi – Gavur qalası-Sarı dolama-Daşlı-Kəhriz-Güdüyün düzü-Ağrı görünməz-Çimən-

Kərkab-Qarabağlar-Dəhnəz-Kardaş-Dəvəboynu-Qarıuçan-Camişbasan-Əziz-kənd-KiçikBağcacıq-Qaraqoyunlu-Kolanlı-Təkarmud-Əyricə (Məmməd bəyin obası). Həmin yolda Qarabağlar kəndindən sonra sola bir yol ayrılır, Keşişdağ kəndindən keçib, Millidərəyə qalxırdı. Camişbasan kəndinə çatmamış isə Qarıuçan deyilən yerdən sola ikinci bir yol ayrılıb, Məngük tərəfdən Xosrov kəndini keçirdi, digər yol Məngük kəndindən və Məngük meşəsindən ötür, Əyricə yaylağına aparırdı. Qaraqoyunlu kəndindən ayrılan tamam başqa bir yol isə Bağlar-Təzəkənd-Qanlı göl-Qızılqaya-Ağbulaq istiqamətində Əyricənin Sultan bəyin yurdu deyilən hissəsinə gedirdi.

Vedibasarin Cığındərə bölgəsinə aşağıdakı kəndlər daxil idi: Ağasıbəyli, Ağbulaq, Ağkilsə, Almalı, Aşağı Qarabağlar, Aşağı Ərmik, Bağcacıq, Böyük bağ, Bunut, Qaraqoyunlu, Qaratorpaq, Qızılverən, Daşlı, Daşnov, Dəhnəz, Əziz-kənd, Ələyəz, Əngiz, Ərmik, Zimmi, İnqala, Yeddiqardaş, Yuxarı Qarabağlar, Keşişdağ, Kərkab, Kiçik Bağcacıq, Kolanlı, Kom, Küsüs, Cıgın, Lök, Məngük, Rəşoğlu, Telli Baba, Təzəkənd, Xartlıq, Xıdıreylas, Xunut, Hanverdi, Haxıs, Heyranıs, Həsənqala, Çardaqlı, Çimənkənd, Camişbasan, Cıgın Qaraqoyunlu və s.

Vedibasarin mahalının Çanaxçıdərə bölgəsi Çimən kəndindən ayrılıb, Dərələyəz mahalına doğru uzanan dərə boyu əraziyə aid edilirdi. Vedi çayının Şahablı qolu bu dərədən axırdı. Qaraquzey dağına doğru bu dərə boyu uzanan yol Çanaxçıdərə kəndlərinə aparıb çıxarırdı. Həmin kəndlər aşağıdakılar idi: Ağviran, Birəli, Qarabağ, Qaraxaç, Qaşqa, Qədirlı, Zəncirli, Keşişverən, Köhnə Şahablı, Günnüt, Talasavan, Hortun, Çanaxçı, Çobandərə, Cəfərli, Şahablı.

Vedibasarin mahalının Millidərə bölgəsi isə Gərnı çayı boyunca yerləşən kəndləri əhatə edirdi. Böyük Vedidən gedərkən Qotur bulağından keçən yol Kotuzun üstündən keçib Millidərəyə qalxırdı. Qədim türk-arman xristian məTbədı olan məşhur Gərnı kilsəsi (sonradan erməniləşdirilmişdi) yaxınlığındakı bu dərə şərq tərəfdən Qaranlıq rayonu, cənub-qərb tərəfdən İrəvan – Ellərlə qonşuluqda yerləşirdi, bir sıra tarixi abidələri, o cümlədən Koroğlu qalası ilə də məşhur idi. Bu bölgənin başı həmişə belalı olmuş, hətta 1918-ci ildə Vedibasarin mahalı üzərinə ilk mütəşəkkil daşnak hücumu məhz buradan – Baş Gərnı istiqamətində Milli dərəsindən başlamışdı.

Sovet hakimiyyəti illərində isə bu ərazini dəfələrlə bir rayondan alıb o birinə qatmışlar. Belə ki, əvvəl Vedi rayonu tərkibində olan Milli dərəsi sonra Qəmərlı rayonu, ondan sonra Ellər (Kotayk, Abovyan, Kənəkir) rayonu tərkibinə daxil edilmiş, daha sonra Vədiyə qaytarılmış, 30-40-cı illərdə Qarabağlar rayonu-nun tərkibində olmuş, sonra yenidən Vedi və Qəmərlı rayonları arasında bölüşdürülmüşdür.

Millidərə kəndlərində ancaq dağ yolları ilə gedib-gəlmək mümkün idi. Burada kəndlərin bəziləri, məsələn, Seyid Kotanlı, Şuğayib, Gölaysor və b. Vedi rayon mərkəzi olan Böyük Vedi qəsəbəsindən 40-45 km-lik məsafədə idisə, Alqırıq, Almərdan kəndləri 65-70 km-lik məsafədə yerləşirdi.

Millidərə kəndləri aşağıdakılar idi: Ağkənd, Bayburt, Böyük Gilanlar, Qazançı, Qaladibi, Harunburun, Qulansız, Əliqırıq, Əlimərdan, Əhmədli, İmirzik, Yappa, Yellicə, Kiçik Gilanlar, Kotuz, Körpükənd, Gölaysor, Molla Əhmədli, Musacıq, Kotanlı, Tərəkəmələr, Xaraba Kotanlı, Xaçlı, Xosrov, Hand, Hacımirzə, Çatma, Çənkli, Şəhriyar, Şırran, Şuğayib və s.

Vedibasar mahalının dağlıq hissəsi onun coğrafiyasının ayrılmaz hissəsi olan bir sıra dağ, dərə, yaylaq, çay, bulaq, qala, aşırım və s. ilə də zəngindir. Mahalın cənub-şərqində – Çanaxçıdərə bölgəsində qara rəngli dağ silsiləsi – Qaraqüzə dağı yerləşirdi. Araza, Ağrıdağa doğru uzandıqca Qaraqüzə silsiləsi tədricən alçalıb, düzə qarışırdı. “Kitabi-Dədə Qorqud”da Aladağ adlanan Ağrıdağla üzbəüz ucalan bu hündür qara dağ həmin mənbədəki Aladağ-Qaradağ paralelinə tamamilə uyğun gəlir və Qaraqüzə dağının əvvəllər rənginə görə məhz Qara dağ adlanması ehtimalını ortaya qoyur. (Xatırladıq ki, Vedibasar ərazisində “Dədə Qorqud”la bağlı yüzdən çox toponim qeydə alınmışdır).

Mahalın şimal – Qəmərlı tərəfində yumru, zirvəsiz, ağ-narıncı rəngli nəhəng Ağdağ yerləşirdi. Bu, həmin dağdır ki, 1918-1920-ci illərdə Qəmərlı tərəfdən Böyük Vədiyə hücum edən ermənilər burada düşərgə salıb kəndi top atəşinə tutmuşdular. Xatırladıq ki, Orta Asiyada eyniadlı bir neçə dağ mövcuddur.

Ağdağla Qaraqüzə dağının arasındakı qat-qat uzanan mavi rəngli nəhəng dağ silsiləsindəki hündür göyümsov dağ isə Kotuz adlanırdı.

Böyük Vedidən yuxarıda Süzəni dölləyindən keçib Milli dərəsinə doğru qalxanda bir az aralıda Allah-Əkbər (buna Ələkbər də deyirdilər) dağı ucalırdı. Millidərəyə doğru uzanan yolda Allah-Əkbər dağından sonra əzəmətli Kəhkəşan dağı gəlirdi.

Bu yerlərdə Kəpəz adlı iki dağ da vardı – biri Daşnovun aşağısında, digəri Qanlı gölün üstündə.

Böyük Vədinin üstündəki Sarı dolama təpəsini aşandan sonra Vedi çayının sağ sahilindəki iri qonur rəngli qaya Əli daşı, sol sahilindəki eyni belə daş Ömər daşı adlanırdı.

Ömər daşının yanından Qaraqüzəyə qədər uzanan dağ silsiləsi Talasavan adlanırdı.

Vedibasarda aşağıdakı digər məşhur dağlar da var idi: *İlanlı dağı, Gölaysor dağı, Qaladibi dağı, Qızıl ziyarət, Kotan, Qap dağı, Qız dağı, Qız qalası, Ayılı, Üçtəpə, Zarıncı, Qızıltəpə, Qızılqaya, Ətlidağ, Ağyal dağı, Dumanlı dağı*,

Çığırqan dağı, Kardaş, Ətəkuşan dağı, Topdağ (ona Didvan dağı da deyirlər), Öküzuşan, Şişdağ, Şıxlar dağı, Sarıqaya, Sarıbaba, Sarıdolama, Qılçıqlının qayası, Buzqaya, Dəmin qayası, Həsən qayası, Kiçik Kərsən, Böyük Kərsən, Qır, Dorraş, Çardaqlı dağı, Oğlan qalası və s.

Bu sıraya çoxlu dərə adlarını da əlavə etmək olar: *Cığır dərəsi, Milli dərəsi, Çanaxçı dərəsi, Bağırşaq dərəsi, Cəhənnəm dərəsi, Aygörməz, Ağdərə, Əhməd dərəsi, Muradların dərəsi, Civriliyin dərəsi, Ocağın dərəsi, Dərin yağın, Almaliğın dərəsi, Vəliuşağının dərəsi, Xartdığı dərəsi, Devzağasının dərəsi, Xınıt dərəsi, Komun dərəsi, Cabbarın dərəsi, Postuğun dərəsi, Qanatmalığın dərəsi, Ağcaölen və s.*

Bu dərələrdən əvvəlki üçü haqqında bəhs etmişik. Daha üçü – Bağırşaqdərə, Aygörməz və Cəhənnəm dərələri haqqında da qısaca mətlumat verməklə kifayətlənirik.

Bağırşaqdərə – Vedibasar mahalı ərazisində ən böyük dərələrdən biri idi. Bağırşaq kimi uzanıb, qıvrılıb gedən bu dərə, yəqin ki, adını da özünün təbii-coğrafi quruluşuna görə almışdı. Armaniya və Atropatənani Albaniya ilə birləşdirən qədim karvan yolu da Arazdəyən kəndi yaxınlığından başlayıb Dərələyəz mahalına qədər gedib çıxan həmin dərədən keçirdi. Bu dərədəki qədim Kərki şəhəri karvan yolu üzərindəki əsas dayanacaq məntəqələrindən biri idi. Bağırşaq dərədən axan çay da Bağırşaqdərə çayı adlanırdı, 33 km uzunluğunda olan bu çay axıb qonşu Şərur rayonu ərazisində Araz çayına qovuşurdu.

Aygörməz – Dəvəli və Şahablı kəndləri arasında yerləşən həmin dərənin dərinliyinə və quruluşuna görə bura heç vaxt ay işığı düşmədiyi üçün həmin adı almışdır. Bu dərənin adına **Aydoğmaz** da deyirdilər. 1918-ci ilin iyulunda Vedibasar igidlərinin bu dərədə 17 nəfər daşnak mauzerçisini gecə ikən qətlə yetirməsi bölgədə əməlli-başlı münəqişə yaratmışdır. Bu hadisəni bəhanə edən erməni-daşnak hökuməti general Dronun, Aram paşanın, Dəli Kazonun və Bek-Pirimovun birləşmiş hərbi qüvvələrini Vedibasar üzərinə hücumla göndərmiş, xeyli çəkən qanlı döyüşlərdən sonra vedibasarlılar erməniləri darmadağın edib geri oturmağa başlamışdılar.

Cəhənnəm dərəsi - görkəminə görə bu adı almışdı. Bu elə bir dərə idi ki, ora böyük bir qoşun girdimi, hər tərəfdə bir-iki adam dayanmaqla hamısını qirib-çata bilərdi. Çanaxçı dərəsində yerləşən bu dərənin başında Çanaxçı, Qaşqa, Keşişverən kəndləri yerləşirdi.

(Davamı gələn sayımızda)

TEYMUR ƏHMƏDOV

VEDİBASARIN QANLI-QADALI GÜNLƏRİ **(1918-1919-CU İLLƏR)**

**Abbasqulu bəy
Şadlinski**

1918-ci ilin dekabr ayı idi. Soyuq qış günləri başlamışdı. Ara vermədən yağan qar yolu-izi tutmuş, kəndlər arasında gediş-gəliş çətinləşmişdi. Elə bil ki, geniş çölləri, dağları ağ pərdəyə bürümüş qar el-obanı yad nəzərdən gizlətmək üçün yağırdı. Böyük Vedi kəndində həyat öz adı qaydasına düşmüşdü. Daşnakların Sasun süvari polku dağlara doğru çəkildikdən sonra elə bil ki, böyük bir fəlakət sovuşub getmişdi : hamı rahat olmuşdu. Böyük Vedi kəndi dərin qış yuxusuna dalmışdı. Səs-səmir gəlmirdi. Hər yana bir sakitlik çökmüşdü. Gecəyarı idi. Lakin Abbasqulu bəy yatmamışdı. O, axşamdan bəri çarpayısında mütəkkkəyə dirsəklənib fikirli-fikirli papiros çəkirdi. Otağın ortasında dirəkdən asılmış çırağın zəif işığı onun kölgəsini divara həkk etmişdi. Plitənin alovlu dili hərəkət etdikcə iri kölgə titrəyir, bir yerdə aram tuta bilmir, qəfəsə salınmış quş kimi çırpınırdı. Abbasqulu bəyin fikirləri də beləcə pərişan, narahat idi.. Rus imperiyasının qoşunları Türkiyə cəbhəsindən geri çəkiliirdi. Çar hökumətinin devrilməsi Qafqaz ölkələrində siyasi-ictimai böhranın kəskinləşməsinə səbəb olmuşdu. Müsavat, daşnak və menşevik qoşunları “müstəqil milli hakimiyyət” qurmağa can atırdılar. Belə bir şəraitdə Ermənistanda ingilislərin maddi və mənəvi köməyinə arxalanan daşnak mauzeristləri çar inzibati idarələri əsasında yerli hakimiyyət orqanları yaradırdılar. Onlar Türkiyə, İran və Naxçıvanla həmsərhəd olan Vedibasar kəndlərinə xüsusi ehtiyatla yanaşır, onlara düşmənçilik münasibəti bəsləyirdilər. Ona görə də İrəvan qəzasında inzibati bölgü saxlanırdı. Əmirxanov yenə də qəzanın komissarı idi. Daşnaklar Vedibasarı nəzarət altında saxlamağı və ara-sıra cəza tədbirləri ilə kəndliləri tabeçilikdə saxlamaq üçün şərait yaratmağı ona tapşırırdılar.

Əmirxanov dördüncü sahənin – Vedibasarın komissarı Abbasqulu bəy Şadlinskiyə yanına çağıraraq onun daşnak hakimiyyəti dövründə də komissar vəzifəsində saxlanmasını söyləmiş, möhkəm əməkdaşlıq şəraitində daha yaxşı xidmət göstərəcəyinə əmin olduğunu bildirmişdi. Sonra müstəqil daşnak dövlətinin təhlükəsizliyi naminə bir sıra tədbirlərin təcili həyata keçirilməsinin zəruriliyindən danışmışdı. Əmirxanov Türkiyənin sərhəd boyundakı kəndlərin köçürülməsindən, camaatdan odlu silahın təcili toplanmasından və vergi yığılmasından söhbət açmışdı. Əgər bu tapşırıq vaxtında yerinə yetirilsə, sahə komissarı kimi

onun xüsusi mükafata layiq görülcəyini bildirmişdi. Abbasqulu bəy daşnak məmurunun təklifini rədd etmişdi: “Komissar, bu şərtlər çox ağırdır. Camaati yurd-yuvasından didərgin salmaq olarmı? Buna kim razılıq verər? Belə qarışıq vaxtda silah yığmaq da olmaz. Əgər kəndlilərin bir cüt, bir tək silahı əlindən alınsa, qaçaq-quldur xalqa göz verər, işıq verməz:

– Abbasqulu bəy,- deyə komissar qəzəbini gizlədərək ciddi bir tonla demişdi:

– Kəndlilərin dərdinə qalma! Sən özün necə, yoxsa razı deyilsən?

Kəndlilər Abbasqulu bəyə etibar edirdilər, ona inanırdılar. Qəza komissarı Əmirxanov öz niyyətini həyata keçirmək üçün onun böyük nüfuzuna bel bağlayırdı. Odur ki, Abbasqulu bəylə məsləhətləşməyi, onu yola gətirməyi üstün tuturdu: – Unutma ki, vəzifə adamlarıyıq, tapşırığı yerinə yetirmək müqəddəs borcumuzdur, yoxsa..yaxşı olmaz.

– Komissar, xalqa namusla xidmət etməkdən müqəddəs heç bir şey yoxdur,- deyə Abbasqulu bəy qəti cavab verdi: – Xalqın etimadından sui-istifadə etmək, onu aldatmaq xəyanətdir. Yox, mən buna yol vermərəm.

Abbasqulu bəyin cəsarəti qəza komissarını sarsıtmışdı. O, daşnak hökumətinin Daxili İşlər Nazirliyinə raport yazıb sahə komissarı Abbasqulu bəy Şadlinskini xidməti vəzifədən uzaqlaşdırmağı xahiş etmişdi. Abbasqulu bəy nazirliyin 3 iyul 1918-ci il tarixli 1 nömrəli əmri ilə komissar vəzifəsindən çıxarılmışdı.

(davamı gələn sayımızda)

Vedinin qartal balası

AZƏRBAYCANIN MİLLİ QƏHRƏMANI

*Didərginlər, qovulmuşlar, qaçqınlar,
Yeri-göyü cızdaq edən zülüm var.
Görən niyə alıışmadı uçqunlar,
Qarı düşməni bircə himə bənd imiş.*

Kimdir o? Miraləkbər Mirələsgər oğlu İbrahimov!

Adı bir insan, 1961-ci ildə Vedibasarin Xalisa kəndində dünyaya yaşamaq üçün gələn qaraqaş, qaragöz bir körpə. Gəldi, yaşadı, ali təhsil aldı. Ən böyük arzusu elinə-obasına layiqli övlad olmaq, ən çox da onun əziyyətini çəkən valideynlərinin borcunun mində birini qaytarmaq idi.

Miraləkbər böyük bir ailənin 9 övladından ən sevimlisi idi. Mirələsgər kişi ilə Sona xala ciyərpəralarını Vətənə sevgi ruhunda böyütmüşdülər, onlara doğru-dürüst yaşamağı tövsiyə ələmişdilər. Miraləkbər orta məktəbi qurtaran ili instituta daxil ola bilmədi, əsgərliyə apardılar. Hərbi işə böyük marağı olduğundan çalışdı ki, xidmət illəri səmərəli keçsin. Nə işə öyrənsin. Amma kim idi azərbaycanlı balasını hərbi texnikaya yaxın qoyan, onun sirrinə yiyələnməyə imkan yaradan.

Miraləkbər hərbi xidmətini başa vurub geri döndü. N.Tusi adına Azərbaycan Pedaqoji Universitetinin hərbi hazırlıq fakültəsinə daxil oldu. Təhsil illərinin hər saatını səmərəli keçirməyə çalışırdı. Axı, uşaqlıqdan ürəyində gəzdirdiyi arzusu gerçəkləşmişdi.

Ciddi-cəhdlə oxuyur, öyrənir, az qala Nuh əyyamından qalmış silahların texniki imkanlarını mənimsəməyə can atırdı. Universiteti bitirdikdən sonra onu Lənkərana göndərdilər. Üç il şəhər məktəbində müəllim işlədi. Sonra isə Bakıya qayıtdı, 153 nömrəli məktəbdə pedaqoji fəaliyyətini davam etdirdi.

O, Vətəninə sevir. Onun uğrunda hər an ölməyə hazır idi. Ancaq ağına belə gətirməzdi ki, ermənilərin buynuzu yenə qaşınacaq və bu qaşınma təkəcə onun doğulub boya başa çatdığı, həmişə özünə doğma yurd-yuva bildiyi torpaqların işğalı, minlərlə adamın yenə Azərbaycana qovulması ilə qurtarmayacaq, bu qansız əjdaha Qarabağı, ona qonşu rayonları da udmaqdan çəkinməyəcək. Miraləkbər əvvəl-əvvəl şoka düşmüşdü. Çoxları kimi o da inana bilmirdi ki, Sovetin topu, tüfəngi, Moskvanın xofu erməniləri əl-qol açmağa qoya, ancaq sonra yanıldığını başa düşdü, bildi ki, ilana zəhər verən kərtənkələ elə Sovet imperiyasının qana həris zəliləri, bu strukturu qoruyub saxlamaq üçün hər cür alçaqlığa əl atmaqdan çəkinməyən liderlərdir. Bu liderlər də çar babalarının vəsiyyətini sözsüz yerinə yetirirlər. Hökmranlıq eləməyin başlıca şərtini

inadla yerinə yetirir, parçalamağa can atır, milli ədavəti qızıqdırmaq üçün yeni fəlakət ocaqları çatırlar.

1988-ci ildə Ermənistandan ilk qaçqınlar gələndə, Bakıda yaşayan həmyerli-ləri ilə görüşüb bu qəfil köçün qarşısına çıxanlar arasında Mirələkbər də var idi. Doğma yurd-yuvasından güclə qovulan bu insanların ürək parçalayan söhbət-lərindən sonra məlum oldu ki, məsələ heç də radio və televiziyanın, rəsmi qəzet-lərin yazdığı kimi məhəllə savaşı deyil.

Adına qaçqın, didərgin, köçkün, nəhayət, kinayə, ikrah və biganəliklə “ye-raz” damğası vurulan bu insanlardan torpaq ətri gəlirdi. Əllərinin qabarı, ovuclarının çalın-çarpaz qırıqları möhnətdən, zəhmətdən xəbər verirdi. Əsrlər boyu dönə-dönə dağılan, hər dəfə də yarısı yollarda, yarısı yad yerlərdə it-bata düşən, ancaq yenə öz sırasına qayıdan bu insanlar muncuq düzümünü xatırla-dırdılar. Bu boyunbağı onda qədim Oğuz yurdunun bir parçası olan Qərbi Azərbaycanın boğazında idi. O vaxt heç kəsin ağına belə gəlməzdi ki, bu köç Ermənistan azərbaycanlılarının son köçüdür. Bu köçün geriye yolunun dəqiq müddəti isə hələlik bəlli deyil.

Bir-iki qeyri-rəsmi qəzet qaçqınların şəkillərini dərc edirdi. Başları yarılan, döyülməkdən bədənləri qançır olan kişilərin, qadınların, şikəst edilən uşaqla-rın, qocaların faciəsi qeyrəti olanları intiqama səsləyirdi. Ancaq o vaxt “başbi-lənlərimiz” yenə beynəlmilətilikdən, sarsılmaz dostluqdan, qardaşlıqdan danı-şır, adamları avtobuslara doldurub geriye, yenidən odun-alovun içərisinə gön-dərirdilər.

Onda 1988-ci ilin dekabrı idi. Cəzasız qalan ermənilər sonuncu azərbaycan-lını da qovandan sonra Azərbaycanın sərhədlərini aşmağa və torpaqlarımızı iş-ğal etməyə başladılar. Azərbaycanlıların isə həтта ov tufənglərini belə yığmışdı-lar. İgid, qəhrəman, döyüşkən bir xalq erməni diğələrinin qarşısında əliyalın qalmışdı.

Mirələkbər müəllimin yuxusu ərşə çəkilməmişdi. Onun gücü ancaq və ancaq bi-liyini, hərbi vərdişlərini gənclərə öyrətməyə çatırdı. Cəbhəyə getməyə məqam axtarırdı.

1990-si ilin 20 Yanvar dəhşətlərini də yaşadı Mirələkbər. Daşaltı, Malibəy-li, Kərkicahan qırğınları ürəyinə çalın-çarpaz dağ çəkdi. Xocalı faciəsindən sonra bir müddət havalı gəzdi, özünü-sözünü bilmədi. Yasamal rayon Hərbi Komissarlığına ərizə yazıb göndərilməsini tələb etdi, onu yenice yaradılmış 5-ci Yasamal taboruna komandir təyin etdilər. Mirələkbər öz taboru ilə Füzuli ra-yonunun Alxanlı, Kürdmahmudlu, Aşağı Seyid Əhmədli kəndləri uğrunda ge-dən qanlı döyüşlərdə iştirak etdi.

İndi hisslər, ehtiraslar bir qədər səngiyəndən sonra o illərə qayıtmaq, yüzlər-lə igid, vətənpərvər oğul və qızlarımızın, günahsız insanların qanı çilənmiş tor-paqlarımızın “satıldı” damğası ilə təqdimatına dözmək o qədər də asan deyil.

Çünki o vaxtlar ürəyində təpər, qeyrət olan hər kəs silah alıb cəbhəyə yolla-nırdı, hamısının da qəlbində bir azadlıq havası, qələbə təntənəsi, döyüş əzmi

vardı.

Mirələkbərin könüllülərdən ibarət olan silahdaşlarının çoxu dinc peşə sahibləri – işçiləri idi. Onların hamısı şir kimi döyüşürdü. Əldən getmiş kəndlər tədricən yağı düşməndən təmizləndikcə, komandir sevinirdi, hərdən ona elə gəlirdi ki, əlini uzatsa Vədiyə çatacaq, bunun üçün ancaq və ancaq dözmək, döyüşmək lazımdır.

1994-cü ilin mart ayı idi. Novruz bayramına az qalırdı. Qar altında bənövşələr çatlayırdı, Mirələkbər düşündü ki, oğlu Cavidlə ömür-gün yoldaşı Lətifə yenə onun yolunu gözləyəcəklər. Bircə bu murdarların axırına çıxma bilsəydilər.

Qorqan kəndini ermənilərdən və onların havadarı olan rus əsgərlərindən təmizləyən döyüşçülərimiz bircə hovur dincəlmək üçün münasib yer seçib elə qarın üstündəcə uzanmışdılar. Soyuq olsa da, heç kəs bunu hiss eləmirdi, iki günlük yorğunluq özünü göstərirdi, hamının canında bir yuxu xo-fu vardı.

Kəşfiyyat xəbər gətirdi ki, ermənilər iki kəndi işğal ediblər. Bu kəndləri onlar neçə-neçə döyüşçünün qanı bahasına mənfur yaraqlılardan təmizləmişdilər.

Komandir 7 nəfər döyüşçü ilə irəli atıldı. Ağır döyüşlərdən sonra hər iki kənd geri alındı. Lakin düşmənin sərrast gülləsi Mirələkbəri qəfil yaxaladı.

Hünərdi diz çökmək!

Bir ana südündən,

Bir şəhid ruhundan özgə

Diz çökməyə dəyməz heç nə!

Kapitan Mirələkbər İbrahimov şəhid oldu! Vətəni sevən bir ürək əbədi səsdu! Üzü dağlara yumdu gözlərini, bu dağların o üzündən əsən yellərlə onun doğma yurdunun da ətri gəlirdi.

Cəsur komandir, bacarıqlı döyüşçü ölümündən sonra “Milli qəhrəman” adına layiq görüldü. Bir vaxtlar dərs dediyi 153 nömrəli məktəb indi onun adını daşıyır.

Oğlu Cavidə anasının işlədiyi 20 nömrəli məktəbdə oxuyur. Böyüyəndə “Mən də atam kimi qəhrəman olacağam” deyir. Oddan od törəyəndə millət daha qüdrətli, Vətən daha məğrur, daha qürurlu olur, Cavid bala! Uğuruna xeyir...

Telli PƏNAHQIZI

HƏKİMLİK SƏNƏTİ MÜQƏDDƏSDİR

Tibb elmləri doktoru, professor, el ağsaqqalı Maqsum Qasimovun bu yaxınlarda 70 yaşı tamam olmuşdur. “Vedibasar” qəzetinin yaradıcı kollektivi yubilyarı səmimi qəlbdən təbrik edir, ona cansağlığı, uzun ömür və işlərində yeni-yeni nailiyyətlər arzulayır.

M.Qasimov 1932-ci il noyabr ayının 21-də Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar mahalının Zəngilər kəndində anadan olmuşdur. Böyük Vətən müharibəsi illərində 12 yaşında ikən əmək fəaliyyətinə başlamış və böyük əziyyətlə rayon mərkəzindəki (keçmiş Uluxanlıda) orta məktəbi bitirmişdir. Oxumağa böyük həvəsi olan Maqsum ali tibb təhsili almaq üçün Bakıya gəlmişdir.

1956-cı ildə M.Qasimov Azərbaycan Tibb Universitetini bitirdikdən sonra onu təyinatla Tacikistan Respublikasına işə göndərirlər. Gənc Maqsum Tacikistanda çalışdığı 1956-1966-cı illərdə özünü bacarıqlı həkim, yaxşı təşkilatçı kimi göstərdiyindən istər camaat, istərsə də dövlət adamları arasında hörmət qazanmışdır.

Maqsum Qasimov və onun azərbaycanlı həmkarları Tacikistanda işləyərkən qardaş respublikada səhiyyənin təşkili və inkişafı yolunda müstəsna əmək sərf etmişlər.

Bu illər ərzində o, Tacikistan Respublikasının Moskovski rayonunda əvvəl Sanitar-Epidemioloji Stansiyanın baş həkimi, rayon səhiyyə şöbəsinin müdiri və həmin rayonun baş həkimi vəzifələrində çalışmışdır.

1965-ci ildə praktiki işdən ayrılmadan Tacikistan Elmlər Akademiyasının Ölkə Patologiyası İnstitutunun rəhbərliyi ilə Tacikistan Respublikasının cənub rayonlarında kolxozçuların qidalanmasının səmərələşdirilməsi mövzusunda elmi iş aparmış və nəticədə Alma-Atı Tibb İnstitutunun Elmi Şurasında namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişdir.

Maqsum həkimin Tacikistanda qazandığı təcrübə və təşkilatçılıq səriştəsi öz doğma respublikasında ona tutduğu bütün vəzifələrdə çox gərəkli olmuşdur. 1966-cı ildə Vətənə qayıdan M.Qasimov Azərbaycan Tibb Universitetinin ümumi gigiyena, qidalanma gigiyenası kafedralarında işləmişdir.

1970-1980-ci illər Bakı şəhərinin baş sanitar həkimi vəzifəsinə keçirilmiş və o vəzifədə 11 il fəaliyyət göstərmişdir. Şəhər Sanitariya Epidemiologiya Stansiyasında çalışaraq, eyni zamanda Tibb Universitetinin qidalanma gigiyenası ka-

fedrasında fəaliyyətini davam etdirmişdir.

O illərdə bütün Sovet hökumətinin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının başının üstünü təhlükəli infeksiya olan karantin xəstəliklərindən vəba xəstəliyi bürüdü. Şəhər əhalisinin su təchizatı, çirkab suların münasib olmayan yerlərə axıdılması, məişət tullantılarının vaxtında təmizlənməməsi, ticarət şəbəkələrinin sanitariya qaydalarına uyğun işləməməsi, yeyinti məhsullarının istehsalında yol verilən sanitariya qaydalarının kobud şəkildə pozulması, ətraf mühitin, atmosfer havasının, torpağın, Xəzərin çirklənməsi məsələləri üzərində sanitariya nəzarəti problem şəkildə qarşıda dayandı.

Bu problemlərin həlli məsələləri sistemətik şəkildə yerli icra orqanları qarşısında qoyuldu, müzakirələr başlandı və yerli hökumət orqanları tərəfindən bu məsələlərin çoxu öz həllini tapdı.

M. Qasimovun inadkarlığı şəhər və rayon sanitariya epidemioloji stansiyalarının rəhbərliyində öz əksini tapdı. Mədə-bağırsağ, o cümlədən vəba xəstəliyinin yayılmasının qarşısı alındı.

O, 1980-1994-cü illərdə M.Ə.Mirqasimov adına Respublika Klinik Xəstəxanasında baş həkim vəzifəsində çalışmışdır.

1993-cü ildən tibb elmləri doktorudur. 1997-ci ildən Tibb Universitetinin qidalanma və kommunal gigiyena kafedrasının professorudur.

1994-1997-ci illərdə Azərbaycan Respublikası səhiyyə nazirinin müavini, respublikanın baş dövlət sanitariya həkimi vəzifələrində çalışmışdır. O, 1997-ci ildən bu günədək Səhiyyə Nazirliyinin Respublika Taun Əleyhinə Stansiyasının direktoru vəzifəsində uğurla çalışır.

Maqsud Qasimov akademik Mirqasimov adına Respublika Klinik Xəstəxanasında baş həkim vəzifəsinə təyin olunarkən, buraya ilk növbədə tanınmış həkimləri dəvət etməklə bu tibb müəssisəsini respublika miqyasına çıxartdı. Respublikanın bütün rayonlarından ən ağır xəstələr sanitar aviasiyası vasitəsilə təcili xəstəxanaya gətirilir, onlara yüksək səviyyədə tibbi yardım göstərilir və əsasən uğurla müalicə olunurdular.

Həkim Maqsudun vətən qarşısında ən ali xidmətlərindən biri də 1988-1993-cü illərdəki fəaliyyətidir. Erməni faşistlərinin Azərbaycanın əzəli ərazisinə təcavüzü nəticəsində baş verən Qarabağ müharibəsində xalqımızın igid övladları şəhid olur və yaralanırdılar.

Maqsud Qasimovun baş həkimi olduğu Klinik xəstəxananın bütün əməkdaşları döyüş bölgəsindən olan hər bir telefon zənginə böyük həssaslıq və məsuliyyətlə cavab verir, sanitar aviasiyası ilə yüngül yaralılara yerində tibbi yardım göstərir, ağır yaralıların isə vertolyotla Bakıya gətirilməsini təşkil edirdilər. Klinik xəstəxana bir növ cəbhə bölgəsinin hospitalına çevrilmişdi. Bu humanist və mən deyərdim ki, əsl vətənpərvərlik missiyasını M.Qasimov yüksək məsuliyyət-

lə yerinə yetirir, çox vaxt gecələr də iş yerində növbə çəkirdi.

Həkim M.Qasimovun gələcək elmi mövzusu tibbi coğrafiya yönü olduğundan mən də ona məsləhət verilməsində iştirak edirdim.

M.Qasimov Bakı şəhər əhalisi aqlomerasiyasının rekreasiya cəhətdən təmin edilməsi mövzusunda doktorluq dissertasiyasını başa çatdırmış və həmin əsər çap olunaraq (1996) geniş oxucu kütləsinə təqdim edilmişdir.

“Ümumi dietologiyanın əsasları” (M.Qasimov və K.Qasimova. Bakı, 1996) dərsliyi, Azərbaycan kulinariyası əsasında yazılmış “Dietik yeməklər” kitabı tibb elminin uğurlarındandır (M.S.Qasimov, K.A. Qurbanov və K.Q.Qasimova. Bakı, 1995). Bundan əlavə Maqsud Qasimovun “Oxuyun və düşünün” adlı elmi-kütləvi əsəri də (Bakı, 1991) oxucular tərəfindən böyük maraqla qarşılanmışdır. İnsanların sağlamlığına xidmət edən bu əsərlər Azərbaycanın tibb elminə dəyərli töhfədir. Maqsud Qasimov “Oxuyun və düşünün” kitabında oxucularına dəyərli tövsiyələr verir. Həkim şəxsi təcrübəsi və elmi ədəbiyyat əsasında insanlara məsləhət görür ki, istirahət etməyi bacarın, düzgün qidalanın, dərmanlara aludə olmayın, özünümüalicədən qaçın, siqaret, içkidən imtina edin!

İnsan üç təsadüfdən-qəflətən əsəbiləşməkdən, qəflətən yıxılmaqdan və soyuqdəymədən özünü ciddi qorumağıdır. Maqsud həkim onların hər birinə aid öz məsləhətini verir. Bizcə, bu kitabın yenidən nəşrinə böyük ehtiyac vardır.

“Diektik yeməklər” kitabında məqsədyönlü qidalanmanın elmi əsaslarından, müalicə qidalanmasının təşkilindən, ayrı-ayrı xəstəliklər zamanı qidalanmanın yollarından söhbət açılır.

Onun həyat bioqrafiyasında təcrübə işi ilə elmi axtarışlar bir-birini tamamlayır. 5 elmi monoqrafiya, 12 kitab, 2 dərslik, 110 elmi əsərin müəllifidir. Əhalinin sağlam həyat tərzı uğrunda çoxsaylı problemlər qaldırmış, elmi-təcrübi yollarını göstərməklə onların həllinə nail olmuşdur.

O, səhiyyə sahəsində uzun illər göstərdiyi xidmətlərinə görə Qırmızı Əmək Bayrağı, Xalqlar dostluğu, “Şərəf Nişanı” ordenləri, 9 “Əmək rəşadəti” medalı, akademik Y.Məmmədəliyev adına medal və mükafat, Hacı Zeynalabdin Tağıyev fəxri diplomu və Səhiyyə Nazirliyinin fəxri fərmanları ilə təltif olunmuşdur.

Budaq Budaqov,
akademik

QÜRBƏTDƏ YAŞAYAN SOYDAŞLARIMIZ

İsgəndərov Sabir Əli oğlu Vedibasar mahalının Xalisa kəndində anadan olub. Orta məktəbi həmin kənddə qurtardıqdan sonra hərbi xidmətdə olub. 1981-ci ildə Şimali Qafqazın Mineralniye Vodı şəhərinə gedir və həmin ildə də Rostov Dəmiryolu İnstitutuna daxil olur. O vaxtdan taleyini Minvod şəhərinə bağlayan Sabir ali təhsilini başa vurduqdan sonra Şimali Qafqaz Dəmiryolu İdarəsində müfəttiş vəzifəsinə təyin edilir və bu günədək həmin vəzifədə çalışır.

Sabirin atası Əli Elbəyi oğlu nəinki tək-cə doğulduğu Xalisa kəndində, eləcə də bütün Vedibasar mahalında adlı-sanlı kişi olmuşdur. Vedibasar kişilərinə məxsus qətiyyət, yenilməzlik Əli Elbəyi oğluna da xas idi. Onun sərt, qıyqacı baxışlarından amiranəlik, mərdlik yağırdı. O, ermənilərin qənimi idi. Uzaqdan Əli kişinin başını görəndə erməni dıǵaları pərən-pərən düşər, qaçıb gizlənər, o olan yerdə səslərini belə çıxara bilməzdilər.

O, Qərbi Azərbaycan türklərinin başına gətirilən müsibətlərlə heç cür razılaşa bilmirdi. 1948-52-ci illərdə Stalin-Mikoyan siyasətini həyata keçirənlər Vedibasar azərbaycanlılarını zorla deportasiya etdikdən sonra Türkiyənin Van şəhərindən, Suriyadan onlarla erməni ailəsini Xalisa kəndində yerləşdirmişdilər. Ağcabədi rayonunun S.Vurğun və “13-lər” sovxozuna zorla köçürülən soydaşlarımızın bir qismi Stalin öləndən sonra gəriyə – Xalisa kəndinə qayıtdılar. Kənddə artıq azərbaycanlılarla ermənilərin nisbəti bir qədər dəyişmişdi. Ermənilər kəndin içində hərdənbir özünü göstərmək istəyəndə onların qənimi Əli Elbəyi oğlu olurdu. Xalisa kəndində olan erməni-türk davası hələ də həmin kənd əhalisinin xatirindədir. Həmin davada Əli Elbəyi oğlu kəndin qeyrətli oğulları ilə bərabər ermənilərə yaxşı “dərs” vermişdilər. Bu hadisədən sonra ermənilər Xalisa kəndində bir daha başlarını qaldıra bilməzdilər.

Sabir, ermənilərin içində xalqı üçün yanan belə bir kişinin oğludur. Ot kökü üstə bitər, deyiblər. O da atası kimi elini-obasını sevən, qohum-əqrəbası üçün yanan, dost üçün varından-yoxundan keçən bir oğuldur. Minvodda işlədiyi 20 il ərzində dəfələrlə soydaşlarımızın qayğısına qalıb, köməklik göstərib, maddi yardım edib.

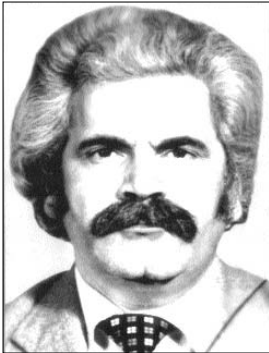
Respublikadan kənarda yaşasa da, ürəyi həmişə bizimlə olub. Sabir deyir:

– Qürbətdə yaşamaq çox çətindir. Həmişə qulağın səsdə olur. Hər telefon zəngi çalınanda fikirləşirsən ki, bəri yaxşı xəbər eşidərdim. Respublikamızın həyatından istənilən xoş bir xəbər mənim üçün toy-bayramdır. Müstəqil Azərbaycanın hər uğuru qəlbi mi fərəhlə doldurur. Qərbi ölkədə dost-tanış yanında başı uca gəzirəm, azərbaycanlı olduğuma görə fəxr edirəm.

Xəbər tutdum ki, “Vedibasar” adlı qəzet nəşr ediləcəkdir. Çox sevindim. Buna laqeyd qala bilməzdim. Ata-baba yurdumuzun adını özünə yaşadacaq “Vedibasar” qəzetinin nəşr edilməsi fərəhli hadisədir. Mən bu işi alqışlayıram və yaradıcı heyətə uğurlar arzulayıram. Sonda üzümü el-oba təsibi cəkən bütün imkanlı soydaşlarıma tutub deyirəm ki, gəlin “Vedibasar” qəzetini uzunömürlü edək!

“VEDİBASAR”

Hanı qəbirlərin, Sarı dolama?

Fərman Kərim-

Hanı qəbirlərin, Sarı dolama,
Onlar ki, əbədi yatmalıydılar.
İgid yurdumuzda minib atlara
İqlimdən iqlimə çapmalıydılar!

Şahpəri nənəmin atlı başdaşı,
Babamız Kərimin çatlı başdaşı,
Suçu Məhəmmədin saplı başdaşı,
Burdan ayaq tutub haraya getdi?

Qasıqçı Usubun qisməti buymuş,
Aşıq Muxtar sazsız, sözsüz uyumuş.
O nə düyün imiş, o nə toy imiş,
Yatanlar oyanıb oraya getdi?

Bu daş ümmanında daşlı az idi?
Gözdən bura axan yaşlı az idi?
Bəyəm görülməyən işmi az idi?
Daşlar bostan kimi uraya getdi?

Yatanlar elindən düşəndə uzaq,
Qəbirlərdə onlar sakit yatacaq?
Əbədi məskəndən düşərək qaçaq,
Bu eldən elə haraya getdi.

Vədinin yanı dağlar,
Ürəyi, canı dağlar.
Burda bir el var idi,
Siz deyin, hanı, dağlar?

Hanı qəbirlərin, Sarı dolama,
Onlar ki, əbədi yatmalıydılar.
İgid yurdumuzda minib atlara,
İqlimdən iqlimə çapmalıydılar?

ŞAHABLI AŞIQ CƏLİL

QEYRƏT GÜNÜDÜR!

Vedinin dağları düşüb araya,
Düşməni cəhd eləyir kəndi talaya,
Nəmən yazmışam Abbas ağaya.
Yazmışam, durmasın, haraya gəlsin,
Yağı salıb bizi araya, gəlsin!
Çat haraya, bəyim, nicat günüdür,
Vedinin davası, qeyrət günüdür!

* * *

Vedinin dağları batıbdı yasa,
Daşnaklar istəyir Vedini basa,
Bir məktub yazmışam o xan Abbasa.
Yazmışam, durmasın, haraya gəlsin,
Yağı salıb bizi araya, gəlsin!
Çat haraya, bəyim, nicat günüdür,
Vedinin davası, qeyrət günüdür!

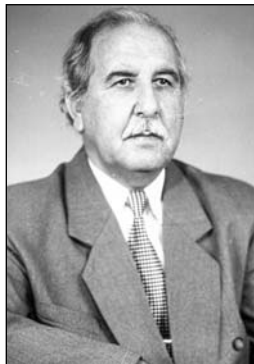
Vedinin dağları batıb dumana,
Qana dönsün görüm, belə zamana,
Abbasqulu qan uddurar düşmana.
Yazmışam, durmasın, haraya gəlsin,
Yağı salıb bizi araya, gəlsin!
Çat haraya, bəyim, nicat günüdür,
Vedinin davası, qeyrət günüdür!

Vedinin dağları batıbdır qana,
Daşnakı qırmaqla biz gəldik cana,
Yazmışam Vətənin o mərd oğluna.
Yazmışam, durmasın, haraya gəlsin,
Yağı salıb bizi araya, gəlsin!
Çat haraya, bəyim, nicat günüdür,
Vedinin davası, qeyrət günüdür!

Vedinin dağları qar-boranlıdır,
Düşməni silahlıdı, əli qanlıdır,
Mənim bəyim igid, adlı-sanlıdır.
Yazmışam, durmasın, haraya gəlsin,
Yağı salıb bizi araya, gəlsin!
Çat haraya, bəyim, nicat günüdür,
Vedinin davası, qeyrət günüdür!

İNQILAB VƏLİZADƏ

ACI TALELİ İNSANLAR (Olmuş əhvalat)

Yazıçı, jurnalist və tədqiqatçı İncilab Xan Rəvan Vəlizadə 1937-ci ildə Vedibasarin Kolanlı kəndində anadan olmuşdur. 1967-ci ildə Mədəni Maarif Texnikumunu bitirib, sonra isə Bakıda Pedaqoji İnstitutu bitirib, Xalisa kəndində klub müdiri və müəllim işləmişdir. Hazırda Azərbaycan Elmlər Akademiyasında çalışır.

İncilab Xan Rəvan Vəlizadə çox məhsuldar yazıçıdır. Onun indiyədək “Vedi qan içində”, “Qan içində həyat”, “Xan Araz” epopeyaları, “Məhəbbət yanğısı”, “Məhəbbət və nifrət”, “Qandal Kənan”, “Həyatım mənim, taleyim mənim”, “Bağlı qapı arxasında”, “Qanlı yanvar” və başqa povest-romanları, pyesləri çap edilmişdir. İ.Vəlizadənin bu günə qədər 356 çap vərəqi həcmində kitabı çapdan buraxılmışdır. Onun “Son gecə” pyesi Ağdam Dövlət Dram teatrında, “Amallar qurbanı” pyesi isə İrəvan Azəri teatrında tamaşaya qoyulmuşdur.

Hörmətli oxucular! Bu gün biz müəllifin otuzuncu illərdə Vedibasarda nüfuzlu kişilərdən sayılan, çox səs-küylü, hardasa mürəkkəb, acılı həyat sürən, lakin həmişə çətinliyə qalib gəlməyi bacaran Kərbəlayı İsmayılın həyatının son illərindəki bəzi məqamlarından bəhs edən hekayəsini Sizə təqdim edirik. Əsər ilk dəfə çap edilir.

Otuzuncu illər İrəvan torpağında mədəni qaçırma kimi tarixə daxil olub. Vəri olan, seçilib-tanınan və yüksək vəzifə tutan adamları, hökumətin qanunları ilə ayaqlaşma bilməyənləri “sağ təmayül” çıxarır, səsini alırdılar.

1929-cu ilin yanvarında Kərbəlayı İsmayılı da “sağ təmayül” çıxardılar.

Onunla birlikdə çoxları bu qorxulu adın altına düşdü. Düşənlərin də torpağı, malı, mülkü müsadirə olunur, özü isə ailəliklə Sibirə sürgün edilirdi.

Kərbəlayı İsmayıl tutulacağını, sürgün olunacağını oturub gözləmədi, mart ayında yaylağa getmək adı ilə ailəsini, tayfasını və ona qoşulub arxasınca gədənləri götürüb Cığındərəsinə qalxdı. Bir həftənin ərzində Yuxarı Çimən və Qarabağların 4 kəndi boşaldı. Bu boşalma və qiyamçıların sayının artması Vedibasara kəndlərinin adamlarını diksindirib ayıltı. Alməmməd və Şıxlar kəndlərində İqbal ağa dövlətə qarşı çıxıb qiyam qaldırdı. Ağrı çökəkliyi Qafqazda qaynar nöqtəyə çevrildi.

İstər Kərbəlayı İsmayıl, istərsə də İqbal ağa yeni hökumətin ədalətsiz qanunlarına və zorakılığına qarşı qiyam etmişdilər. Bu qiyama dağ kəndlərinin əksər kişiləri qoşuldu ki, onların da çoxu erməni-müsəlman davasının iştirakçısı, hətta “Qırmızı tabor”un əsgərləri olmuşdular. Silahlı idilər, çoxunda da “İngilis çapı”, “Rus çapı”, “Beşaçılan”, “Erkede” qranatı vardı. Hətta Kərbəlayı İsmayıl öz hökumətini elan edib, Kolanlını paytaxt seçmişdi. Silahlı dəstələr, tabor, ayrı-ayrı taqımlar, bölüklər təşkil olunmuşdu. Kərkab dağı sərhəd idi, silahlı adamlar tərəfindən qorunurdu.

Kərbəlayının yaratdığı hökuməti özündən başqa tanıyan olmadı.

Ancaq möhkəm qanun tətbiq etmişdi. Hökumətin İrəvanda olan adamlarına ültumatım göndərmişdi ki, “Kərkabdan aşağını verdim sizə, Qarabağlar kəndləri, Milli dərəsi və Cığındərənin kəndləri mənimdir”.

Kərbəlayı İsmayıldan tələb etdilər və yanına adam göndərdilər ki, silahı yerə qoyub hökumətin qanunlarına tabe olsun. O bilirdi ki, əlindən ixtiyarı alınsa, ya dama salacaqlar, ya da torpaqdan sürgün olunacaqdır. Abbasqulu bəy Şadlinskinin ölümündən sonra qalmağının mümkün olmadığını görüb yeni planlar düşündü. Nəticədə çıxıb qaçmağı qərarlaşdırdı.

Novruz bayramından qabaq başına toplanmış adamları, oğlanları və qardaşı oğlu Məhərrəmlə Arazı keçib Türkiyəyə getdilər. Arvadı Səkinə körpə uşaqlı olduğu üçün gedə bilmədi.

Çoxlarının arvad-uşağı qalmışdı. Ailəsi qalanlar üç aydan sonra geri qayıtdılar. Məhərrəm Pənah oğlu, Kərbəlayının oğlanları, qardaşı Əli də qayıdıb gəldi.

Həmin vaxt İqbal ağa dəstəsi ilə sərhəddə duran əsgərlərə hücum edib, atışa-atışa o taya qaçdılar. Sərhəd pozulmuşdu, əsgər ölmüşdü, Ağrı dağının ətəyində olan kürdlər də sakitləşmirdi, tez-tez rus əsgərlərini öldürürdülər. Hökumət sərhədə yaxın kəndlərdə təmizləmə aparmaq üçün işə başladı. Qiyamçıları həbsə alıb Türkmənistana sürgün etdilər. Kərbəlayı İsmayılın arvadı Səkinəni və sürgün olunanların ailəsini Kəvərin qalasına saldılar.

1932-ci ildə Türkmənistan sürgünündə olanları və həbsə alınanları buraxdılar. Dedilər vəziyyət sabitləşib, hərə öz kəndində, ailəsinin içində yaşaya bilər.

Vedibasarda sakitlik olsa da, Türkiyənin İqdır vilayətində Vedidən və İrəvanətrafi rayonlardan qaçıb gələn insanlar gərginlikdə yaşayırdılar. Torpaqları yox, qalmaq üçün evləri yoxdu. Qaçqınlara heç kim evində yer vermirdi. Ermənilər yaşayan kəndlərin adamları ilə də barışmırdılar.

İqdırın Araz yaxınlığındakı üç kəndində ermənilər vardı. Onlar qaçqınların qonşu kəndlərdə yerləşdirilməsinə narazılıq edirdilər. Qorxurdular münaqişə davam edə. Ona görə də ciddi bir tələb irəli sürmüşdülər. “İqdır vilayətinə qaçıb gələn “Ermənistan qaçqınları” geri qaytarılsın”. Onlar isə bildirdilər ki, qayıtsalar həbsə alınacaqlar. Odur ki, bələdiyyənin sədri ilə danışığa girdilər.

Bundan sonra üç gün silahlı hücumdan və qanlı atışmadan sonra üç erməni kəndi boşaldıldı. Vedibasar, Cığındərəsi, Qəmərli, Zəngibasar və başqa yerlərdən qaçıb Türkiyəyə pənah aparanlar bu üç kənddə yerləşdirildi. Bir şərtlə ki, evlərin və sahə torpağının pulu otuz il ərzində sahibinə ödənilsin, eyni zamanda bələdiyyənin qanunlarına tabe olub vergisini ödəməli idilər. Çətin olsa da, çarələri yox idi, razı oldular.

* * *

Kərbəlayı İsmayıl, İqbal ağa və yaxın adamları Daşburun kəndində yerləşdilər. Kərbəlayının nə oğlanları, nə qardaşı Əli, nə də Məhərrəm yanında deyildi, arxayın idi ki, nə vaxtsa qaçıb gələcəklər. Lakin dostu Musa Səttar oğlu gəl-di. Qalıb yaşamaq üçün yox, məqsədi onu qaytarıb Çimənə aparmaq idi. İkinci dəfə Məhərrəm və Əsəd gəldi. Məqsədlərini Kərbəlayıya dedilər və onun uc-batından altı qardaşının, anasının, əmilərinin və yaxın qohumlarının girov sax-lanıldığını da bildirdilər.

Kərbəlayı qayıtmaq fikrində deyildi, iki daşın arasında qalmışdı, neynəyəcə-yini bilmirdi. O demişdi: “Qayıtsam, bizi birlikdə cəhənnəm odunun tüstüsün-də boğacaqlar. Gedin, hər şey hamınındırsa, deməli o heç kimə də məxsus de-yill!” O bilirdi ki, nə qardaşı oğlu Məhərrəm, nə oğlanları, nə də arxasınca ge-dənlər cəzadan kənarda qalan deyillər. “Cəhənnəmin içindən çıxıb gəlmişəm, orada kişi var ki, hərcmərclikdi, kimin üzünə gedəcəyəm” - demişdi.

* * *

Kərbəlayı İsmayıl Səttar oğlu Musa ilə bərk dost idi, bunu bilirdilər. Bildik-ləri üçün də bir başqa adamı ona qoşub məcburi Türkiyəyə göndərdilər.

İqdir vilayətində yaşayan əhalinin əksəri iyirminci illərdə Sürməlidən, Sərdarabad və İrəvanətrafı torpaqlardan gedənlər idi. Çoxları Kərbəlayının adını eşi-dib haqqında məlumatları vardı. Ehtiyatlı hərəkət edirdilər, hətta özlərinin kimliyini gizlədirdilər.

Musa az vaxtda yol yoldaşının adını və kimliyini öyrəndi. Sarıtağlı Səməd idi. Səməd ucaboy, kök adam idi. Boyları kimi fikirləri də uyğunlaşmırdı. Mu-sa bilirdi ki, Səməd Kərbəlayını öldürmək üçün gedir, tapşırıq belə idi, o da bə-lədcilik edib ona yardımçı olmalı idi. Əks halda tapşırıq yerinə yetirilməsə, hər ikisi də mükafatdan məhrum olacaqdı.

Kərbəlayı İsmayıl düşmən sahibi idi. Ona görə də tək qalmırdı, yaxın adam-ları ilə bir dam altında yaşayırdılar. Musa bilirdi ki, Kərbəlayı gecə çıxıb damın üstə yatır. Kəndə girib Kərbəlayının bağına adlayanda hansı bir hiss isə ürəyi-ni titrətdi. Neynəsin, necə eləsin ki, kişini öldürmədən hər ikisi də sağ-salamat geri dönə bilsinlər.

Səməd Musanı özündən kənar qoymurdu. Qorxurdu fikri dolaşar, gözlənil-

məz hadisə baş verər, boş geri qayıdılar. Onu irəli buraxıb özü arxasınca yeridi.

Qaranlıq bir gecə idi. Səmada ulduzlar parıldaşır, adam adamı ancaq görə bilirdi. Sənə-sinə gəlib Kərbəlayı yatan damın böyrünə çatdılar. Sakitlik idi, nərdivanı axtarmaq bəhanəsi ilə evi hərlənib arxaya keçdilər. Bilirdi iti hara bağlayıblar, o səmtdə də dayandılar.

Bıçaq Səməddə idi. Ayağını Musanın kürəyinə qoyub yuxarı qalxmaq istəyəndə çəlimsiz kişi gövdəli adamı belində saxlaya bilməyib yıxıldı. Doğrudan yıxıldı, yoxsa tab gətirə bilməyib aşağı çökdü, məlum deyildi. Səmədin ağır cəmdəyi yerə gəldi. Bundan istifadə edən Musa yerdən bir kəsək götürüb qalxdı və növbəti dəfə o Səmədin çiyinə çıxdı, tez də ovcunda gizlətdiyi kəsəyi it bağlanan tərəfə tulladı. Tappılıya köpək duyuq düşdü və hürməyə başladı. Yuxudan oyanan it hürən tərəfə qaçdı və gözə görünən qaraltını gülləyə tutdu.

Səməd yaşlı və təcrübəli idi. Bilirdi ki, Musa məcbur olub bələdçi kimi gəlib, ancaq Kərbəlayının öldürülməsinin əleyhinədir. Ona görə də itə daş atıb ayıltmış ki, səs salsın, adamları oyatsın. Bildiyini üzə vurmamış. Ancaq İrəvana gələndə, lazımı yerə çatdırmış.

Musanın ürəyi səksəkəli idi. Olan işi tək bir adama, Eyyub Əmir oğluna demişdi. Üç gün sonra Musanı həbsə alıb İrəvan qalasına apardılar. Orada danışdırır, itə daş atıb oyatdığını boynuna almasını tələb edirdilər. Musa möhkəm adam idi, susurdu.

- Üzünə şahid gətirəcəyik, dedilər. “Şahid” sözünə eşidən Musa diksindi. “Eyyub deyib!”-deyə fikrindən keçdi.

Eyyub İrəvan Təhlükəsizlik Komitəsində məsul vəzifə daşıyırdı, şəhərdə olduğu kimi kənddə də hörməti vardı. Musa qərarlaşdırdı ki, onu şahid gətirsələr, ürəyindəkiləri ona deyəcək.

Növbəti danışmaq zamanı şahidin gəldiyini dedilər. Qapı açılanda Səmədin boyu göründü..

1936-cı ildə, Musa Səttar oğlu “Vətən xaini” kimi səkkiz il səsdən məhrum olunub dama salındı. Bir il sonra Kərbəlayının arvadı Səkinə, kiçik oğlu Həsən və qohumları Qazaxıstana sürgün edildilər. Qardaşı Əli, oğlanları Əsəd, Hüseyn, Cəməddin, Firudin həbsə alınıb İrəvan qalasına salındılar, orada da güllələndilər.

Həyatını çətin, lakin maraqlı başa vuran Kərbəlayı İsmayıl Hacıyev Vətən dərini, arvad-uşaq həsrətini çəkə bilmədi, 1949-cu ildə xəstələndi. O, vəsiyyəti etdi: “Məni yol üstündə basdırın, vaxt gələr, sərhəd açılar, Vətən torpağından gəlib Ərzuruma gedənlər görüb məni yad edər”.

Daşburun yolunun üstündə tənha bir qəbir var. Üzərində yazılıb: “Kərbəlayı İsmayıl Məhərrəm oğlu, 1949-cu il”. Allah sənə rəhmət eləsin.

İRƏVAN QƏDİM AZƏRBAYCAN ŞƏHƏRİDİR

Fəxrəddin ƏLİYEV

Qərbi Azərbaycanın Ağrı dağı vadisi Azər türklərinin ən qədim yaşayış məskənlərindən biri olub. Burada ulu babalarımızın adını yaşadan, hər daşına, torpağına keçənlərimizin, doğmalarımızın nəfəsi hopan tarixi yerlərimizdən biri də bu gün bizim həsrət yerimizə çevrilən qədim İrəvan şəhəridir. Bu şəhərin yaranma tarixi barədə bəzi mübahisələr olub, olacaqdır. Lakin bu bir təkzibedilməz faktdır ki, qədim tarixə malik İrəvan qədimdən qala şəhər olub. Professor F. Ağasioğlunun təbirincə desək, “haylara qətiyyənlə daxil olmayan İrəvan şəhərini Urartu çarları salıb və bu tarixi fakt o dövrün sənədlərində qeyd olunub”. Tanınmış alim İsrəfil Məmmədovsa yazır: “Şah İsmayıl həqiqətən də onu (İrəvan qala şəhərini - F.Ə.) möhkəmlətməyi Rəvan xana tapşırıb. Rəvan xan da bu tapşırığa əməl edərək köhnə qala və bağ yerində möhkəm qala ucaldıb. Hələ VII əsrdə ərəb istilacıları iki dəfə çox böyük qüvvə ilə hücum çəkib qalanı fəth etmək istəyiblər. Lakin şəhər təslim olmayıb. Qanlı vuruşlardan sonra ikinci dəfə ancaq xeyli itkilər bahasına ərəblər İrəvana sahib olublar. Qaraqoyunlu və Ağqoyunlu hökmlərlikləri dövründə də İrəvan bir şəhər, bir qala kimi hərbi-siyasi baxımdan öz mövqeyini saxlamışdı (İ. Məmmədov: “Tariximiz, torpağımız, taleyimiz”. Bakı-2002).

Fransa səyyahı Yan Şardən XVII əsrdə Qafqaza səyahəti zamanı yazdığı “Səyahətnamə” əsərində İrəvan şəhərini 28.x.1672-ci ildə belə təsvir etmişdi: “Tiflisdən İrəvana 48 lyodür. İrəvan böyük şəhərdir, lakin eybəcər və çirkin şəhərdir; onun çox böyük hissəsi bağlardan və üzümlüklərdən ibarətdir. Heç bir gözəl binası yoxdur. O hər tərəfdən dağlarla əhatə edilmiş düzənliklərdə yerləşir. Şimal-qərb tərəfindən Zəngi, cənub-qərb tərəfindən isə Qırxbulaq çayları axır. Deyirlər ki, bu çaya ona tökülən bulaqların sayına görə ad vermişlər.

Qala (İrəvan qalası) kiçik bir şəhərdən böyükdür. O, oval formadadır, dairəsi dörd min addım olub, təxminən səkkiz yüz evdən ibarətdir. Orada ancaq təmiz qanlı səfəvilər yaşayırlar. Qalanın şimal tərəfində yerləşən təpədə kiçik bir qala da vardır. O, ikiqat divarla və artilleriya ilə möhkəmlənmişdir. Orada iki yüz adam yerləşə bilər. Onun adı Keçi qaladır.

Qarşıda bazar yerləşir: onun lap yaxınlığında kərpicdən tikilmiş və hal-hazırda uçub dağılmış qədim bir məscid vardır. Bu məscid onun əsasını qoyan şəxsin şərəfinə Div Sultan məscidi adlanır. Oradan üç yüz addım kənarda böyük bir meydan vardır. Şəhərdə və qalada çoxlu hamam və karvansaray vardır (Bax: J.Şardən. “Səyahətnamə”. Bakı, Elm. 1994. səh. 21-22).

Sitatdan göründüyü kimi, şərq üslubunda tikilmiş şəhərdə “ancaq təmiz qan-

lı səfəvilər yaşamışlar”. Türk-Azər əsilli : rumlu, şatlı, qacar, bayandur, ustacılı, əfsar tayfalarının bu bölgədəki izləri toponimlərdə bu günə qədər yaşamaqdadır.

Başı bəlalər çəkmiş qədim oguz yurdu İrəvan amansız zərbələrə məruz qalsada, mətanətlə öz qoynunda türk babalarımızın nəfəsini yaşatmışdır. Bu gün erməni vandalizminin qurbanı olmuş qədim qala, bürc, karvansara və məscidlərimizin adları yad səyyahların əsərlərində qorunub saxlanmışdır.

Avropa səyyahları Cemelli, Ker-Porter, Ceyms Moriyen, Monpero, Kameron, linc, Dübüa və başqaları azərbaycanlılardan əliylə ucaldılmış, monumental memarlıq abidələri ilə zəngin olan 50-60 бүрclü İrəvan qalasını, onun “Şüşəbənd” adı ilə tanınmış güzgüli salonunu, bəzəkli məscidləri, mərmər pilləli yeraltı yolu, şəhərdəki iki-üç mərtəbəli imarətləri, karvansara və meydanları öz əsərlərində heyranlıqla təsvir etmişlər.

XIV əsrin sonu XVII əsrin əvvəllərində İrəvan Çuxur-Saqat vilayətinin inzi-batı mərkəzi olub. Şəhərə söykənmiş Cəfərabad (Arqavand) kəndindən indi də ucalmaqda olan türbə o dövrün yadigarıdır. Həmin türbənin kitabəsində Əmir Səidin və onun oğlu Pir Hüseynin adı çəkilir. Pir Hüseyn Uaqub bəydən əvvəl Çuxur – Saqat vilayətinin əmiri olub. Kitabədə həmçinin Qaraqoyunlular sülaləsinin başçısı Qara Yusif sərkərdəliyindən bəhs olunur, onun oğlu Pir Budağın böyük hökmdar olması qeyd edilir. Şübhəsiz, türbə Qara Yusifin Teymurləri məğlub edib Kürün cənubundakı Azərbaycan torpaqlarını, Gürcüstan, Ərəb İraqını ələ keçirdikdən sonra öz oğlu Pir Budağı Təbrizdə padşahlıq taxtına oturtmaq haqqında verdiyi fərmanla əlaqədar ucaldılmışdır.

XIV əsrin sonralarından başlayaraq təqribən 400 il Ağrıdağ vadisi Qaraqoyunlıların hakimiyyəti altına keçir. Qaraqoyunlu Əmir Səid (Saqat) Çuxur-Saqat bəylərbəyliyi-nin ilk hakimi olur. Həmin dövrdən başlayaraq bölqənin hakimlərinin yalnız azər türkləri olduğunu erməni kahini Hovhannes Şahxatunyanın tərtib etdiyi aşağıdakı siyahı da təsdiq edir:

1. **Əmir Saqad-XIV əsrin axırı -1410**
2. **Pir Hüseyn (Əmir Saqatın oğlu)-1410-1420**
3. **Pir Yaqub (Pir Hüseynin oğlu) 1420-1430**
4. **Əbdül (Pir Hüseynin oğlu)-1430-cü illərdə**
5. **Yaqub bəy (Cahanşahın əmri ilə)-1430-1440**
6. **Həsənəli Qaraqoyunlu-1440-1460**
7. **Uzun Həsən -1460-1471**
8. **Həsənbəy (Bayandurun nəvəsi) -1471-1475**
9. **Div Sultan Rumlu-1515-ci ildən**
10. **Hüseynxan Sultan-1530-ci ildən**
11. **Şahqulu Sultan Ustaclı-1550-1575**
12. **Lala Paşa “Qara Mustafa” adlı Sultan Murad dövrü-1577**
13. **Mahmudxan “Toxmaq” Xudavənd şah dövrü-1578-1583**

14. Fərhad paşa (Sultan Murad dövrü)-1583-cü il
 15. Məhəmməd Şərif paşa-1583-1604
 16. Əmirgünə xan Qacar (Şah Abbas dövrü) -1605-1625
 17. Təhməzqulu (Əmirgünə xanın oğlu)-1625-1635
 18. Murtuza paşa (Sultan Murad bəy dövrü) -1635
 19. Kəlbəli xan-1636-1639
 20. Məmməd xan “Çağata Götük”-1639-1648
 21. Xosrov xan-1648-1652
 22. Məmməd qulu xan (Lala bəyin oğlu) -1652-1656
 23. Nəcəfqulu xan-1656-1663
 24. Abbasqulu xan (Əmirgünə xanın oğlu)-1663-1666
 25. Səfigulu xan -1666-1674
 26. Sarıxan bəy (iki il əvəz edir)-1674-1675
 27. Səfiqulu xan (Təbrizli Rüstəmxanın oğlu)-1675-1679
 28. Zal xan-1679-1688
 29. Murtuzaqulu (Naxçıvanlı Məhəmmədrza xanın oğlu)-1688-1691
 30. Məmməd qulu xan-1691-1694
 31. Zöhrab xan-1694
 32. Fərzəli xan (Əmirgünənin nəvəsi-Sultan Əhməd dövrü)-1694-1700
 33. Zöhrab xan-1700-1705
 34. Əbdül Məhəmməd xan-1705-1709
 35. Mehreli xan-1709-1719
 36. Allahqulu xan-1719-1725
 37. Rəcəb paşa-1725-1728
 38. İbrahim və Mustafa paşalar-1728-1734
 39. Əli paşa-1734
 40. Hacı Hüseyn paşa-Əli paşanın müavini-1734
 41. Məhəmməd qulu xan-1735-1736
 42. Pirməhəmməd xan-1736-1952
 43. Xəlil xan-1752-1755
 44. Həsənəli xan Qacar-1755-1762
 45. Hüseynəli xan (Həsənəli xanın qardaşı)-1762-1783
 46. Qulaməli xan (Hüseynəli xanın oğlu)-1783-1784
 47. Məhəmməd xan (Qulaməli xanın qardaşı)-1784-1805
 48. Mehdiqulu xan-1805-1806
 49. Məhəmməd xan Marağalı-1806-1807
 50. Hüseyn xan Qacar qardaşı Həsən xanla-1807-1827
- (*Erməni Sovet Ensiklopediyası (erməni dilində)*-3-cü cild. Yerevan, 1974-1984. səh. 571. İ. Məmmədov, S.Əsədov. Ermənistan azərbaycan-

İlləri və onların acı taleyi. Bakı-1992. səh. 15-16).

1679-cu il iyunun 4-də zəlzələ İrəvanı yerlə yeksan etdi. Şəhəri yenidən dirçəltmək üçün Bərdə, Zəyəm, Təbriz, Maku və Naxçıvandan ustalar çağırıldı. Yenidən tikilən şəhərin bütün mikrotoponimləri Azərbaycan dilindədir.

Məhəllə adları: Şiləçi, Sabunçu, Boyaqçı, Toxmaq, Təpəbası, Dabbaqlar, Sallaxlar, Dəyirmanlar, Qəriblər, Dəmirbulaq, Bağçalar, Yoncalıq, Bөркçülər, Məsciddalı, Qəbiristan, Rüstəmxan.

Karvansaralar: Gürcü, Culfa, Sərdar, Tağlı, Sulu, Susuz, Hacı Əli, Kömürçü, Əfşar, Şeyxülislam.

Bulaqlar: Dəmirbulaq, Qırxbulaq, Dəlməbulaq, Sərdar.

Çaylar: Gedərçay, Qırxbulaq, Zəngi, Məmur kanalı, Abi-həyat sayı.

1784-cü ildə erməni kahini Qukas Gürcüstana – II İrakliyə, Bayazidə – İsak paşaya göndərdiyi məktubda toxumların adlarını azərbaycanca yazıb: buğda, qarpız, qara qarpız, yonca, xiyar, ispanaq, reyhan, badımcın, gül. Deməli, Qafqazda qonşu xalqlar və dövlətlər arasında Azərbaycan dili ünsiyyət vasitəsi olub.

İrəvan zadəganlarının tərkibində türk-azərlər böyük çoxluq təşkil etmişlər. 1827-ci il məlumatına görə İrəvan zadəganlarının tərkibi belə olmuşdur: müsəlmanlar (xanlar və bəylər, sultanlar Ü 55 ailə: kişi – 89, qadın – 156 nəfər); ermənilər (məliklər, ağalar – 8 ailə: kişi – 29, qadın – 26 nəfər).

1747-ci ildə Nadir şahın ölümündən sonra Azərbaycanda yeni dövlət qurumları olan xanlıqlar yaranmağa başlayır. İrəvan bölgəsində İrəvan xanlığı yaranır.

Sərdar Hüseyn xanın (1801-1828) vaxtında İrəvan xanlığı 15 mahala böldünmüşdü: *Vedibasar, Qırxbulaq, Zəngibasar, Gərnibasar, Şərur, Dərəkənd, Saatlı, Sürməli, Talin, Seyidlilər, Sərdarabad, Kərbibasar, Abaran, Dərəçiçək, Göyçə*. Bu xanlıq 1828-ci il fevralın 10-da İran və Rusiya arasında bağlanan Türkmənçay müqaviləsinin şərtlərinə əsasən ləğv olunur. I Nikolay 1828-ci il martın 21-də həmin ərazilərdə “Erməni vilayəti” yaradılması barədə fərman verir. Bundan başlayaraq bütün Qərbi Azərbaycanda, o cümlədən İrəvanda evlər yerli azərbaycanlılardan zorla alınıb gəlmə ermənilərə paylanır. Nəticədə əhalinin milli tərkibi ermənilərin xeyrinə dəyişməyə başladı, azər türkləri öz dədə-baba yurdlarından didərgin düşməyə məcbur oldular. Bu deportasiya siyasəti bütün XIX əsr boyu və XX əsrdə müəyyən mərhələlərdə həyata keçirildi, 1988-ci ildə başa çatdı.

Böyük Azərbaycanın tarixi və mədəniyyətində əvəzi olmayan, bəşəriyyətə neçə-neçə tanınmış alim, ziyalı, ədib, musiqiçi bəxş etmiş qədim oğuz yurdu İrəvan beləcə “türksüz Yerevan” oldu. Bu şəhərin türk İrəvanı olması isə məndən və səndən asılıdır.

Hacı Rafiq SAVALAN
yazıçı, jurnalist, tərcüməçi

QURANI-KƏRİMİN MÖCÜZƏLƏRİ

Ululəzm peyğəmbərlər, o cümlədən Musa Kəlimullah və İsa Ruhullah öz möcüzələri ilə tanınıblar. Allah-taalanın yer üzündə sonuncu Rəsulu olan Məhəmməd Əleyhüssəllamın möcüzəsi isə bütövlükdə Allah-taalanın ona göndərdiyi “Qurani-Kərim”dir. “Quran”, onun ayrı-ayrı surələri, hətta ayrı-ayrı ayələri haqda onlarca, yüzlərcə tədqiqat əsəri yazılıb və bundan sonra da yazılacaq. Çünki bu müqəddəs kitab bütün bəşəriyyətə bu dünyada əsl insan kimi yaşamağın və axirəti qazanmağın yollarını göstərir. Bunun üçün yalnız onun ehkamlarına riayət etmək lazımdır. Quranda dünyanın, kainatın, dünya okeanının, yer üzündəki bitki və canlıların, o cümlədən insanın yaranması, ümumiyyətlə insan və onu əhatə edən ətraf mühit haqda elə bilgilər, elə məlumatlar var ki, onlar əsl möcüzədir. Çünki 1400 il bundan qabaq, indiki elmi-texniki tərəqqinin, insan fəaliyyətinin bütün sahələri ilə bağlı misli görünməmiş kəşflərin az qala insan kimi düşünən kompüterlərin və digər elektron maşınlarının olmadığı bir dövrdə kainatın partlayış nəticəsində yarandığını söyləməyi möcüzədən başqa bir şey adlandırmaq olmaz. Kainatın yaranması ilə bağlı “Quran”da gətirilən misallar müasir astronomik kəşflərlə tam uyğun gəlir. Bütün dünya astronomları kainatın yaranmasının yeganə yolu kimi nəhəng partlayış nəzəriyyəsinə yeganə düzgün yol sayırlar. Çünki bu böyük partlayışa qədər maddənin özü yox idi. Həmin partlayış nəticəsində maddənin, enerjinin və hətta zamanın özü yarandı. Müasir fizika elminin bizə təqdim etdiyi bu həqiqət 1400 il əvvəl Tanrının ulu peyğəmbərimizə göndərdiyi müqəddəs kitabda öz əksini tapıb. Müasir fizika elmi kainatı yaradan partlayışın hələ də durmadan davam etdiyini öyrədir. “Quran”da da göstərir ki, kainat bir an belə dayanmadan genişlənməkdədir. Güclü teleskoplarla aparılan müşahidələr göstərir ki, kainatı təşkil edən qalaktikalar bir-birindən çox böyük sürətlə uzaqlaşır. 1400 il bundan əvvəl heç kimin bilmədiyi bu həqiqət “Qurani-Kərim”də öz əksini tapıb. Bu özü aydın surətdə göstərir ki, “Quran” Allahın sözüdür, o, doğrudan da yer üzünə, İslam peyğəmbəri Məhəmməd Əleyhüssəlama Tanrı tərəfindən göndərilib. Yoxsa 1400 il sonra kəşf olunacaq texnologiyalarla sübuta yetirilən həqiqətləri primitiv insanların yaşadığı bir dövrdə belə dəqiqlikdə söyləmək mümkün olmazdı.

“Quran”ın az qala hər bir surəsi, hər bir ayəsi möcüzədir. Müsəlmanların namaz qıldıqları vaxtda səmanın açılmasını kəşf etmiş alimlər eşidəndə ki, məhz həmin vaxtda, banın açıldığı vaxtda müsəlmanlar göyə üz tutub, Allahla danışmağa çalışırlar-Quranın doğrudan da möcüzə olduğunu etiraf edirlər. Dünya şöhrətli okeonoloq Qusto Aralıq dənizinin suyu ilə Atlantik okeanının sularının qarışmadığını kəşf etmiş alımdır. Lakin o, sonra Qurani oxuyub görəndə ki, müsəlmanların kitabında bu 14 əsr əvvəl deyilib, heyretə gəlib və “Ya ilahə İlləllah” deyərək İslamı qəbul eləyib.

VEDİBASAR DEYİMLƏRİ

Dalınca qırmızı alma göndərmişəm?

Keçmişdə dəTvətnamə yox idi. Vedibasar kəndlərində belə bir adət vardı ki, toya çağıran tərəfdən bir nəfər at belinə qalxıb, bir torba qırmızı alma götürər, toya çağırılan adamlara verərdi. Qırmızı alma verilən adam toy sahibinə kömək etməli idi. Vedililər arasında “Dalınca qırmızı alma göndərmişdim?” zərb-məsəli o vaxtdan yaranıb. Gəlişi ilə qarşısındakına minnət qoyan adamlara həmişə bu sual ünvanlanardı: – Dalınca qırmızı alma göndərmişəm?

Vediliyik, dediyimiz dedikdir...

Tarix boyu mübarizələr, müharibələr meydanı olmuş Vedibasar mahalının bu tarixi taleyi onun adamlarının xarakterinə də öz möhürünü vurmuşdur. Belə ki, Vedibasar camaatı öz dönməzliyi, mübarizliyi, əyilməzliyi, bir az da inadkarlığı, tərsliyi ilə bütün bölgədə tanınırdı. Vedililərin xarakterinin güzgüsü olan aşağıdakı deyim də buradan yaranmışdır.

Vediliyik,
Bir elliyik,
Dediyimiz dedikdir,
Ölərik,
Dediyimizdən dönmərik.

Lələ köçüb, yurdu qalıb

1500-cü ildə Şah İsmayıl Xətai qoşun toplamaq məqsədi ilə Ərzincana gərdəkn yolüstü Göyçə mahalında düşərgə salır. Bunu eşidən Qaraqoyunlu hökmdarı Sultan Hüseyn onu öldürmək qərarına gəlir. Hiylə işləyərək onu qonaq çağırır. Qonaqlıqda iştirak edən Hüseyn bəy Lələ hiyləni başa düşür, özünü o yerə qoymur. Məclisdə ev yiyəsi ilə qonaqlar biri-birilərinə mehribanlıq göstərirlər. Qonaqlıqdan dönən qızılbaşlar obanın tonqallarını gur çatıb, gecə ikən yola düşürlər. Cıgın dərəsi ilə Vedibasardan enib Arazı keçirlər. Səhərə qədər tonqalların sönməsini gözləyən Sultan Hüseyn səhər tezdən hücum keçir. Lakin gəlib görür ki, Lələ köçüb, yurdu qalıb. Bu zərb-məsəl Əyricə yaylağının Sultan yurdunda beləcə əmələ gəlib.

“VEDİBASAR”

Əli Vəkil (Səfiyev Əli Vəkil oğlu) – 1938-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalında doğulub. 1955-ci ildə mahalın Şişqaya kənd orta məktəbini, 1960-cı ildə İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutu Azərbaycan şöbəsinin fizika-riyaziyyat fakültəsini, 1970-ci ildə isə Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunu bitirib. 12 il İrəvanda Azərbaycanca radio verilişləri redaksiyasında diktör, redaktor vəzifəsində, 1972-ci ildən isə Bakıda Azərbaycan Teleradio Dövlət Şirkətində, İncəsənət institutunda, Azərbaycan Yazıçılar Birliyində, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatında müxtəlif vəzifələrdə çalışıb. 1972-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, 15-dən artıq kitabın müəllifi, “Araz” Ali Ədəbi Mükafatı laureatıdır. Ailəlidir, üç oğlu, üç nəvəsi var.

İtirmişəm

İlahi, şahidsən bir gör haçandan
Göyçə itirmişəm, el itirmişəm.
Bəxtimizə söküləcək haçan dan?
Çaylar itirmişəm, göl itirmişəm .

Sağalmır sinəmdə sızlayan yara,
Həsrətəm mahala, uca dağlara,
Bir də yolum düşə göy yaylaqlara,
Dağlar itirmişəm, çöl itirmişəm.

Kaş yenə aşaydım mən Topaşandan,
Haçan çəkiləcək çən Topaşandan?
Doğmalar düşübdür gen Topaşandan,
Bağbanam, bağçamda gül itirmişəm.

Aşdım Keyti dağdan and içə-içə,
O yanı Kəlbəcər, bu yanı Göyçə,
Sadə insanların həyanı Göyçə,
Cığır itirmişəm, yol itirmişəm.

Gəzib-dolaşaydım Alagölləri,
Qoynuna səsleyir doğma elləri,
Qönçədə solubdur Göyçə gülləri,
Üfüqdə şəfəqdən tül itirmişəm.

Virandı, dərldidir gör neçə kəndim,
Yaman qəribsəyib hər bərəm, bəndim,
Qəzəbdən, nifrətdən alışdım, söndüm,
Zərkənd itirmişəm, Cil itirmişəm.

Dədə Ələsgərim incidi, küsdü,
Qaldı yad əlində ustadın büstü,
Silahlı qatillər yolları kəsdi,
Sədəfli sazımda tel itirmişəm.

Kədərle çağlayır Pəri bulağı,
Ahı, hıçqırığı bürüyüb dağı,
Yamanca qəddardı qanıçən yağı,
Baharda kükrəyən sel itirmişəm.

Yaylaqdan el hanı, alaçıq hanı?
Görəmməzsən daha dağda çobanı.
Talandı sürüsü, töküldü qanı,
Sil gözün yaşını, sil, itirmişəm.

Bəs neyləsin orda qalan məzarlar?
Qəzəblənib haray salan məzarlar,
Sındırılan, talan olan məzarlar,
Külüng itirmişəm, bel itirmişəm.

Şahdağının gözü yolda qalıbdır,
Neçə kəndim sağda, solda qalıbdır,
Ər oğullar niyə dalda qalıbdır?
Yoxdur silah tutan əl, itirmişəm.

Lələ köcdü, doğma yurdum ağladı,
Nifrət hissi neçə qəlbi dağladı,
Göz yaşımız selə döndü çağladı,
Ocaq itirmişəm, kül itirmişəm.

Neyləyim, neyləyim indi mahalsız?
Bütün arzularım söndü mahalsız,
Gen dünya zülmətə döndü mahalsız,
Keçibdir üstündən il, itirmişəm.

Əli Vəkil, üz tut yenə Allaha,
Qalıb bircə ümid yenə Allaha,
Borcluyuq biz dönə-dönə Allaha,
Ey gözəgörünməz, bil, itirmişik.

Yadıma düşüb

Gəldi göz önümə Göyçə mahalı,
Səfalı yaylaqlar yadıma düşüb.
Dolaşib gəzdiyim yamacı, yalı,
Yarpızlı bulaqlar yadıma düşüb.

Yuxarı Şorcada taxıl biçdiyim,
Öküz otarmağa örüş seçdiyim,
Yüz yol dolaşdığım, yüz yol keçdiyim,
Yaxınlar, uzaqlar yadıma düşüb.

Sazlı, balabanlı el məclisləri,
Hamı unudardı hər dərdi-səri,
Səyirdərdim yəhərlənmiş kəhəri,
Gəzdiyim oymaqlar yadıma düşüb.

Kənddən kəndə piyada yollandığım,
Qucağını Məkkə,cənnət sandığım,
Həsərtiylə alışdığım, yandığım,
Çəmənlər, otlaqlar yadıma düşüb.

Kaş görəydim bir də Göyçə gölünü,
Qoxlayaydım mahalımın gülünü,
Unutmaram aşıb-daşan selini,
Boş qalan otaqlar yadıma düşüb.

Dərələrdə açılardı lalələr,
Yoxa çıxar otun şəhi hər səhər,
Reyhan, zanbaq, nərgiz gəl deyər,
Dərələr, ırmaqlar yadıma düşüb,

Anamın məzarı qalır mı görən?
Yox xəbər gətirən, bir soraq verən,
Əli Vəkil, sənsən yurdu itirən,
Müqəddəs ocaqlar yadıma düşüb.

Gərək

Ayrılmışam Göyçəməzdən-dağlardan,
Qoyunlu, quzulu göy yaylaqlardan,
Doymaq mümkünmüdür güllü bahardan?
Bir də o gülləri üzəm mən gərək.

Qartal olmalıyam o yerlərdə mən,
Hələ dözməliyəm ağır dərdə mən,
Yox, yox, baş əymərəm hər namərdə mən,
Qiy vurub dağlarda süzəm mən gərək.

Tamarziyam havasına, suyuna,
İnsan oğlu sadıq olsun soyuna,
Həsərət qaldım baharına, yayına,
Həsərətə tablaşam, dözəm mən gərək.

Qəribsəyib yenə məğrur Qocadağ,
Zirvəsində duman saxlar uca dağ,
Doğmaları kaş ki, bir də quca dağ,
Yamacında bir də gözəm mən gərək.

Əli Vəkil, yad et doğma ocağı,
Müqəddəsdi hər dərəsi, hər dağı,
Yadın tapdağında qoyma torpağı,
Qələbə marşını yazam mən gərək!

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№02 (02) 18 mart 2003-cü il

QİYMƏTİ 1000 MANAT

BAYRAMINIZ MÜBARƏK!

Novruz – Bahar bayramı kimi eramızdan əvvəl 505-ci ildən keçirilir. Bu mərasim bir vaxtlar dini bayram kimi təbliğ edilsə də, sonralar “Novruz”un – yeni yeni günün dinlə heç bir əlaqəsi olmadığı təsdiq ediləndir.

Bu gözəl bahar fəslinin astronomik baxımdan izahı belədir: Yer Günəş ətrafında ildə bir dəfə dövr edir. Bu dövr trayektoriyasında 4 duruş vəziyyəti var: 1) yaz günəş duruşu; 2) yay günəş duruşu;

3) payız günəş duruşu; 4) qış günəş duruşu.

Martın 21-nə təsadüf edən yaz günəş duruşu bu gün sevinclə qeyd etdiyimiz Novruz bayramıdır. İlk baharda bütün təbiət oyanır, sanki hər şey təzələnir. Bu oyanma “çərşənbələr” adı ilə özünü torpaqda, suda, havada və odda göstərir. Bahar bayramı öz gözəl xüsusiyyətləri ilə başqa bayramlardan seçilir.

Xalqımız bu bayrama xüsusi hazırlaşar. Bayramqabağı bütün evlərdə “əvtök-mə” mərasimi icra olunur. Yəni bütün ailələr evin paltar-palazını, yorğan- döşəyini günə atar, ev-əşiyi, qapı-pəncərələri yuyar, təmizləyər, bunu bayramı qarşılamağın ilk şərti hesab edirlər.

Bayram axşamı küçələrdə tonqallar çatılar, hamı “ağırlığım-ugurluğum bu odun üstünə” deyib odun üstündən atırlar.

Bayram günü bütün qohum-əqrəba bir-birilə bayramlaşır. Qədimdən bəri martın 21-də uşaqlar göyə odlı şar tullayar, “kosa-kosa” oyunu oynayıb kosa və keçəli gözləyib, xorla oxuyardılar:

*A kos-kosa gəlsənə,
Gəlib salam versənə.
Çömçəni doldursana,
Kosanı yola salsana.
Ay uyruğu, uyruğu,
Saqqalı it quyruğu,
Kosam bir oyun eylər,
Keçini qoyun eylər,
Yığar bayram xonçasın,
Hər yerdə düyün eylər.*

Novruz gününə qədər dörd çərşənbə axşamının bayram edilməsi qədim inanc-lara bağlıdır. Belə ki, dünyanın yaranmasında dörd ünsürün – suyun, odun, yelin və torpağın müqəddəsliyini xalq o qədər üstün tutub ki, hətta bu müqəddəs rəmz-ləri Novruz qabağı çərşənbə axşamları ilə də əlaqələndiriblər. Və qədim zaman-lardan xalqda belə bir inam var ki, Tanrı qışı qovan, eli yaza qovuşduran bayra-mın elçilərini – Suyu, Odu, Yeli və Torpağı məhz çərşənbə axşamında xəbərə gön-dərir.

Deyirlər Boz ayın 4 müqəddəs çərşənbəsinin birincisi Əzəl çərşənbədir ki, el arasında Su çərşənbəsi kimi qeyd olunur. Həmin günü qabların suyunu təzələ-mək, xəstələrə saf bulaq suyu vermək, bulaq başında su ilə əylənmək, axan su üs-tündən atılmaq, yuyunub təmizlənmək, pal-paltarı suya çəkmək düşərli hesab olunur. Su falına çıxmaq da həmin günün inanclarındandır.

2-ci Od çərşənbəsidir. Mifik düşüncəyə görə, od insan bədənindəki istilik, hə-rarət kimi müqəddəs hesab olunur. Bu səbəbdən də Novruzun 2-ci çərşənbəsi **od** adlandırılıb. Həmin gün hər bir evdə mütləq şam, həyətlərdə ocaq yandırılmalı-dır. Bu həm də baharın gəlişini, sevinc, şadlıq rəmzi olaraq od-alovla qutlama mənasını daşıyır.

3-cü çərşənbə isə Yel (külək) çərşənbəsidir. Küləyin, od, su, torpaq kimi mü-qəddəsliyə çevrilməsində həm onun dağıdıcı gücü, həm də yaradıcı hikməti rol oynayır.

Çünki ilin yaz fəslində, çiçəklərin açdığı məqamda əsib onları ciftləndirən yel əslində təbiətin hormoniyasını, nəslartımını yaratmış olur ki, bağ-bağat belə yelə həmişə müqəddəs varlıq kimi ehtiyac hiss edib. Novruzaqədər 3-cü çərşənbə ax-samının bayram edilməsi də xalqın etimologiyasının məntiqinə görə düzgün he-sab olunur.

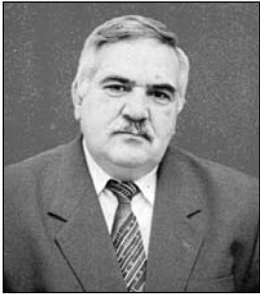
Dördüncü – sonuncu çərşənbə xalq arasında “İlaxır çərşənbə” kimi tanınan Torpaq çərşənbəsidir ki, bu da Novruzun gəlişinə qapı açdığından daha təntənə-li və şən keçirilir. Bu gün Azərbaycanın hər bir guşəsində torpağın oyanışına həsr olunmuş axır çərşənbə “çərşənbələr çərşənbəsi kimi” ayın və oyunların bolluğu ilə keçirilir. Çavanlar ilin axır çərşənbəsində bir yerə yumurta, bir yerə cövhər, bir yerə də kömür basdırıb niyyət edirlər. Yumurta kömürlə yazılmış olsaydı – niy-yət pis, cövhərlə yazılmış olanda xoş gələrdi. Bəzi yerlərdə axır çərşənbə günü ça-vanlar ev-ev gəzib dəsmal atar, ev sahibi də dəsmala bayram payı qoyub qayta-rardı. Sevdalı oğlanlar “dəsmalatdı” dəbiynən həm də öz istəklərini yetirərdilər. Qız evindəkilər bu məsələdən halı olsunlar deyə, aşıq gerek dəsmalın ucunu dü-yünləyib ataydı.

Torpaq çərşənbəsi günü torpağın qutlanması, dirilik illəri, arxların təmizlən-məsi, ağacların qol-budağının vurulması kimi işlər daha çox görülür. Axşam isə qapılara torba atılır, qulaq falına çıxılır, niyyəti olanlardan nəmər alınır, süfrələr bəzədilir.

Bu əziz bayram günündə süfrələrinizə bol nemət, özünü cənsağlığı arzulayı-rıq. İlləriniz biri-birindən xoş gəlsin.

Bayramınız mübarək olsun!

BAYRAM AXŞAMI

Bilman QÜDRƏT

Çiçəkli çəmənlər, çöllər güləndə,
Gözəllər düzlərdən gül dərərdilər.
Qardaşlar hər dəfə bayram gələndə,
Bacı sovqatını göndərərdilər.

Düzərdi süfrəyə yeddi ləvini,
Nənəmin sevinci aşib-daşardı.
Kinli ürəklərin sönərdi kini,
Hamı elə bil ki, doğmalaşardı.

Çərşənbə axşamı yandırır şamı,
Arzuya, istəyə, kama çatardıq.
Gəzib bircə-bircə Novruz axşamı,
Qonşu qapılara papaq atardıq.

Sanki bir-birinin girib bəhsinə,
Qızlar gözəlləşib, sonalaşardı.
Cavanlar düşərdi toy həvəsinə,
Qoçlar nişan üçün xınalanardı.

Qoşduğu nəğməni kosa oxuyub,
Kisəni doldurar, payı alardı.
Kimi papağını tərsinə qoyub,
Dönüb birdən-birə “keçəl” olardı.

Yerdə qatar düzüb, döyüşdürərdik,
Rəngbərəng boyanmış yumurtaları.
Necə də həvəslə alıb geyərdik,
Anamız tikdiyi təzə paltarı.

Bu sevinc selindən hamı içərdi
Yazın gəlişindən alıb ilhamı.
Bilman, necə gözəl ötüb keçərdi,
Vədidə sevimli Novruz Bayramı!

ABBASQULU BƏY ŞADLİNSKİ

Azərbaycanın Xalq qəhrəmanı

Abbasqulu bəy Şadlinski 1886-cı il fevral ayının 24-də Böyük Vedi kəndində anadan olmuşdur. Atası Xanbaba bəy 1894-cü ildə onu Böyük Vedidə 1883-cü ildən fəaliyyət göstərən ikisinfli rus-tatar məktəbinə qoyur. Abbasqulu bəy Böyük Vedi məktəbində, İrəvan gimnaziyasında təhsilini uğurla başa çatdırır. Sonra atası Abbasqulu bəyi Qoridə təhsil almağa göndərir.

Tezliklə bütün imperiyanı bürüyən siyasi gərginlik və sinfi qarşıdurmalar İrəvan quberniyasını da lərzəyə gətirir. Burada siyasi ixtişaşlar milli münaqişələr şəklində təzahür edir. Abbasqulu bəy təhsilini yarımçıq qoyub, Böyük Vedi kəndinə qayıdır. Sadə camaat arasında Abbasqulu bəyin hörməti günbəgün artır.

1917-ci ilin oktyabr ayından sonra erməni silahlı quldur dəstələrinin Bakı, Gəncə, Tiflis və İrəvan quberniyalarında özbaşınalığı görünməmiş miqyas alır.

İrəvan quberniyası Vedi nahiyəsinin rəisi, Vedibasarın igid oğlu, 32 yaşlı Abbasqulu bəy Şadlinski Böyük Vedinin və ətraf kəndlərin mərd və qoçaq cavandarlarından silahlı dəstə yaratmağa başlayır. Həmin dəstə tezliklə “Mübariz dəstə” adı ilə məşhurlaşır.

1917-ci ilin dekabrında Böyük Vedi kəndində keçirilən tarixi müşavirədə yaradılan müvafiq inzibati-idarəetmə strukturu üç ilə yaxın bir müddətdə yaşamış, uğurlu fəaliyyət göstərmiş və 1917-1921-ci illərdə bütün Cənubi Qafqaza meydan oxuyan erməni daşnak hökuməti ilə təkbaşına müharibə aparmışdır. Həyatını xalqına həsr edən Abbasqulu bəy Şadlinski hər vətənsəverin qəlbində özünə əbədi heykəl qoymuşdur.

F. Ağasioğlu, professor

VEDİBASAR MAHALININ QƏDİM TÜRK TAYFALARI *Vedidə Qaşqay boyu (3-cü məqalə)*

(Əvvəli ötən sayımızda)

Vedinin Dərələyəzə yaxın Çanaxçı çayı yaxasındakı Qaşqa kəndinə XIX əsrin sonlarında bu mahala köçürülən haylardan beş yüz nəfər yerləşdirilmişdir. Hay ailələrinin bura yerləşməsindən bir-iki əsr əvvəl azərlər Qaşqa kəndini tərk etmişdi. Vaxtilə kəndə adını verən qaşqa tayfasının Anadoludan bura gəlmə tarixi isə çox qədimdir.

Qaşqay boyları indi, əsasən, İrak-İran sərhədində və Şiraz mahalında yaşayırlar. Lakin tarixi sənədlər göstərir ki, qaşqay boyları qədim çağlarda Anadoluda məskunlaşmışdı. Bəllidir ki, İrandakı müasir qaşqaylar azər türkləridir. Bir sıra mənbələrə və V. İ. Savinanın müşahidəsinə görə, onlar İrandakı türk boyları içərisində sayca daha çox olub, müxtəlif bölgələrə yayılmışlar. V.V. Trubetskoy isə qeyd edir ki, qaşqay boylarının bir qismi də kaqali, xazari, quşari, mamali, qamər və sair soylarla birlikdə çoxsaylı bəxtiyar qəbilələrinə qarışmışdır. Kapansyanın sözləri ilə desək, İranda “döyüşkən xalq” kimi tanınan qaşqaylar son zamanlara qədər tayfa-nəsil bölgüsünü saxlayaraq, əkinçilik və maldarlıqla məşğul olurlar. İndi də qaşqay boy birləşmələrinin başında qəbilə başçılarının seçdiyi ilxan durur.

Qədim qaşqaylar isə Kiçik Asiyada, Qara dənizin güneyində idi. Təpərli döyüşçülər kimi tanınan qaşqaylar Çorox çayının başlanğıcından tutmuş, indiki Ərzincan, Toqat, Gümüşhacıköy, Samsun istiqamətindəki geniş ərazidə yaşayırdılar və əsas məşğuliyyətləri də əkinçiliklə maldarlıq idi. Q. Qiorqadze qaşqayları Kiçik Asiyanın ən qədim yerli sakinləri hesab edir və onları həmin ərazidə m.ö. III minillikdə yaşamış hatlarla qohum sayır. M. Seyidov həm qədim, həm də müasir qaşqayların eyni türk boyu olduğunu yazır. Vaxtilə mən də bu fikri təsdiq edən bir-iki məqalə yazmışdım.

Kiçik Asiyanın geniş ərazisində yayılan qaşqaylar müxtəlif tarixi mənbələr də xatırlanır. Hətə hökmdarı I Xantilinin (m.ö.1590-1560) vaxtında qaşqaylar Hətə dövlətinin bir sıra vilayətini tutmuşdu. Sonrakı dövrlərdə isə, məsələn, Muvattallinin (1306-1282) vaxtında qaşqaylar Kanəsə (Kayseri) qədər enmişdilər. Hettşünas J. Q. Makkuin göstərir ki, qaşqay dəstələri Halis çayının şimalındakı əraziləri talan etməklə bərabər, bəzən də çayı keçib Kanəsə yürüş edir, hettləri şərqlə bağlayan əsas yolu qorxu altında saxlayırdılar. Kiçik Asiyada ər-dəmli döyüşçü kimi tanınan qaşqaylar Arsav hökmdarlığı ilə müttəfiq idi. Hətəta Misir fironu III Amonxotep (1552-1524) Arsav hökmdarına göndərdiyi

məktubunda öz ordusunda qaşqay döyüşçülərindən istifadə etmək istəyini yazmış və ona qaşqay dəstələri göndərməyi xahiş etmişdir. Nəhayət, e.ə. XIII əsrdə Hett dövlətini dağıdanlardan biri də qaşqaylar idi.

Asur çarı I Tiqlatpalasar (1115-1077) XII əsrin sonunda Fərat çayının yuxarı axarında qaşqaylarla qarşılaşır. Sonralar Qızıl-İrmaq və Kelkit çaylarının yuxarılarında yaranmış kiçik Qaşqay çarlığı (bəyliyi) m.ö.VIII əsrə qədər davam etdi. Həmin əsrin ortalarından Azaq yaxasından Azərbaycana və Anadoluya qayıdan saqa-qamər boylarının adı ilə tanınan Qamər (hay qaynaqları bunu Qamirk kimi verir) ölkəsinə qarışıdı.

Qaşqayların qonşuları əsasən hettlər olsa da, onlar Kuman, Az, Urum (Urum), Toqar (Toqar, Dügər), Subar və Dumanna (Duman//Tuman) adlı ölkələrlə əhatə olunmuşdu. Belə ki, bəzi tədqiqatçılar xeyli hat-türk uyğunluqları ortaya çıxarmışlar. Hətta hat dilində elə söz var ki, bugün də mənasını və formasını dəyişmədən türk dillərində işlənir. Məsələn, qut sözü hər iki dildə “ruh”, “can” anlamındadır. Qaşqayların güney-doğusunda subar, mitan-ərmən, urum, kuman və başqa türk boyları və bölgələri vardı. Onlar qərbdən gələn güclü axın qarşısında zaman-zaman doğuya çəkilməmiş, indiki İrak və İran ərazisində məskunlaşmışlar. Azərbaycana çəkilən qaşqaylar bugünə kimi etnik mənsubiyyətini və dilini mühafizə etmişlər.

Bir çox müəlliflər (İ.M.Dyakonov, Q.A.Melikişvili, Q.Qiorqadze, İ.Əliyev)

I Tiqlatpalasarın yazılarında urum və qaşqay boyları ifadəsinin başqa bir variantda urum və abeşla boyları kimi verildiyini irəli sürür və qaşqay=abeşla olduğunu iddia edirlər. Yəni qaşqay (abeşla) ilə kasoq (çərkəz, adıq) boylarını eyniləşdirirlər. Lakin bu alimlər nəzərə almırlar ki, söhbət həmin asur hökmdarının müxtəlif yürüşlərindən gedir. Tiqlatpalasarın 2-ci yürüşündə 4 min qaşqay və urum boylarından (AVİİU H10), 3-cü yürüşündə isə adı mətnə oxuna bilmədiyi üçün yeri boş buraxılan bir etnonimdən (çox güman ki, qaşqay adından) sonra urum və abeşla boylarının adı çəkilməmiş, onların bir neçə ölkə ilə birlikdə 22 min əskərindən söhbət açılmışdır (AVİİU, H11).

Göründüyü kimi, tekstoloji təhlilin düzgün aparılmaması qaşqayların qafqazdilli xalq kimi qələmə verilməsinə səbəb olmuşdur. Halbuki, həmin mənbələrdə Subar bəyliyinə quzeyində yaşayan və protoazər boylarından olan urum (ayırım!), şadıli boyları ilə yanaşı adı keçən qaşqayların Qədim Azərbaycana doğru çəkilmə prosesinin başlanğıcını görmək olur. Hett dövləti dağılandıqdan sonra (e.ə. 1200) qaşqay boyları Kiçik Asiyanın güney-doğusunda görünür. Asur hökmdarı II Sarqonun yazısında artıq bu çarın Madadan Kaşka qədər bac aldığı göstərilir. Qaşqaylar haqqında son məlumatı III Tiqlatpalasarın yazısında (m.ö. 728) görürük. Burada qaşqay knyazı Dadimu (bəlkə də Dədəm) adlanır.

(Davamı gələn sayımızda)

VEDİBASAR MAHALININ ƏRAZİSİ VƏ COĞRAFIYASI

(Əvvəli ötən sayımızda)

Vedibasar mahalının dağlıq bölgəsində xeyli meşə zolaqları da vardı. Meşələrdən ən böyüyü Cığındərə bölgəsindəki məşhur Xosrov meşəsi idi. Arman hökmdarı II Xosrov eramızın 350-ci ilində Armaniyanın paytaxtını Vedibasar ərazisindəki Dvin şəhərinə köçürərkən mahalın dağlıq hissəsində palıd meşəliyi də saldırmışdı. Mənbələrin şahidliyinə görə, guya Xosrov şahın bu meşəliyi saldırmaqda məqsədi ovçuluq olmuşdur. Lakin bizcə, qədim karvan yolu olan Cığındərənin Göyçə ağzında salınmış bu meşə daha çox ölkənin (Armaniyanın) Albaniya sərhədlərinin təhlükəsizliyi məqsədi güdmüşdür.

Bununla yanaşı, Vedibasarda digər meşələr də vardı: Qardaxlı meşəsi, Qaçaq meşəsi, Ağkənd meşəsi, Dərbənd meşəsi, Zülfü meşəsi, Qaladibi meşəsi, Zimmi meşəsi, Ayıqıran meşəsi, İlanlı meşəsi və s.

Belə bir faktı da xatırlatmaq istərdik ki, keçən yüzildə İrəvan qəzasında cəmi üç dövlət meşə mülkü olub və onların üçü də Vedibasar ərazisində yerləşib. Bunlar Milli, Cıgın və Bağırsaqdərə meşə zolaqlarıdır. Milli zolağı 10 min desyatin ərazini əhatə edirdi ki, onun tam yarısı-5 mini ancaq meşə altında idi. Cıgın zolağının ərazisi 22 min desyatin idi və onun 6 min desyatini meşəlik təşkil edirdi. Ən böyük meşə zolağı isə Bağırsaqdərədə yerləşirdi- 600 min desyatin ərazi. Bunun da 50 min desyatini meşə altında idi.

Meşə zolaqlarının hər üçünün bazasında sovet dövründə Ermənistanda ən böyük qoruqlardan biri olan Xosrov qoruğu yaradılmışdı.

Vedibasar mahalında bir sıra çaylar, göllər və çoxlu sayda bulaqlar vardı. Çaylardan Vədi, Əyriçay, Güleyman, Ağsu, Dəvəgözü, Ayı dərəsi, Gilənar, Kolanlı, Qarasu, Kösüs, Mil, Böyükçay, Asnı çayı, Çopanarx, Almalığın çayı, Komun çayı, Dərbənd çayı və s. adlarını çəkmək olar.

İ. Şopen Vedibasarın çayları haqqında danışarkən bizim Kolanlı dediyimiz Cıgın-Cirmanis çayı barədə aşağıdakı məlumatı verir: “Çayın iki qolu var: Cıgın və Cirmanis. Mənbəyini Göyçə mahalı ilə Vedibasar arasındakı dağlardan götürən bu iki qol birləşib cənub-qərbə üz tutur, Həsənqala yanından axıb keçən Həsənsu və Camışbasan torpaqlarının suvarıldığı Təşbulaq çaylarını qəbul edib, Qarabağlar kəndi yaxınlığında Vədi çayına tökülür.

Əyri çay Əyriçə yaylağından keçib Göyçə gölünə axıb tökülürdü. Bu çayda çoxlu dadlı qızıl-ala balıqlar olurdu.

Asnı çayı isə Vedibasar ərazisindən axaraq Dəvəli və Sədərək arasından keçib Araza üz tuturdu.

Çopanarx mənbəyini Qədirli dağlarından götürüb Çanaxlı, Qaraxaç, Kərki sularını qəbul edib Araza doğru axırdı.

Təbii ki, bu çayların əksəriyyəti suvarmaq üçün istifadə olunur, çox vaxt heç Araza gedib çatmırdı.

Göllərdən isə ən məşhuru Qanlı göl idi. Qanlı göl Kolanlı kəndi ilə Məngük kəndi arasında yerləşirdi. Eni 30 m, uzunluğu 50 m olan bu gölün suyu çox soyuq olduğundan orada çimmək təhlükəli idi. Suda bir az çox qalanda adam qəfildən qıc olurdu. Görünür, çoxlu qanlara bais olduğu üçün bu adı almışdı. Bu gölün aşağısında Gülbulaq və Ağbulaq adlı iki bulaq da vardı. Onların suyu aşağıda birləşib Vədi çayına axırdı.

Daha sonra Ağgöl (Şirin gölü), Selimin gölü, Qaraçalı gölü, Musanın gölü, Alçalığın gölü, Quru göl, Rəşoğlunun gölü vardı.

Əyricə yaylağı-Vedibasar ellərinin qədimdən hər yay yayladığı ən böyük yaylaq idi. Kəndlərinin əksəriyyətinin burada yurd yerləri vardı. Göyçə, Dərələyəz və Vedibasar mahallarının arasında yerləşən bu yaylaqda Şərrur-Dərələyəz ellərinin camaatı da istirahət edirdi.

Cığın dərəsindən Əyricəyə uzanan yol Kolanlı kəndindən sağa və sola olmaqla Xartlıq və Xıntı istiqamətlərindən yaylağa qalxardı. Yaylağa çatmamış burada böyük bir gədik -Selim (Səlim) gədiyi yerləşirdi. Göyçə, Dərələyəz, Vədi, Şərrur ellərini birləşdirən bu yolayrıcında 14-cü yüzildə Əbu Səid Bahadur xan tərəfindən bir karvansara da tikdirilmişdi. Lakin çox güman ki, əvvəllər Əyricə yaylağının və Əyricə kəndinin adı ilə Əyricə karvansarası adlanan bu karvansara sonralar Sultan Səlimin bu yerlərə yürüşü ilə bağlı Selim (Səlim) karvansarası, Şah Abbasın onu yenidən bərpa etməsi ilə əlaqədar isə Şah Abbas karvansarası adını almış, bu adlarla da tanınmışdır.

Professor Həsən Mirzəyevin belə bir fikri ilə şərikik ki, Əyricə yaylağı türk tayfalarından birinin adını daşıyır. Bunu bölgədə eyniadlı toponimlərin çoxluğu da təsdiqləyir. Belə ki, “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri” ndə (1728) də Şərrur camaatının yayladığı yaylaq yeri kimi Əyricə gədik və Qoçu (Qorçu-Ə.Ə) yaylaqlarının adı çəkilir. Hələ ondan da əvvəl “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri” ndə (1590) Məzrə və Sürməli nahiyələrində Əyricə adlı kəndlər qeydə alınmışdır. Göyçənin Qaranlıq rayonunun və Azərbaycan Respublikasının Bərdə rayonunun hər birində iki Əyricə kəndi olmuşdur.

Vedibasar mahalının aran hissəsi şərqdə mahalın mərkəzi olan Böyük Vədi qəsəbəsi də daxil olmaqla bu qəsəbədən qərbdə Türkiyə sərhədindəki Araz çayına qədər və şimalda Gərnibasar mahalından cənubda Şərrur mahalına qədər geniş bir düzənliyi əhatə edirdi. Bu aran hissə şərqdən qərbə doğru axıb gedən Vədi çayı vasitəsilə iki hissəyə bölündüyü kimi, şimaldan cənuba doğru da İrəvandan Naxçıvana (oradan da Bakıya) uzanan Cənubi Qafqaz (Zaqafqaziya) dəmiryol xətti və İrəvan-Naxçıvan şosse yolu vasitəsilə yenə iki hissəyə bölünürdü. Məşhur Sarıbəbə dağı da burada-Avşar, Xalisa və Dəvəli kəndləri arasındakı düzənlikdə yerləşirdi.

Reyhanlı və Şirazlı kəndləri arasındakı uca təpə isə Gəlinsarayı adlanırdı. Bu yerin keçmişdə Aran şahzadəsi Şirinlə evlənən Xosrov Pərviz tərəfindən Şirinə hədiyyə olaraq tikilmiş qala yeri olduğu əfsanə şəklində bu gün də yaddaşlarda yaşamaqdadır. Maraqlıdır ki, Dəvəli yaxınlığındakı Ağ göl də vaxtilə el arasında Şirin gölü adlandırılırdı.

Mahalın aran kəndləri aşağıdakılar idi: Abbasabad, Avşar, Arazdəyən, Böyük Vədi, Vəlican, Qaralar, Dvin, Dəvəlik. Dəvəli şəh., Əliabad, Əliqızıl, Əliməmməd, Yaycı, Yeni yol, Yeni həyat, Yengicə, Karvansara, Kiçik Vədi, Kirov qəsəbəsi, Külağıl, Goravan, Güneyyurd, Məmmədrəsul, Nəsilbli, Ortuk, Əfşarlı, Reyhanlı, Saray, Sarıxanlı, Səfəralı, Taytan, Xalisa, Xorvirap, Hərəmlı, Şətli, Hacı baba, Çəmbərək, Çinçavat, Cadqıran, Şampan, Şidli, Şirazlı, Şıxlar, Şorsu və s.

Biz Vedibasara mahalının coğrafiyası ilə bağlı məlumatlara antik, xüsusilə orta yüzillər tarixçi, səyyah və coğrafiyaşünaslarının əsərlərində də rast gəlirik. Bu, öncə onunla əlaqədardır ki, Vedibasara mahalı tarixən böyük Azərbaycan ölkəsinin şimalı ilə cənubu, başqa sözlə, Albaniya (Arran) ilə Atropatənani (Azərbaycanı) və Ərməniyəni (Armanıyanı) birləşdirən qədim karvan yollarının üstündə yerləşirdi. Hətta qədim və erkən orta yüzillərdə bu ərazinin mərkəzi olan Dvin (ərəb mənbələrində: Dəbil) şəhəri həmin karvan yolları üçün tranzit rolu oynamış, istər şimaldan, istərsə də cənubdan gələn karvanlar Dvində dayanaraq çox vaxt burada özlərinin mal mübadilələrini edib geri qayıtmışlar. Buna görə də tarixi mənbələrdə ticarət yolları bir qayda olaraq “Bərdədən Dəbilə” və “Marağadan Dəbilə” şəkildə göstərilmişdir.

X yüzil ərəb tarixçisi əl-İstəxri “Kitab məsəlik əl-məmalik” (“Məmləkətlərin yolları kitabı”) əsərində Marağadan Dəbilə olan karvan yolunu aşağıdakı şəkildə təqdim edir: Marağa-Urmiya-Səlməs-Xuvey-Nəşavə (Yəni Naxçıvan - Ə.Ə)-Dəbil. Və Nəşavədən Dəbilə olan yolun dörd mərhələdən ibarət olduğunu qeyd edir.

Ərəb coğrafiyaşünasları İbn-Hövqəl, əl-Müqəddəsi, əl-İdrisi və başqalarının da həmin karvan yolu barədəki məlumatları üst-üstə düşür və hamısında da Naxçıvandan Dəbilə qədər olan məsafə “4 mənzil” şəklində təqdim olunur. Araşdırmalarımız sübuta yetirir ki, Naxçıvanla Dəbil arasındakı həmin 4 mənzil aşağıdakılardır: 1) Noraşen; 2) Sədərək; 3) Qaynar (Dəvəli); 4) Dəbil.

Bərdədən Dəbilə gələn şimal karvan yolu isə əl-İstəxri, əl-Müqəddəsi, İbn-Xordadbeh, əl-Kudama, əl-İdrisi və b. tarixçi-coğrafiyaşünasların əsərlərində 7 mənzildən ibarət göstərilir. Yəni bu yol 7 yaşayış məntəqəsində dayanmaqla qət edilib. Təxminən belə: Bərdə-Kalkatus-Matris-Davmis-Sisəcan-Kil Kuya (Kərki)-Dəbil.

Milli dərəsinin adına da ilk dəfə XIV yüzil mənbəyində rast gəlirik. Həmdullah Qəzvini “Hüzhetül-qulub” əsərində Qarabağdan Əhər yolu ilə Təbrizə qədərki məsafədən bəhs edərkən burada “Gögcə Mil dərəsi ilə keçməklə” deyə şərt qoyur. Doğrudan da, Qarabağı Təbrizə birləşdirən bu yolda həmin dərə yolu qısaltmaq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edirdi.

(davamı gələn sayımızda)

Əziz ƏLƏKBƏRLİ
filologiya elmləri namizədi

Qərbi Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri ƏZİZ ƏLİYEVİN ŞƏXSİ NÜMUNƏSİ

Əziz Əliyevin ata-babası bizim kənddəndir – Qərbi Azərbaycanın Əştərək bölgəsinin Hamamlı kəndindən. Ə. Əliyev haqqında ilk məlumatı mən yaşlı adamlar və eləcə də atamdan almışam. Onlar deyirdilər ki, Əziz Əliyev bizim həmkəndlimiz Kalba Qurbanəlinin nəvəsi Məmməd-kərimin oğludur. Kalba Qurbanəli İrəvanın məşhur xanlarından biri olan Əli xanla qohum olmuş, yəni Əli xan Qurbanəlinin qızı ilə evlənmişdir. Xan onlara İrəvanda yaxşı bir mülk vermiş və köçüb İrəvan şəhərinə getmişlər. O nəsiləndən, Kalba Qurbanəlinin övlad və nəvələrindən bir çox görkəmli şəxslər yetişmişdir. Onlar hələ Nikolay hakimiyyəti dövründə ad-san qazanmışdılar. Əkbər (Əziz Əliyevin əmisi, Qurbanəlinin oğlu) Zəngibasar mahalında böyük bir ərazidə qlava işləmişdir.

Atam bu ailə haqqında xatirələrində deyirdi: “Biz onlarla axırncı dəfə, 1920-ci illərdə Şərur rayonunun Şahtaxtı və Cənubi Azərbaycanın Ərəblər kəndində görüşmüşük. 1917-1918-ci illərdə erməni-müsəlman davasında dədə-baba yurdu-muzdan qovularkən qaçıb əvvəlcə Türkiyəyə, sonra da İrana keçdik. Bütün yaşlı adamların, uşaq və qadınların əksəriyyəti bu ağır vəziyyətə dözməyib qırıldılar. 600-700 nəfərdən cəmi 30-40 adam qalmışdı. Gəlib Ərəblər kəndinə çıxdıq. Atam-anam da bu kənddə vəfat etmişlər. Qəbirləri də Ərəblər kəndindədir. Əzizgilin də ailəsi Şahtaxtıda idilər, arada Ərəblər kəndində də qaldılar. Atası Məmmədkərim Əmi də sağ idi. O, bizi yaxşı tanıyırdı. İrəvanda yaşayanda Əkbər qlava ilə bizə çox gəlib-gedərdilər. Əziz Əliyev də bizə çox kömək etdi. O, məndən 6-7 yaş böyük olardı.

1920-ci və ya 1921-ci ildə Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra biz öz yerimizə-Əştərək rayonunun Hamamlı kəndinə qayıdası olduq. Ərəblər kəndindən Şahtaxtına gəldik. Əziz Əliyev orada feldşer işləyirdi. Bir neçə gün də orada qaldıqdan sonra onlardan ayrılıb cəmi 30 nəfərə yaxın adam öz kəndimizə qayıtdı. Sonra eşitdiyimə görə onlar da Bakı şəhərinə köçmüşlər”.

Prof. Əziz Əliyev haqqında nisbətən geniş məlumatı mən 1949-cu ildə aldım. Həmin il ali təhsil almaq üçün Bakıya gəldik. Bakıda heç yeri və heç kəsi tanımırdım. Əsgəri xidmətdə olan əmimiz oğlunu tapdıq. O, bizi Əziz müəllimin bibisi Ümgülsüm nənəgilə apardı. 3 gün onlarda qaldıq. Ümgülsüm nənə xoşsifət, gülə-rüz, ağbirçək bir qadın idi. Bizi çox mehribanlıqla qarşıladı. Xüsusilə əmimiz oğlu lətiflə bir ana-övlad kimi görüşdülər. Lətif onlara tez-tez gedib-gəlirmiş. Ümgülsüm nənə qızı və nəvələri ilə birlikdə yaşayırdı. İki nəvəsi- Kamil və Şamil də tanış olduq. O vaxt bu qardaşlar bizə çox mehribanlıq göstərdilər. Bakının bir

çox görməli yerləri ilə bizi tanış etdilər, hətta bir axşam filarmoniyaya aşıq Əsəd və aşıq Mirzənin iştirakı ilə keçən bir konsertə apardılar. Birinci dəfə idi ki, biz belə gözəl tarixi bir konsertə baxırdıq. Ümğulsüm nənə, Kamil və Şamil Bakıda yaşayan qohumları, xüsusilə Əziz Əliyev haqqında bizə çox söhbət etdilər. Mən professor barədə geniş məlumat əldə etdim.

Maarif Nazirliyindən icazə kağızımız olmadığı üçün sənədlərimizi instituta götürmədilər. Kəndə qayıtdıqda ermənilərin yeni bir hiyləsinin – Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların Azərbaycana köçürülməsi, yəni yeni təmizləmə kompaniyasının başlandığını gördük. Həmin il bizim kəndimizi də yarı xoş, yarı zor Salyan rayonuna köçürdülər. Bu 3-cü dəfə idi ki, ermənilər tərəfindən öz yurd-yuvarımızdan didərgin salınırdıq.

1953-cü ildə mən ADU-ya qəbul olundum. Beşinci kursda oxuyanda prof. Əziz Əliyevin Bakı Bərpa və Cərrahiyyə xəstəxanasında baş həkim işlədiyini öyrəndim. Tələbə yoldaşım şair İbrahim Göyçaylının ayağı onu çox incidirdi. İbrahimə dedim ki, mənim qohumum xəstəxanada baş həkim işləyir. Onun yanına gedək, həm mən özümü ona tanışlıq verim və həm də xəstəliyini göstərək. Mənimlə razılaşdı. Bir gün axşam tərəfi həmin xəstəxanaya getdik. Əziz Əliyev bizi çox yüksək alicənablıqla qəbul etdi. Belə böyük bir alimin bizi qəbul otağında qarşılayıb, qayğımıza qalması ibrətamız idi. İndi bəzən çox ağır halda gələn xəstələri həkimlər çox laqeyd qarşılayır. Biz getmək istəyəndə bu dəfə İbrahim məni göstərdi: “Professor, bu oğlan Sizin qohumunuzdur”- dedi. Əziz Əliyev mənə baxdı və soruşdu: – “Haradansınız?” Dedim: “Ermənistanın Əştərək rayonunun Hamamlı kəndindənəm”. “Hə!!! Bizim dədə-baba kəndimizdəndir”. Əlavə etdi ki, çox da böyük olmayan bir kənd idi. Hətta adına Balastambul da deyərtilər. Hamı bir-birinə qohum idi. Götür mənim ünvanımı və telefon nömrəmi yaz. Mən indi müşavirəyə gedirəm, axşam bizə gələrsən. Söhbət edərik, el-obadan bir hal-əhval tutaram.

Axşam onlara getdim. Məni qonaq otağına apardılar. Şirməmməd Hüseynov da onlarda idi. Nərd oynayırdılar. Mənimlə görüşdülər, oyunu qurtarandan sonra xeyli söhbət etdik. Mən bir az çəkinirdim, çünki birinci dəfə idi ki, belə böyük bir şəxslə üzbəüz oturub söhbət edirdim. O, bunu hiss etdi: “- Oğlum, utanma, çayını iç”, - dedi. Özümü necə apardığımdan ehtiyat edirdim. O, yenə də təkid etdi: “Soyutma, iç”. Gecə idi. Tez-tez balkona çıxırdı. Narahat idi. Gülarə xanım aspiranturaya imtahan verirdi. Saat 9 olardı. Hələ gəlməmişdi. O, yenə balkona çıxdı, içəri qayıdanda mənə üzünü tutub zarafatıyana dedi: “Eloğlu, gəl səninlə də bir nərd oynayaq”. Nərd oynadıq. Bu görüş mənə həddindən çox təsir etmişdi. Prof. Ə.Əliyev nə qədər sadə, alicənab, təvazökar, qonaqpərvər bir insan idi. Çəkinə-çəkinə getmişdim. Ayrılanda mənə dönə-dönə tapşırdı ki, oğlum, tez-tez gələrsən. Mən ondan sonra bir neçə dəfə də onlara getdim. Görüşlərimizin birində o dövrdə Azərbaycan dili haqqında gedən söz-söhbətdən danışdıq. Mən profsordan bu məsələlərə şəxsi münasibətini soruşdum. Qeyd elədi ki, bütün idarə və müəssisələrdə işlərin Azərbaycan dilində aparılmasını səliqəli həyata keçirə bil-

mədilər. Bu işi hiss edilmədən etmək lazım idi. Özü də aşağılardan, yəni idarələrin özündən başlamaq lazım idi. Əvvəlcə yazı makinalarını azərbaycanlaşdırmaqlı və idarələrdə yazı-pozunu tədricən Azərbaycan dilinə keçirməli idilər. Yeni iş qəbul etdikləri adamlara deməliydilər ki, bizim işlərimiz bu dildə aparılacaq, əgər bacarırsınızsa, buyurun, yox əgər bacarmırsınızsa onda bizdən inciməyin. Elə bu radaca əlavə etdi ki, mən 1923-cü ildə Nəriman Nərimanovun yanında işləmişəm. Zəhmət çəkin, gedin o dövrün arxivinə baxın, bütün dövlət işləri Azərbaycan dilində aparılırdı. Dövlət sənədlərinin hamısı Azərbaycan dilində yazılırdı. Sonra işlər korlandı. İndi də çox tələsdilər. M. İbrahimovun və İ. Mustafayevin adlarını çəkdi və bu məsələ ilə bağlı onların arasındakı münasibətdən xeyli söhbət elədi.

Prof. Ə. Əliyevlə olan görüşlərimdə mən onun dərin məzmunlu, hikmətəməz, məntiqli, sadə, şirin və cəlbədicə söhbətlərinə heyranlıqla qulaq asırdım. Böyük bir şəxsiyyətin tələbə ilə oturub bu şəkildə söhbət etməsi, onun təvazökarlığı indi mənə çox qəribə gəlir. İlahi, böyüklük, dərinlik və sadəlik onda necə də vəhdət təşkil edirdi. Əziz müəllim elin atası, köməksizlərin arxası idi. Hər hansı bir iş üçün onun yanına gedənlər naümid qayıtmazdılar. Əlindən gələn köməyi edərdi.

1961-ci ildə aspiranturaya qəbul olundum. Əziz Əliyev ilə görüşüb aspiranturaya qəbul olunmağımı demək istəyirdim. Düzü, əvvəlcə birbaşa evlərinə getmək istəmədim, belə fikirləşirdim ki, əvvəlcə iş yerinə gedim. Professor bu zaman Bayılda Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutunun direktoru işləyirdi. Mən bir neçə dəfə onun yanına getdim. Tapa bilmədim. Bir dəfə dedilər, sanatoriyaya gedib. İkinci dəfə də harasa konfransa getmişdi. Belə fikirləşdim ki, zərəri yoxdur. Sonra gedərəm. Heyf ki, bir daha onunla görüşmək mənə qismət olmadı. O günlərdə çox kədərli bir xəbər eşitdim. Əziz Əliyev vəfat etmişdi. Bu xəbər mənə çox sarsıtdı. Onu Azneftdəki həkimlər evindən götürdülər. Dəfn mərasimi çox yüksək səviyyədə təşkil olunmuşdu: çox böyük izdiham var idi. Dağıstandan da çoxlu adam gəlmişdi. Mən onların bir neçəsi ilə söhbət etdim. Prof. Ə. Əliyevin böyüklüyündən, xeyirxahlığından, humanistliyindən, yüksək təşkilatçılıq qabiliyyətinədən ağızdolusu danışdılar. Hamının üzündə ağır bir kədər hiss olunurdu. Xalqımız özünün ən böyük oğullarından birini, dünya şöhrətli alim, dövlət xadimi, ən başlıcası isə böyük hərfə yazılacaq insanı itirmişdi. Əziz Əliyevlə görüşlərim, söhbətlərim, onun vida mərasimi, mənim hafizəmdə ən əziz və kədərli bir xatirə kimi yaşayır və yaşayacaqdır.

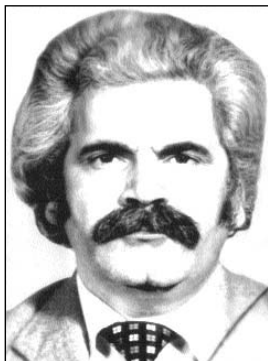
Ə. Əliyev zəngin mənəvi aləmə, qeyri-adi təşkilatçılıq qabiliyyətinə, hərtərəfli ensiklopedik biliyə malik bir şəxs idi. Onun elmi yaradıcılığı zəngin bir xəzinədir. Bütün yaradıcı qüvvələr bu xəzinədən faydalana bilər. Ə. Əliyevin keçdiyi mənalı həyat yolu böyük bir məktəbdir, hamı bu məktəbdən çox şey öyrənə bilər. O, özünün mehriban, səmimi ünsiyyəti, sadəliyi, təvazökarlığı və xeyirxahlığı ilə hamıya nümunədir, bir sözlə, insanlığın etalonudur.

CƏFƏR CƏFƏROV

N. Tusi adına ADPU-nun professoru.

Fərman KƏRİMZADƏ – 66

KƏRBƏLAYI İSMAYIL AĞIRLIĞI VƏ YAXUD FƏRMAN KƏRİMZADƏNİ XATIRLARKƏN

O, 1937-ci ilin mart ayında Böyük Vədi kəndində anadan olmuşdur. 1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı onların ailəsi Azərbaycana köçürülmüş, Beyləqan rayonunun Şahsevən kəndində məskunlaşmışlar. Orta məktəbi Beyləqanda başa vuran Fərman Kərimzadə Azərbaycan Dövlət İncəsənət İnstitutunu bitirmişdir. O, 1958-ci ildə yazdığı “41 nömrəli ayaqqabı” hekayəsi ilə nəsrə gəlmişdir. F.Kərimzadənin şeir, hekayə və povestləri çoxdur. Onu ilk məşhurlaşdıran əsəri isə 1967-ci ildə yazdığı “Qarlı aşırım” romanıdır. Bu roman əsasında

1969-cu ildə ekranlara çıxardığı “Axırncı aşırım” adlı bədii filmi ona şöhrət gətirdi. Bu film bu gün də tamaşaçıların sevimli ekran əsəridir.

“Xudafərin körpüsü”, “Çaldıran döyüşü”, “Qoca qartalın ölümü”, “Təbriz namusu” kimi məşhur romanlar da Fərman Kərimzadə qələminə məxsusdur. Gözəl şair, yazıçı, publisist, rəssam olan Fərman hər şeydən əvvəl-Vətənpərvər Fərman idi. Elinin, obasının, həmvətənlərinin dərini həmişə öz dərini hesab edərdi. Onun Qərbi Azərbaycandan deportasiya edilən soydaşlarımızın acı aqibətinə dözməyən ürəyi 1989-cu ilin martında, elə onların arasındaca dayandı. Fərman Kərimzadə 52 yaşında şəhid oldu. Yaşasaydı indi onun 66 yaşı tamam olacaqdı.

Hər dəfə yadıma düşəndə “FƏRMAN KƏRİMZADƏ” adında bir KƏRBƏLAYI İSMAYIL ağırlığı duyuram. “Qəmlo, mən haqq-salamı tapdalaya bilmərəm – deyən Kərbəlayının müdrik kəlmələri Fərmanın öz daxilindən gəlirdi, onun özünün bu dünyanın haqq-salamına münasibəti idi.

Bu həyatın anlaşılmaz sirləri var. 80-ci illərin əvvəllərində qəfil hadisə ilə XVI yüzilliyin el şairi Qurbanı düşüncələrimə hakim kəsildi: Qeyri-ixtiyari dəim bu sahədə axtarışdayam. Xüsusən QURBANİ-İSMAYIL münasibətlərinə aludəlik bəzən məndə o dərəcə güclənir ki, az qala, özümü müridlər arasında hiss edirəm. Düşünürəm ki, Qurbaninin və İsmayılın ruhu 500 il yatıb, indi oyayıb, bizi də oyadıb- Fərmanı da, məni də. Məni Fərmana bağlayan nə oldu? Axı “Xudafərin körpüsü”nü oxuyub haqqında ürək dolusu yazanda mən heç

Fərmanla tanış deyildim. Fikirləşirəm ki, Qurbani ilə İsmayılın ruhu bizi yaxınlaşdırıb. Yaşadım kimi, bizim təvəllüd ilimiz də, doğum günümüz də birdir, Fərman mənim bəxtimə düşən yazıçı imiş. Yaxın duyğu və düşüncələrimiz bizi birləşdirməliymiş. Şah İsmayıl haqqında romanları oxuduqca hiss edirəm ki, bunları Fərman demir, bunlar mənim dilimdən qopur. İsmayıl haqqında Fərmanın dediyi hər bir xoş söz mənim ürəyimdən qopan sözlərdir.

Düşünürəm ki, onun romanları haqqında məqalələrim çap olunandan az sonra bir bahar çağı “Ulduz” jurnalı redaksiyası qarşısında köhnə dostlar kimi qucaqlaşb tanış olanda bu tarix, bu tarixə baxışımız, duyğu və düşüncələrimizin uyğunluğu bizi bağlamış imiş.

Bizim ədəbiyyat və eləcə də mülki tariximizdə bir çox dövlət xadimləri çox vaxt saxtalaşdırılıb. Bu proses 30-cu illərdə daha güclü olub, indi də müəyyən dərəcə davam etməkdədir. Başqaları öz ağıllı hakimlərinə heykəl qoyur, biz keçmiş ağıllı dövlət başçılarımızın ağıllı işlərini də bəzən pis qələmə veririk.

Lakin Fərman hay-küyü sevmirdi. Onun tarixə aydın baxışı vardı. Tarixi hadisələri bədii, düzgün mənalandırmağı bacarırdı. Tarixi duyğusu güclü və aydın idi: insan hansı zamanın övladı olur-olsun, yaxşı və pis cəhətləri ilə insandır. Kərbəlayı İsmayıl da belədir, Şah İsmayıl da. Kərbəlayı ona görə sevilir ki, yazıçı təxəyyülü ilə saxtalaşdırılmayıb, təbii və təsirlidir. Roman yazılanda “İndi də bu kolxoz oyununu atıblar ortalığa” kimi sözlər cəsarət tələb edirdi.

Biz tarixdən, ədəbiyyatdan solğun şəkildə bilirdik ki, İsmayıl böyük çətinliklərlə hakimiyyətə gəlib. Lakin Fərman son dərəcə zəngin tarixi-bədii faktlar əsasında bizə göstərdi ki, İsmayılın çətinlikləri biz düşünən kimi olmayıb, yeganə pöhrəni zamanə hakimlərindən ZAMAN özü xilas edib, saxlayıb. Yetişdirdiyi tarixi vəzifəni onun öhdəsinə buraxmaq üçün. İsmayıl bu ideyanı şəərəflə həyata keçirirdi. Və babaların vahid batin əqidəsinə- Azərbaycan torpaqlarının, Azərbaycan mədəniyyəti və dilinin birliyi ideyasını böyük cəsarət və qəhrəmanlıqla həyata keçirdi. Fərman öz qiymətli romanı ilə XVI yüzilliyin erkən çağında ölkəmizin ərazisində hər sahədə özünü göstərən bu yüksəlişi böyük sənətkarlıqla canlardıra bildi.

İnsan təbiət etibarilə düzlüyə, doğrulağa, möhkəm qaydalara, intizama meyllidir. Fərman Şah İsmayıl obrazını yaratdı və biz İsmayılın şəxsində gördük ki, mənəvi saflıq, qətilik, ədalət, vətən sevgisi, vətən və xalq qaygısı, sənət eşqi ictimai quruluştan, onun hansı pilləsində olmasından asılı deyil. Çox şairlərimiz olub, lakin Nizami zirvəsi hələ heç kəsə nəsib olmayıb. Çox dövlət başçılarımız olub, lakin ölkəni içəridən didib-parçalayan, məhv edən yaramaz qüvələrə qəddar münasibət heç kəsdə Şah İsmayıl qədər olmayıb. “Vətəni qoruyarlar vətən olar” deyə rüşvətxoru aldığı rüşvətlə birgə dar ağacından asdırıb. Şahlıq taxtında rahat oturmayıb ki, düşmənin onun ölkəsinin sərhədlərində at

oyndar. İndi bizə İsmayıl əqidəsi, İsmayıl cəsəreti, İsmayıl saflığı gərəkdir. Eşq olsun Fərmana ki, belə bir obrazla özünü əbədləşdirdi!

Az vaxt ərzindəki tanışlığımız əsasında mən hiss etmişdim ki, Fərman hər deyilənə məhəl qoymur, bilavasitə özü axtarır, öyrənir, öz duyğu və düşüncələrini qələmə alır. “Xudafərin körpüsü” haqqında yazılarımdan sonra bir gün oturub ikilikdə romanı müzakirə edirdik. Hiss etmişdim ki, Fərman ərəb əlifbası ilə fars və Azərbaycan dillərində yazılmış bir çox materialları oxuyub, istifadə edib. İzfətlərdə və xüsusi adlarda qüsurlar müşahidə edilirdi. Bunları söylədikcə, Fərman şirin-şirin, dupduru gülüşləri ilə “düzdür, düzəldilməlidir” – deyirdi. Çaldıran döyüşünü də əlyazmasında redaktə etdim, iradlarla razılaşıdı, amma sonra baxdım ki, öz üslubuna məxsus heç nəyi düzəltməyib və düşündüm ki, düz eləyib. Amma bir məsələ barəsində söhbət salanda dikəldi və ciddiləşdi: “Nə cür olur ki, aləmə mögüzə kimi səs salan, hər tərəfdən dəstəsinə axın-axın müridlər yığılan İsmayıl Xudafərindən keçib 13-14 yaşında öz dəstəsi ilə Şirvana üz tutur, burada, bu körpünün düz ağzında yerləşən Diri camaatı, İsmayılı “pirim”, “mürşidim” deyə daim əzizləyən Qurbani öz sazı, sözü ilə onun qarşısına çıxmır?” Mən bu sözləri deyəndə dikəldi, papirosunu eşə-eşə əlini başına apardı. “Əsərin ardında, toy məclisində bunları xatırlatmaq lazımdır”, - dedim.

Fərman razılaşıdı və bu vədinə əməl etdi. “Çaldıran döyüşü” ndə Qurbani-nin ilk bədii obrazı yarandı. Onu da deyim ki, Qurbani ilə bağlı bir çox epizodlar yazıçı istedadının məhsulu kimi, son dərəcə təsirlidir.

İlk məqalələrimdən birində onun məcazlar sistemində xüsusi fikir vermişdim. Simvollar, rəmzlər Fərmanda çox güclüdür. Körpə İsmayıl anasına deyəndə ki, “sən məni Savalana kimi apar, ətəyinə çatdır, zirvəsinə özüm qalxacam”, -gənc ana ilə yanaşı, oxucunu da qəhər boğur. Fərman döyüşqabağı buludların qarşılaşması ilə az qala həqiqəti döyüş mənzərəsi yaradırdı. Balaca İsmayıl qızıl güllər arasında elə təsvir edilir ki, az qala bu güllərin ətrini duyursan.

Fərmanın şirin yumoru vardı. “Murad görürdü ki, bu çox əndrabadi şeydir” kimi cümlələrə rast gələndə sətirələr arasında Fərmanın özünün də ləzzətlə gülümsədiyini hiss edirsən. Qalanın ətrafına dolanan yolu nəhəng pəhlivanın atdığı kəməndə bənzətməklə yaddan çıxmaz mənzərə yaradırdı.

Fərman söz oyunu ilə vaxt keçirən sənətkar deyildi. Kəlmələri, cümlələri dolu idi. Etnik və etnoqrafik xüsusiyyətlərin təsviri, xalq ifadə tərzindən istifadə ustalığı əsərlərinə bir müdriklik gətirirdi. Bir sözlə, öz qələmi ilə rəng fırçasının işini görürdü. “Sənətkarın qüdrəti “məqələmdən xoşu gəlirdi. Burada mən hələ ətraflı tədqiqat aparmadan “Xudafərin körpüsü”nün dilindəki ən qabarıq xüsusiyyətləri qeyd etməyə çalışmışdım. Hər görüşəndə deyirdi ki, bu yazını tez-tez oxuyuram və ləzzət alıram. Mənə elə gəlirdi ki, mənim yazımdan çox bu məqalədə toplanmış öz qüvvətli ifadələrindən ləzzət alırdı.

Həm də layiq olduğu, yaxşı hekayə və povestləri olduğu halda, Fərman haqqında az yazılmışdı. Tanışsız-bilişsiz meydana çıxan bu yazılar ona qol-qanad verirdi.

Fərmanın romanları hadisələr romanıdır. Romanları oxuduqca tarixi keçmişimizin zəngin qəhrəmanlıq səhnələri, at üstündə qılınc vuran, nəhəng düşməninə sinə gərən pəhləvanlar gözüümüz önündə canlanır. Ona görə də bu əsərlər kino sənəti üçün zəngin material verir. Xalq öz misilsiz qəhrəmanını, şair oğlunu ekranlarda görmək istəyir. Fərmanın bu diogiyası əsasında çoxserialı filmlər çəkmək olar. Təkcə “Nənə Sara xatun, baba Uzun Həsən, ata Şeyx Heydər” parçası ayrıca bir filmin mövzudur.

Fərmansız keçən bu 14 ildə Fərman yadıma düşdükcə düşünürəm ki, Şah İsmayıldan sonrakı neçə yüzillik ətəldən sonra xalqımızın ən qanlı-qadalı günlərinin birində, 37-ci ildə, bu ilin qurbanları olan böyük yazıçılarımızdan birinin əvəzi kimi Fərman doğulmalıymış, çətin və mürəkkəb bir zamanda Şah İsmayıl kimi ölməz obrazları ilə milli özünüdərkini parlaq nümunəsini yaratmalıymış, xalqımızın ümumi ayılma və dirçəlişinə, müstəqillik və xoşbəxt həyat uğrunda mübarizəsinə kömək etməliymiş və bu yolda öz canını qurban verməliymiş.

Bu xalq yaşadıqca onun qəhrəmanlıqlarla dolu tarixi də yaşayacaq, İsmayılı da, Kərbəlayısı da, Fərmanı da!

Qəzənfər Kazımov
professor

FƏRMAN KƏRİMZADƏ

DOSTUM YAQUBA **(*şeir ilk dəfə nəşr edilir*)**

Bu dəfə Ağrını görə bilmədim,
Ağrı çən içində, duman içində.
Dağlardan qüdrətli Yaqubum yatıb,
Bir cahan uyuyub cahan içində.

Vedinin elləri pərən-pərəndi
Elin ağrıları uzun sürəndi.
Huhun gəmisini də dağa dirəndi,
Zamanlar nur oldu zaman içində.

Abdullam, Nəcəfim – nər oğlu nərlər,
Yurddan perikləyən ər oğlu ərler,
Bizim bu yerlərdə belə deyərlər:
“Kişisən, yaşama güman içində”.

Elmira balamdı, Ququş anamdı,
Xalisa Vedidən qalan dünyamdı,
Bu evin qıbləsi könül aynamdı,
Saxlamaz sözünü Fərman içində.

Vedibasar mahalı, Xalisa kəndi
21 fevral 1986-cı il

BU ÇAY NİYƏ QURUDU?

Bulaqları guruydu,
Nurdan doğan nuruydu,
Pəhləvandan zoruydu-
Bu çay niyə qurudu?
Başlardı nilufərdən,
Baldırğan, qantəpərdən,
Bəs kim saldı təpərdən,
Bu çay niyə qurudu?
Ağır elləri vardı,
Coşqun selləri vardı,
Pələng qolları vardı,
Bu çay niyə qurudu?
Sağı dağ, solu qaya,
Kimi salardı saya?!
Bəyəm göz dəydi çaya?
Bu çay niyə qurudu?
O naşı ki, deyildi,
İlbaşı ki, deyildi,
Göz yaşı ki, deyildi,
Bu çay niyə qurudu?

AVŞAR - ULU TARİXİMİZİN CANLI ŞAHİDİ

Vedibasar mahalında oğuz türklərinin – ulu babalarımızın ruhunu, maddi və mənəvi mədəniyyətini, qədim, qəhrəmanlıqlarla dolu tarixini bu günümüzdə qədər yaşadan yüzlərlə toponimlərdən biri də Avşar kəndinin adıdır. Kənd Ağ-ridağla üzbəüz, Vedi çayından ayrılan arxın yanında yerləşir. İrəvan-Naxçıvan şose və dəmir yollarının üstündə, rayon mərkəzindən 12 km cənub-qərbdə yerləşən Avşar kəndi Xalisa, Dəvəli, Goravan, Şidli, Taytan, Reyhanlı kəndləri və Dəvəli şəhərinin əhatəsindədir. Kəndin yaxınlığında uçalan Sarı baba dağı sanki aran kəndlərini düşməndən qoruyan Oğuz igididir.

Kəndin adı 1590-cı il tarixli “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə İrəvan qəzasının Vedi nahiyəsində Avşar kəndi, 1728-ci il tarixli “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə Əfşar Gelavan, Qafqazın 5 herstlik xəritəsində Avşar kimi qeyd edilmişdir.

Erməni müəllifi Z.Qorqodyan “1928-1931-ci illərdə Sovet Ermənistanının əhalisi” (Yerevan, 1932) adlı kitabında yazır ki, Avşar kəndində 1831-ci ildə 80,1873-cü ildə 886, 1886-cı ildə 1059, 1897-ci ildə 1164, 1904-cü ildə 1094, 1914-cü ildə 1203, 1916-cı ildə 1160 nəfər yalnız azərbaycanlı yaşamışdır. Bu həqiqi tarixi faktı XX əsrin sonlarında millətçi erməni alimləri tam əksinə çap edərək dünya ictimaiyyətini çaşdırmışlar. 1986-cı ildə İrəvanda erməni dilində IV cilddə çap olunmuş Q.X.Hakopyan, S.T.Melik-Baxşyan, O.X. Barseğyanın, “Ermənistan və ətraf vilayətlərin toponimlər lüğəti” kitabının I cildinin 336-cı səhifəsində Avşar kəndinin əhalisi belə göstərilmişdir: “Kənddə 1831-ci ildə 80, 1897-ci ildə 1166, 1926-cı ildə 857, 1939-cu ildə 1359, 1959-cu ildə 2543, 1970-ci ildə 3946, 1979-cu ildə 3877 nəfər erməni yaşayıb”.

Birinci Dünya müharibəsindən sonra Van və Şadaxdan 1930-cu illərdə isə Ermənistanın Martuni, Sisyan, Sevan, Vardenis rayonlarından gələn adamların hesabına kənd əhalisi coxalmışdır.”

Göründüyü kimi, kitabda Avşar kəndində azərlərin yaşaması tamam inkar edilib. Budur erməniliyin əsl siması! Lakin mənbələrdə qorunan tarixi həqiqəti silib atmaq olmaz! Adı çəkilən kitabda erməni müəllifləri heç bir toponimin etimoloji təhlilini verməmişlər. Bu, onların ziyanına olardı.

Başqa kəndlərimiz kimi, Avşarın da başı bəlalər çəkmişdir. 1918-1920-ci illərdə erməni-ingilis hərbi birləşmələri, Andranik, Dro, Hamazaspın quldurlarının vəhşilikləri avşarlıların öz dədə-baba torpaqlarından didərgin düşmələrinə səbəb olmuşdur. Kəndin əhalisi Abbasqulu bəy Şadlinskiyin himayəsi sayəsində düşmənlə vuruşmuş, sağ qalanlar İran və Türkiyə ərazilərinə köçmüş-

lər. Avşarlılar aclıq və səfalət içərisində yaşasalar da daim yurd həsrəti ilə çırpınmışlar. Nəhayət, Vedibasar sovetləşəndən sonra onlar öz doğma ocaqlarına dönmüşlər. Lakin kəndin bir çox evlərində Türkiyədən gətirilmiş ermənilər yaşayırdılar. Geri döənən 420 nəfər avşarlı ermənilərlə yanaşı yaşamağa məcbur oldu.

1926-ci il siyahıyaalınmasına görə kənddə 533 nəfər azər türkü, 317 nəfər erməni, 1931-ci ildə isə 608 nəfər azər türkü, 327 nəfər erməni yaşamışdır.

Kənddə erməni əhalisinin sayını artırmaq məqsədilə 1931-ci ildə dağ rayonlarından Avşara xeyli erməni əhalisi yerləşdirildi.

1948-1953-cü illərin deportasiyası zamanı kəndin bütün azər əhalisi zorla Azərbaycana köçürülüb. Yevlax stansiyasında onları Salyan, Əli Bayramlı, Şəmkir, Ağcabədi, Şəki, Sabirabad rayonları arasında bölüşdürürlər.

Stalinin ölümündən sonra deportasiya olunan başqa kəndlərin əhalisi kimi avşarlıların da bir neçə ailəsi geri dönərək öz ata-baba ocaqlarında yaşamışlar. Onlar əsasən bir məhəllədə yaşayırdılar. Ağsaqqalları uzun müddət Xalisa kəndində məktəb direktoru işləyən, 1988-ci ildə zorla Azərbaycana qovulanlardan biri olan, tarix müəllimi Əziz Həsru llayev idi. O, Şəki rayonunda rəhmətə getmişdir. Allah rəhmət eləsin!

(Davamı gələn sayımızda)

1948-53-CÜ İLLƏRDƏ DÖVLƏT SƏVİYYƏSİNDƏ AZƏRBAYCAN TÜRKLƏRİNƏ QARŞI TÖRƏDİLMİŞ SOYQIRIMININ TİBBİ ASPEKTLƏRİ

Rus və erməni şovinstlərinin birgə məkrli dövlət siyasəti nəticəsində ata-baba yurdundan deportasiya olunmuş Qərbi Azərbaycan türklərindən biri də mənəm. Deportasiya zamanı mənim 11 yaşım var idi. Hadisələrdən yarım əsrdən çox bir vaxt keçsə də, heç bir an unutmadığım həmin olaylar bütün detalları ilə gözlərim önündədir.

1948-ci il avqust ayının ortaları idi. Atam (söhbət Vedibasarın hörmətli şəxslərindən sayılan, müxtəlif rəhbər vəzifələrdə çalışmış Bilas Şadlinskidən gedir-red.) evdə danışdı ki, dayısı oğlu prof. Nəzər Paşayevdən məktub alıb. Azərbaycandan nümayəndə heyəti gəlir. Bizi SSRİ Nazir-

lər Sovetinin qərarına əsasən köçürəcəklər. Bu hadisədən bir necə gün sonra bizim evə 5-6 nəfər qonaq gəldi. Onlardan ikisinin adı və soyadı indi də yadımdadır: Allahverdiyev Rəhim, doktor Şamxalov. Axşam Vedi rayon klubunda böyük iclas oldu. Orada açıqladılar ki, Suriya, İran və Türkiyədən erməniləri buralara (Vedibasar mahalına -red.) köçürdülərinə görə bizi də Azərbaycana köçürəcəklər. Təbii ki, bolşeviklərin növbəti fitnəkarlığı elə özlərinin başında çatladı. Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri Mirzə Bəşirov DTK sədri Badalyanın iştirakı ilə bolşevikləri çağırıb bildirdi ki, ilk növbədə onlar köçməli və camaatı da başa salmalıdırlar ki, sakitcə köçməyə razılıq versinlər. Məkrli oyun sonradan aydınlaşdı. Adı yuxarıda çəkilən bədnam qərara görə 1948-50-ci illərdə “kənüllülük prinsipləri” əsasında “Ermənistan SSR-də yaşayan 100 min kolxozçu və digər azərbaycanlı əhali Azərbaycan SSR Kür-Araz ovalığına köçürülməli idi. Vedi rayonunun dağ kəndlərinin (Kolanlı, Ərmik, Əzizkənd, Bağcacıq, Kotuz və s.) əhalisini Kürqırağının aran kəndlərinə köçürdülər.

1964-cü ildə ATİ-nu bitirib Şəmkir rayonunun Alabaşlı, Dəllər-Cırdaxan, Çaparlı, Qara nüy, Bitdili kəndlərində həkim işləyərkən köçkünlərin özləri və xəstəlik sənədləri ilə tanış oldum. Uzun müddət Vedi Rayon İcraiyyə Komitəsində işləmiş Cabbar Eyvazov və Bəylər Cəlilovun söhbətləri və nəsilləri məndə belə bir fikir yaratdı ki, bu rayona köçürülmüş insanların sağlamlıq durumunun vəziyyəti bir siyasi soyqırımın, Azərbaycan türklərinə qarşı rus və erməni qətləyiminin nəticəsidir. Sonralar rus və Sovet tarixini öyrəndikdə tam belə bir fikir aydın oldu ki, bütün köçürmələr bu dövlətin ərazisində yaşayan türk mənşəli insanlara

doğru yönəldilmişdir. Prof. Avdiyevin yazdığı “Orta Şərq tarixi” kitabı 1950-ci ildə Stalin mükafatı almışdır. 600 səhifəlik bu kitabdan **Azərbaycan** sözündən başqa hər şey tapmaq olar. Sanki belə bir məfhum heç yox imiş.

1964-67-ci illərdə DTK-nın qorxu və həyəcanı içərisində Şəmkir rayonuna köçürülmüşlərin həyatını öyrənməyə başladım. Çox çətinliklə aydınlaşdırdım ki, 1948-51-ci illərdə Qərbi Azərbaycandan bu rayona 21236 nəfər adam zorla köçürülmüşdür. Onların köçürülmə taleyinin aydınlaşdırılmasında əsas çətinlik o insanların yerli çinovniklərdən qorxusu üzündən açıq danışmaq təhlükəsi idi. Bütün çətinliklərə baxmayaraq aşağıdakıları aydınlaşdırma bildik.

Bu illərdə mühitə uyğunlaşa bilmədiklərinə görə, xüsusilə dağ kəndlərindən aran kəndlərinə köçürülən insanlar və heyvanlar qırılırdı. Xüsusilə nostalgiya, ev və dolanışqı çətinlikləri köçkün insanlarda reaktiv psixozların, sinir sarsıntıları, kəskin mədə-bağırsaq xəstəliklərinin əmələ gəlməsinə səbəb olurdu. Köçürülmüş əhali arasında doğuşun son dərəcə aşağı düşməsi, qoca yaşlarında ölümün həddindən çox olması göstərir ki, köçkünlük ümumi fiziki və fizioloji pozğunluqları daha da artırırdı. Bunlar uşaqlar arasında dispepsiyanın, qanlı ishalın, vərəmin, malarriyanın, xüsusilə psixi düşkünlüyün, ev və ərzaq çətinliklərinin artmasına, hava və su çətinliyinin insanların erkən ölümünün baş verməsinə səbəb olurdu. Aydınlaşdı ki, köçkünlüyün ilk illərində bir nəfər də olsun nigah bağlamamışdır və elə buna görə də doğum son dərəcə aşağı düşmüşdür. Bunun əsas səbəblərindən biri də iqlim şəraitinin kəskin şəkildə dəyişməsinin deportasiya olunanlara təsiridir.

Məcburi deportasiya insanların kütləvi ölümünə səbəb olmuşdur. Bu deportasiyanın detallarının öyrənilməsi yeni dövrün əsas məsələlərindən olmalıdır. Ona görə də hörmətli Prezidentimiz Heydər Əliyevin “1948-53-cü illərdə Azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” 18 dekabr 1997-ci il tarixli məlum Fərmanını rəhbər tutaraq bu məsələni yenidən öyrənməli və aşağıdakı tələblərin həyata keçirilməsi istiqamətində iş aparılmalıdır.

1. Sovet hökumətinin varisi kimi özünü qələmə vermiş Rusiya qarşısında təminat ödənmə məsələsini qaldırmalı.

2. Dövlətin qərarı ilə köçürülmüşlərə reabilitasiya statusu verilməli.

3. Deportasiya əməliyyatına siyasi qiymət verilməsi məsələsi qaldırılmalı.

4. Bolşevik - erməni təşkilatçılarının təşkil etdiyi bu siyasi köçürülmənin Azərbaycan türklərinə qarşı Milli soyqırımı (qenosid) olduğu qeyd edilməli.

5. 1948-53-cü illər soyqırımına aid Bakı şəhərində xatirə kompleksinin yaradılması məqsədəuyğundur.

6. Soyqırımının siyahısının dəqiqləşdirilməsi, psixi və fiziki məhvə səbəb olan anları aydınlaşdırmaq üçün “Siyasi aydınlaşdırma komissiyası” yaradılmalı.

Axırncı olaraq onu da qeyd etmək istərdim ki, Azər türkləri nə qədər unutqan və kinsizdirsə, onların məkrli düşmənləri olan ermənilər və onların cənublu, şimalı havadarları bir o qədər kinli və qəddardırlar. Bütün bunları 200 illik bir

tarix dəfələrlə sübut etmişdir. Aqıl bir insan demişdir: “Türklər daima özlərini ermənilərdən və onların dayılarından müdafiə olunmağa qalxmışlar”.

Gəlin biz bu dəfə müdafiə olunmaq üçün yox, hücum mücadiləsinə qalxaq və ciddi, daha dəqiq öyrənilmiş faktlarla dünya ictimaiyyətinə bu faciənin məsəbitini və əsil mənzərəsini çatdırmaq.

A.B.Şadlinski,
tibb elmləri namizədi

QƏRBİ AZƏRBAYCAN TÜRKLƏRİNİN VƏ MÜSƏLMAN KÜRD- LƏRİNİN 1988-Cİ İL SOYQIRIMININ ACI YEKUNLARI

1988-ci il soyqırımı zamanı Qərbi Azərbaycan ərazisində 260 azərbaycanlı kəndi boşaldıldı. Onlardan 171-i xalis azərbaycanlı kəndi, 89-u qarışıq kəndlər idi.

Həmin kəndlərdən 187.000 azərbaycanlı, 21.000 müsəlman kürdü yurd-yuvasından didərgin salındı.

220 nəfərdən çox azərbaycanlı qətlə yetirildi.

40.000 ev boşaldıldı.

6.000 ev yandırılıb məhv edildi.

40.000 ailənin əmlakı talan edildi.

35.000 həyatı saha, bağ-bağça ermənilər tərəfindən zəbt edildi.

32.000 şəxsi mal-qara, 35.000 qoyun-quzu azərbaycanlıların əllərindən alındı.

25.000 yaşayış evi əvəzsiz ermənilərə qaldı.

12.000 xüsusi ev dövlət mənzili ilə dəyişdirildi.

800 şəxsi maşın azərbaycanlı sahiblərinin əlindən alındı.

410 köç maşını qarət edildi.

90.000 nəfərdən çox kənd əhalisi şəhərdə beton evlərdə yaşamağa məhkum olundu.

16.000 ailə gəlib Azərbaycanda evsiz-əşiksiz qaldı.

216 azərbaycanlı kolxozunun əmlakı, 3.420 avtomasını, 4.100 traktoru, 43.000 iribuynuzlu, 526.000 xırdabuynuzlu mal-qarası ermənilərə qaldı.

Azərbaycanlı kəndlərində tikilmiş məktəb, klub, mağaza, idarə, uşaq bağçaları, tövlələr, bağ-bağçalar və s. haqqı ödənilmədən ermənilər tərəfindən mənimsənilmədi.

120 tarixi abidə dağıdıldı.

230 məscid, pir, ocaq yerlə-yeksan edildi.

670 qəbiristanlıq darmadağın edildi, əksəriyyəti traktor salınıb şumlandı, əkin sahəsinə çevrildi.

Qaçqınlığın ilk illərində:

– 12.000 adam əsəb və ürək xəstəliyinə tutuldu.

– 6.410 nəfər qaçqın düçar olduqları dərddə dözməyib vaxtından əvvəl dünyalarını dəyişdilər. Belələri arasında 45-55 yaş arası kişilər üstünlük təşkil etdilər.

QÜRBƏTDƏ QALAN KƏNDİMİZ

MƏNİM DOĞMA ŞİDDİ KƏNDİM

Şiddi kəndi (bəzi mənbələrdə Şidli) Vedibasar mahalının qərbində yerləşirdi. Rayon mərkəzindən 17 kilometr aralıda idi. Kənd Ağrı dağı ilə üzbəüz idi. Buradan dağın ətəyinə qədər məsafə 3-km ola, ya olmaya. Şiddi kəndi qonşu Alməmməd, Reyhanlı, Xalisa və qardaş Türkiyənin Gödəkli, Cüttük kəndləri ilə həmsərhəddi. Araz çayı kəndin 500 metrliyindən axırdı. Yeri gəlmişkən, qonşu Alməmməd kəndinin əhalisinin çoxu 1936-1938-ci illərin repressiyasına dözməmiş, gecə ikən uşaqlı-böyükü Türkiyənin Daşburun kəndinə keçmişlər.

Şiddi kəndinin başı çox bəlalər çəkmişdir. Əhali 3 dəfə yaşayış yerini dəyişmişdir, belə ki, ulu babalarımız lap Arazın qırağında ilk məskən salmışlar. Arazın tez-tez daşması kəndə çox ziyan vurmuşdu. Buna görə kənd əhalisi yurd yerini dəyişməyə məcbur olurdu. 2-ci dəfə Arazın 2-km-də özlərinə kənd salırlar. 1950-ci illərin ortalarına qədər burada yaşayırlar. Əkin suyunun olmaması kəndin inkişafına mənfi təsir göstərir. 1935-39-cu illərə qədər kəndin ortasında böyük bir daş qorunub saxlanılırdı. Onun üzərindəki yazılardan, at və qoyun başı rəsmlərindən məlum olurdu ki, kəndin tarixi 1300-1350-ci illərə təsadüf edir.

Vedibasar mahalının həyatında və inkişafında Şiddi kəndinin öz rolu, dəsti-xətti olmuşdur. Belə ki, 40 ilə yaxın bir müddətdə 2 dəfə qlava məhz Şiddidən seçilmişlər. Bunlar Məhəmməd bəy və Məşədi Cavad olmuşlar.

1956-cı ildə kənd 3-cü dəfə yerini dəyişir. Bu isə həmin illərdə Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri işləmiş Hüseyn Məmmədovun səyi nəticəsində olmuşdu. Allah ona qəni-qəni rəhmət eləsin. Camaat yeni kənddə özlərinə çətinliklə də olsa gözəl şərait yaratdı. Kəndin bu başından baxanda o biri başı aydın görünürdü. Rayon rəhbərliyi tərəfindən bu kəndə olan ögey münasibət hər sahədə özünü göstərirdi, çünki rəhbər vəzifədə olanların hamısı ermənilər idi, eyni zamanda kənd əhalisinin hamısı azəri türkləri idi. Əsas səbəb də elə bu idi. Bütün erməni kəndlərinə Azərbaycandan təbii qaz xətləri çəkildiyi halda, Şiddidə adamlar odun və kömür yandırırtdılar. Şikayət edəndə də deyirdilər ki, Bakıdan tələb edin. Son illərin (1985-ci illərə qədər) hesablamalarına görə kənd əhalisi 2000-i ötmüşdü. Son vaxtlarda kənd daha da böyümüşdü. Kənd 500 təsərrüfata yaxın idi. Hamı bir-birinə qohum idi; qız verib, qız almışdı. Buna baxmayaraq əhali tayfalarla tanınırdı: “Məmililər”, “Xəbəruşağı”, “Kosacalar”, “Yağbalılar”, “Sadixuşağı”, “Məmmədahılar”, “Zamanlılar”, “Şəildilər” və b. Hamı bir-birinə qarşı mehriban idi. Xeyir-şərləri bir olardı. Cavanlar böyüklərin yerini bilirdilər. Yaşlılar oturan yerdə cavanlar dayanmazdılar. Həmin ənənə indi də davam

etdirilir.

1941-1945-ci illər davasına 50-yə yaxın cavan getmiş, yarısı geri qayıtmamışdır.

Kəndə 1946-cı ildə elektrik xətti çəkildi. Sonra isə Gərnidən borular vasitəsilə içməli su gətirildi.

Şiddi kəndi coğrafi mövqeyinə görə Vedinin aran hissəsində Vədi çayının kənarında yerləşirdi. Əsas iqtisadiyyatı əkinçilik, meyvəçilik, üzümçülük və maldarlıq idi. Hamı öz halal əməyi ilə dolanırdı. Yazın ortasında kolxozun ferması Kūsüsə, sonra isə Əyricə yaylağına qalxardı. Camaatın güzəranı ilbəil yaxşılaşırdı. Hamı özünə müasir tipli evlər tikdirmişdi. Kənddə bütün evlərə başdan-başa telefon çəkilmişdi. Kolxozun öz büdcəsi hesabına 1978-ci ildə ikimərtəbəli mədəniyyət evi istifadəyə verildi. Kitabxananın kitab fondu 3000-i ötmüşdü. Kəndin rəhbərliyinin səyi nəticəsində kolxozçular və ziyalılar üçün gözəl şərait yaradılmışdı.

1929-cu ildə Şiddidə ilk dəfə olaraq 4 sinifli məktəb açılmışdır. Məktəb binası olmadığına görə Məhəmməd kişi böyük otağını uşaqlara vermişdi. Əlbəttə, o dövrdə oxuyanların sayı çox az idi. 1935-ci ildə kənddə 7-illik məktəb binası tikildi. Kəndin öz kadrları yox idi. Müəllimlərin hamısı Böyük Vədidən gəlirdilər. Şiddi kəndinin ilk yerli müəllimi Hacı Sultanov olmuşdur. Mühəribədən sonra Əsədulla Cavadov, İsmayil Əhmədov (Allah hər ikisinə rəhmət eləsin), Oruc Sadıqov, Yadulla Məmmədov kimi Gənc müəllimlər öz həmkəndlilərinə savad verməyə başladılar.

1960-1961-ci illərdə ikimərtəbəli 8 illik məktəb binası istifadəyə verildi. Artıq 350-dən çox şagirdi olan məktəbdə (1968-ci ildən etibarən orta məktəb) dərs deyən müəllimlərin hamısı kəndin yetişdirmələri idi. Ziyalıların sayı ilbəil artırdı. Fəxrlə demək olar ki, 1988-ci il hadisələrinə qədər Şiddi kəndində 135-dən çox ali, 100-dən çox orta-ixtisaslı ziyalılar ordusu var idi. Şiddi müəllimləri indi Vedinin bütün kəndlərində azər türklərinə elmin sirlərini öyrədirdilər. Şiddi torpağı elm aləminə bir çox alimlər bəxş etmişdir. Fizika-riyaziyyat elmləri doktoru, professor Əli Məhərrəmov, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi Muxtar Vəliyev, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, dosent Əhməd Məmmədov, biologiya elmləri namizədi Müseyib Əliyev, cərrah, mərhum Təyyar Məmmədov, psixologiya elmləri namizədi Cəfər Səməndov, riyaziyyat elmləri namizədi Mənsim Məmmədov, biologiya elmləri namizədi Seyfulla Hüseynov, riyaziyyat elmləri namizədi Rauf Abbasov, riyaziyyat elmləri namizədi Zeynəb Vəliyeva və b.

Bu qədər ali təhsilli ziyalı olan bir kənddən rayon rəhbərliyində heç kəs işləmirdi, ermənilərin isə orta təhsilliləri yuxarı vəzifələr tuturdular. Azər türkləri yalnız orta məktəblərdə işləyə bilərdilər. Buna görə də gənclərin çoxusu ali təhsil aldıqdan sonra bir daha kəndə qayıtmırdı.

1988-ci ilin məlum hadisələri zamanı Qərbi Azərbaycanın bütün bölgələri kimi, Vədi rayonunda da vəziyyət son dərəcə ağır idi. Azər türkləri hər addımda sıxışdırılır, təhqir edilirdilər. Bunların hamısı rayon rəhbərliyi səviyyəsində həyata keçirilirdi. 1988-ci ilin noyabr ayına qədər ermənilərlə qarışıq bütün kəndlərdən azər türkləri sı-

xışdırılaraq qovulmuşdular. Təkcə ermənilər az yaşayan Xalisa kəndi və heç bir vaxt erməni yaşamayan Şiddi kəndi düşməyə ciddi müqavimət göstərirdilər. Şiddi igidləri dəfələrlə erməni basqınlarının qarşısını almışdılar. Cavanlar kəndə gələn 3 yolu kəsib 10 ay ana-bacılarını düşmən hücumlarından qorudular. 1988-ci ilin noyabr ayının 30-da Şiddiyə ev dəyişmək adı ilə 3 avtobus erməni yaraqlıları gəldilər. Cavanlar sayıq idilər. Bilirdilər ki, əgər ermənilər yerə düşsələr, qan su yerinə axacaq. Kənd camaatının hamısı “cınqıllıq” deyilən yerə toplaşdılar. Cavanlar avtobusları çevirib yandırmaq istədilər. Kənd ağsaqqalları isə qadınların, uşaqların xatirinə hadisələri sakit məcraya yönəltməyə çalışdılar. Ermənilər vəziyyətin bu cür olacağını gözləmişdilər. Onlar avtobusdan düşmədən Xalisa kəndinə getdilər. Ermənilər burada rayon rəhbərlərinin və sovet əsgərlərinin gözləri qarşısında vəhşilik törətdilər.

Şiddi isə demək olar təkləndi. 1988-ci il dekabrın 1-də Xalisa tərəfdən tanklar və BTR-lər Şiddiyə tərəf gəlirdilər. Camaat vahiməyə düşdü. Qadınlar və uşaqların qışqırtısı ətrafa yayılmışdı. Onlar sərhəd məftillərinə tərəf qaçdılar. Kişilər və cavanlar isə düşmənlə ölüm-dirim savaşına hazır oldular. Tanklar yaxınlaşanda bütün narahatçılıqlara son qoyuldu. Bunlar hərbcilər idi. Xalisa camaatı Şərura çatan kimi Naxçıvana getmiş və bildirmişdilər ki, əgər Şiddiyə kömək göndərilməsə, oradakıların vəziyyəti faciəli olacaqdır.

Gələn hərbciləri o dövrdə Naxçıvana rəhbərlik edən rəhmətlik Afiyəddin Cəlilov göndərmişdi. Hərbcilər 4-5 ailəyə bir yük maşını ayırdılar və əmr etdilər ki, bir saata gedirik, kim evindən nə bacarırsa götürsün!

Bir azdan tanklar və BTR-lə müşayiət olunan maşın karvanı yerindən tərpəndi. İndiyə qədər çal-çağırılı, evləri qonaqlı-qaralı bir kəndin toyuqları hində, itləri zəncirdə qaldı. Təsadüf nəticəsində açıq qalmış itlər sahiblərindən hələ də əl cəkmək istəmir, maşınların arxasına qaçırdılar. Qadınlar ağlaşırdılar. Bilirdilər ki, bu onların doğma Şiddidən son gedişləridir. Uşaqlar işə heç nə olmamış kimi öz aləmlərində idilər.

Dağlıq Qarabağda gedən müharibədə şiddililər də kənarda qalmamışlar: 115 nəfər soydaşımız bu döyüşlərdə namusla vuruşmuşdur. Onlar babaları Abbasqulu bəyin qəhrəmanlıq ənənəsinə sadıq qalaraq, vedili qeyrəti göstərmişlər. Şiddililər Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə 10 şəhid vermişlər. Zahid Əliyev və Əyyub Abdullayev 20 Yanvar şəhidləridir.

Doğma yurd həsrəti, torpaq məhəbbəti şiddililəri için-için göynədir. Təkcə Şiddi camaatı yox, bütün vedililər nikbindirlər. Onlar inanırlar ki, möhtərəm Prezidentimiz Heydər Əliyevin yeritdiyi sülh siyasəti nəticəsində həm qarabağlılar, həm də qərbi azərbaycanlılar öz torpaqlarına qayıdacaqlar. Vedibasarlılar buna inanır və bu əhval-ruhiyyə ilə yaşayırlar.

İsmayıl Hüseynoğlu,
Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü

ZİYARƏTGAHLARIMIZ

AĞBAL AĞA OCAĞI

Bu müqəddəs yer Şirazlı kəndində məşhur seyid İqbal Miryaqub oğlu Nağıyevin həyatında yerləşirdi. Əvvəllər bu ocağın sahibi Miryaqub ağa və Mirhüseyn ağa qardaşları olmuşdular. Ağır seyid olan bu nəslin mahalda, hətta qonşu rayonlarda böyük nüfuzu vardı. Yaxın- uzaq rayonlardan axışb-gələn müsəlmanlar, hətta ermənilər bu ocağa pənah gətirər, şəfa tapıb geri dönərdilər.

Həyətdə möhrə pəlçiqdan ucaldılmış bu qədim Ocaq binasına, təbii ki, ermənilər buraxılmır, onlar Ocağ sahibi ilə onun evində görüşməklə kifayətlənməli olurdular. Ocaqdan şəfa diləyən müsəlmanlar isə bəzən Ocağın özündə gecələyirdilər. 1988-ci il mayın 11 -də erməni quldurlarının Şirazlı kəndinə vəhşicəsinə hücumu zamanı Ağbal ağa ermənilər tərəfindən qəddarcasına qətlə yetirildikdən sonra onun ailəsi Goranboy rayonuna pənah gətirdi. Hazırda seyidin övladları Goranboy rayonunda və Bakı şəhərində yaşayırlar. Seyidin Goranboy rayonundakı Ocağı bu gün də el-obanın ziyarətgah yeridir. Ağbal ağanın nəvəsi Mirnəsir ağa və onun həyat yoldaşı Xalidə xanım hazırda Misirdə ali dini məktəbdə öz təhsillərini davam etdirirlər.

Ağbal ağa Ocağının hökmü ilə bağlı adamların şahid olduğu belə bir faktı da xatırlatmağı lazım bilir ki, 1988-ci il mayın 11-də bu Ocağa hücum çəkən Şirazlı kəndindən 3 erməni diğasının hər 3-ü bu hadisədən sonrakı ilk həftə ərzində öz zavallarına bulmuşdular: onlardan biri suda boğulub ölmüş, digərini maşın vurub yerə suvamış, üçüncüsünün isə uşağı quyuya düşüb keçinmişdi.

MƏNƏVİ DÜNYAMIZ

MƏHƏMMƏD PEYĞƏMBƏR (570-632)

Qocalara yaşlarına görə hörmət edən gənclərə Allah ömürlərini artırmaqla əvəzini verər.

Qocaya hörmət – Allaha hörmət deməkdir.

Atanın övladına öyrətdiyi ən yaxşı şey – ədəbdir.

Behişt ananızın ayaqları altındadır.

Atanın üzünə ağ olmaq, Allahın üzünə ağ olmaqdır.

Bir dəfə bir ərəb Peyğəmbərdən soruşur: – Mən kimə qulluq eləməliyəm? Peyğəmbər cavab verir: – **Ananıza.** – Bəs sonra? – **Ananıza.** Peyğəmbər üçüncü dəfə də həmin suala eyni cavabı verir. Yalnız dördüncü dəfə peyğəmbər – **Atanıza** cavabını vermişdi.

Bir saat elmlə məşğul olmaq, altmış il namaz və dua ilə məşğul olmaqdan xeyirlidir.

HƏZRƏT ƏLİ (598-661)

Öz ərinin qayğısına qalan qadın haqq yolunda vuruşan mücahidlər kimidir.
Ən böyük dövlət ağıl, ən böyük yoxsulluq–nadanlıq, ən böyük irs–tərbiyə, ən böyük köməkçi vaxtında verilən məsləhətdir.

Pislik edənə yaxşılıq etməklə əziyyət ver.

O qədər olub ki, bir saatin xoşluğu illər uzunluğunda dərddə-qəmə səbəb olur.
Ağıldan böyük gözəllik yoxdur.

EY İNSANLAR

Mənəvi dayağa söykənər insan,
Dayağı olmasa yıxılar insan.
Ömür-gün mənasız keçməsin dəyə
Mənəviyyata söykənər insan.

İnsanlar nə qədər olsa da, mətin,
Yenə də yaşamaq çətin, çətin.
Hanı mənəviyyat? İndi azalıb,
Ancaq itməyibdir hələ büsbütün.

Ey unudan keçmişini, çörəyi,
Saf, pak olmalıdır insan ürəyi.
Çalışma nankor, kafir olmağa
Həmişə arzula xoş gələcəyi.

Zahid Xəlilov
Şirazlı kəndi.

FİZZƏ MƏMMƏDTAĞI QIZININ SÖZ DÜNYASI

Vedibasar mahalının Xalisa kəndi

Ay özünü bəyənmiş,
Öz sözünü bəyənmiş.
Qoy xalq səni bəyənsin,
Öz-özünü bəyənmiş.

Bu yara, yara deyil,
Xalları qara deyil,
Bu yararı soruşma,
Sağalan yara deyil.

Eləmi oyan dağlar,
Dərd-qəmə boyan dağlar,

Bayatılar

Bu yol zülmətxanadır.
Necədi o yan, dağlar.

Dağlarda gəzən mənəm,
Al geysəm bəzənmənəm,
Dil təzad, könül məlul,
Sərkərdən gəzən mənəm.

Başına dönnəm hərdən,
Dindirmə dolu dərdəm,
Ürəyim yaralıdır,
Sızlaram hərdən-hərdən.

MARAQLI ƏHVALATLAR

DÜŞMƏNÇİLİK

Vedibasarda Səttar oğlu Əli ilə Soltanın düşmən olduğunu hamı bilirdi. Bir gün Əlini Böyük Vədiyə qonaq çağırırlar. Söhbətin şirin yerində qonağa xoş gəlsin deyə ev sahibi Əlini tərifləyir, Soltanı isə yamanlayır. Bundan qəzəblənən Əli ev sahibinin söhbətini yarımcıq kəsib ayağa qalxır:

– Məgər burada Soltanla bağlı söz oldu ki, söhbəti o kişinin üstünə gətirdin? Yəqin ki, indi burada mənim əvəzimdə Soltan olsaydı, bu söz onda mənim ünvanıma deyiləcəkdi, - deyə Əli məclisi tərk edir.

Böyük Vədidə bəzi vacib xırda-para işlərini görüb yola çıxır. Kərkab qayasına yaxınlaşanda qarşısına silahlı-yaraqlı Soltan çıxır. Məclisdəki söhbətdən hələ də hirs soyumayan Əli hövsələsiz halda Soltanın üstünə qışqırır:

– Nə yolkəsənlik ələyirsən, Soltan? Belə çıx yolumdan!

Soltan gülümsəyir:

– Səttar oğlu, yol kəsmək fikrim yoxdur. Bir neçə saat qabaq Böyük Vədidə qonaqlıqda elədiyin kişiliyi mənə çatdırdılar. Bir heyvan götürüb gətirdim ki, ayağının altında qurban kəsim.

Əli yumşalır:

– Heç nə lazım deyil, Soltan.

– Lazımdır, Səttar oğlu. Mərd düşmən namərd qohumdan irəlidir.

Soltanın işarəsi ilə adamları Səttaroglunun ayağı altında qurban kəsirlər.

BU Kİ, ADAMDIR!

Yüz illər boyu Vedibasar mahalında, onun bir çox kəndlərində isə lap XX yüzilliyin əvvəllərinə qədər erməni adlı məxluq yaşamayıb. Bunu olmuş belə bir əhvalat da təsdiq edir.

1918-ci ilə qədər erməni-daşnak qüvvələri Vedibasar kəndlərinə hücum etməyə cəsarət etmirlər. Hərdən kəşfiyyata adam göndərir, müsəlman kəndlərinin e'tibarlı müdafiə olundugunu eşidir, çəkilib yerlərində otururmuşlar.

Bir gün Taytan kəndində xəbər yayılır ki, kəndin kənarında bir erməni cəsədi var.

Kənd bir-birinə dəyir. Erməni görmək marağı adamlara güc gəlir. Hamı qaçır göstərilən yerə. Adamlardan biri irəli keçib üzü üstə yerə sərilmiş cəsədi arxası üstə çevirir. “Bu ki, adamdır!” - deyə kənd camaatı heyrət içində bir-birinə baxır.

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 sayılı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

Oğuz Yurdu

Vedinin yanı dağlar,
Ürəyi, canı dağlar,

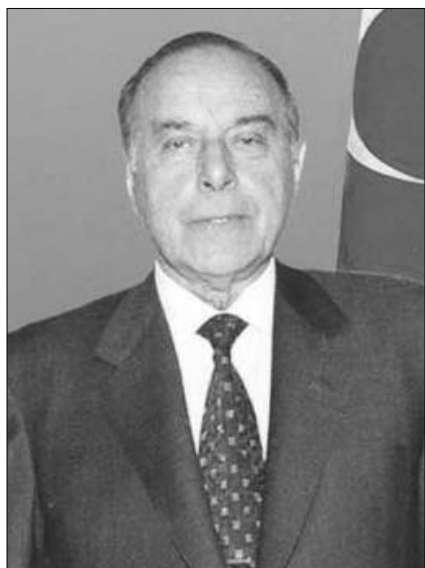
Burda bir el var idi,
Siz deyin, hanı, dağlar?!

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№03 (03) 2 aprel 2003-cü il

QİYMƏTİ 1000 MANAT

“Mərhələ - mərhələ gerçəkləşdirilən qeyri-insani siyasət nəticəsində azərbaycanlılar indi Ermənistan adlandırılan ərazidən – min illər boyu yaşadıkları öz doğma tarixi etnik torpaqlarından didərgin salınaraq

kütləvi qətl və qırğınlara məruz qalmış, xalqımıza məxsus minlərlə tarixi-mədəni abidə və yaşayış məskəni dağıdılıb, viran edilmişdir.”

HEYDƏR ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının
Prezidenti

SƏRTİB İSLAMOĞLU

ELDAR İSMAYILIN “SƏTTAR OĞLU” ROMANI BARƏDƏ DÜŞÜNDÜKLƏRİM

Sazlı, söhbətli qədim Oğuz yurdu Göyçə mahalının vətənpərvər oğlu, qəlbində Qərbi Azərbaycan adlı bir niskil gəzdirən Eldar İsmayıl hansı mövzuda yazırsa yazsın, hər kəlməsindən, hər cümləsindən yağı düşməni əlində əsirlikdə qalan doğma ata-baba torpaqlarımızın həsrəti duyulur. Mayasını Miskin Abdalın, Xəstə Bayraməlinin, Aşıq Alının, Aşıq Ələsgərin əsərlərindən alan kiçik şərlərdə də, “Ulu Göyçə”, “Allah amanatı”, “Vətən dedi İbrahim”, “Ermənistan türklərinin 1988-ci il soyqırımı”, “Göyçənin qisası qalır” kimi irihəcmli əsərlərində də vətənə bağlılıq, vətənsevərlik qırmızı xətlə keçir. Ulu yurdumuzun hər

dağını, daşını, bir ovuc torpağını özünə qibləgah bilən Eldar İsmayılın yazılarını həyəcənsiz oxumaq olmur.

Sözün həqiqi mənasında vətəndaş şair olan Eldar müəllim qələmini nəşr sahəsində də sınayaraq “Səttar oğlu” romanını yazmışdır. İlk öncə bütün hisslərdən uzaq olaraq deməyi borc bilirəm ki, bu roman müəllifin uğurudur. “Səttar oğlu” romanında Oğuz torpağının şöhrət tacı olan Vedibasarin qəhrəman, döyüşkən, yenilməz ərənlərindən danışılır. Əsərdə igidlərin adları, ünvanları həyatda olduqları kimi saxlanılmışdır. Belə igidlərdən biri də Səttar oğlu Musadır. O, cavan yaşlarında Vətən torpağının hər qarışı üstündə ermənilərlə ölüm-dirim mübarizəsinə qalxan, birləşmiş erməni hərbi qüvvələri üzərində zəfər çalan yüzlərlə Vədi oğullarından biri olmuşdur.

“Səttar oğlu” romanının elə ilk cümlələri oxucunu özünə bağlayır. Zalımların fitnə-fəsadına hədəf olmuş günahsız adamların ahu-naləsi yüklənmiş dərd-ələm qatarının arxasınca haray dolu etirazı ilə qaçıb qatarı əlləri ilə saxlamaq istəyən Qərib adlı ixtiyar kişinin sözlərini qəhərsiz oxumaq mümkün deyil. Onun dediyi bu cümlə romanın əsas leytmotivini təşkil edir:

– Eh, bu müsibət görəsən hardan başlanıb, hardan gəlib, hara gedir və harda bitəcək?

Gərgin və məhsuldar əməyin məhsulu olan “Səttar oğlu” əsəri Səməd İrəvanlının dilindən danışılır...

İrəvan xanı Hüseynqulu xan iyirmi iki il ölüm-dirim mübarizəsinə qalxaraq doğma şəhərini ruslardan, ermənilərdən qorumuşdur. 1827-ci il oktyabr ayının 1-də İrəvan qalası general Paskeviç tərəfindən alındı. Bundan bir neçə ay sonra Rusiya ilə İran arasında Türkmənçay müqaviləsi bağlandı. İrəvan xanlığı Rusiyanın tərkibinə qatılmaqla çarın fərmanı ilə Erməni vilayəti adlandırıldı. Arvadı milliyyətə erməni olan general Voronsov – Daşkov İrəvan xanlığı ərazisində ermənilərin yerləşdirilməsi barədə fərman verdi. İrəvan ətrafı rayonlara İrandan 40.000, Türkiyədən 84.000 erməni köçürüldü. Bir müddət sonra Vədi-basar torpağına da erməniləri köçürməyə başladılar.

XX əsrin əvvəllərində isə artıq dünənki qaçqın ermənilər türklərə qarşı terrorçuluq edir, tez-tez erməni-müsəlman münacişələri yaradırdılar. Bunlardan biri də 1905-ci ildə İrəvanda baş vermişdi.

Eldar İsmayıl “Səttar oğlu” romanının ilk hissələrini XX əsrin əvvəllərində Vədi-basar mahalında öz qeyrəti, qoçaqlığı, yenilməzliyi ilə ad çıxarmış Əli Səttar oğlunun (Musa Səttar oğlunun atası) qəhrəmanlıqlarına həsr etmişdir. Müəllif son dərəcə oxunaqlı bir dildə yazır ki, İrəvan bəylərindən Emin bəy Topçubaşov Məhəmməd və Yusif adlı cavanlarla vədibasarlılara göndərdiyi məktubda bildirirdi:

– İrəvanın Börkcü məhəlləsində ermənilərlə bizimkilər arasında üç gün gecə-gündüz döyüş oldu. Bizimkilər düşmənin 40 nəfərini öldürdülər. Ruslar onları yenidən silahlandırdı, hər cür köməklik göstərdi. Bizim patronumuz qurtardı. Ermənilər məhəllədə böyük qan axıtdılar, bir müsəlman gəlinini əsir götürdülər. Qardaşlar, mən Vədi igidlərinin namus və qeyrətinə bələdəm. Köməyə gəlin. Qısa bir vaxtda 200 atlı hazır olur. Dağ kəndlərindən gələn dəstəyə isə keçidkəndli Səttar oğlu Əli başçılıq edirdi. Son dərəcə qoçaq, cəsur, mərd olan Əlinin başçılığı ilə İrəvanda ermənilərə divan tutulur, əsir müsəlman gəlini azad edilir. Həmin gəlin Əlinin xəncəri ilə onu təhqir edən ermənini cəhənnəmə vasil edir.

Romanı oxuduqca aydın hiss edirsən ki, Eldar müəllim bu əsəri yazmaq üçün xeyli material yığmış, neçə-neçə adamla görüşmüş, hətta el içində vədililərin igidliklərindən bəhs edən nəğmələri də toplamış, onlardan ustalıqla istifadə etmişdir. Müəllif yazır ki, vədililər erməni qəddarlığının qarşısını alıb geri dö-nərkən İrəvanın “Şiləçi” məhəlləsinin cavanları xorla oxuyurmuşlar:

***Vədidən gələn atlı,
Gülləsin atıb getdi.
Düşməni səfə düzüb,
Qol-qola çatıb getdi,
Gülləsin atıb getdi.***

**Vedinin eli gəldi,
Yeridi seli gəldi.
Qabaqda Əli gəldi,
Min divan tutub getdi,
Düşməni səfə düzüb,
Qol-qola çatıb getdi.**

Vedi mahalının Oğuz türklərinin qədim yaşayış məskənlərindən biri olduğuunu təsdiqləyən Eldar İsmayıl, bu torpağın əhalisinin xarakterini çox dəqiqliklə göstərmişdir: “Düşmənlə baş verən ölüm-dirim savaşına Vedi camaatı qartal təbiəti, aslan qeyzi, pələng cəsarəti ilə girişmişlər. Vedibasarlılar onlara qonşu olan Gərnibasar, Dərələyəz, Şərrur ellərinin çətin günlərində də öz köməkliklərini əsirgəməmiş, mərdlik və mərdanəlik göstərərək “yağı” üstünə yerimiş, zəfərlərlə geri dönmüşlər”. Əlavə şərhə ehtiyac yoxdur.

Eldar İsmayıl “Səttar oğlu” romanında əsərin əsas qəhrəmanı Musa Səttar oğlunu hələ 13 yaşında olarkən oxucularla tanış edir. Atasının Şərrurdan olan qonağı Lətifin öldürülməsi, əmisinin alt paltarının ipdən oğurlanması yeniyetmə Musanı çox narahat edir, özünə yer tapa bilmir. İçində dolaşan bir qisas hissi onu rahat buraxmır.

Musa uşaqlıqdan qorxu, hürkü bilməyən, anası Bahar xanım demişkən, bir “çinqi parçası” olmuşdur. Təkbaşına paltar oğrusunun izinə düşür və bunun Dəhnəzli Murtuz olduğunu öyrənir, onu yatağındaca öldürür. Mənsub olduğu Səttar uşağının namusunu qoruduğu üçün 13 yaşlı Musa daxili rahatlıq tapır, onu məzəmmət edən ata-anasına, əmisi İlyasa – “Ortada namus məsələsi var”, - deyir. Onu həbs etsələr də, atası Əli onu azad etdirir. Ot öz kökü üstündə bitər, - deyirlər. Elə ilk tanışlıqdan oxucu yəqin edir ki, Musa gələcəyin qəhrəmanı, el-oba, torpaq, ailə, nəsil-nəcəbət təəssübü çəkən igid bir oğul olacaqdır.

Ortaboylu, sarıyanız, tökməbədənli, pəhləvan cüssəli on yeddi yaşlı Musanı çox adam artıq Səttar oğlu Musa çağırır. Ölümün gözüne dik baxan, güllə atmaqda tayı-bərabəri olmayan Musanı bütün Vedibasarda tanıyırlar.

Bu həmin dövrlər idi ki, Görəvanlı Əli oğlu Mayıl “Torpaq azadlığı istəyənlər” qrupunu yaratmışdı. Abbasqulu bəy Şadlinski də bu qrupa daxil olanlardan biri idi. Mayıl pristavı öldürəndən sonra ağsaqqallar məsləhət görürlər ki, Abbasqulu bəy özü bu dəstəni başına yığıb Türkiyə ərazisinə keçsin. O, belə də edir.

Eldar İsmayıl XX əsrin əvvəllərində Vedibasardakı ictimai-siyasi vəziyyətin doğru-düzgün xarakteristikasını verir: havadarlarının köməyi ilə nəyin bahasına olursa-olsun yenilməz Vedibasarı tabe edib yerli türkləri buradan çıxarmaq, əvəzində erməniləri yerləşdirmək. Daşnak hökuməti bu məqsədlə tez-tez milli

zəmində toqquşmalar yaradır, münaqişələr törədirdi. Ermənilərin hər hansı siyasətinin icrası Vedidə daşa dirənirdi. Ömür boyu təbəçiliklə barışmayan, həmişə azad, başıuca, mərd yaşamağa adət etmiş vedililər sərt, ramedilməz xarakterləri ilə düşmən üçün dəf edilməsi çətin olan bir qüvvə, Vedibasara mahalı işə alınmaz bir qala təmsalında olmuşdur. Qəhrəmanlıq onsuz da qanında olan Səttar oğlu Musa belə bir ictimai-siyasi mühitdə formalaşır, mətinləşir, Vedinin adlı-sanlı qəhrəman oğullarından biri olur.

(Davamı gələn sayımızda)

AŞIQ XUDAYAR

ABBASQULU BƏY!

Haqq evinə ziyarətə
Varıbdı Abbasqulu bəy!
Öz gücünü yaradandan
Alıbdı Abbasqulu bəy!
Döyüş vaxtı neçə köhlən
Yorubdu Abbasqulu bəy!
Zəhmət çəkib nizam ordu
Qurubdu Abbasqulu bəy!

Vedibasar yeriibdi,
Bir qanlı davadan deyim.
Dəstəsində şir oğullar,
Bu eldən, obadan deyim.
Məhərrəmlə İbrahimdən,
Xəlillə Nəbodan deyim.
Andranikin bağrını
Yarıbdı Abbasqulu bəy!

Nəcəf Koroğlu dəlisi,
Vedidə Qəmlə bir igid.
Hamını bir-birmi sayım,
Sayıqdı burda hər igid.
Bu torpaq şahin yuvası,
Kəblə İsmayıl nər igid.
Daşnakları bəndə salıb,
Qırıbdı Abbasqulu bəy!

Tanrı ona nüsrət versin,
Müsəlmanın dayağıdır!
Yoxsulların, fəqirlərin
Evlərinin çırağıdır!
Ay Xudayar, bu mərd oğul
Qoçaqların qoçağıdır!
Bu millətin xilasına
Durubdu Abbasqulu bəy!

VEDİBASAR MAHALININ QƏDİM TÜRK TAYFALARI

Vedidə Qaşqay boyu
(3-cü məqalənin davamı)

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Ümumiyyətlə, digər türk dillərində olduğu kimi, qaşqay dilində də - /I şəkilçili şəxs və tayfa adına rast gəlmək olur. Hələ Kültəpə yazılarında (e.ə. XIX əsr) *Tulu, Tubtulu, Arkili, Buzili, Sakli* şəxs adları verilmişdir. Ki-çik Asiyaya gəlib yerli camaatla ticarət edən akkad tacirlərinin yazılarında rast gəldiyimiz həmin adların qaşqaylara aid olduğuna bizdə şübhə yoxdur, çünki bir neçə əsr sonra (m.ö. XVII-XIII əsrlər) hətə yazıları qaşqayları dönə-dönə yad edir. Ona görə də akkad ticarət sənədləri olan Kültəpə yazılarında keçən *Ata, Tuman, Tarxun, Azu, Uzu, Buzi, Dalaş, Akuza, Takil, Tarşi, İtur, Kukran, Kura, Panak* kimi yüzlərlə şəxs adındakı türk dili modeli qərribə görünməməlidir. Akkad tacirləri indiki Boğazköyün şimalında mis ticarəti məntəqəsi olan *Turxumit (Tu-ur-xu-mi-it)* toponimini tez-tez təkrar edirlər ki, bu da "turux-but" (türk boyu) anlamındadır. Qədim qamçılıq (şamanizm) inancı türk xalqlarının dilində *qam, şam* sözlərinin geniş işlənməsinə səbəb olmuşdur. Həmin sözlərin izini Kam-mala, Kamaxa (dialekt fərqi ilə - *Samax, Şamaxa*) kimi qaşqay yeradları saxlamışdır.

Qaşqaylarda *Kassu, Altan, Qa-pa-qapa, Asxarpaya, Kuntiya* dağ adları maraqlı olduğu kimi, *Daxara* və *Kummesmax* çay adları da gərəkli material verir. Məsələn, Azərbaycanda *Daxar* adlı kənd (İsmayılıda) və *Dağardibi* adlı çay (Xızıda) vardır. Yaxud, qaşqaylarda tərkibində *suv* "su" sözü olan *Suvatar* (su atar), *Karassuv (qara su)* kimi yeradları onların dil mənsubiyyəti barədə tutarlı faktdır. Maraqlıdır ki, Fərat çayının qədim qaşqay ərazisinə daxil olan Ərzincan bölgəsində axan hissəsi indi *Kara-su* adlanır və qədim *Karassuv* yeradı da həmin bölgəyə yaxın olmuşdur.

Qaşqay yeradlarındakı söz kökü türk dillərinə aid olduğu kimi, bir çox şəkilçilər də eyni paralelliyi göstərir. Məsələn, Azərbaycanda *-ma* şəkilçili toponimlər (Yalama, Yaşma, Qızılqazma, Quruzma) işləndiyi kimi, qaşqaylarda da *Tarku-ma, Xursa-ma/Hursa-ma, Kalas-ma, Kurusta-ma* toponimləri vardır. Yaxud, *-ka* topoformantı *Darukka/Tarukka, Tapikka, Kaska, Dudduska* kimi toponimlərdə yayılmışdır. Q. Qiorqadze qaşqay dilindəki *-xa* şəkilçisini də *-ka* ilə bağlamaqda haqlıdır. Məsələn, *Kummesma-xa, Tasma-xa, Samma-xa, Kumma-xa* və s. Bəllidir ki, türk dillərindəki *-lar* şəkilçisi cəmlilik bildirən *-la* və

-ar morfemlərinin qovuşmasıdır. Ona görə də, qaşqay dilində daha qədim forma (-la) işlənmişdir. Əgər biz bu gün *Taxankullar* deyiriksə, qaşqaylar *Taxankulla* formasını işlədirmişlər. Məsələn, *Kassu-la*, *Kasimu-la*, *Timuxa-la*, *Xali-la*, *Xaysex-la*, *Kamma-la* və sair.

Qaşqay toponimikasında maraqlı xüsusiyyətlərdən biri də budur ki, Azərbaycan yer adlarında rast gəldiyimiz qoşa köklü model (Dağdağan, Döldül ocağı, Qamqam piri, Xalxal, Batabat və s.) burada da vardır. Məsələn, *Qapa-qapa* (dağı), *Xanxana*, *Parpara* və s. Q. Qiorqadze yazır ki, nəzərdən keçirilən qaşqay coğrafi adlarında "r" ilə başlanan söz yoxdur. Tədqiqatçının bu qiymətli müşahidəsinə bunu da əlavə edək ki, həmin coğrafi adlarda həm də *n*, *l*, *v* ilə başlanan sözlər də yoxdur, çünki qədim türk dilinin bu fonetik xüsusiyyətini qaşqay dili əks etdirməli idi.

Qaşqay coğrafi adları içərisində *Armatana* (Azərbaycanda - *Arbatan*), *Karaxna*, *Asxaluq*, *Kapperi* və *Tessitay* sözləri də nəzəri cəlb edir. Bu son sözdəki *tay* elementi saqaların (skitlərin) ulu babası hesab olunan *Tarqıtay* adında da təkrar olunmuşdur. *Kapperi* sözünü isə *Kammeri* şəklində də oxumaq olar, çünki xett yazısında qaşqay sözlərinin *p/lm* səsləri bəzən dolaşiq salınır, *Kammeri* isə *Qamər* (*Kimmer*) ilə bağlıdır.

Bir neçə kəlmə də qaşqay sözünün özü haqqında. Türk dillərində *qaşqa*, *qaşğa*, *kaşka*, *kaska* variantları ilə işlənən bu sözün "qaynayıb kükrəmək", "ulduz", "nişan", "ay" və "xoşbəxtlik, müqəddəslik" anlamları vardır. Heyvanların alnındakı ağ xala da "qaşqa" deyilir. Qaşqay sözündəki anlamlar bir-biri ilə bağlıdır və qədim inanışla əlaqədar yaranmış məna çalarlarıdır. Alnında ağ xal olan heyvanın doğulması qədim Aralıq dənizi ətrafında yaşayan xalqlarda xoşbəxtlik rəmzi kimi qəbul olunurdu. Həmin nişanənin ulduzla, ayla əlaqələndirilməsi qaşqay sözündə "ay" anlamını möhkəmlətməmişdir. Sonrakı dövrlərdə qaşqay sözünün titul mənası da yaranmışdır. V.V. Bartold yazır ki, qırğızların şahı (xanı) yox idi, yalnız bəyləri vardı ki, onu da *kaşka* adlandırırdılar və həmin *kaşka* titulu sonralar kalmıqlar da işlədirdilər. Bu sözün oyrot sənədlərində də titul bildirdiyi göstərilir. M. Seyidov isə "qaşqay" sözünün yalnız ikinci hissəsinin "ay" anlamı daşdığını yazır.

"Ay" hat dilində *kaşka* sözü ilə adlanmışdır. Həmin dildə Ay tanrısı ^d*Kasku* şəklində, *Ay* sözü isə *Kasku* şəklində yazılmışdır. Bu fakt onu göstərir ki, əgər hatlar türkdilli deyilmisə, onda *qaşqay* sözünü türkdilli qaşqaylardan almışlar.

İssık-kul qırğızları ilə bağlı bir əfsanəni xatırlayaq. Burada qırğız tayfalarından birinin soykökü barədə deyilir ki, həmin tayfanın *onqonu* (*kambarata*) atdır və bu atın adı *Toru-ayğırdır* (başqa varianta görə, atın adı *Toru-Kaşkadır*). Tayfanın ulu babası da *Çulum-kaşka* adını daşayır. Tayfanın damğası

Aydır. Toru-Kaşkanın təsviri belə verilir:

"Toru-Kaşka, u koto-roqo na bedre bıla beləə otmetina v forme lunı (ay tamqa), a na lǵbu beloe pətno, skakal posredi beşçislennıx tabunov".

Görünür, qaşqaylar da aya sitayış edirmişlər. Ona görə də hat dilinə keçən *qaşqay* sözü həm *Ay*, həm də *Ay* tanrısını bildirir. Burada mövzuya aid olmasa da, dəqiqləşməsinə ehtiyac olan maraqlı bir faktı da xatırlamaq istəyirik. Ərəb dilində *Ay* "qəmər" sözü ilə verilir. Türkdilli qəmər tayfaları (kimmerlər) e.ə. VIII əsrdə qaşqayların ərazisinə gəlmişdi. İranda yaşayan indiki qaşqayların tərkibində də qəmər adlı tayfalar vardı.

M. Kaşqari *Kaşka-boğra* adlı iki toponim göstərmişdir. Qaşqaylar Kiçik Asiyadan tutmuş, Azərbaycanda, Qafqazda və Orta Asiyayada müxtəlif bölgələrdə adlarını yadigar qoymuşlar. Əgər bugün Güney-Azərbaycanda, İranda, İraqda *qaşqay* adlı tayfaların özü yaşayırsa, Güney-Qafqazda *Qaşqaçay* (Zaqatalada), *Qaşqatala* (Orta əsrlərdə Gürcüstanda) toponimləri onların izini yaşadır və bunlardan biri də Vedinin *Qaşqa* kəndidir.

F.AĞASIOĞLU,
professor

AVŞAR - ULU TARİXİMİZİN CANLI ŞAHİDİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Avşar sözü oğuz tayfalarından olan Avşar/ Əfşarın adı ilə bağlıdır. Mahmud Kaşqari oğuzların 22 boydan ibarət olduğunu və altıncı boyun Əfşar adlandığını göstərir.

Fəzlullah Rəşidəddin "Oğuznamə" əsərində oğuzları "Boz ox" və "üç ox" olmaqla iki qrupa bölür və göstərir ki, Avşar bölüyü "boz ox" qrupuna daxil olub Oğuz xanın üçüncü oğlu Ulduz xanın böyük oğludur. Sözü mənəsi "çevik və vəhşi heyvan ovuna həvəsli" deməkdir. Linqvistik baxımdan təhlil etdikdə aydın olur ki, *Avşar/Ovşar* sözü *Av-cı-ar* komponentlərindən ibarətdir. Av/ov ləkəsinə sənət, peşə bildirən *-çı* şəkilçisi artırılaraq avçı/ovçu peşəsi ilə məşğul olan tayfanın adı əmələ gəlmişdir. *-çı* şəkilçisi türk dillərində peşə, məşguliyyət mənəsi ifadə edir: avçı(türk), avcı (qaqauz), avçu(kumuk), avşı (qazax), avçı (tatar), avsı (başqırd), ovçı (uyğur), ovçu (Azərbaycan) və s.

- *Az* etnonim yaradan ünsürdür, cəmlilik bildirir. Fikrimizcə, rus dilində işlənən ovçarka/ovçar (ov iti) sözü də buradan götürülmüşdür. Beləliklə, Avşar sözündə ç-ş səsəvzlənməsi baş vermiş, "i" saiti isə düşmüşdür.

Avşar/Əfşar tayfasına mənsub olan adamlar mərd və döyüşkən olmuşlar. Vedibasarda belə bir deyim vardı: "Avşarlılar kimi nə yol üstündə durmusan?"

Azərbaycan xalqının etnogenezində yaxından iştirak etmiş qayı türklərindən olan əfşarlar IX əsrə qədər Qıpçaq çöllərində yaşamışlar. Səlcuqların tərkibində Azərbaycana, Kiçik Asiyaya, İrana gələrək Səlcuqlar dövlətinin yaranmasında iştirak etmişlər. Azərbaycan və İranın siyasi həyatında mühüm rol oynamış əfşarlar qızılbaş tayfa birliyinin tərkibində Səfəvilər dövlətinin yaranmasında yaxından iştirak etmişlər. Səfəvi **qorçubaşılarının** çoxu Əfşar emirlərindən təyin olunurdu. Səfəvilərin hakimiyyəti illərində qızılbaşlara, o cümlədən əfşarlara Çuxur Saqat ərazisində yaşamaq üçün torpaqlar ayrılmışdı. Fikrimizcə, Anadoluya yürüş edən səlcuqların tərkibindəki əfşarlar Çuxur Saqat ərazisində məskunlaşaraq yaşamış, Səfəvilər dövründə isə xüsusi mülk torpaqlarına sahib olmuşlar. Ehtimal olunur ki, Avşar kəndi Səlcuq yürüşləri zamanı salınmışdır. "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında Göyçə gölü ilə Van gölü arası ərazi "İç Oğuz" adlanır. Doğrudan da, bu ərazidə çoxlu türk tayfaları yaşamışlar. V.İ Savina Əfşar tayfasının İranda geniş ərazidə yayıldığını göstərməklə yazır ki, hazırda İranın türk dilli əhalisi içərisində Əfşarlar əksəriyyət təşkil edirlər. Səfəvilər dövlətinə qədər onlar Azərbaycanda yaşamış, sonralar İranın hər yerinə yayılmışlar. Əfşar etnoniminin adı ilə bağlı toponimlər İranın əksər bölgələrində mövcuddur. Əfşar, Əfşarcıq (Azərbaycan), Əfşaran, Teleəfşar (Gırmənşah), Əfşarlı, Gışlaqatəfşar (Zəncan), Qavaşar, Çəmənəfşar.

Azərbaycanın və İranın türk şahları içərisində Şah İsmayıldan sonra ən güdrətli hökmdar və sərkərdə Əfşar tayfasının ən böyük şəxsiyyəti Nadir Şah Əfşarın işğalçılıq və köçürmə siyasəti nəticəsində əfşarların xeyli hissəsi Əfqanıstan və Hindistana köçürüldü. İranda əfşarlar, əsasən, Səlmas, Urmiya, Təbriz, Qəzvin, Sultaniyyə, Zəncan, Qum və Kaşanda yaşayırlar. İranın cənubunda Qoşay elinin tərkibində əfşarlara məxsus *bulverdi*, *əfşar*, *kirmani*, *qırxlı* (Nadir Şah Əfşar *qırxlı* tirəsindən idi), *imirli*, *qasımlı*, *arılı*, *qumlu və ya qutulu*, *papəti* tirələri yaşayırlar. Əfşarlar Əfqanıstanın Kabil və Qəndəhar şəhərlərinin ətrafında yaşayırlar. Onlar buraya XVII əsrdə Nadir Şah Əfşar tərəfindən köçürülmüşlər.

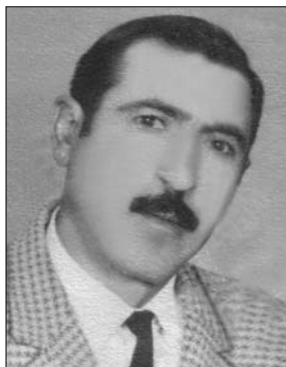
F.Sümər Türkiyədə Avşar/Əfşar adı ilə bağlı 86 kənd adını qeydə almışdır. Vedibasarda Əfşarların adı ilə bağlı **Əfşar** yerli kəndi də olmuşdur. **Əyricə** yaylağında Avşar obası oronimi də vardır.

Ağcabədi rayonundakı **Ovşar**, Qafan rayonundakı **Əfsərli**, Şərur rayonundakı **Əfşar** toponimik adları və Abşeron sözü **Əfşar** etnosunun adı ilə bağlıdır.

Fəxrəddin Əsədoğlu

"Təfəkkür" Universitetinin baş müəllimi

BİZİM ŞİRALI DAYI

Vedibasar mahalının Xalisa kəndində anadan olub. Zəmanənin sınaqlarından çıxması olub. Möhkəm iradəli Şirali dayı (hörmət əlaməti olaraq hamı onu belə çağırır) taleyin qarşısına çıxardığı maneələri əzmlə dəf edib. Son dərəcə mehriban, həlim xasiyyətli Şirali Ağayev el içində böyük hörmətə layiq soydaşımızdır.

Şirali dayı gözəl şeirlər yazır. Əsərlərinin əsas ruhunu ermənilər əlində əsirlikdə qalan doğma torpaqlarımızın həsrəti təşkil edir. Hər misrasından Vətən niskili süzülən bu şeirlərdə Qərbi Azərbaycanı torpaqlarımıza qayıtmaq inamı daha böyükdür. El-oba yangısı ilə yoxrulmuş şeirlərdən bir neçəsini sizə təqdim edirik.

BİZLƏR NƏYİ, BİZ NƏLƏRİ İTİRDİK

Türk-erməni davası, dedilər ki, nağıldı,
Bu nağılın içində yurd-yuvamız dağıldı.
Zəngibasar bölgəmiz Masis deyə çağırıldı,
Əziz dostlar, bizlər nəyi, biz nələri itirdik.

Başımız heç açılmır fitnəsindən, felindən,
İki yüz min millətim qaçqın düşdü elindən.
Qəmərli bölgəmiz də Artaşat oldu birdən,
Ey soydaşlar, bizlər nəyi, biz nələri itirdik.

Möcüzədir, qəribədir, çarpışmadır bu həyat,
Ey türk oğlu, başdan-başa vuruşmadır bu həyat.
Vedibasar bölgəmizi eylədilər Ararat,
Baxın, baxın, bizlər nəyi, biz nələri itirdik.

Tarix gülər, zaman gülər, il gülər,
Üstümüzdən gedər qara kölgələr.
Özümüzə qayıdanda bölgələr,
Ay erməni, axır yenə sən hüzura gələsən,
Öz əlinlə öz başına döyəssən!!!

Qürrələnmə quduzlaşmış dövrünə,
Zaman deyir az qalıbdır ömrünə.
Dizin-dizin sən sürünə-sürünə,
Dünyada təklənib tək qalacaqsan
Baş əyib, bel büküb yalvaracaqsan,
Türkün hüzurunda alçalacaqsan!!!

ÖLMƏYİ DƏ BACARMIRAM

Zamana bax - yaddaşım da daşlaşıbdır,
Zamana bax - səbr kasam lap daşıbdır,
Zamana bax - Vətən məndən yadlaşıbdır.
Alov tutub yanıram mən, sönməyi də bacarmıram,
Vətən düşüb əldən-ələ ölməyi də bacarmıram.

Günümə bax - tale küskün, bəxtim qara,
Günümə bax - ürək xəstə, qəlbim yara,
Günümə bax - dərdlərimə yoxdur çara,
Qəhər məni yaman boğur, gülməyi də bacarmıram,
Vətən qalib yad əlində, ölməyi də bacarmıram.

Vətən dərdi xəstə salıb məni də,
Qurumayır gözlərimin nəmi də,
Gəlib çatıb son mənzilin dəmi də.
O yurduma – Vətənimə dönməyi də bacarmıram,
Vətən qalib işğal altda, ölməyi də bacarmıram.

Bir quş olub Vətənimdən ötəydim kaş,
Xalisamda dizi üstə çökəydim kaş,
Qucaqlayıb torpağımı öpəydim kaş,
Dərdlərimi dostlarımla bölməyi də bacarmıram,
Vətən dığa tapdağında, ölməyi də bacarmıram.

GÖRÜRƏM

Yurd, ocaq həsrəti düşəndə yada,
Məni qəhər boğur həddən ziyada,
İnanın, gecələr mən yuxumda da,
Vətəni görürəm, eli görürəm,
Torpağı görürəm, yurdu görürəm.

Sinnimin belə bir ahıl çağında,
Gözlərim qalıbdır Ağrı dağında,
Barlı-bərəkətli o torpağımda,
Tarlanı görürəm, çölü görürəm,
Çayları görürəm, gölü görürəm.

Gələn günlərimi mən istəmirəm,
Keçən günlərimə geri dönürəm,
Sükansız gəmi tək suda üzürəm,
Vedisiz özümü ölü görürəm,
Vətənsiz özümü ölü görürəm.

Əziz ƏLƏKBƏRLİ

filologiya elmləri namizədi

ZƏNGİBASAR MAHALININ ƏRAZİSİ VƏ COĞRAFIYASI

ZƏNGİBASAR MAHALI (ZƏNGİBASAR RAYONU) şimalda və şimal-şərqdə İrəvan şəhəri və Qırxbulaq mahalı (Ellər rayonu) ilə, cənubda və cənub-qərbdə Araz çayı boyunca Türkiyə ilə, qərbdə və şimal-qərbdə Karbi mahalı (Üçkilsə rayonu) ilə, şərqdə və cənub-şərqdə Gərnibasar mahalı (Qəmərlı rayonu) ilə həmsərhəd idi. Barlı-bərəkətli geniş düzənliyi əhatə edirdi.

Ağrı dağ vadisində – İrəvan çuxurundakı digər mahallar kimi, Zəngibasar mahalının ərazisi də qədimdən üzü bəri bu bölgədə mövcud olmuş bir sıra qüdrətli dövlətlərin-Sak çarlığının, Armaniya (bölgənin ərəblər tərəfindən işğalından sonra-Ərməniyə) ölkəsinin, Şəddadilər, Atabəylər, Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu, Səfəvilər və s. dövlətlərin bir bölgəsi, İrəvan xanlığının 15 mahalından biri, xanlıq əraziləri Rusiya tərəfindən işğal olunduqdan sonra İrəvan quberniyasının İrəvan qəzasının Zəngibasar nahiyyəsi, Sovet hakimiyyəti dövründə isə 1937-ci ildən "Ermənistan SSR"-in Zəngibasar rayonu kimi mövcud olmuşdur. 1953-cü ildə Zəngibasar rayonu ləğv edilərək kəndləri qonşu rayonlar, xüsusilə Üçkilsə və Qəmərli arasında bölüşdürülmüş, 1969-cu ildə Masis rayonu adı ilə yenidən bərpə olunmuşdur.

Tamamilə düzənlikdən ibarət olan Zəngibasar rayonunun ərazisi 170 kv. km, rayon mərkəzi İrəvan şəhərindən 20 km cənub-qərbdə yerləşən şəhər tipli Uluxanlı (1925-ci ildən – Nərimanlı, 1937-ci ildən – Zəngibasar, sonra qısa müddət Razdan, 1950-ci ildən – Masis) qəsəbəsi idi.

1988-ci ilin məlumatına görə, rayonda 2 şəhər tipli qəsəbə (Uluxanlı və Xarberd), 9 kənd soveti, ümumiyyətlə 28, yaşayış məntəqəsi olmuşdur. Lakin heç şübhəsiz, bu, tarixən Zəngibasar mahalı (rayonu) ərazisində mövcud olmuş kəndlərin ümumi sayından qat-qat azdır. Təkcə onu xatırlamaq kifayətdir ki, 1827-1830, 1905-1906, 1918-1920-ci illərdə Qərbi Azərbaycan ərazisində azərbayklilərin soyqırımı və 1948-1953-cü illərdə həmin ərazidən soydaşlarımızın

deportasiyası zamanı Zəngibasar mahalının onlarla kəndi erməni daşnakları tərəfindən məhv edilmiş, tarix səhnəsindən silinmişdir.

Zəngibasar mahalı başlanğıcını Göyçə gölündən götürən, uzunluğu 146 km, hövzəsinin sahəsi 2.560 kv.km olan Zəngi çayı tərəfindən iki yerə bölünürdü. Elə mahal da öz adını həmin çaydan almış, Zəngi çayının yatağı, tutduğu ərazi anlamından Zəngibasar mahalı adlanmışdır. Zəngibasar mahalı ərazisinin daha qədim adları və Zəngi etnotoponimi barədə bir qədər sonra ətraflı bəhs edəcəyik. Hələlik isə Zəngi çayı üzərində bir qədər geniş dayanmağı vacib bilirik.

Urartu kitabələrində (er. əv.VIII-VII yüzillər) çay Ahuriani adı ilə qeydə alınmışdır. M.Xorenliyə (V yüzil) istinad edən İ.Şopenin fikrincə isə, sayın qədim adı Hrasdan və ya Hurastan olmuş, sayın üstündə Bini şəhəri salındıqdan sonra Bini-su, daha sonralar Zəngi (İ.Şopendə-Zəngə) çayı adlanmışdır. Çay haqqındakı bu tarixi bilgi onun axıb keçdiyi ərazilərin ayrı-ayrı dövrlərdəki etnik mənsubiyyəti barədə də aydın təsəvvür yaradır. Belə ki, birincisi, göründüyü kimi, çayın Urartu mənbələrindəki Ahuriani adı ilə M.Xorenlidəki Hurastan adı arasında elə bir fərq yoxdur və çayın ilkin adı (Hurastan) ən qədim dövrlərdə Uənubi Qafqazda yaşadığı, buradan Ön Asiyaya yayıldığı ehtimal edilən Hurrilərin (Subar türklərinin) adı ilə xeyli oxşarlıq təşkil edir. Başqa sözlə, Hurastan-"Hurrilərin ölkəsi" kimi başa düşülməlidir. İkincisi, adın Huras//Uras komponenti Uraz//Uruz adı, hətta Araz hidronimi ilə xeyli səsləşir. Üçüncüsü, bu toponim Ur-az-dan şəklində "qədim as//azların yurdu" ("Dədə Qorqud" da "yerindən uru durdu" ifadəsində də uru kəlməsi erkənlik, qədimlik anlamındadır) kimi yozula da bilər. Biz birinci versiyaya üstünlük verir, sonrakıları da onunla eyniköklü hesab edirik.

Peçeneqlərin (Beçənə-ok) bölgəyə gəlişindən sonra çayın kənarında salınmış Bcni (Becənə) şəhər adı ilə Hurastan çayı Beni-su (Beçənə-su) çayı adlanmış, Zəngi boyunun bölgədə məskunlaşması ilə əlaqədar isə sayın Beni-su adı öz yerini Zəngi adına vermişdir.

Zəngi boyu haqqında maraqlı araşdırmalar aparan görkəmli türkololoq alim, professor Firidun Ağasıoğlu qədim çağlarda adı Sanqi kimi yazılan bu boyun daha qədim köklərə malik olduğunu, hələ Asur mənbələrində Urmu gölünün quzey sahillərinin Sanqibut (Sanqi//Zəngi boyu) adlanmasını xatırladır. Yeri gəlmişkən, indiki Təbriz, Mərənd və Xoy bölgələrini əhatə edən bu mahalın adı Asur kitabələrində II Sarqonun hücumları ilə (er. əv. 715/714) əlaqədar çəkilir ki, bu vaxt da həmin mahal Urartu dövlətinin tərkibində idi.

Professor F.Ağasıoğlu Zəngi boyunun Arazın sağ və sol sahillərində qədimdən yaşamasını, bu boyun türk boyu olmasını haqlı olaraq Sanqi//Zanqi etnotoponiminin daha geniş arealda, xüsusilə türk torpaqlarında sıx-sıx işlənməsi ilə

də əsaslandırır. Maraqlıdır ki, İ.Şopen özü də Zəngi etnotoponiminin Cənubi Qafqazla yanaşı, Qara dənizin şərq sahillərində, hətta Əfqanıstanın Türküstanla sərhədində də müşahidə edildiyini etiraf edir. Qırğız mifologiyasında ilxını qoruyan haminin Kambar-Ata, qaramal hamisinin isə Zəngi-Ata adlanması faktı da maraqlıdır.

Qərbi Azərbaycanda Zəngi çayı, Zəngibasar və Zəngəzur mahalları, Şimali Azərbaycan ərazisində Zəngilan, Sanqaçala, Zəngənə (Sabirabadda kənd), Zəngişalı (Ağdamda kənd), Uənubi Azərbaycanda Zəncan və s. toponimləri də eyni kökdəndir.

Zəngi çayının mənbəyi üzərində ayrıca dayanan İ.Şopen bütün xəritələrdə bu mənbənin Göyçə gölündən başladığına diqqət çəkərək qeyd edir ki, bu həm səhvdir, həm də düz. Ona görə ki, gölün suyu dövrü olaraq gah qalxır, gah da enir. Gölün suyu qalxanda çayın mənbəyi həqiqətən də göldən, gölün suyu enəndə isə göldən bir neçə verst aşağıdakı bataqlıqdan başlayır. Fikrini əsaslandırmaq üçün İ.Şopen belə bir misal çəkir ki, 1830-cu ildə gölün suyu aşağı düşmüş və Zəngi çayının suyu o qədər azalmışdı ki, Sevan (söhbət Göyçə gölündəki adada yerləşən Sevan//Sivəng monastirindən gedir-Ə.Ə.) monaxları göldən 13 verst aşağıda, Çerçer kəndi yanında, Zəngi çayı üstündə tikilmiş su dəyirmanını sökmək məcburiyyətində qalmışdılar. Halbuki, bu yerdə bir neçə kiçik qolların hesabına çay artıq güclənmiş olur. Sonrakı illərdə gölün suyu yenidən qalxmış və dəyirman təzədən işə düşmüşdü.

Zəngi yalnız Qamadzor (əslində, bu, Qamdərəsi hidroniminin ermənicəyə sətri tərcüməsidir, çay bu adı axıb gəldiyi Qamdərəsi oronimindən almışdır) qolunu qəbul etdikdən sonra çay həddinə düşür. Sonra o, Şaqris, Saqkunk (əslində Saq-kun-k şəklindədir və "Saq hökmdarı" anlamındadır), Dutmaşen qollarını və Eşşəkmeydanı meşəsinin qarlı zirvələrindən başlayıb, Yaycı kəndi aşağısında Zəngi çayına tökülən Diloçay çayını, bir qədər aşağıda isə Gərnikənd və ya Karvansara kəndi kənarında xeyli iri Mixxana çayını qəbul edir. Maraqlıdır ki, Zəngi və Mixxana çaylarının birləşdiyi bu yerdə Mixxana çayı Zənginin özündən üç dəfə böyük olsa da, çayın davamı Mixxana yox, Zəngi adlanmışdır.

Zəngi çayı daha da güclənib, Gərnikənd kəndindən cənuba dönür, Qaxsu kəndinə qədər axır, burada sağ tərəfdən Marqaravəng, Ağpara və Qaxsu, sol tərəfdən isə Axtaçay və Avazan çaylarını qəbul edir. Qaxsu kəndindən təzədən qərbə dönür, 8 verst kənarda qədim Bəni şəhəri ərazisindən keçir. Bu, həmin şəhərdir ki, Zəngi çayı bir vaxtlar ondan Bəni-su adını almışdır.

Bir qədər də aşağıda sağ tərəfdən Zəngi çayı Arzakən və Dəllər dərələrindən axıb gələn Qarabulaq çayını qəbul edir və sərt şəkildə cənuba doğru dönür. Burada Zəngi çayına Tiğid kəndi yaxınlığındakı dağlardan süzülüb gələn Qalaça

çayı, bir az aşağıda isə Yağoverdçay çayı tökülür.

Alabars kəndindən aşağıda Zəngi çayı Ellər rayonu ərazisinə daxil olur, son dərəcə sıldırım, daşlı-qayalı, dərin yataqla axaraq böyük, tünd qonur **obsidian** zolağını yarır və getdikcə daha böyük dərə açıb, Kənəkir kəndinin yuxarısında suyunun zərərli olduğu söylənilən bulağı qəbul edir.

İ. Şopenin şahidliyinə görə, Zəngi çayının açdığı bu dərin dərənin hər iki tərəfi dağıdılmış kənd evlərinin xarabalıqları ilə dolu olmuşdur.

Nəhayət, İrəvan şəhərinin kənarından axıb, Araz vadisinə çıxan Zəngi çayı qalanın aşağısında, sol tərəfdən Qırxbulaq çayını qəbul edir. Bundan sonra Zəngi çayı Zəngibasar mahalı torpaqlarının suvarıldığı çoxsaylı arxlara bölünüb xeyli zəifləyir. Lakin Zəngi çayı ilə Böyük Qarasu (Karbi) çayı arasındakı bataqlıqların suyu Sarvanlar və Sarıcalar kəndləri arasında Zəngi çayına tökülür. Bu yerdən başlayaraq Zəngi çayı dərin yatağı ilə aramla, ləngər vura-vura axıb Araza yaxınlaşır, Sarıcalar kəndinin tuşunda isə suyu, demək olar ki, iki dəfə artır - sol tərəfdən Uluxanlı kəndi yaxınlığından axıb gələn Kiçik Qarasu çayını və Gərnibasar mahalı ərazisindən axıb gələn Uəbəçiliçay çayını qəbul edir. Sonuncusu Çinəxanlı və Buğamlı kəndləri arasından keçib Zəngiyə tökülür. Zəngi çayı isə Sarıcalar kəndinin aşağısında, Qəmərli rayonunun sərhədində Araza qovuşur.

Zəngi çayının suvarma əhəmiyyəti və XIX yüzilin əvvəllərində ondan ayrılan su arxları haqqında ətraflı məlumat verən İ.Şopen Qızılqala arxı adlı ilk belə arxın İrəvan şəhərindən 8 verst yuxarıdan çəkildiyini, bu arxın suyu ilə Kənəkir kəndinin aşağısında Qızılqala kəndinin bağlarının suvarıldığını qeyd edir.

İkincisi, Dəlmə arxı İrəvan şəhərinin kənarındakı Dərəbağın qarşısında Zəngi çayının sağ sahilindən çəkilməmişdir. Qarşıdakı uca dağın içindən açılmış tündeldən keçib, qarşı tərəfdən iri çay kimi çıxan bu arx ilə İrəvanın məşhur Dəlmə bağları suvarılırdı. Arxın suyunun bir hissəsi isə Təzəkənd (Noragyug) kəndinin bağlarını suvarır, digər hissəsi də qərbə üz tutaraq Üçkilsə monastırının torpaqlarına axıdılırdı.

Çayın sol sahilindən çəkilən Abaqayat arxı (Abaqayat-yəni Abaqa xana məxsus olan; Azərbaycanın bəzi bölgələrində həmin ifadə indi də işlənir-Ə.Ə.) bir vaxtlar xeyli iri olmuş, İrəvan şəhərinin bir çox bağlarını suvarmış və axıb Qırxbulaq çayına tökülərək onun suyunu, demək olar ki, iki dəfə artırmışdır.

Mamrın arxı İrəvan şəhərinin bütün Təpəbaşı hissəsini, Şəhər hissəsinin bir neçə bağını və dağ su kəməri ilə İrəvan qalasının bir tərəfini su ilə təmin etmişdir.

Qaladan aşağıda bütün Zəngibasar mahalını suvaran əsas arxlar-Norakovit və Uluxanlı arxları uzanır. Həsənəvar, Təzəkənd, Ortaarx, Şirabad və s. arxlar da əsas arxlar sırasındadır.

Keçmişdə Qırxbulaq mahalı ərazisində Zəngi çayından ayrılan başqa arxlar da olub, onların arasında Putqni arxı da varmış, lakin sonralar o arxlar ləğv edilib.

Zəngibasar və Gərnibasar mahallarının Türkiyə ilə sərhədi boyunca gedən və bölgədə ən böyük çay olan Araz çayından bu oncildliyin 1-ci cildində geniş bəhs etdiyimizdən təkrara ehtiyac görmürük.

Araz və Zəngi çaylarından sonra Zəngibasar mahalını kəsib keçən üçüncü böyük çay Böyük Qarasu (və ya Şimali Qarasu) çayıdır. Yeri gəlmişkən, Zəngibasar mahalı ərazisindəki bütün yaşayış məntəqələri, demək olar ki, bu üç çayın ətrafında salınmışdır.

Böyük Qarasu çayı (Arazın sağ tərəfində, Sürməli mahalı ərazisində də Yuxarı, Aşağı, Uənubi, Şimali, Böyük, Kiçik təyinli bir neçə Qarasu çayı mövcud olmuşdur) öz başlanğıcını Üçkilsədən Sərdarabada gedən böyük yolun üstündəki Aygır (İ. Şopendə-Ayər) gölünün kənarındakı bulaqlardan götürüb, Zəngibasar mahalı ərazisində Araz çayına tökülür. Bu çay qədimdə Arqun çayı adlanmışdı.

Kiçik Qarasu (və ya Uənubi Qarasu) çayı Sarıcalar kəndinin yerləşdiyi Daşlı düzünün qərbindəki Göygöl və Üçgözə göllərindən, Sefilbənd və Gərməliklər adlanan ərazilərdən başlayıb, Zəngi çayına doğru axırdı. Sahilləri sıx ağaclıq olan Kiçik Qarasu çayının suyu yayda soyuq, qışda isti olurdu ki, bu da onun yeraltı sulardan yaranması ilə izah oluna bilər. Çayın sol sahilindəki çöl Ozanlar adlanırdı.

Zəngi çayı ilə Vədi çayını birləşdirən keçmiş Stalin, sonrakı Artaşat kanalı da Zəngibasar mahalının qərb torpaqlarından keçir və bütün bu su mənbələri, Zəngibasar mahalı ərazisindəki çoxlu bulaqlar, gözəl mahalın tarla və bağlarının suvarılmasında istifadə olunurdu.

ZƏNGİBASAR MAHALINDA MAARİFÇİLİK

İrəvan qəzasında ilk dünyəvi məktəblər 1879-cu ildə Aşağı Quylasar, 1881-ci ildə Uluxanlı, 1883-cü ildə isə Böyük Vədi və İmanşalı kəndlərində açılmışdı. Həmin məktəblərdən Uluxanlı məktəbi ikisinfli, qalan üçü isə birsinfli rus-tatar məktəbləri idilər. Bu dörd məktəbdə birlikdə, məsələn, 1884-1885-ci dərs ilində cəmi 151 oğlan uşağı təhsil almış, onlardan 86-sı azərbaycanlı, 40-ı ayso-ru, 25-i erməni uşağı olmuşdur.

Bir vaxtlar böyük demokrat yazıçı Uəlil Məmmədquluzadənin müəllimlik etdiyi Uluxanlı məktəbinin açılması ilə mənbələrdə maraqlı məlumatlar var.

Belə ki, Qafqaz tədris dairəsi müdirinin 1880-ci il tarixli, 1879 sayılı məruzəsində bildirilir ki, İrəvan qubernatoru ilə Uluxanlı kəndinin camaatı arasında əldə edilmiş razılığa görə, kənd camaatı ikisinifli məktəb üçün lazım olan binanı tikməyi öhdələrinə götürüblər. Kənd adamlarından biri isə məktəb binası tikilib qurtarana qədər öz evini təmənnasız olaraq məktəbxanaya çevirməyə hazır olduğunu bildirib. Buna görə də İrəvan qubernatoru xahiş edir ki, Uluxanlı kəndində İkisinfli məktəb açmaq üçün lazımı sərəncam verilsin. Qubernatorun bu təqdimatını əsas götürən tədris dairəsi müdiri Qafqaz canişinliyindən xahiş edir ki, 1881-ci ildən etibarən Uluxanlı məktəbinin fəaliyyəti üçün smeta xərclərinə 1300 rubl daxil etsin.

Beləliklə, 1881-ci ildə fəaliyyətə başlayan məktəb Allahverdi Hacı Hüseyn oğlunun evində yerləşmiş, məktəbin ilk müdiri o zamanın tanınmış maarifçisi Muxin olmuşdur. Fənn müəllimi Xanlar bəy Həsənbəyov, şəriət müəllimi Hacı Məşədi Hüseyn oğlu idi. Sonra Məmməd bəy Lütfuli bəy oğlu Qaziyev, Əbdülləli Bağır oğlu Muxtarov, Hacı Molla Kərim Rzaquliyev, Mirzə Uəfər, Mirzə Ələkbər Rzadə, Ələkbər Qədimov və b. burada işləmişlər.

Qafqaz tədris dairəsi müdirinin 7 avqust 1887-ci il tarixli, 4393 sayılı məktubunda oxuyuruq: "Uluxanlı məktəbində müəllim vəzifəsini ifa edən Məmməd bəy Qaziyev azad edilmiş, onun yerində müəllim vəzifəsi ifa etməyə isə... Uəlil Məmmədquliyev təyin edilmişdir".

Bu vaxt Uluxanlı məktəbinin müdiri İ.Novruzov, ondan əvvəl isə Eyvazov adlı şəxs olmuşdur. Həmin dövrün sənədlərindən öyrənirik ki, ilk vaxtlar Uluxanlı məktəbində tədrisin keyfiyyəti xeyli aşağı olmuş, müəllimlər tez-tez bir-birini əvəz etmiş, valideynlər uşaqlarını oxutmağa bir o qədər də həvəs göstərmişlər.

Uluxanlı məktəbinin inkişafında 1909-1917-ci illərdə bu məktəbdə müdirlik etmiş vedili Səmdin bəy Mahmudbəyovun böyük xidməti olmuşdur. O, təhsilin keyfiyyətini və təhsilə marağı yüksəltməklə yanaşı, məktəbin çox geniş olan ərazisini çəpərə aldirmiş, burada hər cür meyvə ağacları əkdirmiş, bir sözlə böyük bir sahəni gülzara çevirmişdir.

Sovet hakimiyyətinin ilk illərində Uluxanlı məktəbi bərpa olunmuş, yeni məktəb binası tikilib istifadəyə verilmişdir. Əvvəl ibtidai məktəb kimi mövcud olan Uluxanlı məktəbi 1930-cu ildə yeddiillik məktəbə, sonralar səkkizillik və tam orta məktəbə çevrilmişdir. 1940-cı ildə məktəbin ikimərtəbəli yeni binası tikilib istifadəyə verilmiş, ətraf kəndlərdə orta məktəb olmadığından rayonun Rəncbər, Seyidkənd, Sarvanlar, Aşağı Necili, Yuxarı Necili, Zəngilər və b. kəndlərinin şagirdləri gəlib bu məktəbdə onillik təhsil almışlar.

SOVET DÖVRÜNDƏ ULUXANLI KƏNDİNDƏ İŞLƏYƏN MƏKTƏB DİREKTORLARI

1. 1921-ci ilin noyabr ayında ibtidai məktəb açılır. Mirzə Ələsgər Rzazadə və Məmmədbağır Qədiməliyev bu məktəbin müəllimləri olurlar.
2. 1928-1935-ci illərdə məktəb direktoru Mirzə Ələsgər Rzazadə
3. 1935-1936-cı illərdə - Hüseyn Məmmədov
4. 1936-1938-ci illərdə - Hacı Məhərrəmov
5. 1938-1940-cı illərdə - Məmməd Qəmbərov
6. 1940-1941-ci illərdə - Abbasəli Hüseynov
7. 1941-1942-ci illərdə - Ələmdar Məhərrəmov
8. 1942-1943-cü illərdə - Həbib Məmmədzadə
9. 1943-1944-cü illərdə - Ələmdar Rəhimov
10. 1944-1945-ci illərdə - Fəridun Eyvazov
11. 1945-1946-cı illərdə - Sadıq Fərəcov
12. 1946-1947-ci illərdə - Lətif Hüseynov
13. 1947-1949-cu illərdə - Əsəd Məmmədov
14. 1949-1950-ci illərdə - Zeyni Əsgərov
15. 1950-1957-ci illərdə - Zərifə Babayeva
16. 1957-1960-cı illərdə - Əcdər Kazımov
17. 1960-1967-ci illərdə - İbrahim Xəlilov
18. 1967-1973-cü illərdə - Əsəd Məmmədov
19. 1973-1979-cu illərdə - İsmayıl İsmayılov
20. 1979-1987-ci illərdə - Sənan Qədiməliyev

Zəngibasar mahalının təhsil tarixində Uluxanlı məktəbi ilə yanaşı, İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun bazasında yaradılmış Dəmirçi Sovxoz Texnikumunun da xüsusi yeri var.

1929-cu ildə İrəvan şəhərində açılmış bu texnikum bütün Qərbi Azərbaycan ərazisinin orta ixtisaslı kənd təsərrüfatı kadrları ilə təmin olunmasında mühüm rol oynamışdır. İlk vaxtlar texnikuma rəhbərlik edənlər erməni millətindən olsa da, 1938-ci ildən başlayaraq onun bütün direktorları azərbaycanlılar olmuşlar.

1960-ci ildən ermənilərin Meliorasiya texnikumu binasının 3-cü və 4-cü mərtəbələrində fəaliyyət göstərən Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun tələbələri ermənilər tərəfindən daim xoşagəlməz münasibətə məruz qalıqlarından texnikumun o vaxtkı direktoru Cəfər Elyasov 1973-cü ildə Ermənistan hökumətinə müraciət edərək texnikumun Zəngibasar rayonu ərazisinə köçürülməsi məsələsini qaldırır.

1974-cü ildə İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı Texnikumunun adı dəy-

işdirilərək Dəmirçi Sovxoz Texnikumu qoyulur, Dəmirçi kəndi ərazisində-Zəngi çayından 1-1,5 km aralıda 3 hektar torpaq sahəsi ayrılır, burada üçmərtəbəli bina tikilir və 1975-ci ildə texnikum İrəvan şəhərindən bura köçürülür.

Hər il 100-120 nəfərdən çox tələbənin qəbul olunduğu bu texnikum 1988-ci ilə qədər fəaliyyət göstərmişdir.

Müxtəlif illərdə texnikuma aşağıdakılar direktorluq etmişlər:

1. 1938-1940-cı illər- Xəlil Səfərov (Haçaparaq k.)
2. 1941-1945-ci illər- İsmayıl Şükürzadə (Haçaparaq k.)
3. 1946-1951-ci illər- Məmməd Fərəcov (İrəvan ş.)
4. 1951-1960-cı illər- Rza Həsənov (İrəvan ş.)
5. 1961-1966-cı illər- Abbas Sadiqov (İrəvan ş.)
6. 1967-ci il- Sahib Əsədov (Qafan r.)
7. 1967-1978-ci illər- Uəfər Elyasov (Dəmirçi k.)
8. 1979-1984-cü illər- Abbas Mustafayev (Çobankərə k.)
9. 1985-ci il- Uəfər Elyasov (Dəmirçi k.)
10. 1986-1987-ci illər-Səfər Səfərov (Haçaparaq k.)
11. 1988-ci il- Nüsrət Sadiqov (Sarvanlar k.)

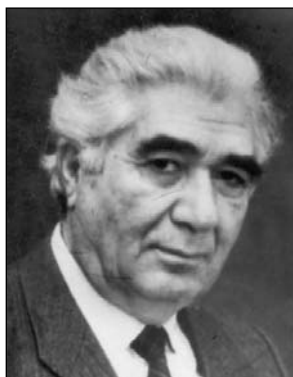
Texnikumun müəllim kollektivindən aşağıdakılar "Ermənistan SSR Əməkdar müəllimi" adına layiq görülmüşlər:

1. Elyasov Uəfər Məşədikərim oğlu - direktor, 07.01.1974.
2. Rzayeva Səriyyə Həbib qızı - müəllim, 31.03.1962.
3. Süleymanov Həsən Məmməd oğlu - müəllim, 08.08.1959.

Texnikumun direktoru Sadiqov Abbas Qasım oğlu isə "Ermənistan SSR" Əməkdar aqronomu adını almışdır.

ZƏNGİBASAR ZİYALILARI

BUDAQ BUDAQOV, akademik

1928-ci ildə Çobankərə kəndində anadan olmuşdur. 1940-cı ildə Mehmandar kəndində yeddiillik məktəbi, 1947-ci ildə İrəvan Pedaqoci məktəbini, 1951-ci ildə isə Stalin təqaüdü ilə ADPI-nin coğrafiya fakültəsini bitirmiş, ali məktəbi bitirən il Moskvada EA Coğrafiya İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuş, 1955-ci ildə geomorfologiya ixtisası üzrə coğrafiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsini almışdır.

1955-1959-cu illərdə Azərbaycan EA Coğrafiya İnstitutunda kiçik və baş elmi işçi, sonralar "Fiziki coğrafiya", "Landşaftşünaslıq" və "Fiziki coğrafiya və xəritəçilik" şöbələrinin müdiri vəzifələrində çalışmışdır.

1974-1983 və 1986-1989-cu illərdə Coğrafiya İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini olmuş, 1989-cu ildən isə bu institutun direktorudur.

1967-ci ildə doktorluq dissertasiyası müdafiə edən B.Ğudaqov 1976-cı ildə Azərbaycan EA müxbir üzvü, 1989-cu ildə həqiqi üzvü (akademik) seçilmişdir. 600-dən çox elmi, elmi-kütləvi əsərin, 18 monoqrafiyanın, orta və ali məktəblər üçün iki dərsliyin, 20 atlas və xəritənin müəllifi - bu B.Budaqov elmi fəaliyyətinin cüzi bir hissəsidir.

"Türk uluslarının yer yaddaşı", "Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti" və s. kitabları fundamental tədqiqat işləridir. 30-dan çox elmlər namizədi və elmlər doktoru yetişdirmişdir.

B.Budaqov görkəmli alim olmaqla yanaşı, həm də fəal ictimai xadimdir. Hazırda o, Azərbaycan Respublikası Ağsaqqallar Şurasının sədri, Azərbaycan Coğrafiya Cəmiyyətinin prezidenti, Ali Attestasiya Komissiyası plenumunun üzvü, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti yanında dağıdıcı təbiət hadisələri komissiyasının üzvü, Azərbaycan EA Yer Elmləri Bölməsi bürosunun üzvü, Coğrafiya İnstitutu müdafiə üzrə ixtisaslaşdırılmış elmi şuranın sədridir.

Alimin çoxillik elmi fəaliyyəti akademik Y.Məmmədliyəv adına, akademik H.Ə.Əliyev adına, Məmməd Araz adına mükafatlara layiq görülmüş, o həmçinin SSRİ Coğrafiya Cəmiyyətinin N.A.Prcevalski adına Qızıl Medalı, SSRİ Xalq Təsərrüfatı Nailiyyətləri sərgisinin bürüncü medalı və s. ilə təltif edilmişdir.

SEYFƏDDİN ƏLİ OĞLU ALTAYLI

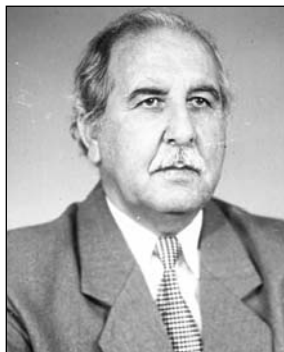
1950-ci il dekabrın 20-də İqdir vilayətinin Dizə kəndində anadan olmuşdur. Atası Əli Zəngibasarin Seyidkənd kəndindəndir. Bibisi Nisə xanım qardaşları Məşədi Rəcəb, Kərbəlayı Heydər və Məşədi Məhərrəmin Dizə kəndinə köçməsindən əvvəl Seyidkənddə ailə qurduğundan onlara getməmiş, Seyidkənddə qalmışdır. Nisə xanımın övladları 1988-ci il soyqırımına kimi həmin kənddə yaşamışlar.

İbtidai məktəb Dizə kəndində, orta məktəbi və liseyi isə İqdirə bitirən Seyfəddin 1970-ci ildə Ağrı vilayətindəki müəllim məktəbini oxuyub, 1971-ci ildə İqdir vilayətinin Aralıq qəsəbəsinə müəllim təyin olunmuşdur. Altı il müəllim işlədikdən sonra 1976-cı ildə qəbul imtahanı verib İstanbul Universitetinin Ədəbiyyat fakültəsinin Qədim Önəsiya Dilləri və Mədəniyyətləri bölməsinə daxil olmuşdur. 1980-ci ildə məktəbi bitirib doğma kəndinə qayıtmışdır. Beş il sonra TRT-nin Xarici Verilişlər İdarəsi bölməsində fəaliyyət göstərən “Türkiyənin səsi” Radiosunun Azərbaycan Verilişləri Redaksiyasına imtahanla qəbul olunmuş və 8 ay sonra radionun rəhbəri təyin edilmişdir. Hazırda həmin vəzifədə işləyir. Ailəlidir, Kürşad, Alpərtunqa, Gökbörü, Eldar Avşın, Elçin Aras adlı beş oğul atasıdır.

İndiyə kimi Azərbaycanın Güney və Quzeyində yazıb-yaradan şair və yazıçıların (Mövlud Süleymanlı, Bəxtiyar Vahabzadə, Xəlil Rza, Məmməd Araz, Rüstəm Behrudi, Nəbi Xəzri, Savalan, Məmməd İsmayıl, Hidayət Orucov, Əli Azəri və b-nın) 12 əsərini Türkiyədə çap etdirib. 1993-cü ildə 8 il üstündə işlədiyi “Azərbaycan Türkçəsi Sözlüyünün” ilk variantını çap etdirmişdir və hazırda bu əsərinin Azərbaycan Türkçəsi Ensiklopediyası adlanacaq ikinci, təkmilləşdirilmiş variantı üstündə iş aparır. Bundan əlavə, özünün iki elmi-kütləvi əsərini də müxtəlif illərdə çap etdirib.

1994-cü ildə "Xocalı faciəsi" adlı 45 dəqiqəlik, 1994-1995-ci illərdə isə "Kafkas Yıldızı" adlı 12 seriyalı sənədli filmlərin çəkilməsində rəhbər və mütəxəssis kimi iştirak etmişdir.

QƏRBİ AZƏRBAYCANLILARIN SOYQIRIMI

İnqilab VƏLİZADƏ

Adı xaricdə tez-tez "yazıq, fəqir, məzlum" kimi hallanan, lakin özlərini humanist bir xalq hesab edən ermənilərin hazırda yaşadığı torpaq 170 il öncə 15 mahaldan ibarət idi. Bu mahallarda türklər çoxluq təşkil edirdi. Azəri türkləri ilə yanaşı kürdlər, aysorlular və ermənilər birgə həyat sürürdülər. 1804-27-ci illərdə əraziyə rus qoşununun gəlişi ilə sakitlik pozuldu. General Qudoviçin İrəvan və Naxçıvan mahallarına ilk məqsədyönlü gəlişi yönəmlı bir nəticə vermədi. Hiyləgər, lakin ağılla iş görən feldmarşal Paskeviçin yürüşü hər şeyi dəyişdi. O, silah gücünə yox, ağıllı siyasəti ilə İrəvanı və ətraf torpaqları Rusiyanın tabeliyinə keçirməyə çalışırdı. Azərbaycanlı-

lar ya Rusiyanın himayəçiliyini qəbul edib qalmalı, ya da köçüb İrana, Türkiyəyə getməliydilər. Millətin mənafeyini əlindən alıb təbəçilikdə saxlamaq, yaxud dədə-baba torpağından əbədi çıxarib qovmaq məqsədi güdən feldmarşal zor ilə yox, məqsədyönlü danışıqlara keçdi. Yüksək rütbəli azərbaycanlı zabıtləri ayrı-ayrı bölgələrdə tanınmış adamlarla danışıq aparmağa göndərdi. İrəvan sərdarı Hüseynqulu xan təkliflə razılaşmayıb döyüşəcəyini, rusun təbəçiliyinə keçməyəcəyini bildirdi. Hərbi gücə malik olan Paskeviç Üçtəpə istiqamətində xan sarayını topa tutub vahimə yaratdı, sonra Sərdara ültumatum göndərdi ki, təslim olub təbəçiliyi qəbul etməsə, şəhəri topa tutub dağıdacaqdır.

Hüseynqulu xan İran şahından kömək istədi və sonra mahalda olan bəy və xanları məsləhətə dəvət etdi. Çoxu qorxub gəlmədi. Lakin İrandan Şahzadə Abbas Mirzə əsgəri dəstəsi ilə Şərura gəldi. Burada xəbər tutdu ki, bir çox mahalın adamları rusların təklifini qəbul edib. Şahzadə Göyçə istiqamətdən qalxıb Axtada xanın adamları ilə birləşdi və hücumə keçdilər. Axta yaxınlığında gedən döyüşdə məğlub olan Hüseynqulu xan və Şahzadə Abbas Mirzə qalmış adamlarını çəkib Arazın o tayına apara bildi. 1827-ci il oktyabrın birində rus qoşunu şəhərə dolub vahimə yaratdı. Qorxuya düşmüş əhalinin üçdə biri Arazı keçib İrana getdi. İran şahının yaxın qohumu olan Göyçəli Məhər ağa da bu məğlubiyyətdən sonra qalmadı. Göyçə, Kəvər və ətraf kəndlərin əli silah tutan kişilərinin bir qismi rusun qorxusundan köç edib Məhər ağa ilə birlikdə İrana getdilər. İki ildən sonra Sərdarabada, Şörəyelə, Qarakilsə və Hamamlıya, Abarana, Axtaya, İrəvana və Göyçəyə İrandan, Türkiyədən çoxlu erməni köçürüb gətirdilər, milli tərkib dəyişdi və torpağa xal düşdü. Erməni mahalı adlanan Şörəyel (Gümrü) illər ötdükcə erməni yığınağına çevrildi.

1918-ci il erməni-müsəlman davası müxtəlif vaxtda və fərqli xətt üzərində qurulmuşdu. Bakı və Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında azərbaycanlılara qarşı

törədilən qırğınlar Qızıl Ordunun adı altında törədilirdi. Petrovun başçılıq etdiyi rus millətindən olan 200 əsgərlə birlikdə 7 min silahlı erməni bolşevik bayrağı altında musavat hökumətinə qarşı vuruşmaq adı altında Bakıda, Şamaxıda və Qubada Sovet Hakimiyyətini qurub, sərkərdə Avetisovun, Lalayanın və Hamazaspın rəhbərliyi ilə təmizləmə aparırdı, ikinci tərəfdən də Gəncəni tutub Qarabağı, Zəngəzuru ələ keçirməyə can atırdılar. Türklər gələndək Müsavat ordusu öz gücünə torpağı qoruyub milləti

müdafiə etdi.

İrəvan ətrafı torpaqlarda və Naxçıvanda gedən dava-qırğın isə başqa xarakter daşıyırdı. Türkiyə torpağında ruslarla birlikdə qırğın törədib türklərə qarşı vuruşan qaxdağan ermənilər, 1917-ci il oktyabr inqilabından sonra başsız qalmış rus əsgərləri vətənlərinə döndülər. Ərzurumdan, Maraşdan, Zeytundan, Sivas və Muşdan, başqa qan çanağına döndərilmiş vilayətlərdən qaçıb Şörəyel ərazisinə yığıldılar. Minçilərin əksəri özü ilə nə ailəsini, nə də əmlak gətirə bilmişdi. Atı, tufəngi, bir də özü idi. Bir il yerli ermənilərin yanında qalıb yaşadılar. Bakı qırğınınından 6 ay sonra, yəni 1918-ci ilin oktyabr ayında qənimət əldə etmək məqsədi ilə Zəngibasar, Qarabağlar, Gərnı, Qırxbulaq, Göyçə, Qaraqoyunlu mahallarında olan azərbaycanlıların üzərinə hücum etdilər. Hərbi təlim görmüş ermənilər, dinc azəri türklərinə hücum edib öldürür, sağ qalanı qovub kəndindən çıxarı, əmlakına, malına sahib olurdular. Bu qırğın ilk növbədə talançılıq, soyğunçuluq xarakteri daşıyırdı.

Rusiyada çevriliş nəticəsində, yeni hökumət qurulsa da bu hökumət hələ Qafqaza gəlib çıxmamışdı. Yiyəsizlik idi. Qaxdağan ermənilər yaranmış erməni hökumətinin baş naziri Xatisov və Komissarlar Sovetinin sədri Əmirxanovla əlaqəyə girib yerli silahlı dəstələrlə birləşdilər.

Məqsədləri bir idi: İrəvan, Zəngibasar, Vedibasar, Gərnı, Qırxbulaq, Dərələyəz, Zəngəzur, Göyçə, Qaraqoyunlu ərazilərində yaşayan azəri türklərini öz torpaqlarından çıxarmaq. 1919-cu ilin payızında eyni vaxtda ümumi hücum başlandı. Silahllanmış erməni dəstələri azəri türkləri yaşayan kəndlərə qəflətən üç tərəfdən hücum etdilər. Araz qırağına pənah gətirən adamların əksəri aldığı yarıdan, açıqdan, xəstəlikdən tələf olurdu. Sağ qalanlar çayı keçib Türkiyəyə, İrana gətdilər. Gedənlərin yarısı - 600000 nəfəri geri qayıtmadı. Müxtəlif ölkələrdə məskunlaşdılar.

QƏRBİ AZƏRBAYCANDA BELƏ BİR REGION DA VAR İDİ – ƏŞTƏRƏK

Bu son 15 ildə, Qərbi Azərbaycan, qədim Oğuz eli barədə, onun təbiəti, tarixi, mədəniyyəti, incəsənəti, xalqımızın yaşayış tərz, adət - ənənəsi, başına gələn faciəsi barədə çox söhbət açılır. Xüsusilə bu diyarın Dərələyəz, Vedibasar, Göyçə, Zəngəzur, Zəngibasar, Pəmbək-lori, Şorəyel mahalları haqqında kitablar yazılır, mahnılar qoşulur və s. Ancaq bu diyarın ən cənnət guşələrindən biri, oğuzların ən qədim məskəni, acılı-şirinli həyat tərz, son əsrdə ən faciəli taleyi olan, haqqında nəinki Azərbaycan Respublikasında, hətta vaxtilə Qərbi Azərbaycanda yaşamış əhalinin də 99%-nin təsəvvürü olmayan Əştərək regionu haqqında çox az məlumat verilir, az danışılır, az yazılır. Sanki Qərbi Azərbaycan diyarının tarixi-coğrafi etnik xəritəsində bu region yox imiş, onun yeri bu xəritədə bir növ boş qalmışdır. Mən bir tarixçi tədqiqatçı kimi deyil, o regionun bir sakini, ziyalı kimi, bu boşluğu doldurmaq, bu qədim oğuz diyarı-Əştərək regionu barədə təsəvvür yaratmaq üçün imkan daxilində müəyyən məlumat verməyi qarşıma məqsəd qoydum.

Əştərək regionu özünün təbii və tarixi mənzərəsi, etnik xüsusiyyəti, onomastik zənginliyi, adət-ənənəsi, tarixi abidələri, müqəddəs yerləri, alim və ziyalıları ilə fərqlənən, indiki Ermənistanda ən uca dağ olan Ələyaz dağının ətəyində yerləşir. Şimaldan Abaran, cənubdan Eçmiədzin, qərbdən Oktemberyan, şərqdən isə Hrazdan rayonları ilə həmsərhəddir. İnzibati rayon kimi 1930-cu ildə təşkil olunmuşdur. Sahəsi 663,7 km²-dir. Əştərək regionu XIV-XVI əsrlərdən azəri türklərinin məskəni olmuşdur. Ermənilər çox azlıq təşkil etmişlər. "Ermənistan azərbaycanlılarının tarixi coğrafiyası" əsərində qeyd olunduğuna əsasən, 1831-ci ildən sonrakı yüz il ərzində rayonun ərazisində 51 kənd olmuşdur. Bu kəndlərin 36-da azərbaycanlılar, yalnız 15-də ermənilər yaşamışlar. Bu kitabda azərbaycanlı kəndlərindən 32-nin adı verilmişdir.

Ancaq bu siyahıda vaxtilə azərbaycanlıların, sonralar isə ermənilərin yaşadıkları kəndlər erməni kəndi kimi verilmişdir. Məsələn, **İlançalan, Muğni, Yegvard, Hovanavanq, Qarbi, Oşaqan (Üşəyən), Əştərək, Ayvazalı, Tez-xarab** və s.

Bu kəndlərin də vaxtilə azərbaycanlılara mənsub olduqları, tarixi faktlarla sübut olmuşdur. Bu kəndlərin azəri türklərinə mənsub olması prof. S.Məmmədovun "Qaynaqların sözü birdir" ("Azərbaycan" curnalı, 1989, N 9, səh. 163-171) adlı məqaləsində tarixi sənədlərə söykənərək ətraflı göstərilmişdir: "XV yüzillikdə Oşakan (Üşəyən) kəndinin Azərbaycana mənsub olmasını 1489-cu il oktyabrın 13-də ərəbcə yazılmış qədim Oşakan (Üşəyən) kupçisi təsdiqləyir".

1574-cü ildə kəndxuda Karapetin oğlu Mirzəcan Şahmansur, Şəhriyar və Şahqubad ağadan səkkiz Təbriz tükəninə Hovhanvang (Xənəvəng) kəndinin 6 dəngini - parçasını satın alır". XV yüzillikdə olduğu kimi həmin dövrdə də Franknos və Muğni kəndləri azərbaycanlılara məxsus idi. Prof. S.Məmmədov Simeon İrəvanlının özünün "Cambr" əsərində "Qriqor katolikosun vaxtında Əştərək, Yeğvard (Yagaverd), Ağavnatun kəndlərinin" bütün mülkləri ilə birlikdə müsəlmanlara (azərbaycanlılara) mənsub olması barədə verdiyi məlumatın çox böyük əhəmiyyəti olduğunu xüsusilə qeyd edir.

Biz həm "Ermənistan azərbaycanlılarının tarixi coğrafiyası" kitabına, həm S.Məmmədovun "Qaynaqların sözü birdir" adlı tədqiqat əsərinə, həm B.Budaqov və Q.Qeybullayevin: "Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin uzahlı lüğəti kitabına, həm İ.Bayramovun "Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri" əsərlərinə və həm də özümün hafizəmə əsaslanaraq Əştərək regionunda yaşamış azər türklərinə məxsus kəndlərin adlarını veririk: **Maqda, Muğni** (yerli əhali **Muğnu** deyir), **Avan, Angersaq** (yerli əhali **Ənirsək** deyir), **Aşırabad, Ayvazlı, Bayram Əli, Cadqıran, Əkərək, Yeğvard** (yerli əhalinin dilində **Yağaverddir**), **Əştərək, Qaraceyranlı (Qaracaverən)** (yerli əhali **Qaracörən** deyir), **Qızıl Teymur** (yerli əhalinin dilində **Qızıltəmirdir**), **Qızıl-xaraba (Qızılabad), Qoytul, Qoş, Qoşabulaq, Qaraşam (Kələsan)** (yerli əhalinin dilində **Kələşamdır**), **Qarbi** (yerli əhalinin dilində **Kərpidir**), **Kiçik kənd, Kötəkli, Kürd Əli** (yerli əhalinin dilində **Kürdalıdır**), **İlançalan, Hamamlı, Haxis, Honhavəng** (yerli əhalinin dilində **Xənəvəngdir**), **Nəzirvan, Orqov** (yerli əhalinin dilində **Ergovdur**), **Şağmosavank** (yerli əhalinin dilində **Sərimsevəngdir**), **Tezxabab, Təzə kənd, Təkiyyə, Tğit, Tülinabi** (yerli əhalinin dilində **Tülnəbi**), **Uşi** (yerli əhalinin dilində **Üşüdür**), **Ucan, Pərsi** (yerli əhalinin dilində **Parpidir**), **Parsi (Persi), Patrinc** (bəzi mənbələrdə **Batırinc**, hətta **Fətirici** də adlanır).

Bu siyahıdan da göründüyü kimi rus imperiyasının İrəvanı işğalından qabaq Əştərək rayonunda yaşayanların böyük əksəriyyəti azəri türkləri olmuşdur.

Amma rusların işğalından sonra Türkiyədən və İrandan gətirilən ermənilərin hesabına əhalinin etnik tərkibi dəyişmiş, 1897-ci ildə ermənilər 16770, azəri türkləri isə 14268 nəfər olmuşdur. 1905,1917,1918-ci illərdə rusların köməyinə arxalanan ermənilərin törətdikləri soyqırımı nəticəsində bu regionda 1919-cu ildə bir nəfər də azəri türkü qalmamışdır. Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra əhalinin az qismi öz el-obasına qayıtsa da, 1949-cu ildə yenidən deportasiya olunaraq Azərbaycana köçürülmüşlər.

Cəfər Cəfərov
ADPU-nun professoru

TƏKZİBEDİLMƏZ GERÇƏKLİK

ERMƏNİSTANIN AZƏRBAYCAN TORPAQLARI HESABINA ÖZ ƏRAZİLƏRİNİ GENİŞLƏNDİRMƏSİ

Son 200 ildə Azərbaycanın taleyi çox ağır olub. Belə ki, Rusiyanın və İranın aramsız hücumlarına məruz qalan Azərbaycan iki hissəyə parçalanıb. Onun şimal hissəsi Rusiyanın, cənub hissəsi isə İranın tabeliyinə keçib.

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycan şimal hissədə ilk dəfə dövlət müstəqilliyini qazanıb. Lakin çox çəkməyib ki, rus qoşunları Azərbaycanı işğal edib və müstəqillik itirilib.

XX əsrin sonuna yaxın-18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan yenidən dövlət müstəqilliyini və ilk dəfə yaratdığı dövlətçiliyini bərpa etdi. Hazırda Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi beynəlxalq aləmdə tanınır. İlk müstəqilliyin əldə edilməsindən bu günə qədər Azərbaycana 16 şəxs rəhbərlik edib. Həmin şəxslər xalqın yaddaşında necə qalıblar?

Ermənilər qarşılarına həmişə iki məqsəd qoyublar:

1. Nəyin bahasına olursa-olsun azərbaycanlıları Ermənistandakı öz doğma atababa torpaqlarından sıxışdırıb çıxarmaq.

2. Azərbaycanın torpaqları hesabına öz ərazilərini genişləndirmək.

Xaricdəki güclü lobbiləri ilə sıx əlaqə saxlayan ermənilər həmişə Azərbaycana qarşı ərazi iddiasında olublar. Bunu Sovet hakimiyyəti illərində açıq-aşkar irəli sürə bilməsələr də, zaman keçdikcə müəyyən yollarla ərazi iddiası qaldırıb hissə-hissə Azərbaycan torpaqlarını ələ keçiriblər və qarşılarına qoyduqları mənfur məqsədlərinə nail olublar.

28 may 1918-ci ildə Azərbaycan ilk dəfə dövlət müstəqilliyi əldə edib və sonrakı dövrlərdə çox çətinliklərlə üz-üzə gəlib. Belə ki, bir tərəfdən şimaldan Rusiyanın, cənubdan İranın təzyiqləri, Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı soyqırım siyasətinin yeridilməsi, digər tərəfdən də daxildə erməni daşnaklarının baş qaldırması yeni yaranmış Azərbaycan Demokratik Respublikasının inkişaf edib möhkəmlənməsinə mane olub. Bundan istifadə edən ermənilər Azərbaycana qarşı ərazi iddiası qaldırıblar. Belə ağır bir vəziyyətdə Rəsulzadə M.Ə. Azərbaycan Demokratik Respublikasına rəhbərlik etdiyi dövrdə -1918-ci ildə İrəvan ərazisinin ermənilərə güzəşt edilməsinə razılıq verməyə məcbur olub.

N.N. Nərimanov Azərbaycan Kommunist (bolşeviklər) Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi işlədiyi dövrdə - 1920-ci ildə Yeni Bəyazid qəzasının Basarkeçər mahalı, İrəvan qəzasının Vedibasar mahalı, Gəncə quberniyasının Zəngəzur qəzası, Qazax qəzasının cənub hissəsi və Meğriyə bitişik ərazilər Ermənistana verilib.

Ermənistana verilmiş Qazax qəzasının cənub hissəsində Dilican qəzası, çox hissəsi Ermənistanda qalmış Zəngəzur qəzası ərazisində isə Meğri və Zəngəzur qəzaları yaradılıb.

Ermənilər Naxçıvan diyarını Azərbaycandan ayrı salmaq və onu gələcəkdə asanlıqla ələ keçirmək məqsədilə Meğriyə bitişik ərazilərin də Ermənistana verilməsinə

nail olublar.

Azərbaycan rəhbərliyi İrəvandakı azərbaycanlıların sərvətlərinin Ermənistanın kimi elan edib və üstəlik Zəngəzur qəzasını da Ermənistana bağışlayıb. Bununla kifayətlənməyən ermənilər Naxçıvanı və Qarabağı da Azərbaycandan qoparmağa can atıblar.

Ermənilər Erməni vilayətinin (1828-1840), İrəvan qəzasının (1840-1849) və İrəvan quberniyasının (1849-1917) yaradılmasını həyata keçirdikdən sonra 29 noyabr 1920-ci ildə Ermənistan dövlətinin yaradılmasına müvəffəq olublar.

Kirov S.M. Azərbaycan Kommunist (bolşeviklər) Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi işlədiyi dövrdə 1922-ci ildə Göyçə və Dilican əraziləri, 1923-cü ildə Naxçıvanın 9 kəndi Ermənistanə verilib.

Erməni vilayətində 1831-ci ildə 51.584 nəfər, İrəvan quberniyasında 1873-cü ildə 131.756 nəfər, 1886-cı ildə 178.602 nəfər, 1914-cü ildə 237.684 nəfər, Ermənistanda 1922-ci ildə 72.997 nəfər, 1931-ci ildə 109.995 nəfər və 1959-cu ildə 100.076 nəfər azərbaycanlı yaşayıb. Göründüyü kimi 1831-ci ilə nisbətən 1873, 1886 və 1914-cü illərdə azərbaycanlıların sayı xeyli artıb. Bu artım öz ata-baba torpaqlarından didərgin salınmış azərbaycanlıların sonralar əvvəlki yaşayış yerlərinə qayıtmaları və onların təbii artımı hesabına olub. Bundan narahat olan ermənilər 1918-1920-ci illərdə azərbaycanlılara qarşı düşünülmüş soyqırım və deportasiya siyasəti yetirməklə onların sayını 1914-cü ildəki 237.684 nəfərdən 1922-ci ildə 72.997 nəfərə endiriblər. Bununla da ermənilər gələcəkdə azərbaycanlılara muxtariyyət verilməsinin qarşısını alıblar. Eyni zamanda xarici ölkələrdən köçüb gələn erməniləri Azərbaycanın Qarabağ hissəsində yerləşdirmək yolu ilə onların sayının lazımi həddə qədər artırılması planlarını həyata keçiriblər. Sonra qarşılarına qoyduqları məqsədə çatmaq üçün Azərbaycandakı ermənilərə muxtariyyət verilməsi məsələsini qaldırıblar. Kirov S.M. AK(b) P MK-nın birinci katibi işlədiyi dövrdə Dağlıq Qarabağa muxtariyyət verilməsi məqsəduyğun hesab edilib. Nəhayət, 7 iyul 1923-cü ildə onlar 157000 nəfər erməni yaşayan Qarabağın 4388 kvadrat kilometr hissəsində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin yaradılmasına nail olublar. Vilayətin tərkibində 8 avqust 1930-cu ildə Mardakert, Martuni, Stepanakert, Hadrut və Şuşa rayonları təşkil olunub. 17 sentyabr 1939-cu ilədək Mardakert-Uerabert və Hadrut-Dizaq rayonu adlanıb.

Stepanakert şəhəri 1923-cü ildə, Əsgəran rayonu 1967-ci ildə, Mardakert rayonu 1960-cı ildə, Martuni rayonu 1960-cı ildə, Hadrut rayonu 1963-cü ildə və Şuşa rayonu 1752-ci ildə yaradılıb.

Ermənilər vaxtı ilə Qarabağ Xanlığının paytaxtı olan Şuşa kimi tarixi bir şəhəri deyil, 1923-cü ildə yaradılmış Stepanakert şəhərini Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin paytaxtı ediblər. Onlar nəinki əhalisi azərbaycanlılar olan Şuşa şəhərini vilayətin paytaxtı etməyiblər, hətta onun bir inzibati rayon kimi qalmasını da istəməyiblər. Buna görə də 4 yanvar 1963-cü ildə Şuşa rayonunun ləğv edilərək 1930-cu ildə yaradılmış Stepanakert rayonunun tərkibinə verilməsinə nail olublar.

(Davamı gələn sayımızda)

İNQILAB İSMAYILOV

Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyinin əməkdaşı, yazıçı

Oqtay ZƏNGİLANLI

QAYIDACAM

Çalib cəngi havasını,
Qəm əhlini oyadacam.
Salıb cihad davasını,
Yurd-yuvama qayıdacam.

Sülh ilə olmazsa, cənglə,
Yaraqlanıb top-tüfənglə,
Vuruşub zalım fələklə,
Yurd-yuvama qayıdacam.

Eli köçmüş obam üçün,
Odu sönmüş sobam üçün,
Qəbri qalmış babam üçün,
Yurd-yuvama qayıdacam.

Gəzməyəcəm yetim-yetim,
Var minlərlə nəfər igidim.
Edib yadı didim-didim,
Yurd-yuvama qayıdacam.

Çəkib Misri qılıncımı,
Alacam Şuşa-Laçını,
Haylayıb min-min qaçqını,
Yurd-yuvama qayıdacam.

Olub yadın Əzrayılı,
Alıb Ağdam-Cəbrayılı,
Murovdağı, Çalbayırı,
Yurd-yuvama qayıdacam.

Bilman Qüdrət:

VƏTƏN OĞLU, AYAĞA QALX!

Vedililər dərd içində çəkir haray,
Gözləməkdən tükənibdir səbirləri.
Düşmən üstə hücum çəkin halay-halay,
Nigarandır babaların qəbirləri.

Hər məzardan bir initli, bir səs gəlir:
"Harda qalıb bu yerlərin ərənləri!"
Sonsuz həsrət qəlb dağlayır, sinə dəlir,
Daha bəsdir, Vətən oğlu, marş, irəli!

Əsir düşən kəndlərinə ağlar Araz,
Şidlinin, Şirazlının min dərdi var.
Əgər geri qaytarmasaq bağışlamaz,
Bizi heç vaxt Arazdəyən, Vedibasar.

Şimşək çaxsın, Araz çıxsın məcrasından,
Qoy eşitsin səsimizi Dəvəli də.
Diz çökəcək qarşımızda azğın düşmən,
Xalisada, Qaralarda, Dəvəlidə.

Vətən oğlu! Oyan, oyan, ayağa qalx!
Bilman, səslə igidləri hazır olsun.
Yurdumuzdan diğaları əzib, qovaq,
Torpağımız düşmənlərə məzar olsun.

VEDİBASAR AZƏRBAYCANLILARININ 1988-ci il SOYQIRIMININ XRONOLOGİYASI

22-25 mart. Vedibasara ərazisindən azərbaycanlıların kütləvi çıxarılması baş verdi. Əhali əsasən qonşuluqdakı Naxçıvan Respublikasının Şərur rayonu ərazisində sığınacaq tapdı. Burada qaçqınlar qeydiyyatdan keçirildilər.

27-30 mart. Vədi qaçqınları doğma evlərinə geri döndülər. Lakin onlara qarşı addımbaşı təhqir və təzyiqlər davam etməkdə idi.

26 aprel. Axşam saat 5-də rayonun Kiçik Vədi kəndində erməni saqqallı-larının ilk mütəşəkkil hücumu baş verdi. 27 azərbaycanlı evinin qapı-pəncərə-si sındırılıb dağıdıldı. Küçəyə çıxanlar döyüldü.

8 may. Şirazlı kənd kolxozunun sədri Barseğyanın başçılığı ilə ermənilərdən təşkil edilmiş üç dəstə kəndin içindəki dəmiryol stansiyasında Bakı-İrəvan qatırına basqın etdilər. Qatarın hərəkəti bir saat saxlanıldı. Azərbaycanlı vaqon bələdçiləri, sərnəşinlər döyüldü, söyüldü, əmlakları sındırılıb-dağıdıldı.

11 may. Rayonun erməni rəhbərlərinin müşayiəti ilə axşam saat 17.30-da ermənilər hər biri 400-500 nəfərdən ibarət dəstələrə bölünüb, Şirazlı kəndinə hücum etdilər. Azərbaycanlılara məxsus 8 ev yandırıldı, 64 ev dağıdıldı. 330 ailənin əmlakı talan edildi, 2 nəfər öldürüldü, 80 adam döyülüb ağır xəsarət aldı. Ermənilərin bu vəhşiliyi gecə yarısına qədər davam etdi.

12 may. Gecə saat 2-də 1.200 nəfər şirazlı arvad-uşağını götürüb Şidli tərəfə-SSRİ-Türkiyə sərhədinə üz tutdu. Tikanlı məfillər arasında çadır qurub faciəyə siyasi qiymət verilməsini tələb etdilər.

14 may. Moskvadan MK-nın şöbə müdiri Polyakov, Ermənistan MK-nın ikinci katibi Koçetkov, Nazirlər Soveti sədrinin birinci müavini S.Arutyunyan sərhədə gəlib şirazlıları dilə tutub, onlardan 20 nəfərini Şirazlıdakı evlərinə dönməyə razı salsalar da, ermənilər yarıyolda bu rəsmilərin də qabağını kəsib onları gətirdikləri azərbaycanlılarla birgə kəndə buraxmadılar.

May-avqust. 3 ay Türkiyə sərhədində çadırlarda qalan Şirazlı camaatı səslərinə heç kəsin səs vermədiyini, doğma kəndlərinə qayıtmağın mümkünsüzlüyünü görüb Azərbaycana üz tutdular. Rayonun başqa kəndlərinin də hər addımda yiyəsizliyin acısını dadan, işdən çıxarılıb bazar-dükana buraxılmayan, addımbaşı döyülüb-söyülən, öldürülən azərbaycanlı əhalisi Azərbaycana axışmaqdan başqa yol tapmadı. Vedibasara ermənilərlə qarışıq kəndlərində vəziyyət xüsusilə pisləşdi. Onlara təcili kəndləri tərk etmək barədə ultimatumlar verilir, kəndlərin azərbaycanlı məhəllələrinə xəbərdarlıq məqsədilə yeni-yeni lokal hücumlar təşkil edilirdi.

30 noyabr. Xalisa kəndində 170 azərbaycanlı ailəsi hələ yaşamaqda idi. Sə-

hər saat 10-da raykomun katibi N.A.Akopyan, RİK sədri S.Vartanyan, prokuror Adamyan, milis rəisi Papoyan və b. başda olmaqla çoxlu erməni saqqallısı maşınlarla kəndə dolub azərbaycanlıları görünməmiş vəhşiliklə əvvəl qarət etməyə, sonra qovub kənddən çıxarmağa başladılar. Girov götürülən əhali piyada rayon mərkəzinə tərəf aparılarkən yolda Şərurdan köməyə gələn Sovet əsgərləri onları ermənilərin əlindən alıb Naxçıvanın Sədərək kəndinə apardılar.

3 dekabr. Türkiyə sərhədində sığınmış Şidli kəndinin camaatı hərbiçilərin köməyi ilə sərhəd zolağı boyunca maşınlarla daşınıb Naxçıvan ərazisinə ötürüldülər. Təkcə quru canlarını qurtarmağa macal tapan azərbaycanlılar kənddən çıxan kimi onların evləri, əmlakları dərhal kəndə doluşan ermənilər tərəfindən quldurcasına qarət edilib talandı. Həmin gün sonuncu azərbaycanlı Vedibasar ərazisini beləcə tərk etdi. Vedibasar mahalı bütünlüklə erməniləşdirildi.

ZİYARƏTGAHLARIMIZ: ƏRƏB OCAĞI

Bayburt kəndində qədim ziyarətgahdır. Tarixi çox qədimlərə gedən bu ocağın sahibi keçən yüz ildə Seyid Abdulla olmuşdur. O, dünyasını dəyişdikdən sonra ocağa oğlu Seyid Abbas, ondan sonra onun oğlu Seyid Qəşəm sahiblik etmişdir. 1948-1953-cü illər deportasiyası zamanı kəndin əksər azərbaycanlı əhalisi köçürülsə də, bu qədim ziyarətgah öz fəaliyyətini davam etdirmişdir. 1988-ci ildə

kəndin sonuncu azərbaycanlı sakinləri Azərbaycana köçəndə Seyid Qəşəm də Bərdə rayonunun Kətəlparaq kəndinə köçmüş və burada rəhmətə getmişdir. Bayburtdakı ocaqdan Kətəlparaq kəndinə gətirilmiş ocaq daşı bu gün də ocaq sahibinin evində saxlanılmaqda, Ocaq isə öz fəaliyyətini bu gün də Kətəlparaq kəndində davam etdirməkdədir. Seyid Qəşəmdən sonra Ocağa oğlu Seyid Abbas sahiblik edir. Kətəlparaq kəndində Seyid Qəşəmin məzarı üstündə tikilmiş gümbəz isə əhalinin ziyarət yerinə çevrilmişdir.

Adamlar söhbət edir ki, Ərəb ocağının ilk sahibləri Seyid Abdulla və onun oğlu Seyid Abbasın yanan təndirdən qızardılmış şiši çıxarıb, dilləri ilə yalamaq və odlu-közlü təndirə ayaqyalın düşüb, közləri yalın ayaqları ilə ayaqlayıb söndürmək, bu vaxt heç bir zədə almamaq qabiliyyəti varmış.

FİZZƏ MƏMMƏDTAĞI QIZININ SÖZ DÜNYASI

Vedibasar mahalının Xalisa kəndi

Maralam izim qannı,
Topuğum, dizim qannı,
Neyniyir, fələk eliyir,
Tuturam sizi qannı.

Əzizinəm, güvən gəz,
Dağda bitər güvəngəz,
Nə namərdə bel bağla,
Nə fələyə güvən gəz.

Göyərçinəm uçdum gəl,
Dost başına düşdüm gəl,
Yaxşı günümün dostları,
Yaman günə düşdüm gəl.

Kəkliyəm ovla məni,
Daş ilə qovla məni,
Geçələr al qoynuna,
Gündüz buxovla məni.

Kəklik daşa dağıldı,
Səkdi daşa dağıldı.
Məni elə vurdular,
Qanım daşa dağıldı.

Təndirin ustasıyam,
Yandırırım, ustasıyam,
Nə dərdim var, nə qədim,
Hicranın ustasıyam.

Qürbət eldə düşdüm əsir,
Yerim silkib salan yoxdur,
Çay tərəfə işlər karvan,
Heç virana gələn yoxdur.

Çay mənim, çeşmə mənim
Çayımdan içmə mənim.
Yaram qaysaq tutubdu
Yaramı deşmə mənim.

Bu dağda maral azdı,
Ovçu çox, maral azdı.
Bu dərdinən ölməmə,
Öldürmə yaram azdı.

Dağda dolu durubdu,
Dolu boyun burubdu.
Mən doludan qorxuram,
Öz gülümü vurubdu.

Dağda duman yeri var,
Qaşda kaman yeri var,
Ağlama, maral gözlü,
Səndə güman yeri var.

Dağların çayı mənəm,
Gün vursa ərimənəm,
Qəbrimi qaz quzeydə,
Cavanam, çürümənəm.

VEDİBASAR DEYİMLƏRİ

“Gələn il də sərbəsər”

Birinin evinə qonaq gəlir. Üstündən bir neçə gün keçir. Ev sahibi baxır ki, qonaq heç getmək fikrində deyil.

Otaqda yerə sərilmiş palazın üstündə oturub söhbət eliyəndə ev sahibinin pişiyi gəlib durur bunların ortasında. Ev sahibi pişiyi qucağına götürür, əlini başına çəkib qonağa eyhamla deyir:

Pişiym, pişiym mavına,

Çaxmağına, qabına,

Qonaq bu gün burdadır,

Sabah gədər evinə.

Qonaq isə heç halını da pozmur. Pişiyi ev yiyəsindən alır, basını tumarlayıb deyir:

Pişiym, pişiym mavisər,

Çıxma eşiyə yel əsər,

Bu il qonaq burdadır,

Gələn il də sərbəsər

“Gec gəlmişəm, yoxsa az gətirmişəm?”

Vedibasarın aran kəndlərində mal-qaranı Araz qırağında otarardılar. Ötən əsrin əvvəllərində Türkiyə ilə Sovet hökumətinin arasında sərhəd xətlərinin hələ olmadığı vaxtlarda naxırçı 400-500 mal-qaralıq böyük bir naxırı otarmağa aparır. Arazın o tayından beş-altı qaçaq-quldur çayı keçir, naxırçının əl-qolunu bağlayır, naxırı da qabaqlarına qatıb aparırlar. Yazıq naxırçı heç cıncırını da çıxartmır. Buna baxmayaraq qaçaqlardan ikisi geri dönür və onu (naxırçını) **verirlər valayın dəminə** (sırf yerli ifadədir-red.)-yəni başlayırlar döyməyə. Naxırçı qayıdır ki:

- Gec gəlmişəm, yoxsa az gətirmişəm? Naxırı aparırsınız, bəs məni niyə döyürsünüz?

İndi bu zərbi-məsəli haqsız incidilənin dilindən tez-tez eşitmək olar.

“VEDİBASAR” qəzetinin yaradıcı heyəti Xalisa kəndinin hörmətli ağsaqqalı Maqşud Maqşudova, övladlarına və yaxınlarına əzizləri MÜNƏVVƏR xanımın vəfatı ilə əlaqədar dərin hüznə başsağlığı verirlər.

**Təsisçi və
Baş redaktor:
Sərtib İSLAMOĞLU**

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

Oğuz Yurdu

Vedinin yanı dağlar,
Ürəyi, canı dağlar,

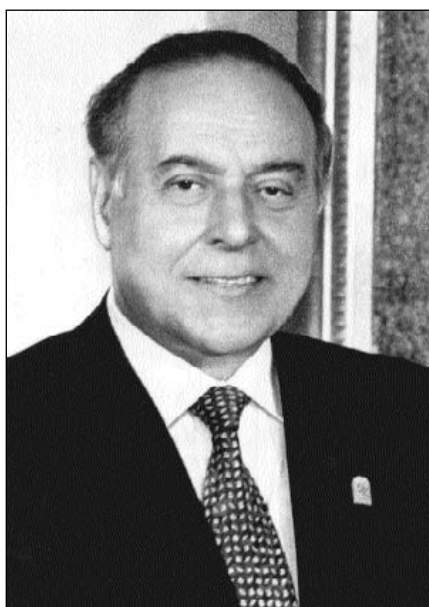
Burda bir el var idi,
Siz deyin, hanı, dağlar?!

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№04 (04) 16-30 aprel 2003-cü il

QİYMƏTİ 1000 MANAT

...Azərbaycanın XIX-XX əsrlərdə baş verən bütün faciələri torpaqlarının zəbti ilə müşayiət olunaraq, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı düşünülmüş, planlı surətdə həyata keçirdiyi soyqırım siyasətinin ayrı-ayrı mərhələlərini təşkil etmişdir. Bu hadisələrin yalnız birinə – 1918-ci il mart qırğınına siyasi qiymət vermək cəhdi göstərilmişdir. Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin varisi kimi Azərbaycan

Respublikası bu gün onun axıra qədər həyata keçirə bilmədiyi qərarların məntiqi davamı olaraq soyqırım hadisələrinə siyasi qiymət vermək borcunu tarixin hökmü kimi qəbul edir.

**Heydər Əliyev,
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti**

SƏRTİB İSLAMOĞLU: E. İSMAYILIN “SƏTTAR OĞLU” ROMANI BARƏDƏ DÜŞÜNDÜKLƏRİM

Onun həyatında, əqidəsində, düşüncələrində Vedibasar mahalının igid oğlu Abbasqulu bəy Şadlinski ilə tanışlığın, yaxınlığın, sonra isə dostluğun böyük təsiri olmuşdur. Abbasqulu bəyin Vətən məhəbbəti, torpaq sevgisi haqda dediyi sözlər gənc Musanın ürəyinə təpər verir və onun özünümüdafiə dəstələri yaratmaq barədə təklifinə birinci qoşulanlardan olur. Abbasqulu bəy Səttar oğluna inanır və etibar edirdi. Bəyin tapşırığı ilə dağ kəndlərinə nəzarət Musaya həvalə olunmuşdu. Atası Əli Səttar oğlunun elçiliklərini etdiyi Ağkilsəli Yusiflə Narını, Xosrov kəndinin örüşündəki çobanı, Dəhnəzdən ot biçən bir nəfəri qətlə yetirən üç ermənini Kərkab qayasında güllələyir. Musa ermənilərə qarşı mübarizədə özünün ilk qisas akkordunu vurur.

Eldar İsmayıl “Səttar oğlu” romanında Abbasqulu bəyin rəhbərlik etdiyi vedibasarlıların özünümüdafiə dəstələrinin Andranikin birləşmiş hərbi qüvvələrinə qarşı apardığı uğurlu hərbi döyüşlərə də geniş yer vermiş, silahdaşları – Kərbəlayı İsmayıl, Xəlil, Pənah oğlu Məhərrəm, Məmo, Hüseyn oğlu Bəhlul, Səttar oğlu Musa, Qəmlo, onun qardaşları Vəli, Mehdiqulu, Həsən oğlu Paşa, Seyid Əkbər və başqalarının da şücaətini ətraflı təsvir etmişdir:

*Dönüb alıcı quşa
Mamo ilə Eyyub ağa.
Hüseyn oğlu Bəhlul çıxıb
Hamıdan əzəl qabağa.
Səttar oğlu nə'rə çəkib,
Düşməni qatıb torpağa.
Namərdlərdən haqq divanı
Sorubdu Abbasqulu bəy!*

Eldar müəllim Vedibasar mahalının bütün yaşayış yerlərini, dağ, dərə, çay, göl, meşə, örüş adlarını olduğu kimi vermiş, el ədəbiyyatından sənətkarlıqla istifadə etmişdir.

1918-ci ilin yazında Abbasqulu bəy ona müraciət edən Dərələyəz camaatının təhlükəsizliyini təmin edərək, onları Arpa kəndi tərəfindən Arazdəyənə, Naxçıvana, oradan da İrana keçirərkən Səttar oğlu Musa da bu işdə yaxından iştirak edir. Müəllif Musanı daha yaxından Hacımirzəli Qələndərin dili ilə oxucularla tanış edir: “O, çox qoçaq adamdır. Abbasqulu bəy indiyə qədər onu hara göndəribse, oradan kişi kimi qayıdıb. Qorxmaz, mərd olduğu qədər də yaxşı adamdır.

Düşməmə amansız, dostə müləyim, ürəyiyumşaq, səxavətli bir adamdır”.

E. İsmayil qəhrəmanının uğurlu kəsfıyyatından, düşməmə arxasındakı döyüşlərindən, düşmənlərə divan tutmasından necə həvəslə danışırsa, 36 nəfər əzizinin faciəsini qəlbində gəzdirən Musa Səttar oğlunun əzəblərini bir o qədər ürək yangıcı ilə təsvir edir. Oxucu müəlliflə bərabər Musanın kədərinə şərik çıxır.

İki il Andranik Ozanyanın, Dro Qananyanın, Yeğazarın və Njdenin nizami hərbi qoşunlarına qarşı ölüm-dirim vuruşuna qalxan Vədi camaatı, qüvvələr arasındakı fərqi açıq-aydın görən sərkərdə Abbasqulu bəy Şadlinskiyın göstərişi ilə İrana, Türkiyəyə köcmək məcburiyyətində qalır. Səttar oğlu Musa xalqın belə günə düşməsinə dözmür, bunu heç cür həzm edə bilmirdi. “Ata -anasının, bacı-qardaşının, qohum-əqrəbasının, həmyerlilərinin qanını öz əli ilə əlsa da, 47 nəfər daşnak əsgərini bir soluğa xəncərdən keçirsə də, Musanın ürəyi soyumamış, düşməmə nifrəti daha da artmışdı”.

Abbasqulu bəyin rəhbərliyi ilə Vədi camaatı Göyçə və Qəmərlı istiqamətlərindən edilən hücumlardan qorunur, Araz çayının kənarında cəmləşirlər. Keçiddəğ və Dəhnəzilələrə isə Musa Səttar oğlu rəhbərlik edirdi. Camaat Abbasqulu bəyin təklifi ilə Naxçıvan ərazisi ilə keçib Culfadan Cənubi Azərbaycana daxil olmalıydılar. Harada olmalarından asılı olmayaraq, hamı bir-biri ilə əlaqə saxlamalı, lazım gələndə özünümüdəfiə dəstəsini az müddətdə təşkil etməliydilər. Yetmiş beş Vədi kəndinin 10-u Türkiyədə, 65-i isə İranda – Xoy ətrafında, Təbriz yaxınlığında, Mərənd, Şahpur, Mərakən, Urmuya bölgələrində sığınacaq tapırlar.

Vədililərin İranda qaçqın həyatı da sakit keçmir. Əyalət xanı Abbasqulu bəyi görüşə çağırır və bildirir ki, yerli müsəlman kürdləri üsyan qaldırmaq istəyirlər. Siz onlarla döyüşməli və darmadağın etməlisiniz. Bəy qəti etiraz edir: “Biz nə dövlət işinə, nə də yerli əhalinin işinə müdaxilə etməyə özümüzə icazə verən deyilik”.

Səttar oğlu Musa, Qəmlo, Qlava Məmməd, Mirəziz ağa, Hüseyn oğlu Bəhlul da bu işə narazılıqlarını bildirirlər. Abbasqulu bəy Vədi camaatını Mərəndə köçürür.

Bir həftə sonra Naxçıvan Xalq Komissarları Sovetinin sədri, əslən Vədidən olan Fərəməz Mahmudbəyov Abbasqulu bəyə məktub göndərərək Sovet hökumətinin gəldiyini bildirir. O yazırdı ki, daşnaklara qarşı aparılacaq muharibəyə hazırlıq gedir. Camaat yaxın vaxtlarda geri qayıtmalıdır.

Abbasqulu bəy neçə gündən sonra özünümüdəfiə dəstəsinin üzvlərinə (Səttar oğlu Musa da dəstənin tərkibində idi) Naxçıvana yola düşmək barədə əmr verir. Bəy Naxçıvanda keçmiş silahdaşları Kərbəlayı İsmayıl, Xəlil, Qəmlo, Eyyub ağa, Səttar oğlu Musa, Fətulla bəy, Usub oğlu İsmayıl, Mamo, Əli oğlu Alı, Bayram oğlu Əsgər, Seyid Əkbərlə söhbət edir və belə məsləhət görür ki, bu gün cildini də-

Musa Səttar oğlu

yişib özünü bolşevik kimi qələmə verən daşnak ermənilərə qarşı uğurlu mübarizə aparmaq üçün onların girdiyi bolşevik oyununa biz də qoşulmalıyıq. Toplaşmış iştirakçılar problemin həlli yolunu yalnız Abbasqulu bəyin uzaqqörənliyində bilib razı oldular. Bəy 400 nəfərlik “Qırmızı tabor”u yaratdı. On beş gün ərzində Vedinin, Dərələyəzin bir çox yerləri ermənilərdən azad olundu. Taborçular yüksəklikləri və bir sıra kəndləri azad etdikdən sonra İrandakı əhalini geri çağırıdılar. Səttar oğlu Musa hərbi əməliyyatlarda həmişə öndə gedənlərdən olub.

Vedinin bütün camaatı kimi dəhnəzlilər də böyük sevinc içində doğma ev-əşiklərinə gayıdılar.

Eldar İsmayıl qaçqınların ata-baba yurdlarına qayıtmalarını elə ustalıqla, elə bir incə qəlbə məxsus sənətkar qələmi ilə təsvir edir ki, oxucu bir anlıq hər şeyi unudur, özünü onların yanında hiss edir, sevinclərinə sevinclə cavab verir. Əsərin Musa Səttar oğlunun Şirin bulağının gözüni açmasından, vaxtilə həyətlərindən götürdüyü vətən torpağını ata-anasının qəbri üstünə səpməsindən bəhs edən hissələrini toxtaq oxumaq olmur. Bu cür həssaslıqla yalnız qaçqınlığın, köçkünlüyün nə olduğunu bilən, o günləri yaşayan bilər – Eldar İsmayıl kimi.

Abbasqulu bəy Şadlinski Vedibasarin qəhrəman oğulları ilə uzun illərdən bəri erməni işğalçılarına qarşı apardığı mübarizəni qalibiyyətlə başa vurur. Bu qələbədə Musa Səttar oğlunun öz yeri vardır.

E.İsmayıl “Səttar oğlu” romanının ikinci fəslində qəhrəmanı Musanın Sovet dövrü həyatından yazır. Şura hökumətinin gəlişi, mühacir erməniləri azərbaycanlılar yaşayan kəndlərdə yerləşdirmək istəməsi Musanın heç ürəyincə olmur və buna Kərbəlayı İsmayıl, Qəmlo, Xəlillə bərabər qəti etiraz edənlərdən olur. Abbasqulu bəyin təklifi ilə gəlmə erməniləri ayrıca kənddə yerləşdirmək qərara alınır. Vedibasarda nisbi sakitlik yaranır. Hamı dinc həyata başlayır, əkir, biçir. Musa Səttar oğlu Dəhnəz kəndinin qayğısına qalır: su dəyirmanı tikdirir, dəyirman daşını isə Culfadan gətirir, qonşuları Mikayilla, İbad Cahangirovla, Həsən Həmzəyevlə, Ələsgər Ələsgərovlə məsləhətləşir, onlara toxumluq arpa, buğda, çəltik ayırır, iki atından birini camaata minik vasitəsi kimi verir. Musa Səttar oğlu eyni zamanda dövrünün siyasi gərdişindən də məharətlə baş çıxarır, kənd camaatına, yoldaşlarına ağıllı məsləhətlər verir.

Onun həmkəndlisi Ələsgər kişi ilə olan söhbəti, verdiyi cavablar Musanın siyasi cəhətdən yetkinləşdiyindən, ətrafında baş verən hadisələri doğru-düzgün qiymətləndirərək dəqiq nəticə çıxarmasından xəbər verir. Ələsgər kişi soruşur ki, ay Musa, Abbasqulu bəy ermənilərin firıldığını bilmirmi? Nə üçün onlara bu qədər inanır? Musa cavab verir:

– Ələsgər, Abbasqulu bəy böyük adamdır. O, hər şeyi yaxşı bilir. Ancaq neyləməliydi, yer üzünün böyük bir hissəsini sovetləşdirən bir hökumətlə üz-üzə durmaq bizə məhv olmaqdan başqa bir şey verməz. Abbasqulu bəy daşnakı məhv etmək üçün yalnız bu yoldan keçməli idi. Belə olmasaydı, bizi həm daşnak, həm də bolşeviklər qıracaqdı.

(Davamı gələn saylarımızda)

İRƏVAN MÜSƏLMANLARININ ERMƏNİ İSTİLASINA QARŞI MÜBARİZƏSİ

Abbasqulu bəy ŞADLINSKI

Türk qoşunları İrəvan quberniyasını tərk etdikdən sonra erməni hərbi qüvvələri tədricən boşalmış rayonlarda yerləşməyə başladılar. Onlar ilk növbədə Gərnibasar rayonuna daxil oldular. Yuva kəndinə qədər gəlib dayandılar. Gərnibasarın müsəlman əhalisi istər-istəməz erməni qoşunlarının özləri ilə gətirdikləri erməni əhalisi ilə birgə həyat sürmək məcburiyyətində qaldılar. Az keçmədi ki, yerli müsəlman əhali erməni hərbi hissələrinin və silahlanmış yerli ermənilərin təhqir və təzyiqlərinə məruz qaldılar. Gərnibasar müsəlmanları məcburiyyət qarşısında Aralix və Vedibasara köcməli oldular. Onlar ermənilərin törətdikləri faciələr barədə danışdılar.

Aralix və Vedibasar müsəlmanları belə qərara gəldilər ki, ermənilərin bu vəhşiliklərindən sonra heç bir formada ermənilərə tabe olmaq və onları heç bir vəchlə öz aramıza buraxmaq olmaz. Müsəlmanlar açıq döyüşdə şərəflə həlak olmağı, erməni təbəçiliyini qəbul etməkdən şərəfli hesab edirdilər.

Bütün bunlar barədə Erməni hökumətinə məlumat çatdırıldı. Əmr verildi ki, tabe olmayan rayonlar silah gücünə zəbt ediləcəkdir.

...Böyük Vedini mühasirəyə almış polkovnik Doluxanovun dəstələri Şərrur-Dərələyəz qəzasına tərəf hərəkət etməyə başladılar. O, Şərrur-Dərələyəzi, Naxçıvanı tabe edərək Böyük Vedinin mühasirəsini təxirə saldı.

Sədrək kəndinin müsəlman əhalisi qırğın olmasın deyərək, iki nəfəri nümayəndə kimi danışıqlara göndərdilər. Doluxanov isə nümayəndələri həbs edib gecə güllələtdirdi, 60 nəfəri isə həbc edib İrəvana göndərdi. Doluxanovun dəstəsi irəli hərəkət etməyə başladı. Şərrur-Dərələyəz qəzasının Dəmirçi kəndində onları müsəlmanların silahlı dəstəsi qarşıladı. Atışma başlandı. Bundan sonra ermənilər Təzə-Kefir, Kürdçü və başqa kəndləri top atəsinə tutdular. Dəmirçi kəndi “meşokçular” [hərbi dəstələrin arxasınca meşoklarla (kisələr-lə-red.) talana gələn ermənilərə belə deyərdir] tərəfindən talan edildi. Kəlbəli xanın hərbi dəstəsi köməyə gələndən sonra, müsəlmanlar əks-hücuma keçərək erməniləri Dəmirçi və Qurd qapısından qovub çıxartdılar, onları Arazdəyəyə qədər təqib etdilər. Doluxanovun geri çəkilmə dəstəsi ermənilər yaşayan Dəvəli kəndində dayandılar.

Bu uğursuz əməliyyatdan sonra Doluxanov geri çağırıldı və ermənilər Böyük Vedi üzərinə yeni hücum hazırladılar. Yeni silahlı toqquşmalar Qaralar, Cadqıran, Şirazlı, Reyhanlı və Avşar kəndlərinin ətrafında oldu. Ermənilər məcburi

Kərbəlayi İsmayıl

Yuva və Dəvəli kəndlərinə tərəf çəkilməli oldular. Erməni hərbi hissələrinin ikinci hücumu da tam məğlubiyyətlə başa çatdı.

Bu vaxt ingilislər gəldi və tərəflər arasında neytral zona yaratdı. Sakitlik başladı. Həmin vaxtlar təşkil edilmiş Naxçıvan hökumətilə apardığı uzun danışıqlardan sonra ingilislər erməni qoşunlarını Naxçıvan və Şərur-Dərələyəz qəzasına yeritdilər, yalnız Böyük Vedi fəth edilməmiş qaldı.

Böyük Vedinin yenilməzliyi erməniləri qəzəbləndirmişdi. Onlar qərara almışdılar ki, hansı yolla olursa-olsun Böyük Vedinə zəbt etmək lazımdır.

Qarabağ hadisələrindən düz bir ay sonra, 1919-cu il iyulun 4-də erməni hərbi qüvvələri polkovnik Aprosimovun komandanlığı altında üçüncü dəfə Böyük Vedi üzərinə hücumə keçdilər. Aprosimov mövqə tutandan sonra vedililərə xəbər göndərdi ki, danışıqlar üçün nümayəndə göndərsinlər. Vedililər 2 nümayəndə göndərdilər. Polkovnik 3 bənddən ibarət ültumatum təqdim etdi: 1) silahları təhvil verməli; 2) başçıları verməli; 3) göstərişə qədər məhsulu yığmamalı.

Danışıqlar zamanı erməni hərbi qüvvələri yavaş-yavaş kəndə yaxınlaşmağa və əlverişli mövqə tutmağa başladılar. Vedililər bunu görüb tələb etdilər ki, erməni hərbciləri öz əvvəlki mövqelərinə qayıtsınlar. Tələblərinə heç bir cavab almayan vedililər mühasirəyə düşmək təhlükəsindən ehtiyat edərək erməniləri atəşə tutdular. Ermənilər cavab atəşi açsalar da, 42 atlı, bir nəfər zabıt itirib qaçmağa başladılar. Aprosimovun dəstəsi kəndi top atəsinə tutdu, piyadalar isə hücumə keçdilər. Lakin vedililərin əks hücumu nəticəsində ermənilər geri çəkilməli oldular. Müsəlmanlar 4 pulemyot, hərəkət edən mətbəx, təqribən 400 tüfəng və başqa qənimətlər ələ keçirdilər. Bu məğlubiyyətdən sonra erməni Ali komandanlığı hərbi nazirin köməkçisi Droya tapşırır ki, Vedi üzərinə yeni – 4-cü hücumun planını hazırlasın. Dro hərbi hissəyə məşhur mauzerustləri də cəlb etdi. Hamını inandırmışdı ki, Vedinin daşını daş üstə qoymayacaqdır. Vedililərin komandiri Abbasqulu bəy Şadlinski ermənilərin böyük qüvvə ilə hücum etdiyini eşidir və qərara alır ki, döyüşü kəndin lap kənarında qəbul etmək lazımdır. Çünki burada vedililər üçün ərverişli döyüş mövqeyi vardı. Ermənilər heç bir müqavimətə rast gəlmədən kəndə tərəf irəliləməyə başladılar. Onlar əvvəlcə elə bildilər ki, müsəlmanlar kəndi boşaldıblar. Lakin onlar kəndin kənar evlərinə yaxınlaşmışdılar ki, vedililərin ölüm saçan güllə yağışının altına düşdülər. Ermənilər əvvəlki döyüşlərdə itirdikləri pulemyot və tüfənglərdən atılan güllələrin qurbanı olurdular. Aralarına əvvəlcə qarışıqlıq düşən ermənilər, sonra zabıtlərin təzyiqi altında hücumə atıldılar, əlbəyaxa döyüş başlandı. Vedililər onları soyuq silahla, balta ilə, yaba ilə qarşıladılar. Döyüş bir saata yaxın davam etdi. Əsgərlərinin yarısını itirən ermənilər geri çəkilməyə məcbur oldular və Yuva kəndinə qədər geri çəkildilər. Ermənilər bu

dəfə döyüş meydanında 1000 meyit, bir o qədər də tüfəng qoymalı oldular. Bu vaxt ingilis komandanlığından təklif gəldi ki, hər iki tərəf döyüşü saxlasın. Tərəflər razılaşdı və yenidən müvəqqəti sakitlik yarandı. Bununla bərabər, Naxçıvan və Şərur-Dərələyəz əyalətlərində yaşayan müsəlmanlar ermənilər tərəfindən törədilən qırğınlara məruz qalırdılar. Bu zaman ingilis qoşunları ərazini tərk etməyə başladılar. Hər iki tərəf bir-biri ilə düşmən mövqeyində idi.

Bir türk əskəri Naxçıvanda yerli qadınla ailə quraraq burada qalır. Ermənilər onu həbs edir, gecə öldürürlər. Yeznəsinin öldürüldüyünü eşidən qaynı, hərbi hissənin qarşısında iki erməni zabiti öldürür. Atışma sonra döyüşə çevrilir və beş həftə davam edir. Qıvrıqlıların köməyi ilə müsəlmanlar üstün gəlir və ermənilər Yeni Bəyazıt qəzasının sərhədlərinə tərəf sıxışdırılırlar. Bununla bərabər, İrəvan-Culfa dəmir yolu ətrafında da döyüşlər olmuşdur. Belə ki, Şahtaxtı stansiyasında erməni qarnizonundan başqa (alayın rotası), “Yapon” ləqəbli Qumbapaşanın rəhbərlik etdiyi erməni hərbi əsəlonu da darmadağın olundu. Noraşen stansiyasında olan döyüşlər daha gərgin olmuşdur. Ermənilərin 42 pulemyotu, zirehli qatari, artilleriyası olmasına baxmayaraq, müsəlmanlar 42 pulemyot, 4 top və zirehli qatari ələ keçirdilər. Xannıxlar kəndini ermənilər döyüşsüz təhvil verdilər – 5 zabit, 195 əsgər, 600 tüfəng daxil olmaqla. Yalnız ştab rəisi polkovnik Qarakeşşov öz canını qurtara bildi. Noraşen stansiyasında müsəlmanlar xeyli mərmə, patron, simsiz teleqraf ələ keçirdilər.

Mehərrəm Pənəh oğlu

Ermənilər Qurd qapısında iki gün gedən döyüşlərdə məğlub olub Dəvəli stansiyasına çəkilməli oldular. Müsəlmanların təzyiqinə davam gətirməyən ermənilər birləşmiş erməni hərbi qüvvələrinin yerləşdiyi Şirazlıya tərəf geri çəkilməyə başladılar. Şirazlıdakı erməni hərbi birləşmələri qonşu Şiddi, Xalisa, Avşar, Cadqıran, Qaralar, Kiçik Vedi, Sıxlar, Alməmməd kəndlərinin bir hissəsini qarət etmişdilər. Bu kəndlərdə evlər top mərmiləri ilə dağıdılmış, məhsulun bir hissəsi aparılmış, bir hissəsi isə yandırılmışdı.

Erməni hərbi qüvvələri öz hissələrini Yuva və Qəmərlidə yenidən qruplaşdıraraq beşinci dəfə Vedinin üstünə hücumə keçdilər. Sasun polku Milli dərəsi tərəfdən hücum etdi. Məqsədi Çimənkəndi tutub Vedinin üzərinə şərqdən hücum etmək idi. Van polku isə şimaldan, I və II polkları hissələri isə cənub-qərbdən hücum etməli idilər. Onlara artilleriya da kömək edirdi. Bütün bunlara baxmayaraq hücum uğursuz oldu. Ermənilər işlərini lazımi qədər əlaqələndirmədikləri üçün ayrı-ayrılıqda məğlub edildilər. Onlar döyüş meydanında 4000 meyit qoydular. Ermənilər Ağdamlar, Məsimli, Yuva və Xorvirabdan keçən müdafiə mövqeyi tutdular. Avqust ayında isə İqdır rayonunda və Eçmiədzin qəzasında müsəlman kəndlərinə hücumlar başlandı. 60 kənd dağıldı, talan edildi. Qonşu müsəlman

kəndləri məcburi ələ silah götürməli oldular. İlk toqquşma Aşağı və Yuxarı Qarxun və Qaragoyunluda oldu. Yalnız Yuxarı Qarxunda müsəlmanlar zirehli qatarrın mərmiləri altında mövqelərini verməli oldular. Ermənilər müsəlmanların bütün əmlakını, ərzağını qarət etdilər. Hal-hazırda ermənilər Daşburun, Qaraqoyunlu, Markala, Eçmiədzin stansiyasına, müsəlmanlar isə Şöllü-Dəmirçi, Hacı-Eylaz, Aşağı Şinkovit, Uluxanlı, Yamancalı kəndlərinə nəzarət edirlər. Üsyan etmiş xalqın əhvalı yüksəkdir və ümidlidirlər. Hər yanda eyni sözlər danışılır: əgər bizə əl uzadarsa, Azərbaycana birləşərik, əks təqdirdə türklərdən xahiş edəcəyik ki, bizi öz himayəsinə götürsünlər. Ermənilərə isə heç vaxt təbə olmayacağıq. Elə bir qüvvə də yoxdur ki, bizi Ermənistanın hakimiyyətinə təbə etsin. Biz əlimizdə silah ölərik, amma bunu etmərik.

MDAİŞ, Azərb. SSR, f. 894, siyahı 10, iş 80, səh. 39-44.

XALQIMIZIN ADINI ÖZÜNDƏ YAŞADAN TARİXİ ABİDƏ - ASNI TOPONİMİ

Nəsillər biri-birini əvəz etsə də, torpaqlar əldən-ələ keçsə də, üzərindəki yer-yurd adları heç zaman tarixin səhifəsindən silinmir. Adlar xalqın yaddaşında və müəyyən yazılı sənədlərdə qorunub saxlanılır. Buna görə də yer adlarını tarixin canlı şahidi, güzgüsü, torpağın sinəsinə sancılan ox adlandırırlar. Qədim tarixi öyrənməyin ən düzgün yolu toponimlərin tam elmi təhlilinin verilməsidir.

Vedibasar mahalının həm aran, həm də dağlıq əraziləri yaşayış üçün tam yararlı olduğundan burada ən qədim türk tayfaları yaşamış, adlarını toponimlərdə əbədiləşdirmişlər. Belə toponimlərdən biri də bölgənin dağlıq hissəsində yerləşən Asnı kəndinin adıdır. Asnı kəndi mənbələrdə qeyd olunduğu kimi, İrəvan-Naxçıvan şose yolunun sol tərəfində, Armaş kəndinin yaxınlığında, Asnı dağının ətəyində, Asnı dərəsində, Daşbulaq çayının mənbəyində yerləşir.

Kənddə 1831-ci ildə 41, 1873-cü ildə 79, 1886-cı ildə 72, 1897-ci ildə 208, 1904-cü ildə 165, 1914-cü ildə 292, 1916-cı ildə 138 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-ci ildə quldurbaşı Andronikin dəstəsi kənd əhalisini tamamilə qırıb məhv etmişdir. Canını qurtaranlar isə Naxçıvana, İrana və Türkiyəyə qaçmışlar. İndi Sədərk kəndində Asnı kəndindən bir neçə ailə yaşayır.

Asnı kəndi 1920-ci ildə ləğv edilmişdir. Hal-hazırda xaraba kənddir.

Asnı toponiminin paralellərinə Şərur rayonunun Qarabağlar kəndi ərazisindən axan Asnı çayı, İrəvan quberniyasının Sürməli qəzasında Asnı kəndi coğrafi adlarında rast gəlirik. Sürməlidəki Asnı kəndində 1905-ci ildə 165 azərbaycanlı yaşamışdır.

Kəndin adı 1590-cı ildə tərtib olunmuş “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə Əsti, 1728-ci ilə aid “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri” ndə isə Əsni şəklində qeyd olunmuşdur.

Asnı sözünün nüvəsini təşkil edən as hissəsi bir sıra türk xalqlarının təşəkkül və formalaşmasında iştirak etmiş As//Az etnoniminin adı ilə bağlıdır. Altay, Ural, Qafqaz, Krım, Orta Asiya, Qazaxıstan, Kiçik Asiya və başqa yerlərdə As//Az tərkibli etnotoponimlər çoxluq təşkil edir. Azlar müasir dövrümüzdə ən çox Özbəkistan ərazisində (Bəlxdə, Xarəzmdə, Qoşadərədə, Zərəfşanda və b. yerlərdə) yaşamaqdadırlar. (Bax: C.İ. Cəfərov. “Azərbaycan damğaları”. AFM. II buraxılış. 1984. s.244)

Orxon-Yenisey yazılarında As//Az xalqının adı çəkilir. Bəs As// Azların ilkin yaşayış məskənləri hara olmuşdur? Tarixin səhifələrində As//Azların izi necə qalmışdır? Bu suallar tədqiqatçıları daim düşündürmüşdür. F.A.Cəlilov As//Az etnonimindən danışarkən yazır ki, Azlar Şimalı Qafqazda, Orta Asiyada və Altayda yaşamışlar. Qədim hett, urartu, latın, erməni mənbələrində Az etnoniminin Kiçik Asiya və Azərbaycanda yaşamaları haqqında məlumatlar vardır.

VII əsr ərəb səyyahı Sallama ət-Tərcümani az kişilərin qıpçaqların qonşuluğunda, Mərkəzi Qazaxıstanın sərhədlərindən başlamış Balxaş (Taxmas) gölünə qədər böyük bir ərazidə yaşadıklarını göstərir (Bax. C.İ.Cəfərov. Göstərilən əsəri. səh. 224).

Deməli, Azlar qüdrətli türk tayfası kimi tarixin müxtəlif dövrlərində yaşayış üçün daha əlverişli ərazilərdə məskunlaşmış, yaşadıkları yer-yurdlarda öz adlarını toponimlərdə əbədləşdirmişlər. Araz, Azərbaycan, Qafqaz, Xəzər, Asiya, Astara, Xaçmaz, Aşqabad, Ara, Azov, Tovuz, Azıx və s. toponimlərin, qaqa-uz, qırğız, xakas (kakaas), tölös (tölö as) kimi qədim etnonimlərin nüvəsini As//Az tayfasının adı təşkil edir.

Qədim yazılı mənbələrdə Az//As etnoniminin kas//kaz//xaz paralelləri də qeyd olunmuşdur. Az, uz, quz, loğuz tayfa adları həm etnik varlıq, həm də leksik vahid kimi bir mənşədən törəmişlər.

Tədqiqatçı F.Şirəliyev göstərir ki, eramızdan əvvəl II minillikdə Qara dəniz, Azov və Xəzər dənizi arasında Az/As türk soybirləşməsinin güclü imperiyası olmuşdur (Bax. F.Şirəliyev. “Azərbaycan sözünün mənşəyi”. “Dədəm Qorqud” qəzeti. 1991. H 20).

Elə bu dövrdən də başlayaraq Qafqazda az//as komponentli toponimlər yaranmışdır. Yeri gəlmişkən, Azərbaycan və Azıx toponimlərinin etimologiyası haqqında fikirlərimi bildirmək istəyirəm.

“Azərbaycan” sözünün “Atropatakan” sözündən yaranması haqqında indiyə qədər mövcud olmuş fikir həqiqətə uyğun deyil. “Azərbaycan” sözü Az-ərbaycan komponentlərindən ibarətdir. Az-məlum etnonimin adı, ər-qədim türk

dillərində “kişi” mənasını ifadə edən söz, bay-bəy sözünün fonetik variantı olub titul bildirir, can-isə məkan anlayışı bildirən sözdür. Azərbaycan - Az xalqının yaşadığı məkan deməkdir.

Azıx sözü az və ıx komponentlərindən ibarət olub, Azların yaşadığı məkan anlamını verir.

Azıx sözünün, ayı mağarası mənasında izah olunması, fikrimizcə, həqiqətə uyğun deyil. Azıx mağarası ən qədim insanların yaşayış məskənidir. Deməli, Az türkləri vətənimizin ən qədim sakinləri olmuşlar. Eramızdan əvvəlki minilliklərə aid Qafqaz qayaüstü yazılarda ağ və qara asların adına tez-tez rast gəlirik. Mənbələr ağ asların oğuz, qara asların isə qıpçaq olduğunu təsdiq edir. Vedibasardakı Haxis (Ağas) kənd adı ağ asların adını özündə yaşadır.

Son tədqiqatlar Azlar haqqında müəyyən elmi fikir yaratmışdır. Fikrimizcə, Asnı toponimik adı eramızdan əvvəlki dövrlərin nişanəsidir. Linqvistik baxımdan Asnı sözünü As və nı komponentlərinə bölmək olar. Bu sözdə metateza hadisəsi baş vermişdir: As+in> As+nı.

As məlum etnonimi adı,-nı isə sahiblik, mənsubluq anlamını bildirən topoformant kimi çıxış edir.

Fəxrəddin Əsədoğlu
“Təfəkkür” universitetinin baş məllimi

QƏRBİ AZƏRBAYCAN: ULU GÖYÇƏ

Eldar İsmayıl (İsmayılov Eldar Ələsgər oğlu) qədim Göyçə mahalının Ağbulaq kəndində anadan olub. Azərbaycan Dövlət Universitetini bitirib.

Kənd klubunun müdiri, Krasnoseloda çıxan “Dostluq” rayon qəzetinin redaktor müavini, Ağbulaq kənd sovetinin sədri işləmiş və müxtəlif vəzifələrdə çalışmışdır.

1988-ci ildə erməni işğalçıları qədim Oğuz torpaqlarından azər türklərini silah gücünə çıxaranda digər həmyerliləri kimi Eldar İsmayıl da doğma yurdu tərk etməyə məcbur olub.

Bundan sonra o, Bakı şəhərinə gələrək Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsində böyük iqtisadçı, sonra isə Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətində ideologiya şöbəsinin müdiri işləmiş, eyni zamanda təsisçi və redaktor kimi “Ulu Göyçə” qəzetini nəşr etmişdir.

Bədii yaradıcılığa şerlə başlayan Eldar İsmayılın şerləri müxtəlif dövrlərdə bir çox qəzet, jurnal və almanaxlarda dərc olunub.

“Səttar oğlu” romanına qədər “Ulu Göyçə”, “Allah amanatı”, “Vətən dedi İbrahim”, “Ermənistan türklərinin 1988-ci il soyqırımı” və “Göyçənin qisası qalır” kimi kitabları nəşr olunmuşdur.

Göyçə mahalı ta qədimdən Göyçə gölü hövzəsində yerləşən Basarkeçər (Vardenis), Qaranlıq (Martuni), Kəvər (Yeni Bayazid və Kamo), qismən Böyük Ördəkli (Yelenovka, harızda Sevan) və qismən Çəmbərək (Krasnoselsk) bölgələrinin ərazisini əhatə edib.

Göyçə mahalı 3172 kvadrat kilometrədən artıq bir ərazini (gölün ərazisi bura daxil deyil) əhatə edir. Göyçə mahalı cənubdan Ağzıbir dağları ilə Gərnibasar, Vedibasar, Dərələyəz, qərbdən Dərəçiçək, şərqdən Cavanşir, şimaldan Saldağ silsiləsi ilə Gədəbəy, Şəmsəddin mahalları ilə həmsərhəddir. Göyçə gölünü üzük qaşı kimi əhatəyə almış şis ucu buludlara dəyən güllü-çiçəkli dağları əsrlər boyu Tovuz, Şəmkir, Qazax, Gəncəbasar, Ellar və Qarabağ mahallarının camaatı yaylaq yeri seçmişdir.

Göyçənin adı 488-ci ildə Alban kilsə yığıncağının sənədində, 1389-cu ildə Əmir Teymurun Cənubi Qafqaza hərbi səfəri ilə əlaqədar olan mənbədə, Həmdullah Qəznəvinin (XIV əsr) əsərində, 1548-ci ilə aid mənbədə, Şah İsmayıl Xətəinin 1510-cu il fərmanında işlənmişdir.

1930-cu ildə “Göyçə” adı fərmanla Sevan adlandırılmışdır.

Göyçə mahalı Şah İsmayıl Xətai dövründə Gəncə bəylərbəyliyi, xanlıqlar

zamanı isə İrəvan xanlığının subyekti olmuşdur. XIX əsrin sonlarında Göyçənin bir hissəsi İrəvan quberniyasına baxmışdır. İndiki Krasnoselo (Çəmbərək) Gəncə quberniyası, Qazax qəzasının tabeliyində olmuşdur.

Göyçə mahalında bir çox türk sərkərdələrinin ayaq izi vardır. Tomrislə, Əmir Teymurla bağlı rəvayətlər, onların adı ilə bağlı yer-yurd aldarı tarixin də yaddaşına çevrilmişdir. Böyük sərkərdə Şah İsmayıl Xətai 1502-ci ildə Göyçədə olmuş və onun adı ilə Krasnoselo (Çəmbərək) yaxınlığında “Gözəldərə” adlı böyük dərə və “Şah meydanı” adlı bir düzəngah əsrlərdən bəri xalqımızın qan yaddaşında yaşamış, aşiq və şairlərin ilham mənbəyi və dilinin əzbəri olmuşdur.

Nadir Şah Əfşarın Göyçəyə gəlişi ilə də bir sıra toponimlər yaranmışdır. Onlardan Nadir təpəsi, Nadir bulağı, Topaşan, Şah Ocağı və başqalarını göstərmək olar. Şah İsmayıl Xətai Göyçənin Sarıyaqub kəndində olub, Miskin Abdalla görüşüb və həmin kəndin rəhbərliyini imzaladığı fərmanla ona tapşırmış, sonra isə öz sarayında işləməyə dəvət etmişdir.

XVII əsrin birinci yarısında Şah Abbasın fərmanı ilə Göyçə əhalisi İran ərazisinə köçürülüb. Bu köçürülmədə əhali ölkənin müxtəlif yerlərinə səpələnib, hətta xeyli sayda adam Kərkük ərazisində məskunlaşıb.

Göyçə türklərinin başı zaman-zaman çox müsibətlər çəkib. Xüsusilə “Türkmənçay” müqaviləsindən sonra ermənilərin bu ərazidə yerləşdirilməsi və bu cı-nayətkar millətin yerli əhalini get-gedə sıxışdırması prosesi uzun müddət davam edib. 1905-07, 1915, 1918, 1920-ci illərdə digər mahallarla birlikdə Göyçə mahalı da dağıntılara, əhalisi isə fiziki və mənavi soyqırımına məruz qalıb. Vaxtı ilə 150-dən artıq yaşayış məntəqəsi olan bu mahalda 1905-ci il erməni-müsəlman savaşından sonra 120 kənd qeydə alınmışdır. Otuzdan artıq kənd tamamilə yerlə-yeksan edilmiş, bir nəfər də insan yaşamamışdır. Bu çür böyük qətlyamlar törədən erməni faşizmi həm də dünyaya özlərinin türklər tərəfindən qırıldığını, bir millət kimi soyqırımına məruz qaldığını ardıcıl surətdə təbliğ etməyə səy göstərmişlər.

1918-ci ildə Göyçə gölünün cənub hissəsində yerləşən (Kəvər bölgəsi) kəndləri yandıraraq viran etmiş, əhalisinin böyük əksəriyyətini amansızlıqla məhv etmişlər. 1919-cu ilin 13 aprelindən 25 aprelinə qədər Göyçənin Basarkeçər və Çəmbərək bölgəsini dağıtmışlar.

60-dan artıq kəndin əhalisi amansız zülmün, xüsusilə terror əməliyyatının qurbanına çevrilmişdir. Xalq düşməne qarşı mərdliklə vuruşmuş, Andranikin məşhur sərkərdələrindən biri cəllad Şulikov Zodda öldürülmüşdür.

Göyçə mahalının əhalisi 1920-30-cu illərdə bolşevik bayrağı altında fəaliyyət göstərən erməni millətçiləri tərəfindən repressiyaya məruz qalmış, minlərlə azərbaycanlı ya güllələnmiş, ya da sürgünlərdə məhv edilmişdir. Həmin dövrdə Sovet hökumətinə və Ermənistan rəhbərliyinə qarşı yönəlmiş böyük etiraz dalğası Ermənistanı bürümüşdü.

İndiki Ermənistanın aborigen əhalisi arasından bir çox mərd, yenilməz adamlar silah götürüb dağlara çəkilməmişdilər. Basarkeçərin Bala Qaraqoyunlu camaatının demək olar ki, 90 faizi ailəliklə dağlara çəkilib qaçaqlıq edirdi. Qaçaq Çəmil (qardaşları Ədil, Bəhrəm, Yapın, qardaş oğlu Xasay) bu dövrdə ən məşhur qaçaqlardan biri idi.

Ermənistan hökuməti 1920-ci ildən sonra azərbaycanlıları Ermənistandan çıxarmaq üçün ardıcıl iş aparırdı. Repressiyalarla yanaşı müxtəlif təzyiq vasitələrindən istifadə edilirdi. Ən dəhşətli repressiyalardan biri 1948-50-ci illərdə keçirilən mənfur “köçürülmə” siyasəti idi. Əslində böyük sürgün kimi tarixə qara hərflərlə yazılan bu hadisə 150 min Azərbaycan türkünün fəlakətinə çevrildi. Bu dövrdə Göyçənin cənub hissəsi bütövlükdə köçürüldü. Krasnoselo və Basarkeçər rayonlarının əhalisinin yalnız bir qismi bu mənfur siyasətlə üzləşməli oldu. Basarkeçərdən azərbaycanlıların köçürülməsinin qarşısını almaq sahəsində Tapdıq Əmiraslanovun böyük xidmətləri olmuşdur. Əllinci və altmışıncı illərdə Göyçədə olduqca güclü kadr potensialı yetişmişdi. Talib Musayev, Yunis Rzayev, Tapdıq Əmiraslanov, Qəşəm Aslanov, Əli Həsənov, Həbib Həsənov, Cahan Əliyev, Mikayıl Bayramov, Ağəli Əsədov, Abbas Mazanov, Cəmişid Hənifəyev və başqaları ermənilərin qərəzli dünyası önündə duran, başı buludlara dəyən möhtəşəm bir dağı xatırladırdılar.

Basarkeçər və Krasnoselo rayonlarına uzun müddət azərbaycanlı kadrlar rəhbərlik etmişlər. Onlardan Cümşüd Həsənovun, Abbas Əhmədovun, Talib Musayevin, Cümşüd Sultanovun, Yunis Rzayevin, Tapdıq Əmiraslanovun, Əli Həsənovun, Bilal Məmmədovun, Qəşəm Aslanovun, Nəbi Abbasovun, İskəndər Zeynalovun, Abbas Mazanovun, Zərbəli Qurbanovun və başqalarının xidməti böyük olmuşdur.

Uzun illər Basarkeçər rayonunda “Bolluq uğrunda”, Krasnoselo rayonunda “Dostluq” adlı rayon qəzetləri nəşr edilmişdir.

Göyçə mahalı bir çox xalq qəhrəmanları yetişdirmişdir. Onlardan Məşədi İsa, Qayabaşılı İskəndər (Ac Aslan), Ələsgər oğlu Bəşir, Məşədi Qəmbər, Qaçaq Rəhim, Kor Hübət, Məşədi Qasım, Qlava Ballı, Məşədi Mehdi, Cığal Həsən, Topal Oruc, Dəli İsmayıl, Məşədi Hübət, Kalvayı Abbasəli, Cilli Cavad, Şeşə Ələkbər, Yekə İbrahim, Hacımuğanlı İskəndər, Qara Həmid, Mirfəzullah, Miryusif, Mirələkbər, Cəmil, Mustafa, Müslüm və başqaları ermənilərə qarşı mərdliklə vuruşmuş və qəhrəmanlıqlar göstərmişlər.

* * *

- Zodlu Mirzə Bəylər dövrünün mükəmməl təhsil görmüş, yetkin şəxsiyyətlərindən biri olmuşdur. O, beş dil bilmiş, klassik üslubda şeirlər yazmışdır.

- 1872-ci ildə Kəvərdə (Kamo) rus dilində gimnaziya açılmış və Mirəli Seyidhüseyn oğlu burada dərs demişdir.

- Şair Hacı Əliş ağa Peterburqda akademiya oxumuşdur.

- Məşədi İsa 1912-ci ildə imperator III Aleksandrın abidəsinin açılışı münasibəti ilə Moskvada keçirilən və 1913-cü ildə Romanovlar sülaləsinin 300 illiyi münasibətilə Sankt-Peterburqda keçirilən təntənələrin rəsmi qaydada iştirakçısı olmuşdur. Zodlu Səməd ağa böyük var-dövlət və böyük səxavət sahibi olmuşdur. O öz dövründə Rusiyaya və başqa ölkələrə oxumağa tələbələr göndərmişdir. Həmişə imkansızlara kömək etmiş, maarifçilik işinə böyük qayğı göstərmişdir.

* * *

Miskin Abdal (XV əsr) və Dəliqardaşı Heydərlə (XVI əsr) başlayan saz və söz sənəti Şimpirli Sevgilinin fəaliyyəti ilə (XVII əsr) davam etmiş, XVIII və XIX əsrdə əsl intibah dövrünə çatmışdır. Ağ aşığı Allahverdi, şair Məmmədhüseyn, Aşıq Alı, Aşıq Musa, Aşıq Ələsgərə yeni bir mərhələyə daxil olan aşığı sənəti türk dünyasının ən qabaqcıl aşığı məktəblərindən birinə çevrilir. Bu məktəbin yetirmələri sonralar ən böyük sənətkarlar sırasına yüksəlmişlər. Onlardan Alçalı Məhərrəm, Şişqayalı Aydın, Şair Hacı, Mirzə Bəylər, Şair Kazım, Aşıq Nəcəf (Daşkənd) Aqil, Aşıq Ağayar, Növrəs Əsəd, Aşıq Talib, Aşıq Nəcəf, Aşıq Məhəmməd və b.

Son dövr aşığı sənətinin inkişafında öz yeri olan Aşıq İslam Yusifov (Əməkdar incəsənət xadimi), aşığı Müseyib Nəsimov, aşığı Məhərrəm Hacıyev, aşığı Qədir, Aşıq Niftəli, aşığı Oruc Əhmədov, aşığı İmran Həsənov (VI Ümumdünya festivalı laureatı), aşığı Mahmud Məmmədov (VI Ümumdünya festivalı laureatı), aşığı Murad Niyazlı, aşığı Ədalət Nəsimov, aşığı Fətullah Əliyev və başqaları Göyçə aşığı məktəbini ləyaqətlə təmsil etmişlər.

* * *

Göyçədə olan aşağıdakı ziyarətgahlar əsrlər boyu xalqın inam yerinə çevrilmişdir: “Şah ocağı”, “Pir dağı”, “Ocaq dağı”, “Qara dağı”, “Qara daş”, “Mirəli ağa”, “Miryaqub ağa”, “Mirismayıl ağa”, “Seyid Bayram”, “Mirmahmud ağa”, “Qara Seyidin qəbri”, “Düldül daşı”, “Daşatdı”, “Miskin Abdalın ocağı”, “Dağdağan”, Sevan yaxınlığında “Piryaqub”, “Qurban başı” və sair.

* * *

Göyçədə böyük elm, maarif və mədəniyyət xadimləri yetişmişdir. Alimlərdən SSRİ Dövlət mükafatı laureatı, akademik Əhliman Əmiraslanov, akademik Hüseyn Əhmədov, professor Səfəyar Musayev, Alqayıt Xəlilov, professor Maqşud Cəlilov, professor İsmixan Qəhrəmanov, professor Abuzər Xələfov, professor Vəqif Qələndərov və başqaları ölkəmizdən çox-çox uzaqlarda da tanınmışlar.

Şairlərdən Əhməd Paşa, İdris Zamanlı, İsmixan Məmmədov (Didərgin) Haqverdi Ələsgərov, Əli Vəkil, Məcnun Göyçəli, Salman Əliyev və başqaları öz sözünü demiş qələm sahibləri kimi tanınmışlar.

* * *

Göyçə mahalı Qərbi Azərbaycanın digər mahalları kimi bu gün işğalçı və

terrorçu ermənilərin əlindədir. Mahalın azərbaycanlı əhalisi öz ata-baba torpaqlarını son dəfə 1988-ci ilin noyabr-dekabr aylarında tərk etməyə məcbur olmuşdur.

* * *

Sonda yenidən fəaliyyətə başlamış “Vedibasar” qəzetinə uğurlu sabahlar arzulayıram, qəzetin yaradıcı kollektivinə, xüsusilə baş redaktor Sərtib müəlimə bu xeyirxah iş üçün təşəkkür edirəm. Qəzetin oxucularına XVI əsrdən üzü bu yana Göyçədə yazıb-yaratmış söz sərraflarından nümunələr verir və sözümlə vaxtı ilə yazdığım “Ulu Göyçə” poemasındakı bir bəndlə bitirirəm:

*Ulu Göyçə, Vedibasar ürəyin,
Eşqin, canın, göz işığın, bəbəyin,
Dar ayaqda olub arxan, köməyin,
İgidləri adlı-sanlı, şöhrətli..
Gözəlləri Həcər kimi qeyrətli!*

HƏR ƏSRİN ÖZ NÜMAYƏNDƏSİ

Dəliqardaşlı Heydər

Aşıqlar ona bəzən aşiq, bəzən də Ozan Heydər demişlər.

Aşiq Heydər XVI əsrin sonlarında Göyçə mahalının Dəliqardaş kəndində anadan olmuşdur. Miskin Abdalın müasiri olan bu böyük sənətkar bir sıra aşıqlar yetişdirmiş, haqqı öz içində arayan fəlsəfi şerlər yazmışdır.

Yetər

*Haqqa varan haqqı bular,
Haqq ilə imana yetər.
Ələstdən ruhu şad olan
Yetəndə sübhana yetər.*

*Özündə doğru bulmayan,
Könlünə işiq salmayan.
Məddahi-mövla olmayan
Mətləbdə şeytana yetər.*

*Heydərdi məhşərə gedən,
Sidqi ibadətə yetən.
Məhəmmədə biət edən
Zikr edib qurana yetər.*

**Məşhur xeyriyyəçi
Səməd ağa**

ŞİMPİRLİ SEVGİLİ

Sevgili Məhəmməd qızı XVII əsrin sonlarında Şimpirdə (Basarkeçər rayonunun Babacan kəndi yaxınlığında yaşayış məntəqəsi) anadan olub. O, gəncliyində həmyerlisi Aşıq Mahmudla sevişmiş və ömrünün sonuna qədər öz məhəbbətinə sadıq qalmışdır. Arada olan çəkişmələrə görə Sevgilini Mahmuda verməmişlər. Aşıq Mahmud başını götürüb Türkiyəyə getmişdir. Mahmudun yolunu gözləyən Sevgili ömrünün sonuna kimi (o, yüz ildən artıq yaşamışdır) heç kəsə ərə getməmiş, sevdiyi oğlanın həsrəti ilə çoxlu şerlər yaratmışdır.

Şimpirlı Sevgili XVIII əsrin sonlarında Şimpirdə vəfat edib.

Mənəm

*Ana, məni qınamayın,
Bir dərdi beş olan mənəm.
Ağamdan badə almışam,
Bəlaya tuş olan mənəm.*

*Bir pürkamal igid seçdim,
Sevib-seçdim eşqə düşdüm,
Badəni yarımçıq içdim,
Baharı qış olan mənəm.*

*Sevgili dönübdü külə,
Dərdi düşməyibdi dilə.
Adını demirəm hələ,
Əhvalı xoş olan mənəm.*

Şair Məmmədhüseyn

XVIII əsrin sonlarında Daşkənd kəndində doğulan şair Məmmədhüseyn əsasən XIX əsrin birinci yarısında yaradıcılıqla məşğul olmuşdur. O, dövrünün kamil və qüvvətli təbə malik sənətkarlarından biri olmuşdur.

Oyanmaz

Yönü bəri baxan dağlar,
Yatıb oyanmaz-oyanmaz.
Üstündəki ağır ellər,
Yatıb, oyanmaz-oyanmaz.

Qurbanam qələm qaşına,
Gör nələr gəldi başıma,
Səs verrəm dostun quşuna
Yatıb, oyanmaz-oyanmaz.

İgidin dönməsin əhdi,
Yana çevrilməsin təxti.
Məmmədhüseynin qara bəxti
Yatıb, oyanmaz-oyanmaz.

Aşıq Musa

XIX əsrdə yaşayıb yaratmış ünlü sənətkarlardan biri də Aşıq Musadır. Güclü səsə malik bir aşıq kimi tanınan Musa həm də gözəl şerləri ilə diqqətəlayiq bir sənətkar olmuşdur.

Gülə-gülə

Xudam səni nə xoş gündə yaradıb,
Salıbdı cahana, ay gülə-gülə.
Gözəllikdə heç kim sənə tay olmaz,
Alıbsan qüdrətdən pay gülə-gülə.

Çətindir ki, müşkül işlər düzələ,
Təbib sənsən, gəl yaramı təzələ.
Mən nə deyim qədərbilməz gözələ,
Eylədi ömrümü zay gülə-gülə.
Uca boylu tuti, dilli bəxtəvər,
Sənə qurban malım, mülküm, hər nə var.
Aşıq Musa deyər, gülüzlü dilbər,
Sən gətir biz içək çay, gülə-gülə.

Hacı Əliş Ağa

Şair Hacı (1841-1919) Zod kəndində doğulub. Əvvəlcə Kutaisi gimnaziyasında, sonra isə Peterburq akademiyasında oxumuşdur. İrəvan quberniyası mərkəzində məsul vəzifələrdə çalışmışdır. Şair Hacı milli poeziyamızın gəraylı, qoşma, divanı, müxəmməs kimi janrları ilə yanaşı, klassik poeziyanın qəzəl, qəsidə, müstəzad və digər növlərində də şeirlər yazmışdır. O. vaxtı ilə “Molla Nəsrəddin” jurnalının Göyçədə yayılması üçün böyük xidmət göstərmişdir.

Hacı Əliş Ağanın “Molla Nəsrəddin” jurnalına göndərdiyi “A molla “ adlı şeirini oxuculara təqdim edirik.

A MOLLA

(“Molla Nəsrəddin” jurnalına)

*Bir namə yazım ver çapa salsınlar, a Molla,
İfadələrin qeydinə qalsınlar, a Molla!*

*Bircə gəl oyat milləti, çoxdandı yatıblar,
Yatdıqca yatar, bəsdı, oyansınlar, a Molla!*

*Bihudə dolanmaqdı ah ilə dolanmaq,
Qoyma bunları böylə dolansınlar , a Molla!*

*Nə vəqtə kimi vəzi nəsihət deyəcəksən,
Lazımdı onlar özləri qansınlar, a Molla!*

*Əcnəbi millət özünü elmə yetirdi,
Milləti çağır yanına gəlsinlər, a Molla!*

*Peşman da olub millətimiz millət içində,
Nə vəqtə kimi dalüdə qalsınlar, a Molla!*

*Bir tayifə gül tək açılıb şölələnibdir,
Biz tayifə solsun və saralsınlar, a Molla!*

*Yox, yox, dolanım başına irşad elə, sən yaz,
Yaz, yaz, genə yaz, bəlkə utansınlar, a Molla!*

*İlxaz elədi xaricilər elmi fünüm,
Qoy ağzını büzüb bizə gülsünlər, a Molla!*

*Türkdı, bunlara yazma ərəb-farsi lisani,
Türkdilər, yaz kim ani qansınlar, a Molla!*

Musa Kərim

1927-ci ildə Göyçənin Kəsəmən kəndində anadan olub. Müəllim işləyib. Gənc şairin “Tahir və Zöhrə” pyesi hələ sağlığında doğma Kəsəmən məktəbində səhnələşdirilib. Cəmi 38 il ömür yaşayan Musa Kərimin şerləri bir sıra qəzet və jurnallarda, o cümlədən Eldar İsmayılın “Ağrı dağı qədər ağrılarım var“, “Oğuz yurdun övladları”, “Məndən ötrü Ermənistan yoxdu, yox!” kitablarında çap edilmişdir.

Gülər

Dəryaca kamallı, işi əksiyyə
Ağlı divanə tək coşan da gülər.
İgidin altında köhlən büdrəsə,
Çadırdə alaşa qoşan da gülər.

Mürdəşə öyünər, tir yxılənda
Keçi ceyran kəsər, tur yxılənda.
Bir məsəl çəkərlər: şir yxılənda
Tülkü qah-qah çəkər, dovşan da gülər.

Yaltaq sənə vardır, düşüncə dara,
Qarınqulu dostdan heç yoxdur çara:
Musa, xəzan dəyib solsa gülzara
Qanqal lağa qoyar, yovşan da gülər.

Mənsur

Göyçə mahalının Subatan kəndində anadan olub. “Təbib” qəzetində məsul katib işləyir. Dövrü mətbuatda ardıcıl çap olunur. İki kitabı nəşrə hazırlanır.

Bu gecə

*Ömrü imtahana çəkir suallar
Ayrılır ruhumdan canlı bu gecə.
Bağrımın başına çınqı düşübdü
Odlanım, alışım, yanıam bu gecə.*

*Sökülmə dan yeri, açılma səhər,
Boğulsun içimdə udduğum qəhər.
Kor olum tüstümə, qalım bir təhər,
Könlümü kimsəsiz sanım bu gecə.*

*Daha ipə yatmır bu dəvə səbrim,
Düz gəlmir hesabım, həll olmur cəbrim,
Üzü dönük çıxdım, ey ata qəbrim
İtibdi şöhrətim, şanıam bu gecə.*

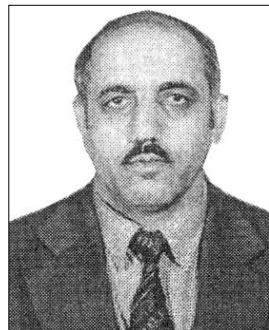
*Nə qədər yağlı vəd, xam xəyal yedim,
Baş alım bir qədər ünvana gedim,
Qoy özüm-özümə intihar edim,
Tökülsün üstümə qanıam bu gecə.*

*Mənsur, tərəfini tutammaz heç kim,
Müqəssir bəxtimə özüməmə hakim,
Kövrək yaddaşıma bir sığal çəkim.
O, nəğməli yurdu anıam bu gecə,
Odlanım, alışım, yanıam bu gecə.*

ERMƏNİSTANIN AZƏRBAYCAN TORPAQLARI HESABINA ÖZ ƏRAZİLƏRİNİ GENİŞLƏNDİRMƏSİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Çox güman ki, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri başa düşüblər ki, xarici ölkələrdən Qarabağa köçüb gələn ermənilər lazımi say həddinə çatandan sonra özlərinə muxtariyyət tələb edəcəklər. Necə ki, bu tarixi hadisələrin gedişində təsdiq olundu və onlar planlaşdırdıqları muxtariyyəti əldə edə bildilər. Görəsən Azərbaycanın o dövrkü Nərimanov N.N., Bünyadzadə D., Qarayev Ə.H., Sultanov H., Hüseynov M.D., Axundov R.Ə., Əfəndiyev S.M., Qasımov M.B. və başqa rəhbərləri ermənilərin açıqca azərbaycanlılara qarşı yeritdikləri çirkin siyasətini və onun zaman keçdikcə həyata kesirildiyini görə-görə nə üçün öz etiraz səslərini qaldırmayıblar? Axı onlar heç olmasa gəlmə ermənilərin hesabına Qarabağın ərazisində yaradılmış Muxtar Vilayətin müqabilində azərbaycanlılara da öz ata-baba torpaqları olan Ermənistanda muxtariyyət verilməsi məsələsini qaldıra bilərdilər. Çox təəssüflər olsun ki, onlar bunu etməyiblər.

İnqilab İSMAYILOV

Mirzoyan L.İ. Azərbaycan Kommunist (bolşeviklər) Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi işlədiyi dövrdə – 1929-cu ildə Qazaxın 50 kv.km torpaq sahəsi, Cəbrayıl qəzasının Nüvədi, Ernəzir və Tuğud kəndləri Ermənistana verilib.

Bağırov M.C. Azərbaycan Kommunist(bolşeviklər) Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi işlədiyi dövrdə – 1946-cı ildə 40 kv.km meşə sahəsi Ermənistana bağışlanıb.

Xarici ölkələrdən köçüb gələn ermənilərin ciddi-cəhdi ilə 1949-cu ildə 549 nəfər azərbaycanlı Dağlıq Qarabağdan Xanlar rayonuna köçürülüb. O dövrkü respublika rəhbərliyinin biganəliyinin nəticəsidir ki, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin ümumi əhalisinin tərkibində azərbaycanlıların xüsusi çəkisi 18-20 faizdən yuxarı qalmayıb.

Axundov V.Y. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi işlədiyi dövrdə -1969-cu ildə Gədəbəy rayonunun Şınıx zonasından 7,6 kv.km torpaq sahəsi olan Hacılar kənd Sovetliyinin Tağlar kəndi, Qaravəlilər kəndinin və Göyəlli kənd sovetinin yaylaq və biçənək sahələri Ermənistanına “hədiyyə” edilib.

Bağırov K.M. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin bi-

rinci katibi işlədiyi dövrdə – 1984-cü ildə Qazaxın ərazisindən müəyyən hissə torpaq sahəsi Ermənistana “hədiyyə” edilib.

Bədnam qonşularımız Ermənistanda qalan 207.000 həmvətənlimizin və Dağlıq Qarabağda yaşayan 35000 nəfərdən çox azərbaycanlının sıxışdırılıb çıxarılmasını öz qarşılarına məqsəd qoymuşdular. Buna görə də 1985-ci ildə hakimiyyət başına gələn M.S. Qorbaçovun himayəsindən istifadə edərək Azərbaycana qarşı yenidən ərazi iddiası irəli sürdülər. Bu məqsədlə ermənilər Yerevan və Stepanakert şəhərlərində kütləvi mitinqlərə başladılar. Həmin mitinqlərdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində ermənilərin sosial-iqtisadi vəziyyətinin ağır olması bəhanəsini ortalığa ataraq respublika rəhbərliyini təqsirləndirdilər. Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Bağirov K.M. onların bu əsassız tələbləri ilə razılaşdı və qanunsuz keçirilmiş mitinqlərə qarşı lazımi tədbir görmədi.

SSRİ Ali Sovetinin 1988-ci iyulun 18-də keçirilən sessiyasında Dağlıq Qarabağ məsələsinə baxılarkən Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi Vəzirov Ə.X. Azərbaycana qarşı ərazi iddiası irəli sürən Ermənistan rəhbərlərinin Konstitutsiyaya zidd hərəkətlərinə siyasi qiymət verilməsi məsələsini qaldırmadı. Bundan istifadə edən ermənilər Sovet Ordusu hissələrindən aldıkları silahların hesabına əvvəlcə silahlı dəstələr, sonra isə milli ordu yaratdılar. Azərbaycanlıları həm Ermənistandan və həm də Dağlıq Qarabağdan sıxışdırıb çıxarmağa başladılar. Vəzirov Ə.X. Dağlıq Qarabağdan çıxarılan azərbaycanlıları geriye qaytarmaq və Ermənistandan qovulan azərbaycanlıları Dağlıq Qarabağda yerləşdirmək istiqamətində tədbir görmək fərsətini əldən verdi. Dağlıq Qarabağda azərbaycanlıların sayını artırmaq yolu ilə həll edilə biləcək bir məsələ sonralar problemə çevrildi.

Ermənilər azərbaycanlıları Dağlıq Qarabaqdan sıxışdırıb çıxarmaqla yanaşı Vilayətin və onun bütün rayonlarının Azərbaycanın tabeliyindən çıxarılmasına və Ermənistana birləşdirilməsinə çalışdılar. Respublikanın o dövrgü rəhbərlərinin – Ə.X.Vəzirov , E. Qafarova və A.N. Mütəllibovun səbatsızlığı üzündən SSRİ Nazirlər Soveti 6 may 1989-cu ildə Dağlıq Qarabağın iqtisadiyyatını Azərbaycandan ayırmaq haqqında qərar qəbul etdi. Respublikanın rəhbərləri isə bu məsələyə heç bir reaksiya vermədilər. Bundan sui-istifadə edən SSRİ rəhbərləri Dağlıq Qarabağın sosial-iqtisadi kompleksinin planlaşdırılmasını öz üzərinə götürdü.

(Davamı gələn sayımızda)

SOVET DÖVRÜNDƏ VEDİ VƏ QARABAĞLAR RAYONLARINDA RƏHBƏR VƏZİFƏLƏRDƏ İŞLƏMİŞ AZƏRBAYCANLILAR

VEDİ RAYONU ÜZRƏ

1. 1921-1922-ci illər- Saleh Güllücinski (HİK sədri, RİK sədri)
2. 1922-ci ilin son ayları-Camal Ömərov (RİK sədri).
3. 1923-cü il - Əli Əkərəkli (RİK sədri).
4. 1923-cü ilin son ayları - İsa Muğanlinski (RİK sədri).
5. 1923-cü ilin sonları-1925-ci illər - Abbas Salahov (RİK sədri).
6. 1925-1930-cu illər- Alı Şabanov (RİK sədri, RPK I katibi)
7. 1930-1934-cü illər- Əli Tağızadə (RPKn I katibi).
8. 1934-cü il-Haqverdi Haqverdiyev (RPK I katibi)
9. 1934-1935- ci illər- Məmməd İsgəndərov (RPK I katibi).
10. 1935-1938-ci illər-Rza Vəlibəyov (RPK I katibi).
11. 1938-1941-ci illər- Ələmdar Həşimov (RPK I katibi).
12. 1939-1940-cı illər-Qasım Məmmədov (RİK sədri)
13. 1941-1942-ci illər - Məmməd Məmmədov (RPK I katibi).
14. 1942-1945-ci illər- Hüseyn Məmmədov (RPK I katibi).
15. 1945-1948-ci illər- Əli Məmmədov (RPK I katibi), sonuncu.
16. 1941-1948-ci illər- Mirzə Bəşirov (RİK sədri).
17. 1948-1950-ci illər-Əli Məmmədov (RİK sədri).
18. 1950-1952-ci illər- Qasım Məmmədov (RİK sədri).
19. 1952-1959-cu illər-Hüseyn Məmmədov (RİK sədri).
20. 1959-1964-cü illər- Talib Musayev (RİK sədri), sonuncu.

Siyahıdan göründüyü kimi, rayon rəhbərliyində 1-ci şəxs vəzifəsində (RPK-nın I katibi) sonuncu azərbaycanlı kadr 1948-ci ildə bu vəzifədən kənarlaşdırılan Əli Məmmədov olmuşdur.

Rayon rəhbərliyində 2-ci şəxs vəzifəsində (RİK sədri) sonuncu azərbaycanlı kadr isə 1964-cü ildə bu vəzifədən uzaqlaşdırılan Talib Musayev olmuşdur.

Rayon üzrə azərbaycanlı kadrların sonuncu dəfə rəhbərlik etdiyi vəzifələr və həmin kadrların işdən çıxarılma tarixi.

Xəlil Xəlilov – maarif müdiri, 1948-ci il.

Nəcəf Məmmədov – prokuror, 1948-ci il.

Əziz Süleymanov – məhkəmənin sədri, 1948-ci il.

İsmayıl Məmmədov – səhiyyə şöbəsinin müdiri, 1948-ci il.

Qasım Məmmədov – tədarük şöbəsinin müdiri, 1948-ci il.

Məhərrəm Rzayev – milis rəisinin müavini, 1948-ci il.

İnqilab Süleymanov – cinayət axtarışı şöbəsinin müdiri, 1948-ci il.

Xəlil Xəlilov – RPK-nın II katibi, 1940-cı il.

Rayonda müxtəlif vaxtlarda rəhbər vəzifələrdə işləmiş digər azərbaycanlı kadrlar

Yusif Abbasov - milis rəisi

İsmayıl Şıxəli oğlu - milis rəisi

Bilal Eyvazov - RPK II katibi

Şükür Məmmədov - prokuror

Alı Əliyev - prokuror

Məmməd Kazımov - maarif müdiri

Abbas Məmmədov - maarif müdiri

Adil Cəlilov - maarif müdiri

QARABAĞLAR RAYONU ÜZRƏ

1. 1937-1941-ci illər - İbiş Abbasov (RPK I katibi).
2. 1937-1947-ci illər - Musa Vəlibəyov (RİK sədri), sonuncu.
3. 1943-1946-cı illər - Talıb Musayev (RPK I katibi).
4. 1946-cı il, 3 ay - Güllü Məmmədov (RPK I katibi).
5. 1947-1948-ci illər - Cəfər Vəlibəyov (RPK I katibi), sonuncu.

Raoynda müxtəlif vaxtlarda rəhbər vəzifələrdə işləmiş digər azərbaycanlı kadrlar

Həsən Ələsgərov - milis rəisi

Əhməd Əhmədov - milis rəisi

Hüseyn Babayev - prokuror

Cabbar Babayev - məhkəmənin sədri

Əli Seyidov - məhkəmənin sədri

Qəşəm Şahbazov - RPK-nın III katibi

Əhməd Əhmədov - RPK III katibi

Bəhram Bünyatov - RPK II katibi

Musa Qafarov - hərbi komissar

Ağamalı Məmmədov - RPK şöbə müdiri

İsfəndiyar Hüseynov - RPK şöbə müdiri

Əziz ƏLƏKBƏRLİ
filologiya elmləri namizədi

“DÖYÜŞKƏN (BOEVOY) POLKOVNİK” KİMDİR?

Hərbçilər onu yaxşı tanıyırlar. Bilirlər ki, o (boevoy) döyüşkən polkovnikdir. Amma Milli Ordu yaranandan atəşkəsə qədərki dövrdə onun gördüklərini, bildiklərini çox az adam bilir. O, demək olar Qarabağın bütün döyüş bölgələrində odun-alovun içindən keçib: döyüşən ordumuzun nəyə qadیر olduğunu da şahididir, arxadan vurulan xəyanətkar zərbələrin də.

Polkovnik ermənilərlə apardığı döyüşlərdə heç bir vaxt məğbul olmayıb. Ermənistanın o vaxtkı prezidenti Levon Ter-Petrosyan onun apardığı hərbi əməliyyatlardan sonra hər dəfə haray-həşir qoparıb, Moskva işə qarışdırı, Bakıdan isə müəmmalı zənglər vurulur, əməliyyatın təxirə sa-

lınması tələb edilirdi.

“Döyüşkən polkovnik” (boevoy polkovnik) adı ilə bütün Qarabağda məşhur olan polkovnik Telman İbad oğlu Mehdiyev kimdir?

Telman Mehdiyev Qərbi Azərbaycanın Vedibasar mahalının Kolanlı kəndində anadan olub. Ailələri 1948-ci ildə doğma yurdlarından deportasiya edilib, Naxçıvana pənah gətiriblər.

Orta məktəbi bitirdikdən sonra Ermənistanın Kanakert qəsəbəsindəki serjant məktəbində təhsil alıb. Məktəbi bitirdikdən sonra SSRİ Müdafiə Nazirinin əmri ilə 1962-ci ildə Macarıstanın Veeprem şəhərindəki 13-cü qvardiya diviziyasının 42-ci qvardiya motoatıcı alayının yerləşdiyi Papa şəhərində zabıt kimi hərbi xidmətə başlayıb. Burada vzvod komandirliyindən batareya komandiri vəzifəsinə qədər yüksəlib. 1965-ci ildə Macarıstanın Xaymaşker şəhərində SSRİ Müdafiə Nazirliyinin səyyar imtahan komissiyasının müsabiqə imtahanlarından keçib hərbi akademiyanın raket və silahlar üzrə mühəndislər hazırlayan fakültəsinə qəbul olunub. Beş illik əyani təhsildən sonra yalnız yüksək səviyyədə təlim keçirən hərbi hissələrdə xidmət edir. 1971-ci ildə SSRİ Müdafiə Naziri tərəfindən Lənkərandakı 60-cı diviziyanın 22-ci qvardiya motoatıcı alayının Raket və Artilleriya Silahları İdarəsinin rəisi vəzifəsinə təyin edilir. 1982-ci ildə Sankt-Peterburq şəhərində Yüksək İdarəetmə Mühəndislər Akademiyasını qurtardıqdan sonra SSRİ Müdafiə Naziri tərəfindən üç alay və bir artilleriya briqadasından ibarət olan iri çaplı ağır qvardiya toplus birləşməsinin komandir müavini vəzifəsinə təyin olunur. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının başı üzərini qara buludlar aldığı bir zamanda, polkovnik Telman Mehdiyev qeyrətli bir vətən övladı kimi 1991-ci ilin avqustunda könüllü olaraq Azərbaycan Milli Ordusu sıralarına daxil olur. Təbii ki, həmin vaxt (elə indinin özündə də) belə zabıt kadrları yeni yaranmaqda olan MO-ya hava kimi, su kimi lazım idi. Digər tərəfdən T. Mehdiyevin ixtisası üzrə lazım olan zabıtlar MO-

da demək olar ki, yox idi. Bu gəlişlə Azərbaycan Ordusu silahlar üzrə peşəkar mühəndis, on illik əyani hərbi təhsillə on doqquz illik əməli təcrübəyə malik əvəzsiz bir hərbiçi qazandı. Az bir zamanda onun bilik və bacarığı respublikamızda hərbi sənayenin əsaslarını qurmaqda, ordu ilə onun sıx əlaqəsini yaratmaqda öz səmərəsini verdi. Orduda tətbiq olunan bütün silahların döyüş imkanları ilə tam hazır vəziyyətə gətirilməsində, sıradan çıxmış silahların operativ təmir və bərpa edilməsində polkovnik T. Mehdiyevin xidmətləri misilsizdir.

Azərbaycanın sabiq müdafiə naziri Valeh Barşadlı tərəfindən məsul vəzifəyə təyin edildikdən sonra T. Mehdiyevin bir dəqiqə də olsun boş vaxtı olmayıb. O, Azərbaycan Ordusunda Silahlar İdarəsinin əsasını yaradaraq, bütün günü təmir zavodlarında olur, mütəxəssislər hazırlayır, döyüş bölgələrində sıradan çıxmış silahların təmiri və təşkili məsələlərini həll edirdi. 1991-ci ilin noyabrında o, silahları saz vəziyyətə gətirmək və yeni batalyonlar yaratmaq məqsədilə Müdafiə Naziri tərəfindən müasir silah və sürsatla Goranboya ezam olunur. Tez bir zamanda döyüşə hazır olan iki batalyon yaradır. Elə bu zaman Müdafiə Nazirinin birinci müavini general Dadaş Rzayev onun Hacıkənd-Tərtər cəbhəsinin rəhbəri təyin edildiyini xəbər verir. Polkovnik Telman Mehdiyev bütün əməliyyatları son dərəcə dəqiqliklə hazırlayır, coğrafi relyefi, qüvvələr nisbətini və s. müəyyən edir, sonra hər hansı bir qərara gəlirdi. Ordunu həmişə döyüşə hazır vəziyyətdə saxlayar, hücum vaxtını heç kimə deməzdi. Başkənddə, Ortakənddə ermənilərin silah bazasını məhv edərkən Azərbaycanın “Qrad” qurğusunu ilk dəfə erməni təcavüzkarlarına qarşı tətbiq edir.

Telman Mehdiyevin “Qrad” qurğusu 1991-ci il dekabr ayının 30-da ermənilərin topladığı Başkənddə istifadə olunarkən L.Ter-Petrosyan 300-ə qədər erməninin öldürüldüyü haqda məlumatı yayır. Rus hərbi vertolyotları (Miq-24) günlərlə T.Mehdiyevin izinə düşüb “Qrad” qurğusunu məhv etməyə çalışırlar. Hətta bir dəfə Ağdamda Şelli dağının Əsgərana tərəf hissəsində iki Miq-24 vertolyotu T.Mehdiyevi “Qrad” qurğusu ilə bərabər “Nurs” raketləri ilə vurmaq istəyib. Xoşbəxtlikdən bu mümkün olmayıb.

1992-ci ilin yanvar ayının 30-da T.Mehdiyev Müdafiə Naziri tərəfindən Ağdamda çağırılır və “Fərrux” əməliyyatına başçı təyin edilir. Erməniləri tamamilə məğlubiyyətə uğradaraq, Rostov şəhərindən gəlmiş erməni snayperçilərini əsir alıb televiziya vasitəsilə danışdırılmasına nail olur. T.Mehdiyevi may ayının axırlarında Baş Qərargah Rəisi general Nurəddin Sadıxov 5 briqadana özünə birləşdirən yeni yaradılmış ikinci korpusa silahlar üzrə müavin göndərir. Lazımı hazırlıqdan sonra korpusun tabeçiliyində olan I briqadanın komandiri general Zaur Rzayevin komandanlığı ilə Kəlbəcər və Laçının 29 kəndini azad edir.

1992-ci ilin noyabrın 8-də Bakıya çağırılıb Azərbaycanın Ali Soveti adına Ali Ümumqoşun Komandirləri məktəbi nəzdində açılan Akademik zabitlər kursunda baş müəllim kimi fəaliyyət göstərir. 1993-cü ilin iyununa kimi burada işlədikdən

sonra T.Mehdiyev Gəncəyə çağırılır, cəbhə komandanının silahlar üzrə müavini vəzifəsinə təyin edilir. T.Mehdiyev qeydiyyatı silahları yığıb qeydiyyata alır, hərbi döyüş sursatlarını yerbəyer edir. Hərbi hissə və birləşmələrdə təmirə ehtiyacı olan silahların bərpa üçün lazımı təxirə salınmaz tədbirlər görür. Döyüşən hissələrdə ancaq döyüşə hazır vəziyyətə gətirilmiş silahların qalmasına nail olur.

Bütün briqadalarda təmir-bərpa batalyonlarının yaranmasına və onların mütəxəssislərlə təmin olunmasına nail olur.

Cəbhə komandirinin tabeçiliyində olan iki müstəqil təmir-bərpa batalyonu yaradır. Onlardan biri səyyar batalyon kimi Qazaxda, biri isə stasionar batalyon kimi Gəncədə fəaliyyət göstərir. Bundan başqa Azərbaycanın ərazisinə dağılmış hərbi sursatları toplayıb, cəbhə komandanının silah-sursat anbarını təşkil edir. Azərbaycanın dəmiryol setindən istifadə edərək 4 istiqamətdə təmir-bərpa və çevik manevrə malik cəbhə komandanının dəmir relsləri üzərində döyüş sursatı və məmri anbarlarını yaradır. 1993-cü il noyabr ayının 6-dan Müdafiə Naziri T.Mehdiyevi 5 alay, 3 batalyondan ibarət birləşmə olan “A” qrupunun rəhbəri və Baş qərargahın səlahiyyətli nümayəndəsi təyin edir. “A” qrupu ön cəbhədə vuruşmuşdur. T.Mehdiyevin qərargahı Beyləqan rayonunun Milabad kəndində yerləşirdi.

(Davamı gələn sayımızda)

Yusif YUSİFOV

**Bakı şəhər Müharibə və Əmək Veteranları Şurasının
təftiş komissiyasının sədri**

DÜNYA XALQLARI ERMƏNİLƏR HAQQINDA

“Bu xalq istər xasiyyətinə, istərsə də coğrafi vəziyyətinə görə qədimdən ikiüzlü və riyakardır. Bunlar daima romalçılara nifrətdən, parfiyaçılara isə həsəddən az qala partlayırlar”.

Tatsit

“Ermənilərin yoxsulluğu və əzab-əziyyət çəkməsi məndə onlara qarşı böyük rəhm yaratmasına baxmayaraq, onların haramzadəliyi, kələkbazlığı o dərəcədə iyrənc, alçaqlıqları o dərəcədə biabırçı, o qədər hiddətləndirici idi ki, mən heç vaxt onlara bağlana bilmədim”.

Fransız səyyahı Qraf De Şole.

“Ermənilər acgöz və tamahkardırlar, fitnəkar və araqarışdırandırlar, heç kəsi bəyənmirlər. Onlar xırda bir işi şışirtməkdə istedad sahibidirlər və intriqanı sevirlər”.

İnglis Vilson.

AYTƏN ZİYA QIZI

ADSIZ ŞEİR

*Elə küsdürmüşüz həyatdan bizi,
Cavan olmamışdan yaşa dolmuşuq.
Ata niskilini biz çəkə-çəkə,
Üstəlik anasız yetim olmuşuq.*

*Ata-başın tacı, evin dirəyi,
Ana- övladının vuran ürəyi,
Fələk yaman qurdu bizə kələyi,
Atasız-anasız yetim olmuşuq.*

*Ziyarət yerimiz məzarlarınız,
Təsəllimiz olub soyuq daşınız,
Bayram günlərində ata-anadan,
Payımız olubdur göz yaşlarımız.*

FATİMƏ BALAMA

*Ulduzumdu, ayımdı,
Mənim Tanrı payımdı,
Çoxdankı xəyalımdı,
Mənim Fatimə balam.*

*Anamın adaşdı,
Aylinin yoldaşdı,
Müjganın sirdaşdı,
Mənim Fatimə balam.*

*Xalasının arzusu,
Əmisinin quzusu,
Atasının ruzusu,
Mənim Fatimə balam.*

VEDİBASAR MAHALINDA İŞLƏDİLƏN SÖZLƏRİN DİALEKTOLOJİ LÜGƏTİ

qabarmaq - adamın üzünə qayıtmaq

qabaq stolu - stol

qavalamaq - qovmaq

qalaq - keçmişdə kəsilmiş kərmələrin və yapılmış yappaların qüllə kimi hö-rüldüyü tığ

qalın - təndirdə bişirilən qalın çörək növü

qalet - peçenye

qanatma - saqqız kolunun şirəsindən alınan təbii saqqız növü

qanbağır olmaq - ürəyi üzülmək

qara badımcən - badımcən

qarva - yiyə

qantar - tərəzi

qarabat - çarpayı

qayım - bərk

qəyiş - qayış

qələmə - ağac növü, bəzi rayonlarda əbrişim, səhv olaraq çinar da deyilir

qəcələ - çox danışan, arıq

qəcəmədaş - xırda yumru daşla olan oyun növü

qıra - kal yemiş

qıdix/qıdıq - çəpiş

qırna - krant

qırmızı badımcən - pomidor

qırmızı giləs - gilənar, turş giləs, “vişnə”

qırışdıq - ot bitməz, daşlı-qumlu, susuz yerlər

qavırma - qovurulub qısa saxlanan ət

qolay - münasib, rahat

qolçax - çörəyi təndirə yaparkən qola keçirilən xüsusi parça tikmə

qursağı dar - hövsələsiz

qom - topa, kom halda

qundaq - qarğıdalı məhsulunun qabıqlı vəziyyəti

Toplayanı:
Sərtib İSLAMOĞLU

Mənəvi dünyamız

Məhəmməd Peyğəmbərin hədisləri

“İslamda olan öhdəliklərdən biri də yaşamaq üçün doğru yolla qazanmaqdır”.

“ Heç kim heç vaxt öz şəxsi əməyi ilə qazandığı yeməkdən dadlı yemək yeməmişdir”.

Bir nəfər soruşdu: “Ey Allahın Peyğəmbəri, hansı iş yaxşıdır? “ Peyğəmbər cavab verdi: “Şəxsən və vicdanla görülən iş”.

“İşçinin haqqını təri qurumamış ödəyin”

“Müsəlman o kəsdir ki, onun dilindən və əlindən başqa müsəlmana təhlükə yoxdur və mühacir o kəsdir ki, Allahın ona qadağan buyurduğundan imtina edir”.

“Müsəlmanın öz müsəlman qardaşına yuxarıdan baxması həddindən artıq pisdır. Hər bir müsəlman üçün başqa müsəlmanın qanı, namusu və əmlakı müqəddəsdır. Allah sizin bədəninizə və ya xarici görünüşünüze baxmır, Allah sizin qəlbinizə baxır”.

“Harada olursan ol, ancaq Allahdan qorx: qoy pis işdən sonra yaxşı iş gəlsin ki, sən öz günahını yüngülləşdirəsən. İnsanlarla nəzakətli ol”.

“Özünə aid olmayan bir işə qarışmamaq müsəlman gözəlliyinin bir qismidir”.

“Güclü adam dedikdə mübarizədə fiziki cəhətdən gücü çox olan adam deyil, qəzəbləndikdə özünə nəzarət etməyi bacaran adam nəzərdə tutulur”.

Zəngibasar ziyarətgahları

Ağa Dədə pirində

Məmməd adlı bir nəfər Bakıda təhsil almış. Bu adam Bakıda İçərişəhərdə Mir Möhsün ağa yaşayan evin qonşuluğunda qalmış. Bir dəfə tətildən Bakıya qayıdanda ona nəzir pul verirlər ki, bunu Mir Möhsün ağanın ocağına çatdır. O isə cavanlığına salıb pulu xərcləyir.

Az sonra bu tələbə ağır xəstələnir, ayaqları və dili tutulur. Kənddə ata-anası xəbər tutur, tökülüb gəlirlər, gedirlər Mir Möhsün ağanın yanına ki, Ağa, uşaq bir qələtdi eləyib, keç bunun günahından. Mir Möhsün ağa deyir ki, onun əlacı məndə deyil, sizdə bir Ağa Dədə piri var, gedin ora, qoy Ağa Dədəni ziyarət eləsin. Valideynləri uşağı götürüb gətirirlər Zəngibasara Ağadədə pirinə. Uşağı salırlar pirə, bir saat sonra uşaq durub öz ayağı ilə çıxıb gedir, elə oradaca dili açılır.

**Təsisçi və
baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı Ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

Oğuz Yurdu

Vedinin yanı dağlar,
Ürəyi, canı dağlar,

Burda bir el var idi,
Siz deyın, hanı, dağlar?!

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№05 (05) 1-15 may 2003-cü il

QİYMƏTİ 1000 MANAT

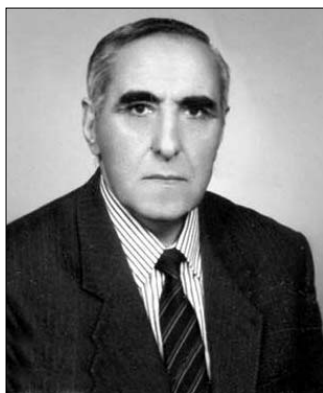

Heydər Əlirza oğlu Əliyev

80 İLLİK
YUBİLEYİNİZİ
TƏBRİK
EDİRİK!

Professor Süleyman MƏMMƏDOV

TƏBRİK!

Bütün dövrlərdə Oğuz elinin yadigarı olan Vedibasar mahalının cəsur oğulları daxili və xarici düşmənlərə qarşı mübarizə səhnəsində bərkimiş, düşməənə sinə gər-məkdə fərqlənmişlər.

Vedinin torpağı, havası, suyu, təbiəti vü-qarlı insanlar yetişdirmişdir. Onlar öz kə-sərli sözlərilə həmişə, hər yerdə fərqlən-mişlər, təqdirəlayiq olmuşlar.

Çoxdan idi ki, elimizin-obamızın hər cür tərəifə layiq zəhmət adamının taleyini, habelə Vedibasarın, vedili-lərin keşməkeşli tarixini, sosial-iqtisadi və mədəni həyatını dol-ğun əks etdirən bir mətbu orqanına ehtiyacı duyulurdu. Nəhayət, o gün gəlib çatdı. Mən əminəm ki, yenicə nəşrə başlayan qəzeti-miz Vedibasar intellektinin bilavasitə yaxından yardımı ilə bu çə-tin, lakin son dərəcə şərəfli işin öhdəsindən layiqincə gələcək, onun məzmunlu və oxunaqlı olmasına çalışacaqdır.

Təbrik edirəm, böyük uğurlar diləyirəm.

TARİXİMİZDƏN, SOYKÖKÜMÜZDƏN

VEDİBASARIN TARİXİ COĞRAFİYASINA BİR NƏZƏR

Daşda, qayada, misdə, dəmirdə, göndə, kağızda insan izi, insan sözü kimi qalmış əsrlərin qovğasına, savaşına, qarına, yağışına davam gətirmiş qaynaqlar yad əl toxunmasa, saxtalaşdıran olmasa, dəyişməz qalır.

Azərbaycan xalqının oturaq həyatının yaşı min illərlə ölçülür. Nax.MR, Mil-Qarabağ və Muğan düzənliyində, Kiçik Qafqaz ətəklərində, Qobustanda, Təbriz yaxınlığında, Urmiya gölünün qərb sahilində, Qazax rayonu ərazisində, Azıxda, Qəbələdə və Azərbaycanın digər rayonlarında aparılmış arxeoloji qazıntılar vax-tı əldə edilmiş nümunələr bunu sübut edir. Hələ qədimdən oğuz-türk mənşəli et-nik qrupların Qərbi Azərbaycan ərazisində məskunlaşmasını aşağıda gətirəcəyi-

miz toponomik nümunələr əyani təsdiq edir. Lakin biz bu nümunələri gətirməzdən əvvəl onların yaranması üçün obyektiv səbəbləri araşdırmağı məqsəduyğun sayırıq. Bu səbəbləri isə ilk orta yüzillik dövrlərində və orta yüzillik erməni qaynaqlarında axtarmaq lazımdır. Biz hələlik sonuncuya müraciət edəcəyik.

XV yüzilliyin əvvəllərində, bir qədər də əvvəl indiki Ermənistanda azərbaycanlıların geniş miqyasda məskunlaşması, burada Azərbaycan feodal dövlətlərinin bərqərar olması üçün sosial-iqtisadi, siyasi-mənəvi psixoloji zəmin yaratdı. XV-XVIII yüzilliklərdə bu ərazidə Azərbaycan mülk, yer adlarının, toponimlərinin yayımı məhz bununla bağlı idi.

Faktlar göstərir ki, XIV yüzilliyin sonu, XVIII yüzilliyin əvvəllərinə qədər indiki Ermənistan Azərbaycan feodal dövlətləri tərəfindən idarə olunmuşdur. Bu sosial-siyasi asılılıq dövründə mədəni-etnik tərkib saflaşmış, azərbaycanlılar qədim ata-baba mülklərində daha da möhkəmlənmiş, onun sayını artırmışlar. Onlar həmçinin inzibati idarə üsulunda, dövlət aparatında həmişə aparıcı qüvvə olmuşlar. Məhz bu mədəni-etnik tərkibin saflığı Şərqi Ermənistanda türk-köklü toponimlərin yaranmasının başlıca mənbəyi olmuşdur.

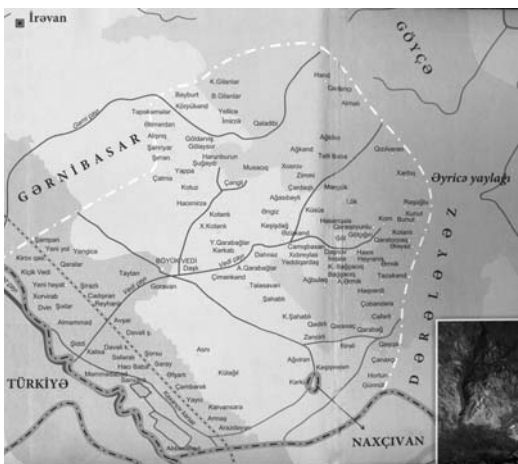
Vedi (Ararat) rayonu ərazisində saxlanılan qədim oğuz qəbristanlıqları, kitabələr, qoç, qoyun, yəhərli-yüyenli at, qəbir daşları, onlardakı təsvirlər, ornamentlər uzaq keçmişimizdən xəbər verir. Yerli yaşlıların sözləri ilə desək, “əlyetməzlər elinin Qara Ulaş nəslindən olduğumuzu” təsdiq edir. Həmin rayonun təkcə Çığın dərəsində Kiçik və Böyük Əyricədə saxlanılan və bizim şəxsən yazıya aldığımız 100-dən çox oba, kənd adları “Dədə Qorqud” qaynaqları ilə bağlı toponimlərdir. Sonrakı dövrlərdə Şərqi Ermənistanın Azərbaycan feodal dövlətləri – Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu və Çuxur-Səyid bəylərbəyliyi tərəfindən idarə edilməsi ilə əlaqədar bu ərazidə oğuz-türk mənşəli birləşmələrin məskunlaşması daha da artmış və külli miqdarda oykonimlər, oronimlər, hidronimlər, toponimlər, paleotoponimlər yaranmışdır. Bu da tamamilə təbiidir. Çünki qədim və zəngin mədəniyyətə malik olan Azərbaycan ilk insan məskəni, qədim toponimlər diyarıdır. “Oğuznamə”də deyildiyi kimi, “onlar məskun olduqları yerin daşına, yurduna, ocağına öz əlamətlərinə görə mənalı adlar verməli idilər”. Bu toponimlər Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi tarixinə dair dəyərli məlumatlar verən qədim və orta əsr erməni qaynaqlarında da saxlanılır. Bu toponimlərdə türk dillərinə məxsus forma yaradan ünsürlər vardır. Bunların geniş miqyasda tədqiqi xalqın soykökünün öyrənilməsi baxımından da maraqlıdır. Gətiriləcək nümunələrin çoxu XV-XVII əsr erməni xətirə yazılarında və XVII əsrin digər erməni qaynaqlarında da öz əksini tapmışdır.

Azərbaycan toponimiyasının öyrənilməsində xüsusi yeri olan A.Bakıxanov yazırdı: “Əgər bu ölkənin kəndləri, binaları və qədim adları geniş surətdə tədqiq edilərsə, əhalinin mənşəyini təyin etmək mümkün olacaqdır”.

Simeon İrəvanlının “Cambr” adlı əsərində indiki Ermənistan ərazisində azərbaycanlıların bütün yaşayış məntəqələrində məskən salmaları barədə məlumat verilir. Qaynaq üzərindəki araşdırma bu ərazidəki yer adlarının türkköklü olduğunu göstərir. Bu toponimlərdən çoxu indiyə qədər olduğu kimi saxlanılır.

Əlimizdə olan dil nümunələri–toponimlər təkzibedilməz tərzdə sübut edir ki, XVII əsrdə indiki Ermənistan ərazisinin Ağrı dağı vadisində türkdilli xalqlar – azərbaycanlılar yaşamışlar. Ermənistan ərazisində indiyə qədər saxlanılmış yer adlarının, dil faktlarının bir lay təşkil etməsi, onların arealı bu fikri bir daha təsdiq edir. Bu ərazidə külli miqdarda mikrotoponimlər – dağ, dərə, oba, təpə, qaya, qala, körpü, məhəllə və s. adlarının mövcudluğu da buna gözəl nümunədir. Bunların çoxu qədimdən XIX yüzilliyə qədər xalqın sosial-iqtisadi həyatında mühüm rol oynayan maldarlığın inkişafı ilə, yaylaq və qışlaqdan lazımi səviyyədə istifadə ilə bilavasitə bağlı idi. Bununla əlaqədar olaraq tarixin müxtəlif mərhələsində indiki Ermənistanın orografik xüsusiyyətini əks etdirən oykonimlər – oba, düşərgə adları yaranmışdır. Onlardan **Dibyard** (ona **İsti yurd** da deyilir), **Arxaşan**, **Axsaqtoyuq**, **Ağdağ**, **Şeyin dərəsi**, **Palantökən**, **Dərəyurd**, **Tikanlı yurd**, **Qırxbulaq yurdu**, **Ağasibəyli yurdu**, **Qanlıca**, **Dikdaş** (**Bədərbəyin yurdu**), **Hacı Mirzə**, **Hacı Məcnun**, **Hand yurdları**, **Alırzalar**, **Alyoldaş**, **Taplar**, **Ayıqıranı** göstərmək olar. Əyri çayın sahilində, son dərəcə səfəli yerdə **Usub oğlu İsmayılın yurdu** (**Tikanlı yurd**), **Kərbəlayı İsmayılın yurdu**, **Aynalı**, **Xanım yurdları**, **Dəvəli yurdu**, **Səfkarlı** (**Kicik Vedi yurdu**), **Alməmməd**, **Sultan yurdları**, **Məmmədbəyin yurdu** (**Böyük Vedi yurdları**), **Cığın gölü yurdu**, **Cığın dərəsi**, **Goravan yurdu**, **Kolanı yurdu**, **Dəmirçi**, **Avşar**, **Sədərək yurdları**, **Dumanlı** (**Taytanlı Əli bəyin yurdu**), **Yelli yurdu** və s. Bunların çoxu Böyük Əyricədə yerləşən yurd adlarıdır.

“Axsaq toyuq” Əyri çayın sahilində yerləşir. Qızıl xarabadan Ağdağın ətəyinə qədər geniş bir ərazini əhatə edir. Arxaşanın tarixi isə daha maraqlıdır: qədimdə bir azərbaycanlı qızı Vedibasarı abadlaşdırmaq və içməli su ilə təchiz etmək məqsədilə Əyri çayın suyunu Heconun yurdundan Məngük dərəsinə aşırmaq üçün iri bir arx çəkdirməyə başlamış, lakin onu başa çatdırı bilməmişdir.

Ona görə də ona **Arxaşan** adı verilmişdir.

İndiki Ermənistanın Martuni rayonunda Azərbaycan kənd adlarının, toponimlərin indiyə qədər dəyişdirilmədən saxlanılması da diqqəti cəlb edir. Onlardan **Qızıl xaraba, Yanıx, Aşağı karvansara, Yuxarı karvansara, Kəsikbaş, Mədinə, Aşağı Adıyaman, Yuxarı Adıyaman, Dəlikdaş, Hətəm xan, Təzəkənd, Vəliağalı, Gölkənd, Aşağı Qaranlıq, Yuxarı Qaranlıq, Zağalı, Alçalı, Aşağı Gözəldərə, Yuxarı Gözəldərə, Atdaşı** və s. qeyd etmək olar. Ehtimala görə, XV yüzilliyin ikinci yarısında Səfəvi müridləri bu yerlərdə niyyət eləyib daş atmış, onun qayaya yapışması kimi möcüzə ilə rastlaşmışlar. O vaxtdan etibarən bu yerə Atdaşı adını vermişlər. Bu ərazidə türkdilli tayfa və qəbilə adları ilə bağlı toponimlərlə yanaşı çay, göl və bulaq adlarında özünü göstərən hidronimlərə də rast gəlinir: **Şorbulaq, Yeddibulaq, Teştbulaq, Sultanbulaq, Ağgöl, Qanlıgöl, Dərbənd çayı, Dəvəgözü çayı, Həsən suyu, Əyri çay, Dəliçay, Kişik Əyricə, Vədiçay, Ağsu, Daşlı bulağı, Qırxbulaq, Yastıbulaq, Bozbulaq, Böyükbulaq, Gülbulaq, Alagöllər, Bazarçay, Gedərçay, Zəngiçay** və s.

Hidronimlərin bəziləri çaylarla, ırmaqlarla bağlıdır, onların yaranmasında rolu olan şəxslərin adını daşıyır: **Həsən suyu, Sultan bulağı, Keşiş dağ, Sarı baba (dağ), Sarı dolama (təpə)**. Əyri çayla Dərbənd çaylarının mənşəbləri arasında bir kilometr uzunluğunda təpə vardır. Əyri çay Göycə gölünə, Dərbənd çayı isə Araza tökülür. Bu çaylar Harımburun kəndinin altında birləşirlər. Əyri çayın bir üzü Dərbənd çayı, o biri üzü isə Dəli çaydır. Bu hidronimlərin içərisində **Dəvəgözü çayı** daha əzəmətlidir. Bu çay mənbəyini Alyoldaş adlı yurd yerindən, yuxarıda yerləşən Ağdağın ətəyindən alır. Onun suyu Dərbənd, Əyri və Dəli çayların üçünün birlikdə suyuna bərabərdir. Bu adlar eyni ilə D.D.Paqirevin əsərində və Ermənistan SSR-nin inzibati ərazi bölgüsündə (1966) qeyd olunmuşdur. Bu toponimlərin başlıca məziyyəti ondan ibarətdir ki, onlar əvvələn, mənşəcə məhz Azərbaycan-Türk dilinə məxsus adlardır. İkincisi, böyük bir qismi etnotoponimlərdir: **Kolanı, Bağcacıx, Düyün, Ağasıbəyli, Qazançı, Aşağı Ərmik, Yuxarı Ərmik, Kərkab, Qaşqa, Qaragünə, İnqala, Ağsu, Göl, Camışbasan, Qarabağlar, Qaratorpaq, Hortun, Dəhnəz, Əzizkənd, Daşnov, Kəsüz, Babacan, Kotuz, Alırzalar, Hacımırzə, Xaraba Kotanlı, Seyidlər Kotanlısı, Qaraxaç, Şuşayib, Şəhriyarlar, Bayburt, Qaladibi, Körpü kənd, Çatma, Aysorlu gölü, Gilanlar, Tapgilanlar, Yellicə, Çimənkənd, Alqırax, Zəncirli, Qədili, Çanaxçı, Günlük, Cəfərli, Təzəkənd, Xarabakənd, Ağkənd, Harımburun, Düyüdaşı, Birəli, Yappa** və s. yüzlərcə digər toponim buna misal ola bilər. Gətirilmiş nümunələrdə təkcə **Bayburt** toponimi, Oğuz ellərinin sərkərdəsi Qazanı xatırladan **Qazançı** kəndi, yaxud, Oğuz igidlərinin adı ilə adlandırılan **Kotuz, Hortun** kəndləri Də-

də Qorqud dünyasını yada salır. “Qalın oğuz bəyləri atlandılar. Bayburt hasarına çapar yetdilər. Bayandır xan buyurdu: “İyirmi dörd sancan bəyi gəlsin,-dedi:” Dəmirqapı Dərbəndində bəy olan Qıyan Səlcuq oğlu Dəli Dondar səninlə belə varsın! - dedi. Bayburt hasarından pırlayıb uçan, ap-alaca gərdəyinə qarşı gələn, Qalın Oğuz imrəncisi, Qazan bəyin inağı, Boz ayğırlı Beyrək çapar yetdi: - Çal qılincın, xanım Qazan, yetdim, - dedi:” (Kitabi Dədə Qorqud. Bakı, 1962, s.31)

Buradakı **Darğalı, Çatma, Buzovand, Ağbaş, Ağhəmzəli, Qarahəmzəli, Ərdəşir, Torpaqqala, Yamancalı, Dəllər, Oğurbəyli (Oğuzbəyli), Çidəmli, İmanşallı, Bəcgəzdi, Muğanlı, Qaradağlı, Cənnətli, Xarratlı, Aşağı Novruzlu, Yuxarı Novruzlu, Kəmərlı, Yuva, Məsimli, Gödəkli, Doqquz, Şirran** və s. kənd, yurd adları da, şübhəsiz, Dədə Qorqud adları ilə bağlı toponimlərdir. Şəhur-Dərələyəz dərəsində (İndiki Yeğeknadzor rayonu) yerləşən kəndlər – **Civə, Yelpin, Şortun, Çanaxçı, Qovuşuq, Ağkənd, Külüdüzü, Ayı səsi, Gədik vəngi, Həsənkənd, Əməvi, Arpa, Kotanlı, Paşalı, Cul, Qalasirri** də həmin qəbildəndir. Aşıq Ələsgər sonuncu haqqında deyir:

*Qalasirr bərkdir namaza,
Suyu sərin saxlar yaza.
Doqquz ayı qılar qəza,
Üç ayı beiman yeridi.*

Tarixçi və dilçilərimiz tərəfindən indiki Ermənistan ərazisindəki paretonimlərin, xüsusilə etnonimlərin bir qisminin mənşəcə araşdırılması onu göstərir ki, bu ərazidə qədim tariximizin izləri hələ də qalmaqdadır. Bu yerlərdə azərbaycanlılara məxsus obalar, ellər, mahallar, kəndlər, yaylaqlar və s. adların çoxunun qədim abidələrimizlə səsləşməsi də fikrimizi təsdiq edir.

Göründüyü kimi, bu toponimlərin tarixi bəlkə də bizim qaynaqların verdikləri toponimlərin tarixindən daha qədimdir.

Bu da onu göstərir ki, Azərbaycan (türk) xalqının bu ərazidə təşəkkülü və məskunlaşması Dədə Qorquda qədərki dövrə təsadüf edir. Həm də faktlar mövcud ərazidə xalqın məskən salmasını təmin edən lazımi iqtisadi-siyasi və mədəni şəraitin olduğunu təsdiq edir. Ona görə də bu toponimlərin mənşəyi və etimologiyasının açılması, aydınlaşdırılması, lingvistik tədqiqata cəlb olunması vacibdir və xüsusi elmi əhəmiyyət kəsb edir.

**Professor Süleyman Məmmədov,
ADPU-nun Azərbaycan tarixi kafedrasının müdiri**

VEDİBASAR MAHALININ TÜRK MƏNŞƏLİ TOPONİMLƏRİ

Ağbulaq kəndi

Kənd Vedi çayının sahilində yerləşmişdir. Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir (348 s.4). Kənddə 1897-ci ildə 95 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır (415, s.84-85). XX əsrin əvvəllərində, 1905-1906-cı illərdə azərbaycanlılar qovularaq kənd ləğv edilmişdir. Toponim “keyfiyyətli” mənasında işlənən **ağ** və **bulaq** sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Hidrotoponimdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

Ağdağ

İrəvan quberniyasının İrəvan qəzasında, Vedi (indiki Ararat) rayonunda dağ. “Hündür, uca” mənasında işlənən **ağ** sözü ilə **dağ** sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Oronimdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

Ağasıbəyli

Vedi (indiki Ararat) rayonunda kənd. Nəsil adı əsasında əmələ gələn patronim toponimdir. Sadə quruluşlu toponimdir.

Ağkilsə

Rayon mərkəzindən şərqdə, Siqnax dağının ətəyində, Zimmi dərəsində, Vedi çayının sahilində yerləşən kənd olmuşdur.

1590-cı ildə tərtib edilmiş “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə Ağcakilsə (143, s. 172) formasında, 1728-ci ildə tərtib edilmiş “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə(s.106) və Qafqazın 5 verstlik xəritəsində (348, 35) **Ağkilsə** kimi qeyd edilmişdir.

Kənddə 1873-cü ildə 111, 1886-cı ildə 152, 1897-ci ildə 165, 1904-cü ildə 563, 1914-cü ildə 574, 1916-cı ildə 259 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır (415, 84-85, 154-155).

1918-20-ci illərdə kəndin əhalisi qırğınlarla tamamilə qovulmuş və kənd ləğv edilmişdir. İndi xaraba kənddir.

Toponim alban məbədinin adı əsasında, rəng bildirən **ağ** sözü ilə **kilsə** sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

Ağgöl

Dəvəli kəndinin sağ tərəfində göl. El içində ona **Şirin** gölü də deyirlər.

Arazdəyən

Rayon mərkəzindən 28 km məsafədə Araz çayının sahilində yerləşən kənd. Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir (348, s. 17).

Ermənilər bura 1897-ci ildə köçürülmüşdür. Kənddə ermənilərlə yanaşı azərbaycanlılar da yaşamışdır.

Kənd Araz çayının yaxınlığında yerləşdiyi üçün Arazdəyən adlandırılmışdır. Toponim **Araz** və **dəyən** (döyən) feli sifətinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Hidrotoponimdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

3.VII.1968-ci il tarixli fərmanla kəndin adı dəyişdirilərək **Yerasx** qoyulmuşdur.

Armaş

Rayon mərkəzindən 25 km məsafədə yerləşən kənd. Toponim türk dilində “möhkəm, qüvvətli” mənasında işlənən armas sözü (359, I/1, s. 340) əsasında formalaşmışdır.

Aşağı Ərmik

Vedi çayının aşağı axarında, Axissu bulağının yanında yerləşən kənd. “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə Ərmük formasında (143, s. 105), Qafqazın 5 verstlik xəritəsində Ərmik kimi (348, s. 19) qeyd edilmişdir.

Kənddə 1877-ci ildə 312, 1897-ci ildə 192, 1906-cı ildə 156 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır (415, s.84-85; 427, s. 2200).

1918-ci ildə azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən gırğınlarla qovulmuşlar. İndi Ermənistan adlanan ərazidə sovet hakimiyyəti qurulandan sonra sağ qalan azərbaycanlılar öz kəndlərinə dönə bilmişlər. Burada 1926-cı ildə 21 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır (415, s.84-85). Kəndin əhalisi azərbaycanlılar 1948-49-cu illərdə SSRİ Nazirlər Sovetinin xüsusi qərarı ilə Azərbaycana köçürülmüş və kənd 1949-cu ildə ləğv edilmişdir. İndi xaraba kənddir.

Aşağı Çanaxçı kəndi

Hortun çayının yanında yerləşirdi. Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir. (348, s.279). XX əsrin əvvəllərində ləğv edilmişdir.

Toponim **çanaxçı** türk tayfasının (407, s. 88) adı əsasında əmələ gəlmişdir. Etnotoponimdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

İbrahim Bayramov,
filologiya elmləri namizədi

MAARİFÇİLİK TARİXİMİZDƏN

QÜRBƏTDƏ QALAN 120 YAŞLI MƏKTƏB

Azər Şadlinski
tibb elmləri namizədi

Qədim Oğuz yurdu Vedibasar mahalının mütərəqqi fikirli, düşünən və imkanlı şəxsiyyətləri imkanları olduqca bölgənin təhsil məsələlərində daima yardımçı olmuşlar. İlk zamanlar onlar oxumaq istəyənləri təhsil ardınca Rusiya şəhərlərinə göndərmişlər. Bütün bunlarla bərabər kənddə ilkin təhsil məktəbinin açılması vacib idi. Bu məqsədlə Vedibasar mahalının bəyləri – Nəsrulla bəy Şadlinski, Fərzəli bəy Mahmudbəyov və Eynəli bəy Sultanov çar hökumətinə müraciət qəbul etmişlər ki, Vedibasarda Azərbaycan türkcəsində məktəb açılması vacibdir. Uzun yazışmalardan sonra 1883-cü ildə Vədi kəndində rus – tatar məktəbinin açılmasına icazə verilmişdir. Bu məktəb Azərbaycana neçə-neçə görkəmli şəxsiyyətlər, alimlər, ziyalılar bəxş etmişdir.

1983-cü ildə Vədi rayonunda yaşayan İncilab müəllimdən bir məktub və dəvətnamə aldım. Məktubu oxuduqdan sonra belə başa düşdüm ki, ermənilər qədim Oğuz yurdunun çay, dağ, kənd adlarını dəyişdirib “özünükiləşdirdikləri” kimi, bizim doğma təhsil ocaqlarımızı da “mənimsəmək” niyyətindədirlər. Ermənilər sübut etmək istəyirdilər ki, onların yüz illik tarixi olan təhsil ocaqları var imiş.

Mən 1916-cı ildə həmin məktəbi bitirmiş Nəriman müəllimlə görüşdüm və ondan məktəbin yubileyinə getməsinə və ya teleqram vurmasına xahiş etdim. Həmin məktəbi bitirmiş mərhum yazıçı Fərman Kərimzadə ilə görüşüb məsləhətləşdik ki, bir neçə məzunla Vədiyə getməli və məktəbin azəri türklərinin məktəbi olduğunu sübut etməliyik.

Bu məqsədlə 1924-cü ildən 1948-ci ilə qədər həmin məktəbin müdiri işləmiş Bilas Heydərov oğlu Şadlinskini (1948-ci ildən əməkdar müəllim) də götürüb ata-baba yurdu-muza – Vədiyə getdik.

24 dekabr 1983-cü ildə Vədinin klubunda təntənəli iclas oldu. Burada da ermənilər özlərinin əsl sifətlərini göstərdilər. Məktəbin 100 illik yubileyi münasibəti ilə bir qrup Vədi müəllimlərinə və 1948-ci ildən sonra məktəbi bitirən məzunlara X.Abovyan adına mükafatı təqdim etdilər. Onların arasında bir nəfər də olsun azəri türkünün soyadı olmadı. Halbuki, o məktəbi bitirənlər arasında Sovet və dövlət aparatında işləyənlər, neçə-neçə professor, elmlər namizədi olan azəri türkləri yubileyə təbrik teleqramları vurmuşdular. O dövrdə Bakı şəhər 26-lar rayon KP RK-nın birinci katibi işləyən Xəlil Xəlilov, Moskvada-Kremldə məs'ul vəzifədə işləyən Nəriman Yusifov, professor Nəriman Əliyev kimi məşhur şəxsiyyətlər yubileyə təbrik teleqramı vurmuşdular. Yeri gəlmişkən qeyd etmək istərdim ki, əgər belə bir yubiley Azərbaycanın hər hansı bir rayonunda olsaydı, beynəlmiləlcə olduğumuzu sübut etmək üçün mütləq bir erməni tapıb onu mükafatlandırardıq.

Halbuki, o məktəbin uzun müddət müdiri işləmiş Bilas Şadlinski şəxsən orada işti-

rak edirdi. O, geniş çıxış etdi. (Bu çıxışı bizimlə bərabər getmiş “Ulduz” radio jurnalının Tale adlı müxbiri lentə aldı və Azərbaycan radiosunda bir neçə dəfə səsləndirdi).

Əməkdar müəllim Bilas Şadlinski qeyd etdi ki, məktəb açıldıqdan sonra yalnız iki il – 1918-1919-cu illərdə erməni daşnaklarının hücumları zamanı işləməmişdir. Qalan illərdə daim fəaliyyətdə olmuşdur. Vədi məktəbini bitirmiş məzunlar sonralar Zəngibasar, Qəmərlı, Amasiya və Göyçə mahallarında yeni açılmış məktəblərdə azəri türklərinin savadlanmasında böyük xidmətlər göstərmişdilər.

Həmin axşam Vədi rayonunun rəhbərliyi yubiley münasibəti ilə böyük ziyafət təşkil etdi. Ziyafətdə Vəqif Şadlinski, Bakı Ali Partiya Məktəbində dərs deyən Mayıl Əliyev və bu sətirlərin müəllifi çıxış etdilər. Məktəbin yubileyinə oğlum Anarı da aparmışdım. Ona görə də çıxışında qeyd etdim ki, oğlumu bura gətirmişəm ata-baba yurdunun keçmişini öyrənsin, bu gününü gözləri ilə görsün.

Nazim Şadlinski və Mayıl Əliyev erməni dilində çıxış etdilər. Məktəbin foyesində təşkil edilmiş sərgidə əvvəlki illərdən az da olsa şəkillər verilmişdi. Sərgidə çar məmurunun məktəbin açılması haqda olan fərmanı da nümayiş etdirilirdi. Fərmanda yazıl-

Məktəbin müəllimləri

Успешный дизайн

Вам предлагается на творческое задание, посвященное ЮН-мемориалу юбилейного года: разработать Визитный щиток, который состоит из 24 декабрь и 14-00 часов, в количестве 4/Материал. Визит.

Abstract

2000-01-01

၇၂၅ ကုမ္ပဏီတို့သည် ၁၃ ခုသာရှိသည်။ ၁၉၆၆ ခုနှစ်တွင် နိုင်ငံအတွင်း၌ ၂၀၀-မျှသာရှိခဲ့ပြီး နောက်ပိုင်း တည်ငြိမ်လာသည့် ၇၀၀-မျှသာရှိခဲ့သည်။ ၁၉၉၃ ခု ဇန်နဝါရီလတွင် ၃၄-ခု သာရှိခဲ့ပြီး ၁၉၉၄ ခု ဇွန်လတွင် ၆၀၀-မျှသာရှိခဲ့သည်။

Source: *Author's calculations.*

ПРОГРАМА ПРАВИЛОВАНИЈА КОРИСНИ

Пример расчета в справке № 1
11-00—12-30

История записки о учении и деятельности академика С. П. Капицы
12-39 — 12-39

Туркестанская Экспедиция, занимавшая 180-
летнему юбилею в Кизилтепе «Гласно» пос.
Башк. 14-86

2004 RELEASE UNDER E.O. 14176

Հյուպիսի քննարկում Վերա Իճ Կիշնակցյան

Պատգամի համաձայն շրջանառվածությանը համընդհանուր շտապօգնությունը դադարեցնելու ամբողջականը և մասնականությունը նշված օրվերի հետ 12-30 — 13-30

Հանդիսանալով Դիտա Դիվոլյա Կապուրի
հիմնադրամի 100-ամյա հոբելյանին Վերջա միա-
շնա Թեմոսյանի 14.00

ЧЕЛОВЕК И ПРИРОДА
ВЕДИНСКАЯ ШКОЛА

1883 — 1983

mışdı ki, Vedibasar mahalının Böyük Vədi kəndində **rus-tatar** məktəbinin açılmasına icazə verilsin. Beləliklə, bizim, xüsusilə Bilas Şadlinskiyin çıxışı imkan vermədi ki, yuz illik tarixi olan məktəbi ermənilər öz adlarına çıxsınlar. Bu, tarixi həqiqətdir.

BU QAYALAR QORQUD NƏĞMƏLƏRİYMİŞ

Pələng keçdi, bəbir keçdi, dəymədin.
Qartalların vüqarını əymədin.
Bəs hiyləgər tülküləri neylədin?
Gör dağlar da rast gəlmiş kələyə.
Tələsovan, özün düşdün tələyə.

Dədəm Qorqud bu dərədən keçibdi,
Buz bulaqdan, gur bulaqdan içibdi,
Bu qayanı tambur kimi seçibdi.
O daşlarda mahnısını çalıbdı,
Qorqud gedib, tambur burda qalıbdı.

Təzanəsi daşdandı bu tamburun,
Əzəməti başdandı bu tamburun,
Səsi qızıl quşdandı bu tamburun.
O, Qazan xan nərəsidi, daşlaşıb,
Əbədiyyət körpəsidi, daşlaşıb.

Lal qayalar, kar qayalar baş-başa,
Dünya qopsa söz dəyərmə daş-daşa?!
Tambur qalxır sükunətlə savaşa –
Qayalarda Qorqud qəlbi dil açır,
Əsrlərdən nəsillərə yol açır.

Oğuz elim, söz-söhbətin şirinmiş,
Gördüyün iş əbədiymiş, dərinmiş.
Bu qayalar Qorqud nəğmələriymiş –
Pərdəsi daş, qundağı daş, simi daş,
Bu tamburu çalan lazım, a qardaş!

Fərman KƏRİMƏDƏ

Qərbi Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri

Mustafa bəy Topçubaşov

Mustafa bəy atası Ağa bəyin İrəvana bitişik malikanəsi Göykümbət kəndində anadan olmuşdur. İrəvan gimnaziyasını qızıl medalla bitirib. 1914-1919-cu illərdə Kiyev Tibb Universitetində təhsilini davam etdirib. Ali təhsilli Mustafa ailənin dördüncü övladı olmuşdur.

Topçubaşovlar İrəvanda XV-XVI yüzilliklərdən kök salmış nəslin nümayəndələridir. Peterburq Universitetinin müəllimi, professor Mirzə Cəfər Topçubaşov (1784-1869), Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyəti Parlamentinin sədri Əlimərdan bəy Topçubaşov (1860-1954) bu kökə mənsub idilər.

1918-1920-ci illərdə erməni-daşnak basqınları nəticəsində İrəvanın azərbaycanlı əhalisinə divan tutulur. Qardaşı Rzanı ermənilər vəhşicəsinə qətlə yetirdikdən sonra Topçubaşovlar İrəvanı tərk etməli oldular.

Mustafa bəyin ailəsi Naxçıvana pənah gətirir, özü isə Bakıya gəlir və Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetində fakültə cərrahlığı kafedrasında ordinator işləyir. İlk gündən öz bacarığı, istedadı ilə seçilir. 1930-cu ildə fakültə cərrahlığı kafedrasının müdiri vəzifəsinə keçir. Həmin ildə də doktorluq işini müdafiə edir.

M. Topçubaşov Azərbaycan səhiyyəsinin ən görkəmli nümayəndələrindən sayılır. O, 1938-ci ildə efir-yağ ağrı kəsicisinin uzun müddətli analgeziyasını kəşf edir.

M. Topçubaşov 1940-ci ildə Azərbaycan SSR əməkdar elm xadimi adına, 1943-cü ildə isə SSRİ Dövlət mükafatına layiq görülür. 1945-ci ildə Azərbaycan SSR EA-nın akademiki seçilir. 1951-1955 və 1968-1981-ci illərdə həmin Akademianın vitse-prezidenti seçilir. Uzun illər Azərbaycan SSR Ali Sovetinin və Sülhü Müdafiə Komitəsinin sədri olub. Beş cildlik “Xüsusi cərrahlıq” əsərinin müəllifidir.

Onun rəhbərliyi altında onlarla namizədlik və doktorluq dissertasiyaları müdafiə edilmişdir. M. Topçubaşovun oğlu mərhum İbrahim Topçubaşov da görkəmli cərrah olmuşdur. M. Topçubaşov 1981-ci il noyabrın 23-də vəfat etmişdir. Onun əziz xatirəsi xalqımızın qəlbində əbədi yaşayacaqdır.

“VEDİBASAR”

Tarixi gerçəklik

ERMƏNİSTANIN AZƏRBAYCAN TORPAQLARI HESABINA ÖZ ƏRAZİLƏRİNİ GENİŞLƏNDİRMƏSİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

O dövrlərdə Ermənistanla yaxın əlaqədə olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti artıq Azərbaycanın tabeliyindən çıxmışdı. Bunu rəsmiləşdirmək üçün ermənilər vilayətdə xüsusi idarə formasının yaradılıb tətbiq edilməsi təklifini verdilər. Respublikanın rəhbərləri həmin təklifi qəbul edib tətbiqinə razılıq verdilər və praktiki olaraq vilayətin həm iqtisadi, həm də siyasi cəhətdən respublikanın təbəçiliyindən çıxarılmasına şərait yaratdılar. Həmin idarəyə rəhbərliyin A.Volski və V. Polyaniçko kimi ermənipərəst şovinistlərə tapşırılması, Azərbaycan kəndlərinin, eləcə də Ermənistanla sərhəddə olan rayonların qorunmasının rus ordusuna etibar edilməsi Dağlıq Qarabağdan 35000-dən çox azərbaycanlının qovulmasına və orada erməniləşdirmə siyasətinin başa çatdırılmasına gətirib çıxartdı. Həmin dövrdə azərbaycanlıların Ermənistandan sıxışdırılıb çıxarılması prosesi də sona çatmaqda idi.

SSRİ Ali Sovetinin Dağlıq Qarabağ haqqında 28 noyabr 1989-cu il tarixli qərarından iki gün sonra – 1 dekabr 1989-cu ildə Ermənistan SSR Ali Soveti Dağlıq Qarabağın Ermənistana birləşdirilməsi haqqında qərar qəbul etdi. Ermənilər 1989-cu il dekabrın 29-da bu qərarı və azərbaycanlıların Ermənistandan qovulması prosesini başa çatdırdılar. Hətta onu bayram kimi də qeyd etdilər. Ermənistanda girovlardan başqa bir nəfər də olsun azərbaycanlı qalmadı.

Ə.X. Vəzirov Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin birinci katibi işlədiyi dövrdə – 1989-cu ildə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin 8 kv.km ərazisi olan Stepanakert şəhəri; 928 kv.km ərazisi, 53 yaşayış məntəqəsi olan Əsgəran rayonu; 1705 kv.km ərazisi; 57 yaşayış məntəqəsi olan Mardakert rayonu; 779 kv.km ərazisi, 38 yaşayış məntəqəsi olan Martuni rayonu; 679 kv.km ərazisi, 40 yaşayış məntəqəsi olan Hadrut rayonu Azərbaycanın tabeliyindən çıxdı.

A.N. Mütəllibov Azərbaycan Respublikasının Prezidenti işlədiyi dövrdə – 26 fevral 1992-ci ildə erməni silahlı qüvvələri 366-cı rus polkunun köməyi ilə Xocalı faciəsini törətdilər. Orada 613 nəfər qətlə yetirildi, 487 nəfər şikəst oldu, 150 nəfərin taleyi hələ də məlum deyil. Həmin dəhşətli faciədə 1275 nəfər qoca, uşaq və qadın əsir götürüldü.

A.N. Mütəllibov Dağlıq Qarabağda ermənilərin silahlanması qarşısını almadı. Ermənistan öz ordusunu yaradıb Azərbaycanın kənd və qəsəbələrini işğal etdiyi bir dövrdə o, rus ordusunun bizi qoruyacağını və Azərbaycanda ordu yaradılmasına ehtiyac olmadığını əsaslandırmağa çalışırdı. Şuşa şəhəri ağır günlərini yaşayırdı və hər

an işğal olunmaq təhlükəsi ilə üz-üzə dayanmışdı.

Azərbaycan torpaqlarını qorumağa qadir Milli Ordu yaratmamışdı. Bundan istifadə edən ermənilər bir tərəfdən azərbaycanlıları Ermənistandan sıxışdırıb çıxarırdılar, digər tərəfdən də çalışırdılar ki, azərbaycanlılar yaşayan Şuşa şəhərini alıb Dağlıq Qarabağı tamamilə öz əllərinə keçirə bilsinlər.

O dövrlərdə Azərbaycanda demokratiya adı altında qarma-qarışıqlıq yaranmışdı. Rəhbərlikdən narazı olan siyasi partiyalar hakimiyyət uğrunda mübadilə aparırdılar. Milli azadlıq hərəkatı Azərbaycanın bütün rayonlarını bürümüşdü. Milli Ordu hələ yenicə yaranırdı. Dağlıq Qarabağda olan Azərbaycan kəndlərini və onun ətraf rayonlarının ərazilərini demək olar ki, ayrı-ayrı rayonların batalyonları qoruyurdular. Döyüş bölgələrində bir-birinin ardınca xəyanətlərə yol verildi. Cəzasızlıq və özbaşınalıq baş alıb gedirdi. Milli azadlıq hərəkatı rəhbərlərinin təzyiqi ilə 5 mart 1992-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti A.N. Mütəllibov istefaya getməyə məcbur oldu. Prezidentin səlahiyyətlərini Azərbaycan respublikası Milli Məclisinin sədri Y. Məmmədov icra etdi. O, 7 mart 1992-ci il tarixli fərmanı ilə heç bir hərbi təhsili olmayan, ixtisasca riyaziyyat müəllimi olan R.Qaziyevi Müdafiə Naziri təyin etdi.

7-8 may 1992-ci ildə İran prezidentinin “vasitəçiliyi” ilə Tehranda Y. Məmmədov ilə Levon Ter-Petrosyan arasında danışıqlar aparıldı və Ermənistanla Dağlıq Qarabağ arasında humanitar Laçın dəhlizinin açılması barədə memorandum imzalandı. Dövlət idarəetmə işlərində heç bir səriştəsi olmayan Y.Məmmədovun həmin sənədə imza atması əslində Azərbaycan xalqına xəyanət idi. Elə bu sənəd imzalanıb qüvvəyə minən kimi ermənilər Şuşanın üzərinə hücumə keçdilər. Eyni vaxtda Şuşanın bəzi müdafiə komandirlərinin satqınlığı nəticəsində şəhərə gedən yeganə yol minalardan təmizləndi, canlı və silahlı qüvvələrin müəyyən hissəsi şəhərdən çıxarıldı və ermənilərin şəhərə girmələrinə şərait yaradıldı. R. Qaziyev əlavə qüvvələr cəlb edib Şuşanı müdafiə etmək əvəzinə “mətbuat konfransı” keçirmək ilə aradan çıxıb Moskvaya getdi, 8 may 1992-ci ildə 289 kv.km ərazisi, 30 yaşayış məntəqəsi olan Şuşa şəhərinin, eləcə də sonralar bir neçə kənd, qəsəbə və rayonun işğalına imkan verdi. Bununla da Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti tamamilə Azərbaycanın təbəçiliyindən çıxdı.

Azərbaycan Respublikasının keçmiş Prezidenti A.N. Mütəllibov 14 may 1992-ci ildə yenidən hakimiyyətə qayıtmaq istədi. Buna Azərbaycan Xalq Cəbhəsi imkan vermədi və ertəsi gün — 15 may 1992-ci ildə hakimiyyəti ələ aldı. İsa Qəmbərov Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri seçildi. Ermənilər bu qarşıqlıqdan məharətlə istifadə edərək 17 may 1992-ci ildə 1835 kv.km ərazisi, 120 yaşayış məntəqəsi olan Laçın rayonunu işğal etdilər. Bununla da Dağlıq Qarabağla Ermənistan arasında birbaşa əlaqə yaratdılar. Bu əlaqənin yaranması sonralar Azərbaycana baha başa gəldi. Ermənistanın ordusu Dağlıq Qarabağa daxil olaraq oradakı silahlı erməni dəstələri ilə birləşdi. Həmin silahlı erməni birləşmələri Dağlıq Qarabağın təhlükəsizliyini təmin etmək üçün onun ətrafındakı Azərbaycan rayonlarını işğal etməyə çalışdılar. Azərbay-

canın daxilində isə vəziyyət pisləşmişdi. Hakimiyyət böhranı yaranmışdı. Müəyyən yollarla silahlı dəstələr yaradan S.Hüseynov, Ə. Hübətov və başqaları demək olar ki, hakimiyyətlə hesablaşmaq istəmirdilər. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Ə.Q.Əliyev (Elçibəy) ilə onun bəzi komanda üzvləri arasında narazılıqlar yaranmışdı. Ermənilərə də elə bu lazım idi. Onlar bu fürsətdən istifadə edib 4 aprel 1993-cü ildə Azərbaycanın ən mühüm strateji əhəmiyyətli, 1936 kv.km ərazisi, 122 yaşayış məntəqəsi olan Kəlbəcər rayonunu işğal etdilər.

Kəlbəcərin işğalından sonra Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət həddindən artıq gərginləşdi və sabitlik pozuldu. Belə ki, S. Hüseynovun Gəncədəki silahlı dəstəsi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Ə.Q. Əliyev və digər respublika rəhbərlərinin istefasını tələb etdi. Hətta iş o yerə gəlib çatdı ki, S. Hüseynovun silahlı dəstəsi Gəncədən Bakıya hərəkət edib Ə.Q. Əliyev hakimiyyətini devirmək istədi.

Azərbaycanda hakimiyyət böhranı öz kulminasiya nöqtəsinə gəlib çatmışdı. Respublikanın şimal rayonlarında “sadvalçı”lar baş qaldırmışdılar. Cənubda Ə.Hübətov, Gəncədə S. Hüseynov və başqalarının yaratdıqları silahlı dəstələr dövlət hakimiyyəti orqanlarına itaətsizlik göstərdilər. Daxildə yaranmış qarşıdurma respublikanı parçalanmaq həddinə gətirib çıxarmışdı. Ermənilərin bundan istifadə edib respublikanın bir sıra rayonlarını tutmaq istəyirdilər. Həmin dövrdə onlara Ağdam və Füzuli rayonlarını tutmaq çox lazım idi. Çünki bu rayonları tutmaqla Cəbrayıl, Qubadlı və Zəngilan rayonlarının Azərbaycanla əlaqəsini kəsmiş olurdular. Bununla da həmin 3 rayonu almaq çox asanlaşır. Bunları həyata keçirmək üçün artıq Ağdam və Füzuli rayonlarının bir neçə kəndini işğal etmişdilər. Belə bir dövrdə respublikada vəziyyətdən çıxış yolları axtarılırdı.

H.Ə. Əliyev həmin dövrdə Naxçıvan Muxtar Respublikası Ali Məclisinin sədri işləyirdi. Respublikanın bir qrup ziyalıсы yaranmış ağır vəziyyətdən çıxış yolunu H.Ə. Əliyevin hakimiyyətə gətirməkdə gördü və ona müraciət etdi. Az sonra respublikanın rəhbərləri də ziyalıların mövqeyindən çıxış edib, onu Bakıya dəvət etdilər. O, respublikanın ziyalılarının və rəhbərlərinin müraciətlərini qəbul edib Bakıya gəldi. 15 iyun 1993-cü ildə Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin sədri seçildi və çox keçmədi ki, prezidentin səlahiyyətlərini də öz üzərinə götürdü. O, həmin ilin oktyabrın 3-də Azərbaycan Respublikasının Prezidenti seçildi. Respublikda qeyri-qanuni yaradılmış silahlı dəstələr ləğv edildi. Gərginlik azaldı və sabitlik yarandı. Sonra ordu quruculuğu işlərinə başlandı.

Lakin ermənilər buna imkan vermədilər. 23 iyul 1993-cü ildə 1094 kv.km ərazisi, 119 yaşayış məntəqəsi olan Ağdam rayonunu; bir gündə – 23 avqust 1993-cü ildə 1386 kv.km ərazisi, 72 yaşayış məntəqəsi olan Füzuli rayonunu; 1050 kv.km ərazisi, 84 yaşayış məntəqəsi olan Cəbrayıl rayonunu; 31 avqust 1993-cü ildə 802 kv.km ərazisi, 94 yaşayış məntəqəsi olan Qubadlı rayonunu və 30 oktyabr 1993-cü ildə 707 kv.km ərazisi, 81 yaşayış məntəqəsi olan Zəngilan rayonunu işğal etdilər. Beləliklə çox az bir

müddərdə – 3 ay 7 gün ərzində daldadal Azərbaycanın 5039 kv.km ərazisi, 450 yaşayış məntəqəsi olan 5 rayonu işğal olundu ki, bu da Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin ərazisindən 651 kv.km (5039 kv.km-4388 kv.km) çoxdur.

Ermənilər işğal etdikləri Kəlbəcər, laçın, Qubadlı və Zəngilan rayonlarının ərazisində Kürdüstan Muxtar Vilayətini yaratmaq istəyirdilər. Bunun üçün xaricdən köçüb gələn ermənilər həmin ərazilərdə yerləşdirirlər.

İndi də ermənilər Azərbaycanın 13198 kv.km ərazisini, 910 yaşayış məntəqəsini, o cümlədən: 4388 kv.km ərazisi, 218 yaşayış məntəqəsi olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini və 8810 kv.km ərazisi, 692 yaşayış məntəqəsi olan 7 rayonu Ermənistanla birləşdirib ərazilərini genişləndirmək istəyirlər.

Ermənilər Qarabağın dağlıq hissəsini “Dağlıq Qarabağ Respublikası” elan etməklə onun müstəqil bir dövlət kimi dünya dövlətləri tərəfindən tanınmasına, əslində isə Ermənistanla birləşdirilməsinə çalışırlar.

Hazırda fəaliyyətdə olan ATƏT -in Minsk qrupunun həmsədrlərindən biri Rusiyadır. Rusiya isə köhnə imperiya siyasətindən əl çəkməyərək Azərbaycanda maraqları təmin olunana qədər Dağlıq Qarabağ probleminin həll olunmasına maneçilik törədəcəkdir. Rusiyanın Ermənistanla müttəfiqlik edərək onu silahlandırıdığını, Dağlıq Qarabağ probleminin uzadılmasında maraqlı bir tərəf kimi çıxış etdiyini nəzərə alıb bu problemin daha məqsədəuyğun həlli yollarını axtarmaq lazımdır. Bunun üçün respublikanın bütün qüvvələrini səfərbərliyə almaq, iqtisadiyyatı inkişaf etdirmək və güclü milli ordu yaratmaq yolu ilə işğal olunmuş torpaqları özümüz geri qaytarmalıyıq. Yalnız bu işləri gördükdə Ermənistan sülh danışıqlarına gedər və işğal olunmuş torpaqları geri qaytarar. Əks təqdirdə bu problemin həlli bir neçə il də uzana bilər. Necə ki, 10 ildən çoxdur ki, beynəlxalq təşkilatlar Ermənistan tərəfindən işğal olunmuş Azərbaycan ərazilərinin azad edilməsinin həllinə laqeyd yanaşırlar onlar Ermənistan və Azərbaycan prezidentləri arasında aparılan danışıqlarda müəyyən razılığa gələcəkləri halda problemin həll olunmasına kömək etmək istəyirlər. Bu isə mümkün deyildir, çünki Ermənistan hər danışıqda qalib tərəf kimi Azərbaycanın ərazi bütövlüyünə xələl gətirən təkliflərlə çıxış etməklə onu kompromislərə getməyə məcbur edib. Azərbaycan isə heç bir güzəştə gedə bilməz. Dağlıq Qarabağ probleminin sülh yolu ilə həll olunması ilbəlil uzanır. İşğal olunmuş rayonların bir milyona yaxın əhalisi respublikanın bir sıra rayonlarında qaçqın kimi məskunlaşıb və çox ağır şəraitdə yaşamağa məcbur olub. Onlar artıq 10 ildən çoxdur ki, öz yurd-yuvalarına qayıda bilmirlər. Lakin bu da uzun müddət davam edə bilməz və yaxın gələcəkdə həll olunmalıdır.

1813-cü ilə qədər Azərbaycanın ərazisi təxminən 410 min kv.km olub. 1813-1828-ci illərdə həmin ərazinin cənubundan 280 min kv. km-i İranın və şimalından 130 min kv.km-i Rusiyanın əsarəti altında düşüb.

1918- ci ilə qədər Rusiyanın vasitəsi ilə ermənilərə verilmiş İrəvan xanlığının ərazisi 9,8 min kv.km olduğu halda, sonra 29,8 min kv.km-ə çatıb.

7 min kv.km ərazisi olan Azərbaycanın ərazisi təxminən 114 min kv km olub.

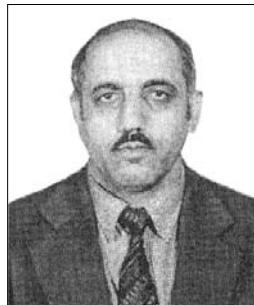
1918-1921-ci illərdə Azərbaycanın ərazisi təxminən 114 min kv. km olub.

Ermənistana verilmiş Zəngəzur, Göyçə, Dərələyəz, Dilican ərazilərinin və Gürcüstana verilmiş Borçalı ərazisinin hesabına Azərbaycanın ərazisi 27,4 min kv.km azalaraq 1991-ci ildə 86,6 min kv.km qalıb. Son dövrlərdəki Dağlıq Qarabağın və onun ətrafındakı 7 rayonnun işğal olunmuş 13,2 min kv km ərazilərini də nəzərə alsaq Azərbaycanın bu günə 73,4 min kv km ərazisi qalıb. Beləliklə, Azərbaycanın 20 faiz ərazisi deyil, 80 faiz ərazisi verilib, təbəçilikdən çıxıb və işğal olunub. Rusiya həmişə olduğu kimi yenə də həyasızcasına Ermənistanın təcavüzkar mövqeyini də ələ keçirmək istəyirlər.

Son dövrlərdə indiki Ermənistanın tarixi ilə bağlı bir neçə kitab işıq üzü görüb. Əlbəttə bu indiki dövrdə çox təqdirəlayiq işdir. Lakin həmin kitablarda Azərbaycana rəhbərlik etmiş ayrı-ayrı şəxslərin dövründə nə qədər ərazinin Ermənistana verilməsi barədə məlumatlar verilməyib. Odur ki, rəhbər şəxslərin fəaliyyətlərinin öyrənilməsinə və ərazilərin verilməsində, təbəçilikdən çıxmasında və işğal olunmasında onların hər birinin nə dərəcədə günahkar olduğunu üzə çıxarmağı qarşıma əsas məqsəd qoydum. Ən acınacaqlısı odur ki, indiyə qədər, xüsusilə də 1988-ci ildən sonra respublikaya rəhbərlik etmiş şəxslərdən heç biri xalq qarşısında öz günahlarını etiraf etməyib. Nəticəsi də göz qabağındadır, Dağlıq Qarabağın və onun ətrafındakı 13 198 kv km ərazi Ermənistan tərəfindən işğal olunub, respublikanın rəhbərləri isə özlərini günahkar saymırlar. Əksinə, ərazilərin getməsindəki xəyanətləri ya başqalarının, ya da özlərindən əvvəlki rəhbərlərin üstünə yırıblar. Son dövrlərdə Azərbaycan ərazilərinin getməsi ilə bağlı xəyanətlərdə əli olanlardan bir neçə nəfərinin layiqli cəza almasına baxmayaraq hələ də bəziləri məsuliyyətdən kənara qalmaqdadırlar. Yəqin ki, vaxt gələcək, onlar da xalq qarşısında cavab verəcəklər.

Tarixin acı dərslərindən ibrət götürməməyin, unutqanlıqın, biganəliyin, cəzasızlığın, hakimiyyət uğrunda mübarizənin, xəyanətin və sairənin nəticəsidir ki, Azərbaycan vaxtilə qeyri-qanuni yaradılmış Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti kimi çox çətin, düşüncə düşmüş bir problemi 10 ildən çoxdur ki, həll edə bilmir. Tarixdən məlumdur ki, şimalda Rusiya və cənubdan İran vaxtı ilə Azərbaycanı iki hissəyə parçalayıblar. Həmin dövrlər bu gün də Azərbaycanın 20 faiz torpaqlarının işğal edən Ermənistanın mövqeyini açıq şəkildə müdafiə edirdilər və Dağlıq Qarabağ probleminin ədalətli həll olunmasına mane olurlar.

İnqilab İSMAYILOV
Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət
Nazirliyinin əməkdaşı, yazıçı

1988-1990-CI İLLƏRDƏ VEDİ RAYONUNDA ERMƏNİLƏR TƏRƏFİNDƏN ÖLDÜRÜLƏN AZƏRBAYCANLILARIN SİYAHISI

1. **Nağıyev İqbal Miryaqub oğlu**, 1908-ci il təvəllüd, Şirazlı kəndi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

2. **Əkbərin iki aylıq oğlu**, 1988-ci il təvəllüd, Şirazlı kəndi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

3. **Məmmədov Məhərrəm Səfər oğlu**, 1908-ci il təvəllüd, Böyük Vədi qəsəbəsi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

4. **Orucov Nizami İnqilab oğlu**, 1956-cı il təvəllüd, Böyük Vədi qəsəbəsi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

5. **Cavadov İsmayıl Məhəmmədhüseyn oğlu**, 1930-cu il təvəllüd, Dəvəli şəhəri, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

6. **İsmayılova Gülgəz Məhəmməd qızı**, 1908-ci il təvəllüd, Xalisa kəndi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

7. **Əliyev Məmməd Nəsrulla oğlu**, 1893-cü il təvəllüd, Dəvəli şəhəri, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

8. **Məmmədov Salman Məmməd oğlu**, 1958-ci il təvəllüd, Kiçik Vədi kəndi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

9. **Süleymanov Şamo Əli oğlu**, 1914-cü il təvəllüd, Yeni həyat kəndi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

10. **Yusifova Seyran Kəlo qızı**, 1916-cı il təvəllüd, Yeni həyat kəndi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

11. **Həsənova Gözəl Həsən qızı**, 1920-ci il təvəllüd, Yeni həyat kəndi, 1988-ci ildə işgəncə ilə öldürülüb.

“VEDİBASAR”

BİZİMKİDİ

A qaçqın, didərgin qardaşım, bacım,
O çəmən, o çiçək, gül bizimkidi.
O dağlar, dərələr, yaşıl meşələr,
O loğman bulaqlar, çöl bizimkidi.

Divarı nəm, insanı qəm çürüdər,
Belə getsək, bizi bu dərd əridər,
Qızılquş ovunu o başdan güdər,
Güdməliyə, güdək gəl, bizimkidi.

Ürəkdən bir olaq, kinsiz birləşək,
Qeyrətə əl ataq, didək-didişək.
Ata-baba yurdumuzda əyləşək,
Vedi, Uluxanlı, el bizimkidi.

Bədi dözüümümüz, bədi səbrimiz,
Yoxdu qəbristanlar, yoxdu qəbrimiz,
Qarabağ, Zəngəzur, Dərələzimiz,
Göycə bizimkidi, göl bizimkidi.

Qərbi Azərbaycan, Borçalı, hər yan,
Mənim babamındı həm də Dağıstan.
Zəki İslam, kim əl çəkər torpaqdan,
Külüng bizimkidi, bel bizimkidi.

Zəki İSLAM

İsmixan QASIMOV

Bakı şəhəri, 271 sayılı məktəb.

DİDƏRGİN

Qovub çıxardılar doğma elimdən
O güllər, çiçəklər qaldı Vədidə.
Ana vətənimin dağı, çəmənİ,
Xınalı kəkliklər qaldı Vədidə.

Uşaqılıq çağlarım keçdi o yerdə,
Artıq o günlərim qaldı geridə,
Ulu babaların yatan yeri də,
Arzular, diləklər qaldı Vədidə.

Yarpaqlar titrədi, budaqlar əsdi,
Sanki ayaz olub bağrımı kəsdi.
Bu dərd didərginə öluncə bəsdir,
Amallar, istəklər qaldı Vədidə.

70 YAŞINA AZ QALIRDI...

ŞƏMSİ NURU OĞLU RƏHİMOV

Polkovnik, təhlükəsizlik orqanları işçisi, hüquqşünas.

Daha çox təhlükəsizlik orqanlarında rəhbər işçi kimi tanınıb

O, adəti üzrə, gecə saat 12-də evə dönərdi. Yaşadığı binanın önündə maşından düşər, asta-asta pillələrlə ikinci mərtəbəyə çıxardı..

1994-cü ilin sentyabr ayının 29-u idi. Yenə yorğun halda evə qayıdırdı. Doqquz ay idi ki, Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında “Xüsusi İdarə”nin rəisi vəzifəsinə təyin olunmuşdu. Respublikada ağır günlər keçirdi: ona görə iş günü çox gərgin keçir, yorulub əldən düşürdü. Bir neçə saat əvvəl, qanlı cinayət törədilmişdi. Şəhər narahatlıq içindəydi. Başqa hadisələr də baş verə bilərdi. Təcili tədbirlər barədə düşünür, dalğın-dalğın pillələrlə çıxırdı. Ortadakı meydançaya çatanda bir anlıq dayandı. Yaxından təhlükə həniri duymuşdu. Dalbadal dörd güllə atıldı. Onu hədəf seçmişdilər. Ürəyini tutub məhəccərdən yapışdı. Lakin müvazinətini saxlaya bilməyib meydançada yıxıldı.

70 yaşına az qalırdı. Dekabr ayının 18-də tamam olacaqdı. Saysız-hesabsız insan ömrünün qoruyucusu bir anın içində sükuta döndü. İnsanların işıqlı günləri üçün döyünən bir ürək susdu, dayandı. Şəmsi Rəhimov dünyaya göz yumdu.

O, Qafan bölgəsindəki Yuxarı Gödəkli kəndində Nuru müəllimin ailəsində doğulmuşdu. Atası Nuru Nuriyev ömrünün çox hissəsini maarif işinə – gənc nəslin təlim - tərbiyəsinə sərf etmişdi. Şəmsi Rəhimov ailənin dörd oğlundan biri idi. Kənddə 7 illiyi bitirdikdən sonra Bakıya gəlmiş, texniki peşə məktəbinə daxil olmuşdu. Yenidən kəndə qayıtmış və məktəbdə müəllim işləmişdi. Oğlunun belə erkən əməyə alışması və ona kömək göstərməsi Nuru müəllimi sevindirmiş, fərəhləndirmişdi. Lakin onun sevinci uzun çəkməmişdi. 1941-ci ildə başlanan müharibə hər şeyi alt-üst etdi. Şəmsini hərbi xidmətə çağırıdılar və Bakıda Ümumqoşun Komandirlər Məktəbinə daxil oldu. Həmin məktəbi bitirdikdən sonra zabıt rütbəsi aldı və 1942-ci ildə qanlı savaşın od-alovuna düşdü. Novorossiyskida ilk döyüşə girən Şəmsi Rəhimov uzun bir cəbhə yolu keçdi. Bacısı Sürəyya Nuruqızı o illəri belə xatırlayır:

– Atam Şəmsidən çox nigaran qalmışdı. İki dəfə yaralanması xəbərini eşidin-

cə daha üzüntü keçirirdi. 1944-cü il idi. Kənd sovetinin sədri rayon mərkəzindən xoş bir xəbər gətirdi. Şəmsi Taqanroq uğrunda ağır döyüşlərdə bir böyük şücaət göstərmiş, “Qızıl ulduz” ordeni ilə təltif olunmuşdu. Bu, atam üçün böyük fərəh idi, onun adını hər yerdə iftixarla çəkirdi. Hər dəfə Şəmsidən məktub gələndə atamı beləcə sevinən görmüşəm.

Şəmsi Rəhimovun sonuncu məktubu Berlin şəhərindən gəldi. Mühəribə başa çatmaqda idi. O, “Qırmızı bayraq” ordeni və medallarla təltif olunmuşdu. Bir zabit kimi daha da mətinləşmişdi. Bakıya qayıtdı, kəndə gedib ata-anası, qardaş-bacıları ilə görüşdü. Lakin hərbi xidmətdən qalmadı. Yenidən Azərbaycan diviziyasında xidmət etməyə başladı. İctimai işlərin öhdəsindən bacarıqla gəlirdi. Ona görə də diviziyanın komsomol komitəsinin katibi seçilmişdi. Lakin təhsilini artırmaq lazım idi. Odur ki, onu 1949-cü ildə “Xüsusi şöbə”yə hərbi xidmətə göndərdilər. Şəmsi Rəhimov eyni zamanda Novosibirsk şəhərindəki Ali Dövlət Təhlükəsizliyi Məktəbinə daxil oldu. Həmin məktəbi bitirib Dövlət Təhlükəsizliyi orqanlarında xidmətini davam etdirdi. 1956-cı ildə isə Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsində təhsilini başa çatdırıb hüquqşünas ixtisası qazandı..

1961-ci ildə onu Gəncəyə – Dövlət Təhlükəsizliyi Komitəsinin “Xüsusi şöbə”sinə rəis təyin etdilər. Orqanlarda qüsursuz xidmətinə görə 40 yaşının tamam olması münasibətilə 1964-cü ildə Şəmsi Rəhimov ikinci dəfə “Qızıl ulduz” ordeninə layiq görüldü. Eyni zamanda mayor rütbəsi aldı.

1966-cı ildə onu Leninakan şəhərinə “Xüsusi şöbə”nin rəisi vəzifəsinə göndərdilər. O, polkovnik rütbəsini də həmin il aldı. Sonra 1985-ci ilə qədər, daha doğrusu, təqaüdə çıxıncaya kimi, Zaqafqaziya Hərbi Dairəsi 4-cü ordusu üzrə “Xüsusi şöbə”nin rəis müavini vəzifəsində çalışdı. Həmin il təqaüdə çıxdı.

Şəmsi Rəhimov doğma kəndi -Yuxarı Gödəklini çox sevirdi. Elə bir il olmazdı ki, yay aylarında kəndinin, doğmalarının görüşünə getməsin. Lakin son zamanlar azğın ermənilər bu imkanı da ona çox gördülər. O, sevdiyi məkanına gedə bilmədi, bir ovçu kimi təbiətin qoynuna çıxma bilmədi. 1994-cü ilin sentyabr ayının 29-u günü isə onu birinci Fəxri Xiyabanda dəfn etdilər. Uzun müddət yaşadığı Monolit binanın divarına və həlak olduğu evin blokuna xatirə lövhələri vurulub. Bakı küçələrindən biri indi Şəmsi Rəhimovun adını daşıyır.

Onun kiçik oğlu gənc bir zabit kimi atasının yolunu davam etdirir, xidmətdədir.

**Rəşid Təhməzoğlu,
filologiya elmləri namizədi**

“DÖYÜŞKƏN (BOEVOY) POLKOVNİK” KİMDİR?

(Əvvəli ötən sayımızda)

Beyləqana hücum etmiş erməni quldurlarını T.Mehdiyev iki batalyon vasitəsilə darmadağın edib, Kurapatkindən uzaqlara qovur.

Həmin vaxtdan döyüşlərdə, ön cəbhədə iştirak edən T.Mehdiyevin döyüşçüləri başqa hərbi hissələrlə bir yerdə Füzuli rayonunun 24 kəndini, Horadiz qəsəbəsini azad ediblər. Bu döyüşlərdə T.Mehdiyevin hissələri erməni təcavüzkarlarının 5 T-72 tankını, 12 ədəd MT-12 100 mm topunu, 1 23 mm iki lüləli “Zenit” qurğusunu, MTLB döyüş texnikasını, 100 -lərlə pulemyotunu və başqa növ silahlarını (RPQ-7, SP-9 və s.), silah-sursat anbarını ələ keçirmişdir. Bütün bunlar aktlaşdırılaraq Müdafiə Nazirliyinə təhvil verilmişdir.

1992-ci ilin fevralında polkovnik T.Mehdiyev Ağdamda ezamiyyətdə idi. Orada birləşmə və dəstələrin silahlarının qeydiyyatını aparmaqla, həmin silahları döyüşə hazır vəziyyətə gətirməklə və bütün döyüş imkanlarından istifadə etmək qaydalarını döyüşçülərimizə öyrətməklə məşğul idi. Xocalıya artıq vertolyotlarda da gedib-gəlmək qeyri-mümkün olmuşdu. Məlumat daxil olmuşdu ki, orada əhali ərzaq və hərbi sursat sarıdan korluq çəkir. Xocalıda yaşayan qocalar, uşaqlar, qadınlar artıq tab gətirə bilmir. Belə olan təqdirdə T.Mehdiyev öz işindən ayrılıb Xocalıya koridor açmaq barədə yollar fikirləşməyə başlayır. O vaxt Ağdamda bir-birilə əlaqəsi olmayan müstəqil hərbi əməliyyat aparmaq istəyən çoxlu hərbi qruplaşmalar, dəstələr var idi. Polkovnik T.Mehdiyev başqa zabitlərə qoşularaq Ağdamda mövcud olan dəstə başçılarından A.Bağirov, A.Məhərrəmov, Y.Rzayev, Ş.Mirzəyev, X.Xuduyev, F. Baxşəliyev, R.Cavadov və başqalarını bir yerə yığıb Xocalıya koridor açmaq fikrini onlara bildirdi. Yekdil rəyə gəldilər ki, fevralın 22-də əməliyyata başlasınlar. Sərəncamlarında 1365 nəfər canlı qüvvə, 3 ədəd BM-21 “Qrad” qurğusu, 5 ədəd T-72 tank, Gəncədə hazırlanaraq Ağdama gətirilmiş bir ədəd zirehli qatar, xeyli texnika, silah və döyüş sursatı var idi. Bu qüvvəni dəqiq yerləşdirmək, vahid komandanlığa tabe etmək mümkün olsaydı, cüzi itki ilə koridoru açıb bu fəlakətin qarşısını almaq olardı. Amma həlledici anda gözlənilmədən təfriqə başladı və hər kəs öz dəstəsi ilə ayrılıqda vuruşacağını bildirdi. Beləliklə, əməliyyat baş tutmadı və erməni-rus hərbi birləşmələri bir neçə gündən sonra Xocalı faciəsini törədə bildi. Koridoru açmağa qadir olan gücü görən naməlum qüvvələr T.Mehdiyevə və

onun yoldaşlarına imkan vermədilər ki, başladıkları işi axıra çatdırsınlar. Onların həyatını təhlükə altında saxladılar. Fəciədən bir gün qabaq general Ş.Musayevin bir qrup zabitlərlə Ağdamda olmadığını görən polkovnik T.Mehdiyev fəciə baş verən günü gecə saat 2-də atıcı zabitlərin Bakıya gedərək sahibsiz qoyduqları “Qrad” qurğularını işə salıb erməni quldurlarının cəmləşdiyi nöqtələri intensiv top atəsinə tutur. Bu işdə məqsədi bu idi ki, erməniləri çaş-baş salsın və onlar Xocalıdan canını qurtarıb gələn soydaşlarımızın qarşısını kəsib onları qıra bilməsinlər. Polkovnik T.Mehdiyev demək olar ki, tam iki sutka gecəgündüz erməni quldurlarının cəmləşdiyi Əsgəran, Xanabad, Naxçıvanik, Novaquş, ümumiyyətlə, 17 quldur yuvasını atəşə tutur. Ermənilər canlı qüvvə və texnika sarıdan böyük tələfat verib şok vəziyyətinə düşürlər. Bir-iki yaylım atəşilə Əsgərana gedən yolda bütün mina sahələrini partlatmışdı. Bu zaman bizim hərbi birləşmələrimiz bir güllə belə atmadan Xocalıya girə bilərdilər.

Təsəvvür edin ki, o “Qrad” qurğuları olmasaydı, Xocalıdan birçə nəfər də Ağdama gəlib çıxa bilməyəcəkdi. T.Mehdiyevin təbircə desək, sonuncu döyüş sözü əsl hərbcisi üçün nisbidir.

1994-cü il martın 5-də ermənilər müdafiə nazirləri arasında qəbul edilmiş atəşkəs rejimini riyakarcasına pozub Ağdam-Tərtər-Goranboy-Beyləqan istiqamətində hücum keçdilər. T.Mehdiyev Beyləqanda idi. “A” qrupuna rəhbərlik edirdi. Ermənilər Horadiz, Şükürbəyli, Əhmədbəyli istiqamətlərində hücum keçmişdilər. Bu hücum nəticəsində hərbi qüvvələrimiz mühasirəyə düşüb məhv ola bilərdi. Ermənilərin məqsədi Kür boyunca Xəzərə çıxmaq, Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə son qoymaq idi.

Yüksək rütbəli komandirlərimiz Bakıda idilər. Səhər saat 6-7 radələrində Ali Baş komandanın şəxsən Telman Mehdiyevə ünvanlanan göstərişi “Azərbaycan dövləti təhlükə altındadır” sözləri ilə tamamlanırdı.

T.Mehdiyev üç istiqamətdə güclü hücum keçib düşməni əvvəlki mövqelərindən də bir neçə kilometr geri çəkilməyə məcbur etdi.

Telman müəllim doğru deyir ki, hərbi zamanı sülhü, sülh zamanı hərbi öyrənmək lazımdır.

“Döyüşkən (boevoy) polkovnik” Telman Mehdiyev bu gün Respublika Veteranlar Şurasının məsul katibidir. Gənclərin hərbi vətənpərvərliyi sahəsində aparılan işlərdə yaxından iştirak edir.

Yusif YUSİFOV
Bakı şəhər Müharibə və Əmək Veteranları
Şurasının təftiş komissiyasının sədri

VEDİBASAR MAHALINDA İŞLƏDİLƏN SÖZLƏRİN DİALEKTOLOJİ LÜGƏTİ

dadmaq - bu söz “yumurtanı dadmaq” söz birləşməsində işlənir. Yumurtanın bərkliyini yoxlamaq mənasındadır.

davar- qoyun-quzu.

dayaz boşqab- boşqab (salat üçün)

dam- ev; **yan damı** - köməkçi ev

danqa-iri, yekə; qanmaz (adam)

dalağını sancmaq-incitmək

dənə-tum, toxum

danaburnu-danadışi

dərbətmək-tərpətmək

dəvələmək- etiraz forması (məs.: yox bir, dəvələdi)

dərin boşqab-boşqab (xörək yemək üçün)

dəsmal -yaylıq (həm əl-üz, həm də cıb üçün)

dalan-giriş otağı

daşqa-araba

dəstər-kiçik əl dəyirmanı

dirəmə-dörəmə-ələlbəş

dəstərxan-çörək bükülən dəsmal

dolama-barmaqda olan xəstəlik

dingə - ting

dinqılı-bapbalaca

döyməc- dağ edilmiş sarı yağın içinə çörək doğranıb, yağa hopdurulub, üzəri-
nə şəkər tozu səpməklə alınan yemək növü

Toplayanı: Sərtib İSLAMOĞLU

Taqım komandiri Tural Məmmədova ithaf edirəm

Haqqın bükülməz dizidir,
İgidlərin gözüdür,
Babəkimin lap özüdür,
Bizim taqım komandiri.

Söz danışmaz heç bayağı,
Bölüyün polad dayağı,
Məğrurdur general sayacağı,
Bizim taqım komandiri.

Tural Məmməd, yollar ara,
Zaman bizi çəkib dara,
Düşmənləri yara-yara,
Var ol, taqım komandiri.

Sıravı Əsədi Daşqın

TƏBRİK!

Əziz ZİVƏRimiz!

**Sevinc bəxş etdiyin İslam baban, atan İlham,
anan Samal, qardaşların Ravil, Rasim, əmilərin
Sərtib, Lətif, Yaşar, bibilərin Xavər, Məhəbbət
xanım, onların ailə üzvləri sən 1 YAŞINI təbrik
edirlər. Sifətinəki gülüş əbədi olsun!**

*Anamızın adı səndə,
Din-imanı, andı səndə,
Şirin-şəkər bir nabatsan,
Ailəmizin dadı səndə.*

Ailəmizin sevinci Mələhət! 2 yaşın mübarək! Səni baban Fəxrəddin, nənən Mələhət, atan Vüqar, anan Sahibə və əmin Azər təbrik edir, şirin həyatda cansağlığı arzulayır.

*Baharın ilk çiçəyi idi,
Dodağı gül ləçəyi idi,
Gözəllərin göyçəyi idi.
Bir incidi mənim balam,
Birincidi mənim balam.
Nənəsinin adı onda,
Ev-eşiyin dadı onda,
Var məhəbbət odu onda,
Bir incidi mənim balam,
Birincidi mənim balam.*

Qasimova Pərvanə 271 saylı məktəbin ən nümunəvi. istedadlı və əlaçı şagirdlərindən biridir. Pərvanə əla təhsili, nümunəvi davranışı ilə bütün kollektivin sevimlisidir. O həm də olimpiada qalibidir. Bu il keçirilən olimpiadada II-ci yeri tutaraq, müəllim və valideynlərini sevindirmişdir. Pərvanənin belə uğur qazanmasında Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi, həm də sinif rəhbəri olan Nazilə Əbdülhəsənovanın rolu böyükdür. O, Pərvanə haqqında ağız dolusu danışır, onun məktəbin ən yadda qalan məzunlarından olacağını söyləyir.

Pərvanə bu nailiyyəti üçün Nazilə müəlliməyə minnətdarlığını bildirir. Pərvanə Qasimovanı olimpiadanın qalibi olduğu üçün atası Bulud bəy, anası Rəna xanım və müəllimləri təbrik edirlər.

Vedibasar deyimləri

TECONUN QANI OLMADI Kİ?

Vedibasarın iki qonşu aran kəndi arasında torpaq üstündə münaqişələri olur. Danışqlar heç bir nəticə vermir, iş gəlib çıxır silahlı toqquşmaya. Hər iki tərəf də itki verir. Öldürülənlərdən birinin adı Teco olur. Davanı dayandırmaq, sülh yaratmaq üçün ağsaqqallar işə qarışmalı olurlar. Sakitlik yaranır. Amma iki gün keçməmiş Teconun adamları qarşı tərəfdən bir nəfəri öldürürlər. Bir gün sonra daha iki nəfəri də qətlə yetirirlər. Ağsaqqallar bir də işə qarışmalı olur, bu hərəkətlərinin səbəbini soruşurlar. Cavabında deyirlər ki, Teconun qanını alırıq.

Növbəti qətdən sonra ağsaqqallar bir də işə qarışıb səbəbini soruşduqda onlara eyni cavabı qaytarırlar. Onlarsa əsəbiləşib deyirlər Ağsaqqallardan biri:

– Əşi, bu Teconun qanı nə qədərdir ki, qurtarmadı?!

Bu gün biri səbəbsiz, boş yerdən dava etmək istədikdə bu məsəli işlədirlər:

– Teconun qanı olmadı ki?

BU XINA O XINADAN DEYİL

Ata-anasını itirmiş bir qız uşağı nənəsi ilə yaşayırmış. Nənəsi hər gün onu sevir, əzizləyər, yatmamışdan qabaq nəvəsinin barmaqlarına xına qoyarmış. Qayğısız böyüyən nəvə isə həmişə xinadan sonra ürəkdən rəqs edib yatarmış. Günlər keçir, qız gündə bir arpa boyu böyüyür, gözəl bir qız olur. Axşamlar yatmadan qabaq xınalı əllərini süzdürə-süzdürə rəqs etməsi isə artıq adətə çevrilir.

Günlərin birində qıza elçi gəlir, onun “hə”sini alırlar. Xinayaxdı mərasimi zamanı qızın barmaqlarına xınanı qoyan kimi, o, adəti üzrə başlayır rəqs etməyə. Oğlan evinin adamları qızın bu yersiz hərəkətinə pərt olurlar. Qızın nənəsi işin nə yerdə olduğunu bildiyi üçün tez nəvəsinə yaxınlaşır və qulağına pıçıldayır:

– Qızım, oynama, ayıbdır, bu xına o xınadan deyil.

İndi biri yersiz, təəccüblü hərəkət edəndə bu deyimi işlədirlər.

Toplayanı: S. Məhərrəmov

ELƏ BİL ŞABI QARININ İTİDİR

Deyilənə görə Vedibasarin kəndlərinin birində Qurbanəli adlı bir nəfər evlə-nir, arvad-uşaq sahibi olur. Onun baxtı gətirir. İşindən, həyat tərzindən, dola-nışğından razılıq edir. Övladlarından heç bir narazılığı olmur. Təkcə arvadı qonşuya çox gedirmiş. Ev işlərini görməz, silib-süpürməzmiş. Səhər əri işə ge-dən kimi evdən çıxar, kəndin arvadları ilə laqqırtı vurur, onun-bunun qiybətini qırar, axşama yaxın evə dönərmiş. Onun bu hərəkətindən əri Qurbanəli kişi də, oğlanları da təngə gəlirlər.

Bir dəfə arvad yenə axşam hamıdan sonra evə gəlir. Kişi artıq dözə bilmir, qayıdır arvadına ki:

- Harada idin? Şabı qarının iti kimi kəndi niyə dörd dolanırsan?

O vaxtdan da el içində, veyil-veyil gəzənlərə “Elə bil Şabı qarının itidir” zərb-məsəlini işlədirlər.

İsmayıl Hüseynoğlu

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№06 (06) 16 - 31 may 2003-cü il

QİYMƏTİ 1000 MANAT

REDAKSIYANIN İLK QONAĞI: ALİM-JURNALİST İSRAFİL MƏMMƏDOV

- İlk öncə icazə verin zəhmət çəkib redaksiyamıza gəldiyiniz üçün Sizə öz minnətdarlığımı bildirim. Xoş gəlmisiniz.

- Sağ olun, xoş vaxtınız olsun.

- Mümkünsə özünüz haqda oxucularımıza ətraflı məlumat verin.

- Mən 1927-ci ildə Zəngəzur mahalının Əmrəkar adlı balaca bir kəndində anadan olmuşam. Həmin kənd Meğri rayonunun tərkibində idi. Uzun müddət öz kəndimdə yaşamışam. Orta təhsilimi qonşu Vartanizor kəndində almışam. Orta təhsilimi bitirdikdən sonra rayon mərkəzinə çağırılıblar. Komsomolda işləmişəm. Üç il Meğri rayon komsomol komitəsinin birinci katibi işlədikdən sonra üçillik partiya məktəbində təhsil almaq üçün məni İrəvan (Yerevan) şəhərinə göndəriblər.

1955-ci ildə həmin məktəbi bitirdikdən sonra “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaksiyasına göndəriblər. 1990-cı il yanvarın 19-a qədər həmin qəzetdə müxtəlif vəzifələrdə işləmişəm. Əvvəlcə redaktor köməkçisi, sonra təbliğat şöbəsinin müdiri, partiya təbliğatı şöbəsinin müdiri, məsul katib, redaktorun müavini və redaktor. Mən bu qəzetin sonuncu redaktoru olmuşam. Ömrümün əlli ili qədim türk şəhəri İrəvanda keçmişdir.

- Sizin adınızın qarşısında, müəllim, jurnalist və siyasi icmalçı sözlərini işlədirlər. Bunların hansına İsrail müəllim daha çox üstünlük verir?

- Əvvəla deyim ki, ta qədimlərdən insanlar çalışıblar ki, həyatın müxtəlif sahələrinə nüfuz edə bilsinlər. Belə hal uşaqlıqda məndə də olub. Musiqiyə böyük marağım

olub. Qarmona, tara, kamançaya həvəs göstərmişəm. Bir müddət sonra qeyri dilləri öyrənmək istəmişəm. Bir sözlə, adam yaşa olduqca həyata daha ətraflı nüfuz etmək istəyir, ona görə də müxtəlif sahələrlə maraqlanır. Müəllimlik mənim ilk peşəm olub. Orta məktəbdə də, rayon mərkəzində də müəllim işləmişəm. 1964-cü ildən 1988-ci ilə qədər isə İrəvanda müəllimlik etmişəm. Bu peşəni mən həmişə sevmişəm. Müəllim səhranı cana gətirən kəhrizin kənkanı təmsalındadır. Əgər quru səhraya həyat verən kəhrizin suyudursa, nəslin yetişməsinin külüng vurunu, kənkanı müəllimdir. Mən müəllimliyi dünyada ən ali peşə hesab edirəm. Birinciliyi müəllimliyə verirəm.

İkincisi jurnalistikadır. Mən 1948-ci ildən jurnalistikaya bağliyam.

Həmişə istəmişəm ki, öz ifadə,duyum, deyim tərzim olsun. Bu yaşa çatmışam, bu gün də çalışıram ki, jurnalistikayı daha dərinləndirən öyrənim. Mənim, ailəmin maddi cəhətdən təminatının əsas yükü bu peşənin üstünə düşmüşdür. Jurnalistlik o demək deyil ki, sensassiyalı bir xəbər yaysın, camaatın diqqətini özünə cəlb etsin. Jurnalist, əvvələn dərk etməyi bacarmalıdır, idrak əhli, zəka sahibi olmalıdır. İdrakla zəka birləşəndə insan kamilləşir. Əsil jurnalist özünü yox, sahib olduğu ideyanı təbliğ etməlidir.

Siyasi icmalçılıq barədə. İnsan ürəyində yığılıb qalmış fikirlərini, sözlərini müxtəlif vasitələrlə insanlara çatdırır. Əsərlər yazır, kitablar çap etdirir, qəzet və jurnallardan istifadə edir. Operativlik baxımından radio və televiziyanın imkanları əvəzsizdir. Burada da iş peşəkarcasına yanaşmaq lazımdır. Həmkarlarımızdan bəziləri bir neçə xarici söz, siyasi termin əzbərləyib çıxırlar efirə. Danışqlarında tez-tez həmin sözlərdən istifadə etməklə öz “bacarıqlarını” göstərmək istəyirlər. Bütün bunlar isə dinləyici, təməşəçi tərəfindən yaxşı qarşılanmır.

Bir gün Nəsrəddin Tusidən soruşurlar ki, dünyanın ən maraqlı, ən qüdrətli dili hansıdır?

O cavab verir:

– Dünyanın ən maraqlı, ən qüdrətli dili odur ki, çoban danışanda padşah başa düşsün, padşah danışanda çoban başa düşsün. Xalq üçün xalqın dilində danışmaq lazımdır.

– **Oxucuların böyük bir qismi Sizin bədii yaradıcılığınızdan da xəbərdardır.**

– Hələ uşaqlıqdan şerlər, hekayələr yazmışam. İrəvanda işlədiyim müddətdə, sonra isə Bakıda müxtəlif bədii janrlarda yazılmış əsərlərim çən edilmişdir. Ancaq bunlar yalnız bir qismidir. Əgər ömür vəfa etsə, gələcəkdə yeni bədii əsərlərimi çap etdirəcəyəm.

– **İsrafil Məmmədov həm də tarixçi alim kimi öz sözünü demişdir.**

– Mənim tarix elmi ilə bağlanmağımın öz səbəbi var. O düzdür ki, Azərbaycanda həmişə güclü tarixçilər olmuşdur. Lakin mən diqqəti başqa cəhətə cəlb etmək istəyirəm. Belə ki, 1988-ci ildə sonuncu müsibətlər baş verənə qədər Azərbaycanda olan tarixçilərimiz Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların yaşam fəlsəfəsi, keçdiyi yol, tarixi haqqında yazmaqdan çəkiniblər.

Belə bir hadisə də olub. M. Topçubaşov kimi məşhur alim o vaxtlar Ali Sovetin deputatı seçiləndə tərcümeyi - halında onun İrəvanda doğulduğunu yazmağa qorxublar. Yazıblar ki, bağban ailəsində anadan olub. Mən 1965-ci ildən başlayaraq Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların tarixi ilə maraqlanmağa başladım. Vaxt məhdudiyyəti, bəzi maneələr olsa da, mən bu istiqamətdə iş apardım. Çap olunmuş sonuncu kitabımda göstərmişəm ki, Ermənistan arxivində hansı fondada, hansı qovluqda hansı azərbaycanlı haqqında yazı var. Materialların hamısını gətirə bilməsəm də, heç olmasa yerlərini göstərmişəm ki, gələcək tədqiqatçılara asan olsun.

İndiki Ermənistan Azərbaycanın inkişaf etmiş bir hissəsi olmuşdur. Burada yaşayan azərbaycanlılar Azərbaycan elminə, dünya elminə məşhur, görkəmli şəxsiyyətlər bəxş etmişdir. Onların tarixini, yaşam tərzini öyrənməmək isə günah idi. Elə məhz bu mənəvi tələbat məni bu sahəyə çəkdi.

Tarixi bir həqiqətdir ki, Ermənistan, onun paytaxtı İrəvan şəhəri iyirmi yeddi dəfə əldən ələ keçibdir. Bütün bunlara baxmayaraq Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistan) azəri türkləri öz dillərinə, dinlərinə, adət-ənənələrinə və yaşam fəlsəfələrinə sadıq qalmışlar. Öz milli mənliliklərini, milli mədəniyyətlərini qoruyub saxlaya bilmişlər.

Milli mənsubiyyətini, mədəniyyətini qoruyub saxlamaq isə həmin xalqın qəhrəmanlıq etalonudur. Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılar isə məhz belə xalq olmuşlar.

– Siz bir qədər əvvəl qeyd etdiniz ki, həyatınızın əlli ildən çoxu İrəvan şəhərində keçib. Müxtəlif vəzifələrdə işləmisiniz, elmi yaradıcılığınızla, müəllimlik fəaliyyətinizlə əlaqədar milliyyətçə erməni olan müxtəlif adamlarla təmasda olmusunuz. Pillə-pillə irəliləməkdə Sizə qarşı təzyiqlər, maneələr olmuşdurmu?

– Çoxillik müşahidələrimə, həyat təcrübəmə görə ermənilərin xasiyyətindəki iki cəhəti ön plana çəkə bilərəm. Birincisi, ermənilər həmişə güclüdən qorxublar, ikincisi isə odur ki, onlar həmişə ağıllının ağılından istifadə ediblər. Mən özümü güclü və ya ağıllı hesab etmirəm. Lakin zəhmətsevərlik, əqidəyə inam, inadkarlıq qarşısında hamı acizdir. Belə qabiliyyətə malik hər kəs həmişə özünə yol açə bilər. O ki qaldı maneələrə, bu, təbiiidir. Həyatım boyu maneələri bir-bir dəfə edə-fəaliyyət göstərmişəm. Yeganə təsəllim bu olub ki, bütün ali məclislərdə, yuxarı təbəqələrdə, iclaslarda “Ermənistanın azərbaycanlı ziyalı” kimi təqdim edilmişəm. Sevinmişəm ki, belə bir mühitdə azəri türklüyümü qoruyub saxlamışam. Evimdə Azərbaycan dili həmişə hakim dil olub.

Bir neçə söz də təzyiqlər barədə. Mənə belə gəlir ki, Ermənistanda məndən çox təzyiqə məruz qalan olmayıb. Hələ 1967-ci ildə iyunun 8-də İrəvan şəhərindəki mənzilimdə yatdığım çarpayının altına partlayıcı qurğu qoymuşdular. Ermənilər təsadüf nəticəsində öz istəklərinə nail ola bilmədilər. Çoxlarına bəllidir ki, mən İrəvanı lap axırda tərk edən azərbaycanlılardanam. Üstümə tapança da çəkiblər, evimə hədəli

kağızlar da atıblar, təhqirlər də olub. “Sovet Ermənistanı” qəzetinin son nömrələrinin çapına da imkan verməyiblər.

– **Həyatınızı təhlükə qarşısında qoyaraq 1990-cı il yanvarın 19-a kimi ulu torpağımızı tərk etməməyinizin səbəbi nə idi?**

– Mən istəyirdim ki, Ermənistandakı məktəblərin, teatrın, qəzetlərin tarixi ilə bağlı nə varsa toplayıb Azərbaycana gətirim. Bu barədə Moskva və İrəvan rəhbərləri ilə danışıqlar apardım, razılaşıdılar. Hətta iki vaqon da ayırdılar.

Bu materialları gətirib yığmışdım redaktorun otağına. Bura yaşadığım yerdən daha təhlükəsiz idi. Lakin yanvarın 19-da binaya girməyə bizə imkan vermədilər. Sənədlərin hamısını məhv etdilər.

Mən həmin dövrdə Azərbaycan rəhbərlərinə dörd məktub yazdım. Həmin məktubların surətləri bu gün də məndədir.

Azərbaycanın Mərkəzi Komitəsinə şəxsən adam da göndərdim ki, 11.000 oxucusu olan “Sovet Ermənistanı” qəzetini büdcəsi, avadanlığı, kollektivi ilə Azərbaycana köçürməyə köməklik etsinlər. Nəinki kömək etmədilər, hətta adımıza “provakator” da dedilər. “Orada niyə qalıbsınız, siz də çıxın gəlin” - dedilər. Mən hər gün redaksiyamızın yerləşdiyi iyirmi otağın hamısının işığını səhərə kimi yanar qoyurdum ki, ermənilər azərbaycanlıların ocaqlarında hələ də işığın yandığını görsünlər. Ermənistanda yanmaqda olan yeganə azərbaycanlı işığını mümkün qədər uzunömürlü etmək istəyirdim.

– **İsrafil Məmmədovun həyatınının Bakı dövrü necə keçir?**

– Azərbaycan, Bakı Ana vətənimizdir, bizim pənah yerimizdir. Tariximiz haqda danışmağa, yazmağa imkanlarımız daha genişdir. Ali məktəblərin birində dərs deyirəm, radioda, televiziya da fəaliyyətim olur, Azərbaycanın Milli Elmlər Akademiyasında şöbə müdiri işləyirəm. Bunlarla bərabər bu gün başlıca məqsədim Ermənistan azərbaycanlılarının tarixi haqqında, panermənizm haqqında əsərlər yazmaqdır. İndiyədək yazdığım əsərlərdə 1920-ci ilə qədərki erməni-türk münasibətləri, Ermənistan azərbaycanlıları barədə bir söz deyə bilməmişəm. İndi isə 1920-ci ildən sonrakı dövrlərdə müfəssəl işlənməyən Ermənistandakı Azərbaycan teatrının, məktəblərinin tarixi, adət-ənənələri barədə yazmalıyam. Mənə məlum olan faktlar əsasında yığcam bir söz demək istəyirəm ki, gələcək nəsil üçün qalsın. Bakı mühitində imkanlar daha böyükdür. Bu imkanlardan məhsuldar istifadə olunmalıdır.

– **“Azərbaycan” sözünün İsrafil Məmmədov anlamında izahını eşitmək istərdik.**

– **Azərbaycan** dedikdə yalnız bugünkü coğrafi hədudlarla kifayətlənmək düzgün deyil. **Azərbaycan** geniş məfhumdur. Bakıdakı gecəli-gündüzlü söhbətlərimin əsas mövzusu budur ki, Azərbaycanın etnik sərhədlərini bərpa etmək və qorumaq lazımdır. Niyə? Ona görə ki, əsrlər boyu həmin etnik sərhədlərimizdə bizim əcdadlarımız, ata-babalarımız dəfn olunmuşdur. Onların hamısının ürəyi toxum kimi yerə səpilib.

Yadların atamın toxuma dönmüş ürəyi üstündə gəzməsi mənə çox ağır gəlir. Qeyrət çeynəlinir, qürur tapdalanır. Biz ata-baba yurdumuzun təsibini yad əllərdə qoya bilmərik. O torpaqlar adi torpaq deyil, bizim qanımız və canımızdır.

– **Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarımızın ata-baba yurdlarımızda qayıtmaq arzularının reallaşmasına necə baxırsınız?**

– Arzunun gerçəkliyə çevrilməsi üçün hərəkət lazımdır. Söhbətimizin əvvəlində bildirdim ki, Qərbi Azərbaycan türkləri tarix boyu iyirmi yeddi dəfə öz torpaqlarından zorla qovulsalar da, yenidən geri qayıda biliblər. Bu isə onu göstərir ki, onların öz torpaqlarına olan məhəbbəti tükənməzdir. Mənə belə gəlir ki, gec-tez tarix təkrar olunaçaq, o torpağın əhalisi əzəli yurdlarına qayıdacaqlar. Biz bu ümid çırağını sönməyə goymamalıyıq.

– **Hörmətli İsrafil müəllim, bildiyiniz kimi qəzetimiz Qərbi Azərbaycanın qədim Oğuz yurdlarından birinin adını özündə yaşadır...**

– Fikrinizi başa düşdüm. Bu tarixən belə olub. Əzəli torpaqlarını itirən hər bir xalq həmin yerin adını hansı yolla isə tarixə çevirməyə çalışır, bundan bir təsəlli tapır. Bunun özü təqdirəlayiq bir xidmətdir. Gələcək nəsil üçün bir tarixi miras qoymaqdır. Buna yad gözlə baxmaq düzgün deyil. Əksinə, çalışmaq lazımdır ki, bu adın orijinalı bərpa olunsun.

– **Qəzetçilikdə mən Sizi ustad hesab edirəm, məsləhətlərinizə də həmişə ehtiyacımız var. Ustad, müsahibəmizin sonunda ürək sözlərinizi eşitmək xoş olardı.**

– Tutduğunuz yol düzgün yoldur. Tarix gələcəyə keçmək üçün bir körpüdür. Bu körpüdən keçmək lazımdır. Həmin körpü möhkəm olanda, tarixi yaxşı biləndə gələcəyə getmək yolunu asan seçmək olur, büdrəmələr olmur.

Qəzetiniz texniki cəhəti yaxşıdır, jurnalistika üslubu cəhətdən də oxucuları qane edir. İstiqaməti düzgün tutmusunuz, belə də davam etdirmək lazımdır. Qəzet zaman və məkanı gələcək nəsillərə göstərmək üçün bir pəncərədir. Bu pəncərənin şüşəsini təmiz, aydın eləmək lazımdır ki, oradan baxanda keçmişi və gələcəyə gedən yolun konturunu görə biləsən.

Qəzet bütün hadisələrə, xalqlara, tarixə obyektiv yanaşmalı, hər cür saxtalıqdan kənar olmalıdır. Qəzetin əsas üstünlüyü olanı olan kimi verməkdədir.

“Vedibasar” qəzetinə uğurlar arzulayıram. Arzu edirəm ki, uzunömürlü olsun, sözü kəsərli olsun, deyim tərzı də, duyum tərzı də oxucular tərəfindən müsbət qarşılasın. Ətrafına daha çox müəllif, daha çox oxucu toplansın.

– **Maraqlı müsahibə üçün sağ olun.**

**Müsahibəni qələmə aldı:
Sərtib İslamoğlu**

İsmayıl VƏLİYEV (ÖMƏROĞLU).
filologiya elmləri namizədi

ERMƏNİ-KÜRD MÜNAQİŞƏLƏRİ NECƏ YARANMIŞDIR?

Erməni millətçilərinin öz hərəkətlərinə bəraət qazandırmaq üçün tarixi saxtalaşdırmaları son dövrlər yavaş-yavaş üzə çıxır. Böyük miqyasda əks təbliğat işi aparılmasına, öz hərəkətlərinə bəraət qazandırmaları üçün ideoloji zəmin yaratmalarına baxmayaraq “Böyük Ermənistan” xülyası uğrunda vuruşanların əsassız iddiaları da puça çıxır. Özlərinə “Böyük tarix” yaradanların iç üzünü hamıya məlum olur. “Genosid”, “yazıq millətin daim təqibə məruz qalması” şüarının saxta təbliğat olması da müəyyənləşir. Özünü kürdlərin himayədarı, dostu kimi göstərməyə çalışan erməni millətçilərinin ötən əsrin 20-ci illərində onların başına gətirdikləri oyunları da indi müəyyənləşir. Məlum olur ki, Türkiyə ərazisində böyük imkanları olan ermənilər qərbin və şimalın siyasi fitvalarına uyaraq tarixi qonşularına xəyanət etmiş, dinc əhəlinin başına misilsiz oyunlar açmışlar. Demə, türklərin erməniləri qırması probleminin kökündə kürd məsələsi dururmuş. Demə, ötən əsrdə də indiki kimi mətbuat orqanlarında uydurmalar çoxluq təşkil etmiş və erməni məsələsi açıq-aşkar ört-basdır edilmişdir.

Bu barədə Rusiyanın Ərzurumdakı səfiri Mayevskinin fransız və rus dillərində nəşr olunmuş qeydlərində zəngin materiallar vardır. O yazır: “Ümumiyyətlə deyə bilərəm ki, mətbuatda heç bir vaxt keçmiş erməni hərəkəti barədə az-çox vicdanla yazılmış məlumata rast gəlməmişəm. Bu barədə yazılmış məqalələr adi qeybət və yalanlarla doludur”.

Ötən əsrin ikinci yarısında inqilab və milli azadlıq adı ilə erməni dəstələri düzəldilir və yerli əhali arasında ustalıqla düşmənçilik toxumu səpilir. Mayevski qeyd edir ki, ermənilərə kömək və yaxud onların qisasını almaq adı ilə müxtəlif yerlərdən silahlı ordu göndərilirdi. O qeyd edir ki, bir dəfə Amerikanın səlahiyyətli nümayəndəsi doktor Reynoldla həmin erməni “inqilabçı” dəstəsi ilə tanış oldum və onların özlərini necə aparmasından heyratə gəldim. “Onlar on gün ərzində İrandan əlavə kömək alacaqlarını bildirdilər. Onların rəhbərləri içərişində bir rus, bolqar və bir neçə amerika və rus təbəliyiindən olan adamlar var-

dı. Rəhbərləri rus vintovkaları ilə yaxşı silahlanmışdılar. Ayırı-ayrı cəmiyyətləri- “Qnçaq”, “Droşak” və “Ermənistan” təşkilatlarını təmsil edənlər ayırı-ayrı hərbi geyimləri ilə seçilirdilər. Mən bütün məsələləri dəqiqliyi ilə bilirəm və əlimdəki dəlillərlə sübut edə bilərəm ki, onlar öz arvad-uşaqlarını müdafiə edən adamlar deyillər, sadəcə olaraq qiyamçıdırlar. Məndə sübutlar, dəlillər var ki, onlar necə soyuqqanlıqla yerli əhalini, günahsız müsəlmanları qırmışlar”. Bununla belə müəllif qeyd edir ki, yerli hökumət həmin dəstələri tutmaq, “erməni fədailərini” zərərsizləşdirmək işinə laqeyd yanaşırdı.

Məsələnin kökü ondan ibarətdir ki, 1860-cı illərdə Londonda hazırlanan proqram əsasında erməni təbliğatçıları Türk hökumətinə qarşı çıxışlar təşkil edirdilər. Sonralar bu çıxışlar yalnız hökumətə qarşı deyil, həm də dinc əhaliyə qarşı yönəldilirdi. 1862-ci ildə Vanda, sonra Zeytun şəhərində erməni qiyamları təşkil edildi. Erməniləri müdafiə etmək adı ilə xarici ölkələrdən silah və silahlı dəstələr göndərilməyə başlandı.

V.Veliçko “Qafqaz” əsərində qeyd edirdi ki, Almaniya Zaqafqaziyada erməni separatizminin inkişaf etməsi üzərində ardıcıl iş aparırdı. Erməni dərnəklərinin çoxu Almaniya fəaliyyət göstərirdi və təbliğatçılar hazırlanıb yerlərə göndərilirdi. Alman hərbi işçiləri, zabitlər arxeoloji tədqiqatlar bəhanəsi ilə Zaqafqaziyaya gəlirdilər. Aparılan təbliğat nəticəsində ermənilərdə muxtariyyət arzusu yaradılırdı. Lakin yerli vəziyyət buna imkan vermirdi. 1897-ci ildə Fransa xarici işlər nazirliyinin rəsmi elan olunmuş materialında da qeyd edilirdi ki, tayfaların yerləşməsinin dəqiq tədqiqi göstərir ki, Türkiyə imperiyasının heç bir vilayətində erməni əhalisi çoxluq təşkil etmir. Rus ordusu baş qərargahının zabitləri general Zelyonı və polkovnik Kartsevin statistik məlumatları da bunu sübut edir (Bax, V.Veliçko, “Qafqaz”, səh.92). Kambon erməni inqilabi komitəsinin törətdiyi bir sıra siyasi qətlər barədə məlumat verir. Müəllif qeyd edir ki, Türkiyə ermənilərinin əksəriyyəti inqilab etmək niyyətində deyillər və yalnız bir qrup türk ermənisi öz iradəsinin əleyhinə olaraq mübarizəyə qoşulurlar. Türkiyədən qaçan ermənilərin əksəriyyəti açıq etiraf etmişlər ki, onlar türklərin qorxusundan deyil, öz terrorçularının qorxusundan qaçıb Rusiyaya gəlmişlər. Həmin kitabda qeyd edilir ki, erməni terrorçuları qırğın törətmək üçün çaxnaşma salır, türklərə və kürdlərə hücumlar edib onları qızıqsırdırırlar.

Osmanlı imperiyasını içəridən laxlatmaq istəyən qüvvələr bu çaxnaşmaların genişlənməsinə hər vasitə ilə yardım edirdilər. Rus ordusu Qafqaz korpusunun komandiri general Loris-Melikov Qarsda hərbi əməliyyata başladı. Erməni əsilli rus generalları Ter-Qukasov, Lazarev, Şekovnikov və başqaları da öz imkanlarından istifadə edir, rus ordu qüvvələri və silahını bu sahəyə yönəldirdilər. 1878-ci il fevralın 19-da San-Stefano (İstanbul yaxınlığında yer) ilkin sülh müqaviləsi bağlandı. Bu müqaviləyə görə Batum, Ərdəhan, Qars, Bəyazıt və Alaş-

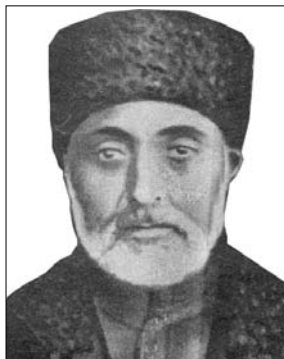
kert vadisi Rusiyaya güzəştə gedilirdi. Bu işə Türkiyə əməliyyatlarında iştirak edən, açıq və gizli siyasət yeridən İngiltərə, Avstriya, Macarıstan, Almaniya, Fransa və İtaliya üçün sərfəli deyildi. Ona görə də bu ölkələrin iştirakı ilə 1878-ci il iyunun 1–13-ü arası Berlində keçirilən konqresdə bu məsələyə yenidən baxıldı və Berlin müqaviləsi bağlandı. Berlin müqaviləsinə əsasən Bolqarıstan sərbəstlik qazandı və Hersoqovina Avstriyaya verildi, Qars, Ərdəhan və Batum Rusiyaya birləşdirildi, Ərzurum, Bəyazit və Alaşkert vadisi Türkiyəyə qaytarıldı. Ermənilər muxtariyyət məsələsini qaldırmaq üçün Berlinə xüsusi nümayəndələrini göndərdilər. İlk dəfə erməni məsələsi qaldırıldı. Müqavilənin 61-ci bəndində göstərilirdi: “Böyük Port (Osmanlı imperiyası – İ.Ö.) ermənilərin yaşadığı vilayətlərdə yerli tələblərə uyğun olaraq islahatlar və yaxşılaşdırma tədbirlərini təxirə salmadan keçirməyi, onların çərkəz və kürdlər tərəfindən təhlükəsizliyini təmin etməyi öhdəsinə götürür”.

Onu da qeyd edək ki, həmin konqresdə İngiltərə, Avstriya və Almaniya erməni məsələsinin əleyhinə getdilər. Bu müqavilədə “erməni məsələsi” deyilən uydurma problemə nəzarət də qoyulurdu. Lakin bu mücərrəd bənddə konkretlik olmadığına görə nəzarəti təşkil etmək sadəcə mümkün deyildi. Əslində bu bənd özü gələcək narazılıqlar üçün zəmin yaradırdı. Həmin bənddəki “ermənilərin çərkəzlərdən və kürdlərdən” himayə olunması məsələsi də elə-belə yazılmamışdı. Burada sanki gələcək toqquşmalar planlaşdırılırdı. “Osmanlı bankasının erməni terrorçuları tərəfindən ələ keçirilməsi” və onların bütün Avropa ölkələrinə tələblər qoyması kimi faktlar hadisələrin sonrakı gərgin inkişafına təkan verdi. Bu zaman, ilk dəfə olaraq polisə və ordu zabitlərinə atəş açdılar, onları və dinc əhalini öldürməyə başladılar.

(Davamı gələn sayımızda)

Mənəvi dünyamıza qarşı edilən repressiya

ŞEYX SƏFƏR MƏHƏRRƏMZADƏ

Zəngibasar mahalında elmə, təhsilə maraq həmişə olmuşdur. Qədim İrəvanın çəməsi bir neçə kilometrliyində yerləşən bu mahalda ilk dünyəvi məktəb 1881-ci ildə Ulu-xanlı kəndində Allahverdi Hacı Hüseyn oğlunun evində açılmışdır. Xanlar bəy Həsənbəyov fənn müəllimi, Hacı Məşədi Hüseyn oğlu isə şəriət müəllimi olmuşdur. Bu məktəbin açılması Zəngibasar əhalisi içərisində təhsilə marağı daha da artırmışdır.

İrəvan qəzasına daxil olan digər mahallarda olduğu kimi, Zəngibasar mahalında da azərbaycanlı uşaqları keçmişdə ilk təhsillərini kəndlərdəki mollaxanalarda alırdılar. İbtidai təhsildən sonra tək-tək gözüaçıq bəylər, xanlar, din xadimləri öz övladlarını İrandakı, Türkiyədəki təhsil ocaqlarına, Yaxın Şərqi məşhur dini məktəblərinə oxumağa göndərirdilər. Eyni zamanda bu mahalın yerli camaatı xeyriyyə yolu ilə hər kənddən bir-iki nəfər gəncin Nəcəfə, Məshədə ali ruhani təhsil almaqlarına köməklik edirdilər. Mənim doğulub boya-başa çatdığım Zəngilər kəndindən olan Şeyx Səfər Məhərrəməzadə də bu yolla təhsil alanlardan biridir. O, 1885-ci ildə dünyaya gəlmişdir. İlk təhsilini mollaxanada alıb. Kəndimizdə bir yox, bir neçə məscid fəaliyyət göstərüb. Kəndimizin tarixi adlarından birinin Məscidli olması da bununla bağlıdır.

Zəngibasar mahalında ilk dəfə Həcc ziyarətinə gedən Şeyx Səfərin doğma dayısı Hacı Kazım olmuşdur. Gələcək həyat yolunun müəyyənlişməsində dayısının böyük təsiri olmuşdur. Kənd camaatı yeniyetmə Səfərin elmə, təhsilə olan böyük marağını nəzərə alıb, onu ali dini təhsil almaq üçün Nəcəfə göndərirlər. Nəcəfdə 8 il oxuyur, ali dini təhsil alır, Şeyx Səfər kimi kəndimizə qayıdır. Son dərəcə ağıllı, elmlə olan Şeyx Səfər qısa vaxtda el içində böyük hörmət qazanır. Özünü əsil maarifçi kimi aparan Şeyx Səfər kənd uşaqlarının təhsili ilə yaxından məşğul olmaqla bərabər, eyni zamanda camaatın qeydinə qalır, çətin günlərində onlarla bərabər olur. 1918-20-ci illərdə Qərbi Azərbaycandakı soydaşlarımızın başına gətirilən müsibətlər zamanı kənd camaatının yol göstərənə olub, əhalinin günahsız qırğınına qarşısını almaq üçün əlindən gələni etmişdir.

Belə ki, erməni qoşunları kəndimizi mühasirəyə alıb əhalini qırmaq istəyirmişlər. Şeyx Səfər dini libasını geyinir, dayısı Hacı Kazımla və başqa bir kənd ağsaqqalı ilə danışığa gedir. Uzun söhbətdən sonra erməniləri fikirlərindən daşındıra bilir. Beləliklə, Zəngilər camaatının həyatını xilas edir.

Kəndimizin qədim tarixə malik Muğumlu tayfasından olan Şeyx Səfər Məşədi Züleyxa adlı qadınla ailə qurmuşdur. Bu izdivacdən onların üç oğlu (Həsən, Tofiq, Maqsud) və dörd qızı (Siddiqə, Səkinə, Şükufə, Turan) dünyaya gəlmişdir.

Oğlu Maqşud Qasimov tibb elmləri doktoru, professordur. Uzun müddət respublikanın səhiyyə sistemində müxtəlif rəhbər vəzifələrdə işləmişdir. O, 19 kitabın və 110 elmi məqalənin müəllifidir. Professor Maqşud Qasimov bu gün də əməli fəaliyyətini davam etdirir. O, Səhiyyə Nazirliyinin elmi statusa malik olan Respublika Taun Əleyhinə Stansiyasının direktorudur.

Professor Maqşud Qasimov atası haqqında belə deyir:

– Atamın həyatının son illərini yaxşı xatırlayıram. Mən 11-12 yaşlarındaydım. O vaxtkı Ermənistanın təhlükəsizlik sisteminin işçiləri tez-tez bizə gəlir, atamı sorğu-suala tuturdular. Hər vaxtla atamı ləkələyib həbs etmək istəyirdilər. Hərdən bir bəhanə gətirirdilər. Amma istədikləri alınmırdı. Hamı yaxşı bilir ki, Stalin dövründə, ateist təbliğatın güclü vaxtında din xadimlərinə münasibət pis olub. O da qala erməni içərisində, xristianlıq əhatəsində ola. Atam hadisələri düzgün qiymətləndirə bilmişdi. Belə ki, kollektivləşmə başlayan kimi, torpaq paylarının hamısını dövlətə vermişdi, özü də kolxozu üzv yazılmışdı ki, ermənilərin əlində bir bəhanə olmasın. Amma düşmən öz məkrli işlərindən əl çəkmək istəmirdi. Yaxşı yadımdadır, 1942-ci ilin yayı idi. Atam kolxozun bostan sahələrinə nəzarət edirdi. Mən atamın sahədə qurduğu çardaqda onunla bərabər qalırdım. Xüsusi dövlət adamları atamı sahədən aparıb sorğu-suala tutdular. Zorla atamın boynuna qoymaq istəyirdilər ki, sən Sovet hökumətinin əleyhinə təbliğat aparırsan. Onların bu planı da bir nəticə vermədi. Atamın ziyalı, maarifçi olmasını onlar heç cür qəbul edə bilmirdilər. Düşmən məqsədinə çatmaq üçün başqa yollar axtarmağa başladı. Belə ki, gecənin birində kolxozun bir öküzünün başını kəsib atırlar uca hasarın içərisində olan həyətimizə – atam Şeyx Səfəri şərləmək üçün. Böyük bacımın yoldaşı Usub kişinin köməyi ilə səhər açılana kimi öküzün cəmdəyini həyətdən çıxarır və kənar yerdə basdırırlar. Düşmənin bu fitnəsi də boşa çıxır.

Atam Nəcəf şəhərindən islam dininin tarixindən bəhs edən əlli -altmış kitab gətirmişdi. Yuxarda adını çəkdiyim yeznəmiz Usub kişi çox qoçaq idi. O, həmin kitabları aparıb haradasa gizlətmişdi. Bir gün də evimizi həmin kitablara görə ələk-vələk elədilər. Əllərinə heç nə keçmədi. Günlərin birində isə ermənilər gecə ot tayamızın içinə bir naqan gizlədib, səhəri “axtarıb tapdılar”, atamı icazəsiz silah saxlamaqda günahlandıraraq həbs etdilər. Biz atamı bir daha görmədik. Öldümü, qaldımı, sürgünəmi göndərdilər, bilmədik. Mənim atam Şeyx Səfər Qərbi Azərbaycanda azəri türklərinə qarşı planlı şəkildə aparılan repressiyanın qurbanı olmuşdur.

Şeyx Səfərin 40-dan çox nəvəsi, onlarla nəticəsi vardır. Böyük bir nəsil şəcərəsinin əsasını qoyan bu el ağsaqqalı cəmi 59 il ömür sürmüşdür. Onun adını qardaşı Cavad əmi öz oğluna qoymuşdur. Şeyx Səfərin adı bu gün bütün Zəngilər camaatı tərəfindən hörmətlə yad edilir. Doğmalarının və əzizlərinin and yerinə çevrilən Şeyx Səfərin xatirəsi qəblələrdə əbədi yaşayır.

Midhəd Novruzov
Zəngibasar mahalı, Zəngilər kəndi

ZİYA HACIYEV - 70

ŞƏRƏFLİ ÖMÜR YOLU

Azərbaycan xalqının qəhrəmanlıq tarixində şanlı səhifələr yazmış Vedibasar mahalının başucalığı gətirən övladları həmişə olmuşdur. Ötən əsrin əvvəllərində görkəmli sərkərdə və dövlət xadimi Abbasqulu bəy Şadlinskiyin başçılığı ilə Vedibasar vətənpərvərlərinin erməni daşnaklarına qarşı apardığı böyük xalq müharibəsində şücaət göstərənlərdən biri də Çimənkənddən olan Eyyub ağa olmuşdur. Eyyub ağa on altı il banditizmə qarşı mübarizə aparıb, rayonda yüksək vəzifə sahibi olub. El içində böyük nüfuzu və hörməti olan Eyyub ağanın ailəsində beş övlad böyümüşdür. Bunlardan biri də 1933-cü il may ayının 6-da dünyaya gələn Ziya müəllim olmuşdur. 1937-ci ilin repressiya tufanı bu ailədən də yan ötməmişdir. Dörd yaşlı Ziya doğma yurdun təmiz havasından doyunca udmamış, suyundan istəyincə içməmişdi. Ürəyində vətən niskilli ailə üzvləri ilə Qazaxıstanın Cambul vilayətinə sürgün edilir. Ağır sürgün illəri onun yaddaşında, həyatında dərin izlər qoymuşdu. Vedibasarın tanınmış kişilərindən olan Pənah oğlu Məhərrəm də, Səttar oğlu Musanın ailəsi də onlarla birgə sürgün həyatı keçirirlər.

Stalin öləndən sonra Eyyub ağanın ailəsi 1954-cü ildə Şəmkir rayonuna köçür. 21 yaşlı Ziya həmin il M.F.Axundov adına Rus dili və ədəbiyyatı institutuna daxil olur. Ali məktəbi uğurla bitirən Ziya müəllimi oxuduğu elm ocağında müəllim saxlayırlar. O, uzun müddət həmin institutun “Müqayisəli qrammatika” kafedrasında baş müəllim vəzifəsində çalışmışdır.

Artıq 25 ildir ki, görkəmli ziyalı, insanpərvər, xeyirxah şəxsiyyət, mətin, qorxmaz, mübariz insan olan Ziya Hacıyev dünyasını dəyişmişdir. Uzun müddət işlədiyi kollektivdə bu gün də Ziya müəllimin gözəl insan, müəllim olduğunu söyləyir, onun vaxtsız ölümünə heyfslənirlər.

Ziya müəllim həmişə xeyirxah olmuşdur. Ona müraciət edən hər kəsə əl tutmuş, kömək etmişdir. Ziya müəllimin sinəsində eli-obası, qohum-qardaşı, dostları, ailəsi, övladları üçün yanan böyük ürəyi olmuşdur. Onun çox da böyük olmayan evi həmişə qonaqlı-qaralı olardı. Neçə-neçə gəncin təhsil almasında, ailə qurmasında Ziya müəllim yaxından iştirak etmişdir. Bu nurlu şəxsiyyət ürəklərdə özünə özü boyda əbədi abidə qoymuşdur – hörmət və ehtiram abidəsi. **Ziya müəllim** adlı bu abidənin isə ömrü əbədidir, həmişəlikdir.

Ziya müəllim həmişə ürəyində **Vedibasar** adlı, **Çimənkənd** ünvanlı bir həsrət gəzdirmişdir. Uzun ayrılıqdan–təqribən 40 ildən sonra doğma kəndlərinə gedən Ziya müəllimin hansı hisslər keçirdiyini təsəvvür etmək çətin deyil. Bu vüsəl anlarının canlı şahidiyəm.

Ziya müəllim Vedibasara – mənim doğma kəndim Xalisaya toy mərasiminə gəlmişdi. 1977-ci ilin iyun ayı idi. Ata-baba yurdlarına getmək istədiyini bildirdi. Təqribən on beş maşının müşayiəti ilə Çimənkəndə getdik. Kəndin ortasında dayandıq. Ermənilər bizi əhatəyə aldılar. Birdən-birə on beş maşın azərbaycanlının kəndə gəlməsindən bir

qədər təşvişə düşdülər. Gələcəyimizin səbəbini dedik. Bizə Eyyub ağanın evini göstərdilər. Evə yaxınlaşanda bizi yaşlı bir erməni kişisi qarşıladı. Kim olduğumuzu və nə üçün gəldiyimizi biləndə, həmin qoca Ziya müəllimə yaxınlaşdı, “ağam gəlib” dedi. Əvvəlcə ayaqlarına düşdü, sonra isə onun əlindən öpməyə başladı. Dedi ki, mən Eyyub ağanın nökrəri olmuşam, onun malına-heyvanına baxmışam. Hər şey aydın idi: Eyyub ağanın ailəsini sürgün etdikdən sonra onun mülkünü nökrəri erməniyə veriblərmiş. Ziya müəllim ata ocağını gəzdi, bir qədər də torpaq götürdü, kənddən çıxdıq. Qəhər içində olan Ziya müəllim xeyli müddət danışmadı. Bu böyük insan 1978-ci ilin sentyabrında dünyasını dəyişdi.

Cəmi 45 il ömür sürmüş vətənpərvər, xeyirxah şəxsiyyət Ziya müəllim yaşasaydı 70 yaşı olacaqdı. Lakin taleyin üzü dönük imiş.

Ziya müəllimin əziz adını, xatirəsini qəlblərində yaşadan üç övladı var: Aytən, Xatirə və Sədaqət. Hər üçü ailəlidir. Aytən orta məktəblərin birində rus dilindən, Sədaqət isə ingilis dilindən dərs deyirlər. Xatirə isə Xarici Dillər İnstitutunun Azərbaycan tarixi kafedrasında baş müəllim vəzifəsində çalışır.

Ziya müəllim onu tanıyanların hamısının qəlbində ən uca bir zirvədir – özü də əbədi. Bu şəxsiyyət haqqında sözlərimizi şair Rasim Kərimlinin sözlərilə bitiririk:

*İnsanı ucaldan insan özüymüş,
Vuran üreyiymiş, gören gözüymüş,
“Ot kökü üstə bitər” – doğru sözüymüş,
Koroğlu nəslindən qalan Ziyasan!*

Vaqif Nəsirov

Ad günün mübarək!

Bilmirik sevinək, ya kədərlənək,
Bilmirik bu günü necə qeyd edək.
Söylə, təbrik üçün biz hara gedək,
Ad günün mübarək, sevimli ata!

Niyə elə məlul-məlul baxırsan,
Qızlarını yandırırısan, yaxırısan.
Nəvələri Sən babasız sıxırısan.
Ad günün mübarək, sevimli ata!

Həsəratini biz çəkmişik illərlə,
Təsəlli tapmışıq biz şəkillərlə,
Təbrikə gəlmişik qızılgüllərlə,
Yetmişin mübarək, sevimli ata!

Aytən Ziya qızı

TELLİ PƏNAHQIZI:

“QAYALARA ADINI YAZ, MƏMMƏD ARAZ”

“Əsl şair dünyaya gəldiyi gündən çox-çox əvvəl doğulur. O bir zərrəcik kimi öz xalqının ürəyindən qopub doğulacağı torpağa düşür, xalq nəfəsi işığa, istiliyə dönüb ona boy verir, Vətən küləkləri ona səs gətirir, Vətən ağacları qol – verir, Vətən dağları ona böyümək hissi aşılayır” – bu sözləri 1974-cü ildə Məmməd Araz məşhur gürcü həmkarı Georgi Leonidze barədə deyib.

Məmməd Arazın çoxşaxəli, zəngin, fəlsəfi şerlərini oxuyandan sonra bu dəyərlı fikirləri onun özünə ünvanlamağa, öz həyatına şamil etməyə ehtıyac duyur arıf oxucu.

Məmməd Araz da dünyaya insan kimi gəlməmişdən xeyli əvvəl şair doğulmuşdu. 1938-ci ilin 14 oktyabrında doğum günü cisminə hakim olacaq ruhu bu dünyanın gözəlliklərini hissınə, duyğusuna köçürüb Naxçıvanın gözəl guşələrindən birində – dağlar qoynunda yerləşən Nursu kəndindəki bir kasıb komada çörəyi daşdan çıxan bir kişinin evində dünyaya gələcək bir körpənin – Məmməd İnfil oğlunun təfəkkürünə, ilhamına hopacaqdı. Və günlərin bir günü Məmməd Araz adlı bir vulkan püskürəcəkdı. Azərbaycan ədəbiyyatının bağından bir ilham bulağı çağlayacaq poeziyamızda. O Məmməd Araz da dünyanı ağıl-qaralı, yaxşılı-yamanlı köçürəcək ağı kağıza:

*Vətən mənə oğul desə nə dərdim,
Mamır olub qayasında bitərdim-*

deyən şair təsnə ruhunun ehtıyacına, fikrinin həssaslığına həsəd aparmaq, sevgiləri ötəri, məhəbbətləri aldadıcı olan bu dünyaya şair kimi gələn Məmməd Araz üçün dünyanın özəlliyi və gözəlliyi onun hikmətində cəmlənib:

*Bir taleyin oyununda cütlənmiş zərik,
Yüz il qoşa atılsaq da qoşa düşmərik,
Bir zərrənin işığına milyonlar şərik,
Dünya sənın, dünya mənim,*

dünya heç kəsın...

Heç kəsın və hamının olan dünyanın gərdisini görən, onun dönə-dənə sevinc və kədərini, nəş‘ə və faciəsini öz taleyində yaşayan Məmməd Araz çoxlarının eyninə almadığı, gərdisini başa düşmədiyi bu aləmin “iç üzünü” açıb göstərməyə çalışır:

*Bu get-gəllər bazarına dəvədi dünya,
Bu ömür -gün naxışına həvədi dünya,
Əbədiyə qəh-qəh çəkər, əbədi dünya,
Dünya sənın, dünya mənim,*

dünya heç kimin...

Böyük ədəbiyyata gələn axının arasından seçilmək çətindir. Yaradıcılıq deyilən dəryada hər kəsın fərqlənməsi, onun istedad və zəhmətinin, axtarış və ətalət qabiliyyəti-

nin ölçülməsi (M.A.) üçün müəyyən vaxt lazım gəlir. Bu imtahandan çıxmaqsa hər qələm sahibinin, sənətin ağır yükünə çiyin vermək istəyənin hünəri deyil. Ancaq Məmməd Araz gəldi, sözünün çəkisini sübuta yetirdi, özünü təsdiqlədi, “Sənətkardan xaric sənətin gözəlliyi yoxdur. O varlıq sənətkarın fikrindən mayalanır, qəlbində yetkinləşir, zəhmətində dünyaya gəlir”-dedi şair. Şair minlərlə həmvətəninə bu torpağı sözdə deyil, əməldə göz bəbəyi kimi qorumağı tövsiyə edirdi.

Bu gün Məmməd Araz sözün qədrini bilən, onu məqamında işlətməyi bacaran sənətkardır. O sadə dildə yazır, hamının başa düşə biləcəyi sözlərdən poeziya qalası ucaldır:

*Bir çaydan su içir güzəşt də, qəsd də,
Od da var, buz da var insan qanında.
Kimi söz acıdır qızıl qəfəsdə,
Kimi qum sovurur söz xırmanında.*

Məmməd Araz zamandan uca durmağı bacaran qələm əhlidir. Onunçün həyatın, ömrün orta həddi yoxdur, ya yüksək əyarlı vətəndaşlıq qeyrəti, yurd məhəbbəti, övladlıq sədaqəti var, ya da riyakara, alçaq və rəzilə şapalaq kimi çırpılacaq nifrət hissi. Qələminə taleyini, sözünə sağlamlığını, misrasına işini qurban verəni əymək, sındırmaq, fikrindən daşındırmaq mümkünsüzdür. Şair canından, övladlarından çox sevdiyi gözəlim Azərbaycanın qara günlərinə rəngli eynək arxasından baxmağı bacarmır, baxmaq istəmir:

*Bu da azadlıqdır, bəlkə, İlahi,
Dilənçi yetirir ölkə, İlahi!
Vuruşa bilərmə dilənçi sabah,
Kimə arxalansın bu ölkə sabah?
Bir sürü canavar yığaq bəlkə biz,
Göndərək bizimçün vuruşa bəlkə.
Daşlara süd verən yurdum, hardasan?
“Vətənim!” hayqıran ordum hardasan?
İlahi, kardımı, kordumu dünya
Bu ağ həqiqəti görmürmü, dünya?-*

deyə sual edən Məmməd Araz əslində bu sualın cavabını bəlkə də hamıdan yaxşı bilir:

*Yer üzündə hər nə qədər insan yaşar,
Yer üzündə o qədər də şeytan yaşar.
Hər dünyədən, hər müşküldən hali şeytan
Yolçu şeytan,
Sülən şeytan,
Ala şeytan!
Onu insan doğmayıbsa,
Hardan belə bu qədərdir?
Şeytan almaz insan dərsi*

*İnsan alar şeytan dərsi.
Şeytan işi düzün tərsi
Tərsin düzü olmur, olmaz...*

Şair yaxşı bilir ki, “iti bazarında atından baha” olan dünyada hər şey aldadıcı, hər şey ötəri, hər şey ömür adlı nəğməsini yaşamaq üçün bəhanədir.

*Uzaqdan baxırsan, ağappaq, təmiz,
Yaxına gəlirsən qurd düşüb qara.
Yadıma düşür ki, bəzən hissimiz,
Asanca aldanır bu ağıqlara.*

Amma şair uşaq sadələvhlüyü ilə bu yalanlara inanmaq istəyir. Məmməd Araz qəlbindəki o İlahi sevgini yalanların qara buludundan qoparmağa çalışır:

*Tarix qayalarda yazı qalımı?
Çoxu çoxdan itib, azı qalımı?
Dağ öz duruşundan razı qalımı?
Yalan yarğanlara nağıl söyləsək,
Sən kimə gərəksən,
Mən kimə gerek?*

Amma kimdir bu gerçəkliyi qəbul edən, bu reallığa könül verən. İnsan olan kəsin qanında, canında yaşayan şeytanlıq onu zaman-zaman yolundan çıxarır, kiminsə anasını ağlar, balasını yetim qoymaq üçün dəridən-qabıqdan çıxanlar sinələrinə döyüb özlərini qəhrəman sayanda şair daha çox onların halına yanır, belə nankorların xislətindəki yaramazlıqdan narahat olur:

*Aldatmaq da aldanılmaq deyilmi,
Zəhər vermək, zəhər almaq deyilmi,
Yaxşı quyu tərs badalaq deyilmi,
Elə birdir: yıxılıb get, yıxıb get!*

Poeziyanın səfasından daha çox cəfasını dadan, “istisinə isinməyib tüstüsünə kor olan” sənətkar hərdən insanlardan küsüb özünü Allahın dağına, daşına, dənizinə qarşı bilir, onlarla dərdləşir, sirri onlarla bölüşür, nə vaxtsa hissə qapılıb, bəzən də zamanənin tələbi ilə ayaqlaşmaq məcburiyyətində qalıb yersiz söz oyununa qurban verdiklərindən üzr istəməyi də şəninə sığışdırır:

*Şə'ninə nə qədər şər yazmışam
Sahil qumlarına şər yazmışam.
Zəhər içirəkən balıqlarına,
Səltənət demişəm buruqlarına.
Bir az gec ayıldığ, amma ayıldığ,
Çirkab nəfəsləri sudan ayırdığ.
Bulanıq suları duruldan diyar,
Sözü də qurular, ağı da yuyar.
Dəniz, bu göylüyə bağışla məni,
Bir də böyüklüyə bağışla məni!*

Ömrünün ən gözəl, duyğulu və qıvraq anlarını, sağlamlığının mənəm-mənəm deyən vaxtlarını yollarda keçirən, ürəyinə “mənə biganəlik öyrət!” deyən, həyatın dolanbac yollarında qəsdən ayağı altına diyirlənən daşlara ilişib büdrəyən, amma yıxılmayan şair üçün dünyanın mənası mübarizədən doğulan ümiddir və bu ümidin təsəllisidir onu sakitləşdirən, taleyin qisməti ilə barışdıran:

*Öz ömrümü şum elədi öz əlim.
Yazında gül, payızında xəzəlim.
Gündoğandan, günbatana mənzilim
Bu da belə bir ömürdü, yaşadım...*

Yaşanan illərin toplusu olan ömür payı Məmməd Arazın əzabları ilə müqayisədə bəlkə də çox solğun, çox əhəmiyyətsiz görünə bilər. Lakin bu böyük insanın dözümlü tükənmir, ürəyi heydən düşmüş, düşüncələrinin üstünü toz almır:

*Məmməd Araz,
Əzilsən də əzim-əzim,
Araz boyu meh olmazsan bircə əsim,
Ürəyindən ürəklərə köçüləsi
Nur daşqını, nur tufanı qalır hələ.*

Məmməd Araz 50-ci illərdə poeziyaya gəldiyindən daha çox bayağı fikir axınından, zahiri təntənədən, pafoslu tərənnümdən cəsarətlə sıyrılıb çıxmağı bacardığından o daha çox insan mənəviyyatının dəyişikliklərini, zərif duyğularını, məhəbbət və nifrətini, səadət və xoşbəxtliyini ön plana çəkir. Partiyalı ədəbiyyat, “sosializmin təntənəsi, kommunizmin şüarlılıq vüsəti” şairin şerlərindən çox uzaqdı, onun üçün insanın iç dünyasını təlatümə gətirən duyğular, insanı düşündürməyə qadir olan hisslər daha çox nəzərə çarpır:

*Bilirəm, mən sənəin göz yaşlarınam,
Donub gözlərində qalan deyiləm.
Bir mələk donunda girib qoynuna
Sonra şahmar kimi çalan deyiləm.*

*Hər eşqin yolu var, hər ömrün yarı,
Yeri, bu ümidlər yolunda yarı,
Daha nə gizlədim çalınmış yarı,
Kökləyən deyiləm, çalan deyiləm.*

Məmməd Araz dilimizin gözəlliyinin, çoxçalarlığını, sadə kəlmələrin müxtəlif məqamlarda işlənmə formasını çox gözəl bilir, hamının başa düşdüyü dildə yazır, elə buna görə də onu hamı sevir.

Son 20 ildə milli Azərbaycan şerinin ən kamil, yadda qalan nümunələrini yaradan Məmməd Arazın dillər əzbəri olmuş şerləri indi təkcə onun şəxsi təəyyülünün məhsulu deyil, xalqın sərvəti, xalqın malıdır. Bu gün Azərbaycanda böyükdən kiçiyə elə bir oxucu tapılmaz ki, Məmməd Araz yaradıcılığına biganə qalsın, onun bir və ya bir neçə şerini əzbər bilməsin.

Başımıza fəlakətlər, müsibətlər gələndə, millətimiz dönə-dönə torpağıyla, canı-qanı ilə imtahana çəkildə Məmməd Araz ən sağlam, ən gümrəh, düşüncəli, dəyanət və ləyaqət simvolu, mübarizə əzmi ilə dop-dolu şerlər yazmağı bacardı:

*Hayqır könlüm, bundan bəter çağ hanı,
İnsan yanır, torpaq yanır, dağ yanır,
Bacım, indi ağlamağa vaxt hanı,
Qardaş deyib, yurddaş deyib ağlama,
Ağlamağın yeri deyil, ağlama.*

İnanmıram ki, bu misraları oxuyanların yumruqları düyünlənməsin, ümitsizlik və bədbinlikdən çırpınıb çıxmasın, mə'nən dirçəlməsin, vətəndaşlıq yangısı ilə dizində təpər, qolunda qüvvət hiss etməsin.

Bu gün Məmməd Araz Azərbaycan poeziyasının lirik-romantik və lirik-psixoloji üslubda yazan ən məhsuldar sənətkarlarındanır. Səksəninci illərdən üzü bu yana ədəbiyyatımızda Məmməd Araz məktəbi formalaşmağa başlayıb. Poeziyaya gələn gənclərin bir çoxu məhz Məmməd Araz kimi yazmağa, düşünməyə çalışır, onun poetik ab-havası ilə nəfəs almağa can atırlar.

Məmməd Arazın tale şairi olduğu hamıya bəllidir. O seçdiyi mövzunu öz taleyinin süzgəcindən keçirir, öz qayğılarından, kədər və sevinclərindən yazır, bir sözlə, dərini, duyğu düşüncələrini ömrünün-gününün köynəyindən keçirir. Məmməd Arazın şerləri Məmməd Arazın taleyinə bənzəyir.

Yaşadığı ömürdən gileylənmək, şikayətlənmək, kimlərsə nələrdəsə günahlandırmaq, dünyaya, onun əsəri sayılan insana nifrət etmək heç fikrindən də keçmir şairin. Əksinə, inamla deyir ki:

*Zarımağa ömür deyib ağlama,
Hər ölümə ölüm deyib ağlama,
Tale deyib, haqlı döyüb ağlama
Bu da belə bir ömürdü, yaşadım.*

Məmməd Araz şəxsi taleyi mənsub olduğu xalqın milli tarixi taleyinin üzvü bir parçasıdır. Şair öz ömrünü yaza-yaza millətinin taleyinin ifadəçisi, tərcümanı, daş yaddaşı, yazılı salnaməsi olur. Həm də bu dərdlərin, kədərlərin hamısını öz canında yaşayır. Çünki şair yaxşı bilir ki:

*Söz gerek oxkeçməz qayadan keçə,
Yoxdursa sözünün kəsəri, yazma.
Özün sevməyincə, seilməyincə,
Özgədən məhəbbət əsəri yazma.*

Məmməd Araz könül şairidir. Ürəyinin qanını “uf” demədən şerlərinin damarına sıxmağı ən böyük xoşbəxtlik sayan şair, “Ürəyimsiz kəlmə yazan deyiləm”-deyəndə də, oxucu üçün adicə söz timsalında olan cümlələri şahənə misralara çevirəndə də o, ürəyi ilə dərədləşir, ona güvənir. Bu sevin, duyan, bəzən mühakimə edən, bəzənsə haqq qazandıran, bəzən daş-qaya kimi sərt, bəzən də ipək kimi yumşaq ürəksə heç vaxt nə şairin, nə də bizim zəndimizi azdırmır.

TORPAĞIN YAĞLI AŞIYIQ

Kimi zilə qalxıb ötür,
Kimi enir, pəsə, qardaş.
Bir şeytanın oyunuyla
Hamı girir bəsə, qardaş.

Yoldaş olub ağ-qaraya,
Yol gedirik son saraya.
Çəpik çalıb hay-haraya
Veririk səs-səsə, qardaş.

Hökmü sərt di fələyin də,
Ələnirik ələyində.
Peşəsidi küləyin də
Hara gəldi əsə, qardaş.

Torpağın yağlı aşırıq,
Atılan sapand daşırıq.
Gah dahiyik, gah naşırıq,
Anlamıram kəsə, qardaş.

Can atırıq, Mənsur, kefə,
Səhər işə, axşam evə.
O dünyanı bircə dəfə,
Düşünmürük nəsə, qardaş.

MƏNSUR

ƏKSİM KÖLGƏMLƏ ÖPÜŞÜR

Bu qəm mə nə naz-nemətdi
Udsam çeynəyə-çeynəyə.
Dərdimi yavanlıq edib
Yedim öynədən-öynəyə.

Zirvələrdə bir ov üçün,
Ömrü qoydum girov üçün.
Ya Şah dağı, Murov üçün
Qəlbim göynəyə-göynəyə.

İtibdi dünyanın zəndi,
Seçilmir şəhəri, kəndi.
İşıq bizlərə düşməndi
Möhtac qaldıq kor eynəyə.

İllər apardı vaxtımı,
Atdım sultanlıq taxtımı.
Eh, qaragünlü baxtımı
Bükəmmədim ağ köynəyə.

Mənsur, xoş anlar ötüşür,
Əksim kölgəmlə öpüşür,
Fikirlərim kələf düşür
Keçir sap kimi iynəyə.

QAPIMI DÖYMƏ, DİLƏNÇİ

Oyatma yatan şəhəri,
Qapımı döymə, dilənçi.
Gözlə açılan şəhəri
Qapımı döymə, dilənçi.

Quruyubdu verən qolum,
Kəsilibdi sağım, solum.
Gecə vaxtı, qurban olum,
Qapımı döymə, dilənçi.

Evdə bir şey yox gətirəm,
Hayına çətin yetərəm,
Vallah, mən səndən betərəm,
Qapımı döymə, dilənçi.

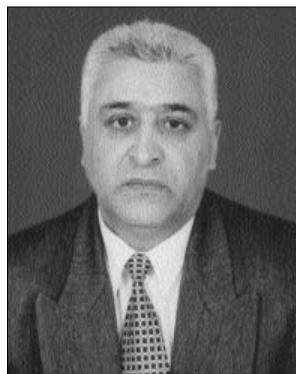
Nəyim vardı yel sovurub,
Yağış tutub, dolu vurub,
Pul kisəmi gün qovurub,
Qapımı döymə, dilənçi.

Mənsur, artıb yetim, yesir,
Kimə lazım belə əsir,
Nə mən suçlu, nə sən təqsir,
Qapımı döymə, dilənçi.

GECƏ YAMAN UZUN

Göyçədə anadan olub. ATU-nun əsaslı kitabxanasının elmi işlər üzrə direktor müavini. Müxtəlif mətbuat orqanlarında yazıları dərc olunur. Bir kitab müəllifidir.

Gecə yaman uzun gecə,
Yuxu gəlmir gözlərimə.
Gecə yaman sirli gecə,
Naxış vurur sözlərimə.
Dünyam ilə əlləşirəm,
Yumaq kimi helləşirəm.
Tale, sənə dilləşirəm,
Güc ver, mənim dizlərimə.
Əliyməyim namərdə mən,
Düşməyim bir dərdə mən.
Ayıq durum səngərdə mən,
Düşməni gələr izlərimə.
Uzaq olsun fitnə-felin,
Haqq səsinə çağır gəlirəm.
Nura dönüm səpələnirəm,
Çöllərimə, düzlərimə.

Saša ƏLİYEV

MƏN

Tale, qırma qanadımı,
Hələ quş tək səkirəm mən,
Xar eyləmə pak adımlı.
Öz yükümü çəkirəm mən.
Ömür keçib, yaş yaradı,
Könlüm yaman tez qaradı,
Ağ saçlarım dağ qaradı,
Bəxtim, yoxsa çökürəm mən.
Aylar, illər sına məni,
Vəfasızam qına məni,
Sayqısızam yana məni,
Min düşüncə, fikirəm mən.
El həsrəti, vətən dərdi,
Sənəm altda lap göyərdi.
Tanrım mənə nələr verdi,
Şum eyləyib əkirəm mən.

MÜTƏLLİM HƏSƏNOV

***Əslən Zəngilanlıdır. Qaçqın taleyi yaşayır.
Dil-ədəbiyyat müəllimidir.***

AYRILIQ

Göz yaşı bir həsrət, niskil bulağı,
Süzüb badəsinə içdi ayrılıq,
Çevrilib cütçüyə əldə orağı,
Ömrü asta-asta biçdi ayrılıq.

Ümidlər puç olan yalan dünyada,
Yaxşı yamanıyla qalan dünyada,
Nadanlar əlində talan dünyada,
Dönməyə qapımı seçdi ayrılıq.

Nizamı ağırlar üstə düzüldü,
Fəqət nə səngidi, nə də üzüldü,
Dünən, bu gün deyil, düz səkkiz ildi,
Aradan naz ilə keçdi ayrılıq.

Mütəllim, inamla boylan sabaha,
Yol vermə həyatda amana, aha,
Əyilmə heç vədə, batma günaha,
Bir də görərsən ki, köçdü ayrılıq.

ZAMANLA SÖHBƏT

Hıçqıran buludun göz yaşıyam mən,
Günəşin qovuyam, od daşıyam mən,
Çor-çopur qayayam, yurd daşıyam mən.
Zaman, gəl mənimlə girmə savaşa,
Qoy yaşayım dərdlərimlə baş-başa.

Beş müdrikim, beş aqilim gedibdi,
Süd qoxulu qönçə gülüm gedibdi,
Neçə-neçə əhli-dilim gedibdi.
Zaman, gəl mənimlə girmə savaşa,
Qoy yaşayım dərdlərimlə baş-başa.

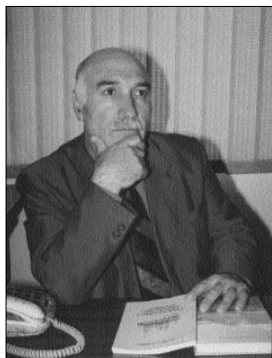
Durna qatarıydıq nizam pozuldu,
Qəriblikdə neçə məzar qazıldı,
Yuxularım yaman tərsə yozuldu.
Zaman, gəl mənimlə girmə savaşa,
Qoy yaşayım dərdlərimlə baş-başa.

Nəsillər yadlaşır biri-birinə,
Heç kəs qalmır kim sərin dərd-sərinə,
Utanıram, vallah, sənin yerinə.
Zaman, gəl mənimlə girmə savaşa,
Qoy yaşayım dərdlərimlə baş-başa.

Sirr deyil, nə vaxtsa durulacaqsan,
Yaxşılıq üstündə qurulacaqsan,
Bəd əməllərindən yorulacaqsan.
Zaman, gəl mənimlə girmə savaşa,
Qoy yaşayım dərdlərimlə baş-başa.

Qınaq yeri oldun, daş atmasan da,
Bir quşun burnunu qanatmasan da,
Köməyə çatmağa can atmasan da.
Zaman, gəl mənimlə girmə savaşa,
Qoy yaşayım dərdlərimlə baş-başa.

Hər anın dən kimi üyünüb gedir,
Səndən kam alanlar öyünüb gedir,
Bəxt var kirkirəndə döyülüb gedir.
Zaman, gəl mənimlə girmə savaşa,
Qoy yaşayım dərdlərimlə baş-başa.

FİRİDUN QƏMBƏR

***Göyçə mahalında doğulub. İki kitab müəllifidir.
Şəri qəzetimizdə ilk dəfə çap edilir.***

YAŞAYASAN

Yanmayasan ömrə-günə,
Paxıl kor ola tüstünə.
Düşmən girsə də qəsdinə,
Bilə-bilə yaşayasan.
İnsan bu dünyanın qulu,
Xeyir-şərdi sağı-solu.
Həyat sürüb fərəh dolu,
Gülə-gülə yaşayasan.
Tanıyasan öz yerini,
Unudasan dərd-sərini.
Halal zəhmətlə tərini,
Silə-silə yaşayasan.
Nələr gördüm, ay Firidun,
Qan ağladı elin-yurdun.
Sən qürbətdə yuva qurdun,
Ölə-ölə yaşayasan.

HAYİFSAN

(Yolunu azan bir dlistuma)

Axma hər qarşından ötən qadına,
Ləkə gətirərsən təmiz adına.
Qohumun-yaxının çatmaz dadına,
Gəl belə kükrəyib dolma, hayıfsan.

Hələ anlamırsan yaxşı-yamanı,
Saxla əmanəti, gələr zamanı.
Qocaldıqca tanıyarsan hamını,
Tez açılıb tez də solma, hayıfsan.

Qəlbimin səsiylə səslədim səni,
Uca bir zirvədə bəslədim səni,
Qov getsin başından dumanı, çəni,
Taledən bədgüman olma, hayıfsan.

Firidun Qəmbərəm, söyləsəm düzün.
Saxta məhəbbətin görmüşəm yüzün.
El-oba içində utanar üzün,
Güc olar, saçını yolma, hayıfsan.

DƏRD MƏNƏ YAMAN ÖYRƏŞİB

Hara getsəm tapır məni
Dərd mənə yaman öyrəşib.
Bir yad yerə apar məni,
Dərd mənə yaman öyrəşib.

Tutuşubdu közə sinəm,
O gülənin bir gözü nəm.
Bilir ki, dərdə dözənəm,
Dərd mənə yaman öyrəşib.

İnsan varmı dərd-qəmi yox,
Dərdlərimin məlhəmi yox.
Məndən yaxın həmdəmi yox,
Dərd mənə yaman öyrəşib.

Həm atadı, həm anadı,
Təsəllimin dərdədi adı.
Gəlib yaxamı tanıdı,
Dərd mənə yaman öyrəşib.

Gözlərimə baxıb getmir,
Sözlərimə baxıb getmir.
Ha qovuram çıxıb getmir,
Dərd mənə yaman öyrəşib.

BİLMİR

Yaşın tüstüsündə boğulur quru,
Qurunun oduna yaş yana bilmir.
Əli çəkcə tutan yıxır, uçurur,-
Bənnə divar hörmür, daş yona bilmir.

Gəlib meşəyə də çıxdı ehtiyac,
Çaqqalı tox gəzir, canavarı ac.
Sənin də yarpağın solub, ay ağac,
Yoxsa budağına qüş qona bilmir?

İştah diş altında, şiş közün üstə,
Adam öldürürlər “qaş-göz”ün üstə.
Adi yaraşıqdı qaş gözün üstə,
Gözün istəyini qaş qana bilmir.

ARİF MƏMMƏDLİ

TARİX SƏNƏDLƏRİN DİLİ İLƏ

Ə. ƏLƏKBƏRLİ,

filologiya elmləri namizədi

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN ERMƏNİLƏŞDİRİLMƏSİ

Ermənilərin Cənubi Qafqazda, xüsusilə Qərbi Azərbaycan (indiki Ermənistan) ərazisində məskunlaşma cəhdlərinin nə az, nə çox – düz 500 illik tarixi var. 1431-ci ilə qədər Cənubi Qafqazda heç bir ciddi dayağı olmayan, bu ərazilərə Yaxın Şərqdən ancaq tacir və mövsümi işçilər kimi gəlib-gedən hay-ermənilər həmin il bu torpaqlarda möhkəmlənmək üçün ilk addımlarını atırlar. 1431-ci ildə Qriqor Makulu adlı bir nəfər İran ermənisi Ağqoyunlu Yaqub padşahın nümayəndəsi Əmir Rüstəmdən 525 dinara Vağarşabad (Üçkilse) kəndinin bir hissəsini və bir neçə ətraf kəndlərin ərazisini satın alır.

Bu hadisədən 10 il sonra – 1441-ci ildə erməni kilsə kafedrası Sis şəhərindən Vağarşabad şəhərinə köçürülür və iki il sonra - 1443-cü ildə həmin Qriqor Makulu Səid bəydən 8040 dinara Vağarşabad kəndinin qalan torpaqlarını da satın alır və özü həmin il dünya haylarının katolikosu seçilərək 1461-ci ilə qədər bu vəzifədə çalışır. Elə o vaxtdan da Üçkilse (Ecmiədzin) katolikoslarının kilsə ətrafındakı türk torpaqlarını, kəndlərini pulla alıb kilsənin tərkibinə qatması bir ənənəyə çevrilir.

Budur Qərbi Azərbaycan torpaqlarının paylaşdırılmağa başlanılmasının gerçək tarixi! Bu tarixin birinci mərhələsi XV-XVI yüzilləri, ikinci mərhələsi XVII-XVIII yüzilləri, üçüncü mərhələsi XIX yüzili, dördüncü mərhələsi XX yüz ili əhatə edir. Əgər birinci mərhələ ermənilərin üç-üç, beş-beş köçüb bölgədə məskunlaşmaq cəhdləri ilə səciyyəlidirsə, ikinci mərhələdə əsas diqqət Qərbi Azərbaycan ərazisindəki qədim arman-türk xristian məbədlərinin hay-erməni kilsəsi kimi bərpa olunub istifadə edilməsinə yönəldilir. Bu mərhələdə ermənilər öz dini dayaqlarını möhkəmlətməyə, kilsələri özlərinin milli mərkəzlərinə çevirməyə nail olurlar.

Üçüncü mərhələdə Cənubi Qafqazın Rusiya tərəfindən işğalı nəticəsində İrandan və Türkiyədən ermənilər kütləvi şəkildə Azərbaycan torpaqlarına köçürülür, İrəvan, Naxçıvan və Qarabağ xanlıqları ərazilərində məskunlaşdırılırlar.

Tədricən bölgədə mövqelərini möhkəmlədən ermənilər artıq XIX yüzilin sonlarında türk-müsəlman əhaliyə qarşı açıq silahlı mübarizəyə hazırlşırlar. 1890-cı ildə Tiflis şəhərində erməni Daşnaksütyun partiyasının təsis edilməsi ilə bölgədə yeni fəlakətlərin bünövrəsi qoyulur.

Nəhayət, dördüncü mərhələdə silahlı erməni dəstələri Qafqaza azərbaycanlıların kütləvi soyqırımına başladılar. 1905-ci ildə Naxçıvanda, İrəvanda, Cəbrayıl, Şuşada, Zəngəzurd, Bakıda, Tiflisdə, Qazaxda qan su yerinə axır. Vaxtilə İrandan, Türkiyədən köçürülüb gətirilmiş ermənilər əllərinə silah alıb, top-tüfəng götürüb, dinc müsəlman əhalini qətlə yetirir, evlərə, kəndlərə od vurub yandırır, qocalara, qadınlara, uşaqlara amansızcasına divan tuturlar.

1917-1920-ci illərdə Cənubi Qafqazda erməni vəhşiliyi yenidən tüğyan edir və Azərbaycan xalqı bəlkə də tarixdə analoqu çox az olan bir soyqırımına məruz qalır.

Qərbi Azərbaycandan, Naxçıvan ərazilərindəki demək olar ki, bütün kəndlər qəddarçasına məhv edilir, sağ qalan əhali Arazın o tayına – İrana, Türkiyəyə qovulur. Azərbaycanın Bakı, Gəncə, Quba, Şamaxı, Göyçay, Qarabağ bölgələrində yüz minlərlə dinc əhali qılıncdan keçirilir.

Sovet hakimiyyəti illərində də məkrli niyyətlərindən əl çəkməyən ermənilər addım-addım öz məqsədlərinə doğru getməkdə davam edirlər. Bu dəfə onlar öz niyyətlərini artıq rəsmi dövlət qərarları ilə həyata keçirirlər. Qərbi Azərbaycan ərazisinin tam erməniləşdirilməsi ilə bağlı 1940-cı illərdən başlayaraq Ermənistan rəhbərliyinin ardıcıl cəhdləri, onların nail olduğu SSRİ qərarları dediklərimizi bir daha təsdiq edir. Oxucular üçün maraqlı olacağını nəzərə alaraq həmin sənədlərdən bir qismini dərc edirik.

Beləliklə, 1941-1945-ci illər müharibəsi qurtardıqdan az sonra Ermənistan K (b) P MK-nın katibi Qr. Arutyunov Dağlıq Qarabağın Azərbaycandan alınıb Ermənistanə verilməsi ilə bağlı 1945-ci ilin noyabrında aşağıdakı məktubla İ.V.Stalinə müraciət edir:

“RK(b) MK-ya, yoldaş Stalinə”

İosif Vissarionoviç!

Ermənistan ərazisinə bitişik olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti 1923-cü ildən Azərbaycan SSR-nin tərkibinə daxildir. Bu vilayətin əhalisi əsasən ermənilərdir. 153 min nəfər əhalidən 137 mini ermənidir.

Dağlıq Qarabağın kənd təsərrüfatı Ermənistanın dağlıq hissəsinin təsərrüfatı ilə eyniyyət təşkil edir. Dağlıq Qarabağın Ermənistanın tərkibinə daxil edilməsi onun inkişafına xeyli köməklik göstərir, təsərrüfata rəhbərlik işini yaxşılaşdırardı. Ermənistanın respublika orqanları tərəfindən rəhbərlik şəraitində əhaliyə ana dilində mədəni-kütləvi və siyasi xidmət işi daha da güclənərdi.

Dağlıq Qarabağ vilayətinin Ermənistanın tərkibinə qatılması yerli kadrlara Ermənistanın ali məktəblərində öz təhsillərini davam etdirməyə imkan verərdi. Digər tərəfdən, Ermənistan SSR Dağlıq Qarabağdan öz işgüzarlığı ilə seçilən milli kadrlar əldə edə bilərdi. Halbuki hazırda onlardan Azərbaycanda, təbii ki, tam istifadə olunması mümkün deyil.

Dağlıq Qarabağ əhalisinin bu istəyindən çıxış edərək, Ermənistan MK-sı və Xalq Komissarları Soveti Azərbaycan SSR- nin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin “Qarabağ vilayəti” şəklində Ermənistan SSR-nin tərkibinə qatılması təklifini ÜİK (b) MK-nın və İttifaq Hökumətinin müzakirəsinə təqdim edir.

Bu məsələnin müsbət həlli halında Ermənistan MK-sı və Xalq Komissarları Soveti Qarabağın keçmiş mərkəzi olan və Sovet Hakimiyyətinin qurulması ərəfəsində dağıdılmış Şuşa şəhərinin bərpası təklifi ilə Hökumətə müraciət edəcəkdir.

Ermənistan K(b)PMK-nın katibi
Noyabr 1945-ci il”

Qr. Arutyunov

(Davamı gələn sayımızda)

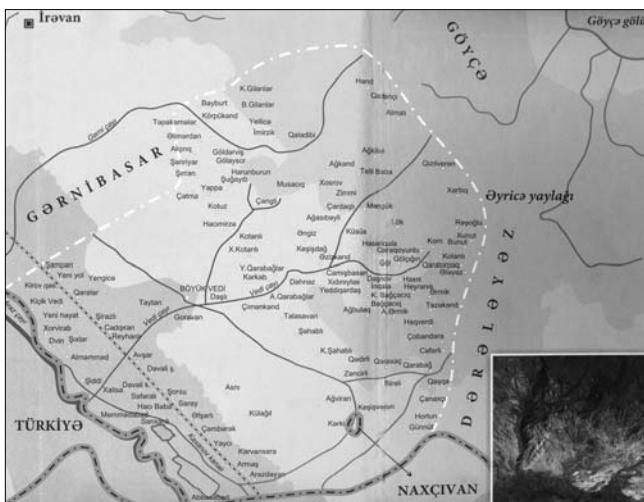
filologiya elmləri namizədi:

Vedibasar mahalının toponimləri

BAĞÇACIQ

Vedi rayonunda kənd olmuşdur. Rayon mərkəzindən 22-23 km şimal-şərqdə, Vedi çayının yanında yerləşirdi. 1590-cı il tarixli “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə, Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Kənddə 1873-cü ildə 236, 1886-cı ildə 361, 1897-cı ildə 373, 1904-cü ildə 618, 1914-cü ildə 680, 1916-cı ildə 455 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-19-cu illərdə azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən qırğınlarla qovulmuşdur. Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra kəndi məcburi tərk etmiş azərbaycanlılar geri dönə bilməmişlər.

Kənddə 1922-ci ildə 88 nəfər, 1926-cı ildə 130 nəfər, 1931-ci ildə 162 nəfər, 1939-cu ildə 270 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. SSRİ Nazirlər Sovetinin xüsusi qərarı ilə 1948-49-cu illərdə kəndin əsil sakinləri – azərbaycanlılar tarixi-etnik torpaqlarından çıxarılaraq Azərbaycana köçürülmüş və kənd 1959-cu ildə ləğv edilmişdir. İndi ölü kənddir.

Toponim **bağça** sözünə **cıq** şəkilçisinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Fitotoponimdir. Quruluşca düzəltmə toponimdir.

BAYBURT

Vedi rayonunda kənd. Rayon mərkəzindən 24 km cənub-şərqdə, Azad çayının Milli qolunun salilində yerləşir. “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə qeyd edilmişdir. V əsrdən mövcuddur (Ermənistan Sovet Ensiklopediyası, II c., İrəvan, 1976, s. 264).

Kənddə 1831-ci ildə 96 nəfər, 1873-cü ildə 143 nəfər, 1886-cı ildə 183 nəfər, 1897-ci ildə 224 nəfər, 1904-cü ildə 201 nəfər, 1914-cü ildə 284 nəfər, 1916-cı il-

də 465 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-1919-cu illərdə azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən quğınlarla qovulmuşdur.

1920-ci ildə indiki Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra sağ qalan azərbaycanlılar geri-öz kəndlərinə qayıda bilmişdir. 1922-ci ildə burada 55, 1926-cı ildə 49, 1931-ci ildə 140, 1959-cu ildə 151, 1979-cu ildə 150 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

SSRİ Nazirlər Sovetinin xüsusi qərarı ilə kəndin əsil sakinləri – azərbaycanlılar 1948-49-cu illərdə tarixi-etnik torpaqlarından deportasiya edilərək Azərbaycana köçürülmüşdür.

Toponim oğuz soyundan olan **bayburt** etnonimi əsasında əmələ gəlmişdir. Qızılbaş tayfalarından birinin də adı **bayburtlu** olmuşdur. Etnotoponimdir. Quruluşca sadə toponimdir.

BALA ZAĞA

Vedi rayonunda kənd olmuşdur. Qafqazın 5 verstlik xəritəsində **Zağa** formasında qeyd edilmişdir.

1897-ci ildə 178 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. XX əsrin əvvəllərində, 1905-1906-cı illərdə azərbaycanlılar deportasiya olunmuşdur və kənd ləğv edilmişdir. İndi xaraba kənddir.

Toponim “kiçik” mənasında işlənən **bala** və “mağara, kaha” mənasında işlənən **zağa** sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Relyef əsasında yaranan mürəkkəb toponimdir.

BİRƏLİ

Vedi rayonunda kənd. Kəndin başqa adı Pirli olmuşdur. Rayon mərkəzindən 32 km məsafədə, Xaçdağının ətəyində yerləşir.

1590-cı il tiraxlı “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə **Pirilər** formasında, 1728-cı ildə tərtib edilmiş “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə **Yuxarı Pirli**, Qafqazın 5 verstlik xəritəsində **Birəli** kimi qeyd edilmişdir.

Birəli toponimi **Pirilər** toponiminin dəyişdirilmiş formasıdır.

Kəndin qədim, ilkin adlarına (Pirilər, Pirli) istinad edib bu qənaətə gəlirik ki, toponim **pirilər // pirli** etnonimi əsasında formalaşmışdır. Etnotoponimdir. Quruluşca sadə toponimdir.

Erm. SSR AS RH-nin 3. VII. 1968-ci il fərmanı ilə kəndin adı dəyişdirilib **Lancar** qoyulmuşdur.

BÖYÜK VEDİ

Vedi rayonunda yaşayış məntəqəsi, şəhər tipli qəsəbə. Vedi rayonunun mərkəzi, Vedibasar çayının yanında yerləşir.

1590-cı il tarixli “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə, 1728-cı il tarixli “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə, Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Burada 1831-ci ildə 799, 1873-cü ildə 1743, 1886-cı ildə 2110, 1897-ci ildə 2792, 1914-cü ildə 2672 nəfər yalnız azərbaycanlı yaşamışdır.

1918-1919-cu illərdə azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən qırğınlarla qovulmuş və 1918-20-ci illərdə İran və Türkiyədən köçürülən ermənilər burada yerləşdirilmişdir.

Burada 1922-ci ildə 1504 nəfər azərbaycanlı, 453 erməni, 1926-cı ildə 1545 nəfər azərbaycanlı, 261 erməni, 1931-ci ildə 1254 nəfər azərbaycanlı, 214 erməni yaşamışdır. Sonralar kəndin əhalisi erməni mənbələrində qarışıq şəkildə göstərilmişdir. 1972-ci ildə burada 5624 nəfər azərbaycanlı və erməni yaşamışdır. 1988-ci ilin noyabr ayında azərbaycanlılar Ermənistan dövləti tərəfindən qırğınlarla qovulmuşdur. İndi Böyük Vedidə yalnız ermənilər yaşayır.

Toponim fərqləndirici əlamət bildirən **böyük** və ərəb dilində “iki dağ arasında olan uzun çuxur dəre”, “bir çayın axdığı yer, çay yatağı”, “çöl, səhra”, “sahə”, “məkan, yer” mənalarında işlənən **vadi** sözlərindən əmələ gəlmişdir. Relyeflə bağlı yaranan toponimdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

Yaşayış məntəqəsinin adı erməni dilində kalka edilərək Medz (böyük) Vedi formasında işlədilir.

BUNUD

Vedi rayonunda kənd. İrəvandan 85 verst məsafədə, Cığın dərəsində, Cığın-su çayının yanında, Topdaq dağının ətəyində yerləşir.

Kənddə 1873-cü ildə 178 nəfər, 1886-cı ildə 173 nəfər, 1897-ci ildə 161 nəfər, 1904-cü ildə 397 nəfər, 1914-cü ildə 437 nəfər, 1916-cı ildə 215 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-19-cu illərdə kəndin sakinləri ermənilər tərəfindən qırğınlarla qovulmuşlar. 1920-ci ildə indiki Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra, azərbaycanlılar 1923-25-ci illərdə öz kəndlərinə dönə bilmişlər.

1926-cı ildə burada 35 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1930-cu illərdə azərbaycanlılar qovularaq kənd ləğv edilmişdir. İndi xaraba kənddir.

Toponim “soy, nəsil” mənasında işlənən **bun** sözünə - **ud** şəkilçisinin artırılması yolu ilə əmələ gəlmişdir. Etnotoponimdir. Quruluşca düşəltmə toponimidir.

Deportasiya

Vaqif ARZUMANLI,
professor

DEPORTASIYA, SOYQIRIM, QAÇQINLIQ

1920-ci ildə Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra daşnak hakimiyyəti dövründə qədim ata-baba yurdlarından didərgin salınmış, Azərbaycana, İrana, Türkiyəyə və Gürcüstana sığınmış müsəlman qaçqınların bir qismi Ermənistandakı öz doğma yurdlarına geri qayıtmağa müvəffəq olmuşdular.

Ermənistan rəhbərləri qaçqınların geri qayıtmasının qarşısını almaq məqsədilə müxtəlif bəhanələr gətirir, onların Ermənistan ərazisinə buraxmaq istəmirdilər. 1922-ci ilin yayında Ermənistan hökuməti guya yoluxucu xəstəliklərin yayılmasını bəhanə edərək, İran ərazisində sığınacaq tapmış qaçqınların Culfa keçid məntəqəsindən keçərək Ermənistana qayıtmalarının qarşısını almaq üçün dəfələrlə Azərbaycan hökumətinə müraciət etmişdi. Vedibasar və Zəngibasar qaçqınlarına o şərtlə geri qayıtmağa icazə vermişdilər ki, onların 1918-1920-ci illərdə ermənilərlə qarşı vuruşmalarda iştirak etməmələri sübuta yetirilmiş olsun.

Lakin Ermənistan hökumətinin müqavimətinə və orada hökm sürən aclıq və səfalətə baxmayaraq 1922-ci ildə 70 mindən artıq qaçqın doğma yurdlarına qayıtmışdı. Müsəlmanların (türklərin və əcəmi kürdlərin) yaşamış olduqları kəndlərin çoxunda Türkiyədən gəlmiş erməni ailələri yerləşdirildiklərindən, qayıdan qaçqınlar ermənilərlə birgə yaşamağa məcbur olmuşdular. Sonralar 80-dən artıq ermənilərlə qarışıq məskənlər beləcə yaranmışdı.

1939-cu il siyahıyaalınmasından 1959-cu il siyahıyaalınmasınadək keçən 20 il ərzində azərbaycanlıların iki dəfə artmaq ehtimalı olduğu halda, 1959-cu ildə Ermənistanda cəmi 107.700 nəfər, yaxud 1939-cu ilə nisbətən 17.800 nəfər az miqdarda türk qalmışdı. Həmin müddətdə azərbaycanlılar artmaq əvəzinə 23,2 faiz azalmışlar.

Bəs Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı repressiyalar necə həyata keçirilirdi? Təbii ki, həmin dövrdə Ermənistan mətbuatında bu məsələ ilə əlaqədar heç bir iz buraxılmamışdır. Lakin həmin dövrdə repressiyadan canını qurtarıb İran və ya Türkiyəyə qaçan mühacirlərin verdikləri məlumatlar Türkiyədə çıxan bir sıra məcmuələrdə öz əksini tapmışdır. 20-ci illərin sonu və 30-cu illərin əvvəllərində bütün Sovet İttifaqında həyata keçirilən kollektivləşmənin ən sərt tədbirləri Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılara qarşı tətbiq edilirdi. İlk növbədə ata-babadan varlı olanların mal-qarasını əllərindən alıb kolxoz təsərrüfatına qatır, özlərini isə “qolçomaq” damğası ilə Qazaxıstana sürgün edirdilər. Bir azdan bu cür tədbirlərin ortabab kəndlilərə də şamil edilməsi, mal-qaradan əlavə əkin sahələrinin də

onların əllərindən alınması Vedibasarda, Zəngibasarda və Qəmərlidə kəndli üsyanlarının baş verməsinə səbəb olmuşdur. Türkiyədə çıxan “Odlu yurd” məcmuəsi (baş redaktoru M.Ə. Rəsulzadə) “Vedibasar və Naxçıvan üsyanı davam edir” başlıqlı məqaləsində yazırdı: “Üsyan bir tərəfdən İrəvana və Göyçə gölünə, digər tərəfdən Ordubad və Zəngəzura sirayət etlənmişdir.

Böyük Vedibasar partizanlarının miqdarı 600 nəfərdir. Partizanalara heç bir tərəfdən yardım edilmir və Qızıl Ordudan aldıkları silah və köylülərin verdikləri ərzaqla keçinirlər.

Zəngəzur, Ordubad, Naxçıvan, Vedibasar və Göyçə partizanları arasında rabitə mövcud olub, Qarabağ-Gəncə və Muğan partizanları ilə əlaqəyə girməyə səy edilir.

Sovet Ermənistanının kommunistlər şurasının rəisi Sedrak Sarkisyan partizanların hücumuna məruz qalaraq öldürülmüşdür. Şofer və arkadaşı ağır yaralanmışdır”.

Getdikcə güclənən Vedibasar üsyanı haqqında həmin məcmuənin başqa bir sayında yazılır: “Minlərlə kəndlinin iştirak etdiyi partizan hərəkəti qüvvətli bir şəkil almışdır. Üsyançılar kollektivləşmə siyasətindən vaz keçilməsini, ərzağın hökumətin qoyduğu qiymətlərlə deyil, sərbəst satılmasını və terrora son verilməsini tələb şüarı altında hərəkət etmədədirlər.. Ən aktiv rolu orta hallı köylülər və əksəriyyətlə şəhər ünsürləri oynamaqdadır”.

“Odlu yurd” məcmuəsi Vedibasar üsyanının yatırılması zamanı qətlə yetirilən Abbasqulu bəy Şadlinskiyin ölümü ilə bağlı indiyədək oxuculara məlum olmayan tamamilə bir məlumat – onun daşnaklar tərəfindən qətlə yetirilməsi haqqında məlumatlar vermişdir. Məcmuənin “Vedibasarda qara bayraq” adlı məqaləsində yazılır: “Zəngibasar, Vedibasar, Gərnibasar və Naxçıvan tərəflərdə üsyan məntəqələrində olan köylərdə qara bayraq çəkilmiş olduğu hüddud boyunda olan müxbirlərimiz tərəfindən xəbər verilməkdədir. Abbasqulu ağanın qrupundan olan köylərdən 80 nəfər 17 tələfat vermək müqabilində Türkiyəyə keçməyə müvəffəq olmuşlar. Ruslar Araz boyunda hüddudu keçərkən öldürdükləri 17 köylünün meyitlərini günlərcə səhrada buraxmışdılar. Türkiyəyə keçməyə müvəffəq olan 63 köylünün söylədiklərinə görə Abbasqulu ağa daşnaklar tərəfindən qətl edilmişdir”.

“Abbasqulu ağa nəçin öldürüldü?” sualına məcmuədə belə cavab verilir: “Hər kəsdən ziyadə bolşevikləri sevindirəcək olan bu qətl hadisəsinə daşnaklar nədən müraciət etmişlər?

Abbasqulu ağa rus inqilabından sonra əksəriyyəti türk olan İrəvan vilayətində süni bir erməni əksəriyyəti yaratmaq üçün türk köylərini yerlə yeksan etməyə başlayan daşnaklara, onların qəhrəmanı androniklərə iki il müqavimət göstərmiş, bu yerlərdə türkün mövcudiyyətini mühafizə etməyə müvəffəq olmuşdur.

O zaman İrəvan vilayətində Zaqafqaziya səminin xüsusi komissiyası 200-dən artıq türk köylərinin məhv edilmiş olduğunu təsbit etmişdi. Abbasqulu ağa daşnakların şeytani tədbirlərinə qarşı gəlmiş və bu sayədə Vədi və Naxçıvan tərəfləri bu soyqırımdan qurtara bilmişdi”.

Ermənistanda azərbaycanlılar yaşayan kəndlərin üsyanı yatırıldıqdan sonra, üsyançıların xeyli hissəsi İran və ya Türkiyəyə qaçmağa məcbur olmuşdularsa da, bu üsyanı bəhanə edərək azərbaycanlı kəndlilərin kütləvi surətdə həbs prosesi başlanmışdı. Həbslərin başlanmasına ikinci bəhanə isə Ermənistanda yaşayan türklərin, azərbaycanlıların İran və Türkiyə ilə qohumluq əlaqələrinin olması və onların guya həmin ölkələrə mühacirət etmiş əksinqilabçı qüvvələrlə əlaqə saxlamaları olmuşdur.

“Odlu yurd” məcmuəsi “İrəvanda həbslər” adlı məqaləsində yazırdı: “İrəvan vilayətində 130 türk millətsevərlər həbsə alınmışlar. Bunlar Rusiyaya sürüləcəklər. Məhbusların arasında Türkiyəyə keçməyə təşəbbüs etməkdə ittiham edilənlərdən Abbas və Məhəmməd Tağı bəylər də vardır. Martin 17-də sürüləcəklərdi. Fəqət Borçalıda və Qazax tərəflərində dəmiryol xəttinin türk köylülərinin əlində olması nəzərə alınaraq hələliklə təxirə salınmışdır”.

Ermənistanda azərbaycanlıların kütləvi repressiyası onları Türkiyəyə qaçıb canlarını qurtarmağa məcbur edirdi. Bu, xüsusilə Türkiyə ilə həmsərhəd rayonlarda kütləvi xarakter almışdı. Ermənistanda yaşayan azərbaycanlılar sərhəd mühafizəsinin zəif olduğu yerlərdən, dağlıq ərazilərdən gecələr dəstələrlə Türkiyəyə keçirdilər.

Adı çəkilən məcmuə “Mühacirət” məqaləsində yazır: “Ermənistanda yaşayan türklərdən mayın sonuna qədər Türkiyə (İqdir) tərəflərə 300 adam keçmişdir. Bunların yalnız 50-si ailəlidir. Yerdə qalanların ailələri o tərəfdə qalmışdır. Zəngibasar, Vedibasar və Gərnibasarda 200 ailənin evləri məhv və əmlakları zəbt edilmişdir. Sərhədə yaxın və ya uzaq yerlərdən 10 minlərlə əhali gecə-gündüz Türkiyəyə keçməyə çalışırlarsa da bolşeviklər sərhəddə mane olurlar. İndiyə qədər keçmək istəyənlərin çoxu ruslar tərəfindən sərhəddə öldürülmüşdür”.

30-cu illərdə Vedibasarın, Zəngibasarın, Qəmərlinin, Dərələyəzin, Ağbabanın və digər bölgələrin əlli mindən artıq türk əhalisi ailəliklə Qazaxıstan çöllərinə sürgün edilmişdilər. Sərt iqlim və bərbad mənzil şəraitinə uyğunlaşa bilməyən əhəlinin xeyli hissəsi tələf olmuşdu.

Sürgün müddəti qurtardıqdan sonra öz evlərinə qayıtmaq istəyən ailələrin əksəriyyətini yaşadıkları rayonun Türkiyə ilə sərhəd olmasını bəhanə edərək Ermənistan buraxmadıqlarından, onlar ya geri qayıtmış, ya da Azərbaycan və Gürcüstanda sığınacaq tapmışdılar. Hazırda Qazaxıstanda yaşayan soydaşlarımızın əksəriyyətini 30-cu illərdə Ermənistandan sürgün edilmiş ailələr təşkil edirlər.

Həcər VERDİYEVA

AZƏRBAYCANDA QAÇQINLIQ PROBLEMLƏRİNİN KÖKLƏRİ

Azərbaycanlıların qaçqınlıq taleyinin tarixi kökləri problemi Vətən tariximizin öyrənilməmiş səhifələrindən biridir. Bu məsələni araşdırarkən unutmaq olmaz ki, Azərbaycan xalqının didərginlik taleyi XVIII əsrin ilk onilliklərində baş verən hadisələrlə bilavasitə bağlıdır.

1721-ci ildə İsveçlə bağlanmış Nişadt sülhündən sonra Rusiyanın imperiya ambisiyaları daha da artır. Öz nəzər-diqqətini Şərqə yönəldən, Zaqafqaziyada və xüsusən də Kaspiyanı əyalətlərdə möhkəmlənməyə can atan I Pyotr, Bakı qalasının əlverişli coğrafi mövqeyini qiymətləndirməyə bilməzdi. 1723-cü ildə Bakı ruslar tərəfindən işğal edildikdən sonra Rusiya burada özünün imperiya siyasətini yeritməyə başlayır. Bu siyasətlə barışmayan Bakı əhalisi Rusiyanın müstəmləkə siyasətinə qarşı öz etiraz səsinə yüksəlir.

Yerli azərbaycanlı əhalisinin ruslara qarşı neqativ münasibətini görən I Pyotr, işğal etdiyi ərazidə Rusiya üçün sosial baza yaratmaq planlarını reallaşdırmağa çalışır. Kaspiətrafi ərazidə xristianları yerləşdirməyi məqsədəuyğun hesab edən imperator “erməniləri və digər xristianları nəyin bahasına olursa-olsun Gilanda, Mazandaranda, Bakıda, Dərbənddə yerləşdirməyi zəruri hesab edir”. I Pyotrun başqa bir fərmanında bildirilirdi ki, “çıxarılan müsəlmanların yerinə xristianları yerləşdirmək lazımdır”.

Lakin I Pyotrun ölümü onun planlarını reallaşdırmağa imkan vermədi. Və Azərbaycan xalqının qaçqınlıq taleyinin acı səhifələri XIX əsrin ilk illərinə təsadüf etdi.

Şimali Azərbaycan Rusiya tərəfindən işğal edildikdən sonra çarizm burada müstəmləkə siyasətinin tərkib hissələrindən biri olan köçürmə kampaniyasını reallaşdırmağa başlayır. Erməniləri işğal olunmuş Azərbaycan torpaqlarına köçürməyi sürətləndirmək məqsədilə Sişianov hələ 1805-ci ildə öz məktublarında ermənilərin arxireyi İannesdən xahiş edirdi ki, köçürməni tezləşdirsin. Sişianov habelə Osmanlı imperiyası ermənilərini də bu kampaniyaya cəlb etməyə çalışırdı. Sişianovun söyləri Bayazit, Qars, Ərzurum ermənilərində ümid işığı oyatmış və onlar dəfələrlə rus komandanlığına çar mütləqiyyətinin himayəsini qəbul etmək arzusunda olduqlarını bildirmişdilər. Türkmənçay müqaviləsi bağlandıqdan sonra İrandan Şimali Azərbaycana intensiv olaraq ermənilər köçürülməyə başlanmışdı. Çar Rusiyası 1828-1829-cu illərdə İrandan buraya 6.976 ailə və ya 35.560 erməni köçürmüşdü. 6.946 ailədən 2551 ailə Naxçıvanda; 266 ailə Ordubadda; 3000 ailə Qarabağda; bu hesablamalara əsasən belə nəticəyə

gəlmək olar ki, 1395 ailə İrəvanda yerləşdirilmişdi.

Çar Rusiyasının işğalı və yeritdiyi müstəmləkə siyasəti ilə barışmayan Azərbaycan xalqı çıxış yolunu emiqrasiya–qaçqınlıqda görürdü. I Rusiya – İran müharibəsi dövründə yalnız Qarabağ xanlığından 4.845 ailə Arazın o tayına köçmüşdü. Gəncə qalası süqut etdikdən sonra şəhəri 200 ailə tərk etmişdi. I Rusiya – İran müharibəsi dövründə isə Gəncə əyalətini 1500 ayırım ailəsi tərk etmişdi. Bu proses habelə Şirvanda da baş vermişdi.

Azərbaycanlıların qaçqınlığı Türkmənçay müqaviləsi bağlandıqdan sonra da davam edirdi. 1828-1829-cu illərdə Naxçıvan əyalətini 1400 azərbaycanlı ailəsi tərk etmişdir. Bəmbək bölgəsində isə XIX əsrin əvvəllərində cərəyan edən hadisələrlə əlaqədar olaraq, ciddi demoqrafik dəyişikliklər baş vermiş və 1831-ci il üçün burada azərbaycanlı əhalinin faizi xeyli azalmışdır. Bu vəziyyət Azərbaycanın digər tarixi torpaqlarında da təkrarlanmış və Rusiya dövləti Şimali Azərbaycanda tarixi yaddaşın unudulması üçün bütün tədbirlərə əl atmışdı. Göyçə gölündən 6 verst qərbdə yerləşən Gavah adlanan ərəzi Novo-Bayazid, Sürməli torpağı isə Aleksandropol olmuşdu. Çarizm bu ərəzilərdə də müstəmləkə-köçürmə siyasəti yeridərək, azərbaycanlıları sıxışdırıb, dədə-baba yurdundan didərgin salmış, erməniləri isə Osmanlı imperiyasından köçürüb gətirmişdi. O dövrün statistik məlumatları bu gerəkliyi özündə müəyyən dərəcədə əks etdirə bilmişdir.

Beləliklə, əldə edə bildiyimiz faktiki materiallar və tarixi sənədlər əsasında belə tarixi mühakimə yürüdə bilərik ki, azərbaycanlıların qaçqınlıq-didərginlik taleyinin tarixi kökləri Rusiya imperiyasının Şimali Azərbaycanda yeritdiyi müstəmləkə, köçürmə-xristianlaşdırma siyasətinin acı nəticələriylə bağlı olmuşdur.

MƏHƏMMƏD PEYĞƏMBƏRLƏ BİR GÜN (HƏDİSLƏR)

“Allah mənə vəhy göndərib: “Siz sadə olmalısınız, heç kim öz qonşusu qarşısında lovğalanmamalıdır və heç kim öz qonşusuna əziyyət verməməlidir”.

* * *

“Vay o adama ki, adamları güldürmək üçün yalan danışır—vay ona, vay onun halına”.

* * *

“Yalan bir şeyi qardaşınıza həqiqət kimi təqdim etməyiniz böyük xəyanətdir”.

* * *

“Mənim dostlarımdan heç kim heç kəs haqqında mənə heç nə deməməlidir, çünki mən sizin hər birinizi təmiz ürəkli görmək istəyirəm”.

* * *

“Rəhmli Allah başqalarına qarşı mərhəmətli olanlarla mərhəmətlidir. Odur ki, yer üzərində mərhəmətli olun ki, göylərdə olan da sizə qarşı mərhəmətli olsun.”

* * *

“Əgər insan öz qardaşından üzr istəyirsə, o isə onu qəbul etmirsə və onu bağışlamırsa, onda o (üzrü qəbul etməyən) ədalətsiz vergi alan adam dərəcəsinə günahkardır. “

* * *

“Xəstəyə baş çəkin, acları yedizdirin və əsirləri azad edin”.

* * *

“Ulu Allahın ən yaxşı dostu öz dostlarına və qonşusuna yaxşı münasibət bəsləyəndir”.

* * *

“Qəzəbi qonşu üçün təhlükə törədən şəxs cənnətə getməyəcək”.

* * *

“Sən şorba bişirdikdə, qonşunu nəzərə alıb ora su əlavə et”.

* * *

“Ey mənim oğlum, sən ailən olan yerə girdikdə salam de. Bu sənə və ailə üzvləri üçün xeyir-duadır”.

* * *

“Bizim kiçik uşaqlarımıza rəhmi olmayan və qocalarımıza hörmət etməyən bizi zülmə deyil”.

* * *

“Bir bədəvi Peyğəmbərin yanına gəlib dedi: “Siz uşaqları öpürsünüz? Biz onları öpmürük”. Peyğəmbər cavab verdi: “Əgər Allah sizin ürəyinizdən mərhəmət çıxarıbsa, mən sizin üçün nə edə bilərəm”.

MƏNƏ İTİ-QURDU GÖSTƏRMƏ, KALBA ƏLİNİ GÖSTƏR!

Vedibasarda kənd təsərrüfatının başqa sahələri ilə yanaşı, üzümçülüklə də həmişə məşğul olublar. Böyük Vedidə bir nəfərə xəstəsi üçün yaxşı doşab lazım olur. Tanışları ona deyirlər ki, Şiddidə Kalba Əli var. Ondan doşab ala bilərsən. Həmin adam səhər tezdən piyada yola düşür. Günortaya yaxın Şiddiyə çatır. Məscidin qarşısında dörd-beş adam söhbət edirmiş. Salam verib Kalba Əlini soruşur. Deyirlər ki, Kalba Əli bağındadır. Ona yolu nişan verirlər. Vedili qonaq gəlib bağı tapır. Çörür ki, bağda ucaboylu, başına iri dəsmal bağlamış, köhnə paltar geymiş bir adam doşab bişirir. Qonaq bu adamı Kalba Əlinin nökrəri hesab edir. O, salam verir. Kalba Əli başını qaldırır onun salamını alır. “Xoş gəldin” deyib oturmağa yer göstərir. Kalba Əli ondan nə istədiyini soruşur. Qonaq məqsədini deyir. Kalba Əli yaxasına bağladığı önlüyün ətəyi ilə istidən tərləmiş üzünü, əlini silib deyir: “Kalba Əli mənəm”. Qonaq bu sözdən çəşib qalır. Elə bilir ki, doşab bişirən onu yaxşı eşitmədi. Yenə deyir: “Mənə Kalba Əli lazımdır.” Kalba Əli bayaq dediyini bir də təkrar edir: “Kalba Əli mənəm”. Qonaq Kalba Əlini bu qiyəfədə düşünmürdü. Ona elə gəldi ki, bu adam onu ələ salır. Səsini qaldırır əsəbi halda deyir: “Mənə iti-qurdu göstərmə, Kalba Əlini göstər”.

O vaxtdan bu söz Şiddidə bir zərb-məsələ çevrilmiş, kiminsə istəyincə olmayan, xoşuna gəlməyən, ürəyinə yatmayan bir adam haqqında danışdıqda: “Mənə iti-qurdu göstərmə, Kalba Əlini göstər!” – deyirlər.

İsmayıl Hüseynoğlu

ŞAHVERDİ, YAR DA ŞİRİNDİ, CAN DA ŞİRİNDİ

Ötən əsrin əvvəllərində məlum erməni-müsəlman davası zamanı Vedibasarın əhalisi məcburi Arazın o tayına köçməli olur. Çayı keçərkən qarışıqlıq düşür və Şahverdi kişinin inəyini Arazın iti axan suyu aparır. Şahverdi kişi inəyi çıxartmaq üçün özünü çaya vurur. Su onu da batırır. Bunu görən Şahverdi kişinin arvadı qışqır-bağır salır və ərinə kömək etmək üçün Araz çayına tərəf dartınır. Camaat onu tutub saxlayır, qadın isə “Ötürün, mən də özümü Şahverdinin dalınca atacam, onsuz yaşamaq istəmirəm”, -deyir. Qadın dartınır, camaat qoymur. Bu hal bir qədər davam edir. Təngə gəlmiş ağsaqqallardan biri deyir ki, ötürün onu, görək neyləyir. Qadın özünü irəli atır, dizə qədər Araz çayına girir

və dayanır. Ərinin arxasınca baxır, əllərini irəli uzadıb deyir:

– Şahverdi, məni bağışla, yar da şirindi, can da şirindi.

Bu gün iş görərkən ikiürəkli olanda, tərəddüd edəndə bu zərbi-məsəl işlədilir: “Şahverdi, yar da şirindi, can da şirindi”.

OĞRUNUN YADINA DAŞ SALIRSAN?

Kəndin ağıldan seyrək cavanlarından biri meyvə bağına oğurluğa gedir. Bağ yiyəsi onu görür və arxasınca düşür. Xeyli qovandan sonra baxır çata bilməyəcək, nələc qalıb qışqıra-qışqıra deyir:

– Dayan sənə deyirəm. Yoxsa daşı götürüb başına vuracam. “Daş” sözü oğrunun beyninə batır. Əyilib yerdən bir daş götürür və bağ yiyəsinin başına vurur. O yıxılır, oğru isə aradan çıxır.

Hal-hazırda qarşı tərəf üçün sərfəli bir söz deyiləndə belə deyilir: “Oğrunun yadına daş salırsan?”

Toplayanı: S. Məhərrəmov

VEDİBASAR MAHALINDA İŞLƏDİLƏN SÖZLƏRİN DİALEKTOLOJİ LÜĞƏTİ

andır - sahıbsız, yiyəsiz

acar - təzə

bələmqaz - kəsib, acından ölənın biri

bəttəmək - bir şeyi zorla başqasına sırmaq

babalyumaq - günaha batmaq

başşax - yığımdan sonra sahədə qalan meyvə və ya dənli bitkilərin qalıqlarının təzədən toplanması

bayanqu olmaq - yuxudan vaxtsız oyanmaq

bişmiş - xörək

burum - dəfə, kərə (xörək bir burum qaynadı)

qarayer - qəbir

qartalmaq -yaşı ötmək

qaxı - əsası olmayan şər sözlər

qatma - ip

qızırqalanmaq - bel bağlamaq, inanmaq

qəməlti - bıçaq

qəçi - qayçı

qəzəl oxuma - boş-boş danışib zəhlə tökmək

qodem - vəzəri

dəbbələmək - yalanını sübut etməyə çalışmaq

dəvədəlləyi - uzundraz adam

difdiringi - yüngül xasiyyətli

didəgöz etmək - gözümçıxdıya salmaq

dili topuq çalmaq - yalan danışmaq

donquz - donuz

dondey adam - soyuq xasiyyətli adam

dörddəmə - dabanbasaraq (məs: özümü dörddəmə yetirdim)

dübür - keçı

düzəmməli - düzgün (adam, iş və s)

eydirmək - uşağın mızıldama- mızıldana aramsız ağlaması

evixarab - bədbəxt, yazıq

eyvan - təndirəsər

ehmal - yavaş, asta

erməniyə dayı deyən - tənbel

eymənmək - qorxmaq, çəkinmək

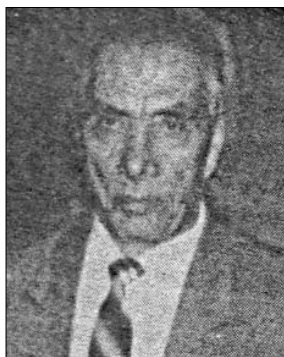
eşik qapı - darvaza

əngənək - böyük saxsı qab (paltar suya çəkmək üçün)

əlbəhəm - o saat, o andaca

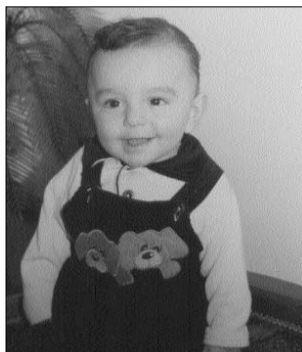
Toplayanı: S. Məhərrəmov

TƏBRİK EDİRİK!

Hörmətli Mahmud müəllim!

Övladlarınız Sabir, Elxan, gəlininiz Şö'lə xanım və nəvəniz Zaur 80 illik yubileyinizi təbrik edir, Sizə uzun ömür, cansağlığı və gümrahlıq arzularırlar.

Əzizimiz, ailəmizin sevinci Yusif! Səni 1 yaşın münasibətilə hamımız – baban, nənən, atan, anan, əmilərin və dayıların ürəkdən təbrik edirik. Sənə adını daşdığın baban Yusif kimi Kişi olmağı və onun kimi Kişi ömrü yaşamağı arzulayıyıq.

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№07 (07) 1 - 15 iyun 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

TELLİ PƏNAHQIZI:*Qəhrəmanlıq tariximizdən*

MAHİR ÇEKİST

Seyfulla SÜLEYMANOV

Bəli, o, təkcə çekist deyildi. Həm də gecə-gündüz xalqının taleyini düşünən, ürəyinin odunu-alovunu, bütün gəncliyini, gücünü-qüvvəsini, təşkilatçılıq qabiliyyətini və bacarığını mil-lətinin səadəti yolunda qurban verməyə qadir bir insan idi.

Həm Vedidə, həm Naxçıvanda, həm də Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında işləyərkən hər dəqiqə ölümə, təhlükə və sıxıntılarla üz-üzə gələn bu yorulmaz çekist öz fədakarlığı, mərdliyi ilə seçilirdi.

Bütün varlığı ilə torpağına, elinə-obasına, qədim Vedi mahalına bağlanan, ömrünün sonuna kimi bu bağlılıqdan, bu səmimiyyətdən doymayan Seyfulla Süleymanov təəssüf ki, bu günə qədər özünün həqiqi qiymətini almamışdır.

Seyfulla Ağa oğlu Süleymanov 1894-cü ildə Vedi mahalının Böyük Vedi kəndində dünyaya göz açmışdı.

Seyfullanın atası Ağa Süleymanov İrəvan şəhərinin əsilzadələrindən idi. Böyük Vedidə məşhur ad-san sahibi Kəblə Şükür bəylə dostluq edirdi. Şübhəsiz, bu dostluq sonralar Ağanın ailəsi ilə birlikdə Böyük Vediyə köçməsinə səbəb olmuşdur. Kəblə Şükür bəylə Ağa bəy dostluğu qohumluqla daha da möhkəmləndirmişlər. Ağa öz gözəlliyi ilə bütün mahalda tanınan qızı Gövhəri dostu Kəblə Şükürün oğlu Seyfullaya vermişdi.

Ağa Böyük Vedi kəndinə köçəndən sonra onun şan-şöhrəti daha da artmışdı. O, uzun müddət Vedi mahalının qlavası olmuş, əhalinin tərəqqisinə, firavan yaşamasına, kənd uşaqlarının maariflənməsi qayğısına qalmış, öz evində məktəb açmış, dövrünün savadlı ziyalılarını, tanınmış pedaqoqlarını bu məktəbə cəlb etmişdi.

Atasının yolu ilə gedən Seyfulla da ilk təhsilini o zaman Vedinin mərkəzində fəaliyyət göstərən ikisinifli rus-tatar məktəbində almışdı. Atası ağılı, fərasəti, mərifəti və qabiliyyəti ilə seçilən oğlu ilə fəxr edirdi. O, Seyfulla ilə tez-tez söhbətləşir, dünyaya baxışının formalaşması üçün ona təhsilini artırmağı, ümumiyyətlə, elmə, biliyə geniş mənə-

da yiyələnməyi məsləhət görürdü.

Seyfulla ikisinifli rus-tatar məktəbini bitirdikdən sonra İrəvan şəhərinə gələrək müəllimlər seminariyasına qəbul olunur. Seminariyanı başa vuran ili onu Yelizavetpol quberniyasının Cavanşir qəzasındakı Ağdam ikisinifli rus-tatar məktəbinə müəllim göndərirlər. Hələ müəllimlər seminariyasında təhsil alarkən ideyaca mətinləşən, çox qaranlıq mətləblərdən hali olan, gözüaçıq və realist böyüyən, gələcək həyat yolları barədə öz şəxsi fikri, sözü olan Seyfulla Ağdamda mütərəqqi fikirlərini daha da dərinləşdirir. Xüsusən Daşnak partiyasının gələcəkdəki mənfur niyyətlərini getdikcə daha da aydın dərk etməyə başlayır. O bilir ki, doğma eli-obası təhlükə qarşısındadır. Vədi mahalının hadisələrin fəvqündə duran gələcək taleyini öz düşüncələrində ələkdən keçirən Seyfulla qərara gəlir ki, necə olur olsun o, Vədiyə qayıtmalı, öz yurdunda, qohum-əqrəbasının arasında olmalıdır. Gənc müəllim belə də edir. Ərizə yazıb təkidlə Vədiyə göndərilməsini istəyir və 1915-ci ildə Böyük Vədi kənd məktəbinə müəllim gəlir.

Ağdamda ikən “Hümmət” təşkilatının tutduğu yolla, onun azadlıq ideyalarının məqsədi və proqramı ilə yaxından tanış olan gənc siyasətçi Vədiyə qayıtdıqdan sonra birinci növbədə erməni daşnaklarının azərbaycanlılara qarşı hazırladıqları gizli, mənfur planları fəş etmək üçün fəaliyyətə başlayır. Bu məqsədlə o, ən əvvəl, İrəvan azərbaycanlılarını ayıq salmaq, səfərbər etmək üçün planlar hazırlayır.

Lakin o yaxşı bilirdi ki, daşnakların iç üzünü açmaq, onların gələcək niyyətlərinin qarşısını almaq bir, yaxud bir neçə adamın işi deyil. Ona görə də xalqın taleyinə ürək-dən yanan və böyük faciələri dərinədən dərk edən, onu aradan qaldırmağa iqtidarı, iradəsi, qabiliyyəti və qeyrəti çatan işıqlı adamlarla əlaqə yaradır. Onun fikirlərini bəyənlərdən biri də peterburqlu tələbə Hüseynağa Şah-taxtinski olur. Seyfullanın İrəvanda, Vədidə, Şərur və Naxçıvanda, habelə Azərbaycanın bir sıra rayonlarında cərəyan edən hadisələrin inkişafı barədə ağıllı mülahizələri, konkret fikirləri ilə razılaşan Şah-taxtinski onun məslək, əqidə qardaşına çevrilir. Hüseynağa özünün yaratdığı “Müdafiyyə-i-məzluman” (Məzlumanın müdafiəsi) gizli siyasi təşkilatı barədə Seyfullaya məlumat verir və Seyfulla da düşünmədən bu təşkilata üzv yazılır.

“Müdafiyyə-i-məzluman” siyasi təşkilatı İrəvanda, Göyçə və Vədi mahallarında, Naxçıvanın bütün bölgələrində qızgın fəaliyyətə başlayır. Təəssüf ki, erməni fitnəkarlığına qarşı yönəlmiş bu hərəkət tezliklə dağılır. Təşkilata başçılıq edən Hüseynağa Şah-taxtinski 1917-ci ildə daşnakların fitvası ilə Culfada vəhşicəsinə qətlə yetirilir. Təşkilat dağılsa da, onun Şərurdakı şöbəsi fəaliyyətini davam etdirir. Seyfulla Şərur təşkilatı ilə yaxından əlaqə saxlayırdı.

Seyfulla Süleymanovun neçə il qabaq söylədiyi mülahizələr getdikcə gerçəkləşirdi. 1918-ci ildə daşnak orduları azərbaycanlılara qarşı amansız və qanlı təcavüzlərini açıq-aşkar həyata keçirməyə başladılar. Onlar böyük qüvvə ilə Vədi mahalına, Şərur, Naxçıvan ərəzələrinə hücumə keçdilər. Amma Vədinin şanlı oğlu, xalq qəhrəmanı, igidlik və qorxmazlıq timsalı, döyüşlərdə böyük, həlledici taktikalar yeridən Abbasqulu bəy Şadlinski daşnak ordularını dəfələrlə məğlubiyyətə uğrattı, onların burnunu ovub geri qaytardı.

O çətin və dəhşətli günlərdə Seyfulla Süleymanov Abbasqulu bəyin ən yaxın silah-daşı və köməkçisi kimi döyüşlərə atılır. Vedibasar Komitəsində xarici işlər bölməsinə rəhbərlik edirdi. Fəqət xarici ölkələrin ermənipərəst qüvvələri daşnak ordularını silah və ərzaqla təchiz edir, onlara hər cür yardım göstərirdilər. Odur ki, daşnaklar qanlı dö-yüşləri getdikcə şiddətləndirir, Vedidə, Şərrur və Naxçıvanda kəndləri yandırır, əhalini oda qalayır, qadınları, uşaq və qocaları amansızcasına qılıncdan keçirirdilər. Vedi ma-halı getdikcə daha çox təklənirdi. Abbasqulu bəy və onun igid silahdaşları Nijde, Dro, Vahan, Eǧazar, Andronik kimi qaniçən əclafların ardı-arası kəsilməyən dəstələri ilə qeyri-bərabər döyüşlərdə silahsız və gülləsiz qalmışdılar. Abbasqulu bəy bu cür vəzi-yəti götür-qoy edəndən sonra, ən çox hücumə məruz qalan Vedi və Şərrur mahalının əhalisini müvəqqəti olaraq İrana köçürməli olur.

Təqvimdə 1919-cu ilin qışı idi, amansız, sərt qışı... Az sonra vəziyyətlə əlaqədar ola-raq Seyfulla Süleymanov Naxçıvan İnqilab Komitəsinin 1921-ci il 11 aprel tarixli qəra-rı ilə Ölkə fövqəladə komissiyasının sədri təyin edilir. O, təcili olaraq Abbasqulu bəyi və iki ildən bəri qürbətdə min əzaba qatlaşan vedililəri geri çağırmaq qərarına gəlir. Bu məqsədlə də Naxçıvanda onunla birgə çalışan və əslən Vedi torpağından olan Əli Eyva-zovu, bir də Demokrat Məmmədi götürərək İrana gəlir. Naxçıvan İnqilab Komitəsinin və Naxçıvan fövqəladə komissiyasının bu tədbirdə vacib və mühüm məqsədləri var idi. Abbasqulu bəy geri qayıdıb öz dəstəsini möhkəmləndirməli, XI Qızıl Ordunun hissələri ilə birləşməli, bu tarixi fürsətdən istifadə edərək daşnak ordularını darmadağın etməli idi.

Abbasqulu bəy əhalini İrandan sağ-salamat qaytarandan sonra Ölkə fövqəladə ko-missiyasının sədri Seyfulla Süleymanovun təyinatı ilə əvvəl dəstəni möhkəmlətmək məq-sədilə sərhəd qoşunlarının komandiri oldu, çox keçmədən özünün “Qırmızı tabor” də-s-təsini yaradaraq ordu hissələri ilə birləşdi və həmin dəstələrə bilavasitə rəhbərlik edərək Qəmərli cəbhəsində, Şərrur, Naxçıvan istiqamətində, Sisyan və Zəngəzur bölgələrində daşnak ordularını yerlə yeksan etdi. Beləliklə, Naxçıvan İnqilab Komitəsi, Seyfulla Sü-leymenovun başçılıq etdiyi Ölkə fövqəladə komissiyası, habelə, strateji komandirlik qa-biliyyətinə malik olan Abbasqulu bəyin şəxsi məharəti ilə aparılan döyüşlər ilk səmərəsi-ni verdi. Daşnakların darmadağın edilməsində, onların ordularının pərən-pərən düşüb xarici havadarlarının yanına qaçmasında rəşadət göstərdiyinə görə Sovet hökuməti tərə-findən “Qırmızı tabor”un 19 əsgəri “Qırmızı Bayraq ordeni” ilə təltif edildi.

Naxçıvanda işləyərkən Seyfulla Süleymanov öz çekistlik məharəti ilə böyük nüfuz qazandı. Naxçıvan Ölkə Hərbi Şurasının sədri Bahadur Vəlibəyovla birgə işləyəndə o, təşkilatçılıq bacarığı, səriştəsi, əməksevərliyi və fədakarlığı ilə çoxlarına örnək oldu. Şahbuzda, Ordubadda, Şərrurda, Naxçıvanda və onun ayrı-ayrı bölgələrində Vətəninin, xalqının taleyi ilə bağlı gərgin iş aparadı.

Onun fədakarlığı, vətənpərvərliyi Azərbaycanın müvafiq orqanlarının diqqətini cəlb etməyə bilməzdi. Çox keçmir ki, Seyfulla Süleymanov Bakıya çağırılır, respublika prokurorluğunda məsul vəxifəyə təyin olunur. Bakı dairə məhkəməsinin üzvü seçilir. Sonra ehtiyac duyulduğuna görə, o, 1926-cı ildə yenidən Naxçıvan Respublikasına sədr

göndərilir.

Seyfulla Süleymanov bu dəfə də ətrafına bacarıqlı çekistlər yığaraq Naxçıvan Muxtar Respublikası əhalisinin və ətraf rayonların rahatlığını pozan daxili və xarici bandalara qarşı mübarizə aparır. Bu yolda ona məşhur çekistlər Qənbər Qənbərov, Cəfərqulu Cəfərov, Həsənqulu Salahov daha yaxından kömək edirlər.

Öz bacarığı ilə Azərbaycanın inzibati dairələrində böyük hörmət qazanan Seyfulla Süleymanov 1930-cu ildə Azərbaycan Xalq Daxili İşlər Komissarlığında məsul vəzifəyə təyin edilir, bir müddət çalışdıqdan sonra yeni yaranan Dövlət Təhlükəsizliyi Nazirliyində rəhbər vəzifələrə göndərilir. O, hər iki vəzifədə yenə də özünü mətin, əyilməz mərd və fədakar bir kadr kimi göstərir, artıq Azərbaycanın hər yerində onu təcrübəli, nümunəvi çekist kimi tanıyırlar.

Böyük Vətən müharibəsi başlayanda Sovet Ordusunun İrana keçməsilə əlaqədar olaraq Seyfulla Süleymanov İrana göndərilir. 1941-1945-ci illərdə orada konsul işləyərək, o dövrə görə çox ağır və məşəqqətli bir yükün altına girir. Müharibənin qızgın çağlarında Sovet konsulu dəfələrlə Bakıya çağırılır, ortaya çıxan bir sıra məsələlərin həllinə kömək etdikdən sonra yenidən öz işinə qayıdır. Seyfulla Ağa oğlu Süleymanov keçmiş İttifaqın Xalq Daxili İşlər Komissarlığının 24 aprel 1943-cü il tarixli əmri ilə “Əməkdar fəxri çekist” adını almışdı.

Təbii ki, gərgin iş onun səhhətinə təsir göstərməyə bilməzdi. Müalicə məqsədilə ona Bakıya qayıtmağı məsləhət görürlər. Bu təklifdən imtina etsə də, vəziyyəti ağırlaşır. 1947-ci ildə Bakıya qayıdır və mart ayının 14-də, 53 yaşında vəfat edir. Qəbri Bakıda Fəxri xiyabandadır.

Otuz ildən çox gecə-gündüz bilməyərək xalq, Vətən, yurd uğrunda çarpışan, ən ağır və mürəkkəb tapşırıqları məharətlə yerinə yetirən, bu yolda canını belə əsirgəməyən, torpağını canı qədər sevən Seyfulla Süleymanov ömrünü beləcə alnıaçıq, şərəflə başa vurdu.

Onun həyat yolunun hər günü, hər ayı, hər ili barədə bir əsər, bir kitab yazmaq mümkündür. Və əminik ki, vaxt gələcək bu arzularımız öz əksini tapacaqdır.

Seyfulla Süleymanovun iki oğlu, nəvəsi hazırda Moskva şəhərində yaşayır.

Oqtay Bauman adına Moskva Dövlət Universitetinin dosentidir. Rauf Süleymanov isə ticarət sahəsində fəaliyyət göstərir. Seyfulla Süleymanovun bacısı oğlu Əli Rzayev 1978-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin hüquq fakültəsini bitirmişdir. O, hazırda Bakı şəhər məhkəməsinin üzvü, respublika insan hüquqları müdafiə komitəsinin məsul katibi, mərkəzi heyətinin üzvüdür.

Seyfulla Süleymanovun böyük qardaşı Ağamirzə Süleymanov o zaman Peterburqda ali mühəndislik təhsili alan yeganə şəxs idi. O, Dəvəçi sement zavodunun tikintisinə bilavasitə rəhbərlik edənlərdən biri olmuş, eyni zamanda Naxçıvan duz mədənlərinin özülünü qoymuşdur.

Ə. ƏLƏKBƏRLİ,

filologiya elmləri namizədi

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN ERMƏNİLƏŞDİRİLMƏSİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

İ.V. Stalin Ermənistan K (b)P MK-nın katibi Qr. Arutyunovun Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistanın tərkibinə qatılması təklifi ilə çıxış etdiyi “Noyabr 1945-ci il” tarixli həmin məktubu araşdırmaq üçün dərhal ÜİK(b)P MK katibi Malenkova yönəldir. Malenkov isə öz növbəsində Azərbaycan K(b)P MK-nın katibi M.C.Bağirova 28 noyabr 1945-ci il tarixli aşağıdakı məktubla müraciət edib onu məsələ ilə bağlı məlumatlandırır və öz rəyini bildirməsini istəyir:

“Azərbaycan K(b)P MK-nın katibi Bağirov yoldaşa

Ermənistan K(b)P MK-nın katibi Arutyunov yoldaş hazırda Azərbaycan SSR-nin tərkibində olan Dağlıq Qarabağ vilayətinin Ermənistan SSR-nin tərkibinə qatılması haqqında təklifi Üİ K(b)P MK-nın müzakirəsinə təqdim edib.

Arutyunov yoldaş öz məktubunda bu barədə aşağıdakıları yazır:

“Ermənistan ərazisinə bitişik olan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti 1923-cü ildən Azərbaycan SSR-nin tərkibinə daxildir. Bu vilayətin əhalisi əsasən ermənilərdir. 153 min nəfər əhalidən 137 mini ermənidir.

Dağlıq Qarabağın kənd təsərrüfatı Ermənistanın dağlıq hissəsinin təsərrüfatı ilə eyniyyət təşkil edir. Dağlıq Qarabağın Ermənistanın tərkibinə daxil edilməsi onun inkişafına xeyli köməklik göstərir, təsərrüfata rəhbərlik işini yaxşılaşdırardı. Ermənistanın respublika orqanları tərəfindən rəhbərlik şəraitində əhaliyə ana dilində mədəni-kütləvi və siyasi xidmət işi də güclənərdi.

Dağlıq Qarabağ vilayətinin Ermənistanın tərkibinə qatılması yerli kadrlara Ermənistanın ali məktəblərində öz təhsillərini davam etdirməyə imkan verərdi. Digər tərəfdən, Ermənistan SSR Dağlıq Qarabağdan öz işgüzarlığı ilə seçilən milli kadrlar əldə edə bilərdi. Halbuki hazırda onlardan Azərbaycanda, təbii ki, tam istifadə olunması mümkün deyil.

Dağlıq Qarabağ əhalisinin bu istəyindən çıxış edərək, Ermənistan MK-sı və Xalq Komissarları Soveti Azərbaycan SSR-nin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Qarabağ vilayəti şəklində Ermənistan SSR-nin tərkibinə qatılması təklifini ÜİK (b)P MK-nın və İttifaq Hökumətinin müzakirəsinə təqdim edir.

Bu məsələnin müsbət həlli halında Ermənistan MK-sı və Xalq Komissarları Soveti Qarabağın keçmiş mərkəzi olan və Sovet hakimiyyətinin qurulması ərəfəsində dağıdılmış Şuşa şəhərinin bərpası təklifi ilə Hökumətə müraciət edəcəkdir”.

Ermənistan K(b)P MK-nın təklifi ilə əlaqədar Sizin rəyinizi bilmək istərdik.

ÜİK (b) MK katibi Malenkov

Moskva, 28.XI.1945-ci il”.

(Davamı gələn sayımızda)

“İRƏVAN ƏYALƏTİNİN MÜFƏSSƏL DƏFTƏRİ”NDƏ (1590) VEDİBASAR KƏNDLƏRİ

VEDİ NAHIYƏSİ ÜZRƏ

Böyük Vedi kəndi
Acısu çiftliyi
Əsti (Əsni-Ə.Ə.) kəndi
Kiçik Vedi kəndi
Qarabağ kəndi
Ciqin kəndi
Bağcacıq kəndi
Molla Seyfəddin kəndi
Xosrov kəndi
Görçü viranı məzrəsi
Böyük Dəvəli kəndi
Qızılbulğun məzrəsi
Kiçik Dəvəli kəndi
Çukəndər kəndi
Yuxarı Qarabağ kəndi
Aşağı Qarabağ kəndi
Avşar kəndi
Qızılviran kəndi
Zəncirli kəndi
İncədərə kəndi (başqa adı Gəncəlidir)
Ağcakilsə kəndi
Kütüs kəndi
Bakir məzrəsi
Heks kəndi
Cərməris kəndi
Axurbulaq və Dikmədaş məzrələri
Küsüsüz kəndi
Çardaqlı kəndi
Punus kəndi
Qaraca Abdal kəndi
Gülkənd
Tinas kəndi
Şeyxçiç kəndi
Kəvizək kəndi

Axirəs kəndi
Xəməd kəndi
Kərvənsara kəndi
Sənəsir məzrəsi
Qədli kəndi
Tizəkü kəndi
Əngiz kəndi
Musa Dərviş kəndi
Salmansaray kəndi
Əliqara kəndi
Misir Dərviş kəndi
Şiranqoç kəndi
Qaraxaç kəndi
Herarus kəndi
Ərmük kəndi
Güldərviş kəndi
Qamışlıçuxur kəndi
Kürəvan kəndi
At ağılı və At qışlağı məzrələri
Yaraqlıbucaq kəndi
Pirilər kəndi
Dəlikli (Dübəkli-Ə.Ə.) yaylağı

GƏRNI NAHIYƏSİ ÜZRƏ

Əmirzik kəndi
Yuxarı Gilan kəndi
Aşağı Gilan kəndi
Əliqırıq kəndi
Harunburun kəndi
Almalı kəndi

ARALIQ NAHIYƏSİ ÜZRƏ

Cadıqıran kəndi
Əliqızıl kəndi
Şirəzli kəndi

VEDİBASARIN 20 YANVAR VƏ QARABAĞ MÜHARİBƏSİ ŞƏHİDLƏRİ

1. Vüsal Firudin oğlu Qasımov (1967, Arazdəyən-1994, Xocavənd).
2. Əsgər Valeh oğlu Rzayev (Böyük Vədi - Ağdərə).
3. Akif Məmmədli oğlu Əhmədov (Böyük Vədi - Ağdərə).
4. Fərəməz Məmməd oğlu İsgəndərov (1963, Qaralar-1992, Ağdərə)
5. Afiq Musa oğlu Kərimov (1965, Qaralar-1992, Ağdərə)
6. Mübariz Məcid oğlu İsmayılov (1962, Qaralar-1994, Ağdərə)
7. İslam Dilman oğlu Vəliyev (1960, Yengicə- Goranboy).
8. Həbib Hüseyn oğlu Cəfərov (1967, Yengicə - 1993, Ağdərə)
9. Alo Ramazan oğlu Mustafayev (1961, Yengicə-1994, Goranboy).
10. İbrahim Əvəz oğlu Cəfərov (Yengicə-Tərtər).
11. Şahvələd Əvəz oğlu Cəfərov (Yengicə-Tərtər).
12. Xanlar Bəylər oğlu Əzimov (1965, Kiçik Vədi-1994, Beyləqan).
13. Əbülfət Dadaş oğlu Kərimov (1967, Kiçik Vədi-1994, Tərtər).
14. Eldar Fərman oğlu Mehdiyev (1965, Xalisa-1992, Ağdərə).
15. Şahin Zeyqəm oğlu Məmmədov (1974, Xalisa- 1996, Ağdam).
16. Fəxrəddin Xəlil oğlu Yusifov (1956, Xalisa-1993, Ağdərə).
17. Sərtib Lətif oğlu Ələkbərov (1967, Xalisa-1992, Qırmızıbazar).
18. Mirələkbər Mirələsgər oğlu İbrahimov (1961, Xalisa - 1994, Füzuli).
19. Məmmədov Mürvət Allahverdi oğlu (1965, Xalisa - 1992, Ağdərə).
20. Qurbanov Fətulla Kazım oğlu (Xalisa-Ağdərə).
21. Mürsəlov Elman Röhruz oğlu (1963, Xalisa - 1991, Qarabağ).
22. Zəhid Bayram oğlu Əliyev (1963, Şidli - 1990, Bakı).
23. Əyyub Mahmud oğlu Abdullayev (1967, Şidli-1990, Bakı).
24. Zöhrab Mirzə oğlu Mirzəyev (1974, Şidli-1992, Ağdam).
25. Elmar Məhərrəm oğlu Səfərov (1962, Şidli-1992, Ağdərə).
26. Yusif Ələşrəf oğlu Əliyev (1975, Şidli-1994, Ağdərə).
27. Nəriman Məhərrəm oğlu Allahverdiyev (1967, Şidli-1994, Füzuli).
28. Etibar Bilal oğlu Fərəcov (1969, Şidli-1992, Laçın).
29. Əjdər Hüseyn oğlu Hüseynov (1966, Şidli-1994, Ağdam).
30. Hasil Sultanəli oğlu Bayramov (1975, Şidli-1994, Zəngilan).
31. Əbülfət Hüseyn oğlu Məmmədov (1970, Şidli-1993, Ağdam).
32. Hidayət Əziz oğlu Mirzəyev (1943, Şidli -1993, Ağdərə).
33. Muxtar Knyaz oğlu Şahgəldiyev (1972, Şidli-1994, Murovdağ).
34. Fəxrəddin Yusif oğlu İbrahimov (1970, Şirazlı-1992, Ağdərə).
35. Nəriman Hüseyn oğlu Süleymanov (Şirazlı- Ağdam).
36. Tarıverdi Oruc oğlu Bayramov (1972, Şirazlı-1991, Zəngilan).

QƏRBİ AZƏRBAYCAN: AĞBABA MAHALI

TACİR SƏMİMİ

Qurbanov Tacir Şaban oğlu 1956-cı ildə Qərbi Azərbaycanda (Ağbaba bölgəsi, Təzə İbiş kəndi) dünyaya gəlib. BDU-nun tarix fakültəsini bitirib, 80-ci illərdən dövrü mətbuatda çıxış edir. Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. T.Səmimi bir neçə kitabın (“Ayırdılar Ağbabadan”, “Ağbabadan köç gəldi”, “Duman dağı bürüdü”, “Murğuz duyğuları”, “Tükənməz sözün, Ağbaba”, “Haqdan yanan çıraq” və b.) tərtibçisi, “Tarixi yaddaş” kitabının müəllifidir. Onun qırxa qədər tarix, etnoqrafiya və folklorla aid məqalələri müxtəlif qəzet və jurnallarda dərc edilmişdir. Hazırda Azərbaycan MEA Dədə Qorqud adına Folklor Mərkəzində elmi işçidir.

Ağbaba mahalı tarixən Şərqi Anadoluya məxsusdur. Tarixi qaynaqlardan məlumdur ki, 15-ci yüzillərdən Ağbaba Çıldır sancağının, daha sonralar Cıldır qəzəsinin tərkibində bir nahiyyə olmuşdur. Bu ərazidə əski vaxtlardan müxtəlif türk tayfaları (oğuzlar, qarapapaqlar, baqlar, siraqlar, albanlar, qrellər, sorsorlar və b.) yaşamışlar. 16-cı yüzillikdən başlayaraq səngimək bilməyən osmanlı-səfəvi müharibələri Ağbaba bölgəsinə öz mənfi təsirini göstərmiş, yerli əhali dəfələrlə dədə-baba yurdunu tərk etmək məcburiyyətində qalmış, adamların zorla köçürülməsi nəticəsində onlarla kənd boşalmışdır. Müharibələr bir az səngiyən kimi ağbabalıları geri qayıtmış, öz obalarını şenləndirmişlər. Ağbaba ellərinin qürbətdən doğma Ağbabaya qayıdışı 20-ci yüzilliyin əvvəllərinə qədər davam etmişdir.

19-cu yüzilliyin əvvəllərindən rus imperializminin Cənubi Qafqaza marağının artması, rus qoşunlarının bu ərazidə hərbi əməliyyatlar aparması Ağbaba ərazisində yaşayan əhalinin də dinc yaşayışını pozmuşdu. 1877-1878-ci illərdə baş verən rus-türk müharibəsinin mənfi nəticələri Ağbaba bölgəsində də özünü göstərdi. Ağbaba ərazisi Tiflis quberniyasının Qars qəzasının Ağbaba nahiyyəsi şəklində Rusiyanın tərkibinə qatıldı. Beləliklə, Qars vilayəti təxminən qırx il rus əsarətində qaldı.

Ağbaba mahalının ərazisi 1155 kv.km olmuşdur. Sonralar “Ermənistan” adlanan türk-oğuz yurdunda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra köhnə inzibati vahidlər ləğv edildi. 1930-cu ildə Amasiya (Ağbaba) rayonu yaradıldı. Bu bölgə Ağbaba mahalının ərazisinin bir hissəsini (Amasiya rayonunun ərazisi 668 kv.km idi) təşkil edirdi. Daha sonralar Ağbaba mahalının qalan 547 kv.km hissəsində Qızılqoç rayonu təşkil olundu.

Coğrafi mövqeyi, relyefi, iqlimi

Ağbaba mahalı bir tərəfdən Çıldır-Qarsa, bir tərəfdən Axılkaləyə, bir tərəfdən də Dağ Borçalıya söykənir. Bu ərazi başdan-başa dağlıq ərazidən ibarətdir. Mahal şərqdən qərbə getdikcə dəyişir, təpəli düzənliklər dağlarla əvəz olunur. Bölgə

ərazisindəki ən hündür dağ zirvələri (Ağbaba dağı 3142 m, Göydağ 2950 m, Şiş dağ 3130 m, Saatlı dağı 2980 m və b.) qərbdə yerləşir. Hündürlük şərqdən qərbə doğru dəniz səviyyəsindən 1500-1800 metrədən 2800-3000 metrə qədər, bəzən ondan da artıq dəyişir.

Ağbaba mahalının relyefinin dağlıq olması orada müxtəlif iqlim tiplərinin formalaşmasına səbəb olmuşdur. Bu ərazidə mülayim kontinental iqlim tipi formalaşmışdır. Yazı mülayim, yayı isti keçir.

Ağbaba bölgəsi

Ağbaba bölgəsində 1988-ci ilə qədər 27 kənd vardı. Bu kəndlərin iyirmi birində (**Güllubulaq, Xozu, Qaraçatma, Qaranamaz, Çaybasar, Göllü, Balıxlı, Güllücə, Öksüz, Ellərkənd, Çaxmaq, Təzə İbiş, Qonçalı, Düzəkənd, Oxçoğlu, Daşkərpü, Təpəköy, Şurabad, Qarabulaq və Mağaracıq**) türklər, beşində isə (**Meğraşad, Cradzor, Hoğmiq, Bəndivan və Baytar**) ermənilər yaşayırdılar. Ağbabanın bölgə mərkəzi Amasiyada (**əski Ağbaba**) **318 ailə türklərdən, 302 ailə qeyri-türk əhalidən ibarət idi.**

1877-1878-ci illərdə baş verən rus-türk müharibəsinin ağır nəticələri Ağbaba bölgəsində də özünü göstərmiş, köçürülmə (türklərin zorla köçürülməsi) buraya da ayaq açmışdır. Ağbaba əhalisinin xeyli hissəsi İrana, Qarsın içərisinə və s. yerlərə köçürülmüşdür. Ağbabadakı **Sınıq, Mumuxan, Çal, Qızılkilsə, Söyüdlü, Qıdaşen(Tezbahar), Mustuqlu, Boz qala, Xançalı, Seldağlan, Məcidhəsən, Bağçalı və Ördəkli** kimi kəndlər hazırda xarabadır. Bu kəndlərin bir qismi 1918-1920-ci illərdə erməni vəhşiliklərindən sonra xaraba olmuş, bir qismi isə 1937-1938-ci illərdə erməni soyqırımına məruz qalmışdır. Bölgədə adı çəkilən xarabalardan əlavə daha qədim xarabalıqlar da mövcuddur. Bu xarabalıqların bəzilərinin adları (**Zazanın xarabası, Düzxaraba, Selim xarabası, Tez xaraba və b.**) yaddaşlarda qalmış, bəzilərinin adı (**Güllubulaq yaxınlığındakı yeddi xarabadan ikisi, Qarağüneytəpənin ətəyində üç xaraba, Qaraçanta kəndinin yaxınlığında iki xaraba**) tamamilə unudulmuşdur. Göründüyü kimi, keçən əsrin əvvəllərində Ağbabada əllidən artıq kənd varmış. Rus imperiyasının ermənilərə havadarlığı ilə bölgə kəndlərinin az qala yarısı əllinci illərdə xarabaya çevrilmişdir. Ermənilər bu əraziyə əsasən əsrimizin əvvəllərində **Muş, Sarıqamış, Van, Qızılçaxçax, İqdır** və s. ərazilərdən gəlmişlər.

Ağbabada böyük meşələr, zəngin heyvanlar aləmi olmuşdur. Oxçoğlu, Güllubulaq ətrafındakı meşəliklər, Yabıqırılan meşəsi, Söyüdlünün yaxınlığındakı təpələrin yamaclarındakı topa-topa ağaclıqlar və ona yaxın dərələrdə pöhrəliklər, Çaxmaq kəndinin sərhəd tərəfində olan kiçik meşəlik və s. o meşələrdən yadigarıdır.

Oksüz, Güllücə, Çivinli, Ellərkənd, Xozu, Göllü və s. kəndləri əhatə edən onlarca qala və qalaçalar vardır.

Ağbabada əkinçilik və maldarlıq tərəqqi etmişdi. Dənli bitkilərdən arpa, buğda əkilir, cins mal- qara və qoyun saxlanılırdı. Qabaqlar taxıl zəmiləri geniş əraziləri tutmuş. Təsadüfi deyildir ki, Ağbaba bölgəsində bəzi kəndlərdə bir neçə dəyirman (**Daşdanoğlunun dəyirmanı, Qrellərin dəyirmanı, Səfərin dəyirmanı, Paşanın dəyirmanı, Şaban katdanın dəyirmanı** və b.) olmuşdur. Bu dəyirmanların bir qismi 30-cu illərə qədər, bir qismi isə 60-cı illərə qədər işləmişdir. Hazırda dəyirmanların qalıqları durur.

Ağbaba bölgəsinin Qonçalı, Çivinli, Xozu, Güllübulaq və başqa köylərində öncələr **zəyrək** əkilər və bu bitkidən min bir dərindən dərmanı olan yağ-**bəzir** alınarmış. Bəzi kəndlərdə rast gəlinən bəzixanaların qalıqları dediklərimizi təsdiq edir.

Ağbaba ərazisi başdan-başa türk adları ilə bağlı dağlar, dərələr, qayalar, çaylar və bulaqlarla doludur. Hər dağ, hər dərə, hər bulaq, hər çay türk adından, soyadından və varlığından xəbər verir.

Dağlar: Yarıq, Bolluq, Biryana, Axar-Bahar, Qardaşvay, Bığelli, Çalağan yuvası, Maral yatağı, Şiş dağ, Balıxlı, İkiqat, Ağbaba, Aşdibaba, Kaloğlan, Göy dağ, Allahu- Əkbər, Börəyel, Kalley, Dihnə, Qalaça, Güney, Kaldağ, Qoyun dağı, Səngər, Qızıldağ və b.

Təpələr : Bayramalının təpəsi, Şiştəpə, Məzartəpə, Xatınoğlunun təpəsi, Üç-təpə, Orta yal, Qaragüneytəpə və b.

Dərələr: Dərvişin dərəsi, Dərin dərə, Çətin dərə, Nazik dərə, Ömər dərəsi, Sadıqlının dərəsi, Mumuxan dərəsi, Çaxmaq dərəsi, Sınıq dərə, Ay dərəsi, Cinli dərə və b.

Qayalar: Ceyran qayası, Qara qaya, Tayaqaya, Şiş qaya, Qızıl qaya, Quş qayası, Topqaya və b.

Çaylar: Qaraxan, Arpaçay, Lalaxan, Dana sulağı, Seldağlan, Xəncərdüşən, Qızılkilsə və b.

Bulaqlar: Aydın bulağı, Gölbulaq, Tağı bulağı, Üç bulaq, Həməzinin bulağı, Məsimin bulağı, Şəfa bulağı, Sallı bulaq, Şağamgözə, Təndir bulaq, Turşxalxalın bulağı, Altı bulaq, Ziyarət bulağı və b.

Ağbabada tez-tez rast gəlinən mağaralar, Göy dağ, Tayaqaya, Topqaya, (bu abidələrin sayı üçdür), Türkiyə sərhəddinə doğru uzanan daş xiyabanları, Allahu-Əkbər dağındakı ziyarət, Ağbaba və Şiş ocaqları, Öksüz, Üç qardaş və Süd daşı pirləri babalarımızın əski dövrlərdən bu ərazidə yaşadığını göstərən qədim tarixi abidələrdir. Mustuqludakı daş mustuqlardakı (daş nov) qabartmalar, qonçalar (“günəşçiklər”), “qonçalı” (“günəşciyi olan”) ulu babalarımızın əski dünyagörüşləri ilə bağlıdır. Öksüzdəki qaya təsvirləri, Xozunun Təpəbaşı adlanan ərazisində bir neçə qəbir daşındakı Orxon- Yenisey yazıları, Qonçalı, Göllü, Öksüz və b. kəndlərdəki Oguz qəbirləri Ağbaba bölgəsinin qədim Oguz məskəni olduğunu təsdiq edir.

AŞIQ İSGƏNDƏR AĞBABALI

Aşiq İsgəndər Ağbabalı 1925-ci ildə Qərbi Azərbaycanda (Ağbaba bölgəsi, Ellərkənd kəndi) Bəxtiyar kişinin ailəsində dünyaya gəlib. O, Güllüoğlular (bu tayfa Qazaxda, Gürcüstanın Bolnisi bölgəsində, Ağbabada, Türkiyədə geniş yayılıb) tayfasındandır. İsgəndər hələ uşaq yaşlarından saza-sözə meyilli olduğundan Ağbabanın, eləcə də Şərqi Anadolunun sonuncu azman aşığı Aşıq Nəsinin yanında bir neçə il şeyirdlik etmiş, aşılığın bütün sirlərinə, hava-havacatına vəqif olmuşdur. O, Çıldır-Ağbaba saz havalarını (“Çıldır qaytarması”, “Ağbaba zarıncısı”, “Atüstü”, “Ağbabayı”, “Ağbaba gözəlləməsi”, “Sarı yaylıq”, “Xoşdamağı”, “Çıldır çuxurobası”, “Qəza nişanı”, “Şörəyel gözəlləməsi”, “Şörəyli”, “Köşəbaşı”, “Şenlik mirzəcanısı”, “Dərbədəri”, “Konyalı”, “Otalı qızı”, “Çıldır zinharısı”, “Çalpapaq”, “Tərcümanı”, “Baharı”, “Güləndami”, “Dovşanquluoğlunun gəraylısı”, “Ağam hey”, “Göyətli”, “Rəhmanı”, “Sirri- sübhan”, “Dəli hicranı “ və b.) itib -batmağa qoymamış, mühafizə edərək gələcək nəsilərə çatdırmağı özünə borc bilmişdir. O, ustad-şeyird ənənələrinə sadıq qalaraq xeyli şeyird (Aşiq Paşa Göydağlı, Aşiq Mürtəza, Aşiq Qəşəm, Aşiq Qəzənfər, Aşiq Faxfur və b.) yetişdirib. Bununla da bölgədə aşiq sənətinin məhv olmasının qarşısını alıb. Aşiq İsgəndər Ağbabalı Orta Asiyani, Qazaxıstanı, Şimali Qafqazı, Dağıstanı qarış- qarış gəzib, ağır-ağır məclislər keçirib. Elə buna görə də aşığın sözü -sovu bu bölgələrdə geniş yayılıb. Yaddaşlarda xoş xatirələr kimi dərin iz salıb.

İstər Çıldır-Ağbaba söz havalarının qorunub saxlanmasında, istərsə də Ağbaba bölgəsində yaşayıb yaratmış aşıqlar və el şairlərinin (Aşiq Qərib Hasan, Aşiq Alışan, Aşiq Qəhrəman, Çoban Əli, Yetim Əsgər və b.) ədəbi irsinin öyrənilib yazıya alınmasında Aşiq İsgəndərin xidmətləri böyükdür. O, otuz üç dastanı sinədən bilməklə bərabər Çıldır-Qars, Axılkələk, Məxseti kimi ellərimizdəki aşiq və el şairlərini də mükəmməl bilən el sənətkarı idi. Təsədüfi deyil ki, Xəstə Hasan, Dəli Bayram, Aşıroğlu, Daşdanoğlu, Durmuşoğlu, Aşiq Nəbi, Aşiq Şenlik, Aşiq Sunmanı, Aşiq Nəsin, Çorlu Məhəmməd, Göləli İbrahim, Göləli Zərnişan və b. aşiq və el şairlərinin ədəbi irsi də Aşiq İsgəndər Ağbabalıdan yazıya alınıb.

Aşiq İsgəndər Ağbabalı həm də el ağsaqqalı sayılırdı. Elə Ağbaba kəndi olmazdı ki, o yerdə onun sözü keçməsin. Aşiq Başkeçiddə də, uzaq Qazaxıstanda da böyük hörmət-izzətə malik idi. Aşiq İsgəndər yeri düşdükcə imkansız adamlara əl tutar, xeyirxahlıq edərdi. Aşiq İsgəndər Ağbabalı 1988-ci ilin məlum hadisələri ilə əlaqədar Ağbabanı tərk edib Şəmkirə pənah gətirdi, ancaq vətən həsrəti onu çox yaşamağa qoymadı. O, 1992-ci ildə 67 yaşında Şəmkirdə vəfat etdi.

Aşiq İsgəndər Ağbabalı hələ sağlığında onu sevən hər kəsin ürəyində bir Aşiq İsgəndər dünyası yaratmışdı. İndi də bu böyük aşiq böyük hörmətlə yad olunur, onun lent yazıları uzaq Qazaxıstanda da, Orta Asiyada da, Türkiyədə də geniş yayılıb.

BAYATILAR

Tay-tuşdan dalda qaldım,
Sazımı qəmli çaldım.
Nə dağlardan bir doydum,
Nə əməlli kam aldım.

Dağlar, mənə gül göndər,
Dağ havası, yel göndər.
Sənsiz dəli kimidir,
Nələr çəkir İsgəndər.

Ellərim köçdü mənim,
Axırım puçdu mənim,
Qapımı bağlı qoydum,
Çırağım keçdi mənim.
Obalarım boş qaldı,
Gözlərimdə yaş qaldı,
Daşı tökümlə başıma,
Bir daş, bir də baş qaldı.

Qəfildən tutdu qəza,
Tanrıdan qəldi cəza,
Səpələndik çöllərə,
Yurdu verib güdaza.

Tapammıram bir dəyə,
Yurduma yaddı yiyə?!
Fələk saldı didərgin,
Başıma döyə-döyə.

Yeri, ay aşiq, yeri,
Elə yaraşıq, yeri,
Vətənim qürbətdədir,
Yoxdu bir işiq yeri.

Qəfil tutuldu bərə,
Çəkdi məni qəm girə.
Oldum qaçqın, didərgin,
Yolum düşdü Şəmkirə.

Bülbül qəfəsə düşdü,
Dərd qanan kəsə düşdü
Elə bildim dağdayam,
Qulağım səsə düşdü.

Nələr qaldı
Yurdda gör nələr qaldı.
Bir anasız quzudur,
Ürəyim mələr qaldı.

DAĞLAR

İndən belə kimə qaldı,
Açılan güllərin, dağlar.
Xarabaya can verəmi
O axan sellərin, dağlar?

Kim verər alan izini,
Keçən tərəni, düzünü.
Görə bilmirəm üzünü,
Əsirmi yellərin, dağlar?

Seyrəkləşdik qəm -kədərdən
Sənə baxdıq gerdən- gerdən*
Bir soraq al İsgəndərdən
Dağıldı ellərin, dağlar.

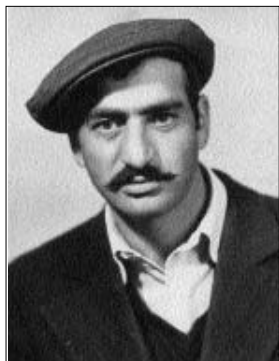
* - *yəni, uzaqdan*

GƏTİRİN

Ölürəm, ay ellər, dərd yırıb məni,
Yurdumdan nişanə tapın gətirin.
Ağbaba dağının yayda başından
Qarından, buzundan çapın gətirin.
Ətrini, iyini çıxəyin-gülün,
Sərin havasını o Arpagölün,
Xətir- hörmətini o ağır elin
Söz ilə güldəsətə yapın gətirin.

Yayın bu qərbin nalə-ününü,
Veribdir əlindən iman-dinini.
Aşıq İsgəndərin ötən gününü
Fələyin əlindən qapın gətirin.

MƏCNUN AĞBABALI

Məcnun Həşim oğlu Şabanov 1940-cı il dekabrın 5-də Qərbi Azərbaycanın Ağbaba bölgəsinin Güllücə (əski Dəli Sərsəran) kəndində dünyaya göz açıb. Hələ uşaq yaşlarından atasını itirib, anası Zəhra ananın himayəsində böyüyüb. Orta məktəbi 1958-ci ildə gümüş medalla bitirib. Həmin il İrəvan Pedaqoji İnstitutunun dil-ədəbiyyat-tarix fakültəsinə qəbul olub. İnstitutu qurtarandan sonra Basarkeçər rayonunda müəllim işləyib. Məcnun müəllim 50-ci illərdən dövrü mətbuatda çıxış edir. El-oba arasında **Ağbabalı** imzası ilə tanınıb, el şai-

ri adını doğruldub.

Məcnun müəllim “Ağbaba” ədəbi birliyinin yaradıcılarından biridir. O, 60-ci illərdə Ağbabanın Güllücə kənd orta məktəbində dil-ədəbiyyat, tarix müəllimi kimi pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmişdir. Yaxşı işinə görə iki dəfə metodist müəllim adını almışdır. 1988-ci ilin məlum hadisələrindən sonra Bakıya pənah gətirib. İndi 148 sayılı orta məktəbdə müəllim işləyir.

RAFIQ MUSA

(Rafiq Hüseyn oğlu Məmmədov)

Rafiq Musa Qərbi Azərbaycanın Ağbaba bölgəsində (Amasiya rayonu, Güllübulaq kəndində) doğulub. ADPU-nin filologiya fakültəsini bitirib. İndiyə qədər R.Musanın bir neçə kitabı (“Sevgi harayı”, “Təmsillər”, “Ora vətəndir”, “Yaxşı olar axırı” və b.) çap olunub. Rafiq müəllim hələ 70-ci illərdən öz imzası ilə seçilən və oxucular tərəfindən təsdiq edilib dəyərləndirilən şairlərdəndir. Onun yaradıcılığında təmsillər, lirik və satirik şeirlər əsas yer tutur.

DOLANMIR

Sar gələndə şikar üstə nədənsə
Dövlətə dolanmır, vara dolanmır.
Cəllad qılincından yenə qan damır,
Vurur yara üstən yara, dolanmır.

Üzə çıxır sağlığında ölənələr,
Kölgə qılınclayır üzə gülənlər.
Fırıldaqla iş başına gələnlər,
Qorxusundan boran, qara dolanmır.

Əzəl qismətimi yad götürəndə,
Çəkəram əlindən dad götürəndə.
Bəxt yatanda, yığbal bəd gətirəndə,
Qohum-qonşu həndavara dolanmır.

Daha dinmir könül sazı Məcnunun,
Zimistana dönüb yazı Məcnunun.
Keçmir işi, ötmür sözü Məcnunun,
Bəxti yatıb, baxtavara dolanmır.

KİMİ

Düz dedim tərsinə yozdu yazanlar,
Gəldi çoxlarına zarafat kimi.
Zər atdım bircə yol qoşa gəlmədi,
Oyunda uduzdum, qaldım mat kimi.

Fələk bol elədi qəm üstə qəmi,
Misqalla payladı sevinci, dəmi,
Ola halım bilən, könül həmdəmi,
Səcdə eləyərəm ziyarət kimi.

Ölməram deyənlər ağa büküldü,
Baxtım yan sovuşdu, sağa büküldü,
Qismətim əl çatmaz dağa büküldü,
Yaşadım ömrümü narahat kimi.

Tapılmır gülənim, ağlayanım çox,
Sağalmaz yaramı bağlayanım yox.
Qapını açanım, yoxlayanım yox,
Balım zəhər oldu bu həyat kimi.

Şirindi çoxunun canından malı,
Xərcləsə, pərişan olar əhvalı.
Günbəgün artdıqca yaltağın yalı,
Oynar, şılmaq atar harın at kimi.

Məcnun Ağbabalı, gör nələr oldu,
Qazancın qarğışlar, tənələr oldu.
Möhnətə dözdüyün sənələr oldu,
Möhkəm ol, mərd dayan bir ustad kimi!

RƏHMƏT

Ağbabanın dünya qədər yaşı var,
Dünya görmüş səyyadına rəhmət!
And yerimiz ocaq-pirlər olubdu,
Mir Cəlal tək seyyidinə rəhmət!

Yurd yeridi hər dərəsi, hər dağı,
Gəlir ulu tarixlərdən sorağı.
Dalğalanıb burda türkün bayrağı,
Adlı-sanlı igidinə rəhmət!

Neçə döyüş, neçə savaş olubdu,
Dəfələrlə boşalıbdı, dolubdu.
Ağır ellər indi harda qalıbdı?
Minlərlədi, şəhidinə rəhmət.

Şair Məcnun yurda dedi sözünü,
Eldən ayrı tənha bilir özünü.
Sirr deyil ki, gündə tutur üzünü,
Babaların öyüdünə, rəhmət.

ORA VƏTƏNDİR

Zaman nəhs gətirdi, düşdük dillərə,
Döndük Naltökəndə qərib yellərə,
Kimi ahıl vaxtı düşdü çöllərə,
Çoxunun ömrü yaradır, təndir,
Ora Vətəndir.

Aza qane olduq, aza çox dedik,
Azı çox gördülər, susduq, dinmədik,
Bir Vətən itirdik, bir el itirdik,
Bu necə ağrıdı, necə sitəmdir,
Ora Vətəndir.

Sən say saydığını, sayırmı fələk,
Ələndi nə vardı, yırtıldı ələk,
Bir də Sarıyarı görək, görməyək,
Könlümə yığılan bərədir, bənddir,
Ora Vətəndir.

Dağların dağ boyda dağı məndədi,
Bayatı məndədi, ağı məndədi,
Ömrün hicran dolu çağı məndədi,
Saçıma qar yağıb, bu necə dəndir,
Ora Vətəndir.

Haqsız haqlı oldu, söykəndi küyə,
Zalımın hər sözü ötkündür, niyə?
Nə qədər dözərlər, dözümsüzlüyə,
Səbrimiz qalmadı, tükəndi səbir,
Ora Vətəndir.

Hanı ev-əşiyim, təndirim, bacam,
Od üstə közərən, qızaran sacam,
Zirvədə bəmbəyaz qara möhtacam,
Könlüm Çıldır kimi dumandır, çəndir
Ora Vətəndir.

Göynəyir həsrətdən bağrımın başı,
Orda bir Zağa var bilinmir yaşı,

Nigar bulağının suyu göz yaşı
Axan göz yaşımız haçan bitəndir,
Ora Vətəndir.

Ziyarət ən uca dağımdır mənim,
Şiştəpə həsrətim, dağımdı mənim,
Mustuqlu bayatım, ağımdı mənim,
Bu ağır könlümdən çətin itəndir,
Ora Vətəndir.

Bir gözəl ləhcəyə, dilə həsrətəm,
Kəkotu ətirli yelə həsrətəm,
Elatı dağılan elə həsrətəm,
Könlümdə dərd-ələm, qubar bitəndir?!
Ora Vətəndir.

Bir yuxu görmüşəm Göy dağ ağlayır,
Göz yaşı Arpa tək coşub çağlayır,
Dərdə bax, dərdimiz dərdə sığmayır,
Birin dərdini mini çəkəndir,
Ora Vətəndir.

Bağ saldıq barını dərmək olmadı,
Ömrün axarını bilmək olmadı,
Çox şeylər itirdik, örnək olmadı,
Bizdə bu soyuqluq söylə nədəndir,
Ora Vətəndir.

Başına dolanım Ziyarət sənin,
Başımdan getməyir dumanın, çənin,
Bəs haçan çin olar qurbanım mənim,
Düşmənin hiyləsi min cürə fənddir,
Ora Vətəndir.

Bu yollar nə qısa-yollar bitməyir,
Mənim yurd yerinə əlim yetməyir,
Gündüz xəyalımdan çıxıb getməyir,
Hər gecə yuxuma girən o kənddir,
Ora Vətəndir.
Axı, ora Vətəndir!

SƏRTİB İSLAMOĞLUNUN YUBİLEY TƏBRİKİ:

Əli Musa oğlu Əliyev — 70

– Hörmətli Əli müəllim, Sizi 70 illik yubileyiniz münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir, uzun ömür, cansağlığı və işlərinizdə yeni-yeni nailiyyətlər arzu edirəm.

70 illik həyatınız dövründə zamanın çox sınaqlarından çıxmalı olmuşsunuz. Mənsub olduğunuz Səttaruşağı nəslinə xarakterik olan yenilməzlik, möhkəm iradə, mərdlik kimi keyfiyyətlərlə irili-xırdalı bütün maneələri dəf etmiş, həyatda öz sözünüzü demiş, ailə ənənələrini yaşatmış, yüksək zirvələrə qaldırmışsınız.

Vedibasarin qəhrəman oğlu Abbasqulu bəy Şadlinskinin yaxın silahdaşı olmuş atanız Musa Səttaroğlu ermənilər tərəfindən heç bir səbəb olmadan həbs edilərək Sibirə sürgün ediləndən sonra, kiçik yaşlarınızdan özünüzü evin kişisi kimi aparmış, Qazaxıstanın Cambul vilayətində sürgün həyatı keçirən ailənizdə ananız Əsmər xanımın, qardaş və bacılarınızın ümid yeri, təsəllisi olmuşsunuz.

Atanız evə dönəndən sonra doğma Vedibasardan üç min kilometr uzaq bir diyarda fərasətinizlə, dərslərinizi əla qiymətlərlə oxumağınızla ailənizə mənəvi təsəlli vermiş, valideynlərinizin fərəhi olmuşsunuz.

1953-cü ildə Frunze şəhərindəki iqtisadiyyat texnikumunun “Şəhər yollarının və körpülərinin tikintisi” fakültəsini qırmızı diplomla bitirib Saratovdakı Ümumittifaq Avtomobil yolları İnstitutuna daxil olmuşsunuz. Sonralar ailəniz Bakıya döndüyü üçün təhsilinizi Azərbaycan Politeknik İnstitutunun Sənaye və Mülki Tikinti fakültəsində başa vurmuşsunuz.

Hörmətli Əli müəllim, Siz 1973-cü ildə “Aktivləşmiş mineral tozlu asfalt betonlarının tədqiqi” mövzusunda namizədlik, 1983-cü ildə isə “Asfalt betonun regenerasiyası” mövzusunda doktorluq dissertasiyaları müdafiə etmişsiniz. Siz 56 elmi əsərin, o cümlədən 3 monoqrafiyanın və 9 ixtiranın müəllifisiniz. Doğma Bakımızda neçə-neçə küçənin salınması, əsaslı tikintisi, rahatlığı Sizin adınızla bağlıdır.

Professor Əli Musa oğlu Əliyev, Siz bu gün də öz əməli fəaliyyətinizi uğurla davam etdirirsiniz. Sizin insanpərvərliyiniz, xeyirxahlığınız, qayğıkeşliyiniz, işgüzarlığınız hamı üçün örnekdir. Doğma Azərbaycanımızın çiçəklənməsi naminə Sizin ürəyinizə təpər, qolunuza qüvvət arzu edirəm.

ELDAR İSMAYIL:

ƏLİ YOLU

Sevimli dostum Əli Musa oğlunun 70 yaşı münasibətilə

*Dəhnəzdən başlayan sürəkli bir yol,
Bu daşlı, çınqıllı, kəsəkli bir yol.
Baş aldı, uzandı Kenesə qədər,
Çiyində apardı qəm-qüssə, kədər.
Nağıllar içində bir insan ömrü,
Döndü səməndərə bir cavan ömrü.
Uşaqılıq dünyası qürbətdə keçdi,
Möhnətdə, hiddətdə, hikmətdə keçdi.
Düşündü:*

qayıdım Vətənə sarı,

Aşım daş sədləri,

keçim hasarı.

Yollara boylandı,

bağlıdı yollar,

Gördü sinəsindən dağıldı yollar.

Yol salmaq haqqında düşündü Əli:

Əlinin yolları bağlanmır, bəli!

Yola “Əli yolu” deyib babalar,

Qəlbimdə min arzum, min diləyim var.

Vətənə uzanan yol çəkməliyəm,

Yollar kənarında gül əkməliyəm.

Bu yol “Əli yolu” adlanmalıdı,

Qanqallar, tikanlar odlanmalıdı!

Dünyanın belində kəməre dönən,

Körpü salmalıyam gen dərələrdən.

Bir yol çəkməliyəm, aynalı bir yol,

Yolların şah yolu, mənalı bir yol!

Tanrı dərgahına tapınan insan,

Qürbətdən vətənə qayıdan zaman.

Böyük arzusuna, kamına yetdi,

Aradan fəsillər, sənələr ötdü.

Əli yollar çəkdi, körpülər saldı,

Dünyanın gözüne bir şəfəq saldı.

Günəşdən nur alan şüşəli yollar,

*Qıvrıldı dağlarda meşəli yollar.
Əlinin yolunu çəkdi Əli,
Dünyaya yayıldı eşqi, əməli,
Bu yollar müqəddəs, bu yollar nurlu,
Ayağı sayalı, əli uğurlu...
Bu yol azadlığa aparən yollar,
Burda nə həsrət var, nə qan-qada var.
Bu yolun üstündə şəər yox, şeytan yox,
Nə onu bağlayan, nə daş atan yox.
Əli yetmiş ildir Əli yolunda,
Əli dayanıbdı eli yolunda.
Bu Səttar ocağı uludan ulu.
Azərbaycan yolu bu – Əli yolu!*

*Əli müəllim ömür-gün yoldaşı Rəhilə
xanım və övladları ilə birlikdə*

ERMƏNİ- KÜRD MÜNAQİŞƏLƏRİ NECƏ YARANMIŞDIR?

(Əvvəli ötən sayımızda)

Çünki qırğınlar dini xarakter daşısaydı yunanlar, katolik ermənilər də çox zərər çəkə bilərdilər. Lakin faktlar bunu sübut etmirdi.

Berlin müqaviləsində ermənilərin kürdlərdən və çərkəzlərdən qorunması tələbi nə ilə bağlıdır? Qısaca olaraq qeyd edək ki, ermənilərin Türkiyə ərazisində və muxtariyyətlərini elan etmək istədikləri vilayətlərdə kürdlərin çoxluq təşkil etməsi məsələnin demokratik yolla həllinə mane olurdu. Çünki orada ermənilərdən çox kürdlərin böyük hüquqlara malik olduğu aydınlaşırdı. Ona görə də erməni “inqilabçıları” və terrorçu dəstələri kürdləri həmin ərazilərdən sıxışdırıb çıxarmağa çalışırdılar. Halbuki həmin hadisələrə qədər kürdlərə ermənilər dinc, mehriban yaşamışlar. Hətta toqquşmaların baş verdiyi dövrdə belə erməni qaçqınlarının kürdlərlə və türk bəylərinə pənah aparmalarına, onların evlərində himayə olunmalarına dair faktlar vardır. Mayevski öz kitabında bu barədə xeyli məlumat vermişdir.

Erməni terrorçu dəstələri kürd və çərkəz kəndlərinə hücumlar etməklə özlərinə qarşı əks qüvvə yaradırdılar. Bu işə adamlarda şərq xalqlarına məxsus qisasçılıq hissləri oyadırdı, qohum-qardaşı öldürülən kürd və çərkəzlər “qanaqan almaq” üçün öz düşmənlərini nə yolla olur-olsun tapmalı idilər. Lakin həmin dövrdə və sonralar mətbuat bu məsələləri düzgün şərh etmirdi.

“Erməni xalqının tarixi” kitabında (“Yerevan Universitetinin nəşriyyatı”, 1980, səh.219) bu belə şərh olunur: “Türk hökumətinin və yerli hakimlərin himayədarlığı və qızıqdırıcılığı nəticəsində kürd quldur dəstələri erməni kəndlərini dağıdıb talan edir, erməni əhalisini qırırdılar”. Müəlliflər bu uydurma məlumatı şərh etmirlər, kürdlərin nə üçün bu məsələdə iştirakını aydınlaşdırmırlar. Mayevski və N.Kanadeyevin kitablarında bu barədə çoxlu faktlar vardır. Kürdlərlə münasibətin pisləşməsinin bir səbəbini də Mayevski aydın şərh edir. O yazır ki, bir çox yerlərdə erməni kəndləri türk mənşurlarından deyil, kürd bəylərindən asılı idilər (səh.8). Bu səbəbdən də asılılıqdan azad olmaq uğrunda “mübarizə aparan” erməni terrorçuları kürd bəyləri ilə qarşılaşırdılar. Kürdlərlə ədavətin qızışması barədə başqa bir fakt da qeyd olunur. Göstərilir ki, Peterburq Universitetinin tələbəsi Sarkis Kununyan 1890-cı ilin sentyabrında 80-90 nəfərlik dəstə düzəldərək Kazıqman yaxınlığından Türkiyə sərhədlərini keçir və orada “millət uğrunda” qan tökür. Türkiyə haqqında heç bir təsəvvürü olmayan, yerli şəraiti bilməyən, kürdlərə fərq qoymayan bu “şayka” qanlı qırğına

kürd kəndindən başlayır. Rusların işə qarışması və atışmalarından sonra dəstə başçısı da daxil olmaqla sağ qalan 43 nəfər həbs edilib Qars həbsxanasına salınır.

1895-ci ilin sentyabrında İran tərəfdən Türkiyəyə daxil olan silahlı erməni terrorçuları kürd kəndinə gəlirlər. Bu vaxt atlarını yemləməyə və çörək yeməyə gələn kürd dəstəsindən xoflanan ermənilər tələyə düşdüklerini zənn edərək 40-50 addımlıqda oturan bir qrup kürdə qəfil atəş açır, bir an içində xeyli adamın meyitini yerə sərirlər. Meşəyə çəkilən erməni terrorçuları sonra çobanlara hücum edir, mal-qaranı ələ keçirir, hətta inək və qoyunları da gülləyə qurban edirlər. Kürdlər baş vermiş narahatlıqların, qəfil hücumların qarşısını almaq üçün türk hökumətinə müraciət edərək qəti tədbir görülməsini tələb edirlər. Sultan Həmid terrorçuların qarşısını almaq üçün xüsusi atlı dəstələr yaradıb yerlərə göndərdi. Hər yaşayış məntəqəsində 4-5 əsgər keşik çəkirdi.

Bu hadisəni Mayevski belə şərh edir: “1893-cü ildə burada Damadyan adlı birisi peyda oldu, 1894-cü ildə özünü Murad adlandıran Boyadcan onu əvəz elədi. Bu xadimlərin Sasunda kürdlər və ermənilər arasında apardıqları təbliğat bir çox toqquşmalara səbəb oldu və bu 1894-cü ilin avqustunda hər iki tərəfin ciddi döyüşlərinə gətirib çıxartdı. Avropanın diqqətini cəlb etmək üçün təbliğatçılar yeni hadisələr törədirdilər. 1896-cı il yanvarın 6-da ermənilərin bayram günü, şəhər tezdən yepiskop Boqaz ölümcül yaralandı. Sonra məlum oldu ki, onu məhz erməni “inqilabçıları” vurmuşlar. Səbəbi isə yepiskopun erməni dərnəklərini açıq tənqid etməsi olmuşdur. Gəlmə ermənilər amerika və ingilis missionerlərindən yardım alırdılar. Bu yardımın məbləği o qədər az idi ki, belə bir söz gəzirdi: “İngilislər üçün erməni qanı Van samanından ucuzdur”. Erməni terrorçularının ən vəhşi cəhətlərindən biri də o idi ki, onlar öldürdükləri adamın meyitini təhqir edirdilər. Mayevski 1896-cı ildə Van şəhərində törənmiş hadisələr barədə mayor Vilyamsın 15 may tarixli raportunun tərcüməsini verir: “Məlumat verməliyəm ki, vilayət hər halda qeyri-qənaətbəxşdir. Son həftə ərzində erməni inqilabçıları iki dəfə kürdlərə hücum etmişlər. Birinci dəfə üç kürd öldürülmüş, ikisi isə yaralanmışdı, ikinci dəfə isə iki nəfər, bəlkə də üç nəfər öldürülmüşdür. Hər iki halda meyitlər dəhşətli hala salınmışdı”. “Hadisəni kim başlayıb – türklər, yoxsa ermənilər? Əlbəttə, günahkar bu axmaqlardır. Mən bir neçə dəfə onlara xəbərdarlıq etdim, xahiş elədim ki, heç bir köhnə tarixi ortaya atmasınlar. Hətta məni də hədələdilər”.

Mayevski hadisələrin bu cür təhlükəli davamından danışarkən qeyd edir: “İqdıra gedərkən mən 400 nəfər Vandan köçmüş erməni müşayiət edirdi. Erməni təbliğatçılarının fəaliyyəti nəticəsində onlar elə bir vəziyyətə düşmüşlər ki, imkan olsa bütün Van ermənilərinin hamısı Rusiyaya köçməyə hazırdırlar”. Həmin il iyunun 22-də Başalıqdan şərqə, Salmas sərhəddində erməni silahlı

dəstəsi kürd aşirəti Mərkəzi Şərəf bəyin düşərgəsinə hücum etmiş, onu yaralamışdır. 150 nəfər kişi, qadın və uşaq yaralanmış və ölmüşdür. 1898-1899-cü illərdə Serop adlı birisinin başçılıq etdiyi dəstə daha çox faciələr törətmişdir.

Mayevski kürd-erməni konfliktini şərh edəndə belə bir qənaətə gəlir ki, “əvvəllər onlar dinc, əmin-amanlıqla yaşayırdılar və bir düşmənçilikləri də olmamışdı. Hətta bəzi yerlərdə sakitlik əmələ gəldiyindən yenə də bir-birini yaxşı tanıyan ermənilərlə kürdlər qonşuluqda yaşamağa başlamışlar. Lakin erməni başçılarının özbaşına hərəkətlərinə son qoyulmadığına görə kürdlərin ermənilərə qarşı nifrət hissi sönmür”.

Kürdlərin erməni kəndlərinə hücumunu erməni tarixçiləri türk hakimlərinin fitvası, qızısdırması kimi qələmə verirlər. Hadisələrin şahidi olan Mayevski isə bunu daha obyektiv şərh edir: “1895-ci il sentyabrın axırlarında erməni silahlı dəstələrin törətdiyi cinayətlərə cavab olaraq kürdlər o erməni kəndlərini talan etdilər ki, orada həmin dəstələrin başçıları yerləşirdi və yaxud da onların kürd qırğınlarında iştirakı ehtimal olunurdu”:

Kürdlərin antierməni hərəkəti məhz bu cür davam edirdi.

İsmayıl VƏLİYEV (ÖMƏROĞLU),
professor

“BAŞINI DİK TUTSUN ÇIRAQBALIMIZ!”

Teymur Bünyatov 1911-ci ilin oktyabr ayında Zəngəzur mahalı, Qafan bölgəsinin Yuxarı Girətağ kəndində anadan olmuşdu. 7 yaşında ikən atasını itirmiş, üç qardaş, bir bacı anası Mədinə Niyazalı qızının himayəsində qalmışdı. Onların uşaqlığı 1918-1920-ci illərin qaçqın və didərginlik çağlarına düşmüşdü. Balaca Teymur qaçqınlığın da, yoxsulluğun da boz üzünü o çağlarda görmüşdü. On bir yaşına kimi, Çəməndağında, Qazmayurdda, Göygədikdə, Hamarda, Yellicədə mal otarmış, yaylaqların, oylaqların təkrarolunmaz gözəlliyinə heyran kəsilmişdi. Bu heyranlıq ömrü uzunluğunu onlarla yaşanmış, yay aylarında imkan tapdıqca o yerlərin görüşünə gətirmişdi...

1923-cü il idi. Əmisi Bəşir Bünyatov xəbər göndərmişdi ki, Mədinə uşaqları Şuşaya gətirsin. Onda əmisini Şuşa Qəza İcraiyyə Komitəsinin sədri vəzifəsinə təyin etmişdilər. Mədinə arvad minbir əziyyətlə uşaqları Şuşaya aparıb çıxardı. Teymuru da qardaşı Bahadurla məktəbə qoydular. Bir il orada oxuduqdan sonra əmisi onu Bakıya göndərdi. Teymuru Maştağa kəndindəki uşaq evinə qəbul etdilər. 1925-ci ildə isə Bakı Pedaqoji Texnikumu yanında təşkil olunmuş internata dəyişdilər. Qayda belə idi ki, həmin internatı bitirənləri Pedaqoji Texnikuma qəbul edilirdilər. Teymur Bünyatov da 1926-cı ildə Bakı Pedaqoji Texnikumuna daxil oldu. Təhsil almaqla yanaşı, 1928-ci ildə fəhlə-gənclər məktəbində də dərs deyirdi. Bu onun ilk müəllimlik fəaliyyəti idi. Müəllim kimi daha geniş fəaliyyəti isə 1930-cu ildən hesab olunur. Həmin il texnikumu bitirən Teymur Bünyatovu ixtisaslı müəllim olaraq Gəncə şəhərinə göndərdilər. O, 7 saylı məktəbin dərs hissə müdiri vəzifəsinə təyin olundu. Eyni zamanda, şəhərdəki İnşaat Texnikumunda fizika və riyaziyyat müəllimi işlədi.

Lakin bütün bunlar Teymur Bünyatovu təmin etmirdi. Mütləq ali təhsil almaq arzusunda idi. Ona görə də, 1931-ci ildə Azərbaycan Sənaye İnstitutunun iqtisad fakültəsinə qəbul olundu. 1938-ci ildə oranı fərqlənmə diplomu ilə bitirib, iqtisadçı-mühəndis ixtisasına yiyələndi. Onun təyinatını birbaşa istehsalata verdilər. Bir müddət “Azərneftkəşfiyyat” qazma trestində əvvəl baş mühəndis, sonra isə plan-iqtisadiyyat şöbəsinin rəisi vəzifələrini apardı. 1939-1941-ci illərdə Moskvada Ali Partiya məktəbində təhsil aldı.

Qanlı müharibə başlamasaydı, görəsən, hansı yüksək vəzifə kürsülərini tutacaqdı?!

Sonrakı illərdə tutduğu yüksək vəzifələr də bunu təsdiq etməkdədir.

1946-1947-ci illər; Mərkəzi Komitənin təbliğat və təşviqat şöbəsində inspektor; 1947-1949-cu illər; “Buzovneft” trestində idarə müdirinin müavini; 1949-1952-ci illər; “Baş Qərbneft” tikinti trestinin müavini; 1952 (sentyabr)- 1955 (sentyabr)-ci illər; 266-cı və 34-cü Milli Azərbaycan diviziyasının siyasi şöbəsinin rəi-

si; 1955 (sentyabr)- 1959 (dekabr)-cu illər; Azərbaycan Daxili İşlər nazirinin ümumi işlər üzrə müavini; 1959-1960-cı illər; Azərbaycan Daxili İşlər Nazirliyinin Təsərrüfat şöbəsinin rəisi; 1960-1967-ci illər; Azərbaycan Daxili İşlər Nazirliyi yanında 56-cı hərbi birləşmənin komandiri.

1965-ci ilin dekabr ayında Teymur Bünyatovun həyat və fəaliyyəti yolunda çox önəmli bir hadisə baş verdi; hərbi sahədə xidmətlərinə görə, polkovnik rütbəsinə qədər yüksəlmişdi. Həmin il ona general-mayor hərbi rütbəsi verildi.

Mən bu xəbəri eşidib ürəkdən sevindim. Böyük iftixar duyğusu ilə “Bizim general” adlı şer yazdım. Səhəri təbrik üçün iş yerinə getdim. Özü hələ gəlməmişdi. Qapıda dayanan rus əsgəri məni içəri buraxmadı. Sonra bir azərbaycanlı zabiti çağırıdılar. Ona təbrik şeri yazdığımı bildirdim və xahiş etdim ki, stolunun üstünə qoysun. Zabit xahişimi yerinə yetirdi. Bundan sonra general hər məclisdə həmin şerdən söhbət açar və iki misranı tez-tez təkrar edərdi:

*Başını dik tutsun Çıraqbalmız,
Artıq bizim də var generalımız!*

Poeziyanı çox sevərdi. Məclislərdə məni ayağa qaldırar, dağlardan şerlər söyləməyimi xoşlardı. Hüseyn Cavidin şerlərini əzbər bilərdi, “Şeyx Sənan” dramından parçalar söylərdi. 30-cu illərdə tələbə ikən Şeyx Sənan rolunda çıxış etmişdi.

Teymur Bünyatovun sonuncu iş yeri Azərbaycan Daxili İşlər Nazirliyinin İslah Əmək İdarəsi oldu. O, 1970-ci ildən 1973-cü ilin avqust ayının 1-nə kimi həmin idarənin rəisi vəzifəsində çalışdı. Sonra təqaüdə çıxdı. Lakin uzun illərin əzab-əziyyəti, müharibə illərinin dəhşətləri, vəzifə rəsmiyyətçiliyi onun səhhətinə ciddi təsir etmişdi. Son illərdə ürəyindən şikayətlənirdi. Bu ürək dövlət qanunlarının tələblərinə baxmayaraq, xalq üçün, dünyaya göz açdığı Qaraqapı torpağı, dağların qoynuna sığınmış Yuxarı Girətağ kəndindən ötrü döyünmüşdü. Çoxlarının güvəndiyi uca dağa bənzəri vardı.

1974-cü ilin aprel ayının 10-da bu ürək dayandı, elimiz öz general oğlunu itirdi. Ürəkdən sızladıq, ürəkdən ağladıq. Mən də ürək ağrısı ilə onun ölümünə ağı yazdım:

*Ağla, dağlarımın çeşməsi, ağla,
Ağla, dərələrin nəğməsi, ağla!
Hönkür, göy üzündə qaralan bulud,
Dağıl, zirvələri çulğayan sükut!
Bu gün elimizin matəm günüdür,
Bu gün ömrümüzün dərd, qəm günüdür!*

Onu 2-ci Fəxri Xiyabanda torpağa tapşırıdık. Bu böyük insanın həyat yolu, vətən sevgisi, yurd təəssübkeşliyi, torpağa səcdəsi gələcəyin hər bir övladı üçün canlı nümunədir!

**Rəşid Təhməzoğlu ,
filologiya elmləri namizədi**

VEDİBASAR MAHALININ TÜRK MƏNŞƏLİ TOPONİMLƏRİ

Qaladibi

Vedi rayonunda kənd. **Dəvə gözü** çayının yanında yerləşir. Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Kənddə 1873-cü ildə 155 nəfər, 1886-cı ildə 221 nəfər, 1897-ci ildə 300 nəfər, 1904-cü ildə 242 nəfər, 1914-cü ildə 399 nəfər, 1916-cı ildə 428 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-ci ildə kəndin sakinləri zorla və qırğınlarla ermənilər tərəfindən qovulmuşdur. İndiki Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra sağ qalan azərbaycanlılar öz kəndlərinə qayıda bilmişdir. Burada 1922-ci ildə 126 nəfər, 1926-cı ildə 130 nəfər, 1931-ci ildə 189 nəfər, 1939-cu ildə 387 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır.

SSRİ Nazirlər Sovetinin xüsusi qərarı ilə kəndin sakinləri – azərbaycanlılar 1948-49-cu illərdə zorla tarixi-etnik torpaqlarından çıxarılıb Azərbaycana köçürülmüşdür. Kənd 1950-ci ildə ləğv edilmişdir.

Toponim iki sözün: **qala** və “bir yerin ən uzaq, ən dərin yeri” mənasında işlənən **dib** sözünün birləşməsindən ibarətdir. Görünür, kənd qalanın yanında salındığı üçün bu ad verilib. Relyef əsasında yaranan mürəkkəb quruluşlu toponimdir.

Qanlı göl

Vedi rayonunun Qaraqoyunlu kəndində göl. Türk mənşəli **qanlı** tayfasının adı əsasında əmələ gəlmişdir. Etnohidronimdir. Quruluşca mürəkkəb hidronimdir.

Qaraqayalı

Vedi rayonu ərazisində kənd. Kəndin adı erməni mənbəyində Təzəkənd formasında da göstərilir.

Kənddə 1897-ci ildə 55 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. XX əsrin əvvəllərində, 1905-1906-cı illərdə azərbaycanlılar qovulmuş, kənd ləğv edilmişdir. İndi xaraba kənddir.

Toponim **Qaraqaya** oroniminə **-li** şəkilçisinin qoşulması yolu ilə əmələ gəlmişdir. Orotoponimdir. Quruluşca düzəltmə toponimidir.

Qaraqoyunlu

Vedi rayonunda kənd. Gərnibasar çayının yaxınlığında, poçt yolunun üstündə yerləşir.

“İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə, Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Toponim **qaraqoyunlu** türk tayfasının adı əsasında əmələ gəlmişdir. Etnotonimdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

İbrahim Bayramov,
filologiya elmləri namizədi

BİZDƏ BELƏ DEYİRLƏR

anadan əmədiyim süd burnumdan gəldi - çox əziyyət çəkdim

avışdamaq - ovuclamaq

ayağını tərəziyə düz qoy - yəni, ədalətli ol

ararı dağa aparmaq, dağı arana gətirmək - fikir etmək

avarda qalıb (darvaza, qapı) - yəni, kilidsiz, sahibsiz qalıb

boyuna qəmiş ölçüm - qarğışdır

boynunu samıya döymək - işdən boyun qaçıрмаq

boğazını çatıya salmaq - inadkarlıq etmək

vaynösəni başlamaq - hay-küylə ağlamaq

valayın dəminə vermək - döymək, əzisdirmək

qu deyirsən qulaq tutulur - yəni, heç kim yoxdur

qəpiyə güllə atmaq - kasıblamaq

qaxet - arıqlıqdan dərisi sümüyünə yapışmış qarayanız adam

qarıx vermədi - ürəyin yangısını söndürmədi

quyruq bulamaq - yaltaqlanmaq

qarnı kamança çalmaq - acmaq

daş qaynayır - kasıbcılıqdır (yəni, evdə bişirməyə heç nə yoxdur)

dannanmaqdan dan eşşəyinə dönmək - sırtılmaq

dilin lailahəilləllaha dönməsin - dilin qurusun (qarğış)

dizi dirəklənmək - güclənmək

dabanına tüpürmək - yola düşmək

eşşək yırılsa dişi qırılar - yəni, heç nə bitməyən ərazi, xozanlıq yer

əl xərazan, yan düdək qalmaq - tamam kasıblamaq

əlinə qatma qırığı keçmək - heç nədən bəhanə axtarmaq, incimək

əlini başına yığmaq - yəni, hazırlaşmaq

ələyi ələlib, xəlbiri göydə fırlanır - iş işdən keçib

it otu, bağa yarpağı - mənfəəti olmayan iş

it getdi, örkən apardı - səbəbsiz dava etməyə cəhd

karaneyin ağzını açmaq - ağlamağa başlamaq

mağıl da - yaxşı da (etiraz forması)

ölü bit qabığı - arıq, ölüvay

tükü durulmaq - əmələ gəlmək, kökəlmək

gündüz gəzir obanı, gecə sızıldayır dabanı - boş-boşuna çox gəzən bəhanəkeş

zəmbərək dəvəsi - arsız adam

ürəyi sıyrılmaq - acmaq

çappaqəbir olasan - adətən uşaq üçün deyilir (qarğış)

yarı canım yanında qalıb - yəni, sənin üçün nigaranam

çöl quşu, biyaban daşı - ev üzü görmədən çox işləyən adam

Toplayanı: S. Məhərrəmov

YENƏ BİR GÜL AXITDIN

Bəd əməlinə görə cənnətdən qovulandan sonra şeytan insanların içərisinə gəlir. Peşəsindən isə əl çəkmir: işi-gücü onun-bunun arasını vurmaq, camaat arasında düş-mənçilik salmaq, xəta törətmək olur.

Şeytan kənddə bir nəfərlə yaxından dostluq edirmiş. Günlərin birində dostu ona deyir ki, sabah mən oğlumu evləndirirəm. Səndən xahiş eləyirəm ki, bircə sabahlığa kənddən çıx. Mən səni yaxşı tanıyıram. Qalsan ələmi qatacaşan.

Dostunun sözünü yerə salmayan şeytan sabahısı kənddən çıxır, amma uzağa get-mir. Kəndə gələn su arxının başında oturur. Əli dinc durmur, ətrafdakı gülləri bir-bir qoparıb suda axıdır. Su arxı isə şənlik olan evin kənarından keçirmiş. Kənd uşaqları suda axan gülləri görüb özlərini arxa atırlar. Aləm qarışır, məclis dayanır, uşaqları birtəhər sudan çıxarırlar. Dostu baxır ki, şeytan budur kəndin başından gəlir. Ona yaxınlaşır və deyir:

– Mən səndən xahiş etmədim ki, bu gün sakit dur?

Şeytan isə halını pozmadan deyir:

– Mən neyləmişəm ki, təkcə gül axıtmışam da.

İndi biri aranı qatan bir söz danışanda belə deyilir:

– Yenə bir gün axıtdın.

“MALINI VERMƏ PİS ADAM OL”

Vedibasarın aran kəndlərinin birində Qubad adlı bir kişi varmış. Zəhmət adamı olan Qubad kişinin təsərrüfatda işləmək üçün lazım olan hər cür aləti olarmış. Beli, lapatqası, şanası, baltası həmişə saz olarmış.

Bir gün qonşusu gəlib Qubad kişiye deyir:

– Ay qonşu, belini ver, qoy uşaqlar həyəti belləsin, axşam qaytaracam.

Qubad kişi qonşusunun məsuliyyətsiz adam olduğunu yaxşı bildiyindən beli ver-mək istəmir. Bilir ki, qonşusu beli ya sundıracaq, ya da itirəcək. Kəsə söz ki, beli sa-lamat geri qayıtmayacaq, qonşular arasında inciklik olacaq. Son nəticədə yenə pis adam Qubad kişi olacaq. O, heç nə demədən yan damına keçir, durur belin qarşısın-da və deyir:

– Ay bel, mən səni verim pis adam olum, yoxsa verməyim pis adam olum?

Qubad kişi səs tonunu dəyişərək belin əvəzinə öz-özünə cavab verir:

– Yaxşısı budur ki, vermə pis adam ol. Qubad kişi yan damından çıxır, gəlir qon-şusunun yanına və deyir:

– Qonşu, mən beldən soruşdum, cavabında dedi ki, hər iki tərəfdən sən Qubad ki-şi pis adam olacaqşan. Elə, yaxşısı budur ki, malını vermə pis adam ol.

Toplayanı: S. Məhərrəmov

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

**Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filiali
Şəhadətnamə F.S.010006097**

**VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filiali
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614**

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№08 (08) 15 - 30 iyun 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

GÖRKƏMLİ TÜRKOLQ-ALİM MİRƏLİ SEYİDOV - 85

Süleyman MƏMMƏDOV
professor

AZƏRBAYCANIN BARTOLDU

Əməkdar elm xadimi, filologiya elmləri doktoru, professor, Mirəli Seyidov sanballı tədqiqatları ilə Vətənimizin hüdudlarından kənarda tanınan alimlər nəslinə mənsubdur. Görkəmli türkoloq-alim kimi elmi ictimaiyyətin etimadını qazanmış M.Seyidovu həmişə xalqın soykökü düşündürürdü. Bu sahədə onun ciddi elmi axtarışları məzmunlu, dolğun, çoxcəhətli yazıları Azərbaycan xalqının genezisi tarixinin araşdırılması istiqamətində və ümumi türkologiya elminin, ədəbiyyatşünaslığımızın inkişafında müstəsna əhəmiyyətə malikdir. Onun “Sayat-Nova” (1954), “Miranın şerləri” (1956), “Azərbaycanın ədəbi əlaqələri” (1976), “Erməni əlifbası ilə yazılmış azərbaycanca şerlər” və digər monoqrafik əsərləri, irili-xırdalı 500-dən çox elmi məqalələri məhz bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlardır.

M.Seyidovun yaradıcılığında qədim türk yazılı abidələrinin öyrənilməsi məsələsi xüsusi yer tutur. Onun “Qızıl döyüşçünün etnik taleyi”, “Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən” (1989) adlı əsərləri bu cəhətdən daha səciyyəvidir.

İrəvan Dövlət Universitetini bitirən Mirəli müəllim qədim erməni dilini mükəmməl bilən dilçi, tarixçi və türkoloq alim kimi öz yüksək elmi səviyyəsi ilə ona dərs deyən alimlərdən heç də geri qalmırdı. O, qədim erməni qaynaqlarını araşdırmaqla “Anahit”, “Qoar”, “Qor” və bir sıra digər istilahların elmi təhlilini ve-

rir. Bu təhlil xalqın etnogenezisinin araşdırılmasına xidmət edir. Mirəli Seyidovun qədim türk yazılı abidələrinin, tayfa toplumlarının mənşəyi, dili, təşəkkülü və inkişaf tarixi, onların məskunlaşması arealının öyrənilməsi, Azərbaycan xalqının soykökünün nəzəri və praktiki baxımdan tədqiqi sahəsində səyi gərgin əməyin və dəqiq tədqiqatçılıq metodunun bəhrəsidir. Təsədüfi deyildir ki, onu Azərbaycanın Bartoldu adlandırırlar. Onun məhz erməni mənbəyinə istinad edərək (Movses Xorensi) e.ə. 149-127-ci illərdə Qərbi Azərbaycanda türkdilli Bulğar, Basil (e.ə. 127-114) qəbilə birləşmələrinin məskən salmaları barədə fikirləri bu ərazinin türkdilli xalqlara mənsub olduğunu, onların arxeoloji mədəniyyətə malik olmalarını, Altay mədəniyyəti ilə etnogenetik bağlılığını qonşu ərazilərə yayılmalarını aydınlaşdırmağa imkan verdiyi kimi, fikrimizi də təsdiq edir.

Mirəli müəllimin ixtisaslı filoloq-türkoloq alimlərin hazırlanması işində xidmətləri böyükdür. O, mötəbər elmi yığıncaqların iştirakçısı kimi Azərbaycan və dünya türkologiya elmini ləyaqətlə təmsil edirdi.

Mirəli müəllim təvazökar, özünə və başqalarına tələbkar, öz sələflərinin və həmkarlarının yaradıcılığına diqqətli, həqiqi alimə xas olan keyfiyyətlərə malik idi.

Onun elmi fəaliyyəti Azərbaycan ziyalılarının keçdiyi keşməkeşli, ağır, əzablı, rəngarəng inkişaf yolunun bütün çalarlarını özündə əks etdirən səciyyəvi bir nümunədir. O, həmişə sönməz enerji ilə xalqın dərd-sərini düşünüb-daşınır, böyük enerji və imkanları daxilində sabahımıza uzanan yolların ən əlverişlisini seçmək naminə yorulmadan çalışırdı.

İsrafil ABBASLI
professor

KİTABLARDA KEÇƏN ÖMÜR YOLU

Tanınmış azərbaycanşünas alim, filologiya elmləri doktoru, əməkdar elm xadimi, bir sıra ciddi elmi monoqrafiyaların, onlarla elmi-nəzəri araşdırmaların müəllifi professor Mirəli Seyidovun 85 yaşı tamam olur. Bu anımı yaşamaq sevinci onun taleyinə yazılmamışdı. Əbədiyyət dünyası artıq 11 ildən artıqdır ki, Mirəli müəllimi bizdən ayrı salıb. Bəlkə də çoxlarımız onun məlhəm səsinə-sözünə yadırgamışıq, onunla ancaq xatirələrimizdə, düşüncəmizdə qovuşuruq...

Əslində yaradıcı insan, sözün zirvə tutumunda, alim-araşdırıcı, bütün mə'nalı dünyasını məxsus olduğu xalqın mə'nəvi-mədəni irsi, tarixi keçmişinin öyrənilməsinə həsr etmiş bir şəxs üçün ölüm kabusu yaddır və o varsa, ancaq cismani mahiyyət daşıyır. Mirəli Seyidov həyatda olanda da, bizdən ayrı düşəndən sonra da heç bir fərq qoyulmadan azərbaycanşünaslığa dair əksər araşdırmalarda ardıcıl şəkildə yad edilmiş və hazırda da edilməkdədir... Demək o, “yaşayır”, xatırlanır...

Qədim türk-oğuz diyarı Çuxursəd-İrəvan mahalı xalqımızın mədəniyyət tarixinə çox önəmli kimsələr bəxş etmişdir. Mirəli Seyidov da onlardan biri idi. O, İrəvanda soyu timsalında qorunan müqəddəs bir ocaqda boya-başa çatmışdır. Gənclik və təhsil illəri İrəvan ədəbi-mədəni mühitində keçmiş, əmək fəaliyyətinə də bu şəhərdə başlamışdır. Həmin illərdə İrəvanda olan akad. Həmid Araslinin tövsiyəsi ilə Mirəli Seyidov Bakıya gəlmiş, bu görkəmli alimin rəhbərlik etdiyi Nizami adına Ədəbiyyat muzeyində işləmişdir.

Mirəli Seyidov ömrünün 40 ildən çoxunu Milli Akademiyamızın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi yaradıcılıq mühitində keçirmişdir. Baş elmi işçi, ədəbi əlaqələr, mifologiya şöbələrinin müdiri, bir sıra elmi və müdafiə şuralarının üzvü Mirəli Seyidovun ömür kitabına yazılmış adı vəziflər olmuşdur. Ancaq insan daşdığı vəzifələri, titulları ilə yadda az qalır. O, daha çox sənəti-peşəsi ilə bağlı qazandığı uğurları, xidmətləri ilə anılır. Mirəli müəllim belə insanlardan idi. O, ömrünün, həyatının böyük hissəsini elmi axtarış və araşdırmalara vermişdi, onları kitablara, məqalələrə çevirmişdi. Bu gün o, çoxönlü və çoxsahəli problemləri ilə, fərqlənən əsərləri ilə yaşayır, yad edilir.

Mirəli Seyidovun mə'nalı, dolğun yaradıcılıq irsini dəyərləndirmək, onun əhatə çevrəsi və elmi istiqamətlərini müəyyənləşdirmək üçün, hər şeydən öncə, təxmini də olsa, onları qruplaşdırmaq lazım gəlir:

1. Ədəbi-mədəni əlaqələr probleminin araşdırıcısı kimi. Mirəli Seyidovun elmi fəaliyyətinin başlanğıcı, yazıldığı tarixi kəsimin ifadə tərzilə deyilsə, “Zaqafqaziya xalqlarının böyük nəğməkarı” Sayat Novanın həyatı və yaradıcılığının öyrənilməsi olmuşdur. Şair-aşığın irsi ilə bağlı yazılmış bu tədqiqat işi həm namizədlik dissertasiyası kimi müdafiə olunmuş, həm də 1954-cü ildə monoqrafiya şəklində çap edilmişdir. Əsərin yenidən işlənilmiş və təkmilləşdirilmiş ikinci çapı 1963-cü ildə rusdillə oxuculara da çatdırılmışdır.

Əlbəttə, bu və buna bənzər mövzulara müraciət etmək dövrün hakim ideologiyasının tələbindən irəli gəlir və ən aktual problemlərdən sayılırdı. Mirəli Seyidov bu ilk kitabının nəşri ilə bağlı çətinlikləri xatırlayaraq deyirdi: “Əsərin giriş hissəsində mütləq o zaman dəbdə olan və çoxlarının əzbər bildiyi İ.V.Stalinin “SSRİ-də sosializmin iqtisadi problemləri” kitabından sitat verilməli idi. İnanın ki, işin yazılmasında deyil, sitatın seçilməsində və onun 2 əsr öncə yaşamış şair-nəğməkarın yaradıcılığı ilə uyğunlaşdırılmasında daha çox əziyyət çəkdim”. Mirəli Seyidov bu çətinliklərin də öhdəsindən gəlmiş və ən başlıcası Sayat Novanın irsini Azərbaycan klassik aşıq sənəti kontekstində izləyərək bu sənətin tərkib hissəsi kimi təqdim etmişdir. O, sonralar həmin illəri xatırlayaraq qeyd edirdi ki, mənim “Sayat Nova” monoqrafiyam erməni elmi-ictimai fikrinin kəskin e'tirazına səbəb oldu və onlar bu əsəri erməni aşıq sənətinə atılmış “atom bombası” adlandırdılar...

M. Seyidov 60-70-ci illərdə ədəbi əlaqələr problemi ilə bağlı araşdırmalarını

davam etdirmişdir. Müəllifin çoxillik ciddi axtarırları nəticəsində meydana çıxan Azərbaycan EA-nın nüfuzlu elmi jurnal və məcmuələrində nəşr olunan “Erməni mənbələri Nəsimi haqqında”, “Nizami və erməni filologiyası”, “Erməni-Azərbaycan ədəbi əlaqələri haqqında bəzi qeydlər”, “Erməni əlifbası ilə yazılmış Azərbaycan bayatıları”, “XIII əsrdə azərbaycanca yazılmış bir şe’r haqqında” və s. kimi irihəcmli silsilə məqalələri, doktorluq dissertasiyasına gedən yolun başlanğıcı idi.

1976-cı ildə nəşr olunmuş “Azərbaycan-erməni ədəbi əlaqələri (orta əsrlər)” adlı əsər M.Seyidovun doktorluq işinin nəticəsi kimi meydana çıxmışdır.

Bəllidir ki, çoxşaxəli tarixi mərhələnin – orta əsr Azərbaycan-erməni ədəbi əlaqələrinin araşdırılması uzun illik axtarış, gərgin zəhmət tələb edən yaradıcılıq prosesidir. Bu proseslə məşğul olmaq, başqa sözlə, ədəbi mədəni əlaqələri, qarşılıqlı münasibətləri öyrənmək hər bir araşdırıcıdan tədqiq etdiyi xalqın tarixini, onun etnogenezisini müəyyənləşdirən qəbilə birləşmələrinin maddi-mənəvi mədəniyyətini, ictimai-siyasi-fəlsəfi görüşlərini, əsatiri-dini baxışlarını, bütün bunları doğuran şəraiti, faydalandığı doğma və yad qaynaqları, həyata, cəmiyyətə estetik münasibətini yaxından mənimsəməyi tələb edir. Mirəli Seyidov məhz qeyd olunan keyfiyyətlərə malik səriştəli bir mütəxəssis idi.

Türk xalqlarına məxsus adət-ənənə və əsatiri görüşlərlə zəngin “Dədə Qorqud kitabı” abidəsinin, xüsusilə “Bəkil oğlu Amran” və “Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul” boylarının Zaqafqaziyada dolaşan “Aslan ağa”, “Betgel oğlu Amiran”, “Manesvele” əsərlərinə təsiri, həmçinin bu mövzunun kiçik Asiyada yunanların yaxın motivli əsatir və nəğmələri ilə çarpazlaşması M.Seyidov tərəfindən tarixi-bədii faktlarla əsaslandırılmışdır.

Müəllifin Nizami irsi ilə əlaqədar Azərbaycan humanizminin təzahür formalarından olub insan və onun şərafətini qoruyan əxilikdən, onun ideya və şüarlarından bəhs açması təsadüfi deyildir. Çünki bunun həm Nizami kimi sənətkarın yaradıcılığı ilə, həm də bütün Azərbaycan mədəniyyəti ilə əlaqəsi vardır. Araşdırmadan aydın olur ki, Zaqafqaziyada eramızdan öncə və ya eramızın ilk əsrlərində türkdilli xalqlar tədriclə qonşu dillərə də təsir etmişlər.

M.Seyidov Yaxın Şərq, Zaqafqaziya, xüsusilə Azərbaycan ictimai fikir tarixində mühüm rol oynayan panteizm və hürufilik ideyalarını Nəsimi yaradıcılığı, onun erməni qaynaqlarında qorunan əsərləri əsasında nəzərdən keçirmişdir.

Əsərdən aydın olur ki, XVI-XVII yüzilliklərin Azərbaycan ədəbiyyatı üç qaynağın – şifahi poetik söz sənətinin, klassik poeziyanın, təkmilləşib xüsusi orijinal yola düşmüş aşiq şe’rinin hesabına zənginləşmişdir.

2. Ədəbiyyat tarixçisi, yaxud Azərbaycan klassik ədəbiyyatının tədqiqatçısı kimi Mirəli Seyidovun araşdırmaları onun həm də Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi problemləri ilə yaxından məşğul olduğunu təsdiq edir. M.Seyidov tam yüz il bundan öncə dərc edilmiş üç cildlik “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”nin I cildi-

nin (B., Azərb. EA nəşriyyatı, 1960) müəlliflərindən biri olmuşdur. Onun qələmindən çıxan “Şifahi xalq ədəbiyyatı təsiri ilə yaranan şe’r” (Aşıq Abbas Tufarqanlı, Sarı Aşıq və Xəstə Qasım haqqında portret-öçerklər), “Məsihi” (XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış nümayəndəsi kimi yaradıcılığı öyrənilmiş, “Vərqa və Gülşə” əsəri geniş təhlilə cəlb olunmuşdur), “Qövsü Təbrizi” (lirikası, poetikası), “Vidadi” (XVIII ƏSR Azərbaycan şe’rinin tanınmış nümayəndəsinin yaradıcılığı, dünyagörüşü, məhəbbət lirikası şifahi ədəbiyyatla bağlılığı nəzərdən keçirilmişdir, adlı öçerk-bölmələr bu gün də öz elmi sambal və dəyərini saxlayan tədqiqatlardır). “Qövsü Təbrizi”, “Nəsimi və Miran” monoqrafiyalarını dərc etdirmişdir.

E’tiraf etməliyik ki, üstündən uzun illər keçməsinə baxmayaraq xatırladılan üçcildlik bugünədək “Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi”nini hələlik son akademik nəşri kimi tez-tez üz tutulan qaynaqlardandır və bu fundamental əsərin müəllifləri sırasında Mirəli Seyidovun da yeri və əməyi görünməkdədir.

3. Azərbaycan xalqının bədii təfəkkürü, soykökü, mənəvi-mədəni irsi ilə bağlı mifoloji görüşlərin tədqiqatçısı kimi.

M.Seyidovun bu problemlərlə əlaqədar araşdırmaları və çap olunmuş kitabları onun elmi yaradıcılığının zirvəsini təşkil edir. M.Seyidov bu zirvəyə çoxillik axtarış və təcrübələri ilə qarış-qarış, addım-addım irəliləyərək yüksəlmişdir. Təkcə “Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqları” (1983), “Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən” (1989) kimi sanballı əsərlərinin adları Mirəli Seyidovun mifologiya sahəsində nə kimi uğurlar qazandığı, hansı zəruri problemlərlə məşğul olduğu barədə çox söz deyir.

Mirzə Kazimbəyden başlayıb (XIX əsr) müəyyən fasilələrlə davam etdirilən Azərbaycan mifoloji görüşlərinin öyrənilməsi Mirəli Seyidovun araşdırmalarında yeni istiqamət almışdır. “Varsaq sözü haqqında”, “Dədə Qorqud boylarının mənşəyinə dair”, Göy, ağ, qara rənglərinin əski inamlarla bağlılığı”, “Alı kişi və Koroğlu obrazlarının prototipləri haqqında”, “Hun-Azərbaycan mifoloji əlaqələri haqqında bə’zi qeydlər”, “Qədim türk abidələrində “Yer Sub” anlamının mə’na çalarları məsələsinə dair”, “Ağqoyunlu və Qaraqoyunlu etnonim və toponimlərinin etimoloji izahı təcrübəsindən” və onlarla bu kimi problem məqalələri Mirəli Seyidovu birbaşa mifologiya ilə bağlı olan, onu elmi yaradıcılığının əsas tədqiqat leytmotivinə çevirən bir alim kimi formalaşdırmışdır.

Azərbaycan mifik təfəkkür və görüşlərinə həsr olunmuş yuxarıda adları xatırladılan kitablar barədə mətbuat səhifələrində rəylər söylənilmiş (o cümlədən bu sətirin müəllifi tərəfindən), bu araşdırmaların mahiyyəti, əhəmiyyəti, elmi yeniliyi (onlara yazılmış “ön söz – təqdimatlar” da daxil olmaqla) dəyərləndirilmişdir. Ancaq bu əsərlər barədə ən yığcam və lakonik bilgi onların annotasiyalarında ümumiləşdirilmişdir ki, onları təqdim etməklə kifayətlənmək mümkündür:

“... Mirəli Seyidovun kitabı Azərbaycan mifik təfəkkürünün qaynaqlarını

öyrənmək sahəsində ilk təşəbbüsdür. Müəllif təbiət kultu ilə əlaqədar olaraq azərbaycanlılar arasında yayılmış inanların, adət-ənənələrin mənşəyini aydınlaşdırmış, xalqımızın soykökündə iştirak edən qəbilələri, qəbilə birləşmələri silsilələrinin tarixini, etnoqrafiyasını tədqiq etmiş, ilkin sənət yaradıcılarının mif-fik təfəkkürlə əlaqəsini, ayrı-ayrı sözlərin etimoloji təhlilini verməklə bəzi mif-fik-tarixi məsələlərin həllinə çalışmışdır”.

“Azərbaycan xalqının soykökünü düşünərkən” kitabı barədə isə yazılır: “..Mirəli Seyidovun kitabında xalqın soykökü ilə bağlı məsələlər Azərbaycan miflərini (mifoloji görüşlərinin – İ.A.) və tarixi dəlillərin yardımı ilə aydınlaşdırılır, təfəkkür tərz və ilkin çağlardan onun keçib gəldiyi inkişaf yolu qismən izlənilir. Müəllif əsərdə tarixi və mifik səciyyə daşıyan söz - adların açıqlanmasına xüsusi fikir verir, Azərbaycan xalqının soykökündə duran qəbilələrin, qəbilə birləşmələrinin çevrəyə münasibəti, həyata baxışı, inanlar düzümü və görüşlər silsiləsini, fikir dünyasındakı çəkişmələrin ictimai-siyasi səbəblərini araşdırmaya cəlb edir”.

Mirəli Seyidovun dəyərli araşdırmalarından biri də “Qızıl döyüşçünün taleyi” kitabıdır. Öncə “Qızıl döyüşçünün soy-etnik taleyi haqqında” adlı məqalə şəklində çap olunmuş bu əsərdə Alma-Ata yaxınlığındakı kurqandan tapılmış döyüşçünün dəbilqəsindəki təsvirlər əsasında çoxyönlü mifoloji axtarıslara söykənilərək onun soykökü, türk mifoloji sistemi ilə bağlılığı barədə söylənilmiş mülahizələrdən tamamilə fərqlənən orijinal fikirlər yürüdülmüşdür. “Yaz bayramı” kitabı isə M.Seyidovun xalq törən və mərasimlərinin bilicisi kimi zəngin təcrübəyə malik mütəxəssis olduğunu üzə çıxarmışdır.

M.Seyidovun son kitabı “Qam - şaman və onun qaynaqlarına ümumi baxış” (1994) adlanır. Lakin bu kitabın çapını görmək ona qismət olmadı.

Son söz əvəzi: M.Seyidov vətəni, torpağını, xalqını hərarətlə sevən narahat bir insan idi. Azərbaycan xalqının tarixi keçmişinə, qan yaddaşına, etnik mənşəyinə həsr olunmuş bütün elmi konfrans və simpoziumlarda həmişə öndə gedərdi.

Boylu-buxunlu, yaraşıqlı, sadəlvəh insan olan Mirəli müəllim səliqəli geyinərdi. Ölümündən bir gün öncə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi-şurasında iştirak edirdi. İclasda doktorluq dissertasiyası müzakirə olunan bir qadının doğma ana dilində danışa bilməməsi çoxları kimi onu da bərk əsəbiləşdirmişdi, hövsələdən çıxarmışdı...

Səhəri şənbə idi. Bazar günü xəbər tutduq ki, əvvəllər infarkt keçirmiş özəl insan və ünlü alim M.Seyidov ürək tutmasından dünyasını dəyişib...

Həyatın öz qanunları var: olumla ölüm, sevinclə kədər qoşa doğulub. Belə isə, ustadın 85 illiyini yad edib Allahdan ona rəhmət diləyirik.

SOYQIRIM-QANIÇƏNLƏRİN QƏDDARLIQLA TÖRƏTDİKLƏRİ VƏHŞİLİKDİR

İnsana qarşı insan tərəfindən törədilən ən ağır cinayətə holakost-soyqırımı deyirlər. Etnik qrupun, tayfa və qəbilənin, hətta millət və xalqın soykökünü kəsmək, yaxud sıxışdırılaraq öz etnik ərazisindən, ata-baba torpaqlarından silah gücünə, dövlətin rəvacı ilə çıxarılması, heç şübhəsiz, soyqırımıdır. Azərbaycanlıların qoca tarixin son yüzilliklərində rast gəldikləri, məruz qaldıqları isə həm fiziki, həm də mənəvi soyqırımıdır.

İsrail MƏMMƏDOV
tarix elmləri namizədi

Öz etnik torpaqlarında qətl-qarətə məruz qalan azərbaycanlılar indiki Ermənistan torpaqlarından erməni olmadıqlarına görə qovuldular. Bütün Ermənistan türksüz qaldı. İndiki Azərbaycan ərazisində də Zəngilan və Kəlbəcərdən Xankəndinədək azərbaycanlılar olduqlarına görə qovuldular. Dağıntılar, insan tələfatı, ardı-arısı kəsilməyən zorakılıq və vəhşiliklər bir yana, həmin ərazilərdə bir abidə qalmadı. Kəndələrin adları da dəyişildi, hər şey “erməniləşdirildi”. Maddi-mədəniyyət abidələrimiz, torpaqlarımız və tariximiz beləcə erməni işğalına məruz qaldı. Azərbaycanlılar sözün əsil mənasında ermənilər tərəfindən orta əsr qəddarlıqları, qətl və qarətlərinə məruz qaldılar.

Orta əsr qəddarlıqları, qətlərinin çağdaş və natamam tablosu

Zəngəzur qəzasında 3257 kişi, 2276 qadın, 2196 uşaq öldürülmüş, 1060 kişi, 794 qadın, 245 uşaq ömürlük şikəst qoyulmuşdu.

* * *

Vağudi kəndində 400 nəfər məscidə doldurulmuş və yandırılmışdır.

* * *

Nüvədi kəndində yataqda olan xəstə Əsəd bəy Məlik Abbasovun sinəsinə süngü sancmışlar.

* * *

Ağudi kəndində Qulaməli Şəkər oğlunun ayağını topuqdan kəsmiş, bədəni-

ni süngü ilə dəlik-dəlik etmiş və ölənədək yeriməyə məcbur etmişlər.

* * *

Bağırılı kəndində 7 nəfər kişi və qadını bir evdə yandırmışlar.

* * *

Qatar kəndində Məşədi Qələndər kişini öldürmüş və üstünə neft tökərək camaatın gözü qabağında yandırmışlar.

* * *

Həmin kənddə Kərbəlayı Allahverdinin başını kəsmişlər.

* * *

Rəhman Əfəndi kəndində İbrahim Hacıhüseyn oğlunun gözlərini çıxarmış, diri-diri yandırmışlar.

* * *

Qaynar samovarı Aşıq Nəcəfin kürəyinə bağlamışlar.

* * *

Şaraba kəndində bütün kişilərin başını kəsmiş, uşaqları təndirdə yandırmışlar.

* * *

Saqqarsuyu ətrafında qan gölməçəsi. Soyuğun şiddətindən qanın üzü buz bağlayıb, ancaq daşın bir tərəfindən damcı-damcı sızır. Daşın arasında 62 qadın və uşaq cənazəsi üst-üstə qalaqlanmışdı (1906-cı il).

* * *

1906-cı il avqustun 18-də, “Palaz altında 15 uşağın kəsilmiş başları tapıldı”. Cənub səmtdə həddən artıq arvad-uşaq bədənləri tökülmüşdü. Qətl olmuş məzlum bacıların qətrələnən qanlarında qarlar uzaqdan bahar lalələri kimi qızarmışdı”.

* * *

Səkkiz yüzdən artıq zavallı türkün qətlə yetirmişlər. Biçarə türkləri əvvəlcədən hazırladıqları quyuların başına gətirərək orada heyvan kimi boğazlarını üzmüş və quyulara doldurmuşlar. Hər quyuya səksən nəfər doldurmaq gərarində olduqlarından sayırmışlar: “Yetmiş oldu? On nəfər də kəs!”.

* * *

Ərzurumun böyük qırğınında (1918) hamama doldurulmuş 272 nəfərdən cəmi 100 nəfərini xilas etmək mümkün oldu.

* * *

1918-ci il martın 11-dən 12-nə keçən gecə Ərzurumda qırılan türklərin sayının üç min nəfərə çatdığını ermənilər qeyd etmişlər.

* * *

Alacaköydə olan cəsədlər insanın aqlını başından çıxaracaq bir görünüşdə idi. Bütün uşaqlar süngülənmişdi, yaşlılar və qadınlar samanlıqlara doldurulub

yandırılmış, gəncləri baltalarla doğramışlar. Civələrə asılmış ciyərlər və ürəklər görünürdü:

* * *

Hamazaspın quldur dəstəsi 1918-ci il mayın 1-də Qubada Kərbəlayı Məmməd Tağı oğlunun 14 nəfərlik ailəsini qılıncdan keçirmişdir. Erməni əsgərlərinə müsəlman qadınları gətirmədiyinə görə Əli Paşanın gözü qabağında oğlunun gözlerini çıxarmış, sonra hər ikisini öldürmüşlər.

* * *

Saymaqla qurtarmaq bilməyən bu qanlı faciələr, bu dəhşət və vəhşətlərin qüssəli tablosunu ancaq daşqəlbli insanlar laqeydliklə seyr edə bilərlər. Kədər-niskil, həsrət dolu, fəryad, nalə, inilti dolu bu tabloda istisiz-tüstüsüz qalmış, odu yox, alovu yox min-min ocaq var! İşıqsız, ziyasız, şöləsiz, nursuz, zülmətə qərqlənmiş min-min çıraq var! Dibi-dabanından sökülüb-çıxarılmış, açanı yox, bağlayanı yox min-min qapı var! Bu niskilli tabloda şüşəsi düşmüş gözlük kimi boylanmış, fəryad qoparıb imdad diləyən min-min pəncərə var!

Niskilli bu tablo bir daha sübut edir ki, son iki yüz ildə qəddar və təcavüzkar qonşularımız erməni xmbapətləri və mauzerçiləri dönə-dönə milli mənlək ləngərimizin pərsəngini öz məcrasından çıxarmış, məsum körpələrimizi, ağbırçək analarımızı, ixtiyar qocalarımızı diri-diri odda yandırmış, silahsız və günahsız soydaşlarımızı qətlə yetirmiş, işıqlı-yaraşıqlı kənd və şəhərlərimizi yerlə yeksan, zülmə qarənliğa qərqləməmişlər.

Yaşanmış, yaddaşlara həkk olunmuş inkaredilməz bir gerçəklikdir bu: XIX yüzillikdə, XX yüzilliyin əvvəli və sonunda da Azərbaycan və onun daim sülhə, əmin-amanlığa can atan xalqı da sözün tam və geniş mənasında soyqırımına məruz qalmışdır. 2,5 milyon soydaşımız qətlə yetirilmiş və ya öz ata-baba torpağından-doğma ocağından didərgin salınmışdır. Erməni müəlliflərinin öz etiraflarına görə XX əsrin əvvəllərində İrəvan quberniyasında 1301 kənd olub, bunlardan 959-da azərbaycanlılar yaşayıb. Həmin müəlliflərin yazdıqlarına görə XX əsrin sübhündə orada 352 min (əslində isə 376 min) azərbaycanlı varmış. İndi “erməni soyqırımı” deyə-deyə dünyanı zara gətirənlərdən soruşan gərəkhazırda orada – o 959 kənddə kimlər yaşayır? Azərbaycanlılar yaşayan heç olmasa tək bir kənd varmı indi Ermənistanda? 352 min azərbaycanlıdan tək bir nümunə qalıbmı orada – o doğma torpaqda? Bütün bu sualların bir cavabı var: Ermənistan türksüz qalıb! Lakin bu köklü-dibli soyqırımı ilə kifayətlənməyən davakar erməni hakim dairələri ötən əsrin sonunda Zəngilandan, Kəlbəcərdən

Xankəndinədək göz işlədikcə uzanıb gedən böyük bir ərəzini də türksüz qoydular. Silahsız və günahsız insanların qanı ilə boyandı o torpaqlar! 18 min şəhid, 50 min əlil, yerlə yeksən edilmiş 900 kənd, 4366 sosial obyekt, 690 məktəb, 280 uşaq bağçası, 862 klub, 982 kitabxana, 397 tibb məntəqəsi, 10 məscid. Soyqırımın qanlı, acı, ağırli nəticəsi deyilmi Xocalı faciəsi!!!

Əlbəttə, xatırlamaq çox vacib, çox zəruridir bu faktları. Lakin təkcə xatırlamaq və xatırlatmaqla iş bitmir, kifayətlənmək olmaz. Bu böyük faciənin ağrı-acısını duymaq, hiss etmək düşünüb- daşınmaq gərəkdir ki, torpaqlarımız yad tapdağında qalmasın. Hər gələn bu müsibətlərin, bu faciələrin, bu təkzibolunmaz həqiqətlərin yanından, üstündən saymazyana, təkəbbürlə, bəzən də dodaq büzüb gülə-gülə ötüb keçməsin. Dərrakə, fəhm, fərasətlə çarə qılmaq lazımdır ki, hamı və hamı gərəklilikləri olduğu kimi, dərindən, düşünə-düşünə idrak etsin, bəsit məntiqlərə qida verilməsin, milli mənlük ləngərimiz bir daha pozulmasın, yad tapdağında qalan o torpaqlardan uzaqlaşmağa cəhd göstərilməsin, əksinə, ana nəfəsi o el-obaya yaxınlaşmaq səyləri qüdrətlənsin, ata-babalarımızın məzarı olan o yerləri gözlərimiz önünə göz yaşlarımızla gətirməyə, qibləgahımız və dərgahımız olan tariximiz, torpağımız və taleyimiz, bütövlükdə yaşam fəlsəfəmiz bir daha bölünməsin.

Bunu bizdən şəhidlərimizin müqəddəs ruhu, dağıdılıb yandırılmış kəndlərimizin ərşə bülənd olmuş alovları, ana-bacılarımızın göl-göl göz yaşları, qərrib düşüb qürbətdə qalan min-min məzarlarımız, tüstüsüz ocaqlarımız, sönmüş min-min çıraqlarımız, niskilli dağlarımız, fəryadlı bağlarımız, nəhayət, gələcək nəslimizin taleyi təkidlə tələb edir. Bu tələbə əməl etmək üçün nə lazımdır? Zənnimcə Mustafa Kamal Atatürkün bu fikrini dərindən dərk etmək yetər:

“Əgər dünyanın bizə hörmət etməyini istəyiriksə, hər şeydən öncə özümüzün öz məmləkətimizə olan hörmətimizi həyatda hissələrimizlə, mənəviyyatımızla, qisası, bütün iş və hərəkətlərimizlə sübut edək və başa düşək ki, milli mənlük olmayan millətlər başqa millətlərin ovudur “.

Bir də Lord Kerzonun 1920-ci ilin martında dediyi: “... Siz erməniləri səkkiz yaşında pak və məsum bir qız kimi təsəvvür edirsiniz. Bu fikirdə çox yanılırsınız. Halbuki ermənilər özlərinin son vəhşi davranışları ilə nə gədər qan tökən bir xalq olduqlarını qeyd-şərtsiz isbat etmişlər” sözlərini daim yadda saxlamaq və sabaha açıq gözlə baxmaq gərəkdir.

“ƏBƏDİ DÜNYA”NIN ƏBƏDİ SAKİNİ

Poeziya əks-sədadır. Zaman-zaman cəmiyyətin həyatında baş vermiş ictimai-siyasi hadisələr, xalqın tarixi, adət-ənənəsi, mənsub olduğu millətə şərəf gətirən insanların, “bəşəriyyət yolunda şamçırağa” çevrilən şəxsiyyətlərinin həyatı, onların dönməzliyi, mübarizəsi ayrı-ayrı görkəmli sənətkarlarımız tərəfindən qələmə alınmış əsərlərin əsas leymotivinə çevrilmişdir. Belə əsərlərdən biri də bu il “Nurlan” nəşriyyatı tərəfindən nəfis tərtibatla buraxılmış “Əbədi dünya” kitabıdır. Ədəbiyyat tariximizdə artıq qüdrətli bir şair kimi öz möhürünü vurmuş Əli Vəkil tərəfindən qələmə alınan bu poema Azərbaycan xalqının ləyaqətli oğlu, Vətəni-

ni və xalqını sonsuz məhəbbətlə sevən, mənalı ömür yaşamı ilə nəsillərə örnək olan Tapdıq Muxtar oğlu Əmiraslanovun həyat və fəaliyyətinə həsr edilmiş, əsərdə onun möhməşəm obrazı yaradılmışdır. Bəs T.Əmiraslanov kimdir? O, 1918-ci ildə Göyçə mahalının Zod kəndində dünyaya göz açıb. Mənalı həyatı ilə gələcək nəsillərə örnək olub. Filologiya elmləri namizədi A.Ülvinin yazdığı kimi “Tapdıq müəllimin xaraktercə hökmü, zəhmi nə qədər ağır olsa da, yüksək, nəcib insani keyfiyyətləri ilə hamının rəğbətini qazanmış, haqqı tapdananların ümid qapısına çevrilmişdi. Ona görə də bu ağayana duruşlu, üzündə-gözündə haqq işığı görünən, səmimi davranışıyla insanları özünə məhrəmləndirən şəxs çox adamların, ən əvvəl isə Qərbi Azərbaycan ərazisində yaşayan xalqının əzizi, sevimlisi idi”. Poemanı oxuyarkən düşünürsən ki, bu belə də olmalıdır. Çünki o, şöhrəti Göyçədən Laçına qədər yayılmış mütərcim və mirzə, mərd Muxtar kişinin ailəsində böyüyüb, boya-başa çatıb. O Muxtar kişinin ki:

*Tək idi ad-sanda, tək, Muxtar ata,
Ər oğlu ər kimi gəlib həyata.
O müdrik, qeyrətli, sanballı kişi,
Əl tutmaq, yaxşılıq, işi, vərdisi.
Layiq idi oğuzların adına.
El-oba heyrandı istedadına.
O, böyük insandı adda, hünərdə,
Alın açıq, başı uca hər yerdə.
Muxtar qəhrəmandı, ər oğlu ərdi,
Əslində həm alim, həm cəngavərdi.*

Muxtar kişi Əli Vəkil qələmində həssas qəlbli vətəndaş, Vətən, el təəssübü çəkən qeyrətli eloğlularımızın ümumiləşdirilmiş obrazı kimi canlanır. Ermənilərin qan tökdüyü, Nəcəflərin arxasına “qaynar samovar” bağlayıb “qah-qah çəkibən güldü”yü bir dövrdə xalq, nəinki xalq, hətta qəhrəmanlığı az qala əfsanəviləşən Laçınlı Sultan bəy belə onu çox sevir, ona inanır, çətin məqamda onunla məsləhətləşir:

*Muxtar bacarıqlı, Mirzə, mütərcim,
Bir sözünü iki etməzdi heç kim.
Sultan bəy çox sevir, çox inanırdı,
Muxtarı özünə arxa sanırdı.*

Poemada erməni vəhşiliyinin üzdə olmayan görüntüləri, azərbaycanlıların öz dədə-baba yurdlarından – Qərbi Azərbaycandan Kür-Araz ovalığına köçürülməsi, Stalin -Mikoyan sövdələşmələri və bu sövdələşmələrin acı nəticələri tam çılpəqlığı, reallığı ilə göz önündə canlanır. Zodluların köçürülməsinə qarşı etirazını ilk növbədə bildirənlərdən biri də T.Əmiraslanov olur. Məhz onun qətiyyəti nəticəsində bu kəndə erməni ayağı dəymir:

*Erməni ayağı dəymədi kəndə,
Tapdıq Muxtar oğlu öndəydi, öndə.
Arxa oldu Vətən oğlu kəndinə,
Ululuq gətirdi ulu kəndinə.
Ermənilər onu düşmən saydılar,
Dara çəkərdilər bacarsaydılar.*

Tapdıq isə bütün bunları göz önünə gətirə-gətirə ermənilərin millətçilik psixologiyasına qarşı üsyan səsinə qaldırmaqdan çəkinmir.

Əsərdə Göyçə ədəbi mühiti, onun qəhrəmanlıq salnaməsi də geniş arenada öz bədii təəcəssümünü tapır. Faciələr önündə zamanın diz çökdüyü, androniklərin, şaumyanların meydan suladığı bir dövrdə Muxtarın apardığı mübarizəni 1948-53-cü illərdə oğlu davam etdirir. Poemanın qəhrəmanı ADC-nın yaşıdır. Onun müstəqillik əldə etdiyi dövrdə anadan olmasını xüsusi vurğulayan şair obrazın istiqlalə, azadlığa olan güclü meylini simvolik şəkildə bununla da əlaqələndirir. T.Əmiraslanov harada olur-olsun erməni məkrinə, onların geosiyasi tədbirlərinə qarşı amansız mövqedə dayanır, onların hər çür hiylələrinə, xüsusən türk mənşəli yer, yurd adlarını dəyişdirərək erməni mənşəli toponimlərlə əvəz etmələrinə qarşı çıxır. Əsərə daxil edilmiş bir epizod bu baxımdan diqqətəlayiqdir. “Tarixin qol-qanadını qıran”, Basarkeçəri Vardenislə əvəz etməyə cəhd göstərənlərə qarşı kin və qəzəbini gizlədə bilməyən Tapdıq müəllim heç kəsin o dövrdə edə bilməyəcəyi qəti bir addım atır. Cəsarətlə daşnak nəvələrinə üz tutaraq:

*“Vardenis” söyləyib Basarkeçərə,
Tarixi dəyişmək olmaz heç zaman.
Vardenis-Gülüstan, deyən yüz kərə,*

*Saxta ad tarixdə qalmaz heç zaman.
Qədim abidəniz – sizin kilsəniz,
Əsrin əvvəlində inşa edilib.
Göyçəyə erməni yaxşı bilin siz,
Əsas Türkiyədən, İrandan gəlib.
Türk mənşəli gör nə qədər adlar var,
Dəyişmək mümkünmü, deyin bunları? -*

söyləyir.

Yaxud poemanın başqa bir yerində təhsil Azərbaycan dilində olan məktəblərdə “Erməni tarixi” fənninin tədris edilməsini ortaya atan ermənilərə qarşı Tapdıq müəllimin daha sərt davranmasından söhbət açılır. Məhz onun qətiyyəti nəticəsində:

*Ermənilər bu niyyətdən keçdilər,
Yeni fənn məktəbi tədrisimizdə.
“Azərbaycan tarixi”ni seçdilər.
Sevindi şagirdlər, sevindik biz də.*

Düşmənlə üz-üzə gələn Tapdıq müəllim onların gizli mətləblərini dəfələrlə heçə çıxarır, yolundan, əqidəsindən dönmür. Bu mübarizədə poemanın qəhrəmanı tək deyildir. Qəşəm Aslanov, İman Hüseynov, Yunis Rzayev və başqaları da bu qeyrətli eloğlumuzla həmrəydir.

Şair T. Əmiraslanovu “elmə, biliyə, maarifçiliyin inkişafına böyük diqqət yetirən rəhbər işçi, ensiklopedik biliyə malik unikal bir şəxsiyyət” kimi oxucularına sevdirməyi bacarır. “Əbədi dünya”nın qəhrəmanı həm də poeziya vurğunudur. Yüksək poetik düyüma malik olan bu insan S.Vurğun, H. Arif, Ə.Vəliyev, İ.Səfərlili, X.R.Ulu Türk və başqaları ilə dostluq edir. Onların böyük etimadını qazanır. Tapdıq müəllim poema müəllifi Ə.Vəkillə də yaxından tanış olmuş, bu gəncə yeri düşdükcə öz köməyini əsirgəməmişdir. Bütün bunları müəllif “Əbədi dünya”da qürur hissi ilə xatırlayır. Maraqlı süjet xəttinə malik bu poema haqqında şair, nəsir, publisist Eldar İsmayıl yazır: “Tapdıq Əmiraslanov kimi şəxsiyyətlərin, el-oba qədri bilənlərin, bütün şüurlu həyatını soydaşlarının xoşbəxtliyinə həsr etmiş vətən övladlarının nurlu həyatı əbədiyyət dünyasının gur işığına qoşulmalıdı. Bu baxımdan şair dostum Əli Vəkili “Əbədi dünya” poeması vaxtında yazılmış gərəkli sənət nümunəsidir”.

İnanırıq ki, bu kitab Göyçə ədəbi mühiti, onun cəngavərlik tarixi, görkəmli şəxsiyyətləri ilə maraqlananlar üçün əvəzsiz mənbələrdən biri olacaqdır.

Mütəllim Həsənov
Zəngilan rayon 20 saylı orta məktəbin
dil-ədəbiyyat müəllimi

Eldar İSMAYIL

BİR ŞAİRİN ŞÖHRƏTİ

Şair dostum Əli Vəkilə

Qarşımda bir kitab: “Sona bulağı”.
Bir “Zəfər çələngi”, oğuz yaylağı,
Gənclik illərinin səsi-sorağı.
Bu söz-söhbət Əli Vəkil söhbəti,
Bir dünyadı bir şairin şöhrəti.

Müdrikliyi uluları andırır,
Hər hikməti bir eyhamı qandırır,
Bir nidası yüz nadanı yandırır.
Belə töhmət Əli Vəkil töhməti,
Bir dünyadı bir şairin şöhrəti.

Söz ovunda xalsız yanaq xallanar,
Saz səsinə qaymaq dodaq ballanar,
Gül seçəndə gül ləçəyi allanar.
Belə hikmət Əli Vəkil hikməti,
Bir dünyadı bir şairin şöhrəti.

Dağa qalxsə qartallara qıy verər
El-obaya sədaqətdən pay verər.
Bir hayına Ulu Göyçə hay verər,
Belə qüdrət Əli Vəkil qüdrəti,
Bir dünyadı bir şairin şöhrəti!

Dağ titrədən zili-pəsi var onun,
Söz mülkündə öz nəfəsi var onun.
Şer-sənət xəzinəsi var onun,
Belə sərvət Əli Vəkil sərvəti,
Bir dünyadı bir şairin şöhrəti!

Vətən dərdi misralarda kükrəyir,
Sətirlərin arasından kükrəyir.

Ürəyinin yarasından kükrəyir,
Belə qeyrət Əli Vəkil qeyrəti.
Bir dünyadı bir şairin şöhrəti!

Oğul gərək matah sözdən zər kəsə,
Qaranlığın arxasında nur gəzə.
Belə istək qismət deyil hər kəsə,
Belə qismət Əli Vəkil qisməti,
Bir dünyadı bir şairin şöhrəti!

Bir dost buldum etibarlı, ilqarlı,
Bütövlükdə, dəyanətdə qərarlı.
Şair gördüm çinar kimi vüqarlı,
Belə qamət Əli Vəkil qaməti.
Bir dünyadı bir şairin şöhrəti!

Nəzım KAMİLOĞLU,

Cənca şəhəri

Mir İbrahim dayı

İbrahim Peyğəmbər adıyla bağlı,
Mir İbrahim dayı, cəddinə qurban.
Mir Həsən dühalı, Vedibasarlı,
Mir İbrahim dayı, cəddinə qurban.

Sınanmış ocaqdır ocağın sənin,
Həmişə yanacaq çırağın sənin
Nəvələr olacaq budağın sənin,
Mir İbrahim dayı, cəddinə qurban.

Nəzım bacın oğlu yada salacaq,
Quran oxudacaq, şam yandıracaq,
Seyid ocağını unutmayacaq,
Mir İbrahim dayı, cəddinə qurban.

Kamil NOVRUZ,

Vedibasər mahalı, Şidli kəndi

Gözləyir məni

Quşa sərhəd yoxdur, kaş quş olaydım,
Tikanlı sərhədi aşmış olaydım,
Ata ocağına uçmuş olaydım.
Gəzəydim doyınca çölü, çəmənini,
Qərbi Azərbaycan gözləyir məni.

Sinəmi dərd, kədər didib dağdır,
Yaralar qövr edir, yaman ağrıdır,
Ana bayatısı bitməz ağrıdır.
Yolundan eyləyir gəlib gedəni,
O girov məzarlar gözləyir məni.

Yurd-oba həsrəti yandırır-yaxır,
Buludlar tacından ıldırım çıxır,
Araz da o gündən hey qəmli axır.
Boy atmır tarlada yaşıl səməni,
Pas atmış dəryazlar gözləyir məni.

Mən Kamiləm,

Vətən düşməz dilimdən,
Düşməyə əyilmək gəlməz əlimdən,
Qurtararıq yağı düşməni felindən.
Köməyə çağıraram Qorqud Dədəni,
Basat, Qara Çoban gözləyir məni.

Vedili balasıyam

Yaxşı bilsin namərd yağı
Quruyacaq dil, dodağı,
Çəkəcəyəm ona dağı,
Qisasımı alasıyam,
Mən Vedili balasıyam.

Uğur sanıb hər qədəmi,
Atacağam dərdi-qəmi,
Ucalacam dağlar kimi,
Boşalsam da dolasıyam,
Mən Vedili balasıyam.

Hər biləkdə qılınc iti,
Boğacağam cəhaləti,
Fikrim cəmdə, sözüm qəti,
Anda sadıq qalasıyam,
Mən Vedili balasıyam.

Sinəmə çəkilib dağlar,
Yaddan çıxmaz bu ağrılar,
Dağlar dərdim dağlar,
Tarixə səs salasıyam,
Mən Vedili balasıyam.

Səngər ata, ocaq ana,
Dönük çıxsam mən andıma,
Həsrət qallam din-imana,
Qılıncımı qalasıyam,
Mən Vedili balasıyam.

Ismayıl Davudov,
Vedibasar mahalı, Böyük Vedi
kəndi

Dağlar niyə yetim qaldı?

*Xızı rayonunun Aşağı Quşçu
kəndindən olan çoban dostum
İsmi kişinin vəfatına ithaf edirəm*

Yaşıl meşə, axan bulaq,
Sizdən aldım qəfil soraq,
Qarşılanmır gələn qonaq,
Dağlar nədən yetim qaldı?

Kişnər, sızlar kəhlən atı,
Boğazında qara çatı,
Qoxlar yolu gecə vaxtı,
Yollar nədən yetim qaldı?

Qoç igidim daşa döndü,
O, gözlərdə yaşa döndü,
Alovlanan ocaq söndü,
Dağlar nədən yetim qaldı?

Bir quş təki uçdu getdi,
O çölləri qucdı getdi.
Dedi – dünya puçdu, getdi,
Çöllər nədən yetim qaldı?

Yollarına duman çökdü,
Yağış yağdı, dolu tökdü,
Qurduğunu fəlak sökdü,
Göllər nədən yetim qaldı?

Şivən qopdu, bu nə sədi,
Ümidimi niyə kəsdi,
Gəndə durun, son nəfəsdi,
Meşələr də yetim qaldı.

Kəsilibdir tütək səsi,
Qulaqlarda qalıb səsi,
Boş görünür bağ-bərəsi

Dağlar nədən yetim qaldı?

Gedən getdi, qalan qaldı,
Ömür qaranlıq sualdı,
Keçən günlər yadda qaldı,
İsmayıl da yetim qaldı.

İlqar ƏLİYEV,
Bakı şəhəri

ANA

*Dünyadan vaxtsız getmiş anam
Sənəm xanımın əziz xatirəsinə
ithaf edirəm*

Ömrümə nur çiləyib,
Sənin isti nəfəsin.
Silinmir xəyalımdan,
Həzin, mehriban səsin.

Mənə beşik olubdu,
Sənin geniş qucağın.
Varlığımı isidib,
Doğma, isti ocağın.

Ayağımı ilk dəfə,
Sinən üstə atmışam.
Mən ki sənin sayəndə,
Boya-başa çatmışam.

Sinəm üstə telli saz,
Mizrab telə toxunur.
Ana mahnısı, dostlar,
El-obada oxunur.

Yaşayırsan, ay ana,
Ürəyimdə, qanımda.
Bircə yerim ağrısı,
Sən olurdun yanımda.

Köç eylədin dünyadan,
Hələ cavan yaşında.
İlqar səni saxlayır,
Ürəyinin başında.

VEDİBASARIN NƏĞMƏKAR OĞLU

Meydan ƏSGƏROV

Üç-dörd dövlətin coğrafi sərhədlərinin birləşdiyi bir ərazidə yerləşən Vedibasar mahalı həmişə tarixi çarpışmaların, mübarizələrin mərkəzində olmuşdur. Azər türklərinin əzəli torpaqları olan bu diyarın azadlıq mücahidləri, vətənpərvər övladları həmişə olmuşdur. Şanlı qəhrəmanlıqlarla dolu bir keçmişi olan Vedibasarın övladları, obrazlı desək ki, əldə silah doğulmuşlar, səhv etmərik. Bu döyüşkən diyarın dünyaya səs salan igid oğulları onlardır, yüzlərlədir. Vedibasar mahalının el sənətkarları, müğənniləri, incəsənət işçiləri isə öz torpaqlarını, igidlərin qəhrəmanlıqlarını vəsf edən əsərlər yaratmış, bu sənət nümunələrini əsrlərlə bir-birinə ötürmüş, bu günə qədər gətirib çıxara bilmiş, dil, içərisində dillərini, din içərisində dinlərini, folklor nümunələrini qoruyub saxlamışlar. Belə sənətkarlardan biri də bu gün hamımızın yaxşı tanıdığımız müğənni Meydan Əsgərovdur.

Meydan Xalisa kəndində anadan olub. Orta təhsilini də həmin kənddəki orta məktəbdə alıb. Hələ uşaq yaşlarından musiqiyə böyük həvəsi olub. Kəndin onlarla gənci kimi mədəniyyət evinin nəzdində yaradılan bədii özfəaliyyət dərəcəsinə üzv yazılıb. Qısa müddətdə yaşıdlarından seçilib. Bir neçə ildən sonra isə qabiliyyətli, musiqi duyumu yüksək olan yaşıdlarını ətrafına toplayaraq musiqiçilər dəstəsi yaradıb və el şənliklərində yaxından iştirak etməyə başlayıb. Meydan musiqiyə bağlanmasının səbəbini belə açıqlayır:

– Ötən əsrin 70-80-ci illərində Azərbaycanın məşhur mədəniyyət və incəsənət işçiləri Qərbi Azərbaycana, o cümlədən Vedibasar mahalına tez-tez qastrol səfərlərinə gəlirdilər. Kəndimizin ikimərtəbəli mədəniyyət evində Şövkət Ələkbərova, Sara Qədimova, Zeynəb Xanlarova, Rəhilə Həsənova, İslam Rzayev, Sabir Mirzəyev, Elmira Rəhimova kimi sənət korifeyləri geniş konsert proqramı ilə çıxış etmişlər. Onların hər səfərindən sonra kənd cavanları içərisində musiqiyə bağlılıq birə-beş artırdı. Yeniyetmə oğlanlar və qızlar özlərini məşhur sənətkarlara oxşatmağa, onların yaradıcılığından bəhrələnməyə çalışdılar. Bədii özfəaliyyət kollektivinin gücü ilə təşkil etdiyimiz konsertlərə bütün kənd camaatı həvəslə tamaşa edərdilər, səhnədə biri-birini əvəz edən gənclərimizi alqışlayardılar. Sevincimizin həddi-hüdudu olmazdı. Mən qəti qərara gəlmişdim ki, müğənni olacağam.

1988-ci ilin məlum hadisələri hamı kimi Xalisa kəndinin azər türklərinin də növrəğini pozdu, camaat pərən-pərənə düşdü. Meydan Bakıda məskunlaşdı.

Qısa vaxtda musiqi xadimləri, tanınmış müğənnilərlə əlaqə yaratdı. Meydanın səsi el şənliklərində eşidildi, radio dalğalarında səsləndirildi. O, televiziya ekranları vasitəsilə tez-tez tamaşaçıların görüşünə gəldi.

Meydan bu gün qaçqın taleyi yaşayır. Doğulduğu tarixi torpaqlarımız əsirlikdədir. Oxuduğu mahnılardan Vətən həsrəti süzülür. Sözləri və musiqisi özünə aid olan “Vedi” mahnısı uzun müddətdir tamaşaçılar və dinləyicilər tərəfindən həvəslə dinlənir. Meydan döyüşkən müğənnidir. Oxuduğu mahnıların notları zəfər üstə köklənmişdir. Təbiətən zəifliyi, yazıqlamağı xoşlamayan müğənni mahnılarında doğma yurdumuzu tərənnüm etməklə bərabər, igidlərimizi düşmən üzərində qələbə çalmağa səsləyir. “Dərələyəz”, “Ellilər” kimi mahnılar hamı tərəfindən sevilir. Bu mahnılar Meydanın uğurlarıdır.

Meydanın repertuarı zəngindir. O həm xalq mahnılarını, həm də bəstəkar mahnılarını ifa edir. Oxuduğu mahnıların isə bir qayəsi var: Vətənə məhəbbət, el-oba həsrəti, qələbəyə inam.

Məzmunsuz, bayağı sözləri və musiqisi ilə yalnız əsəbləri korlayan mahnılar oxuyan bəzi müğənnilərdən fərqli olaraq, Meydanın oxuduğu mahnılar öz mayasını xalqdan, onun taleyindən götürür. Belə mahnıların isə ömrü həmişə uzun olur, əbədi olur.

Söhbətimizin sonunda Meydan dedi ki, yeni mahnını tamamlamaq üzrədir. Mahnı doğma Vedibasara həsr olunub. Mən də ürəyimdən keçəni dedim:

Gün o gün olsun ki, elimizlə bağlı mahnılarını elə doğma Vedibasarımda oxuyasan, Meydan qardaşımız!

Sərtib İslamoğlu

Ə.ƏLƏKBƏRLİ,

filologiya elmləri namizədi:

Tarix sənədlərin dili ilə

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN ERMƏNİLƏŞDİRİLMƏSİ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

ÜİK(b) P MK katibi Malenkovun məktubunu alan M.C.Bağırov məsələnin nə qədər ciddi olduğunu nəzərə alaraq dərhal problemin mahiyyətini araşdırdır və qısa vaxtda “Tam məxfi” qrifi ilə öz tarixi məktubunu Malenkova ünvanlayır. Həmin məktubda M.C.Bağırov Dağlıq Qarabağ ərazisinin tarixən Azərbaycan torpağı olduğunu əsaslandırmaqla yanaşı, o dövr üçün son dərəcə cəsarətli addım ataraq Azərbaycanın onun hüduqlarından kənarda qalan tarixi torpaqlarına iddialı olduğu fikrini də dilə gətirir. Bu torpaqlar sırasında Ermənistan SSR-in Əzizbəyov, Vədi və Qarabağlar rayonlarının, Gürcüstan SSR-in Borçalı rayonunun, Dağıstanın Dərbənd və Qasımkənd rayonlarının adlarının çəkilməsi isə açıq-aşkar o vaxtkı SSRİ-nin müttəfiq respublikaları arasındakı ərazi-inzibati bölgü sisteminə etiraz, başqa sözlə SSRİ institutuna və onun rəhbərliyinə meydan oxumaq idi.

M.C.Bağırovun məhz həmin cəsarətli tarixi məktubu sayəsində Qarabağın “Ermənistana birləşdirilməsi” kimi mənfur daşnak ideyası sonrakı bir neçə on il üçün gündəlikdən çıxmış oldu.

Ənənəməizə uyğun olaraq M.C.Bağırovun Malenkova göndərdiyi həmin cavab məktubunun da tam mətnini oxuculara təqdim edirik:

“Tam məxfidir

Malenkov yoldaşa

Ermənistan Kommunist (bolşeviklər) Partiyası MK-nın katibi Arutyunov yoldaşın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR-nin tərkibinə daxil edilməsi haqqında təklifi ilə əlaqədar Sizin teleqramınıza cavab olaraq məlumat verirəm:

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin ərazisi qədim zamanlardan, mərkəzi 1747-ci ildə Qarabağlı Pənah xan tərəfindən qala kimi tikdirilmiş Pənahabad şəhəri olan Qarabağ xanlığının tərkibində olmuşdur.

1826-cı ildə Qarabağ car Rusiyasına birləşdirilmişdir. Sonralar indiki Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin ərazisi Yelizavetpol quberniyasının Şuşa, Cavanşir, Qaryagin və Qubadlı qəzalarının tərkibində olmuşdur.

1918–1920-ci illərdə müsavətçilərin Azərbaycanda və daşnakların Ermənistanda ağılığı dövründə müsavət hökuməti tərəfindən mərkəzi Şu-

şa (keçmiş Pənahabad) şəhəri olan general- qubernatorluq təşkil etmişdir.

Müsavətçilər və daşnaklar tərəfindən təşkil olunmuş millətlərarası qırğının nəticəsində Azərbaycanın və Ermənistanın bir çox şəhərləri kimi Şuşa da dağıdılmış və xarabalığa çevrilmişdir.

1920-ci ildə Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra ilk dövrlərdə bütün Qarabağın təsərrüfat-siyasi həyatına rəhbərlik vahid Vilayət İnqilab Komitəsi tərəfindən həyata keçirilirdi.

1923-cü ildə Qarabağın əsasən ermənilərin məskunlaşdığı dağlıq hissəsinin Ermənistan SSR-ə birləşdirilməsi məsələsi qaldırıldı. Lakin bu ərazinin Ermənistan SSR ilə ümumi sərhədlərinin olmaması və Ermənistandan yalnız azərbaycanlıların yaşadığı Qubadlı, Laçın, Kəlbəcər və Dəstəfur rayonları ilə ayrılması səbəbindən, partiya orqanlarının göstərişi əsasında Azərbaycan Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin 7 iyul 1923-cü il tarixli dekreti ilə mərkəzi Xankəndi, indi Stepanakert adlanan Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti yaradıldı. Beləliklə, Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ərazi cəhətdən heç vaxt Ermənistan SSR-ə bitişik olmamışdır və hazırda da bitişik deyildir.

Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti illərində Dağlıq Qarabağda vilayətin təsərrüfat-siyasi və mədəni inkişafı sahəsində böyük işlər görülmüşdür. Bu inkişafın ən parlaq nümunələrindən biri – DQMV-nin hazırkı mərkəzi Stepanakert şəhərinin başlı-başına buraxılmış və dağıdılmış bir kənddən Azərbaycanın ən gözəl, abad və mədəni şəhərlərindən birinə çevrilməsidir.

Azərbaycan SSR-nin bütün ali təhsil məktəbləri və texnikumları tələbələrinin 20,5%-nin əksəriyyəti Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətindən olan ermənilər təşkil edir.

Respublikanın partiya, sovet, təsərrüfat rəhbərləri–Azərbaycan K(b) P MK-nin katibləri, müavinləri, xalq komissarları, xalq komissarları müavinləri və s. arasında Dağlıq Qarabağda olan yoldaşlar da az deyildir.

Bununla belə, biz Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan SSR-nin tərkibinə qatılmasına etiraz etmirik, lakin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin tərkibində olmasına baxmayaraq hazırda da əsasən azərbaycanlıların yaşadığı Şuşa rayonunun Ermənistan SSR-ə verilməsinə razı deyilik.

Şuşa şəhəri bina edildiyi gündən Qarabağın inzibati-siyasi və mədəni mərkəzi olmaqla yanaşı, həm də Azərbaycan xalqının öz müstəqilliyi uğrunda İran işğalçıları ilə apardığı mübarizədə müstəsna rol oynamışdır.

Ən qaniçən fəthlərdən biri, Zaqafqaziya xalqlarının cəlladı Ağa Mə-

həmməd şah Qacar məhz Şuşada öldürülmüşdür.

Azərbaycan xalqının zəngin musiqi mədəniyyəti bu şəhərdə formalaşmışdır. İbrahim xan, Vəqif, Nətvən və digər bu kimi görkəmli siyasət və mədəniyyət xadimlərinin adları onunla bağlıdır.

Eyni zamanda, ÜİK (b) P MK-nın nəzərinə çatdırmağı zəruri hesab edirik ki, DQMV-nin Ermənistan SSR-in tərkibinə daxil edilməsi məsələsinə baxılarkən, Ermənistan SSR-nin Azərbaycan Respublikasına bitişik olan və əsasən azərbaycanlıların yaşadığı Əzizbəyov, Vədi və Qarabağlar rayonlarının Azərbaycan SSR-in tərkibinə daxil edilməsi məsələsinə də baxılmalıdır.

Bu rayonların mədəni və iqtisadi cəhətdən son dərəcə geri qalmasını nəzərə almaqla, bunların Azərbaycana verilməsi əhalinin maddi-məişət şəraitini və ona mədəni-siyasi xidmət işini yaxşılaşdırmağa imkan yaradardı.

ÜİK (b) P MK-dan yuxarıda göstərilənlərdən əlavə aşağıdakı məsələlərə baxılmasını xahiş edirik:

Gürcüstanlı yoldaşlar Azərbaycan SSR-nin Balakən, Zaqatala və Qax rayonlarının Gürcüstan SSR-nin tərkibinə daxil edilməsi məsələsini qoyurlar.

Göstərilən rayonlarda əhalinin ümumi sayı 79.000 nəfər olduğu halda, cəmi 9.000 gürcü- inqiloyun yaşamasına baxmayaraq, biz bu məsələyə baxılmasına etiraz etmirik, lakin bu məsələ ilə bir zamanda Gürcüstan SSR-nin demək olar yalnız azərbaycanlıların yaşadığı və bilavasitə Azərbaycan SSR-ə bitişik olan Borçalı rayonunun Azərbaycan SSR-nin tərkibinə daxil edilməsi məsələsinə də baxılmalıdır.

Və nəhayət biz, Dağıstan SSR-nin keçmişdə Azərbaycanın bir hissəsi kimi Bakı quberniyası tərkibinə daxil olan və hazırda Azərbaycan SSR-ə bitişik olan Dərbənd və Qasımkənd rayonları ərazilərinin Azərbaycan SSR tərkibinə qatılması məsələsini nəzərdən keçirmənizi xahiş edirik.

Bu rayonların əhalisi əsasən azərbaycanlılardan ibarətdir, özü də maldarlıqla məşğul olan bu əhalinin yarısından çoxu ilin 9 ayını Azərbaycan ərazisində keçirir.

Qaldırılmış bütün məsələlər üzrə təkliflərin hazırlanması üçün tərkibinə marağı olan hər bir respublikadan nümayəndələr daxil edilməklə ÜİK (b) P MK komissiyasının yaradılmasını məqsəduyğun hesab edirik.

Azərbaycan K (b) MK katibi (M.C.Bağırov)

10 dekabr 1945-ci il, H 330, Bakı şəhəri”.

(Davamı var)

“İRƏVAN ƏYALƏTİNİN MÜFƏSSƏL DƏFTƏRİ”NDƏ (1728) VEDİBASAR KƏNDLƏRİ

Vedi kəndi
Kiçik Vedi kəndi
Zimmi Vedisi kəndi
Kəstənli kəndi
Qarança kəndi (başqa adı Şəbiklidir)
Qarança məzrəsi
Böyük Meralar kəndi
Haramlı Şətli kəndi
Küsühlü Şətli kəndi
Kiçik Meralar kəndi
Dəvəli kəndi
Nəsibli qışlağı (Qarança kəndi yaxınlığında)
Əfşaryerli kəndi
Qayçı kəndi (Başqa adı İmamquludur)
Piri-qayıb qışlağı (başqa adı Qayçıdır)
Xaçlı kəndi (başqa adı Çiçəklidir)
Sarablı kəndi
Sarı Musalı kəndi
Şirazlı kəndi
Daşlıqaya kəndi
Küpəvan kəndi
Yuxarı Çadırğan kəndi
Aşağı Çadırğan kəndi
Reyhanlı kəndi
Çovkəndiz kəndi
Şıqşıq kəndi
Cəfərkənd kəndi (Qarabağ kəndi yaxınlığında)
Qızılviran kəndi
Xanəhməd kəndi
Əngiz kəndi (Böyük Qarabağ kəndi yaxınlığında)
Zəncirli kəndi
Əfşar kəndi
Böyük Qarabağ kəndi
Kiçik Qarabağ kəndi
Çinçivat kəndi (Gelevan kəndi yaxınlığında)

Ağviran kəndi
Ağcaviran kəndi
Dinah kəndi
Heranos kəndi
Xosrov kəndi
Yenicək kəndi (Kiçik Qarabağ kəndi yaxınlığında)
Ərmük kəndi
Heks kəndi
Hetut kəndi
Benis kəndi
Ceqin kəndi
Cermanis kəndi
Gəncəli kəndi (başqa adı Şahablıdır, Zəncirli kəndi yaxınlığında yerləşir)
Ağkilsə kəndi (başqa adı Qadılıdır)
Təzəki kəndi
Haqverdi kəndi
Lök kəndi (Məndük kəndi yaxınlığında)
Zimmi kəndi (Məndük kəndi yaxınlığında)
Çardaqlı kəndi
Küssüs kəndi (Məndük kəndi yaxınlığında)
Mənkük kəndi
Telli Baba məzrəsi (Məndük kəndi yaxınlığında)
Musacıq kəndi
Güldərviş kəndi
Qaraca Abdal kəndi
Çıqlı kəndi (Musacıq kəndi yaxınlığında)
Yuxarı Pirli kəndi
Kənizək kəndi
Bədənayın kəndi
Yuxarı Kənüz kəndi
Aşağı Kənüz kəndi

GƏRNİ NAHIYƏSİ ÜZRƏ

Almalı kəndi
Harunburun kəndi
Qızılvəng kəndi (başqa adı Tarmusdur)
Taxtakörpu kəndi
Tərəkəmələr kəndi (başqa adı Qoturvəngdir)
Şəhriyar kəndi

Şəqaiq kəndi
Əliqırıq kəndi
Qalacıq kəndi
Merzik kəndi
Kiçik Gilan kəndi
Böyük Gilan kəndi
Bayburt kəndi

DƏRƏLƏYƏZ NAHIYƏSİ ÜZRƏ

Bağçacıq kəndi
Çanaxçı kəndi
Keşişviranı kəndi
Cəfərli kəndi
Qaşqa kəndi

ARALIQ NAHIYƏSİ ÜZRƏ

Atlı qışlağı (əhalisi Reyhanlı camaatındandır)
Qoturlu kəndi (əhalisi Şeyikli (Şeyxli) camaatındandır)
Abbasabad kəndi
Əliqızıl məzrəsi

İbrahim BAYRAMOV,
filologiya elmləri namizədi:

VEDİBASAR MAHALININ TÜRK MƏNŞƏLİ TOPONİMLƏRİ

Qaralar

Vedi rayonunda kənd. Rayon mərkəzindən 7 km məsafədə, Vedi çayının yanında yerləşir. Qafqazın 56 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Kənddə 1873-cü ildə 443 nəfər, 1886-cı ildə 387 nəfər, 1897-ci ildə 570 nəfər, 1904-cü ildə 252 nəfər, 1914-cü ildə 256 nəfər, 1916-cı ildə 546 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. Lakin “Ermənistan və ətraf vilayətlərin toponimlərinin lüğəti”ndə bu faktlar təhrif edilərək 1873-1916-cı illərdə kənddə azərbaycanlıların yox, ermənilərin yaşadığı göstərilir.

1918-19-cu illərdə azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən qırğınlarla qovulmuş, 1918-ci ilin sonunda İranın Bacaqulis vilayətindən (indi Ostan), 1922-24-cü illərdə Türkiyənin Van, Şatax və Bayazit vilayətlərindən, 1940-50-ci illərdə indiki Ermənistanın Qaranlıq (Martuni) və Sisyan rayonlarından, 1946-cı ildə İran və Livandan ermənilər köçürülərək Qaralar kəndində yerləşdirilmişdir.

1920-ci ildə indiki Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra azərbaycanlılardan sağ qalanları geri dönə bilmişdir. Burada 1922-ci ildə 241 nəfər azərbaycanlı, 273 nəfər erməni; 1926-cı ildə 280 nəfər azərbaycanlı, 252 nəfər erməni; 1931-ci ildə 297 nəfər azərbaycanlı, 292 nəfər erməni; 1939-cu ildə 780, 1955-ci ildə 1181, 1970-ci ildə 1794, 1979-cu ildə 1942 nəfər azərbaycanlı və erməni yaşamışdır.

1988-ci ilin noyabr-dekabr aylarında azərbaycanlılar Ermənistan dövləti tərəfindən tarixi-etnik vətənlərindən deportasiya olunmuşdur. İndi burada yalnız ermənilər yaşayır.

Toponim türk mənşəli **qaralar** etnonimi əsasında əmələ gəlmişdir. Etnoponimdir. Quruluşca sadə toponimdir.

Erm. SSR ASRN-nin 25.I.1978-ci il fərmanı ilə kəndin adı dəyişdirilib Aralez qoyulmuşdur.

Qaratorpaq

Vedi rayonunda kənd olmuşdur. Rayondakı Kolanlı kəndinin yaxınlığında, Cığın dərəsində, Qaratorpaq çayının sahilində yerləşirdi. Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Kənddə 1873-cü ildə 138 nəfər, 1886-cı ildə 15 nəfər, 1931-ci ildə 64 nəfər

yalnız azərbaycanlı yaşamışdır. 1948-49-cu illərdə SSRİ Nazirlər Sovetinin xüsusi qərarı ilə azərbaycanlılar zorla köçürülərək kənd ləğv edilmişdir.

Toponim rəng mənasında işlənən **qara** sözü ilə **torpaq** sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir.

Quruluşca mürəkkəb toponimdir. Kəndin torpağı qara rəngdə olduğu üçün (qara burada “münbit, keyfiyyətli” mənasını ifadə edir) Qaratorpaq adlandırılmışdır. Relyef əsasında yaranan mürəkkəb quruluşlu toponimdir.

Qaraxaç

Vedi rayonunda kənd. Rayon mərkəzindən 27 km məsafədə, **Dibekli** dağının ətəyində, Çapan çayının sahilində, Vedi çayının sol axarında yerləşir.

“İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə, Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Kənddə 1831-ci ildə 94 nəfər yalnız azərbaycanlı yaşamışdır, 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsindən sonra İran və Türkiyədən köçürülən ermənilər eyni zamanda burada yerləşdirilmişdir. 1831-ci ildən sonra kənddə azərbaycanlılarla yanaşı ermənilər də yaşamışdır.

1873-cü ildə burada 324 nəfər azərbaycanlı 276 erməni, 1886-cı ildə 498 nəfər azərbaycanlı, 288 erməni, 1897-ci ildə 589 nəfər azərbaycanlı, 416 erməni yaşamışdır. 1918-ci ildə azərbaycanlılar zorla və qırğınlarla ermənilər tərəfindən qovulmuşlar. İndiki Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra sağ qalan azərbaycanlılar geri dönə bilmişlər. Qaraxaçda ermənilərlə yanaşı 1922-ci ildə 22 nəfər, 1926-cı ildə 31 nəfər, 1931-ci ildə 13 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1948-49-cu illərdə SSRİ Nazirlər Sovetinin xüsusi qərarı ilə azərbaycanlılar tarixi-etnik vətənlərindən çıxarılaraq zorla Azərbaycana köçürülmüşdür. Kənddə indi yalnız ermənilər yaşayır.

Toponim türk dilində “böyük, hündür, uca” mənasında işlənən **qara** sözü ilə **xaç** sözü əsasında əmələ gəlmişdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

Erm. SSR ASRH-nin 25.I.1978-ci il fərmanı ilə dəyişdirilib Lusaşoğ qoyulmuşdur.

ŞƏHİDLİK ZİRVƏSİNƏ YÜKSƏLMİŞ İGİD VEDİBASAR OĞULLARI!

Həmişə yolumuz Şəhidlər Xiyabanına düşəndə burada əbədi olaraq uyuyanların şəkillərinə baxanda başımızı aşağı salırıq. Burada 131 20 Yanvar şəhidi yatır. O qanlı günlərdən 13 il keçməsinə baxmayaraq hələ də bu hadisələrin günahkarları layiqli cəzalarını almamışlar.

Həmin şəhidlərdən ikisi bir kənddə doğulub boya başa çatmışdılar. Onların hər ikisi daşnak Andronikə qan udduran Abbasqulu bəy yurdunda, oğuz ellərinin bir parçası olan Vedibasarin Şiddi kəndində anadan olmuşdular. Zahidin 27, Əyyubun isə 23 yaşı vardı. Zahid evli idi, Əyyub isə subay. Hər ikisi keçmiş Sovet ordusunda xidmət etmişdilər.

Zahidin atası Bayram Əli oğlu ilə söhbət edirəm. O, ağır-ağır nəfəs alır, 13 il öncə olmuş hadisəni xatırlayır:

– Həmin dəhşətli yanvar axşamı Zahid işdən tez gəlmişdi, özünə yer tapa bilmirdi. Televizorumuz göstərmirdi. Elə bildim ki, xarab olub (sonralar öyrəndik ki, telestudiyanın enerji blokunu rus əsgərləri partladılar). Bir azdan dedi ki, gedirik Yeni Suraxanı yoluna. Sovet qoşunları şəhərə girmək istəyir. Yolu bağlayacağıq. Nə qədər dedim getmə, olmadı. Biz hələ Ermənistanda olanda da kəndimizi erməni basqınlarından cavanlarımız qoruyurdular. Zahidi 2 il idi evləndirmişdim. 5 aylıq qızı vardı. Gecəyarı xəbər çıxdı ki, rus qoşunları camaatı qıra-qıra Bakıya girib. Ölənlər var. Qonşunun maşınında hadisə yerinə getdim. Zahidi tapmadım. Dedilər ki, yaralıdır, Sabunçu xəstəxanasına aparıblar. Oraya getdik.

Yaralıları qanları süzülə-süzülə içəri daşıyırdılar.

Oğlumu tapmaq üçün içəri keçdim. Meyitləri beton döşəmənin üstünə düzmüşdülər. Birdən paltom gözümə sataşdı. Axı Zahid axşam gedəndə mənim paltomu geymişdi. Bədənim əsməyə başladı. Hələ də ümidim vardı ki, o ölməyib. Paltonun yaxalığını qaldırıb baxanda, huşumu itirdim.

Sağ olsun xalqımızı, millətimizi. Eləcə yığışib dəfn etdilər. Düz 13 ildir hər il yanvarın 20-də yığışib şəhidləri anır, onların ruhlarına dualar oxuyuruq.

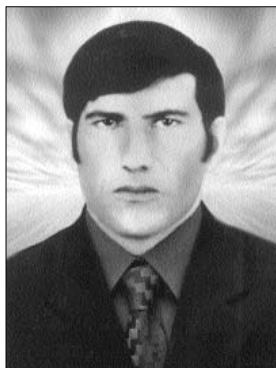
Əyyub haqqında yazmağa çox çətinlik çəkirdim. Neçə dəfə evlərinə getmək istəmişdim. Buna cürətim çatmamış, qorxmışdım. Oğlunun öldüsündən qaldısından xəbər çıxmayan Səriyyə ananın yarasının qovuşmayan qaysağını qoparacağımdan qorxurdum. Ümidim qardaşı Məmmədbağıra gəlirdi Böyük qarda-

şı İnkilab Özbəkistanda yaşayırdı. Məmmədbağır əvvəlcə danışa bilmədi. Sonra bunları söylədi: “1990-cı il yanvarın 19-da o, işdən evə qayıtmamışdı. Mənə zəng etdilər. Əyyub bizdə idi. Hamamda yuyundu. Hava soyuq idi. Gedəndə mənim rəngli sviterimi geyindi. Həmin gecə Əyyub evdə olmadı. Cavanların qırılması hər yərə yayıldı. Əyyubdan xəbər yox idi. Polis şöbələrinə, Daxili İşlər Nazirliyinə müraciət etdik. Bəziləri deyirdi ki, tutublar, bu gün-sabah gələr. Həmin hadisədən 15 gün ötmüşdü. Anamın yuxusu ərsə çəkilmışdi. Kimi görürdü Əyyubu soruşurdu. Allaha yalvarırdı ki, kaş Əyyubun bir nişanəsi tapılardı, rahatlanaydıq.

Novruz bayramı ərəfəsində, yəni martın 19-da televiziya ilə itkin düşənlərin şəkillərini göstəridilər. Qara bənizli oğlan şəkli Əyyubu tanıyanları dəhşətə gətirdi. Aparıcı diktör elan etdi ki, əgər bunları tanıyanlar varsa, Şəhər Həmkarlar İttifaqına gəlsinlər. Məmmədbağır, İnkilab və qohumları həmin ünvana getdilər. Dəhlizdə ölənlərin şəkilləri və onların şəxsiyyətini dəqiqləşdirən geyimlər və əşyalar düzülmüşdü. Onun iş yerindəki şəkafin və evlərinin açarları, iki gün qabaq aldığı idman kostyumu, qardaşının göy rəngli sviteri, qırmızı ayaqqabı və cibindən tapılan 23 manat pul bütün şübhələrə son qoydu: şəkildəki Əyyub idi. Onun ölümü barədə ayrıca qovluq tərtib edilmişdi. Orada göstərilirdi: “Bu naməlum adam 1990-cı il yanvarın 19-dan 20-ə keçən gecə Salyan kazarmalarının yanında əsgərlər tərəfindən avtomat silahla 6 güllə yarası almışdır. Onu yoldan ötən taksi sürücüsü Semaşko adına xəstəxanaya çatdırır. Həkimlər əllərindən gələni edirlər. Yaralı 2 saat 10 dəqiqədən sonra keçinir. Sahibi tapılmadığına görə onu məsciddə yuyub, şəhidlərlə birlikdə yanvarın 22-də “Şəhidlər Xiyabanı”nda dəfn edirlər. Onun qəbrinin nömrəsi 28-dir.

Səriyyə anagilin həyatində gecikmiş yas məclisi quruldu. Martın 25-də, yəni Əyyubun şəhid olmasından 65 gün sonra ehsanı verildi.

İsmayıl Hüseynoğlu

AZADLIQ FƏDAİSİ

Elman Bəhrüz oğlu Mürsəlov 1963-cü il dekabr ayının 1-də Vedibasar mahalının Xalisa kəndində anadan olmuşdur.

1982-84-cu illərdə keçmiş Sovet ordusu sıralarında qulluq etmişdir.

Məlum 1988-ci il hadisələrindən sonra tale onu Bakıya gətirir. Elman Bakının qaynar, eyni zamanda mübarizələrlə dolu həyatına qoşulur. Vətən məhəbbəti onu xalq azadlıq hərəkatı sıralarına gətirib çıxarır. Elman bu

hərəkatın liderləri – rəhmətlik Əbülfəz Elçibəy, Etibar Məmmədov, Tamerlan Qarayev və Sabir Rüstəmxanlı ilə münasibətdə olur, onların etimadını qazanır.

Elman Mürsəlov Bakıda yaşadığı illərdə Zakir Əhmədovla dostluq edir, xalqımızın azadlığı, müstəqilliyi uğrunda birlikdə vuruşurlar. Nəhayət, 1991-ci ilin sonlarında Sovet ordusunun hərbi hissələri Azərbaycanı tərk etməli olurlar. “Qızıl Ordu” zorən çıxıb gedərkən əsgər və zabitlər illərlə yaşadıkları kazarma və binaları söküb dağıdır, özləri ilə apara bilmədikləri hərbi texnika və sursatı yararsız hala salırdılar. Həmin vaxt həyatını oda atıb bu haqsızlığa qarşı çıxanlardan biri də Elman Mürsəlov idi. 1991-ci ilin noyabr ayının 25-də ruslar xeyli hərbi texnika və sursatı aparmaq istərkən Elman dostu Zakir ilə onların yolunu kəsib bu haqsızlığa qarşı çıxır. Quduz itə dönmüş rus zabitlərinin əmriylə onların ikisi də Müşfiqabad qəsəbəsində gülləbaran edirlər.

Elman və Zakir əbədiyyətə qovuşurlar. Hər ikisi Şəhidlər Xiyabanında uyuurlar. Acı olsa da, bu igidlərimiz hamımıza bir təsəlli verir. Bu təsəlli Şəhidlik zirvəsidir.

M.Nəriman

QAYIDACAĞAM DEMİŞDİ

Mehman Məmmədali oğlu Səfərov 1992-ci il iyulun 16-da Ağdərə uğrunda gedən döyüşlərdə həlak olub. 20 yaşında idi. Məhəbbətinin də ömrü özününkü kimi qısa oldu. Bəlkə də ürəyinə damıbmış. Mehman axırıncı dəfə oynayanda öz toyunda toy havasını oynayan kimi oynayıb.

Mehmanı cəbhə dostları ilə birlikdə televizorda göstəriblər. Qələbənin yaxın olduğunu deyib, sonra da düşmənin acığına qol götürüb oynayıb. Yaxşı rəqs eləməyi var imiş, “Bahar” rəqs ansamblının üzvü imiş. Mədəni -maarif texnikumunun rəqs şöbəsində oxuyurdu.

Onun matəm məclisi həm anadan olduğu Neftçalada, həm də Bakıda quruldu. Mehman Neftçala şəhərinin cəbhədə qurban verdiyi ilk şəhid oldu. Şəhər camaatı onu böyük ehtiramla dəfn etdi.

Səbinə Şukürova

MÜQƏDDƏS ZİYARƏTGAHLARIMIZ

“PİRƏL-MÜRSƏL” OCAĞI

Qərbi Azərbaycanda ta qədim zamanlardan bəri ziyarətgahlar, ocaqlar mövcud olmuşdur. Allahın adını anıb bura gələnlər öz diləklərini diləmiş, şəfa tapmışlar.

Belə ziyarətgahlardan biri də “Pirəl-Mürsəl” ocağıdır. Buna həm də **Usuboğlunun ocağı** da deyirlər. Bu ocaq Şiddi kəndinin ilk yurd yerində, Araz çayının lap qırağında təşəkkül tapmışdır. Bu 1840-cı ilə təsadüf edir. Sonralar Şiddi kəndi məlum səbəblər üzündən 3 dəfə yerini dəyişmişdir.

“Pirəl-Mürsəl” ocağı Usuboğlunun həyatində olmuşdur. Ağır seyid olan Usuboğlu səhər sübh namazına qalxır. Dəstəmaz almaq üçün həyətə çıxır. Su qabına yaxınlaşanda gördüyü mənzərəyə təəccüb edir: həyətin ortasında başı kəsilmiş ceyranı və onun başı üstünə qoyulmuş gümüş saplı iri bıçağı görür. Ceyranın qanı yerdə göllənmişdi. Bir neçə vaxtdan sonra həmin qanın yerində 2 ilığın (ağac növüdür) bitir. Sonralar ağac böyüyüb qol-qanad atır, geniş bir ərazini tutur.

Burada ağır xəstələr, övladı olmayanlar, ruhi sarsıntı keçirənlər, uşağı xəstə olanlar – hərə bir ümidlə gəlmiş, müqəddəs Allaha yalvarmış, sonralar şəfa tapmış, nəzir-niyaz, qurban kəsib paylamışlar.

“Pirəl-Mürsəl” ocağının möcüzələri də çox olmuşdur. Yaşı 65-i haqlamış Yəhya Muradoğlunun dediklərindən:

–1945-ci ildə biz həmin ərazidə quzu otarırdıq. Əmim oğlu Hidayətlə həmin ocaqdan 2 dənə ilığın çubuğu kəsdik. Axşamüstü quzuları evə gətirdik. Gecə hər ikimizin bədəni iri yaralar tökdü. Qaşınmaqdan ölürdük.

Anam seyid qızı idi Soruşdu ki, harada olmusunuz? Biz dedik ki, ocaqdan 2 çubuq kəsmişik. O dedi ki, səhər tezdən aparıb atın yerinə. Səhər açılan kimi qaçdıq ocağa. Çubuqları ocağa qoyub geri qayıtdıq. Evə çatanda bədənimizdə, üzümüzdə bir dənə də olsun yara qalmamışdı, hamısı tökülmüşdü.

Hərbi zastavanın rəisi milliyətcə rus olan Soqin ocaqdan ağac kəsib ata minir. Bir az getməmiş at onu üstündən yerə salmağa çalışır. Onun ayağının biri üzəngidə qalır. At onu ora-bura çırpır, zabitin qolu, ayağı sınır.

1980-ci illərdə Şiddidə sahə briqadiri işləmiş Füzuli İbrahimovun xatirələrindən:

–“Pirəl-Mürsəl” ocağı mənim sahəmdə idi. Burada çoxlu ilan var idi. Xoş niyyətlə gələnlərə dəyməzdilər. Ocağın tutduğu sahə 100 kvadrat metr olardı. Rayonun erməni rəhbərləri tapşırıq vermişdilər ki, ocağa lap yaxın sahəni şumlayın.

Mən isə traktorçuya göstəriş verdim ki, ocağa yaxın gəlməsin, aralıdan şum etsin. Bununla mən ocağın ərazisini bir az da genişləndirdim.

Deyilənə görə bir nəfər camışlarını bağlamaq üçün 3 dənə yoğun ilığın ağacı kəsir. Səhəri həmin adam görür ki, camışlarının hər üçü haram olub.

Qonşu kənddən ocağa bir nəfər ruhi xəstə gətirirlər. Burada Allaha qurban kəsirlər, dualar edirlər. Üç dəfə ocağa gələndən sonra o adam şəfa tapır.

İsmayıl Hüseynoğlu

TƏBRİK!

İbrahim balamız yetib bir yaşa,

Adı bir şərəfdir qohum – qardaşa,

Əmilər , bibilər üzündən öpür

Tanrı pənahında yaşa, min yaşa.

BİZDƏ BELƏ DEYİRLƏR

qalmışam qarnımı avışdıya - avışdıya - yəni, nə edəcəyimi bilmirəm
ağzı pis olmaq (qadınlara aiddir) - hamilə olmaq
ayağına kərənti bağlamaq - hamı ilə yersiz dava etmək
alışmalığ - bir neçə nəfərin pulla aldıkları malı aralarında bərabər bölüşdür

mələri

ağızəmməz adam - xəsis, yeməyinə fikir verməyən

alfatoun - gödənbəl

çalağan çardağı - yöndəmsiz tikilmiş hündür bina

qoroz - özündən razı, xudbin adam

çarxeyçi - aravuran

çinəddənniyi dar olmaq - hövsələsiz olmaq

çalası - qatıq mayası; aranı qatan

çilisqor - arıq adam

baratası qalib - yəni, tamam dağılıb, tör-töküntüsü qalıb

şətə - əkini kağlamaq üçün alət

şətəsi işləmir - yəni, bacarmır, gücü çatmır

təpgəc - belin sapına geydirilən taxta parçası

qırır vurmaq - sataşmaq

Toplayanı: S. Məhərrəmov

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı Ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filiali
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filiali
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№09 (09) 15 - 30 iyun 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN ERMƏNİLƏŞDİRİLMƏSİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Beləliklə, erməni daşnaklarının Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirmək planları alt-üst olsa da, onlar ortaya atdıqları başqa bir mənfur planın həyata keçirilməsinə nail olurlar. İ.Stalin 1945-ci il dekabrın 2-də "Ermənilərin xaricdən Sovet Ermənistanına qayıtmalarına (? – Ə.Ə) dair tədbirlər haqqında" SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin sərəncamını imzalayır.

İ.Stalinin imzaladığı həmin sənədin iyrəncliyi öncə onda idi ki, burada xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistan SSR-yə məhz qayıtmalarından söz açılırdı. Nə özləri, nə də ulu babaları Qafqazın üzünü görməyən bu ermənilər, guya ki, nə vaxtsa onların olan bir əraziyə qayıdarmışlar. Bu sənədin ermənilər üçün nə demək olduğunu o vaxtkı Ermənistan rəhbəri Qr. Arutyunyanın 1946-cı il fevralın 2-də İrəvanda seçicilər ilə görüşündəki çıxışından da aydın görmək olar. Həmin çıxışında o, həmin fərmanı "ermənilərin birləşmək arzusunun gerçəkləşməsinə imkan verən" sənəd kimi dəyərləndirir və onu "böyük Stalinin bütün erməni xalqına mehriban atalıq qayğısının təzahürü" hesab edir.

Qr. Arutyunyanın məlumatına görə, qısa vaxtda Cənubi Amerikadan 32 min, Suriya və Livandan 50 min, Yunanıstandan 8 min, Tehrandan 17 min, Təbriz ermənilərinin 98 faizi, o cümlədən çoxlu sayda Fransa, Rumıniya, Bolqarıstan, Türkiyə və b. dövlətlərdən ermənilər Sovet Ermənistanı ərazisinə köçmək üçün müraciət etmişlər. Ümumiyyətlə isə, köçüb gəlmək istəyənlərin sayı 1 milyona yaxındır. Heç şübhəsiz, bunu SSRİ rəhbərliyindəki ermənilər və ermənipərəst qüvvələr və xaricdəki daşnaklar təşkil edirdilər. Lakin Qr. Arutyunyanın yuxarıdakı çıxışında bir məkrli məqam da var ki, o da köçüb gəlmək istəyənlərlə (1 milyon) Ermənistanın gələnləri qəbul edə bilmək imkanı (350-400)

arasındakı fərqdır. Ona görə də Qr. Arutyunyan sual qoyur: “Bəs biz yerdə qalan 500-600 min nəfərlə nə etməliyik?” Özü də cavab verir: “Biz Türkiyə tərəfindən işğal olunmuş erməni vilayətlərinin Sovet Ermənistanına qaytarılması məsələsini qoyuruq”.

Həqiqətən də, o vaxt Ermənistan rəhbərliyi İttifaq hökuməti qarşısında belə bir məsələ qaldırmışdı. Deməli, 1945-ci ildə ermənilər üç istiqamətdə fəaliyyət göstərdilər: 1. Dağlıq Qarabağı istəyirdilər; 2. Ermənilərin xaricdən köçürülüb gətirilməsi uğrunda çalışırdılar; 3. Türkiyədən torpaq tələb edirdilər.

Həmişə olduğu kimi bu dəfə də ermənilər regionda yaranmış yeni siyasi vəziyyətdən öz xeyirlərinə istifadə etmək, 2-ci dünya müharibəsindən qalib çıxmış ölkələrin əli ilə öz ərazilərini genişləndirmək istəyirdilər. Dünya ermənilərinin o vaxtkı katolikosu IV Gevorkun SSRİ XKS sədri Stalinə, ABŞ prezidenti Trumenə və Böyük Britaniyanın Baş naziri Ettliyə ünvanladığı 27 noyabr 1945-ci il tarixli məktubu bu baxımdan ermənilərin bütün iç üzünü ortaya qoyur.

Lakin Dağlıq Qarabağdan və Türkiyədən əli çıxan, yalnız xaricdən ermənilərin köçürülüb gətirilməsinə nail olan ermənilər az sonra yeni problemlər ortaya çıxarırlar. Bu dəfə hay-küy salırlar ki, bəs, xaricdən gələn erməniləri yerləşdirə bilmirik. Beləliklə, Azərbaycandan və Türkiyədən torpaq qopara bilməyən ermənilər Ermənistan ərazisindən azərbaycanlı əhalinin köçürülməsi ideyasını ortaya atırlar. Bu işdə onlara Moskvada nüfuz sahibi olan A.Mikoyan, L.Beriyə, Deqanazov (Deqanazyan) böyük köməklik göstərirlər. Azərbaycanda Mingəçevir SES-in tikilməsi ilə əlaqədar 600 min hektar suvarılacaq yeni torpağın istismarı zərurətini bəhanə gətirərək M.C.Bağirovu da bu işə razılıq verməyə sövq edirlər. Beləliklə, M.C.Bağirov Moskvaya çağırılır və Ermənistan K (b) P MK katibi Qr.Arutyunyanla birlikdə İ.B.Stalinə ünvanlanmış aşağıdakı məktuba imza atır:

İ.V.Stalin yoldaşa

Son illər Azərbaycan və Ermənistan Respublikalarında baş vermiş təsərrüfat dəyişiklikləri nəticəsində meydana çıxmış bir sıra məsələlər üzrə fikir mübadiləsi etdikdən sonra aşağıdakı təkliflərlə Sizə müraciət edirik.

Mingəçevir sisteminin həyata keçirilməsi zamanı suvarılma nəticəsində yeni torpaq sahələrinin meydana gəlməsi və pambıqçılıq rayonlarının mövcud kolxozlarda işçi qüvvəsinin çatışmaması, habelə pambıq məhsuldarlığının yüksəldilməsi vəzifəsi Azərbaycan SSR-nin bu rayonlardakı əhalisinin artırılması məsələsini ortaya çıxarır.

Ermənistanda yaşayan azərbaycanlı əhalinin 130 min nəfər miqdarında həmin rayonlara köçürülməsi bu məsələnin real həlli ola bilər.

Azərbaycanlı əhalinin Ermənistandan Azərbaycana köçürülməsi xarici ölkələrdən öz vətənlərinə qayıdan ermənilərin qəbul edilməsi və yerləşdirilməsi vəzifəsini xeyli asanlaşdırmış olardı.

Azərbayclı əhalinin köçürülməsi nəticəsində boşalan torpaqlar və mənzillər Ermənistana qayıdan xarici ermənilər sırasından olan kəndlilərin məskunlaşdırılması üçün istifadə oluna bilərdi.

Bu mülahizələrə əsaslanmaqla sizin sanksiyanızı xahiş edirik:

Ermənistan SSR-də yaşayan azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-nin əhalisi az olan pambıqçılıq rayonlarına köçürülməsinə və boşalmış torpaqları və mənzilləri xarici ölkələrdən Ermənistan SSR-ə qayıdan ermənilərin qəbul edilməsi və yerləşdirilməsi üçün istifadə olunmasına;

Azərbaycan SSR və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə köçürülmə qaydalarının işlənilib hazırlanmasına, habelə köçürülmənin həyata keçirilməsinə rəhbərlik edilməsi üçün birgə komissiyanın yaradılmasına icazə verilməsinə;

Bu tədbirlərlə əlaqədar xərclərin İttifaq büdcəsinə götürülməsinə;

Azərbaycan K (b)P MK katibi (M.C.Bağirov)

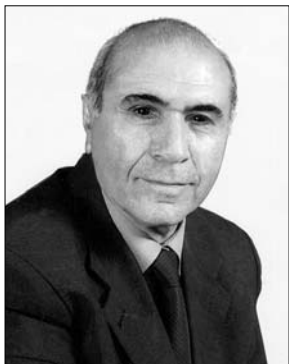
Ermənistan K (b)P MK katibi (G.A.Arutyunov)

10 dekabr 1947-ci il.

(Davamı var)

**Əziz Ələkbərli
filologiya elmləri namizədi**

TARİXİN ƏDALƏTSİZLİYİ

Mayıl ƏLİYEV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında İdarəçilik Akademiyasının əməkdaşı

İrəvan xanlığı da daxil olmaqla indi Ermənistan adlandırılan ərazi min illər boyu doğma azərbaycanlıların doğma tarixi-etnik torpaqları olmuşdur. Bunun xalqımıza məxsus tarixi-mədəni abidələrimiz, tarixi məxəzələr də aydın sübut edir. Azərbaycan çar Rusiyasının tərkibinə daxil olandan sonra Qafqazda türk millətlərinə qarşı həyata keçirilən məqsədyönlü siyasət, soyqırım nəticəsində xalqımız böyük faciə və məşəqqətlərlə üzləşmişdir. Nəinki çar Rusiyası, eləcə də Sovet İttifaqı dövründə böyük imperiya siyasətinin qurbanı olan xalqımız öz doğma yurdlarından qeyri-insani siyasət nəticəsində mərhələ-mərhələ zorla köçürülməyə, genosidə məruz qalmışdır. Belə etnik təmizləmə proseslərindən biri də 1948-1953-cü illərə təsadüf etmişdir.

O vaxt ailəməzlə Vedi rayonunun Böyük Vedi kəndində yaşayırdıq. 1948-ci ildə xaricdən gələn erməniləri yerləşdirmək pərdəsi altında azərbaycanlıların köçürülməsi prosesi başladı. Təəssüf ki, bu əməliyyatda erməni şovinistləri ilə yanaşı Azərbaycandan gələn emissarlar da az rol oynamadılar. Onlar fəal təbliğat işi aparır, Azərbaycanın Xanlar və Şəmkir (o vaxtkı Şəmxor) rayonları ərazisində bizi hər cür şəraiti olan mənzillərlə təmin edəcəklərini vəd verirdilər. Bu, çox dərin düşünülmüş məkrli bir siyasət idi. Bir tərəfdən doğma yurdumuzda bizə qarşı olan təzyiqlər, o biri tərəfdən ilk köçürülənlərin məhz dediyimiz ərazilərdə yaxşı şəraitlə təminatı haqda verilən vədlər çoxlarımızı aldatdı, xəyanətin qurbanı olduq.

Kəndimizin camaatı 1951-ci ildə indiki Beyləqan rayonuna köçürüldü. Mən, atam, anam, 100 yaşlı babam və nənəm, bacı-qardaşlarım Daşburun stansiyasında düşürüldük. Dəhşətə gəldik. Bizə nə vəd vermişdilər, hara göndərmişdilər? Belə ki, xaricdən gələn ermənilər üçün Vedibasarda Norkyank (“Yeni həyat”) adlı gözəl, daşdan tikilmiş yeni qəsəbə salındığı halda, bizim məskən saldıığımız İkinci Şahsevən kəndi İranla sərhəd idi və biz qazmalarda, dizəcən palçıqın içində yaşamağa məcbur olduq. Yeməyə heç nə tapmırdıq, buralarda kolxoz quruluşundan əsər-ələmət yox idi. Biz Vedidə hətta dağlardan gələn bulaq suyunu da su daşına süzüb içərdik. Burada isə Arazın lilli suyunu içməyə məcbur idik. Yaxşı ki, özümüzə su daşını gətirmişdik. Burada antisanitariya baş alıb gedirdi. Sən demə çoxlarımız belə şəraitlə üzləşməli olub. Özünüz fikirləşin, dağ kəndindən zorla köçürülənlər Salyan, Yevlax, İmişli, Sabirabad və Beyləqanın ilan mələyən səhralarına paylanmışdılar. Çoxları, xüsusilə də qocalar və

körpələr kəskin iqlim dəyişkənliyinə, ağır şəraitə dözməyərək həlak oldular. İmkansız ailələrin uşaqlarının əksəriyyəti ağır xəstəliklərə tutuldu. Dekabr ayında doğma kəndimizə qayıtdım, gördüyüm mənzərədən sarsıldım. Evlərimi zi söküb viran qoymuşdular. Hətta 100 ildən çox ömrü olan ağaclara da qıymış, dibindən çıxarmışdılar. Məqsəd aydın idi: biz bir də bu yerlərə qayıda bilməyək. Cəmi 3 il əvvəl Vədi rayonunda yaşayanların 95 faizini azərbaycanlılar təşkil edirdi, indi isə...

Çox qərribə mənzərənin şahidi oldum. Xaricdən gələcək ermənilər üçün azı 3 otaqlı qırmızı “tuf” daşdan evlər, mülklər salınır, qapısı bağlı hazır saxlanılırdı. Fransadan köçürülmüş ermənilərin necə məskunlaşmasını yoxlamaq üçün 1951-ci ildə Fransanın xarici işlər naziri Yerevana gələrək o vaxtkı Lenin adına meydanı toplantı keçirmişdi. Norkyank, Armaş, Surenavan qəsəbələri xarici ermənilərin yolunu gözləyirdi. Bunun müqabilində isə bizi Azərbaycanda qazmalara doldurur, taleyimizlə maraqlanmırdılar.

Stalinin adına məktub yazmaq qərarına gəldim. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbəri Mircəfər Bağirovun öz xalqının taleyinə qarşı cinayətləri, kolxoz quruculuğuna ögey münasibət və s. barədə məktub yazdım. Yazdım ki, camaat qırılır, təcili kömək lazımdır. Babamla nənəm barmaqlarını basıb imza atdılar. Ən dəhşətli günlər də elə bundan sonra başladı. Hiss etdim ki, dalımca gəliblər, tutacaqlar. Aydınlaşdırmışdılar ki, xətt mənimkidir, bütün bunları mən yazmışam. Daşburundan Ələtə, Ələtdən Ucara getdim. Qohumlarım qorxularından məni qəbul etmədilər. Demə, məni hər yerdə axtarırlarmış. Tiflisə, oradan da Yerevana gəldim və nəhayət, tutuldum. Allah üzümə baxdı. O vaxt NKVD-də işləyən bir dostum məni ölümün pəncəsindən xilas etdi. Naxçıvana qaçıb instituta girdim. Stalin öldü, Bağirov tutuldu. Təzədən üzə çıxdım, qohumlarım məni sağ görüb sevindilər.

Valideynlərimi saxlamaq naminə 1954-cü ilin yanvarında Şahsevən kəndində 20 yaşında ailə qurdum. Həyat yoldaşım Məmmədova Ofelya Şahsevən kənd məktəbində işləyərək mənim valideynlərimi himayə etdi. Mən isə Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda təhsilimi davam etdirirdim. Yoldaşımın valideynlərimə göstərdiyi qayğıya görə kənd ağsaqqalı Museyib kişi demişdi ki, qızı olsa adını hökmən Ofelya qoyacaq. Hal-hazırda Museyib kişinin qızı Ofelya iki oğul anasıdır.

İnstitutu bitirəndən sonra ata-anamın arzusunu nəzərə alaraq, yenidən öz kəndimizə qayıtdım. Babam deyərdi ki, mən ikinci dəfə öz Vətənimdən qovulub yenidən qayıdıram. 1918-21-ci illərdə də belə olmuşdu. Mən qayıdan vaxt Vədidə azərbaycanlıni barmaqla saymaq olardı. Vədi qəsəbəsində mənim bitirmiş olduğum orta məktəbdə Azərbaycan dilli siniflər az idi. Bir nəfər tanışın köməyi ilə həmin məktəbdə işə düzələndən sonra təhsildən kənar qalmış azər-

baycanlı uşaqları təhsil almaları üçün məktəbə cəlb etdim. Böyük Vedi, Şirazlı, Xalisa, Şiddi və s. kəndlərdə Azərbaycan dilində orta məktəblərin fəaliyyət göstərməsi məhz ziyalılarımızın gərgin əməyi sayəsində mümkün olmuşdu. Lakin yenə də millətçi ruhunda yaşayan ermənilərin təşəbbüsü ilə, imtiyazlarıma baxmayaraq, qanunsuz olaraq hərbi xidmətə göndərildim. Yerevanda hərbi xidmət keçdiyim üçün hər bazar günü ailəmə baş çəkirdim.

Hərbi xidmətdən qayıdandan sonra yenə də müəllim, tədris şöbə müdiri işləməklə yanaşı, həm də Vedi Rayon Maarif Şöbəsinə inspektor, Vedi RİK-nin sədr müavini, daha sonra RPK-nin təbliğat-təşviqat şöbəsinin müdiri və RPK-nin büro üzvü kimi fəaliyyət göstərmişəm.

Vedibasar əhalisi Səderək və Şəhur camaatı ilə həmişə yaxın münasibətdə olmuş və düşmənlərə qarşı birgə mübarizə aparmışlar. Belə ki, Abbasqulu bəy Şadlinskiyin rəhbərliyi ilə bu camaat erməni qəsbkarlarına qarşı birgə mübarizə apararaq onları bu torpağa buraxmadılar. Şadlinski və onun silahdaşlarının xatirəsini əbədləşdirmək məqsədilə Ermənistan KP Mərkəzi Komitəsinin xüsusi qərarının çıxarılmasını təşkil etdim. Böyük Vedi qəsəbəsinin mərkəzində köhnə məktəbin yanında o dövrdə Naxçıvan Vilayət Partiya Komitəsinin Hacıağa İbrahimovun başçılıq etdiyi nümayəndə heyəti ilə birlikdə qəhrəmanların baş və sinə daşlarının qoyulmasının açılışını keçirdik.

1968-ci ildə Bakı Ali Partiya məktəbinə daxil olmuşam. Bu ali məktəbi bitirib, orada rəhbər vəzifələrdə çalışdım. Ailəmi də Bakıya gətirdim. Yadımdadır, hələ 1965-ci ildə ermənilər Yerevanda guya özlərinin genosidə məruz qalmalarının 50 illiyini qeyd etdilər. Topa-topa küçələrə axışdılar, avtobus və tramvayları aşırıdılar, vərəqələr payladılar. Aprelin 23-də Operanın binasında böyük mitinq və müşavirə keçirdilər. Tələb edirdilər ki, Dağlıq Qarabağ, Naxçıvan, Van, Muş və Qars vilayətləri ermənilərə qaytarılmalıdır. Bunu ona görə qeyd edirəm ki, 1988-ci ildə azərbaycanlıların qətlə yetirilməsi və doğma yurdlarından zorakılıqla qovulmasının təməli hələ o vaxtlar qoyulurdu. Lakin heç kim buna məhəl qoymurdu. Heç bir erməninin bu aksiyaya görə burnu belə qanamadı. Çünki bu repressiya siyasətini yuxarıda da dəstəkləyənlər var idi. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri isə buna göz yumur, gizli şəkildə rəvac verirdilər.

Öz doğma torpaqlarından zorla çıxarılan, zülm və məşəqqətlərə məruz qalan biz azərbaycanlılar Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab Heydər Əliyevin “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi deportasiyası” haqqında verdiyi Fərmanı oxuyub mənəvi təskinlik tapmışıq. Bu fərman tarixi və siyasi əhəmiyyətə malikdir. Heydər Əliyev mənfur erməni şovinizmindən zülm çəkən bütün nəsilləri mənəvi cəhətdən reabilitasiya etmiş, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı yeritdiyi siyasi və fiziki genosidin təfərrüatını bütün beynəlxalq ictimaiyyətə bəyan et-

mişdi. Bu fərman yeni tariximizin parlaq səhifəsini açmışdır. Azərbaycanlıların dünya miqyasında tanınmasında Heydər Əliyev amili güclü rol oynamışdır. Prezidentimiz Heydər Əliyev Moskvada siyasi büroya üzv qəbul olandan sonra Azərbaycanı tanımağa başladılar. Belə ki, soruşurdular: - Heydər Əliyev kimdir? Cavab verilirdi: - Azərbaycanlıdır. Beləliklə, Leninin, Stalinin tatar adlandırdığı azərbaycanlılar Heydər Əliyevin sayəsində tanındı.

Bütün dünya azərbaycanlıları kimi mən də H.Əliyevlə fəxr edirəm. Heydər ideyasına sadıqlıyımız, onun xalqın yolunda fədakarlıqla çalışmasına həssaslıqla yanaşmağımız vətəndaşlıq borcumuz deməkdir.

Yəqin ki, vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirərək məni tanıyanlar, o vaxtkı xidmətlərimi qiymətləndirənlər bu məqaləni oxuyandan sonra öz münasibətlərini bildirəcək və keçmiş tariximizi indiki nəsə çatdıracaqlar.

İRƏVAN XANLIĞININ RUSİYA TƏRƏFİNDƏN İŞĞALINDAN SONRA VEDİBASAR MAHALINDA QEYDƏ ALINMIŞ KƏNDLƏRİN SİYAHISI

(1831-ci ilə olan məlumat – İ.Şopenə görə)

DAĞIDILMIŞ KƏNDLƏR

Vedibasara mahalı üzrə

1. Reyhanlı
2. Şirazlı
3. Qaralar
4. Saray
5. Cadqıran
6. Qarabağlar-Uliya
7. Qarabağlar-Sufla
8. Talasavan
9. Şahablı
10. Zəncirli
11. Püntün
12. Şorsu
13. Daş
14. Həsənqala
15. Cəfərli
16. Ortuk
17. Vəlican
18. Keşəqli
19. Abbasabad
20. Əliqızıl
21. Muradabad
22. Əliabad
23. Əliqırıq
24. Günlük
25. Bağcacıq
26. Hemut
27. Qızılverən
28. Zimmi
29. Musacıq
30. Hand
31. Qazançı
32. Xosrov
33. Haxıs

Gərnibasara mahalı üzrə

34. Qulaqsız
35. Kürdəkəndi
36. Mürzük
37. Gilanlar-Sufla
38. Molla Əhməd

39. Şəhriyar
40. Şoğayıb
41. Yappa
42. Əlimərdan
43. Əliqırıq
44. Ellicə
45. Qalakəndi
46. Tərəkəmələr

YAŞAYIŞ OLAN KƏNDLƏR

Vedibasara mahalı üzrə

47. Xorvirab
48. Vədi-Sufla
49. Əliməhəmməd qışlağı
50. Şiddi
51. Xalisa
52. Dəvəli
53. Vədi-Uliya
54. Daşlı
55. Gorayan
56. Yengicə
57. Avşar
58. Sədərək
59. Asrı
60. Kərki
61. Qədili
62. Qaraxaç
63. Camışbasan
64. Cığın
65. Cırmanıs
66. Küssüz
67. Ərmik

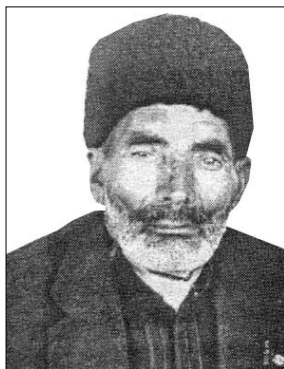
Gərnibasara mahalı üzrə

68. Bayburt
69. Gilanlar
70. Görpüqulağı
71. Göl

Dərələyəz mahalı üzrə

72. Çanaxlı
73. Qaşqa
74. Geşiş-veran

XEYİRXAH VƏ NƏCİB İNSAN

Vedibasar mahalı tarixən öz igidləri, qəhrəmanları, yazarları ilə yanaşı, xeyirxah adamları, müdrik el ağsaqqalları ilə də tanınmışdır. El qədri çəkən, öz xeyirxah əməlləri ilə hamıya örnək olanlardan biri də dəllək İsmayıldır (İsmayıl Vəli oğlu Məmmədov).

İsmayıl baba 1882-ci ildə Şiddi kəndində anadan olmuşdur. O, 1918-1920-ci illərdə ermənilərin azəri türklərinə qarşı apardıqları qatı millətçilik qırğınında qohumları ilə İrana getmiş, bir ildən sonra vəziyyət düzəldəndə doğma kəndinə qayıtmışdır. İrandan qayıdandan sonra o, ara həkimliyindən başı çıxan və dəlləklik edən qardaşı Məmməddən dəlləklik və digər peşələri öyrənmişdir. İsmayıl baba bütün ömrü boyu təmiz vicdanlı, xeyirxah və dindar olmuşdur. Onun heç bir təhsili olmasa da, yüksək mənəviyyata və əxlaqa malik olmuşdur. İsmayıl baba həyatı boyu bir tikə belə haram çörək yeməmiş, elin bütün ağır işlərində yaxından iştirak etmiş, namaz qılaraq Allaha ibadət etmişdir.

Otuzuncu illərdə İsmayıl baba kənd camaatının, xüsusilə də qoca kişilərin oturub söhbət etmələri üçün öz həyatında böyük bir otaq tikdirmişdir. Burada kənd ağsaqqalları ilə yanaşı seyidlər, din uləmaları qonaq olmuş, məzmunlu söhbətlər etmişlər. Böyük Vedi kəndindən Şeyx Qəmbər, xalisalı Molla Fərəc, alməmmədli Şeyx Qurban, sıxırlı Molla İsmayıl, qəmərli rayonunun Çılaxanlı kəndindən Şeyx Əli, sədərkli Şeyx Rza, şərurlu 130 yaşlı Şeyx Ələsgər və başqaları İsmayıl babanın otağında camaata İslam dinindən, onun müqəddəsliyindən söhbət edərdilər. Qonşu kəndlərin camaatı da öz uşaqlarına toy edən zaman gəlib bu otaqda kəbin kəsdirərdilər.

30-cu illərdə varlılara “xalq düşməni”, “qolçomaq” damğası vurulan zaman İsmayıl baba cəsarət edərək alməmmədli Şeyx Qurbanın, şirazlılı Məşədi Xamunun, Şiddidən olan qaynatası Məşədi Hüseynin ev əşyalarını, mallarını, taxıllarını gətirib öz evində gizlətməmişdir. O, bu işlərinə görə dəfələrlə təqib edilmişdir. 1937-ci ildə camaata pasport veriləndə rayonun hər kəndindən bir neçə adamla yanaşı İsmayıl babaya da pasport verilməmişdi. Onun da adı bir çoxları kimi erməni millətçilərinin “qara siyahısına” düşmüşdü. Onların sürgün edilmə təhlükəsi var idi. Pasport verilməyən adamlar başda İsmayıl baba olmaqla yığılıb raykomun birinci katibi işləyən Məmməd İsgəndərova şikayət etmişlər. M.İsgəndərovun göstərişinə əsasən 3 gün ərzində onlara pasport verilmişdi.

1934-cü ildə İsmayıl baba Şirazlıda dostu Məşədi Xamogildə olanda onun

qulağından bərk ağrı tutur. Məşədi Xamo onu dərhal İrəvana həkimə aparır. Həmin gün onun qulağında cərrahiyyə əməliyyatı aparılır. İsmayıl babanın qulağının arxasından 15 millimetr uzunluğunda bir sümük çıxarılır. O, altı ay müddətinə ancaq sağalır. Həkimlər bu xəstəliyin onun ağlına təsir etməsi, hərəkətiləndə və danışığında qeyri-adilik olması barədə arayış verirlər. 37-ci il repressiya dövründə bu kağız ona çox kömək edir və İsmayıl baba təsadüfi xəstəlik nəticəsində bu amansız sürgündən canını qurtara bilir.

İkinci dünya müharibəsi dövründə, o, hərbi komissarlığın göndərişi ilə 2 il sement zavodunda işləmiş, sonralar 10 il doğma kəndində dəlləkliklə yanaşı dülgərlik də etmişdir. Əgər bir nəfər gəlib ona arabasının təkərinin, qolununun və ya başqa bir hissəsinin sındığını, yaxud evinin dirəyinin əyildiyini desəydi, İsmayıl baba heç nə demədən kərkisini, baltasını götürüb onunla gedərdi.

İsmayıl baba xeyirxah adam olmuş, öz əməyi, sənəti və canı ilə xalqa təmənnəsiz xidmət etmişdi. O, diş çəkib, qan ala bilirdi. Şiddi kəndinin camaatı ağrıyan dişlərini ona çəkdirər, bəzi adamlar boyunlarından, bel nahiyəsindən qan aldırmaq üçün ona müraciət edərtilər. Bu işlərin müqabilində heç bir haqq almazdı. Bunlarla yanaşı o, həm də bir növ ara həkimi kimi bəzi yaraları təbii otlarla müalicə edərdi. Mal-heyvan yaman xəstəliyinə tutulanda, iynəbatırma üsulu ilə onu sağaldardı. İsmayıl baba bu işlərinə görə də haqq almazdı. O, sözün həqiqi mənasında heç bir təmənna güdmədən xalqa xidmət edərdi. O, dəlləklik etdiyi müddətdə kənddə olan bütün oğlanların başlarını, üzlərini qırzar, haqq almazdı.

İsmayıl baba və həyat yoldaşı Səriyyə nənə

Bununla yanaşı o, dəlləkxanaya gələn qonaqların, kəndin kasıb adamlarının başlarını müftə qırxardı.

İsmayıl baba dini mərasimləri və xalq adət-ənənələrini yaxşı bildiyinə görə kənddə olan məclisləri idarə edərdi. O, molla deyildi. Buna baxmayaraq, mollalar onun yanında ehtiyatla danışardılar.

Şiddi qəbiristanlığı kəndin ortasında yerləşirdi. Onun ətrafı açıq idi. Ona görə də mal-heyvan qəbiristanlığın içərisində gəzirdilər. 1955-ci ildə İsmayıl baba qəbiristanlığın ətrafına divar çəkdirmək üçün imkanlı adamlardan pul toplayır. Təzəcə müəllim işləyən oğlu Yaqubəlinin (Allah ona rəhmət eləsin!) məzuniyyət pulunu da yığılan pulun üstünə qoyur. İsmayıl baba belə adam idi.

İsmayıl baba elmə, təhsilə çox böyük qiymət verərdi. Kasıbçılıq ucbatından özü təhsil ala bilməsə də, hamıya oxumağı məsləhət görürdü. Hər şeyin başı elmdir, -deyərdi. Cavanlara həmişə belə bir məsələni xatırladardı: “Bir çoban otardığı qoyun sürüsünü qayanın kölgəsində yatırdarkən görür ki, qayadan damcıldayan su düşdüyü daşın üzərində özünə yer açıb. Çoban o saat fikirləşir: – Məgər mənim başım daşdan möhkəmdir ki, oraya elm daxil ola bilməsin? Çoban qoyunları sahibinə verir və oxumağa başlayır. Çoban o dövrün bilicilərindən biri olur”.

İsmayıl baba çox gözəl ailə başçısı idi. Kənddə hamı onun ailəsinə həsəd aparırdı. Səriyyə nənə ilə ailə qurub yaşadığı illərdə 3 oğul, 2 qız böyütmüşdülər.

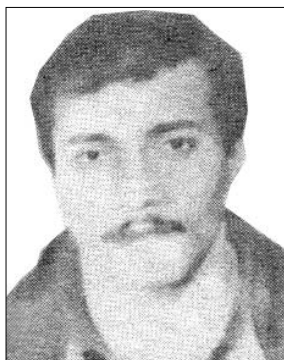
Oğlanların hər üçü və 20 nəvəsi ali təhsil almışlar. 5 nəticəsi müxtəlif ali məktəblərdə oxuyurlar. Böyük oğlu Muxtar İsmayıloğlu, nəvələri Seyfulla Hüseynov və Zeynəb Vəliyeva elmlər namizədidirlər. İsmayıl baba Vəli oğlu 1975-ci ildə dünyasını dəyişib.

Xeyirxah, bütün həyatı, ağı, enerjisi ilə insanlara xidmət edən, ancaq öz əməyinin çörəyini yeyən, yüksək əxlaq və məənəviyyətə sahib olan, namaz qılan, oruc tutan İsmayıl baba bu gün də hamı tərəfindən hörmətlə yad edilir.

İsmayıl Hüseynoğlu
AJB-nin üzvü

Onlar Azərbaycan uğrunda şəhid olmuşlar!

“ETİBARSIZ” ETİBARIM

**Onlar susdurulan haqqı dindirər,
Qaraca torpağı qiymətləndirər,
Donan vicdanları qeyrətləndirər,
Axı, el qeyrəti çəkdi şəhidlər.**

Etibar Bilal oğlu Fərəcov 1969-cu ildə Şiddi kəndində anadan olmuşdur. Orta məktəbi qurtaran kimi keçmiş Sovet Ordusuna hərbi xidmətə çağırıldı. 3 il əyninə dənizçi köynəyi geydi, gəmidə qulluq etdi. Valideynlərinin, qohumlarının doğma ev-eşiklərindən qovulduqlarını, iki həmkəndlisinin 20 Yanvarda qətlə yetirilməsi xəbərini gəmidə eşitdi. Ordudan qaçmaq istədi. Alınmadı. Etibar Bakıya gələn kimi evlərinə yox, birbaşa Şəhidlər Xiyabanına gəldi, onların qəbirlərinə gül dəstəsi düzüb evlərinə qayıtdı.

Etibar atası ilə bildirmədən Nizami Rayon Hərbi Komissarlığına gəlib könüllü cəbhəyə getməsi barədə ərizə verdi. 1992-ci ilin əvvəlində Milli Ordunun tərkibində Kəlbəcər cəbhəsinə getdi. Öz qorxmazlığı, mətinliyi, Vətənə bağlılığı ilə yağı düşməyə qan uddurdu. O, karate üzrə güləşçi idi. Tezliklə Etibar bölmə komandiri oldu. Ağır döyüşlərdə dostları Camal, Arif, Ramiz onunla bir yerdə olardılar. 2 ay Etibardan xəbər çıxmadı. Evdə valideynləri narahat olmağa başladılar. 1992-ci ilin avqustun 1-də televiziya ilə Etibarın döyüş yolundan epizodlar göstərildi.

Onlar ilk döyüşə Kəlbəcərdə başladılar. Laçın istiqamətində ağır döyüşlər gedəndə, lap qabaqda Etibar və üç dostu vuruşurdu. Gözlənilmədən onlar pusquya düşdülər. Etibar yoldaşlarına: - Mühəsirəni yarmalıyıq, - deyər qışqırdı. Onlar döyüşə-döyüşə düşməni vahiməyə salıb, mühəsirədən çıxdılar. Bu vaxt onların yaxınlığında mərmə partladı. Xoşbəxtlikdən onlara heç nə olmadı. Ancaq balaca bir qəlpə Etibarın sol çiyinə batdı. O, dartıb qəlpəni çıxartdı. İkinci mərmə lap yaxınlıqda partladı. 3 nəfər yerindəcə qaldı. Qəlpə Etibarın qarın nahiyəsini dağıtmışdı. O, qan içində idi. Ayağa qalxmaq istədi. Avtomatı əlindən düşdü. Sonra yoldaşları onların meyitlərini döyüş zonasından uzaqlaşdırdılar. Düşmənin 52 cəsədi döyüş meydanında qaldı.

Etibarın anası Qaratel bacı belə deyir: “Bircə təskinliyim var: oğlum Vətən uğrunda şəhid oldu. Ancaq Etibar balam “etibarsız” oldu. Son mənzilə köçəndə mənimlə görüşmədi, may ayından onun üzünü görməmişdim”.

Bilal qardaş! Övlad itkisinin yerini heç bir təskinlik verə bilməz. Yeganə təskinliyimiz odur ki, Etibarı siz dünyaya gətirmişdiniz, indi o, bütün Azərbaycanın övladına çevrildi. Allah rəhmət eləsin!

H.İsmayıl

Milli qəhrəmanlarımız VƏTƏNƏ BAĞLI ÖMÜR

Sizə bir igidimiz, cəsur, mərd bir gəncimizin haqqında söhbət açmaq istəyirik. Elə cavanımız ki, ölümü ilə ölümsüzlüyə qovuşub, müqəddəs Şəhidlik zirvəsinə yüksəlib. Adı Eldar, soyadı Xəlilovdur. 1976-cı il avqustun ayının 19-da Zəngibasar rayonunun Zəngilər kəndində anadan olub. Uşaqlıq və yeniyetməlik çağları orada – doğma el-obasında keçib. 1988-ci il hadisələri zamanı ailəsi ilə birlikdə indiki Ermənistan ərazisindən zor gücünə ağır təqib və işgəncələrlə çıxarılandan sonra Bakı şəhəri Bakıxanov qəsəbəsində məskunlaşıblar. Eldar burada təhsilini davam etdirib, sonra isə şəhərdəki 10 nömrəli texniki peşə məktəbinə daxil olub, müxtəlif peşələrə həvəslə yiyələnib. Məktəbi bitirdikdən sonra Sabunçu rayon Hərbi Komissarlığı tərəfindən yeni formalaşmaqda olan Milli Ordumuza hərbi xidmətə çağırılır. 1994-cü ilin sentyabr ayından “N” hərbi hissəsində öz Vətən borcunu layiqincə yerinə yetirməyə başlayıb. O, qısa müddət təlim-məşq toplanışı keçdikdən sonra başqa bir hərbi hissədə tam hazırlıqlı bir əsgər kimi yağı tapdağında qalmış torpaqlarımızı qorumaq üçün döyüş bölgələrinə getməyə hazırlanmışdı. Lakin Eldarın arzusu yarımçıq qaldı.

Eldarın qismətinə milli müstəqilliyimizə, dövlətçiliyimizə xəyanət edən daxili qüvvələrə qarşı mübarizə düşdü. Mart ayının 17-də dövlət çevrilişinə cəhd zamanı qara qüvvələrin qarşısının alınmasında Milli Ordumuzun əsgərləri arasında Eldar da var idi. O, Azərbaycan əsgərinə xas olan döyüş əzmkarlığı nümayiş etdirərək, daxili irticanın tərkisilahlı edilməsində mərdlik və şücaət göstərir. Lakin şəhərə yaxın sinəsi xarici düşmənlərin əlaltısına çevrilmiş qan qardaşının gülləsinə tuş gəldi. Və Eldar Vətənimizin bütövlüyü və müqəddəsliyi uğrunda şəhid oldu. Elimizin igid oğlu Eldar Şəhidlər Xiyabanında dəfn olunub.

Respublika prezidentinin 4 mart 1995-ci il tarixli fərmanına əsasən bir çox əsgər və polis işçilərinə “Milli Qəhrəman” adı verilib. Bu siyahıda Eldar Xəlil oğlu Xəlilovun da adı var.

Eldar xatirələrdə əbədi olaraq yaşayacaq. Onun Vətənə, doğma xalqına etibarlılığı əsgəri xidmətə başlayacaq gənclərə nümunə olacaq, gələcək nəsillər böyük ehtiram hissi ilə Eldarın igidliyindən fəxrlə danışacaqlar.

Allah Eldara rəhmət eləsin. Qəbri nurla dolsun!

Yusif Yusifov
Bakı şəhər Müharibə və Əmək Veteranları
Şurasının təftiş komissiyasının sədri

UNUDULMAYANLAR YAŞAYIRLAR

Sözün ömrü

Telli PƏNAH QIZI:

Bir dəfə Aliya dedim ki, əcəb də peşə seçmişik özümüzə. Camaat qızıl yığır, pul toplayır, sərvət ehtiyatı görür, bizsə oturmuşuq sözə pinəçilik eləyirik.

Həmişəki gülüşüylə güldü, işıqlı gözlərinin çevrəsindəki qırıqlar sıxlaşdı:

– A qıza, elə demə, bizim sözümüzün qiymətini ödəyəmməz o var-dövlət, -dedi. Çünki, Allah hamıya danışmağa dil versə də, az-az adamın bəxtinə sözə zərgərlik məharəti yazıb. Bizim sözümüzün ömrü özümüzünkülərdən də uzun olacaq.

Bu ürəyə daman nəymiş görəsən? Yəqin sən hiss etmişdin ki, bəxt quşun yuvadan vaxtsız perikəcək, sən özündən, şəxsi həyatından, sağlamlığından, ailə qayğılarından, qohum-qardaş möhnətindən daha vacib bildiyin, hər şeydən uca tutduğun peşəndən ayrılacaqsan, əməlli-başlı səfasını görmədiyin telejurnalistliyin cəfasına dözmək qalacaq sənə. Yoxsa bu sözləri deməzdin ha.

İndi sözün, xatirən ürəklərdə qalıb, zövqünə tapındığın, mehrinə, sevincinə güvəndiyin, xoş sözü, tərifı üçün özünü oda-közə vurduğun tamaşaçılar səni yenə axtarırlar, efirə, ekrana dolmuş yüzrlə səsin arasından səninkini arayırlar. Yox, təsəlli deyil bu. Sadəcə əziz bir itkinin əvəzəlməzlik qismətidir. O vaxtdan bu vaxta yaddaşların ən kövrək məqamına sığınıb misraların elə hey çırpınır, ancaq həsrətin göynərtisinə dözməkdən başqa heç nə gəlmir əlindən. Əlac qalır sənın hələlik işıq üzü görməyən misralarına:

*Qoymasam ömrümdə daş üstünə daş,
Bü ellər arxamca axıtmasa yaş,
Səndən nə gizlədim, qorxuram, qardaş,
Qorxuram bu dünya unuda məni...*

Unutdumu dünya?! Nə bilmək olar, bu dünyanın sirlərindən sonacan heç kəs baş çıxarmayıb.

On ildən çox tamaşaçılar vaxtaşırı sənın səsinı eşitməyə alışmışdı. Diktör elan edəndə ki, “Alı Mustafayevin reportajı və söhbəti”, bildirdik ki, yenə ürəyimizdəki duyğuları dilləndirəcək, narahat ovqatımıza su çiləyəcək, nə işə deyəcəksən. Rahat mənzillərində oturub teleekrana baxanların çoxusunun xəbəri olmayacaqdı ki, bu 2-3 dəqiqəlik süjetlər efirə gedənəcən sən hansı hissləri keçirmisən, kimlərin danlaq, tənə süzgəcindən süzölmüsən. Xalq səni bəyənib, dəvətsiz-filansız həmişə evində görmək istədiyini söyləyəndə, bəzi külli-ixtiyar sahibləri sənın hər sözünün başına qadağan kəməndi atıblar. Neyləyək, bizim də taleyimizə yazılan budur.

1991-ci ilin qara yanvarında - şəhidlərimizin ildönümü günü Alı bütün günü pərvanətək özünü oda-közə vurdu. Hansı gecələrin birindəsə ürəyinin fəryadı ilə baş-başa dayandığı anlarda yazdığı teleağının efirə verilməsi üçün sədrlə, sədr müavinləri ilə üzgöz oldu. Lakin daş qayaya rast gəldi. Bu verilişi Alını torpağa tapşırdığımız gün həzrladım.

Nə deyirdi Alı, necə deyirdi?

“20 Yanvar 1991-ci il.

Dinlə doğma xalqım! Eşit Vətən torpağı! Ruhların yaşadığı müqəddəs torpağa əbədi eşq olsun! Azadlıq və ədalət yolunda, zülmün zəncirini qıran şəhidlərin ruhu önündə ayağa qalx, Azərbaycan! Eşit və yaddaşına həkk elə! Xeyirlə şərin əbədi mübarizəsi sənin taleyindən keçir, Vətən! Oğuldu, ərdi, atadı, övladdı, Vətəndi şəhidlər!

Öz əbədiyyəti, nakam taleyi, işıqlı arzularla qəzəb qılıncını sıyıran, ürəyindəki nisskilləri və qorxuları Allahın dərgahında çilik-çilik edən oğuldu, ərdi, atadı, övladdı, Vətəndi şəhidlər!

Eşit Vətən torpağı, dinlə! Miskin və ədalətli bir kabusun qara pərdəsini qəfil vulkan kimi parçalayan, heç vaxt əyilməyən və sınımayan ulu Hörmüzün şimşək qılıncına sarınan, ölüm və cəhəlat kahinlərinə qəhqəhələr çəkən qüdrətinin təcəssümü - oğuldu, ərdi, atadı, övladdı, Vətəndi şəhidlər!

Şəhidlərin ruhu dərd yükü deyil, doğma torpağın, ana südünün, ata qeyrətinin, övlad məhəbbətinin müqəddəsliyinə əbədi abidə, ürəklərə inam, qollara qüvvət, insanlara hörmət, həyata sevgidi, dərd yükü deyil. Ruhun kamillik zirvəsidir, nəsillərin əbədi nəhəng daşı, tarixin itməz və silinməz yaddaşı, namus, qeyrət, vicdan, ləyaqət meyarı onlardır - oğuldu, ərdi, atadı, övladdı, Vətəndi şəhidlər!!!

Torpağımızın müqəddəsliyinə, milli varlığımızın qüdrətinə, mənəvi paklığımızın əbədiyyətinə inam, namusumuza qeyrət sipəri oğuldu, ərdi, atadı, övladdı, Vətəndi şəhidlər!

Nəsimi əzabına dözümlə, Babək qeyrətinə inam, Ana məhəbbətinə ehtiram, Vətən yollarında əzab və əziyyəti alın yazısı, tale hökmü bilən müqəddəslərdir - oğuldu, ərdi, atadı, övladdı, Vətəndi şəhidlər!

Ruhların yaşadığı müqəddəs torpağa əbədi eşq olsun!

Bu qəlbim oxumasa sınıq saz kimi,

Dərd də gülə-gülə gəldi yaz kimi,

Allaha, tanrıya etiraz kimi,

Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən.

Elə bu tetağıdan sonra Alının elində bir misrası yaşantı tapdı: Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən.

Niyə ağlamaq istəyirdi Ali? Ona görə ki, bu dünyanın gərdisinə mat-məəttəl qalmışdı, elə bilirdi ki, həyat hamıya mətləbinə yetərinəcə ömür vermir. Taleyin elə qərībā döngələri, sərt aşırımları var ki, ona görə şair qardaşım işini ehtiyatlı tutmuşdu:

Arzular çox, ömür qısa,

Bir gün toya, bir gün yasa,

Taleyinə yazılmasa,

Ömürdən bahar gözləmə.

Kim idi Ali Mustafayev? Sağlığında çoxlarının ancaq efirdən tanıdığı, reportajına, söhbətinə, müsahibəsinə baxdığı elə ekran vasitəsilə ünsiyyət bağladığı jurnalist Ali özünü təsdiqəcə nələrə dözməmişdi?

Qazaxın Qazaxbəyli kəndində doğulmuşdu. Atası Mustafa kişi iş-güc adamı idi. Zəhmli, zabitəli olsa da, ürəyi yumşaqdı. Anası Şahzadə xala adicə kənd arvadı idi. Ancaq ömrünü-günü bir-birindən yaşca o qədər də fərqlənməyən balalarının xoş-

bəxtliyinə sərf eləmişdi. Ana üçün ciyərparəsinin xoşbəxtliyi nədir ki, sağlam olsun, ali təhsil alsın, insan cərgəsində ona da yer tapsın, vəssalam.

Orta məktəbdə oxuyanda atası gözünün qabağındaca dünyasını dəyişdi. Alı həmişə kövrək-kövrək xatırlayırdı bu səhnəni:

– Səhər durdu ki, iş getsin. Çay-çörəyini yeyib evdən çıxdı. Bir neçə dəqiqədən sonra evə qayıtdı. Üzünü anama tutdu: – Ay Şahzadə, ölürəm, -dedi, -məni yerimə uzandır. Anam əvvəl-əvvəl elə bildi zarafat eləyir, sonra gördü ki, yox, deyəsən, ciddi-di məsələ. Elə bil üfürüb söndürdülər çırağı, söndü.

Şəhidlər Xiyabanında ilk qəbirlər qazılanda, Alı ağlaya-ağlaya reportaj hazırlamışdı. Rəngi-rufu külə dönmüşdü, göz yaşlarını gizlətmirdi, çünki o qara yarıvarda ancaq dərdin ağırlığını, faciənin böyüklüyünü dərk etməyənlər ağlamırdı.

Çox təəssüf ki, o sujeti efirə getməyə qoymadılar. Niyəsini heç kəs izah etmədi. Alı da özünə qapıldı, dərdini misra-misra sıxdı kağızın üstünə. Alı yaxşı bilirdi ki, cansız dirilərin kif basmış ruhuna başqa cür təsir edə bilməyəcək:

*Bu torpağa hər igidi min ərdi,
Taleyimiz, qismətimiz hünərdir,
Yer üzünə günəş doğur, səhərdir,
Ulu Hörmüz, bu ruhları oyandır!
Odlar yurdu haqq yolundan dönməsin,
Qalxan bayraq qoy bir daha enməsin!
Azadlığın al günəşi sönməsin,
Ulu Hörmüz, bu ruhları oyandır!*

*Dünyamıza müqəddəslik dayaqdır,
Haqqın dərgahında ölçülən haqdır!
Azərbaycan torpağında sınaqdır,
Ulu Hörmüz, bu ruhları oyandır!*

Hələ o vaxt, 1990-cı ilin 20 yanvarından sonra yan-yana sıralanmış şəhid qəbirlərinin göynərtisinə dözmək mümkün deyildi. Onda heç birimizin ağlına belə gəlməzdi ki, qələm yoldaşımız Salatının tək məzarı ikinci sıranın ilk cücartisidir, sonra 3 və 4-cü sıralar al-əlvan bəzənmiş toy karvanına dönəcək. Ağlına gətirmədiyini, dilinə gətirdi o vaxt:

*Alı, köçsən izin qalsa, yaxşıdır,
Yan Vətənçün, közün qalsa, yaxşıdır,
Heç doymasan, gözün qalsa, yaxşıdır,
Bu qoca dünyada, ulu dünyada...*

Bəs, sənin üçün Vətən nəydi? Bəlkə hər daşına üz qoymaq istədiyin “buz bulaqların aynasında darandığın” yurd anlayışı idi? Məmməd Arazı çox sevirdin, elə hey onun misralarının işığına sığınırdın, öz yazılarını adı cızmaqara sayırdın, boş vaxtın olanda. Deyirdin ki, günlərin bir günü çıxacağam məzuniyyətə, gedəcəm kəndimizə, oturacam tut ağacının altında, doyunca şer yazacam, sonra gətirib verəcəm nəşriyyata, deyəcəm nöqtəsinə, vergülünə toxunmadan verin çapa.

İlk kitabını görmək sənə qismət olmadı. Elə sənin şairliyindən də çox adam sən bu dünyadan köçəndən sonra xəbər tutdu. Ünvanına yağış kimi yağan məktub yiyələrinə o ağır günlərdə kədərlərimizə şəriklik üçün minnətdaram, təəssüf ki, gözü yolda qalanların hamısına sənin şərlərini göndərə bilmədim. İndi fürsəti gec də olsa, qoy bilsinlər ki, Vətən sənə üçün nə imiş:

*Vətən o yerdir ki, torpaq üstə,
İgidlər doğular, igidlər ölər,
Vətən o yerdə ki, lap son nəfəsdə,
İnsanlar ömrünü onunla bölər.*

*Torpaqdan bir ömür borc eləmişəm,
İnsanlıq borcunu vurmaqçün başa.
Həmişə, hər yerdə Vətən demişəm,
Evimin himinə qoyulan daşa!*

Sənə yerinə kim olsaydı, bu yazıların mürəkkəbi qurumamış, çapına can atardı. Ancaq sən tələsmirdin...

Ancaq ölümünə tələsdin...

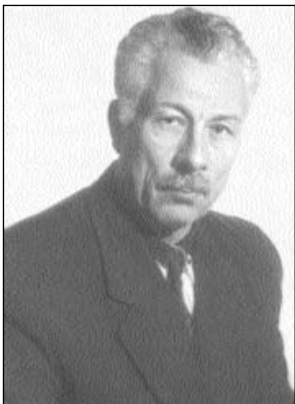
Özü də əcəl Alını qarabaqara izləyirdi. Bir dəfə macal vermişdi ona. Tez-tez getdiyi Qarabağda əyləşdikləri vertolyot düşmənlə gülləsinə tuş gələndə, hamısı - Aydın Məmmədov da, Ramiz Fətəliyev də, Tamerlan Qarayev də, Alı da, operatorumuz Füzuli Bağirov da bütün səfər yoldaşları kimi dünyanın möcüzəsinə və baxtın gətirməsinə inandılar. Sonralar Alı deyirdi ki, Allah kəndirimizi kəsməmişdi, yoxsa göydə alışan o vertolyotdan sağ çıxmaq mı olardı? Həmişə soruşurdum ki, vertolyot vurulanda yerə düşənəcn ölümə göz-gözə dayandığınız anlarda nə fikirləşirdin? Deyir, Laləni gətirdim gözümlə qabağına, düşündüm ki, yazıq mənsiz o iki dəcəl oğlan uşağının öhdəsindən necə gələcək? Bir də təəssüfləndim ki, çox işim yarımçıq qaldı.

Sonralar Alı tələbə dostları ilə keçirdikləri bir məclisdə deyəcəkdi ki, mənim kimi-ləri kötükdü, bu kötük üstə çox şivlər doğranacaq... Lakin...

Çoxlarının yadındadı bu səhnə. Çünki onu dönə-dönə televiziya ilə təkrarlayıblar, yanan vertolyotdan yerə hoppanan sənişinlərin hərəsi bir tərəfə qaçır, şeytan tələsindən uzaqlaşmağa çalışırlar. Haraya çatan adamlar yaralılara köməyə tələsirlər. Alını uzandığı yerdən qaldırırlar, o da bir azca özünə gələn kimi mikrofonu götürür, saatına baxır və danışır, Alı onda bilmirdi ki, zərbədən böyrəyinin bir bağı qırılıb. Həmin o müdhiş faciədən üzü bəri yaşadığın aylar sən demə qazanmış ömrünə. Taleyindən borc alıbmişsan ki, Özal balan dünyaya gəlsin, ancaq sənə özünə yox, şəklinə, sim-ləri qırılmış sazınla söhbət eləsin...

Əcəl macal verdi ki, Alı təkrar-təkrar Azərbaycan və Ermənistan tərəfin danışığı-larının şahidi olsun. Qazaxda, İrəvanda, Moskvada keçirilən görüşlərdən verilişlər ha-zırlasın, ermənilərin daşnak liderləri ilə üz-üzə gəlsin, içindəki qəzəbi bir təhər boğub həmsöhbətlərini haqqqa, insafa dəvət etsin, bu qaniçənlərə ədalətdən, insafdan danış-sın...

(Davamı gələn sayımızda)

Əhməd VƏDİLİ
Vedibasara mahalı, Şiddi kəndi

XİLAS EDƏK

Koroğlu cəngisi çalınmır, hanı?
Ayağa qaldırsın Azərbaycanı.
Haylasın Babəki, qoç Səttarxanı,
Dəstələr düzəldib yürüşə gedək,
Dağlıq Qarabağı biz xilas edək.

Xətai qeyrətli babamız olub,
Gör hansı sərhədli obamız olub,
Alınmaz, şöhrətli qalamız olub,
İndi düşünürük görək nə edək.
Yadlardan torpağı biz xilas edək.

Bu ulu dünyaya gəldi-gedərik,
Birləşin, a türklər, gör nə qədərik.
Bu yolla Qorquda hörmət edərik,
Koroğlu oğullu, demək nə edək,
Kimin köməyi ilə biz xilas edək.

Atlansın igidlər köhlən atıyla,
Sərkərdə oğullar Boz, Qır atıyla,
Xalqımın, elimin şan-şöhrətiylə
Döyüşək, vuruşaq, azadlıq güdək,
Yadlardan torpağı biz xilas edək.

Bakıdan Təbrizə yollar açılsın,
Türk-azəri deyən qollar açılsın,

Altaydan, Qazaxdan nurlar saçılısın,
Ayılaq, birləşək, türklüyü güdək,
Bölünən türkləri biz xilas edək.

Aşqabad, Daşkəndi, Alma-Atanı,
Atatürk arzusu türklük sultanı,
Bizə yol tutuşsun Qorqud dastanı,
Ağılla çarpışan türklüyü güdək,
Türkdilli xalqları bir ölkə edək.
Yadlardan, yağıdan biz xilas edək.

Abbasqulu bəyin gözü yoldadır,
Bizim taborçular deyir hardadır,
Ana Vətənimiz bu gün dardadır
Sərkərdə Heydərin ardınca gedək,
Yağıdan Vətəni biz xilas edək!

İsmayıl DAVUDOV
Vedibasara mahalı, Böyük Vədi
kəndi

AZƏRBAYCAN

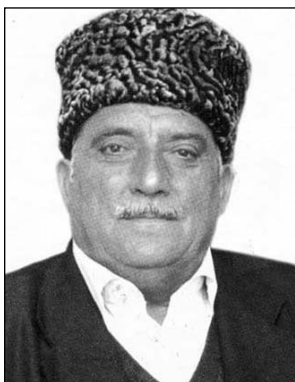
Dağlar-daşlar dəşik-dəşik,
Yurdumuza çəkir keşik.
Boş qalıbdır min bir beşik,
Qalx ayağa, Azərbaycan!

Kəndlər, evlər talanıbdır,
Od alova qalanıbdır,
Sular qana boyanıbdır,
Qalx ayağa, Azərbaycan!

Qoşalaşır dərdlə heyrət,
Tapdalanır namus, qeyrət,
Dığalara vermə fürsət
Qalx ayağa, Azərbaycan!

O çiçəkli dağlar qaldı,
Bizim yaşıl bağlar qaldı,
Anam, bacım ağlar qaldı!
Qalx ayağa, Azərbaycan!

Qanlı yaşlar tökən də mən,
İtkin düşüb itən də mən,
Düşmən üstə səkən də mən,
Qalx ayağa, Azərbaycan!

Zəki İSLAM
Göyçə mahalı

BÖHTAN

Namuslu, qeyrətli, təmiz adama,
Nə yaman ağırdu atılan böhtan.
Zəhərdən acıdı, qılıncdan kəskin,
Yalançı dilində satılan böhtan.

Bədəni dondurur, buzu bilinmir,
Nə dadı, nə tamı, duzu bilinmir,
O elə yandırır, közü bilinmir,
Ocaq tək baş-başa çatılan böhtan.

Xəyalla dolanır, xəyalla gəzir,
Başa ağrı verir, ürəyi üzür,
Zəki İslam dözmür, dözenlər dözüür,
Bizdən uzaq olsun tutulan böhtan.

Qurban HÜSEYNOV
Vedibasər mahalı, Şidli kəndi

VƏTƏN DİLƏNÇİSİYƏM

Susuz torpaq kimi dodağım çat-çat,
Ay könül, rahatlan, gecələri yat,
İnsanlar tərək edib doğma Vətəni
Qalmışam dünyanın işinə lap mat.

Qəlbim od parçası, sönmək də bilmir,
Əllərim gözümün yaşını silmir,
Adamlar nə qədər qürbətdə qalar,
Köksümdə darıxan ürək də gülmür.

Üzümlü sən unlu görüb bağırma,
Dəyirmançı deyib məni çağırma,
Dərdimi anlayar tərki-məkanlar,
Üstümə yağış tək sual yağdırma.

Dost-tanış görəndə halıma yanar,
Üzümə baxanda, dərdimi anlar,
Düzəlmir qamətim, açılmır eynim,
Məni duymayanlar dilənçi sanar.

Vətən dilənçisi oldum yollarda,
Vətən dilənirəm, ver mənə Vətən.
Uzana qalıbdır göyə qollar da,
Mənə qoy gülməsin hər yoldan ötən.

Gəl olma ümitsiz, ay qaçqın qardaş,
Dönərsən Vətənə, qəlbim şad olar.
Sevinər ellərin, hər qaya, hər daş
Düşmənlər mat qalar, rəngləri solar.

Əli VƏKİL

GÖYÇƏSİZƏM

Həs-rət məni əsir etdi, ay ellər,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!
Şuşa getdi, Laçın getdi, ay ellər,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Düşmən aldı başımızın üstünü,
Qorumadıq Ələsgərin büstünü,
Görəmmədik faciəni, pis günü,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Qızıl-vəngə Aşıq Alı qan ağlar,
Pərişandı indi halı, qan ağlar,
İtiribdir bir mahalı, qan ağlar,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Dinləyən yox orda Miskin Abdalı,
Sarsıdacaq vallah pis gün Abdalı,
Kim dindirsin darda küskün Abdalı?
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Xəstə Bayraməli mahalım, deyir,
Səsləyib bir eli, mahalım deyir,
Dərddən olub dəli, mahalım deyir,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Kədərindən köks ötürür Sarın ər,
Bu həsrətə sinə gərir Sarın ər,
Yaş içində ömür sürür Sarın ər,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Sarıyerə bir də düşə gūzarım,
Başdan aşır qəlb-də dərdim, azarım,
Şorcamızda qazılıydı məzarım,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Xeyli vaxtdır Topaşandan aşan yox,
Mahalıma ürəkdən söz qoşan yox,
Sində saz məclislərdə coşan yox,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

At oynadır gör haçandan yad, eldə,
Göyçə gülü, ulu mahal yad eldə,
Od olubdur, vallah qələm, od eldə,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Qayaları saxlayıbdır sözümü,
Hər qarışı qoruyubdur izimi,
Dolaşaydım çəmənimi, düzümü,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

Viran qalıb orda könül sarayı,
Qəm-kədərlə yaşayıram hər ayı,
Ərşə çatır ürəyimin harayı,
Göyçəsizəm, Göyçəsizəm, Allahım!

COMƏRDİ KƏNDİNİN TARİXİNDƏN

Şahgəldi ZƏNGƏZURLU

Bizim Comərdli kəndində hamının bir-birinə dayıoğlu, bibioğlu, xalaoğlu, əmi nəvəsi deməsi məni gənc yaşlarımdan maraqlandırmışdı. Mək böyükklərlə təmasda olur, kimin hansı soykökündən olması ilə maraqlanır, qeydə alırdım.

Ələxüsüs kənd ağsaqqalları Babadan, Əyyubdan, Bakıya gələndən sonra akademik Həsən Əliyevdən öyrəndim ki, 1759-60-cı illərdə Qarabağda Pənah oğlu İbrahim xan hakimiyyətə gələndən sonra öz mövqeyini qoruyub saxlamaq üçün ordu quruculuğuna xüsusi fikir verməyə başlayır. Ona məlumat verirlər ki, Ağcabədinin Hindarxı boyunda bir Kəngərli kəndi var. Təzə yaranmış kənddir. Şah İsmayıl Xətəinin böyük Azərbaycan yaratmaq uğrunda hərəkətidən sonra yaranıb. Onlar İran Kəngərlisindəndirlər. O kəndin əsasını qoyan Alı adlı birisi isə Şah İsmayıl Xətəinin qohumu və sərkərdəsi olub.

Şah İsmayılın məğlubiyyətindən sonra yaşa dolmuş Alı ordudan tərxis olunmuş, Kəngərlidən gəlmiş bir neçə ailə ilə orada məskən salmışlar. Yaranmış kəndi Kəngərli adlandırmışlar. Alı kişinin nəvəsi Alı babasının yolunu davam etdirmək məqsədilə övladları Comərd və Alagöz Məmmədi (onun gözünün birində gül olduğuna görə belə adlandırırdılar) İrana hərbi məktəbə göndərir. Onlar atalarının rəhmətə getdiyini eşidib geri qayıdılar. İki qardaş, bir bacı olublar. İbrahim xan adam göndərir, onları yanına çağırtdırır. Öz razılıqları ilə ondarın hərəsini bir bölük orduya sərkərdə təyin edirlər. Bir gün İbrahim xana xəbər verirlər ki, Gomərdlə Alagöz Məmmədin bir gözəl bacıları var. İbrahim xan qardaşları çağırır əmr edir ki, bacınız Növrəstə xanımı təcili mənim sərəncamıma gətirin. Xanın bu əmri sərkərdələrin heysiyyətinə bərk toxunur. Bilirlər ki, razı olmasalar, İbrahim xan zor gücünə də olsa bacılarını gətirib öz kənizlərinin içinə qatacaq. Buna görə də qardaşlar gecə ikən bacılarını da götürüb Şuşadan çıxırlar. Qardaşlar gedəndə mehtərləri Təhməz və Sarı Məhəmməd yalvarırlar ki, bizi də aparın. Səhər İbrahim xan onsuz bizim dərimizə dərman təpəcək. Odur ki, sərkərdələr onları da özləri ilə götürürlər. Səhərə kimi at sürür, sübh tezdən Zəngəzur qəzasına çatırlar. Qışı Sisiyanın Uz kəndində qalırlar. Novruz bayramından sonra onlar əvvəlcə Naxçıvana, oradan da İrəvan xanı Hüseynqulu xanın yanına gedirlər. Hüseynqulu xan bunları işə götürür. Bacılarını İrəvanda olan yaxın adamlarının yanında qoyurlar. Özləri isə üzlərinə gələn qışı Culfanın Xanağa kəndinin başı üstündə olan Əlincə qalasında qalırlar. Yazda Alagöz Məmməd gedir ki, bacısını gətirsin. Gedib görür ki, bacıları vəfat edib, orada da dəfn ediblər. Alagöz Məmməd qayıdıb gələndən sonra Zəngəzurun Sisiyan mahalına gedirlər. Təxminən 1795-ci ildə bizə məlum olan böyük qardaşın adıyla adlanan Comərd kəndində məskunlaşırlar. Kənd xüsusi bir mövqeyə malikdir. Bir tərəfdən böyük, dərin bir dərədir. Qabaq tərəfdə bir kilometrədən artıq məsafə düzənlikdir. Arxa tərəfi isə hündür dağdır ki, oradan atılan gül-

lə kəndə çatmazdı. Mən o vaxtkı silahları nəzərdə tuturam.

Beləliklə, 1805-ci ildən 1900-cü ilə qədər kənd evbəev artaraq əlli ailəli bir kənd olub. Comərdin nəvəsi Əlimərdanın hərbə çox həvəsi olduğundan babası Məmməd-bağır onu Türküstanə göndərir. Əlmərdan orada zabıtlıq məktəbini qurtarır. Bu, 1911-12-ci illərə təsadüf edir. Kəndə qayıdıb gələndə artıq almanlarla rusların, türklərlə ermənilərin arasında müharibə gedirdi. Əlmərdan kişi məsləhət görür ki, gəlin kənddə üç qala tikək. Biri kəndi aşağıdan qorusun, biri sol tərəfdən – dərədən, biri də sağ tərəfdən gələn basqınların qabağını alsın. Kənd bir atadan, bir anadan törənmə olsa da, sözləri bir yerə gəlmir. Kənddə ancaq Əlmərdan uşaqları ilə bir qala tikirlər ki, o da erməni-müsəlman davasında kənd camaatının çox köməyinə çatır. Akademik Həsən Əliyev deyirdi ki, o qala olmasaydı, 1917-ci ildə kənddən bir nəfər başpapaqlı sağ-salamat çıxa bilməzdi. Belə ki, qala hazır olandan sonra Əlmərdan pul aparıb Naxçıvandan 6 ədəd uçaçılan Osmanlı çapı adında tufəng alır. Yerli tufənglərlə bir neçə güllə atandan sonra qızarmış. Andronikin ordusu Zəngəzuru qan çanağına döndərəndə, Andronik yüz nəfərlik bir birləşməni bizim kəndin üstünə göndərir. Onlar saymazıyana, heç nədən ehtiyat etmədən kəndin üzərinə hücum edirlər. Əlmərdan oğlu Əyyub sərrast atəşlə sərkərdəni vurandan sonra, onlar güllənin səşindən silahın Osmanlı çapı olduğunu yəqinləşdirib elə bilirlər ki, qala türk ordusu tərəfindən mühafizə olunur. Onlar itki verərək qaçırlar. Ermənilərin yeni qüvvə ilə kəndə hücum edəcəyindən ehtiyat edən kənd camaatı qərara alır ki, arvad-uşaq kənddən çıxmalıdır. Məsləhətləşirlər ki, qaçanlar Naxçıvanla Zəngəzur arasındakı Gəvik dağının Sisiyan yurdunda cəmləşsinsinlər. Orada ölən, itən, yaralananlar haqda tam məlumat alıb, sonra dağı aşınsınlar. Onlar Çaxnağa çatanda orada gizlənmiş Andronikin silahlı dəstəsi ilə üz-üzə gəlirlər. Atışma nəticəsində çox adam yaralanır. Qaçan qaçır, qaça bilməyən kol-luqda, qamışlıqda gizlənir. Qamışlıqda gizlənənlərdən biri Əliyev Əlirzanın əvvəlki arvadı, akademik Həsən Əliyevin və foto-müxbir Hüseyn Əliyevin anası Naringül olur. Uşaq qucağında qamışlıqda gizlənən qadın uşağın səsi çıxmasın deyər, onu döşünə sıxır. Atışma kəsildəndən sonra uşağı sinəsindən ayıraraq görür ki, uşaq ölüb. O, uşağı qamışlıqda qoyub çıxır yola. Kənddən ən axırıncı çıxan Əyyuba rast gəlir, onunla Sisiyan yurdunda gəlirlər. Orada qadının uşaqsız gəldiyini görəndə, əri Əlirza və başqaları səbəbini soruşurlar. O, ağlaya-ağlaya deyir:

*Dəvələr qatar gedər,
Bir-birinə çatar gedər,
O hansı anadır qəsdən,
Balasını atar gedər?*

Bütün yas mərasimlərində Naringül xanım bu bayatı ilə yad edilir. Əlirza oğlanları Həsən, Hüseyn və ömür-gün yoldaşı Naringüllə Ərəvsənin yaxınlığında olan bir kahada yaşayırlar. Yazda qardaşı Zeynalabdin yaşayan Növrəşin kəndinə köçürlər. Comərdli kəndinin digər üzvləri Ərəvsədə, Zeynəddində, Yarımcada, Tumbulda, Təzə kənddə məskunlaşırlar.

(Davamı gələn sayımızda)

VEDİBASAR MAHALININ TÜRK MƏNŞƏLİ TOPONİMLƏRİ

Qaraçalar

Vedi rayonunda kənd. Kəndin başqa adı “Məmmədabad”dır. Vedi çayının yanında, Dəvəli kəndinin yaxınlığında yerləşmişdir. Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Kənddə 1897-ci ildə 33 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. XX əsrin əvvəllərində, 1905-1906-cı illərdə azərbaycanlılar tarixi yurdlarından deportasiya olunmuş, kənd ləğv edilmişdir. İndi xaraba kənddir. Toponim **qaraçalar** türk tayfasının adı əsasında əmələ gəlmişdir. Etnotoponimdir. Quruluşca sadə toponimdir.

Qaşqa

Vedi rayonunda kənd. Rayon mərkəzindən 45 km məsafədə, Ağdərə dərəsində, Çanaxçı çayının yanında yerləşir.

Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Kənddə 1831-ci ildə 8 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. Sonra xaricdən İran və Türkiyədən köçürülən ermənilər bu kənddə yerləşdirilmişdir və bununla kənd tam surətdə ermənilərin yaşayış məntəqəsinə çevrilmişdir.

Toponim qədim türk tayfalarından biri olan **qaşqay** etnonimi əsasında əmələ gəlmişdir. “Qaşqa” qaşqay etnoniminin fonetik formasıdır.

Erm.SSR AS RH-nin 10.IX.1948-ci il fərmanı ilə kəndin adı dəyişdirilib Vardaşat qoyulmuşdur.

Qədili

Vedi rayonunda kənd. Rayon mərkəzindən 22 km cənub-şərqdə, **Qədili** kanalının yanında, Varsaq dağının ətəyində, Çapan çayının kənarında yerləşmişdir.

1590-cı ildə tərtib edilmiş “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”ndə Qədli kimi, Qafqazın 5 verstlik xəritəsində **Qadilu** fonetik formasında qeyd edilmişdi. Kəndin adı XVIII əsr mənbəyində Ağkilsə, erməni mənbələrində Qədirli kimi də göstərilir.

Kəndin tarixi adı Qədili olsa da, Sovet hakimiyyəti illərində Qədirli kimi rəsmiləşmişdir. Kənddə 1831-ci ildə 45 nəfər, 1873-cü ildə 389 nəfər, 1886-cı ildə 497 nəfər, 1897-ci ildə 588 nəfər, 1904-cü ildə 827 nəfər, 1914-cü ildə 839 nəfər, 1916-cı ildə 697 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-19-cu illərdə azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən qırğınlarla qovulmuşdur. 1926-cı ildən burada ermənilər yaşamağa başlamışdır.

Toponim türk mənşəli qədili nəsil adı əsasında yaranmışdır. Qədili tayfası qaşqayların bir tirəsi olmuşdur. Patronomik toponimdir. Quruluşca düzəltmə toponimdir.

Erm. SSR AS RH-nin 3.VII.1968-ci il fərmanı ilə kəndin adı dəyişdirilib Ləncanist qoyulmuşdur.

Qoşabulaq

Vedi rayonu ərazisində kənd. Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

1916-cı ilə qədər burada əhali yaşamışdır. 1918-ci ildə kənd dağılıb xarabalığa çevrilmişdir. İndi ölü kənddir.

Toponim Azərbaycan dilində işlənən iki sözün birləşməsindən əmələ gəlmişdir: qoşa və bulaq. Hidrotoponimdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

İbrahim BAYRAMOV
filologiya elmləri namizədi

QƏDİM XALQ METEOROLOGİYASINDAN

Təbiətdə baş verən bütün hadisələr insanları hələ qədim zamanlardan maraqlandırmış, onlar havanın necə olacağını qabaqcadan bilməyə can atmışlar. Bu bərdə əldə etdikləri təcrübə və biliklərindən kənd təsərrüfatında, səyahətdə və başqa işlərdə istifadə etmişlər.

Günəşdə 360 gizli sirr var.

Külək buludu yaranda ildırım əmələ gəlir.

Təzə ay zəif və tutqun görünürsə havanın yağışlı, təmizdirsə yaxşı keçəcəyi gözlənilir.

Qaranquşların alçaqdan uçması yağış əlamətidir.

Suda üzən ördəklər çırpınıb səs salarsa, yağış yağacağı gözlənilir.

Pişiklər isti yerə yığılırlarsa, soyuq, itlər yerlə sürünürlərsə, yağış olacağı gözlənilir.

Dumanın yerə yatması yaxşı hava əlamətidir.

Zəli akvariumun dibinə yatıb sakitcə dayanırsa, havanın yaxşı olacağı, o yan bu yana üzürsə, pis olacağı gözlənilir.

Sentyabr ayında göy guruldayırsa, payız fəslə isti keçəcək.

Axşamüstü xoruz banlayırsa, deməli, hava dəyişəcəkdir.

Qarışqalar yağışlı tufanın olacağını qabaqcadan bilib başqa yerə köçürlər.

Əgər hava sakit, günəş çox qırmızıdırsa, demək tufan olacağı gözlənilir.

Qoyunların sürüdə baş-başa verib bir yerə toplaşması külək əsəcəyini göstərir.

Maraq dünyamız

Quş südü varmı?

Adi göyərçinlər yumurtadan təzə çıxmış balalarını boğazlarında əmələ gələn südlə yedizdirirlər. Balalar dimdiklərini ana göyərçinin boğazına soxur və oradan

ağ sıyıq maddə alırlar. Bu maddə balalar yumurtadan çıxmamışdan bir az əvvəl ana göyərçinin çinədanında əmələ gəlir ki, ona “quş südü” deyirlər.

Yarasa quşu

Rəvayətə görə, bu quşu İsa Peyğəmbər palçıqdan düzəldib. Onun gözləri zəif görür. İki əmcəyi var, birini balası, ikincisini isə özü əmir. Qanı ən ağır xəstə üçün dərmandır. Sidiyindən gözə düşərsə, kor edər.

Hüma quşu

Həyatının çox vaxtını yüksəklerde keçirir və havada yumurtlayır. Yumurta yerə çatana kimi içindən bala çıxır, həmin bala göyə uçar. Hind-Çin, Yəmən göylərində daha çox yaşayır. Deyilənə görə sərcədən bir az böyükdür. Həmin quşdan keçmiş qərinələrdə şah seçkilərində istifadə edirlərmiş. Hüma quşunu şah seçkilərində uçurdarlarmış. Quş kimin başına qonsa, onu şah seçərlərmiş. Necə ki, 1382-ci ildə Şamaxıda Şirvanşah I İbrahimi həmin quşun qonması ilə seçmişlər.

Olmuş əhvalat

“QAÇIN, TÜRK LƏR GƏLDİ!”

Vedibasar mahalının aran hissəsində, Araz çayının sahilində, Sıxlar kəndinin yanında Xorvirab adlı qala-kilsə vardır. Türk sərkərdəsi Artaş tərəfindən tikilən Xorvirabda (“Viran qalmış yurd” mənasındadır) Oğuzların Bayat tayfasına mənsub olanlar yaşamışlar. Sovet hakimiyyəti illərində isə kilsə erməniləşdirilmişdi.

Ötən əsrin 70-ci illərində Xorvirab ətrafında maraqlı bir hadisə olmuşdur. Belə ki, ermənilər “Mxitar Sparapet” adlı bədii filmin bəzi kadrlarını Xorvirabda çəkəsi olurlar. Bu film türklərlə ermənilər arasında olmuş mübarizələrdən, döyüşlərdən bəhs edir. Müharibə səhnəsini çəkmək üçün hər cür hazırlıq işləri görülür. O cümlədən, kütləvi səhnədə iştirak etmək üçün yüzlərlə adama türk əsgərinin paltarını geyindirir, silahlandırırlar. İşarədən sonra ssenariyə əsasən “silahlanmış türk əsgərləri” atların üstündə qalanın arxasından çıxaraq hücumə keçirlər. Elə bu zaman ermənilər Xorvirabın yanındakı qəbiristanlıqda dəfn etmək üçün meyit gətirirlərmiş. Kino çəkilişindən xəbəri olmayan ermənilər görürlər ki, yüzlərlə türk əsgəri əli silahlı, atların üstündə Türkiyə tərəfdən hücumə keçdilər. Qorxudan vahiməyə düşən ermənilər “Ara, paxeq, turker yeqan” (“Ədə qaçın, türklər gəldilər”) -deyib, gətirdikləri meyiti də yolun ortasına atıb qaçırlar.

Toplayanı: S. Məhərrəmov

TƏBRİK!

1 yaşın mübarək, Zakir balamız,

Adınla sevinir bütün dünyamız,

Allah amanında yaşa, ucal sən,

Şəninə alqışlar deyək hamımız.

Vedibasər deyimləri

“KAŞ ÜRƏYİMİZ BOŞ OLMASIN”

Vedibasərin qonşu arən kəndlərində iki nəfər möhkəm dostluq edərdi. Bir-birinin hörmətini saxlar, yaxşı-yaman günlərində birgə olardılar. Hər iki kəndin adamları dostları yaxşı tanıyır, onların xatirini əziz tutardılar.

Dostlar hər il Novruz bayramında bir-birinin görüşünə, yerli ifadə ilə desək – bayramçılığa gedərdilər. Hər ikisinin eyni həcmli, eyni naxışlı sumkaları olur. Dostlardan əvvəlcə biri, sonra isə o birisi sumkanı müxtəlif yeməli (meyvələr və şirniyyatla) və xələtlərlə doldurardılar. Qonşular sumkaların dolu gəlməsinə artıq vərmiş etmişdilər.

Bir ili dostlardan biri lap kasıblayır. Tərslikdən bayramçılığa bu il birinci o gədəsi imiş. Çox fikirləşir, nəhayət, çıxış yolunu tapır. Kağızları yumrulayıb sumkaya doldurur. Naxışlı sumka yenə hər ilki həcmi alır. O, sumkanı götürüb qonşu kəndə gedir. Qonşular görürlər ki, budu yenə həmin dost, həmin naxışlı sumka da dopdolu əlində bayramçılığa gəlir.

Dostlar mehribancasına görüşürlər. Xoş beş-on beşdən sonra (yerli ifadədir) bayramçılığa gələn dost deyir:

– Əziz qardaşım, bu il əlim tamam aşağıdır. Bayram sovgatı almağa imkanım olmadı. Sən gərək məni bağışlayasan. Sumkanı kağızla doldurmuşam. Amma qohum-qonşu yanında sizə gəlməyə də bilməzdim. İstədim ki, sirrimizi heç kim bilməsin.

O biri dost dostunun boynunu qucaqlayıb deyir:

– Bilirsən ki, bizim dostluğumuz təmənnasız dostluqdur. Şənin quru gəlişin mənim üçün toy-bayramdır. Təki ürəyimiz boş olmasın.

Dostlar yenidən bayram süfrəsinin ətrafında əyləşirlər.

BİZDƏ BELƏ DEYİRLƏR

mayıf - şikəst, kor adam

aramın-qərəmin olsun - yəni, bir dincəl, fasilə et; səbrli ol.

gülü bardaqla oynayır - yəni, kefi lap yaxşıdır.

şapalaqla üz qızartmaq - kasıblamaq, yaşayışın pis olması

toba - tövbə

xındırçilik etmək - nökrəçilik etmək

mahna - bəhanə

taxta - qadın geyimlərinə vurulan çin

taxtasız adam - yüngül xasiyyətli adam

tavla - tövlə

tavlamış - heyvanı hörükləmək üçün şiş uclu dəmir parçası

zəvzək - boşboğaz

zingirtə - üzüm salxımının bir qanadı

zir - nəlbəki

zircik uşaq - şuluq uşaq

zoqqum - bu sözü boğma çıxarıb işlədirlər (qarğış)

zoncuxlamaq - şıllaq atmaq

zığ - palçıq

filankəs qırağını qatlayıb - yəni, filankəs ölüb

Toplayanı: S. Məhərrəmov

SİZİN ULDUZ FALINIZ

1-15 iyul

Qoç - Hadisələrin gedişinə nəzarət etmədiyiniz üçün həm şəxsi həyatınızda, həm də işdə pıntılıyınızla qarşılaşırsınız. Silklənib özünüza qayıdın. Öhdəliyinizi ödəyin. Risklərə baş qoşsanız başınızı itirərsiniz. Heç kəsə ümidli olmayın, öz gücünüza arxayın olun. Mənəmlik hissindən əl çəkin. Yaxşılığa istiqamətlənin.

Buğa - Yaxın adamlara qarşı dözümlülük göstərin, xoşunuza gəlməyənləri görməməzliyə vurun. Əgər münaqişələr yaranıbsa, bunu ancaq səmimi etiraflar yolu ilə yoluna qoya bilərsiniz. Ola bilsin ki, sizə maraqlı iş təklifləri edilsin. Əgər böyük məbləğdə olan işlər görəcəksinizsə, risklərə baş qoşmayın. Heç kəsin yardımını gözləməyin.

Əkizlər - Ətrafınızdakı adamlarla ciddi münaqişə vəziyyəti yaranacaq, vəziyyəti gərginləşdirməyin. Öcərdiqca dözümlü olun, səbr edin. İlk baxışdan maraqlı görünən təkliflər gözlədiyiniz xeyiri gətirməyəcək. Diqqətinizi evə, ailəyə, məişətə yönəldin. Eh-tiraslar yox deməyin. Hər şeyi dəqiq ölçüb-biçin, yaxşı-yamanı aydınlaşdırın.

Xərçəng - Gərginlik hələ tamamilə dağılmayıb. Mövqeyinizi möhkəmləndirə bil-

mək üçün məqam və vasitələr axtarib tapın. Qətiyyətli və tələbkar olun. Təşəbbüskarlıqla çıxış edin. İmkanlarınız çətin vəziyyətdən çıxmaqda yardımçınız olacaq. Səliqə-səhman yaradarkən çox xəyalpərəstlik etməyin, cəld işləyib məsələləri yoluna qoyun.

Şir - Şikayətlənməyə ixtiyarınız yoxdur, nəyi istəyirsinizsə, həyata keçirə bilərsiniz. Səhhətinizdən də ciddi şikayətiniz olmamalıdır, hərdən kürəyiniz sol tərəfdən incidir. Aktiv olmağınız, işgüzarlığınız müdiriyyətin nəzərindən qaçmayacaq. Birgə iş görürsünüzsə, iş otağınızla münasibətləriniz yüksək səviyyəli olacaq. Yarımçıq qoyduğunuz işləri tamamlayın.

Qız - Səhvlərinizi, günahlarınızı bilib tövbə edin, bir daha keçilənləri təkrarlamağa çalışın. Əgər böyük məbləğdə əməliyyat keçirmək istəyirsinizsə, qətiyyətlə riskə yol vermək olmaz. Fəaliyyətinizi təhlil edin. Əgər nəyin səhv, nəyin düz olduğunu fərqləndirə bilmirsinizsə, çox şeyi itirəcəyiniz mümkündür. Öhdənizə düşən işləri dəqiqliklə görməyə çalışın, ancaq özünüza güvənin.

Tərəzi - Sakitliklə və vicdanla öhdənizə düşən işləri yoluna qoyun. Ətrafınızdakıların işinə baş qoşmayın, onlara məsləhət verməkdən çəkinin. Köhnə problemlərinizi təzə yozumda həll etməyiniz məsləhətdir. İş yoldaşlarınız sizi aldada bilərlər. Ehtiyatlı olun.

Əqrəb - Çox işdən yapışanda məxaricləriniz də çox çıxır. Əldə edəcəklərinizin səviyyəsi özünüzdən asılıdır. Öz-özünüza aludəçilikdən əl çəkin. Ciddi və özünü tənqid mövqeyi tutun. Gücünüzün çoxluğunu fəaliyyətinizə sarı yönəldin. Vəzifədə artmağınız üçün şərait yaranacaq. Əlavə qazanc sahələri tapacaqsınız.

Oxatan - Nəzərdə tutduğunuz yaradıcı işləri mütləq yerinə yetirin. Bilikləriniz gəreyiniz olacaq. Yumorunuzdan istifadə edin. Aldığınız borcları geri qaytara biləcəksiniz. Maliyyə yönümündən yaxşılaşma doğru artımınız olacaq. Vəzifə işləriniz yaxşı gedəcək. Yeni tanışlıq maliyyə işlərinə müsbət təsir göstərəcək.

Oğlaq - Diqqətli olun. Vacib işlərin həllini sonraya saxlayın. Müdiriyyətlə, iş yoldaşları ilə münasibətlərdə sakitliyə, təmkinə riayət edin. Yoxsa vəzifəyə irəliləməyinizdə maneçilik yarana bilər. Təhlil qabiliyyətinizi göstərin. Onların nə qədər yüksək olduğunu göstərsəniz, tərəfdaşlarınız da artar.

Dolça - Diqqətli olun, qərar verərkən tələsikliyə yol verməyin. Çox adamın taleyi sizdən asılı olacaq. Sınaqlar qarşısında duracaqsınız. Maliyyə məsələləri gücünüzün çoxunu aparacaq. Yığılmış borclarınızı qaytarmağınız yaxşıdır. Əgər başqa yolla qazanmaq istəsəniz, boş çıxacaq. Hörmətdən düşəcəksiniz.

Balıqlar - Özünü təhsillə məşğul olun. Mütaliə edib öyrənin. Ünsiyyətlərdən də bu yönündə faydalanın. Özünüz üçün çox yeniliklər kəşf edəcəksiniz. Vəzifə borclarınızın yerinə yetirilməsi üçün qeyri-ənənəvi üsullardan istifadə etməklə nəzərə cərpacaq dərcədə hörmətiniz artacaq.

**Təsisçi və
Baş redaktor:
Sərtib İSLAMOĞLU**

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filiali
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filiali
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

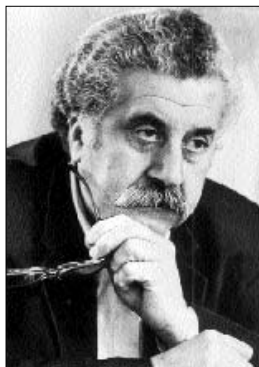
Müstəqil qəzet

№10 (10) 16 - 31 iyul 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

Təbriklər

İLK UĞURLU ADDIMLARINA MÜBARƏK DEYİRƏM, “VEDİBASAR”!

Yolun rəvan olsun. Tarixin təzəcə yazılmağa başlayıb. Uzunömürlü olasan! Yaşın az olsa da hər sətrindən, hər cümlədən, hər səhifədən Vətən əşqi, Vətən məhəbbəti süzülür. Ulu Qərbi Azərbaycan diyarımızın nəfəsi, qədim Oğuz elinin ətri, İrəvan torpağının dünyaya bəxş etdiyi görkəmli siyasi-ictimai xadimlərimizin amalları, zəkaları ilə yüksək mənəvi zirvələr fəth edən elm dühalarımızın, körkəmli maarif fədailərimizin, adlı-sanlı ziyahlarımızın, sənət adamlarımızın, el ağsaqqallarımızın sədası gəlir. Dönə-dönə öz tarixi yurdlarında soysuz gəlmələrin, yadellilərin soyqırımına tuş gələn, savaşına, qovğasına mərdliklə sinə gərən igid oğullarının niskilli kədəri duyulur.

Ata-baba yurdumuzu oxucuna mahal-mahal, oymaq-oymaq tanıdırsan. Tarixindən, olayından söz açırsan. Fəxarətlə, fəxrlə, ürəkdolusu. Düşmən tapdağından azad, xoş sabahına səsləyirsən. Üz tutursan Vədiyə, Zəngibasara, Dərələyəzə, Zəngəzura, Ağbabaya, Göyçə elinə. Ümidlə, böyük arzularla. İstəyin, istəyimiz çin olsun. Zəkan aydın, sözün kəsərli olsun. Xeyirxah, şərəfli məramında Sənə, yaradıcılarına Ulu Tanrımız yar olsun! Ürəyin həmişə dövrümüzün nəbzi ilə bir vursun, həmahəng döyünsün. Sənə uğurlar arzulayıram.

Böyük səmimiyyətlə

Fuad Tanrıli,
yazıçı-jurnalist

XOŞ MƏRAMLI “VEDİBASAR” QƏZETİNƏ

Hörmətli Sərtib müəllim!

Təşəbbüskarlıq göstərib tarixdə xüsusi yeri və çəkisi olan Vedibasars adlı başibələli, böyük bir mahalın tədrisən unudulmaqda olan tarixini qaytarmaq, yeniləşdirmək, indiki nəslə öyrətmək xarakterli, olduqca maraqlı və oxunaqlı qəzet təsis etməyiniz münasibətilə təbrik edir, başladığınız işi müvəffəqiyyətlə davam etdirmək üçün Sizə möhkəm cansağlığı və tükənməz yaradıcı enerji bolluğu arzu edirəm.

Mən Böyük Vedidən 5-6 km aralıda yerləşən və cənəvərlilik məkanı kimi tanınan Çimən kəndində, “Axırın-cı aşırım” əhvalatı baş verən illərdə anadan olmuşam və ancaq 1937-ci ilin noyabr ayına kimi orada yaşaya bilmişəm, uşaqlıq və gəncliyimi 1937-1949-cu illərdə sürgündə – Qazaxıstan səhralarında keçirmişəm, 1949-cu ildən isə doğma Azərbaycanımızdayam.

Vətənim Azərbaycandır, lakin gözümlü dünyaya ilk dəfə açdığım torpaq, ata-anamın tərbiyəsi, yaxın qohum-əqrəbə, o uzaq uşaqlıq illərinin təəsüratı əqidəmdə silinməz iz buraxdığı üçün, Vedibasars mahalı doğma və əziz olaraq qalır və qalacaqdır.

Sizin nəşr etdiyiniz, hələ yaşı tamam olmamış gənc “Vedibasars” qəzetini bu günlərdə təsadüfi olaraq bir əldə gördüm, baxmaq üçün aldım, lakin tam oxumamış qaytara bilmədim.

Elə bir nömrənin məzmunundan müəyyən edə bildim ki, “Vedibasars” qəzetinin təsisçisinin və redaksiya heyətinin məqsədi indi ətrafımızı bürümüş lazımsız bir sıra qəzetlər kimi siyasi məsələlərə qoşulub cəfəngiyyat yaratmaq, dövlətçiliyimizə qarşı çıxışlar etmək, şərsəmətə ilə təhqirlər yağdırmaq, əkstəbliqat aparmaq yox, təkrar-təkrar deportasiya olunub, məcburi surətdə biri-birindən aralandırılıb Azərbaycanın şəhər, qəsəbə və kəndlərinə səpələnəməklə uzun illər biri-birini görməyən ailələri, yaxın qohum və dostları, 1950-ci illərdən bəri yaranmış ikinci və üçüncü nəsillərin nümayəndələrini, heç tanınmamaq dərəcəsinə çatmış Vedibasars camaatını oyatmaq, hərəkətə gətirmək, biri-birindən qıyabı də olsa hal-əhval tutdurmaq, bunları görüşdürmək, kökü, tarixi yada salmaq, köhnə haqq-salamları bərpa etdirmək, gəncləri, cavanları ata-babalar ruhunda tərbiyələndirmək, həyata açıq gözlə, nikbin baxmağı öyrətməkdir.

Bu nəcib işdə allah Sizə kömək olsun, yolunuz uğurlu olsun, nurlara bürünsün.

Maqsdud Hacıyev,
Şəmkir RTŞ-nin müdiri

YANAN ÇIRAĞIMIZ, AĞLAYAN KAMANIMIZ

Bir adətdir qədimdən: illər ötdükcə yaşa dolar insan, kamilləşib idrak əhli və zəka sahibi olar. İdrak əhli doğma ata-baba torpağına, ocağı və çırağına sadıq olar. Bu torpaq özgə tapdağında qalmasın, bu ocağın özü və közü qədər müqəddəs olan sözü də sönməsin, bu çırağın nur çiləyən gözü daim gülümsər qalsın deyə kamil insanın özü alışıb yanır, alovlanır-alovlana, şam olub əriyə-əriyə ürək sözünü, könül istəyini sezilməz xəfif bir ahənglə kaman kimi dillənə-dillənə, gözyaşı axıtmadan, səs çıxartmadan içində ağlaya-ağlaya öz övladlarına söyləyir.

Söyləyir ki, bəşərin yaşadı Azərbaycan sənin ana vətənin, ata-baba torpağın, ağacın və çırağındır, özünəxas milli-cografi bir zəmində, müəyyən bir zaman və məkan həsiyyəsində təşəkkül tapıb formalaşmış əzmkar, qeyrətli, elsevər, insanpərvər, son dərəcə dözümlü, mərd və müdrik bir xalqın dərin mənalı ömür kitabıdır. Mötəbər kitabın ayrıca bir fəslı, bir bölümü deyil, qalın-qalın bir neçə cildi qərbdə alimlərin hələ də Armeniya, ərəblərin lap qədimdən erməniyə, hayların özlərinin həmişə haystan adlandırdıqları, bizim isə yenə də Ermənistan dediyimiz o torpaqda yaşamış soydaşlarımız-azərbaycan türklərinin tarixi və taleyinə həsr olunmalıdır. Onlar o etnik torpaqlarımızda minilliklərin qatı qaranlıqlarını yara-yara, keçilməz qalın sədləri cəsərlə aşı-aşa, mifik təfəkkür və əski görüşlərdən çağdaş baxışlaradək əzablı olduğu qədər də şanlı və fərəhli bir yolu mərdliklə keçərək öz milli mənlıyı və mənəvi dəyərlərini, yaşam fəlsəfəsini, daha qısa, dili və dinini, mənsub olduqları xalqın bütün adət və ənənələrini mətanətlə qoruyub saxlaya bilmiş və bir an belə ümumxalq karvanından ayrılmamışlar.

Min təəssüf ki, əvəzsiz büsatı, bənzərsiz müsibəti ilə fərqlənən dövrün bu cildlərin ərəsəyə gəlməsinə, hətta belə bir mövzunun araşdırılmasına da aman vermədi. İndi də **abstrakt, aspekt, qloballaşma, özəlləşmə, inteqrasiya, miqrasiya, demokratiya, konsert, sosiologiya, psixologiya** sözlərini təkrarlayan çox **torpaq, ağac, çıraq** ifadəsini dilə gətirən yox dərəcəsindədir. Bəlkə heç torpağımız, ağacımız və çırağımız olmayıb bizim?!

Faktlara diqqət yetirin. Təkcə İrəvan xanlığında 1826-1828-ci illərdə 420 kəndimiz yerlə yeksan edildi. 1828-ci ildən 1872-ci ilədək ermənilər daha 161 kəndimizi əlimizdən aldılar. 46 ildə (1826-1872) quberniyada 581 kənd azərbaycanlılardan təmizləndi. Cəmi iki ildə (1828-1829) ermənilər azərbaycanlılar yaşayan 208 kəndə sahib oldular. Halbuki İrəvan quberniyası torpaqlarının vur-tut 3,37 faizi, yəni 46 515 hektarı ermənilərin payına, 96,63 faizi, yəni 1334085 hektarı azərbaycanlıların payına düşürmüş. Əlavə faktlara müraciət etmədən deyək ki, bu qədər tor-

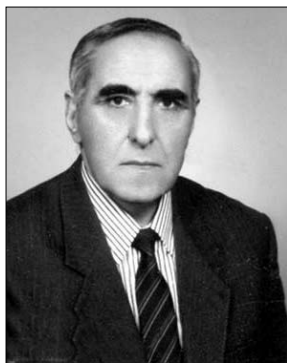
paqda soydaşlarımızın neçə-neçə milyon ürəyi toxum kimi yerə səpilmişdir!!! Ermənilərin özlərinin etirafına görə ötən əsrin əvvəlində İrəvan quberniyasında 959 azərbaycanlı kəndi olub, 352 min azərbaycanlı yaşayıb. Bu hesabla da təkcə Ermənistan deyilən o torpaqda dəfn olunmuş ürəklərimizin, közə həsrət ocaqlarımızın, işığa həsrət çıraqlarımızın sayını xəyalınıza gətirin!!! Zəngilandan Xankəndinədək ermənilərin işğalında qalan torpaqlarımızda uyumalı olan soydaşlarımızın məzarlarını, sönmüş çıraqlarını, keçmiş ocaqlarını göz önünə gətirin! Heç olmasa, 1920-ci ildə cəbhə xəttindən S.Orconikidzeyə göndərilmiş bu məktubun nələsini dinləyin: “Şərur rayonunun Araz sahilindəki Uluxanlı stansiyasından ta Naxçıvanadək müsəlmanların yaşadıkları bu yerlər, əslində, çəmənzar bir gülüstan idi. İndi bu yerlər ölüm və meyitlər vadisinə dönüb. Şərurun bütün əhalisi 1918-1920-ci illərdə Ermənistan Respublikasının hökumət qoşunları tərəfindən silah gücünə məhv edilmişdir. Bəşəriyyət tarixinə hələ indiyədək belə vəhşilik bəlli deyil”.

Dünya 2003 ildir uydurulmuş bir mifi, qeyb olaraq göyə çəkilməmiş Xristosu hər gün, hər an xatırlayar, anır. Biz niyə haqq yolunda dara çəkilməmiş soydaşlarımızı, itirilmiş torpaqlarımızı, sönmüş çıraqlarımızı, keçmiş ocaqlarımızı ehtiramla yad etməyəək?! Gəlin yad edək, unutmayaq və uca səslə deyək ki, orada, o vətənimizdə itirdiyimiz torpaqlarımız, sönmüş ocaqlarımız, çıraqlarımız haqqında yetmiş ildə yazılmayı, deyilməyəni bu gün onuncu sayını aldığımız “Vedibasar” qəzeti cəmi on sayında demiş və yazmışdır. Mötəbər alimlərimizi, peşəkar jurnalistlərimizi belə heyrətləndirən bu uğurun coğrafiyası getdikcə genişlənir. Qeyri-adi tarixin dramatik yükünü, çox əhatəli layını çiyinə götürən qəzetin bitmək bilməyən biçimləri, rəngləri, hərarəti, niskili, kədəri, fəxri və vuqarını, bir sözlə bütün məziyyətlərini bir məktub ahətasində işıqlandırmaq, saymaq, canlandırmaq, yadda qalan etmək, təhlilini vermək çətindir. Məsələlərə özünəməxsusluqla yanaşmaq, unudulmuş çağların nəfəsini duymaq, səsinə eşitmək qəzetin hər sayını oxunaqlı, düşündürücü, diqqətçəkən, qəlblərə rəvan yoltapan eləyir. Qisası, qəzetin işıq üzü görünən hər sayını itirdiyimiz min-min sönmüş çırağımız, keçmiş ocaqlarımız əvəzinə yandırılan yeni bir çıraq, yeni bir ocaq adlandırmaq olar. Bu mənada “Vedibasar” qəzetinin özünə elə başdan-başa yanar çırağımız, həsrət və niskilimizdən, faciələr və fəlakətlərimizdən yeri gəldikcə yanıqlı-yanıqlı söz açan ağlayan kamanımız deyə bilərik. Qoy bu qəzetin onuncu sayı mübarək olsun, gələn sayları addım-addım yol keçib itirilmiş bütün torpaqlarımızı dolaşsın, Milli bütövlüyümüz naminə yeni, daha dəyərli, daha təsirli səhifələrlə oxucuları sevindirsin, düşünməyə, mübarizəyə sövq etsin! Qəzetin əməkdaşlarına, oxucularına, gənclik eşqi, vəfəli vətənsəvrlik əzmi, müstəsna vurğunluqla çalışıb-çarpışan redaktoru Sərtib müəllimə tükənməz enerji, ən ulu uğurlar diləyirəm.

İsrafil Məmmədov,
tarix elmləri namizədi

Tariximizdən, soykökümüzdən

KİTABİ DƏDƏ-QORQUD DASTANLARININ TARİXİ-COĞRAFİ AREALI

Azərbaycan xalqının erməni-gürcü feodalları, Bizans imperatorluğu və slavyanların basqınlarına duruş gətirən mədəniyyətimizin şah əsəri olan “Kitabı Dədə-Qorqud” dastanları türklərin yaşadığı bütün torpaqlarda – Dəmir-qapı Dərbənddən Diyarbəkir torpaqlarına və Mardinə, Xəzərdən Qara dəniz sahillərindəək, Abxaz elinə, Trabzona qədər geniş ərazidə yayılmışdı və Bayburta, Kür-Araz nəhrinin aşağı axarına qədər bölgələri əhatə edirdi. Oğuz ölkəsi isə bu bölgənin ortasından keçirdi. Həsənqala, Kars, Gümrü, Göyçə gölü, Ağrı dağı, cənubda Vedibasara, Qara Kosa onun arasında yerləşirdi.

Bu barədə tarixçi-türkoloq tədqiqatçılarından F.Sümər, S. Əliyərli, Ş. Cəmsidov, K.Vəliyev, M.Seyidov, T.Hacıyeva və b. yazmışlar.

Lakin onlar dastanın tarixi-coğrafi baxımdan şifahi xəritəsini cızarkən Qərbi Azərbaycanda Ağrı dağının güneyində yerləşən Vedibasarı həmin areala daxil etməmişlər, təkcə Göyçə gölünü göstərməklə kifayətlənmişlər. Halbuki, Qərbi Azərbaycan ərazisində Vedibasarda Dədə-Qorqud dastanlarında qeyd olunan toponimlərlə səsleşən və indiyə qədər saxlanılan yüzlərlə toponimlər vardır. Ona görə də biz bu məqalədə Qərbi Azərbaycanın gözəl guşələrindən olan Vedibasarin da “Dədə Qorqud” dastanlarının tarixi-coğrafi arealına daxil olduğunu sübut etməyə çalışacağıq. Çünki “Dədə-Qorqud” kitabı ondakı tarixi hadisələrin və bədii süjetin coğrafiyası barədə mübahisə olsa da, mənbədə ümumi fikir birliyi vardır. Şübhəsiz, dastan konkret bir zaman kəsiyində yaranmadığı kimi, onu mütləq coğrafi koordinata yerləşdirmək də olmaz. Çünki bu oğuznamədir, oğuzlar tarixən müxtəlif ərazilərdə dövlətlər yaratdıqdan sonra onların tarixi coğrafiyasının izləri **genişlənməli, ocağına öz əlamətlərinə görə mənalı adlar verməli idilər**. Bu toponimlər və ya adlar Azərbaycanın sosial-iqtisadi və siyasi tarixinə dair dəyərli məlumatlar verən qədim və orta çağlar erməni qaynaqlarında da saxlanılır. Bu toponimlərdə türk dillərinə məxsus forma yaradan ünsürlər vardır.

Şifahi xalq yaradıcılığının tacı olan “Kitabı Dədə-Qorqud” eyni zamanda əvəzolunmaz tarixi salnaməmizdir. O bir tarixi qaynaq kimi dünya xalqlarının erkən orta çağlara aid xalq qəhrəmanlıq eposları içərisində də özünəməxsus yer tutur.

Vedibasar bölgəsində saxlanılan qədim oğuz məzarlıqları, kitabələr, qoç, qoyun, yəhərli-yüyənli at, məzar daşları, onlardakı təsvirlər və ornamentlər uzaq keçmişimizdən, Dədə Qorqud dünyasından xəbər verir. Yerli yaşlıların sözləri ilə desək, “əlyetməzlər elinin Qara Ulaş nəslindən olduğumuzu” təsdiq edir. Həmin bölgənin təkcə Cığır dərəsində, Kiçik və Böyük Əyricədə saxlanılan və bizim şəxsən yazıya aldığımız 100-dən çox oba, kənd adları “Dədə-Qorqud” qaynaqları ilə bağlı toponimlərdir. Sonrakı dövrlərdə Qərbi Azərbaycanın feodal dövlətləri Qaraqoyunlu, Ağqoyunlu və Çuxur-Sə'd bəylərbəyliyi tərəfindən idarə edilməsi ilə əlaqədar bu ərazidə oğuz-türk mənşəli birləşmələrin məskunlaşması daha da artmış və külli miqdarda oykonimlər, oronimlər, hidronimlər, toponimlər, paleotonimlər yaranmışdır. Bu da tamamilə təbiidir. Çünki qədim və zəngin mədəniyyətə malik olan Azərbaycan ilk insan məskəni, qədim toponimlər diyarıdır. Bunların geniş miqyasda tədqiqi xalqın soykökünün öyrənilməsi baxımından da maraqlıdır. Dünya qorqudşünaslığının yaranmasında və inkişafında əvəzsiz xidmətləri olan V.Bartold yazır: “Qopuz çalan, nəğməkar-şaman Qorqudun haqqındakı əfsənin mənşəyi necə olur-olsun, Qorqudun adı ilə bağlı bu epik silsilə çətin ki, Qafqaz mühitindən kənarda yaradıla bilər. Dastanın fiziki-relyef coğrafiyası haqqında daha gerçək əyani söz Azərbaycan qorqudşünası Ş.Cəmsidovundur. İnandırıcı odur ki, Ş.Cəmsidov dastandakı obrazların adı ilə bağlı müasir Azərbaycan mikrotoponimlərdən ibarət bir siyahı təqdim edir, həmin mikrotoponimlər, ümumən, yaxın koordinatlarda yerləşir və bir-birini izləyir, bir-biri ilə həmsərhəd bölgələr alınır: Xanlar, Göranboy, Tovuz, Gəncə, Yevlax, Ağcabədi, Laçın, Qubadlı, Cəbrayıl və s. ərazisi. Lakin qorqudşünaslar nədənsə Dədə Qorqud dastanındakı toponimlərlə səsleşən Qərbi Azərbaycandakı toponimlərin adlarını çəkmirlər. Məhz Bayandur, Bayburt toponimi və Qazan xan obrazlarının təşkeledici obraz kimi dastanın ana xəttini təşkil etməsini Türkiyəli qorqudşünaslar R.F.Sümər, Orxan Şaiq, M.Erkin də bu həqiqəti təsdiq edirlər. Məlumdur ki, istər XV əsr, istərsə də ondan əvvəlki dövrlərdə tarixi şəxsiyyətlər arasında bu adlar var. XV əsrdə Azərbaycan və Türkiyə tarixində xidmətləri olmuş Ağqoyunlular özlərini Xanəndani Bayandur xanın nəslə sayırdılar. Dastanın “Qanlı qoca oğlu Qanturalı boyu”nda Oğuz-Trabzon münasibətlərindən, oğuzların Ağqoyunlu boyundan olan Qanturalının Trabzon imperatorluğunun qızına (dastanda Selcan xatun) evlənməsindən bəhs olunur. Soykökü xanlar xanı Bayandur xana gedib çıxan Ağqoyunlular sonradan paytaxtı Diyarbəkir olan müstəqil oğuz dövləti yaratdıqda onu idarə edən sülalə Bayandurlar adlanırdı. Oğuz anlayışı ilk dəfə Orxon yazılarında işlənmişdir. Böyük Kül Tekin yazısı bunu bir daha aydın göstərir: “Doqquz oğuz xalqı mənim öz xalqım idi. Yer, Köy qəzəbləndiyi üçün bizə yağlı kəsildi. Bir ildə beş dəfə süngüləşməli olduq (döyüşməli)”. Bununla

“Oğuz” həm də xaqanlığın özü və onu təmsil edən bir xalqdır, bir xaqanlıq etnosiyası və etnomədəni baxımdan artıq “Oğuz” elidir. Bu elin xaqanı oğuz xalqı, bəyləri oğuz-türk bəyləridir. Kül Tekinin kiçik və böyük abidələrindəki: “Doqquz oğuz bəyləri, xalqı, bu nitqimi iyicə eşidin, ey türk oğuz bəyləri “ sözləri bununla bağlıdır. Qazan xanın da Bayandur elindən çıxması söylənir. XVII əsr alman səyyahı Adam Oleari Təbrizdə onun qəbrini gördüyünü söyləyir. Qazan xanın qəbrinin Qərbi Azərbaycanda Çıgın dərəsi yaxınlığında olmasını say-sız yaşlılar tərəfindən etiraf edilməsi tutarlı faktır.

Qərbi Azərbaycan ərazisində saxlanılan yüzlərlə toponimlər sırasında Qaragünə toponimi də vardır. Dədə Qorqud dastanlarında Qaragünə Qazan xanın qardaşının adıdır. Əlbəttə, qaragünə toponimi Qərbi Azərbaycana təsadüfi düşməmişdir. Bu ad Dədə Qorqud dastanları ilə bilavasitə bağlıdır. Türkün tarixində ənənəvi varislıkdən başqa, böyük ləyaqəti həyatda şəxsi davranışla da qazanılmışdır. Türk igidliyə müqəddəs iş kimi baxıbdır.

Təbiidir ki, qədim abidədə mifoloji anlayışlar xeyli yer tutur. Yeddi minlik kafir ordusu tərəfindən el-obası talanıb özü, ailəsi, anası, oğlu, kənizi, qulluqçusu əsir düşən Qazan xan ovda gördüyü yuxunu qardaşı Qaragünəyə danışması və qardaşının onu yozması türkün tipik mifoloji düşüncələrindəndir. Yuxu inamı, Qazan xanın oğlunun ağaca sadaladığı məişət və həyat vəzifələri, Qazan xanın yurdla, su ilə, qurdla, köpəklə xəbərləşmələri qədim inanclarla bağlıdır. Qədim türk həmişə suya dərini deyib və kömək umub. M.Füzuli də “Əgər su damənin tutdum, rəvan döndərdi üz məndən”-deyəndə qədim inanca söykənir.

Oğuz bəylərinin sərkərdə portretləri də maraqlıdır: “Qaradərə ağzından qara buğa dərisindən beşiginin yapuğu olan, acığı tutanda qara taşı kül eyləyən, bəgun ənsəsində yeddi yerdə dükən ərənlər ərəni Qaragünə. Dəmirqapı Dərbənddəki dəmir qapıyı qopub alan, altmış tutam ala göndərinən üçündə ər boğuldən Qiyan Səlcuq oğlu Dəli Dondar. Həmidlən Mərdin gələsin dolub yiqan, dəmir yaylı Qıpçaq Məlikə qan qusduran, kəlubən Qazanın qızın ərlıkdə alan, Oğuzun ağsaqqallı qocaları görəndə ol yigidlik təhsinləyən, al məkəməri şalvarlı, atan bəkri qotazlı Qaragünə oğlu Qarabulaq; izinsizce Bayandur xanın yağışın basan, altmış bin kafirə kan kusturan Qəvlət Qoca oğlu Şir Şəmsəddin” və b. Bu parçada bizim üçün önəmli olanı odur ki, oğuz bəylərindən ərənlər ərəni Qaragünə, onun oğlu Qarabulaq, hər zaman Bayandurun öz şücaətləri ilə Qərbi Azərbaycan ərazisinin Vedibasar bölgəsinə tarixi-coğrafi məkan salmış, onların adı ilə bağlı çoxsaylı toponimlər yaranmışdır.

Bunlar bir azacıq mübaligə ilə real türk pəhləvanlarıdır və relyefli, aydın və sərt çizgili bədii obraz portretləridir. Bu portretlərin çizgilərindən aydın olur ki, hər biri vaxtilə Bugaç kimi göstərdiyi bir Vedibasar ərazisində indi də saxlanılan yüzlərlə toponimlər, o sıradan **Kolanı, Baxçacıq, Düyün, Ağasıbəyli,**

Qazançı, Aşağı Ərmik, Kərkab, Qaragünə, İnqala, Ağsu, Göl, Camışbasan, Qarabağlar, Qaratorpaq, Hortun, Dəhnəz, Əzizkənd, Daşnov, Künsüz, Babacan, Kotuz, Alırzalar, Hacimirzə, Xaraba Kotanlı, Seyidlər Kotanlı, Qarağac, Şuğayib, Şəhriyar, Bayburd, Qaladibi, Körpüköy, Çatma, Aysorlu, Gilanlar, Tapgilanlar, Yellicə, Çimənkənd, Alqırıq, Zəncirli, Harınburun, Düyüdaşı, Pirəli, Yappa və s. oğuz ellərinin qoyub getdikləri toponimlərdir. Gətirilmiş nüsxələrdən təkə “Bayburt” toponimi, oğuz ellərinin sərkərdəsi Qazanı xatırladan Qazançı kəndi, yaxud oğuz igidlərinin adı ilə adlandırılan Kotuz, Hortun kəndləri Dədə Qorqud dünyasını xatırladır. “Qalın oğuz bəyləri atlandılar. Bayburt hasarına çapar yetdilər. Bayandur xan buyurdu: “İyirmi dörd sancaq bəyi gəlsin” – dedi. Dəmir qapı Dərbəndin də bəy olan Qiyan Səlcuq oğlu Dəli Dondar səninlə belə varsın, – dedi. Bayburt hasarından pırlayıb uçan apalaca kərdəginə qarşı gələn, Qalın oğzu imrəncisi, Qazan bəyin inəgi, Boz aygırlı Beyrək çapar yetdi... Çal gılıncın, xanım Qazan yetdim, - dedi”. Buradakı **Darğalı, Çatma, Buzorand, Ağbaş, Ağhəməzli, Qarahəməzli, Ərdəşir, Torpaqqala, Yamancalı, Dəllər, Oğurbəyli (Oğuzbəyli), Çidəmli, İmanşallı, Bəckəzdi, Müğanlı, Qarabağlı, Cənnətli, Xaratlı, Aşağı Novruzlu, Yuxarı Novruzlu, Kəmərlı, Yuva, Məsimli, Kədəkli, Doqquz, Şırlan** və s. kənd, yurd adları bu və ya digər yolla Dədə Qorqud dastanlarındakı adlarla bağlı toponimlərdir.

Şərur-Dərələyəz dərəsində yerləşən kəndlər- **Civə, Yelpin, Çanaxçı, Qovuşuq, Ağkənd, Gülüdüzü, Ayı səsi, Gədik vənçi, Həsən kənd, Əməvi, Arpa, Kotanlı, Poşalı, Cul, Qalasirri** də həmin qəbildən olan toponimlərdir. Qalasirri haqqında Aşıq Ələsgər deyir:

*Qalasirr bərkdir namaza,
Suyu sərin saxlar yaza.
Doqquz ayı qılar qəza
Üç ayı beiman yeridi.*

Qərbi Azərbaycan ərazisində paleotoponimlərin, xüsusilə etnotoponimlərin yalnız bir qisminin araşdırılması onu göstərir ki, ərazidə qədim tariximizin izləri hələ də qalmaqdadır. Oğuzlara məxsus obalar, ellər, mahallar, kəndlər, yaylaqların çoxunun adlarının qədim abidələrimizlə səslənməsi də fikrimizi təsdiq edir.

(Davamı var)

Süleyman Məmmədov
professor

ŞƏRƏFLİ ÖMÜR

Heydər SALMANOV

yanmışdır.

Heydər zabit olmaq istəyirdi. Hərbi məktəbdə oxumaq üçün ərizə vermişdi. Onu məktəbə göndərdilər. Buranı bitirəndə gəncin leytenant rütbəsi vardı. Heydər Salmanov sonra Bakıda qulluq etdi. O, 1937-ci ilədək burada çalışdı.

Həmin illərdə Heydər Salmanov gələcək tank qoşunları general-mayoru Həzi Aslanovla qırılmaz dostluq əlaqələri yaratmışdı. Sonralar onların hər ikisi də Frunze adına Hərbi Akademiyada təhsil almışlar. Akademiyanı bitirdikdən sonra onların yolları ayrılmışdır. Həzi Aslanov tankçı, Heydər Salmanov isə topçu olmuşdur. Müharibə başlananda H.Salmanov mayor rütbəsində alay komandiri idi. Onun rəhbərlik etdiyi topçu alayı Leninqrad şəhəri ətrafındakı döyüşlərdə əsl şücaət, mərdlik göstərmiş qəhrəmanlıq salnaməsi yazmışdır. 1943-cü ilin noyabr və dekabr aylarında iki dəfə H.Salmanov birinci dərəcəli Vətən müharibəsi ordeni ilə təltif edilmişdir. O, polkovnik rütbəsində idi. H.Salmanov 1944-cü il iyun ayının 9-da Yelizavetinski kəndi yaxınlığında gedən amansız döyüşlərdə misilsiz igidlik göstərmiş və qəhrəmanlıqla həlak olmuşdur.

Polkovnik Heydər Salmanov dörd uşaq atası idi. Onun böyük oğlu Nəriman və ortancıl oğlu Kamil indi Azərbaycanın Salyan rayonunda yaşayırlar. Kiçik oğlu Sabir Moskvada mühəndis-texnoloqdur. Qızı Böyükxanım evdar qadındır. Nəriman atasının keçdiyi döyüş yolundan həmyerlilərə belə söhbət açır. O dedi:

- Bəli, müharibədə qələbə çaldıq. Ancaq nə atam gəldi, nə də ondan bir xəbər. Sonra hər şey aydın oldu. Onun qəbrini ziyarət etmək üçün Yelizvetinski kəndinə getdim. Atamın şücaətindən ağızdolusu danışdırlar. O, qardaşlıq qəbristanında dəfn olunmuşdur. Atamdan yadigar qalan partiya bileti, foto şəkil, cib saati, hərbi partarlar, orden və medallar Sankt-Peterburqda Hərbi Vətən-

pərvərlik Muzeyində saxlanır. Mən muzeydə müharibə vaxtı həlak olmuş yüz-lərlə döyüşçünün şəkilini gördüm və sənədlərinə rast gəldim. Onların arasında 8 nəfər azərbaycanlının da adı vardı. Əhəd Əhmədov, Hafiz Sabitov, Səfər Qəri-bov, Ömər Mahmudov, Yaqub Aşırov, Əbdülsəlim Əhmədov, Hakim Bəşirov, Fərzəli Sultanov adlı döyüşçülərin qohum qardaşları bəlkə bu gün də onların yolunu gözləyirlər.

Vətən torpağının kiçik bir küşəsi Leninqrad vilayəti Vsevovski rayonu Yeli-zavetinsk kəndində üzərinə gül-çiçəklər qoyulmuş müqəddəs bir ünvan – 514 cəsur döyüşçünün əbədiyyətə qovuşduğu qardaşlıq qəbristanı vardır. Burada rus, azərbaycanlı, tacik, qazax, tatar və başqa millətlərin oğulları əbədi yuxuya getmişlər.

Müharibə veteranları Məmmədəli Məhərrəmov və Əli Məmmədov deyirlər:

- İnsan həyatının hər ayı, hər günü müxtəlif xatirələrlə bağlıdır. Çoxları kimi bizim də gənclik çağlarımız müharibə illərinə təsadüf etdi. Həmyerlimiz zabit Heydər Salmanovla bir yerdə xidmət etdik. Onun məsləhətləri indi də qulağı-mızda səslənir. Bu gün Heydər Salmanov bizim aramızda olmasa da onun əziz xatirəsi, hünərvər adı qəlbimizdə yaşayır.

Yusif Yusifov
Bakı şəhər Müharibə və Əmək Veteranları
Şurasının sədri

Onlar Azərbaycan uğrunda şəhid olmuşlar!

O, BORCUNDAN ÇIXDI

1988-ci ilin fevralında Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı başlanan soyqırımı Fəxrəddin Yusifovun ailəsini də isti ocağından, doğma yurd-yuvasından perik saldı. Bir neçə gün müddətində bütün qədim Azərbaycan torpaqları tarixi sakinlərindən təmizləndi, Fəxrəddin doğulub boya-baş çatdığı Vedibasarin Xalisa kəndi kimi.

Fəxrəddin 1956-cı ildə anadan olmuşdu. Orta məktəbi də öz kəndlərində bitirmişdi. Atasısı Xəlil kişinin, müəllimlərinin halallığına tapınmışdı: “Oğul, böyüyəndə hansı sənəti seçəcəyini özün bilərsən, ancaq halallığı, etibarı heç vaxt unutma. Belə olsan, hamının gözünün içinə dik baxarsan”. Fəxrəddin beləcə böyümüşdü–təmkinli, halal,

mərd, qeyrətli. Orta məktəbdə oxuyanda da, Vətəndən uzaqda hərbi xidmət keçər-kən də, qayıtdıqdan sonra doğma Xalisada işləyib yaşayanda da.

Fəxrəddin ailəsi ilə birlikdə Gəncəyə pənah gətirdi. O, buradakı tikintilərin birində işə düzəldi. Mənzil də aldı. Təzə qonşuları arasında, yeni iş yerində də beləcə tanındı: halal, mərd və qeyrətli. Ancaq ermənilərin hələ Ermənistanda olarkən azərbaycanlıların başına gətirdikləri fəlakətlər və Azərbaycan torpaqlarında tökdükləri qanlar onu rahat buraxmırdı. İntiqam almaq yangısı ilə döyüş bölgələrinə can atırdı. Axı Fəxrəddinə erməni nankorluğu, xəyanəti yaxşı məlum idi. Bunu ermənilər arasında yaşadığı, işlədiyi illərdən yaxşı bilirdi. Ona görə də heç kəslə məsləhətləşmədən, götür-qoy etmədən Vətəni qorumaq, el-obasının qisasını almaq üçün cəbhəyə getdi.

Fəxrəddin Vətən uğrunda könüllü getdiyi yolun başlanğıcı. Səkkiz illik hərbi təcrübəsi burda onun karına gəldi, döyüşmək üçün təlim-məşq keçməyə ehtiyac yox idi, birbaşa cəbhəyə yollandı. Ürəyi istədiyi kimi qisasını aldı da.

1994-cü il yanvarın 3-ü. Səhərin açılmasına az qalırdı. Fəxrəddinin batalyonu Levonarx-Ağdərə istiqamətində döyüş mövqeyi tutmuşdu. Elə bu vaxt düşmən qəflətən altı ağır hərbi texnika və xeyli canlı qüvvəylə hücumla keçdi. Qeyri-bərabər döyüşdə ermənilərin üstünlüyü açıq-aydın hiss edilirdi. Ancaq geriye yol yox idi. Bizimkilər qəhrəmanlıqla döyüşürdülər. Ancaq batalyonun tamamilə məhv olmaq təhlükəsini gören Fəxrəddin təkbaşına pulemyotunu sinəsinə sıxıb düşmənin qabağını kəsdi və canı bahasına 23 yaralını, 43 digər döyüşçü dostunun həyatını xilas etdi. Amma özü ağır yaralandı. Döyüş dostları nə qədər cəhd etsələr də, Fəxrəddini atəş altından çıxara bilmədilər. Axır ki, üç günlük vuruşmadan sonra cəsədini döyüş meydanından çıxara bildilər.

Fəxrəddinin silah yoldaşlarından 19 nəfəri respublika rəhbərliyinə müraciət

edib, onun qəhrəmanlığını qiymətləndirməyi xahiş edib. Ümid edirik ki, yoldaşlarının həyatını təhlükədən qurtarmaq üçün öz canını qurban vermiş Fəxrəddin Yusifovun qəhrəmanlığı layiqli qiymətini alacaq. Bu, həm ondan yadigar qalmış üç qızı, bir oğlu üçün, həm döyüş dostları, qohumları, həm də digər qeyrətli əsgərlərimiz üçün təsəlli olardı.

Sədaqət Əlişoğlu
“Respublika”nın müxbiri

İsmayıl HÜSEYNOĞLU:

TALEYİNİ ÖZÜ YAZAN OĞLAN

Bəli, həqiqətən taleyini onun özü yazdı, əbədiyyətə qovuşdu. Qarşısında iki yol vardı: ya şərəfsizliklə yaşamaq, ya da ana-bacı namusuna qoruyaraq Vətənin çağırışına qalxıb döyüşə atılmaq. Cəlal tərəddüd etmədən sonuncu yolu seçdi.

Qurbanov Cəlal Bilal oğlu 1969-cu il yanvarın 28-də Vedibasar mahalının Kiçik Vedi kəndində anadan olmuşdur. 3 il Sovet Ordusunun donanmasında qulluq etmişdir. 1988-ci il hadisələri onun ailəsini Bakıya gətirib çıxarmışdır. Burada atası Bilal kişi, qardaşı Füzuli ilə birlikdə Bakı metropolitenində işə düzəlir. Qarabağ uğrunda döyüşlər başlayanda əvvəlcə Füzuli Ağdam döyüşlərinə gedir. Ya-

ralanıb evə qayıdır. Cəlalın səbri tükənir. Atasından xəlvət Bakı metropolitenində yaradılan könüllülər dəstəsinə qoşulur. Füzuli rayonunun Aşağı Seyidəhmədli kəndi uğrunda ağır döyüşlər gedirdi. 1994-cü il martın 7-də kəndi qorumaq üçün bizimkilər oraya kəşfiyyatçılar göndərirlər. Cəlal ermənilərdən qənimət kimi götürdüyü PK pulemyotunu götürüb kəşfiyyat dəstəsinə qoşulur. Bir azdan düşmən tankları aramsız atəşə başlayırlar. Bizimkilər geri çəkilmək əmri alırlar. Cəlal yolda sürücüsüz təcili yardım maşını görür. O, yaxşı sürücü idi. Yaralıları onun içinə mindirirlər. Cəlal sükan arxasına keçir. Ermənilər maşını gülləyə tuturlar. Cəlal 2 ayağından, sol qolundan, böyründən ağır yaralanır. İki nəfər yoldaşı onu birtəhər üzümliyə aparırlar. Cəlalı burada qoyub kömək gətirmək üçün arxaya gedirlər. Bir saatdan sonra düşmənlər irəliləyib həmin ərazini ələ keçirirlər. İki gün sonra Azərbaycan ordusunun əsgərləri əks-hücuma edib kəndi düşmənlərdən təmizləyirlər. Dostları Cəlalı qoyduqları yerdə tapa bilmirlər.

Cəlalın anasının, qardaşları Fazilin, Füzulinin, bacılarının hələ də gözləri yolda, qulaqları səsdədir.

Vətən uğrunda şəhid olanlar heç vaxt ölmürlər.

Dövlətimiz Cəlal Qurbanovun xatirəsini əbədiləşdirmək üçün işlədiyi metropolitenin deposunda onun büstünü ucaltmışdır.

QISA DÖYÜŞ YOLU

Mirzəyev Zöhrab Mirzə oğlu 1974-cü ildə Vedibasarın Şidli kəndində anadan olmuşdu. 1988-ci ilin dekabrında onun da valideynləri doğma yurdu tərk edərək Azərbaycana üz tutmuş, Bakıda məskunlaşmışlar. Zöhrab hələ Xətai rayonundakı 116 saylı orta məktəbdə oxuyarkən intiqam hissi ona güc gəlmiş, xəlvətcə evdən qaçaraq döyüş bölgəsinə getmişdir. Yaşının az olmasına görə o, döyüşlərə buraxılmamış, arxada yaralalara kömək etmişdir. Zöhrab isə döyüşmək istəyirdi. Bir azdan onu geriye, Bakıya qaytardılar. Xocalı faciəsi ona rahatlıq vermirdi. Çingiz Mustafayevin çəkdiyi videoka-setlərə baxdıqca, özünü günahkar sayır, vuruşmaq istəyirdi. Atası onu özü işlədiyi “İstilik şəbəkəsi və su qızdırıcı qazanları müəssisəsinə düzəltmişdi. İş bi-ganə idi: fikri-zikri cəbhədə idi.

1992-ci il avqustun əvvəlində Zöhrab könüllü olaraq cəbhəyə yola düşdü. Könüllüləri aparan maşınlar Ağdama çatdı. Onları burada dəstələrə bölüb cəbhə xəttinə göndərdilər. Zöhrabgilin dəstəsi Gülablı-Yenikənd istiqamətində hərəkət etdi.

Düşmən toplarının səsi aydınca eşidilirdi. Onların bölüyü Gülablının girəcəyində mövqe tutmuşdu. Məqsəd Gülablını təmizləmək idi. Hücüm əmri verildi. Üç tərəfdən kəndə hücum başlandı. Ermənilər müqavimət göstərirdilər. İgid döyüşçülərimizin təzyiqinə tab gətirməyən düşmən geri çəkilməyə başladı. Döyüş qurbansız olmur.

İtkilərimizin sayı artmışdı. Artıq Gülablı kəndinin mərkəzinə bizimkilər nəzarət edirdilər. Zöhrab quş kimi uçurdu. Onun şəxsi hesabında 6 öldürülmüş erməni əsgəri vardı. Ermənilər üzümlüyə dolmuşdular. Zöhrabgil ermənilərə zərbə vurmaq üçün məktəbin alt tərəfinə keçdilər. Birdən onlar ermənilərlə üz-üzə gəldilər. Hər iki tərəfdən avtomatlar şaqqıldadı. Ermənilərdən ikisi yıxıldı. Zöhrab da yerində səndələdi və üzü üstə yerə çökdü.

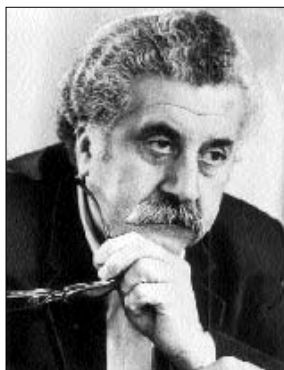
Güllə onun qarnından dəymişdi. Zöhrab son gücünü toplayıb dostu Asimə dedi: “Yalvarıram, mənim meyitimi Bakıya aparın. Atam, anam qoy ağlasınlar, çünki onların uşaq sandıqları Zöhrab ermənilərdən intiqam aldı”.

1992-ci il avqustun 15-də Zöhrab Gülablı-Yenikənd uğrunda gedən döyüşlərdə həlak oldu. İndi Zöhrab Bakının ən uca yerində-müqəddəs Şəhidlər Xiyabanında uyuyur. Allah rəhmət eləsin.

H. İsmayıl

BUZ ÜRƏYİN NƏĞMƏSİ...

Fantastik povest

Fuad Tanrılı (Fuad Cəfər oğlu Tarverdiyev) 1932-ci ildə İrəvan şəhərində anadan olub. 1951-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin filoloji fakültəsinin jurnalistika bölməsinə daxil olub. 1955-ci ildə oranı bitirib. Əmək fəaliyyətinə 1957-ci ildə Azərbaycan Dövlət Televiziya və Radio verilişləri Komitəsində başlayıb.

33 il burada çalışıb. Kiçik redaktorluqdan Komitə Sədrinin Televiziya üzrə müavini vəzifəsinə qədər yaradıcılıq yolu keçib.

1964-cü ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin, Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. Respublikanın əməkdar jurnalisti fəxri adına layiq görülüb.

Bədii yaradıcılığa 1979-cu ildən başlayıb. Çoxsaylı nağılların, hekayələrin, nağıl-povestlərin müəllifidir. Kitabları çap olunub. Əsərlərində balaca oxucularını xeyirxahlığa, təmizliyə, dostluğa, əməksevərliyə səsləyir. Nəcib hisslər aşılayır. Ailəlidir, dörd övladı, beş nəvəsi var.

Orxan tini burulub çörəkçiyə tərəf addımladı. Mağazanın qapısından azca aralı, səkinin kənarında qəribə bir maşının dayandığını gördü. İndiyə kimi hələ beləsini görməmişdi. Maşınlarla çox maraqlanırdı. Şəhərdə olanların demək olar ki, hamısının markasını bilirdi. Bu, onların heç birinə oxşamırdı. Rəngi çəhrayı olmasaydı bəlkə də diqqətini cəlb eləməzdi. Qəribə idi... ona diqqətlə baxdıqca elə bil rəngi axır, xəfif-xəfif dalğalanırdı. Axdıqca da haldan düşür, tündləşir..tündləşir... və yavaş-yavaş əvvəlki həddinə qayıdırdı.

Orxan sehlənmiş kimi onun yanında ayaq saxladı. Bütün bədənini, damarlarında süzülən qanını, ürəyini bir istək bürüdü. Barmaqlarının ucları ilə maşını sıgallamaq, oxşamaq, tumarlamaq, örtüyünün sərinliyini duymaq istədi. Hələ bu nədir. Sanki iradəsindən güclü bir qüvvə qulaqlarına pıçıldadı:

- Nə durmusan?! Qapısını aç!.. İçərisinə tamaşa elə!..Bilirsən nə aləmdir?! Hə... hə..Ürəkli ol!!..- Maşın sanki onu sözsüz, dilsiz məcbur eləyirdi. - Kimi gözləyirsən?!..Özünü yupyumşaq oturacağımın üstünə at!..Sükanımı hərlə..Sür, sür mənii!..

Orxan uçundu. Ucları gizildəyən titrək barmaqlarını maşının pəncərəsinə toxundurdu. Və o dəqiqə həyəcan içərisində geri çəkdi. Qupquru qurumuş dodaqlarından özündən asılı olmadan üç-dörd kəlmə qopdu:

- Axı mən... hələ maşın sürə bilmirəm...
- Sürə bilmirsən, bilmə. Oturmağa nə var!
- Yox, özgənin maşınıdır. Görən olar. Səs-küy düşər. Elə bilərlər maşına nə sə eləmək istəyirəm.

- Ağciyər olma. Keç..keç içəri!..

Kimə yavaş-yavaş iradəsini yumşaltdı, qorxu, ehtiyat hissini əritdi. Başqa çür düşünməyə başladı. “Eeeee, nə ola bilər axı? Əzməyəcəyəm, sındırmayacağam. Təkcə baxacağam.. Gör bir sükanının yanında nə qədər əlvan düyməciklər, işarələr, cihazlar var? Adama gəl-gəl deyir!” O, əlini uzadıb qapının tutacağındakı düyməni basmaq istədi. Nə yaxşı ki... nə yaxşı ki, yanından keçən qonşuları onu səslədi...

- Vaayy, mən nə eləyirəm. Dəli olmuşam nədir?- Orxan elə bil yuxudan ayıldı.-Ağrımayan başımı cəncələ salmaq istəyirəm?! -Barmaqlarını tez qapıdan çəkdi. Bircə an, bircə saniyə ləngisəydi yəqin ki, maşının qapısını açıb sükan arxasında oturaqdı. O, başını qaldırıb baxışları ilə yoldan ötənləri sınaı. Maşının kimin olduğunu arayıb tapmaq istədi. Bəlkə tində dayananındır? ..Yox, onun belə maşını ola bilməz!..Bəlkə çörəkçidən çıxanıdır?... Yo-o-ox, belə maşın sahibi belə tezdən durub çörək almağa gəlməz!..Vay, babam çörək gözləyir. Mənsə avara-avara dayanıb fala baxıram. Gör nə vaxtdır evdən çıxmışam?!..

Dili desə də ürəyi onu yerindən tərpənməyə qoymurdu. Baxışlarını maşından üzə bilmirdi. Elə bil bunu maşının özü..qəsdlə, bilə-bilə eləyirdi. Onu bərkə-boşa çəkib sınayırdı. Gözlə görünməyən düynələrlə özünü bağlayırdı. Ağlını yavaş-yavaş dumanlandırırdı.

- Hə... hə... hünərin çatmır?! Başqa vaxt dostlarının yanında gücünlə, qüvvətinlə öyünürsən. Amma yox eeeee... zəifdən də zəifdən! Acizin birisən! Sərçədən də qorxaqsan. Ağciyərin biri ağciyər!..Gopçu, hələ adını oğlan qoyub!

Orxan başını silkələdi. Sonradan başağrısı gətirəcək bu yapışqanlı sözləri özündən uzağa qovdu. Dönüb iri addımlarla mağazaya sarı addımladı. Bayaقدan həndəvərində hərlənən şərdən uzaqlaşdı. Özünü çörəkçiyə necə hövlnak saldısa, satıcı şübhəli-şübhəli onu süzdü.

Qapıdan içəri girhagirdə Orxan yenə də dözməyib geriye, səkinin qırağında dayanmış maşına nəzər saldı. Maşın!..Maşın yox idi! Yeri bom-boş idi. Elə bil burada heç vaxt maşın dayanmamışdı!

Orxan özünü itirdi. Bir ayağı içəridə, o biri ayağı çöldə donub qaldı. Axı bu necə ola bilərdi?! Mağazaya sarı beş-altı addım atması çox olsa, çox olsa bir dəqiqə zorla çəkərdi. Bəlkə də az! Maşın hanı?! Onu nə vaxt işə saldılar, nə vaxt sürüb apardılar. Heç cıqırkı da çıxmadı, milçək vızıltısı qədər də olsun səs salmadı. Bəlkə məni qara basıb?! Maşın-zad olmayıb?!..Bəlkə yuxulu olmuşam... Gözümə belə görünüb?! Yox eeeee! Yuxulu-zad olmamışam. Bax bu....bu bar-

maqlarımla onun örtüyünü sığallamışam. Sərinliyi hələ də uclarından getməyib!!...Bəs...

Beynindən cavablarını tapa bilmədiyi bir yığın “bəlkələr.. niyələr” gəlib keçdi. Bir-birindən həyəcanlı, vahiməli..hə,hə, vahimə ilə dolu... Orxan o qədər kaxıxdı ki, bir çörək əvəzinə ikisini aldı. Özü-özünə danışa-danışa tini buruldu. Və... dumanlanan gözlərinin içində əlvən halqalar hərlandı, min-min saysız-hesabsız nöqtəciklər qığılcımlandı. Boğazında göynəyə-göynəyə nəsə düyünləndi. Nəfəsini təngləşdirdi. Kürəkləri bumbuz buzladı. Soyuğu dərisini üşüdə-üşüdə bədəninə yayıldı. Yıxılmamaq üçün divara söykəndi. Aman Allah! Sən özün kömək elə! Bu nədir?!..

Bayaqkı maşın düz darvazalarının qapısında dayanmışdı. Günün altında işım-ışım ışıldayırdı. Orxan hülqumundakı komu aşağı basmağa çalışdı. Udlağında qurbağa qalmış hacileylək kimi udquna-udquna irəlilədi. Bir istədi maşına tərəf baxmasın. Yerə baxsın, göyə baxsın, ağaclara baxsın... təki gözlərini ona sarı çevirməsin. Birdən ona elə gəldi ki... maşın narın-narın silkələnir. Mühərriki aramla saat kimi işləyir. Hər an yerindən qopub götürülməyə hazırdır. Sükanın arxasında da kimsə oturub ona göz-qaş eləyir.

Orxanı yenə vahimə basdı. Dəhşətə gəldi. Maşındakından qorxmadı. Yo-ox. Özündən qorxdı! Bəlkə dəli olur!.. Varlığını bir-birindən qara fikirlər, qorxunc mənzərələr bürüdü. Bayaqkından betər suallar onu sarsıtdı. Maşının yanından tək keçməyə ürək eləmədi. Yoldan ötən bir kişiye qoşulub addımladı. Darvazalarına çatan kimi özünü içəri atdı. Pillələri iki-iki birnəfəsə qalxıb zəngi necə basdısa, babası hövlnak qapını taybatay açdı.

- A bala, səni qovan var?! Zəngi niyə belə basırsan?

Orxan elə bil babasının dediklərini eşitmədi. Dinməzəcə içəri keçdi. Çörəkləri mətbəxdəki stolun üstünə qoyub eyvana qaçdı. Uçuna-uçuna küçəyə boylanırdı. Darvazanın qabağı boş idi. Maşın yenə ilim-ilim itmişdi.

... Məktəbə getmək vaxtı idi. Orxan hərdən bir şeyi bəhanə eləyir, ləngiyirdi. Əslində elə bir vacib işi yox idi. Sadəcə küçəyə tək çıxmaq istəmirdi. Tərslikdən qonşularından heç biri aşağı düşmürdü. Saat isə onu gözləmirdi. Hey əqrəblər yüyürür, qaçırdı. Azca da geciksəydi, məktəbə yubanacaqdı. Dostu İlqarqargilin qapıları açılıb bağlananda sanki dünyanı ona bağışladılar. Çantasını qapıb götürüldü.

İlqar da onu görməyinə sevindi. Yoldaşlı qoşa addımladılar.

Darvazanın qabağı boş idi. Orxan ətrafa boylansa da heç nə görmədi. Çiyindən ağır yük götürüldü. Arxayınlaşdı.

Yollarını bağın içindən saldılar. Bu ən qısa, kəsmə yol idi. Ətraf sakit, səsiz idi. Hamı hara isə tələsirdi. Amma Orxanın ürəyinin içi səksəkə ilə dolu idi. Hələ də əməlli-başlı özünə gələ bilmirdi. Fikri hey hərələnib-fırlanıb o qəribə ma-

şının üstünə qayıdırdı. Doğrudan o nə idi? Nə oyun idi səhər-səhər başına gəl-di? Dalaşqan, vuruşqan, özünü öyən olsaydı başqa məsələ. Elələrinin ətrafı hə-mişə qalmaqallı olur. O isə... sakitliyi, arxayınçılığı sevir. Di gəl ki, cəncəl-cən-cəl işlər həmişə gəlib onu tapır. Dostu da o qədər çox deyil. Barmaqla saya bi-lər. Ən yaxını, yaxşısı İlqardır. Su axar çuxurunu tapar. O da özünə oxşayırdı. Şit-şit zarafat eləməyi, qıy çəkə-çəkə, səs-küylə oynamağı sevmir. Bəs..bəş on-da niyə o maşın iki dəfə yolunu kəsdi?!

Orxan özünə ürək-dirək verməyə, başına gələnlərin bilərəkdən yox, təsadü-fən olduğunu götür-qoy eləməyə çalışırdı. Qərribə adamam eeee... Niyə vəlvələ-yə düşmüşəm? Soğan yeməmişəm ki, içim göynəsin. Bəyəm şəhərdə bir-birinə oxşayan maşın azdır?! Nə qədər istəyirsən var! Tində ikicə dəqiqə dayansam əl-lisini sayaram... Ehtiyatlı olmaq yaxşıdır. Amma mənim qədər yox. Lap ağ elə-mişəm. Hər şeydə bir qəmbərqulu axtarıb... xoflanıram. Ay, bu niyə belə oldu, niyə belə gəldi, niyə belə getdi? ..Niyə yoldan ötənlərdən biri mənə çəpəki bax-dı?!...

Və yavaş-yavaş sakitləşməyə başladı. Keyfi lap duruldu. Ürəyinə qərribə bir arxayınlıq çökdü. Amma... dad bu “ammaların” əlindən... İlqarla səkiyə təzəcə çıxmışdılar ki, başına az qala bir qazan su tökdülər. Maşın... maşın yolun kə-narında dayanmışdı. Bu an Orxanı çuğlayan hissləri dünyada heç kim... heç kim duya bilməzdi. Təkcə özü... özü nə hala düşdüyünü bildi. İlahi! ..Daha heç bir şübhəsi qalmadı. Maşın təkcə onu izləyir. Hər addımını güdür... Hara get-diyini ondan yaxşı bilir... Qarabaqara dalınca gəlir! Ən dəhşətlisi odur ki... gə-lib düz yolunun üstündə dayanır. Kor-kor, gör-gör!..

Tərslikdən bu işlərdən xəbəri olmayan İlqar ondan ayrıldı. Orxan maşınla üzbəüz qaldı. Tək, köməksiz. Çarəsizlikdən geri qayıtdı.

- Hara?..hara?-Yenə qulağının dibində kimsə pıçıldadı.-Səhərdən dalınca dolanıram. Sənsə... .aradan çıxmağa tələsirsən. Qaçırsan!..

- Çox lazımsan mənə!..Əl çək! Səndəki səndə, məndəki məndə. Xudahafis!..

- Vay allah, nə qərribə oğlansan, yaxın gəl. Yeməyəcəyəm ki, səni. Heç səni belə bilmirdim...

-Mə-ni-iii?!.. Sən kimsən ki, məni tanıyasan. Biləsən, ya bilməyəsən.

Orxan canavara tuş gələn dovşan kimi sarsıldı. Addımlarını yeyinlətdi. Hı, harası idi! Maşının qapısı musiqi çala-çala açıldı. İçəridən elə Orxanın özü boy-da oğlan çıxdı. Əlini havada oynada-oynada onu salamladı.

UNUDULMAYANLAR YAŞAYIRLAR

ANAMA MƏKTUB

Bu ay pul göndərmə, əzizim Ana,
Qəzətdən qonorar almışam dünən.
Verərsən balaca bacımçün dona,
Bəsimdir bir aylıq, yaşayaram mən.

Sənə həsr etdiyim “Ana” şerimi,
Oxuyub redaktor bəyənilib, Ana.
Kövrəlib bir keçmiş tələbə kimi,
İkiqat qonorar yazıbdı ona.

Yazmadım dünyanın möcüzəsini,
Yazdım ürəyimin hərərətini.
Sənin təndirinin küt getməsinə,
Sənin çörəyinin bərəkətini.

Ay Ana, evimin alovu-odu,
Hördüyün corabın istisi olub.
Yazdım ki, nur tökən dağlar buludu,
Bizim bacamızın tüstüsü olub.

Səbr elə, pis günün ömrü çox olmaz.
Sən məni böyüdüb yetirdin başa.
Qonşular demişkən, o topdağıtmaz
Evimiz sığışar indi fərmaşa.

Varınsa bir qədər əvəlik göndər,
Qurtarıb kəkotum xeyli vaxt olar.
Dünən yoldaşlarım istəyibdilər,
Biri soyuqlayıb, öskürəyi var.

Bir də yadındamı, pay göndərmişdin,
O qızın ad günü olacaq, Ana.
Bir cüt əlcək hörüb göndərsən ki,
Üzümə tutulğac aparım ona.

AY EL QIZLARI

Qaraqaş, qaragöz, alyanaq olan,
Sizə qurban olum, ay el qızları.
Qəlbimə nur saçan bir çırağ olan,
Üzə qurban olum, ay el qızları.

Hər sözü-söhbəti bir şərbət olan,
Varı hörmət olan, məhəbbət olan,
Sevgisi tükənməz səadət olan,
Qıza qurban olum, ay el qızları.

Yar məndən küsəli az qalır ilə,
Ömrümün karvanı yetir mənzilə.
Siz deyin, qoy versin bir öpüş ilə
Cəza, qurban olum, ay el qızları.

Dünən toyda gördüm o nazlı yarı,
Gözəllərdi dörd yanının hasarı,
Cavab göndərmədi, göndərsin bari
Qəza, qurban olum, ay el qızları.

Dedim. bir çıx oyna, “yox”-dedi mənə,
Ona çox yalvardım, yox dedi mənə.
Saz dilə gələndə “bax” dedi mənə,
Saza qurban olum, ay el qızları.

Bilmirəm bu dərdi söyləyim kimə,
Oturub min nazla könül təxtimə,
Tale o dilbəri mənim bəxtimə
Yaza, qurban olum, ay el qızları.

Bir zaman söz verdi, “səninəm”-deyə,
İndi intizarda qoyubdu niyə?
Oğul istəyir ki, bu naz-qəmzəyə
Dözə, qurban olum, ay el qızları.

Alı Mustafayev

SÖZÜN ÖMRÜ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Erməni qılınc sıyırıb Qarabağın yarından çoxunu qamarlayanda bizim erməni xislətli rəhbərlərimiz ehtiyat edib bəzi materialların efirə getməsinə razılıq vermirdilər. O vaxt Alının da süjetlərinin, verilişlərinin bir çoxu qayçılandı. Bu dönüklüyə, satqınlığa ürəyi tab gətirmirdi. Təsəllisi oxucu nəfəsinə həsrət misralar oldu:

*Deyirlər ki, polad sınar, əyilməz,
Yaxşı kişi söz götürüb söyülməz.
İstəməsən, dəmir heç vaxt döyülməz,
Qəzəblənsəm od püskürər külümdən...*

Lalə indi yana-yana deyir ki, son vaxtlar səfərə getmək istəmirdi, illah da ki, təyyarəyə, vertolyota minmək adı gələndə qanı qaralırdı. Bakıya gələndən bəri onun-bunun evində kirayədə qalmaqdan bezmişdi, biz evləndəndən sonra da mənzil məsələmiz müşkülə düşmüşdü. Axırda hirsələndim ki, daha bəsdə, fikrin-zikrin işidir, verilişdir, süjetdir, bir az da ailən, balaların barədə düşün. Soruşurlar ki, Lalə, eviniz şəhərin hansı küçəsindədir, utanıram deyəm ki, hələ mənzil almaq xoşbəxtliyi nəsib olmayıb bizə. Çox dedim, susdu, dözdü, dözdü, axırda getdi kimlə-rinsə yanına, hamı tanıyırdı axı, ev aldı. Ancaq heç yazıq əməlli-başlı yaşamadı o evdə, doyunca yaşamadı o mənzilində.

Qarabağa gedəndə qulağım qalırdı səsdə, - deyir Lalə. Salatın həlak olandan sonra səksəkədə idi ürəyim. Ona görə də gizlədirdi çox vaxt gedişini. Deyirdi Qazaxa gedirəm, Tovuz, ya Ağdamı səfərimiz.

...Son gedişindən səhər işə gələndə xəbər tutduq. Dedilər ki, ezamiyyətə gedib-siniz. Hara, nə üçün, niyə getmişdiniz, dəqiq bilən yox idi. Səhər tezdən maşın sizi təyyarə meydanına aparmışdı. Axşam işdə görüşmüşdük, Qazax-İrəvan görüşləri barədə böyük veriliş hazırlayırdın. Deyirdin ki, gərək təcili bitirəm montajı ki, sabah, ya biri gün efirə getsin.

Sonra Osman Mirzəyev rəhbərliyə zəng edib deyib ki, Qarabağa gedirik, yaxşı olar ki, Alı da çəkiliş qrupu ilə gəlsin aeroporta. Ona bildiriblər ki, Alının əlində təcili işi var, bəlkə başqa adam göndərək, yazıq Osman müəllim israr edib ki, dövlət katibi Tofiq İsmayılovun xahişidir bu. Sabah uzaq başı axşama qayıdıb gələcəyik...

O müdhiş 20 noyabr gecəsi “yalandı, yalandı bu xəbər” naləsi ilə gündəliyimə ikicə misra yazdım: vertolyotu partladıblar. Xalqımın ürəyinə təzədən dağ çəkdi-lər: igidlərimiz, ərənlərimiz, başbilənlərimiz quş olub bircə andaca uçub getdilər... İsmət də, Tofiq də, Məhəmməd də, Zülfü də, Osman da, Vaqif də, sənin adını ya-za bilmədim bu sıraya. İnanmadığımdan belə elədim, qəfil qara xəbərin şərindən qorunmaq üçün vərəqləri geri çevirdim. 1991-ci ilin 20 yanvarında qaraladığın sətirlər oda, alova çevrilib üz-gözümü qarşıtdı. Nə vaxt dolmuşdu bu haray qəlbi-nə?

*Yanmadım ömrümdən keçən günlərə
Baxıb məzarında solan güllərə,*

*Söykəyib üzümü qərənfillərə,
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən...*

Bu sənin fəryadın idi, Ah! Şəhidlərimizin ildönümündə qəlbinin göynərtisini şə-rə çevirdin, heç vaxt “səni sevirəm, Vətən!” hayqırmadan bu başibəlalı torpağın günahsız qurbanlarına ağı yazdın:

*Dünyanın sükutu bu daş qəfəsdə,
Köksümdə qövr edib çıxqıran səs də.
Toy libası geymiş bu qəbrin üstə
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən...*

Ömründən keçən günlərə özün yanmasan da taleyin gərdişi, xalqı göz görə-gö-rə düşmən qabağında qoyanların əməlləri yandırdı səni, belə olanda üzünü ulu ya-radana tutdun:

*Bu qəlbim ovunmaz sınıq saz kimi,
Dərd də gülə-gülə gəldi yaz kimi.
Allaha, tanrıya etiraz kimi
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən...*

Şair, jurnalist qardaşım, sazla baş-başə dayananda dünyanın ən kövrək uşağı kimi saf, təmiz, sadə görünən əzizim, sən bundan başqa gücün nəyə, kimə çatır-dı ki? Allaha etirazın, tanrıya bozarmağın da elə bu gücsüzlüyün qılgıcımı idi. Alı-şıb yanan qəlbinə nə qədər təsəlli arasan da, tapa bilmədin, özün-özünə tapındın, haqqa tapınan kimi.

*Bir imiş mənası toyun, yasın da:
Bu qara zülmətin ağ libasında,
Durub haqq evinin astanasında,
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən...*

Mənim ərköyün, tez alışıb tez də sönən, olduğu kimi görünməyi və göründüyü kimi olmağı bacaran məsləkdaşım! Axı niyə qəlbinə dolan o güman dumanını qovmağa cəhd eləmədin? Sən ki yıxılanın qolundan tutmağı, ağlayanın göz yaşını silməyi, ümitsizə təsəlli verməyi bacarardın. Niyə dedin ki:

*Al qanlar töküldü bu torpaq üçün,
Çarmıxa çəkildi Alı haqq üçün
Bu qəmdən silkinib yaşamaq üçün
Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən...*

Belə getsə, bizim qəmdən silkinib çıxmağımız qalacaq qiyamətə. Belə getsə, bu torpaq hələ çox övladımızın qanına boyanacaq, hələ neçə-neçə igidimiz, ərənimiz düşmən gülləsinə nişangah olacaq! Bir də axı niyə qəfil deyirəm-məkrli düşmənin hiyləgər havadarı olandan sonra plan cızıb tor qurmağa nə var ki...

Qoşaram qəm cütünü...

...Özümə dərd əkərəm - deyib bizim qəlbi bala həsrətli, sinəsi övlad dağlı anaları-mız. Görəsən niyə qəm cütünün dərd toxumu tükənmir bu yurdda. Bir qarışqanı be-lə ayaqlamağa ürək eləməyən oğullarımıza niyə qıyır tanrı... Bəlkə, bəlkə... illərdən bəri üz döndərüb, baş götürüb qaçdığımız günahlarımızdı qarabaqara izləyir bizi...

Bəlkə dayaz yaddaşımızın ağırlı səhifələrinin pozulmuş misralarıdır bunlar, qəfil bir payız yağışından təmizlənilib, aydınlaşıb, oxunmağa başlanıb.

Qoşaram qəm cütünü... Niyə, gözü yaşlı, dili ağılı-bayatılı, bu millətin, bu xalqın xəmrini göz yaşı ilə yoğurmaq üçün dərd zəmisini becərməyimi buyurub allah! Niyə bu xalq yaranımından üzü bəri itirə-itirə gəlib, dilinə gətirmədiyini muğamlarına köçürüb, gözündən boylanalar bayatılarından, ağılarından boy verib?

Eləmi dərdə Kərəm... Bu xalqın böyüklüyünə bax, Allah! Dərdinə şükür edir, qüssəsi ilə barışır. Sonra dönüb yenə üzü bozaran göylərə əl uzadır, tanrısının qarğısını alın yazısı, tale qisməti bilir. Ümid yeri saydığı Allahın qadirliyinə, ululuğuna bel bağlayır. Səninlə mübahisəmiz elə bu tarazlıq tərəzisinin gözü əyləndə, nəhaq haqqı basanda başlanardı, Alı! Deyərdin ki, dünya gözəldi, onu insanları korlayan. Deyərdin ki, insan kərək ürəyi istəyən kimi yaşaya, kef çəkə... Deyərdim ki, bəs sən niyə o kefin əvəzinə qəlbini əzablara tuş etmişən, niyə illərdən bəri məzuniyyətini də işdə keçirirsən... Gülürdün: eh mənim yazımı yazan belə yazıb.

Son bir ayda sənin səsinə ancaq efirdən eşidirdim. Gah sessiyada olurdun, gah dəhliz boyu montaj otaqlarından birinə tələsən görərdim səni. Gah da soragını rayonlardan alırdım. İcevandadır, Qazaxdadır, Goranboydadır... Sonuncu səfərdən sən göydə olanda xəbər tutdum. Amma bu qəfil gedişinin məqsədi, bu gün də mənə qaranlıqdı...

Axı, sən noyabrın 21-də danışıkların növbəti mərhələsindən reportaj hazırlamaq üçün gələcəkdin... Üç saatlıq verilişin montajı gecə yarı qurtarmışdı, səhərsə...

...Qərənfillər sənin söz səngərin- yazı stolunun üstündə güllə yağışına döndü...

...İşdən talonla aldığı üç kiloqram düyü stolunun yeşiyində qalıb. Evə aparmağa vaxtın olmayıb.

...Oğlanlarına deyirdin ki, kəpənəklərin qanadını əzməyin...

...Körpə Özalının qonaqlığı üçün bizim başımızı “sağlıq olsun” kəlməsi ilə yozurdun...

...Ulu Hörmüzü yatmış ruhları oyandırmağa çağırırdın...

...Deyirlər torpağın üzü soyuqdur... Bəs bizim yaddaşımızın soyuqluğu necə, unudacağımı bu dəhşəti, xalqımızın bu faciəsinidəmi yadırgayacağıq?

...Metronun pilləkənlərindən enən uşaqlar üzü aşağı dəmir pul diyirlədirlər...

...İş yoldaşımız Vasif sənin bağışladığın qələmlə yazır: -Ermənilərin Qarabağa təcavüzü davam edir...

Şəhidlər Xiyabanında bir ana boş qəbrə baxıb nalə çəkir:

Qoşaram qəm cütünü,

Özümə dərd əkərəm...

Səni tanıyanlarsa, Şəhidlər Xiyabanında sıraları sıxlaşan məzarlara baxa-baxa pıçıldayırlar:

Allaha, tanrıya etiraz kimi,

Dəli bir ağlamaq keçir könlümdən...

TELLİ PƏNAHQIZI

Əziz ƏLƏKBƏRLİ,

filologiya elmləri namizədi:

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN ERMƏNİLƏŞDİRİLMƏSİ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Azərbaycan K (b)P MK katibi M.C.Bağırovun və Ermənistan K (b)P MK katibi Q.A.Arutyunovun “Ermənistan SSR” ərazisindəki azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-ə köçürülməsi xahişi ilə 10 dekabr 1947-ci il tarixdə İ.V.Stalinə ünvanladığıları məktubdan heç iki həftə keçməmiş 23 dekabr 1947-ci ildə İ.V.Stalin “Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” 4083 sayılı qərarı imzalayır.

100 min nəfər insanın doğma yurd-yuvasından guya könüllülük əsasında, əslində isə zorla köçürülməsini, daha doğrusu, deportasiyasını nəzərdə tutan belə ciddi sənədin bu qədər tələskənliklə hazırlanıb imzalanması niyyətin məkrliliyini ilk baxışdaca ortaya qoyur. Sənədlə tanış olub, onun mahiyyətini dərk etməyi oxucunun öz ixtiyarına buraxaraq həmin qərarı olduğu kimi oxuculara təqdim edirik:

SSRİ NAZİRLƏR SOVETİ QƏRAR № 4083

23 dekabr 1947-ci il

Moskva, Kreml.

Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında

SSRİ Nazirlər Soveti qərara alır:

1. 1948-1950-ci illərdə Ermənistan SSR-dən 100 min kolxozçu və başqa azərbaycanlı əhali könüllülük əsasında Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülsün; onlardan 10 min nəfər - 1948-ci ildə, 40 min nəfər - 1949-cu ildə və 50 min nəfər -1950-ci ildə.

2. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə tapşırılsın:

a) kolxozçular və digər azərbaycanlı əhali arasında Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülənlərə dövlətin yaratdığı şərait və verdiyi güzəştlər barədə izahetmə işləri təşkil edilsin;

b) kolxozların köçkün-kolxozçulara, onların yola düşməsinə 10 gün qalmasından gec olmayaraq, qazandıqları əmək günlərinin kolxozların

istehsalat planları ilə nəzərdə tutulmuş ölçülərdə haqq-hesabı təmin edilsin;

v) köçkünlərin şəxsi istifadəsində olan bütün əmlakın, mal-qaranın və quşların daşınması təmin edilsin.

3. Nazirliklərin və baş idarələrin, idarə və müəssisələrin rəhbərlərinə bir vəzifə olaraq tapşırılsın ki, Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçən şəxsləri işdən azad etsinlər.

4. Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürüləcək azərbaycanlı əhali üçün aşağıdakı güzəştlər müəyyən edilsin:

a) köçürülən hər ailəyə 2 ton ev əşyası və kənd təsərrüfatı heyvanlarını aparması üçün dövlət hesabına pulsuz gediş təmin edilsin;

b) Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürüləcək kolxozçulara, məcburi süd tədarükü üzrə güzəşt istisna olmaqla “Kənd təsərrüfatında köçürmə işləri üzrə güzəştlər haqqında” SSRİ Mərkəzi İcraiyyə Komitəsi və SSRİ Xalq Komissarları Sovetinin 1937-ci il 17 noyabr tarixli 115/2043 nömrəli qərarı şamil edilsin;

v) köçmə zamanı köçkünlərin ailələrinə qaytarılmamaq şərti ilə ailə başçısına 1000 manat və ailənin hər bir üzvünə 300 manat məbləğində müavinət verilsin;

q) Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülmüş ailələrin məskunlaşdığı yerlərdə ailə başçısına 1,5 sentner və hər bir ailə üzvünə 0,5 sentner nəqd hesabla ərzaq taxılı satılsın.

5. Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülən azərbaycanlı əhaliyə, məskunlaşacağı yerlərdə mübadilə qəbzində əsasən həmin miqdarda məhsul və mal-qara almaq hüququnu saxlaması ilə, tərk etdikləri yerlərdə tədarük təşkilatlarına kənd təsərrüfatı məhsullarını (taxıl, kartof), habelə karantin şərtlərinə görə daşınması qadağan edilmiş mal-qaranı təhvil verməsinə icazə verilsin.

6. Kənd təsərrüfatbanka tapşırılsın:

a) Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülənlərdən ehtiyacı olanlara ev tikmək və həyətyanı tikinti üçün 20 min rubl məbləğində kreditin alındığından 3 il sonra başlayaraq 10 il müddətində ödəməklə kredit verilsin;

b) ehtiyacı olan köçkünlərə hər ailəyə, ssuda alındıqdan sonra, üçüncü ilindən başlayaraq ödənilməklə mal-qara almaq üçün 3 min rubl məbləğində uzunmüddətli ssuda verilsin.

7. Dəmir Yolları Nazirliyinə bir vəzifə olaraq tapşırılsın:

a) Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinin sifarişləri əsasında azərbaycanlı əhalinin, onların əmlakının və mal-qarasının Azərbaycan SSR-ə

daşınması xüsusi düzəldilmiş eşalonla dezinfeksiya edilmiş və avadanlıqla təchiz olunmuş vaqonlarda təmin edilsin;

b) köçkünlərin köçdükləri yerlərdə vaqonlara görə ödəniş tutulmadan Dəmir Yollar Nazirliyinin, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin təsdiq etdikləri qrafik üzrə Yollar İdarəsi vaqonların göndərilməsini həyata keçirsin. Azərbaycanlı əhalinin daşınmasına görə pul hesabı Dəmir Yol İdarəsi tərəfindən təqdim edilmiş hesabdən mərkəzləşdirilmiş şəkildə həyata keçirilsin.

8. SSRİ Səhiyyə Nazirliyinə tapşırılsın ki, çıxış yerlərində bütün köçkünlərin tibbi müayinədən keçirilməsini və onlara yol boyunca tibbi-sanitar xidməti göstərilməsini təmin etsin.

Eşalonu müşayiət etmək üçün tibbi personal və lazımi dərman ayrılınsın.

9. SSRİ Maliyyə Nazirliyinə tapşırılsın ki, Azərbaycan SSR-nin 1948-ci il büdcəsində Ermənistan SSR-dən azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-ə köçürülməsini təmin etmək üçün lazımi xərcləri nəzərdə tutsun.

10. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə tapşırılsın ki, Ermənistan SSR-dən köçürülən əhalinin Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülməsini və yerləşdirilməsini təmin etmək üçün bu qərarın icrası ilə əlaqədar olaraq bir ay müddətində birgə konkret tədbirlər planı işləyib hazırlasınlar və onlar haqqında SSRİ Nazirlər Sovetinə məlumat versinlər.

11. Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə icazə verilsin ki, azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar onların boşaltdıqları tikililəri və yaşayış evlərini xaricdən Ermənistanla gələn erməniləri yerləşdirmək üçün istifadə etsinlər.

SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri İ.Stalin.

SSRİ Nazirlər Soveti İşlər

İdarəsinin rəisi Y.Çadayev.

(Davamı var)

FƏRMAN KƏRİMZADƏNİN YENİ ŞƏRİ

1990-cı illərin əvvəlləri idi. 1984-1987-ci illərdə təyinatla müəllim işlədiyim Qax rayonuna getmişdim. Rayonun keçmiş maarif müdürü, əslən Vedibasər mahalından olan (hazırda Qax rayonunun Turaclı kənd orta məktəbinin direktoru) Müzəffər Məhərrəmovla görüşdük. O, mənə 1988-ci ilin sonlarında görkəmli yazıçımız Fərman Kərimzadənin bir neçə günlüyə Qax rayonuna gəldiyindən (həmin vaxtlar qaçqınların məskunlaşması ilə bağlı F.Kərimzadə rayonlarda tez-tez olurdu), burada bir axşam çay süfrəsi arxasında ondan ermənilərin son vaxtlardakı haramzadalıqları haqqında bir şəer yazmasını xahiş etdiklərindən danışdı. Fərman Kərimzadənin elə oradaca birnəfəse yazıb dostlara oxuduğu, sonra da əlyazmasını onlara bağışladığı “Lənət” şəerinin bir nüsxəsini mənə verdi. Həmin şəer olduğu kimi oxuculara təqdim etməyi özümə borc bilirəm.

**Əziz Ələkbərli,
filologiya elmləri namizədi**

Şər ilk dəfə çap olunur.

Fərman KƏRİMZADƏ

LƏNƏT!

*Bir dəstə gül versən rüşvət sayarsan
Sənin o kəmfürsət çəminə lənət!
Varlı torpağıma göz dikən oğraş,
Sənin ot bitməyən dəminə lənət!*

*Yaman göz dikmişdin iki dənizə,
Yağı tək baxırdın gürcüyə, bizə.
Gözü dəniz bilən ümidinizə,
Dənizlərdə üzən gəminə lənət!*

*Məni də bilirdin biçarə, yağır.
Qarabağ etmişdi dilini yağır.
Fareldən yeyirdin, içirdin çaxır,
Lap sənin kefinə, dəminə lənət!*

*Adımı qoymuşdun köçəri, varvar.
Özün dağılmısan diyarbadıyar.
Hara soxulursan, a burnu xiyar?
Sənin daş qoyduğun himinə lənət!*

*Dolmamı götürdün, bir söz demədim,
Zurnamı götürdün, bir söz demədim.
Mənim şışliyimə “şaşlıq” demədin?
Sənin şorabana, deminə lənət!*

*Xalq bayram istəyir, səninki yasdır.
Əyninə geydiyin qara libasdır,
Əbədi ağlamaq tək sənə xasdır.
Sevincin o yana, qəminə lənət!*

*Daşnaq igidlərin yarasındadır,
Daşnaq ömürlərin qarasındadır.
Daşnaq ayaqların arasındadır.
Daşnaq bayrağına , himninə lənət!*

*Bir kobud dilin var, bilmədin layla,
Hara soxulursan hayla-harayla?
Sevanı kor qoydun, məşğulsan ayla,
Ay sənin xeyirsiz elminə lənət!*

*Dırmandın dağlara kərtənkələ tək,
Kimi güclü gördün, tutdun kələ tək.
Sordun Moskvanı, sordun zəli tək.
Sənin artıq düşən yeminə lənət!*

*Nə deyə bilərsən sən Adam Mesə,
Sənə qiymət verir kəsədən-kəsə,
Tək birçə Puşkini salmırsan səsə,
Biclik torundakı ilmənə lənət!*

*Eçmiədzin qara bayquş yuvası,
Dünyanı korlayıb onun havası,
Allah eşidərmə diğa duası,
Vazgecin zilinə, bəminə lənət!*

*Yaman arxayındın Reyqan dayına,
Şults əmin yetmədi sənə hayına,
Qarabağ düşmədi sənə payına,
Biqeyrət dayına, əminə lənət!*

*Dağıldın dünyaya it unu kimi.
Murdarsan, iyrəncsən it yunu kimi.
Durmuşuq Qafqazın sütunu kimi,
Bütün dünyadakı cəminə lənət!*

Qax, 1988-ci il

MƏTİNLİK

Oğuz torpağının şöhrət tacı olan Vedibasara möhkəm iradəsi, əzmkarlığı, yenilməzliyi, vətənpərvərliyi ilə seçilən övladları həmişə başucalığı gətiriblər. Zəmanənin sınaq adlı məngənəsi onları nə qədər bərkə-boşa salsa da, sıxıb sınaqlardan çıxarsa da, onlar daha da bərkiymiş, mətinləşmişlər. Vedibasarın qəhrəman sərkərdəsi Abbasqulu bəy Şadlinskinin yaxın silahdaşı Eyyub ağa-nın oğlu Maqsud Hacıyev də məhz belələrindəndir. Sınaqlı, məşəqqətli, acılı-şirinin uzun bir həyat yolu keçən Maqsud müəllim bu gün Şəmkir Rayon Təhsil Şöbəsinə rəhbərlik edir. Onunla söhbətimiz çox şirin və məzsunlu alındı.

- Ötən əsrin 30-cu ilində Vedibasar mahalının Çimənkəndində anadan olmuşam. Siyasi cəhətdən çox ağır bir dövr olmuşdur. Kollektivləşmə adı altında camaata hər cür zülm edilirdi. On-on iki il əvvəl Abbasqulu bəy Şadlinski və tərəfdarları tərəfindən burunları ovulan ermənilər həmin günləri heç cür unutmur, min bir bəhanə ilə əvəz çıxırdılar. Ən asan yol isə həmin qəhrəmanların özlərinə “xalq düşməni” adını qoyub həbsxanalara salmaq, ailələrini isə Sibirə, uzaq Qazaxıstana, başqa yerlərə sürgün etmək idi.

Həmin dövrlərdə atam Vedibasar mahalında banditizmə qarşı mübarizə idarəsində sədrin müavini işləmişdir.

1937-ci ildə mən 1-ci sinifdə oxuyurdum. Bir-iki gün atam evə gəlmədi. Elə bildik ki, xidməti vəzifəsi ilə əlaqədar yenə İrəvana gedib. Üçüncü günü rayonun milis rəisi, yanında da beş-altı nəfər bizə gəldilər. Yaxşı yadımdadır, sentyabr ayı idi. Anam nə isə hiss elədi. Rəisi tanıyırdıq, evimizə gedib gələn adam idi. Oturub çay da içdilər. Atamı soruşduq. “Gələcək” dedilər. Bir azdan isə dedilər ki, eviniz axtarılmalıdır, siz sürgün olunursunuz. Evimizdə nə var idisə həyətə yığdılar və hərraca qoydılar. Ev əşyalarımızı dəyər-dəyməzinə satdılar. Bizə də icazə verdilər ki, adambaşına 1 pud (16 kq) vəş götürə bilərsiniz. Bizi maşına mindirib Dəvəli stansiyasına gətirdilər. Biz ora çatanda gördük ki, Musa Səttaroğlunun ailəsi də oradadır. Səhəri Yusif dayıgılı gətirdilər. Heç bir ailənin başçısı yox idi. Hamını klub adlanan bir otağa doldurmuşdular. Qadınlar ağlayırdı. Bizə deyirdilər ki, sizi aparıb Qara dənizə tökəcəklər. Üç-dörd gündən sonra bizi mal daşınan vaqonlara mindirdilər. Hər vaqona dörd ailə. Həmin gecə mənim atamı gətirdilər. Yusif dayı da gəldi, gəlməyənlər də oldu. Qatar yola düşdü. Hara getdiyimizi bilmirdik.

- Maqsud müəllim, yolda ölənlər olmadı?

- Əlbəttə, oldu. Ölənlərin sonrakı taleyindən xəbərimiz olmurdu. Deyirdilər ki, filan vəqonda adam ölüb. Gəlib götürürdülər. Onları dəfn edirdilər, etmirdilər, bilmirdik.

Təqribən bir aydan sonra Qazaxıstanın Cambul şəhərinə çatdıq. O vaxtı həmin şəhərin adı Mirzoyan idi. Bu həmin Mirzoyan idi ki, vaxtilə Azərbaycana rəhbərlik etmişdi, indi də Qazaxıstanın başçısı idi.

Bərk qar yağdı. Yük maşınlarının üstündə bizi Cambul şəhərində bir klubə gətirdilər. Bir həftə orada qaldıq. Sonra bizi Cambuldan 15 km aralıda yerləşən Sverdlov rayonunun Mixaylovka kəndinə gətirdilər. Hər ailəni bir rusun mal tövləsində yerləşdirdilər.

Bir qədər sonra valideynlərimizin tələbi ilə bizə məktəb açdılar. Nə qədər təəccüblü də olsa, erməni dilində. **(Həyatda insan ağılına yerləşməyən, insan qəlbinin dözə bilmədiyi hadisələr çox olub-daha bu ölçüdə yox. Türk övladını haqsız olaraq, zorla öz ata-baba yurdundan qovurlar, sürgün həyatında da onu erməni dilində oxumağa məcbur edirlər. Bu isə türk övladına qarşı edilən həm fiziki, həm də mənəvi soyqırımıdır - S.i.).**

Növbəti ili yenə valideynlərimizin şikayətindən sonra bizim rus məktəbində təhsil almağımıza icazə verdilər. Həmin ili Mirzoyanı işdən çıxartdılar. Şəhərin də, vilayətin də adını özünə qaytarıb Cambul qoydular.

- Maqsud müəllim, şübhə etmirəm ki, sürgünlük həyatı sizin üçün heç də hamar olmamışdır.

- Ağır, çətin günlərimiz çox olub. Lakin möhkəm xarakterlə, zəhmətlə, dözümlə biz bu maneələri dəf edə bilmişik. Atam Eyyub ağa bəy həyatı yaşayıb. Lakin Qazaxıstanda ailə-uşağını saxlamaq üçün kətməni götürüb üzüm bağlarında işlədi. Əllərinin içi qabar bağlamışdı, axşamlar vazelin sürtürdü. Zəhmətilə bizi yaşatdı, qoymadı ac qalaq. Yazda hər ailəyə əkin üçün yarım hektar torpaq sahəsi verdilər. Əkin-biçinlə, mal-heyvan saxlamaqla məşğul olan camaatımız öz varlıqlarını qoruyub saxlaya bildilər.

-Yaşlı camaat necə, bu çətinliyə dözə bildimi?

- Yaşlı adamlar yaşaya bilmədilər. Biri elə mənim ana nənəm, Məsmə xanım. Çox sağlam qadın idi, amma Cambulda bir-iki ay yaşaya bildi.

- Sizi Cambulda daha narahat etmirdilər ki?

- Mixaylovkada iki ay içərisində yenə 10-15 kişini tutdular. Getdilər, amma qayıtmadılar.

- Bu həyata uşaqlar necə dözürdülər?

- Uşaqlar tez-tez qanlı ishal xəstəliyinə tutulurdular. Ölənlər də az deyildi.

- “Xalq düşmənləri”nin övladlarına münasibət necə idi?

- Çox pis. Yaşca böyük rus uşaqları bizi yaman incidirdilər. Məktəbə gedib-gələndə elə gün olmazdı ki, bizə hücum etməsinlər.

- Bu işlərə dövlətin münasibəti necə idi?

- Dövlət bizi tanımırdı. Bizə “artıq adamlar” deyirdilər. Bir sözlə, bizi ora məhv etməyə aparmışdılar.

- Sizə nəzarət necə idi?

- Tez-tez evlərə gəlib yoxlayardılar. Deyirdilər ki, icazəsiz kənddən kənara çıxmaq olmaz. Milis idarəsində xüsusi şöbə vardı. İcazəni onlar verirdi.

Dövlətin bizə münasibəti pis olsa da, yerli camaatla münasibətlərimiz get-gedə yaxşılaşdı.

- Atanız Eyyub ağanın ziyalı olduğunu bilirik. Yəgin ki, sürgündən azad olmağınız üçün lazımı işlər görürdünüz.

- Atam dəfələrlə Stalinə, Malenkova, Mikoyana ərizələr yazırdı. Xidmətlərini sadalayırdı, günahsız sürgün edildiyini bildirirdi, doğma kəndimizə qayıtmağa icazə istəyirdi. Həmişə də eyni məzmunlu kiçik kart alırdıq: “Sizin məktubunuz aidiyyatına çatdırıldı”. Günlərin birində atamı Cambula çağırıb şifahi dedilər ki, sizi azad edəcəyik. Lakin alman-sovet müharibəsi başladığı üçün bu məsələ bağlı qaldı. Müharibədən sonra atam yenə yazdı, atamı yenə Cambula çağırırdılar və dedilər ki, sizi azad edirik, gedə bilərsiniz. Ancaq Vedibasara yox, Azərbaycana. Çünki sizin adamlarınızın hamısı ora köçürülmüşdür. Məqsəd isə aydın idi. Vedibasara da daxil olmaqla bütün Qərbi Azərbaycanın erməniləşdirilməsi siyasəti aparılırdı.

1949-cu ildə Şəmkirə gəldim. Bizdən sonra Musa Səttaroğlu, Pənah oğlu Məhərrəm, Yusif dayım da köçüb gəldilər. Atam bir həftə qalıb geri qayıtdı.

Həmin ili mən və ömür-gün yoldaşım texnikumu bitirmişdik. O vaxtdan bərabər işləyirik. Sonra mən ali təhsil almağa getdim. Üç il sonra atam gəldi.

Müəllimliyə həmişə məsuliyyətlə, vicdanla yanaşmışam. Şəxsi qabiliyyətim, aldığım tərbiyə, keçdiyim həyat yolu mənə imkan verdi ki, qısa vaxtda seçilə bilim. Əsil maarifçi kimi get-gedə hörmətim artırdı. Günbəgün yaşayışımız da qaydasına düşürdü. Hər ikimiz müəllim işləyirdik, əkin əkirdik, mal-heyvan saxlayırdıq. Xırda-xırda dolanışqı qurduq.

1971-ci il də raykoma işə dəvət etdilər. Sonra şəhər sovetinin sədri oldum. 1973-cü ildə Şəmkir Rayon Təhsil Şöbəsinə müdir qoydular. Həmişə yaxşı işimə görə təqdir edilmişəm, mükafatlar, medallar almışam. 1983-84-cü illərdə məlum “pərepiska” əməliyyatı ilə əlaqədar günahsız həbs edilsəm də, haqlı olduğumu sübut edə bildim. Yenidən öz işimə bərpa olundum. Bu gün də həmin vəzifədə çalışıram. Dörd oğlum bir qızım var. Hamısı ali təhsillidir. On üç nəvəm, üç nəticəm var. Eyyub ağanın nəslə yaşayır, törəyir, artır.

- Maraqlı söhbət üçün sağ olun.

**Söhbəti qələmə aldı:
Sərtib İslamoğlu**

1948-1953-cü İLLƏRDƏ VEDİBASAR MAHALI ƏRAZİSİNDƏN DEPORTASIYA OLUNAN AZƏRBAYCANLI KƏNDLƏRİ VƏ ONLARIN SONRAKI TALEYİ

VEDİ RAYONU ÜZRƏ

1. Əliməmməd-xaraba qalıb
2. Avşar-əsasən köçürülüb
3. Aşağı Ərmik- xaraba qalıb
4. Yuxarı Ərmik- xaraba qalıb
5. Kiçik Vədi-qismən köçürülüb
6. Böyük Vədi -əsasən köçürülüb
7. Goravan-erməniləşib
8. Daşlı-əsasən köçürülüb
9. Taytan-əsasən köçürülüb
10. Şıxlar- əsasən köçürülüb
11. Ağkilsə- xaraba qalıb
12. Yengicə- qismən köçürülüb
13. Qaralar- qismən köçürülüb
14. Şirazlı- qismən köçürülüb
15. Şidli- qismən köçürülüb
16. Xalisa- qismən köçürülüb
17. Dəvəli - əsasən köçürülüb

QARABAĞLAR RAYONU ÜZRƏ

1. Əzizkənd- - xaraba qalıb
2. Əliqırıq— xaraba qalıb
3. Əlimərdan— xaraba qalıb
4. Bağcacıq— xaraba qalıb
5. Bayburd— xaraba qalıb
6. Böyük Gilanlar— xaraba qalıb
7. Dəhnəz— xaraba qalıb
8. Gölciğin— xaraba qalıb
9. Daşnov— xaraba qalıb
10. Zimmi— xaraba qalıb
11. İmirzik— xaraba qalıb
12. İnqala— xaraba qalıb
13. Haxıs— xaraba qalıb
14. Hand— xaraba qalıb
15. Hortun— xaraba qalıb
16. Qaladibi— xaraba qalıb
17. Qaraqoyunlu— xaraba qalıb
18. Məngük— xaraba qalıb
19. Yellicə— xaraba qalıb
20. Heyranıs— xaraba qalıb

21. Şahablı-erməniləşib
22. Şuğayib— xaraba qalıb
23. Çimənkənd-əsasən köçürülüb
24. Cəfərli— xaraba qalıb
25. Seyid Kotanlı— xaraba qalıb
26. Kotuz— xaraba qalıb
27. Kolanlı— xaraba qalıb
28. Küsüs— xaraba qalıb
29. Gölaysor-erməniləşib
30. Çatmadağ— xaraba qalıb

1988-Cİ İLƏ QƏDƏR VEDİ RAYONUNDA MÖVCUD OLAN AZƏRBAYCANLI YAŞAMIS MƏNTƏQƏLƏRİ

Xalis azərbaycanlı yaşayış mən- təqəsi

1. Şiddi (Yeqeqnavan-1991)

Qarışıq yaşayış məntəqələri

1. Avşar
2. Arazdəyən (Yerasx-1968)
3. Armaş
4. Bayburd
5. Böyk Vədi (Vədi-1946)
6. Qaralar (Aralez-1978)
7. Daşlı (Daştakar-1968)
8. Dəvəli kəndi (Ararat k.-1935)
9. Dəvəli şəh. (Ararat şəh.-1947)
10. Yeni həyat
11. Yengicə
12. Kiçik Vədi (Pokr Vədi-...)
13. Taytan (Vanaşen-1978)
14. Xalisa
15. Çəmbərək (Surenavan-...)
16. Çimənkənd (Urdzadzor-1978)
17. Şampan
18. Şirazlı
19. Şıxlar (Lusarat-1978)

MƏHƏMMƏD PEYĞƏMBƏR NAMAZ HAQQINDA

“Fərz namazından sonra ən yaxşı namaz gecə yarısı qılınan namazdır”.

* * *

“Siz gərək gecə ayılasınız, çünki sizdən qabaqkı dindar adamlar belə edərdilər. Bu sizi Allaha yaxınlaşdırır, pis əməllərinizi yuyur və günahdan çəkindirir”.

* * *

“Kişi gecə arvadını oyadıb onunla birgə iki rükət namaz qılırsa, onların adları Allahı yad edən kişi və qadınların adları siyahısına yazılır”.

* * *

“Sizlərdən hansı birinizsə yatdıqda, Şeytan boynunuzun arxasında üs düyün vurur və hər düyünü bərkitdikcə deyir:- “Qarşıda uzun gecə var, yat”. Hər kim oyanıb Allahı yad etdikdə birinci düyün, təharət etdikdə ikinci düyün və namaz qıldıqda üçüncü düyün açılır. Və o, həmin günü gümrah cəhdlə və yaxşı əhval-ruhiyyə ilə başlayır. Əks halda isə əhval-ruhiyyə pis olur və onu tənbellik basır”.

Zəki İSLAM

NAMAZ

*Adəm babamızdan məşərə qədər,
Bəşərə qanundu, qaydadı namaz.
O elə gözəldi, elə şirindi,
Mömin bəndələrə paydadı namaz.*

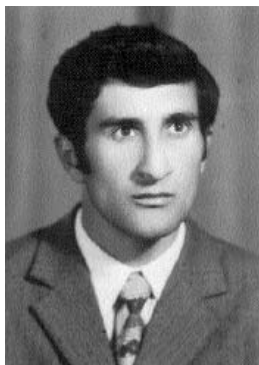
*Yunis peyğəmbərin balıq qarnında,
Namazı qəbuldu tanrı yanında,
Ərəsət mə'sərdə, Haqqı divanda,
Əldə varın varsa, faydadı namaz.*

*Həzrət Məhəmməddən, bizə əmanət,
Allaha yaxınlıq, həm də məhəbbət,
Gündəlik beş dəfə, on yeddi rükət,
Vaxtını keçirmə, saydadı namaz.*

*Əzan eşidəndə şad olur insan,
Paklaşır, saflaşır qəlbi durmadan,
Arzusu, niyyəti, səcdədə inan,
Sıldırım qayada, laydadı namaz.*

*İbadətin borcu yoxsa ömürdə,
Çıraqlar yeddi əza qəbirdə,
Zəki İslam, səbrin olsa de bir də,
Nə dəryada, nə də çaydadı namaz.*

Qurban İBRAHİM OĞLU

Vedibasar mahalı, Şidli kəndi

*Bu da bir taledir, bu da bir sınaq
Həyat gur çeşməli qaynar bir bulaq.
Çalış insan oğlu, yaşa, qur-yarat,
Dünya əbədidir, bizlərsə qonaq.*

* * *

*Mavi dəniz dalğalanır,
Qız-gəlinlər şırğalanır,
Kəhər atım yorğalanır,
Nə yatmısan, oyan könlüm,
Dərdi, qəmi duyan könlüm.*

NƏVƏ

*Nəvə nəslin davamı,
Nəvə tanrı payıdır.
Ötüb keçən uşaqlıq,
Nəvə ilə qayıdır.
İncədən incə nəvəm,
Dodağı qönçə nəvəm,
Böyü, görək toyunu
Bəzəyək xonça, nəvəm!*

İSTİSU

*Qayaları bir-birindən sıldırım,
Kəlbəcərin möcüzəsi İstisu.
Batar güneş, çaxar şimşək, ildırım,
Ağappaqdır, qaynar bulaq-İstisu!*

*Lalələr bəzəyi dağın, yamacın,
Gələr xəstə, burda tapar əlacın,
Sarılıb silaha, ora yol açın,
Gözü yolda, gözlər qonaq, İstisu.*

*Təbii saf sudur-içən sağalar,
İndi at oynadır orda dığalar,
Gəlersə ərənlər, sevinər dağlar-
Olar arxa, olar dayaq, İstisu!*

VEDİBASARIN DİALEKTOLOJİ LÜĞƏTİ

- qıvşımış** - çürümüş, iylənmiş
dizdayağı - təzə gəlinə oturmaq üçün verilən nəmər
züvcək - sürüşkən
züvmək - sürüşmək
kağ - alaq etmək
kalafa - xaraba
kədo - balqabaq
kərdi - lək
killikkə - ağac qabığında yumrulanıb qalmış şirə
kömbə - mağaza çörəklərinə verilən ad
küpə - kiçik küp
küflə - təndirə köməkçi hava yolu
göllək - sulu yer
gülbəsər - xiyar
gəvəzə - söyüşcül
genə - yenə
geymə - pencək
liğirs - içi xamırlı
öfkə - ağ ciyər
lobu - lobyə
lopbaz - özündən razı
ləlih olmaq - yorulmaq, əldən düşmək
lərc - yəni, hesaba alınmır
sözü dağ etmək - hər şeyi əvvəlcədən açıq danışmaq, şərtləşmək
tavdır - yəni, hesaba alınır
hiçqıraqlı Hüseyn - səliqəli geyinib gəzən
çərçi -saqqız növü
çərçil etmək - yormaq (çilingağac oyununda)
cılxa - təmiz
cəbərə - küləşdən toxunan zəmbil
şırqalanmaq - özünə bəzək-düzək gəlmək

Toplayanı: S. Məhərrəmov

SAZLI-SÖZLÜ GÖYÇƏNİN ŞAİR OĞLU

Xəlilov Məhərrəm Yunis oğlu (Məhərrəm Yunisoğlu) əslən Göyçəlidir. 1932-ci ildə Basarkeçər rayonunun Kərkibaş kəndində doğulub. İrəvanda texnikum bitirib. 1988-ci ilin noyabr-dekabr aylarında ulu Göyçənin dinc sakinləri silah gücünə erməni faşistləri tərəfindən qovularkən mahalı ən axıncı Kərkibaş kəndi tərk edib. Dekabrın 4-də ata-baba yurdunu tərk edən Məhərrəm Xəlilovun ailəsi Bakıya pənah gətirir.

Bu günlərdə Məhərrəm Yunisoğlu mənə bir məktəbli dəftəri göndərib. Onun yurd həsrətli şerləri ilə tanış olarkən o qənaətə gəldim ki, dəftərdəki poeziya nümunələri Göyçəli şairin Vətən sevgisindən, düşməne nifrətindən yaranıb. Sazlı-sözlü Göyçəmizin şair övladı Məhərrəm Yunisoğlunun şerlərindən bir neçəsini hörmətli oxucularımıza təqdim etməyi özümə borc bildim.

Əli Vəkil

GÖYÇƏ HAQQINDA

*Aman Göyçə yaralıyam,
Çox incidir yaram məni.
Səni qoyub qaçan gündən,
Bəyənməyir yarım məni.*

*Dərdindən olmuşam dəli,
Dolanıram ah-naləli.
O yerlərə çəkir məni,
Şirin arzularım məni.*

*Gəzirəm bekar-avara.
Həsərət qaldım o dağlara.
Küsmənəm çəkdirsən dara,
A gözəl diyarım, məni.*

*Qol-qanadı sınmış quşam
Əldən getdi Göyçəm, Şuşam,
Ağlamaqdan yorulmuşam,
Unutdu dostlarım məni.*

*Yunisöğluyam, əhli-halam,
Yaralanmış bir qartalam,
Fələk qoymur qanad çalam,
Bağlanıb yollarım mənim.*

QALDI

*Ay ellər, bu dərdə dözə bilmərəm,
Qədim, güllü Göyçə yağıya qaldı.
Laləli dağ, sərin çeşmə, göy çəmən,
Təkqulağın nəvəsi dığaya qaldı.*

*Pərən-pərən oldu el gözündə yaş,
Bacı yana-yana axtarır qardaş,
Ağ aşığın yurdu Qanlı, Kərkibaş,
Qapı-qapı un yığan yağıya qaldı.*

*Deyirlər küsübdür Ələsgər, Alı,
Zoddu Səməd ağa, Qlava Balı,
Tərənlar oylağı qoca Çalmalı,
Sara məskən oldu, qarğaya qaldı.*

*Seyid Bayram bir ah çəkdi dərindən
Elə bil ki, dünya qopdu yerindən,
Qurtara bilmədik şeytan şərindən,
Müqəddəs ocaq da yağıya qaldı.*

*Çaxırlı, Böyük ağa bir çanaq zərin,
Açdı ağzını, arxı qazdırdı dərin,
O, qeydinə qaldı susuz çöllərin,
Sağalması Hacı Nağıya qaldı.*

*O alınmaz qala nə tez alındı.
Tərən idim, qol-qanadım yolundu,
Bir ox dəydi, bağrım başı dəlindi,
Didərgin Məhərrəm sağ niyə qaldı?*

SIZQA BULAQ İDİM

*Sızqa bulaq idim, yolum bağlandı,
Çaya çatmaq üçün heyim qalmadı,
Uca zirvələrdən düşdüm aralı,
Nə guzeyim, nə güneyim qalmadı.*

*Bilmirəm nə idi fələyin qəsdi,
Nuh tufanı kimi bir tufan əsdi,
Kimini öldürdü, kimini kəsdi,
Dəymişim töküldü, göyüm qalmadı.*

*Millətim təkləndi, düşdü qovhaqov,
Alagöz gəlinlər, götürüldü girov,
Davasız verildi Dəlidağ, Murov,
Ağdam getdi, göz bəbəyim qalmadı.*

*Ağbirçək bir ana yolanda saçın,
Tökdü göz yaşını Qar-qarla, Xaçın,
Satıldı Kəlbəcər, Qubadlı, Laçın,
Harda qaldı Sultan bəyim gəlmədi?*

*Məhərrəm deyir; yaylaqlarım varıdı,
Can yarıdan mərd dostlarım varıdı,
Göyçə adlı bir diyarım varıdı,
Əldən getdi, heçcə nəyim qalmadı.*

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№11 (11) 1 - 15 avqust 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

Zaur VEDİLİ

OXUCU SÖZÜ

İnsanlığın qorxunc xəstəliyi olan unutulmuşluğumuzdan istifadə edən düşmənlərimiz zaman-zaman bizi ata-baba torpaqlarımızdan çıxara bildilər. Tale bizi sapand daşı kimi dünyanın müxtəlif yerlərinə səpələdi. Ailəlikdə Naxçıvan şəhərində məskunlaşmışıq. Başqa həmyerlilərim, qohumlarımız Azərbaycanın digər rayonlarında, Bakı şəhərində yerləşmişlər. Biri-birimizi yalnız məclislərdən məclislərə görə bilirik.

Bu günlərdə Tərtərdə idim. Orada “Vedibasar” qəzetinin nəşr olunmasından xəbər tutdum. Sevincimdən bilmədim ki, yerdəyəm, ya göydə. Neçə illər idi ki, bir gənc ziyalı kimi mənə bir məsələ narahat edirdi: qədim torpaqlarımız, bu torpağa şan-şöhrət gətirən igidlərimiz, ziyalılarımız, sadə adamlarımız haqda olan bilgilərimiz get-gedə unudulur, yaddan çıxır. Bütün bunları tarixə çevirən, gələcək nəsillərə ötürə biləcək bir mətbu orqanın yaranmasının vacibliyi heç vaxt yadımdan çıxmırdı. “Vedibasar” qəzeti məhz belə tarixi tələbatı həyata keçirmək üçün Allahın bizə verdiyi bir imkandır.

Mən bir saata yaxın qəzetin redaksiyasında oldum. Yaradıcı heyətin mənə göstərdiyi diqqət və qayğı nəticəsində özümü Xəlixə kəndində, Ata ocağında hiss elədim.

Ata ocağı

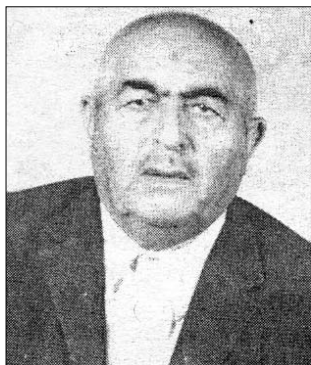
İnsan bu dünyada hara getsə də,
Ona müqəddəsdir ata ocağı.
Sənəsi üstündə qanqal bitsə də,
Yenə müqəddəsdir ata ocağı.

Ürəyim açılmaz nə vaxtdan bəri,
Qalıb yad əllərdə Vədi düzləri,
Yadına salırmı görənlər, bizləri,
İflid, şikəstdi ata ocağı.

Qürbətdə qızıldan olsa da evim,
Ləllə, cəvahirlə dolsa da evim,
Vətənsiz neyləyim, necə sevinim,
Qırılmış bir sədi ata ocağı.

Təzə ayrılısam da öz ocağımdan,
Ağrı papağından, Ağrı dağından,
Əmin ol bir gün də qayıtmağımdan
Mənə müqəddəsdir ata ocağı.

ƏSİL İNSAN

“Vedibasar” qəzetinin “El ağsaqqallarımız” rubrikasında çox hörmətli bir nəfər haqqında söhbət açacağıq. Həmin adam Bəhram Məmmədbağır oğlu Mahmudovdur. O, yaşadığı illər ərzində həmişə xalqla təmasda olmuş, elin ağır günlərində dərdlərini birgə bölüşmüşlər. O, uzun müddət kənd kolxozuna rəhbərlik etmiş, camaatın qayğısına qalmışdır.

Bəhram kişi 1902-ci ildə Vedibasar mahalının Şiddi kəndində anadan olmuşdur. Çox erkən atasını itirmiş, tərbiyəsi ilə əmisi Ələsgər Cəmil oğlu məşğul olmuşdur. Bəhram kişi uşaqlıqda mollaxana təhsili al-

mış, ancaq onu yarımçıq qoymuşdur.

Bəhram kişi Şiddi kəndinin ilk kolxoz sədrlərindən biri olmuşdur. O, 1938-ci ildən 1960-cı ilə qədər doğma kəndlərində təsərrüfata başçılıq etmişdir.

1941-1945-ci illər rus-alman müharibəsi dövründə rayonun bütün kəndlərində aclıq hökm sürürdü. Şiddi kəndinin torpaq sahələri çox idi. Onun əkin sahələri qonşu Xalisa, Avsar, Reyhanlı, Şirazlı, Alməmməd kəndlərinə qədər uzanıb gedirdi. Bəhram kişinin təsəbbüsü ilə kolxoz çoxlu taxıl əkir. Bunun sayəsində kənd camaatı o qədər də aclıq çəkmir. Kənd rəhbərliyi dağ kəndlərinin əhalisinə öz yardım əlini çox uzatmışdır. Bəhram kişinin səyi nəticəsində kəndin bir çox cavanları ölüm saçan müharibədən yayınmışdılar. Onun rayon və respublika rəhbərləri arasında böyük hörmət və nüfuzu vardı. Getdiyi bütün təşkilatlarda xalqın tələblərinin yerinə yetirilməsinə nail olmuşdur.

Bəhram kişinin şəxsi iştirakı ilə kolxozda əkilən bütün məhsullardan imkansız, yoxsul adamlara pay verilərdi. 1946-cı ildə Şiddi kəndinə elektrik xətti çəkildi. Bəhram kişinin və o dövrdə Vedibasar rayonunda yüksək vəzifədə işləyən azəri türklərin tələbi ilə evlərdə elektrik lampaları yanmağa başladı.

Bəhram kişi halallığı hər şeydən üstün tuturdu. Kənd cavanlarını əməyə alışdırır, alın təri ilə yaşamağa çağırırdı. Bəhram kişi səhər tezdən qırmızı atın belinə qalxar, sahələri bir-bir gəzər, işçilərlə bir yerdə olardı. Bəzən o, ayağına uzunboğaz çəkmə geyib suçulara kömək edərdi. Yorulmaq bilməzdi. Axşamdan xeyli keçmiş kolxoz idarəsinə gələr, briqadirlərlə söhbət aparar, göstərişlər verər, gecədən keçmiş evinə gedərdi. Yorulmaq bilməzdi.

Şiddi kəndi Arazın lap yaxınlığında yerləşirdi. Tez-tez Arazın daşması kəndə ziyan vururdu. Suvarma suyu çatışmırdı. 1950-ci illərdə Vədi Rayon İcraiyyə

yə Komitəsinin sədri işləmiş Hüseyn Məmmədovun təşəbbüsü ilə kəndin yerini dəyişmək, əhalini təhlükəsiz yerə köçürmək qərara alındı. Camaata torpaq sahələri paylandı. Əhali özünə təzə ev-əşik düzəltməyə başladı. Bəhram kişi kolxozla sədrlik etdiyi müddət ərzində demək olar ki, heç kim ondan narazılıq etməmişdir. Hər kəsi öz dilində dindirməyi bacarırdı.

Sonralar Bəhram Məmmədbağiroğlu briqadir, anbardar işlədi. Dini mərasimləri dərinəndən bildiyi üçün yas yerlərində qurandan ayələr oxuyardı.

O, elmə, təhsilə üstünlük verərdi.

Bəhram kişi 1926-cı ildə ailə qurur. O, 4 övlad böyüdüb ərsəyə çatdırmışdır. Böyük oğlu Məmmədbağır müəllim (Allah ona rəhmət eləsin) uzun illər Şiddi kənd məktəbinə rəhbərlik etmiş, kolxoz ilk partiya təşkilatının katibi işləmişdir. Etibar ali təhsilli fizika müəllimidir.

Bəhram kişinin 4 övladından 3-ü, nəvələrinin isə əksəriyyəti ali təhsillidirlər.

1988-ci il Dağlıq Qarabağ hadisələri onu da doğma vətənindən didərgin saldı. Bəhram kişi 3 dəfə repressiyalara (1919-20, 1948-53, 1988) məruz qalmışdır. O, həmişə nikbin əhval-ruhiyyədə idi. Deyirdi ki, tez-gec biz o doğma yerlərə-Qərbi Azərbaycana qayıdacağıq. Ancaq daxilən Bəhram kişi yanıb-yaxılardı. O, hadisələrin bu cür tez başa çatmasına inana bilmirdi. Həmişə deyərdi ki, bu Şura hökumətidir. Onun tikanlı məftillərinə dovşan belə yaxınlaşa bilməz. Amma...

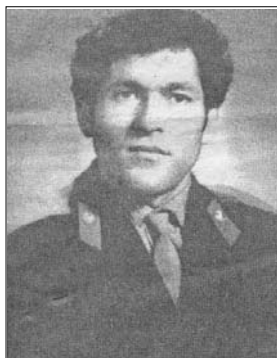
Bəhram Məmmədbağiroğlunun ürəyi vətən həsrətinə dözmədi. Şaxtalı bir qış günü, 1990-cı il yanvarın 16-da gözlərini əbədi yumaraq axirət dünyasına köçdü.

Bəhram kişi kimi el qədri bilən ağsaqqallarımızın xarirəsi onu tanıyanların qəlbindən heç vaxt silinməyəcəkdir.

İsmayıl Hüseynoğlu
Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü.

ONLAR AZƏRBAYCAN UĞRUNDA ŞƏHİD OLMUŞLAR!

“AĞSAQQAL”

**O şənbə gecəsi, o qətl günü,
Mümkünə döndərdik çox namümkünü,
Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü,
O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər.**

Torpaqlarımızın erməni faşistlərindən təmizlənməsində qeyrətli igidlərimizin əməlləri, döyüşkənliyi, vətən-sevərliyi əvəzolunmazdır. Goranboy döyüşçüləri arasında “Ağsaqqal” ləqəbi ilə tanınan və çağırılan Hidayət Mirzəyev məhz belələrindəndir.

Hidayət Əziz oğlu Mirzəyev 1943-cü ilin baharında Vedibasar mahalının Şiddi kəndində anadan olmuşdur. O, Novosibirsk şəhərində xidmət etmiş, əsgərlikdən sonra həmin şəhərdə milis məktəbinə daxil olmuş, bir neçə il milisdə işləmişdir. 1967-ci ildə doğma kəndinə qayıdan Hidayət iki il sonra ailə qurur. Oğlanları və qızı dünyaya gəlir. O, rayonda sürücü işləyir və ermənilərlə ziddiyyətləri də buradan başlanır.

Rayon rəhbərliyi səviyyəsində təqiblərə məruz qalan Hidayət min cür əzab-əziyyətlə qurduğu evi tərk edib İsmayilli rayonunun Ruşan kəndinə köçür. Azərbaycan torpaqlarına erməni hücumları başlayanda 48 yaşı olmasına baxmayaraq, Hidayət, əsasən vedililərdən təşkil edilmiş dəstəyə qoşulur. O, Rasim Əkbərovun komandirlik etdiyi taborda döyüşməyə başlayır. Keçmiş Şaumyan rayonundan ermənilərin təmizlənməsində misilsiz igidlik göstərir. O, tank sürməyin mahir ustası idi. Özü tank sürür, oğlu Elmir isə dəqiq atəşlə düşmən nöqtələrini susdururdu. Todan və Manas kəndlərinin təmizlənməsində Hidayət Mirzəyev əsl qəhrəmanlıq göstərdi. “Ağsaqqal”ın adı gələndə düşmən lərzəyə düşürdü.

1992-ci ilin aprelində Ağdərənin azad edilməsində Hidayət Vətən qarşısında övladlıq borcuna yerinə yetirdi.

1992-ci il iyunun 13-də səhər saat 4-də irimiqyaslı hücum əməliyyatı başlandı. Bu əməliyyatda Manas, Qaraçinar, Qaxtur, Xarxaput kəndlərindən ermənilər qovuldular. Həmin bu kəndlər uğrunda gedən döyüşlərdə Hidayətin şəxsi hesabına daha 32 erməni meyidti yazıldı.

O, Ağdərə və Sərsəng su anbarı əməliyyatlarında, 2 dəfə yaralanır. Yarası sağalmamış yenidən döyüşə atılır.

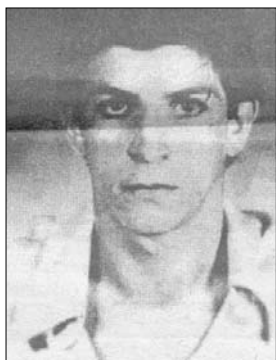
1993-cü il mart ayının 5-dən 6-na keçən gecə Hidayətin son döyüşü oldu. Hələ 2 gün əvvəl martın 4-də ermənilər qəflətən hücumə keçdilər. Sərsəng su anbarının yanında gedən vuruşmada o, 20 erməni əsgəri məhv etmişdi.

Düşmən ağır texnikadan və rus qoşunlarından istifadə edərək mövqeyini əldən vermək istəmirdi. Qüvvələr qeyri-bərabər idi. Tabur düşmənin böyük qüvvəsinə qarşı əzmlə vuruşurdu. İtki verməsin deyə taborə geri çəkilmək əmri verildi. Bu ağır döyüş meydanında döyüşçülərimizin sağ-salamat, itkisiz çıxarılmasında Hidayətin cəbhə dostları Meto, Ramiz və Nizami Süleymanov qardaşları, Kazım Böyükkişiyev şücaət göstərdilər. Onlar düşmənin qarşısını kəsərək taboru qanlı bələdan qurtardılar. Ancaq Hidayət özünü qurtara bilmədi. Düşmən snayperi onun Vətən məhəbbəti ilə alışıb yanan qəlbini əbədi olaraq susdurdu.

Hidayət Mirzəyev həyata baharda gəlmişdi, həyatla baharda da vidalaşdı.

İsmayıl Hüseynoğlu.

QUŞA DÖNƏN RUH

**Quşa dönər,
Ruh uçar quşa dönər.
Şəhidi unudan kəs,
Yerində daşa dönər.**

Elmar neçə illər idi ki, Vətənindən uzaqlarda – Rusiyada yaşayırdı. Keçmiş Sovet Ordusunda xidmətini başa vurduqdan sonra orada özünə iş tapmışdı. Elə azəri türklərinin öz dədə-baba torpaqlarından erməni cəlladları tərəfindən qovulması xəbərini də orada eşitdi. Onun valideynləri Vedibasarin Şiddi kəndində yaşayırdılar.

Elmar Məhərrəm oğlu Səfərov 1962-ci ildə bu kənddə anadan olmuşdu. Valideynləri 1988-ci ildə əvvəlcə Tərtərin Bəyim Savor kəndinə, sonra isə Bakıya köçdülər. Elmar tələsik Bakıya qayıdır. 1992-ci ilin əvvəllərində əyninə Milli Ordu forması geyinib könüllülər alayında cəbhəyə yola düşür. Yol boyu o, qoca ata-anasını, bacılarını və təzəcə ailə qurduğu həyat yoldaşını düşünürdü. İnənirdi ki, tezliklə yağı düşmənin burnu ovulacaq, torpaqlarımız azad olunacaq. Cəbhədə eşitdi ki, bacısı oğlu Etibar da onun kimi könüllü olaraq döyüşə gedib.

1992-ci il iyulun 1-də Elmar Kəlbəcər batalyonu tərkibində ilk döyüşə atıldı. O, elə ilk döyüşdə özünü əsl qəhrəman kimi göstərdi. Onun pulemyotundan ermənilər yaxa qurtara bilmirdilər. O, döyüş bölgəsində bacısı oğlunu axtarırdı. Onun qəlbində bir hiss vardı: ermənilərə nifrət hissi.

Avqustun əvvəlində Elmargilin taboru Ağdərənin Arutyunoqomer kəndi uğrunda ağır döyüşə başladı və iki günlük döyüşdən sonra erməniləri qovub kənddən çıxartdılar. Düşmən çoxlu itki vermişdi, bizimkilərdən də 7 qurban oldu.

Elmargil 50 döyüşçü ilə kəndi müdafiə edirdilər. Ermənilər bura yenə gələcəkdilər. Bu bizimkilərə məlum idi. 1992-ci il avqustun 15-də ermənilər güclü qüvvə və texnika ilə hücumə keçdilər. Ağır döyüş başlandı. Qüvvələr qeyri-bərabər idi. Bizimkilərə hələ əlavə kömək gəlməmişdi. Ermənilər bizimkiləri sıxışdırma-sıxışdırma kəndin bir hissəsini ələ keçirdilər. Bizimkilər 4 şəhid verdilər. Onların meyitlərini tez arxaya apardılar. Elmar pulemyot əlində yolun alt tərəfinə keçdi. Dostu Murad onu arxa tərəfdən qoruyurdu. Ermənilər yaxında idilər. Birdən Elmarın pulemyotu şaqqıldadı, 4 erməni əsgəri yerə yığıldı. Elmar yerini dəyişdirmək istədi, irəliyə gedə bilmədi. Düşmən snayperi onun ürəyini nişan almış. Elmar səndələyib yığıldı və hərəkətsiz qaldı. Murad onu kənara sürüdü. O, keçinmişdi. Bizimkilər Elmarın cəsədini düşmən əlinə keçməsin deyə, tələsik torpaqlayıb kəndi tərk etdilər. Bir neçə gündən sonra əsgərlərimiz ermənilərin mövqelərini dağıdıb kəndi yenidən tutdular. Döyüşçülərimiz Elmarın meyitini gizlətdikləri yerdən çıxarıb Bakıya göndərdilər və Elmar avqustun 30-da Şəhidlər Xiyabanında dəfn edildi.

Elmar öz ölümü ilə şəhidliyin ən yüksək pilləsinə qalxdı. Allah rəhmət eləsin.

İsmayıl Hüseynoğlu

ERMƏNİ QƏNİMİ

Mehdiyev Eldar Fərman oğlu 1965-ci il yanvar ayının 1-də Vedibasər mahalının Xalisa kəndində doğulub. Orta təhsilini həmin kənddəki orta məktəbdə alıb. 1981-84-cü illərdə dənizçi kimi hərbi xidmətdə olub, Yaponiya, ABŞ və Hindistan sərhədlərinə qədər getmişdir.

O, 1988-ci il hadisələri zamanı doğma kəndini, onun camaatını, ailə üzvlərini ermənilərin qəfil hücumlarından qoruyan igidlərdən biri olur. 1988-ci ilin avqust ayında kəndin kənarındakı postda dayanan erməni milisi və rus əsgəri şəxsi maşını ilə evlərinə qayıdan Eldarın qarşısını

kəsirlər. Mübahisə düşür, onu kəndə buraxmaq istmirlər. Eldar onu maşınla vurub qaçır. Səhərişi gizli yollarla onu Sədərek kəndinə gətirirlər.

1988-ci ilin noyabr ayında ailə üzvləri Tərtər rayonunun Bəyim Sarov kəndinə köçürlər. Ata-baba yurdunda olan hadisələri Eldar heç cür unuda bilmir. O, 1991-ci ildən 1992-ci ilin 19-u iyuna qədər Ağdərə bölgəsində ermənilərə qarşı vuruşur.

İyunun 19-da Eldar 7 əsgər yoldaşı ilə döyüşçülərimizə silah aparan zaman ermənilərin pusqasına düşürlər. Sayca çox olan düşmənlə qeyri-bərabər döyüş başlayır. Eldar əsgər yoldaşlarını itirir, özü isə ağır yaralanır. Özü öz yarasını bağlayır, düşmənlərlə döyüşü qəhrəmanlıqla davam etdirir. Onun gülləsi tamam qurtarır. Üstündəki iki qumbaranı götürür və “Qarabağ” mahnısını oxuya-oxuya düşmənlərin üstünə atılır. Bu, Eldarın sonuncu döyüşü olur.

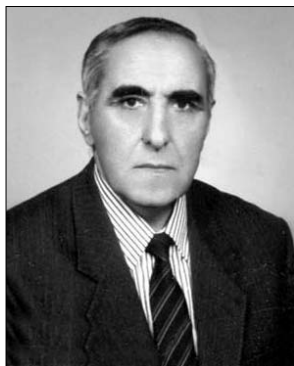
Eldarın ölümündən sonra qardaşları Rədiq, Mehman və Müşfiq silaha sarılaraq düşmənlərə qarşı amansız mübarizəyə atılırlar. Qardaşlar həm Eldarın, həm də onun döyüş dostlarının intiqamını yağı düşməndən artıqlaması ilə alırlar.

Ta qədimlərdən igidlik Vedibasara camaatının şərəf işi hesab olunmuşdur. Belə igidlərdən biri də Eldar olmuşdur.

Sərtib İSLAMOĞLU

KİTABİ DƏDƏ-QORQUD DASTANININ TARİXİ-COĞRAFİ AREALI

(Əvvəli ötən sayımızda)

Süleyman MƏMMƏDOV

Təsadüfi deyildir ki, böyük şərqşünas-tarixçi V. Bartold oğuzların Qafqaz yaylasında yaşadıklarını dəfələrlə qeyd edir. Ümumən, “Dədə-Qorqud kitabı”ndakı hadisələrin coğrafi koordinatları da Şərqi və Qərbi Azərbaycana uyğundur. Doğrudur, əsərdəki bəzi toponimlər xəyalidir. Məsələn, Günortac, Bambam təpə, Aygır gözlər və s. Ola bilsin ki, bunlar daha qədim oğuzların hansı ərazidə isə gördükləri konkret toponimlərdir. Fonetik cəhətdən dəyişib və tanınmaz olub, bəziləri indi başqa ərazidir. Lakin bu toponimlər üzrə o vaxtkı Azərbaycanın bütövlükdə coğrafi koordinatlarını müəyyənləşdirmək olar.

Ancaq xəyali olmayan toponimlər Şərqi və Qərbi Azərbaycanı əks etdirir. Bərdə, Gəncə, Əlincə qalası, Dərəşam, Dərbənd, Sallaxana, Göyçə dəniz (Göyçə gölü), Sürməli, Qazılıq dağı (Qafqaz), Ağ qaya, Bayburt, Qaragünə, Qaradağ, Boyat, Qaracuç dağı, Şəhur və s. V.V.Bartoldun bu fikri öz qüvvəsində qalır: “Qopuz çalan, nəgməkar-şaman Qorqud haqqında əfsanənin mənşəyi necə olur-olsun Qorqudun adı ilə bağlı epik silsilə çətin ki, Qafqaz mühitindən kənarda yaradıla bilərdi”. Yəni, bu boyların köklərində Mərkəzi Asiya motivləri olmuş olsa belə, bunlar Qafqazda, daha konkret desək, Şərq və Qərbi Azərbaycanda ümumiləşmişdir. Çünki “Kitabdakı toponimlərdən əlavə, onun dilindəki minlərlə söz öz mənası, fonetik cildi, morfoloji quruluşu ilə müasir Qərbi Azərbaycanın dilində olduğu kimidir: ana, ata, su, ağ, qara, al, gözəl, mən, sən, biz, kim, nə, bir, iki, beş, saflaşmaq, gəlmək, güvənmək, gül-mək, sevinmək, gərək, məgər, kimi, cici-bacı, xurd-xaş (xurd-xəşil şəklində), geyim-kecim (Geyimini, kecimini doğradı), dözmək, tab gətirmək mənasında qadanmaq, parçalamaq əvəzinə qol-budaq olmaq, çatıb üstünü almaq, yerinə haqlamaq kimi danışığ dilinə məxsus söz-ifadələr Qərbi Azərbaycanda işlənən sözlərdir. Bunlar olduğu kimi, Dədə-Qorqud kitabında eyni şəkildə, eyni mənada işlənir.

Faktların paralelliyi Qərbi Azərbaycandakı toponimlərin və ayrı-ayrı sözlərin mənə çalarlarının Dədə Qorqudla eyni olduğunu təsdiq edir. Bu da təsadüfi deyil. V.V.Cirmunskinin fikrincə, Dədə-Qorqud boylarının ilk qatlara IX-X əsrlərdə Sır-Dəryanın aşağı axarlarında, oğuzların əski vətəninə, qismən də oğuzların ye-

ni vətəni – Güney Zaqafqaziyada (Güney Qafqazda) yaranmışdır. O.Ş.Kökyay da bu fikirdədir. Özlüyündə aydındır ki, müəlliflərin fikrincə səlcuqların Ön Asiyaya gəlişindən öncə, “yeni vətəndə”, Dədə Qorqud boylarının izlərini aramaq yersizdir.

Yeni araşdırmaların elmə gətirdiyi bilgilərə arxalanmış olsaq, “yeni vətən”də oğuzların izlərinə tarixin daha ön qatlarında rast gələ bilərik. Bu oğuzların qədim etnik sənətinin düşünlü problemlərini açmaq üçün dəyərlidir. Bizə elə gəlir ki, “alban” boy adı dastanda “ilkin vətən” də deyil, bu adı daşıyan xalq onu Qafqazda yaşaması ilə bağlı olaraq gətirmişdir. Çünki Qafqaz Albənləri üçün doğma yaşayış yeri oğuzların ilkin vətəni deyil, onların yeni Vətəni olmuşdur.

Prof.S.Əliyərli qeyd edir ki, Kanqlı (Kənxər) boy adı ilə bağlı mövzunun oğuz epik sənətinə keçməsi bizim öncələr düşündüyümüzdən qat-qat mürəkkəb, regionlararası bir proses olmuş, boylardakı bir sıra hekayətlər kökdə yalnız Mərkəzi Asiya oğuzları içərisində deyil, Qafqazdakı qədim türk boy aları içərisində “Oğuz dilində Orxon yazıları” yaranmamışdan öncə baş vermişdir.

V.Bartoldun fikrincə, “Qorqud” mövzusu “törəyişcə” çox qədimdir. Oğuzlar onların yayılma yürüşlərinin başlanğıcında onunla artıq tanış idilər. V.Bartolda görə, boylarda adı çəkilən “Oğuz zamanı”, yeni əsərin qəhrəmanlarının yaşadığı dövr uzaq keçmiş, İslamın ilk yüzilinə düşür.

Dastanda təsvir olunmuş hadisələrin coğrafiyası Kür-Araz ovalığı, Bərdə, Gəncə, Gürcüstan ətrafı, Dərbənd, Göyçə ətrafı, Qara dəniz ağzını əhatə edir. Əlavə edək ki, hadisələrin coğrafiyası Göyçə ətrafını əhatə edirdisə, deməli Vedibasər ətrafını da tuturdu. Vedibasər bölgəsində saxlanılan, yuxarıda qeyd etdiyimiz qədim onomastik vahidlər və toponimlər bunu təsdiq edir. Belə hesab edirik ki, həm də bu yerlər dastan qəhrəmanlarının doğma vətənidir. Mil-Muğan onların qışlaqları, Altınağac, Vedibasərin Kiçik və Böyük Əyricə dağları yaylaqlarıdır. Deməli, doğma sınırlar içində onların yurdları, yaylaqları vardı. Bu da Şərqi və Qərbi Azərbaycanın indiki coğrafi ərazisinə uyğun gəlir.

Tanınmış qorqudşünas Ş.Cəmsidovun axtarışlarından məlum olur ki, 546-cı ildə öz üsyankar çıxışları ilə Çin imperiyası tabeliyindən xilas olan VII yüzilin ortalarından “On od budun” qəbiləsinin başçılığı ilə daxili çarpışmalardan qalib çıxaraq güclü xaqanlıq yaradan Qərb türkləri təzə yurdda yeni qonşuları ilə Toxar və Avar tayfalarına qarşı savaqlar aparmışlar. Maraqlıdır ki, Mərkəzi Asiyada deyil, məhz Zaqafqaziya (Cənubi Qafqaz) mühitində baş vermiş bu döyüşlərin “Kitabi Dədə-Qorqud”da izləri vardır. Məşhur türkoqloq S.Q.Qlyastorni Suriya, gürcü və erməni mənbələrinə istinad edərək, hələ V yüzildə “Kafkaz Albaniyası ilə İberiya arasında, Göyçə gölünün cəhətində “Duxar”, yaxud “toxao” (“tuxaris”) adında vilayət və onun mərkəzi dayağı olan “Toxar qala”sının mövcud olduğunu qeyd

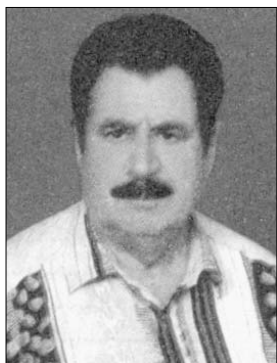
edir”. O da maraqlıdır ki, oğuzlarla toxarlar arasında daima qanlı döyüşlər olmuşdur. Bu tarixi toqquşmaların izi “Dədə Qorqud” qəhrəmanı Bamsı Beyrəyin sözlərində aydın görünür: “Tulu avarı duxarliyi qovduğum... aygır verib aldığım tozlu qati yayım”. Əlavə edək ki, VI yüzildə avarların Azərbaycan ərazisinə basqınları tarixi ədəbiyyatda öz əksini tapmışdır. D.Yeremeyev yazır: “568-ci ildə avarlar süvariləri əzdilər”. Bundan sonra süvarilər Albaniyaya köçdülər. Türkdilli tayfalar hesab edilən bu tayfaların adı ilə bağlı Azərbaycanda Biləsuvar yer adının mövcudluğu diqqəti cəlb etməyə bilməz.

Beləliklə, Azərbaycan (qədim Albaniya və Qərbi Azərbaycan) ərazisinin “Dədə Qorqud” qəhrəmanlarının doğma ərazisi olmasına şübhə qalmır. Bu mənada novator tarixçimiz akad. Z.M.Bünyadovun türkdilli Azərbaycan xalqının arealı (coğrafiyası) haqqında dəqiq fikri diqqətəlayiqdir. O yazır: “Azərbaycanda türkləşmə prosesini bəzi tədqiqatçıların dediyi kimi XI-XII əsrə aid etmək doğru deyildir. Ş.Cəmsidovun fikrincə hazırda Mil düzündə, Kür yaxasında “Kəbir” adlanan geniş sahə və bu yerdə yerləşən, keçmişdə böyük tərəkəmə tayfalarından olan kəbirilərin məhz bu Ağhunların sələfləri olmalıdırlar. Ağhunlar, ağqunlar, Ağqoyunluların da sələfləridirlər.

Beləliklə, “Dədə-Qorqud” oğuzlarının XI yüzil oğuzları ilə yaxınlaşdırmaq üçün mövcud dəlillər, onların eyni coğrafi koordinatda fəaliyyət göstərmələri barədə fikir söyləməyə imkan verir. Çünki dastanda XI yüzilə qədərki Şərqi və Qərbi Azərbaycan mühitinin inikası vardır. Dastanda “Bəkil oğlu İmranın boyunda” Doqquz tümən Gürcüstan istilahi işlənmişdir. Bu istilah Cənubi Qafqazın monqol dövründə yaranmışdır. Monqol inzibati idarə sisteminə görə, Qərbi Azərbaycan Gürcüstanla birlikdə Doqquz tümən Gürcüstan adlanırdı, Mərkəzi isə Tiflis şəhəri idi. Müqəddimə və üçüncü boyda İstanbulun, dördüncü boyda Başaçıqın (İmeretiya) adlarının çəkilməsi “Dədə-Qorqud” coğrafiya xəritəsini göz önünə gətirir. V.Bartold, V.M.Cirmunski kimi qorqudşünaslar Qanturalı boyunu XIV-XV yüzillə məhdudlaşdırırlar. Əlbəttə, bu düzgün deyil. Çünki mənşəcə oğuz olan Ağqoyunlular əvvəlcə Mərkəzi Asiya düzənliyində yaşayırdılar. Sonra isə qərbə doğru hərəkət edərək Diyarbəkirdə, Qərbi və Şərqi Azərbaycanda məskən saldılar. VI yüzilin sonu VII yüzilin əvvəllərində Ağqoyunluların Qarabağda, Göyçə ətrafında, Vedibasar ərazisində, Alagöz yaylaqlarında yaşadıkları məlumdur.

Bütün bunların nəticəsidir ki, tədqiqatçılar tərəfindən dastanın qələmə alınması tarixi VI-VII, XI-XIII, XV-XVI yüzillərə aid edilir. Lakin onomastik vahidlərin və toponimlərin paralelləri və müqayisələr dastanın şifahi şəkildə tarixin daha qədim qatlarında mövcud olduğunu, XI yüzildə isə yazıya alındığını, tarixi-coğrafi koordinatlarının, habelə arealının müəyyənləşdirilməsi baxımından isə, Qərbi Azərbaycanın Vedibasar bölgəsini də əhatə etdiyini deməyə imkan verir.

VEDİBASAR ƏSİLLİ TÜRK ALİMİ NİZAMƏDDİN ONKLA MÜSAHİBƏ

– Qəzetimizin 2-ci sayında Sizin “Qarabağ tarixi” adlı kitabınızdan bəhs edən məqalə dərc etmişdik. Həmin məqalədə oxuculara söz vermişdik ki, yaxın saylarımızın birində onları dünya şöhrətli alimlə yaxından tanış edəcəyik. Sizi “Vedibasar” qəzetinin redaksiyasında görməyimizə çox şadiq. Xoş gəlmişsiniz Nizaməddin bəy.

– Sağ olarsınız. Xoş görmüşük.

– **Mümkündürsə oxucularımız Sizinlə yaxından tanış olsunlar.**

– Əslimiz Vedibasarın Alməmməd kəndindəndir.

1937-ci ildə anadan olmuşam. Sovet-erməni repressiyasından canını qurtaran kəndimizin əhalisi Arazın o tayına keçmişdir. Türkiyənin İqdir vilayətinin Daşburun və Vəlican kəndlərində yaşamışlar. Onlardan biri kimi mənim də uşaqlığım Daşburunda keçmişdir. İlk beşillik ibtidai təhsilimi həmin kənddə almışam. Orta təhsilimi İqdirə, müəllimlik məktəbini isə Sivasda bitirmişəm. Universitet təhsili üçün isə Almaniyaya getmişəm. Hal-hazırda Almaniyanın Harvard şəhərində yaşayıram. Elmi yaradıcılıqla yanaşı, müəllimlik də edirəm.

Qançəkən xalqımın başına çox bəlalər gəlib. Bunları öyrənmək üçün tarix və ədəbiyyatla məşğul olmuşam. Böyüdüyüm İqdir vilayətində Vedibasar, Gərnibasar, Qəmərli, Zəngibasar mahallarından xeyli adam yaşayır. İllər ötdükcə həmin əhalinin bir qismi Ankara, İstanbul və Trabzonda yerləşmişlər. Daşburuna ilk gələn Kolanlı kəndindən Süleyman olmuşdur – 1931-ci ildə. Bir il sonra qarxunlular gəlmişlər. 1933-cü ildə isə Vedibasar camaatı daha çox gəlmişdir. Bunların da çoxu Alməmməd kəndindən olmuşlar. Yerli əhali ilə çox qısa bir vaxtda mehriban münasibət yarandı, qaynayıb qarışdılar. Sonralar nazirimiz, millət vəkili də oldu. Türkiyədə partiyalar ayrı fikirdə ola bilərlər, lakin məclis bir bütövdür, tamdır. Səksən bir vilayətin hər biri məclisdə təmsil olunur.

Mən hələ 5-ci sinifdə oxuyarkən tarixlə maraqlanmışam. Yaşadığım İqdirin tarixini eramızdan min illər əvvələ aparan sənədlər vardır. Mən gənc olanda Türkiyə tarixinə aid əsərlər yazılırdı. Mən də bu əsərlərdən bəhrələndim. İqdir tarixini yazmaq üçün müxtəlif şəhərlərdə, o cümlədən, İrəvanda oldum, arxivlərdə işlədim, nəhayət, kitabı tamamladım. Tarixi faktlarla sübut edildi ki, İqdirin tarixi türk tayfaları olan ərəsaxlardan, saklardan başlayır. Urartuların türk

olduğu da sübuta yetirildi. İqdırın Qarxa deyilən yerində Urartuluların əsərləri, Urartu adında tipik qalası vardır.

– **Urartuluların türk olması barədə Türkiyədə əsərlər yazılmışdır mı?**

– Əlbəttə, çox yazılmışdır. Hətta bir dəfə gəlib Atatürkə deyiblər ki, Urartulular türkdür. Atatürk alimlərin müşaiyəti ilə bölgəyə gəlir, onların elmi sübutları ilə yaxından tanış olur və deyir:

– Şumerləri də nəzərdən qaçırmayın, onlar türkdür, -deyir.

– **Eşitdiyimizə görə, Siz Vedibasarin tarixini yazırsınız.**

– Vedibasar tarixini yazmışam, yazacam da. Amma mən bəzi mətləblərə aydınlıq gətirim. Bolşeviklər hakimiyyətə gələndən sonrakı dövrlər üçün Vedibasar tarixindən materiallar əldə etmək çox çətindir. O dövrün maneələri mənə imkan verməyib ki, o yerlərə gedim, kəndləri gəzim. Yalnız bir dəfə İrəvana gəndəndə Vedibasarin xəritəsini istədim, vermədilər. Əlimə keçən kitablardakı xəritələrdə isə adlar tamam dəyişdirildiyindən heç nə əldə edə bilmədim. Bu işdə bu gün sizlər mənə yardımçı olmalısınız. Mən Əziz Ələkbərlinin bu sahədəki işini yüksək qiymətləndirirəm. Onun Qərbi Azərbaycanın tarixindən bəhs edən iki kitabını oxumuşam. Çox dəyərli kitablardır. “Vedibasar” qəzetində də qiymətli yazılar dərc edilir.

– **Ata-baba torpaqlarımızın həsrətini daşıya bilmək üçün gərək möhkəm ürəyin ola.**

– Onu deməliyəm ki, Türkiyəyə pənah aparan soydaşlarımız qayğı ilə əhatə olundular. Ev-eşik, iş-güc yiyəsi oldular. Təhsil aldılar, vəzifələr tutdular. Bütün bunlarla bərabər Vətənlərini məcburi tərk edənlərin “Vətən” deyə-deyə bağı çatladı. Alməmməd kəndindən Mir Sadıq Ağa vardı. Arazın o tayına keçmişdi. Aralığın Aşağı Cüttük kəndindən Alməmməd kəndi açıq-aydın görünürdü. Hər gün Arazın qırağında durub kəndlərinə baxardı. Kəndi isə tamam dağdıb şumlamışdılar. Mir Sadıq ağa uşaq kimi ağlayırdı. O, deyirdi: – Allah da, sənin məmləkətinə belə əkin əksin, Alməmmədi yox eləyibsen.

Mir Sadıq ağa “Vətən” deyə-deyə dünyadan köçdü. Kiçik Vedidən olan məşhur alim Məmməd Aran da İstanbul şəhərində Vətən niskili ilə dünyasını dəyişdi.

– **Sizin elmi fəaliyyətinizin böyük bir hissəsini Qarabağın tarixinin öyrənilməsi təşkil edir.**

– Qarabağ tarixi ilə 30 ildən çoxdur məşğul oluram. Mən bilməzdim ki, Sovetlər bu gün dağılacaq, ermənilər almanların, fransızların, ingilislərin, amerkanların, rusların gücü ilə Qarabağa sahib olacaq. Azərbaycanın daxilindəki bəzi xainlərin satqınlığı ilə cavanlarımız öləcək.

1989-cu il dekabrın 26-da Bakıda mətbuat konfransı verdim. Həmin məclisdə Mirəli Seyidov, Qasım Qasımlı, Yaşar Qarayev, Dilarə Əliyeva da iştirak

edirdilər. Mənim çıxışından sonra prof. Süleyman Məmmədov da geniş, dəyərli çıxış etdi. Prof. Dilarə Əliyeva dedi ki, mən eramızdan əvvəl Tiflisdə türklərin yaşadığını təsdiq edən materiallar əldə etmiş, kitab hazırlamışdım, çapına cəsarət edə bilmirdim. Nizaməddin bəyin açıqlamaları mənə cəsarət verdi, mən kitabımı çap edib yayacağam.

Təəssüflər olsun ki, onun müəmmalı ölümü ona imkan vermədi.

– Oxucularımıza ürək sözləriniz.

– Azərbaycanda “Vedibasar” qəzetinin nəşr edilməsi mənə qürur verir. Qəzetin yaradıcılarını, onunla əməkdaşlıq edənləri, qayğısını, əziyyətini çəkənləri ürəkdən təbrik edirəm. Mən əminəm ki, “Vedibasar” qəzeti yaxın gələcəkdə Azərbaycandan kənarda da yayılacaqdır. Qəzetdə dərc edilən məqalələrin dəyəri bunu deməyə imkan verir. Aydın görünür ki, yazılardakı hər bir tarixi məlumat, materiallar gərgin əməyin məhsuludur. Mən əminəm ki, “Vedibasar” qəzeti tariximizdəki, mədəniyyətimizdəki boşluqları doldurmağa, tamamlamağa xidmət edəcəkdir. İnanıram ki, bizim qəzetimiz böyüyəcək və Türk tarixinə işıq tutacaqdır.

– Məzmunlu, maraqlı müsahibə üçün sağ olun.

**Söhbəti qələmə aldı:
Sərtib İslamoğlu**

YAXŞILIQ BİTƏN YOLDA

Rafiq Musa özünəməxsus üslubu, stili, deyim tərzı olan şairlərdəndır. Onun poeziyasında üç istiqamət daha artıq nəzərə çarpır: lirik-təqdır, satirik-inkar və yumoristik yanaşma. Bunlardan axırncısı ayrıca bir istiqamətdən çox, hər iki meylə daha artıq poetik təsir effekti, lirizm incəliyi, ifşa ötkəmliyi və məcazilik verən bir xüsusiyyətdır. Bu özəlliyinə görə Rafiq Musanın satirası bir yumor, yaxud da əksinə, lirikası isə bir bayatı, nağıl xarakterinə malikdir. Şairin yaradıcılığını mütəmadi izləyən və daim onunla maraqlanan bir oxucu kimi onun poetik aləminə xas olan bu xüsusiyyətin həradan qaynaqlandığını çox araşdırdım. Ona görə də onun əvvəlcə dərc edilmiş kitablarına bir daha nəzər yetirdim, keçən il çapdan çıxmış “Ora Vətəndi” kitabını oxudum, “Sevməyi bacar” kitabında aşağıdakı misralara rast gəldim:

*Biri ağıl dilədi
Şairə yana-yana.
Ağıl nəyə gerekmiş
Məhəbbətdən o yana?*

Bu sətirlərdən, əslində, Rafiq Musa təbiətinə həmişə xas olan, lakin nədən-sə mənim nəzərimdən qaçan adi bir həqiqəti, qənaəti kəşf etdim: şair nədən yazır yazsın, istər lirik, istər satirik aspektdə yazsın, fərqi yoxdur, hamısının kökündə həyata, təbiətə, elə-obaya, insanlığa tükənməz məhəbbət və sevgi duyğuları dayanır. Bu xüsusiyyət çoxdan bəri tanıdığım Rafiq Musa yaradıcılığının, onun mövzu cəhətdən çoxşaxəli bədii irsinin leytmotivini təşkil edir.

Rafiq Musanın əlimdə olan “Yaxşı olsun axırı” kitabındakı şeirlər də yuxarıdakı özəllikdən məhrum deyil. Kitabdakı şeirlər satirik xarakter daşısa da, ictimailik, yumor ovqatı xeyli dərəcədə hiss olunmaqdadır. Həm də bu yumor ovqatı şeirlərin ideya ilə bağlı mahiyyətindən daha çox, onların dilində deyim tərzindədir. “Yanmır İliç lampası” şeirində işıqların tez-tez sönməsi kimi “qaranlıq məsələdən” söz açılır. Xalq elçiləri bu işə bir əncam çəkmək üçün yığışırlar:

*Əhli məclis dözmədi:
Belə yaramaz, qağa!
Bu qaranlıq məsələ
Çıxarılısın işığa.*

Ancaq “qaranlıq məsələdən” heç kəs baş çıxara bilmir. Çünki:

*Məclis əhli qızıqdı,
Qaynatdılar qazanı.
“Nol”u hamı bilirdi,
Tapmırdılar “faza”nı.*

Və nəhayət, rafiqsayağı bir sonluq:

*Bu mötəbər iclasdan
Kimsə bir şey qanmadı.
Gecələr sönən işıq
Heç gündüz də yanmadı.*

Yəni qaş qayırdıqları idi, vurub gözü də tökdülər.

Bu günümüzün pəncərəsindən keçmişə boylanıram. Otuz il əvvəlki Rafiq Musa ilə indiki Rafiq Musa arasında bir tək yaş fərqi görürəm. Deyimi də, duyumu da elə əvvəlkidir, həminkidir. Öz yaradıcılıq kredosuna həmişə sadıq qalan şair yaxşılığın tərəfində olub, pisləri məhv etməyə yox, islah etməyə çalışır. Yaxşıya yaxşı olur, pisə pis olmağı bacarmır:

*Bu dünya yaxşıya, pisə bölünüb,
Dünyamı verərəm bir “qılıq” üçün.
Pisə pis olmağı bacarmıram mən,
Yaxşıya yaxşıyam yaxşılıq üçün.*

“Yaxşılıqlar yaşayacaq yaxşılardan hesabına” deyən şairin tutduğu yol, məslək aydan arı, sudan durudur:

*İllər yarpaq kimi düşür ömürdən,
Ömrün payızına gedən yoldayam.
Yaxşını yamana verən deyiləm,
Üstündə yaxşılıq bitən yoldayam.*

Yaxşılığı əlində dəmir əsa edib mənzil-mənzil dolaşan şair “üzə bir, astara iki” adamlardan həzər eyləyir. Üz-insandır, insan xislətidir. Heyvanda “üz” olmaz. Üz üzü ilə tanınmalıdır, astarı ilə yox. Üzdə abır-həya olmalıdır, çünki “çox zaman həyatda başın bəlası, ürəyin günahı üzə çırpılır” (“Kişi sifəti”). Hər şeyin iki üzü ola bilər, kişi olanın, ər olanın isə yalnız bir sifəti olmalıdır:

*Yanan ocaqlara var su tökənlər,
Ər oğlu ər olan yandırar ocaq.
Çox şeyin ikinci üzü olsa da,
Kişi bir sifətdə tanınar ancaq.*

Şairin məhz bu cür prinsiplə, mənəvi səbatlıqla ömrün-yaşamın olmazın çətinliklərinə, müşküllərinə sinə gərən lirik məni hətta “fələyin başı çıxmayan işlər”də belə sanki başqalarını günahkar bilmir, özü küsənir, özündən inciyir:

*Bir yaranıb xeyirlə şər,
Belə gəlir, gedib bəşər.
İş var, elə düyün düşər,
Başı çıxmaz fələyin də.
Yaxşı məni aramadı,
Pislər mənə yaramadı.
Rafiq Musa yarımadı:
Duz yox imiş çörəyində.*

Rafiq Musa həyata təkə gözü ilə yox, hissləri ilə, ürəyi ilə baxır. Buna görə də həm insan xisləti üçün əzəli olan əyər-əskikləri, həm də zamanın çərləşikliyindən meydana çıxan çatışmazlıqları dərhal sezir və buna öz münasibətini bildirir. “Yaz əkinçi, qış dilənçi” olmağımızın səbəblərini açıb göstərir, “pisin yaxşıdan öndə bitdiyinə” darılır. Harınlıq və fəqirlik, zənginlik və yoxsulluq kimi əks qütblərə bölünmüş, partiyalararası didişmələrdə birliyi pozulmuş xalqın münasibətlərinə acıyır. Gah “bank” oyunu, gah “muncuq” fırladığı, gah “çek” hərracı ilə var-yoxu talan edilmiş məzlumların fəlakətlərini ürək ağrısı ilə təsvir edir, qeyri-insani və qərəzkar özəlləşmədən talesiz insanlara yalnız “bel ağrısı”nın (“Şirin yuxu gördüm”) miras qaldığını göstərir. Bu ictimai tozanaqda xeyir görənlər yalnız əliəyriilər, vəzifəpərəstlər, boşboğazlar, yaltaqlar, vətəni, torpağı özü üçün seyrangah sayan antipodlardır.

Şair “tərəzilik adam”ın az olduğu cəmiyyətimizdə ictimai bəlaların əsas səbəbini, bir növ, Məmməd Arazın “məndən ötrü, sənə dəydi” fikri ilə həmahəng laqeydliyimizdə, etinasızlığımızda görür:

*Onu döyür, sənə nə var?
Səni söyür, ona nə var?
Onu döyür, səni söyür,
Mənə nə?!
Mənə nə?!*

Bu baxımdan “Tükənməyən arzular və ya dedi-qodu” şəri olduqca diqqətə layiqdir. Fikrimcə, kitabın əsas qayəsi öz əksini bu şeirdə tapmışdır. Ölkədə “pulun qeyrətdən kəsərli” olduğunu acı-acı qeyd edən şair:

*Atəşkəs yaxşı şeydi,
Bir güllə də atılmır.
İtib kələfin ucu,
On üç ildir tapılmır,*

-deyərək, əvəzində iqtidar-müxalifət dartışmasının rəvac aldığını göstərir. Bu zəmində aqıl sözünə, ulu nəsihətinə ehtiyac yoxdur:

*Kimə gərək bazarda,
Alimin elmi işi.
Razı sala bilmirsə,
Bazarkomu, təftişi.*

Bəzilərin var-dövlət hərisliyi, vəzifə ehtirası, özəlləşmə eyforiyası ilə cılızlaşdığı, bəzilərin isə yoxsulluq və səfalət girdabında mənəvi düşkünlüyə məruz qaldığı bir məmləkətdə, əlbəttə böyük sözünü eşidən olmaz. Əlbəttə, belə olan-da yerli-yersiz hər sözə, hər vədə çəpik çalınar, axsaqlar irəli düşər, ləyaqətsizləri başa çəkirlər:

*Öyrənmişik çəpiyə,
Yağış tək yağır çəpik.
“Çor” deyən iş başında,
“Can” deyən yeyir təpik.*

Söz yox, “oğru evdən olarsa, dana bacadan çıxar”. Rafiq Musanın məcazi yozumunda hətta oğru-əyrilərimiz belə yoxsulluqdan zərər çəkir; xalqın düşdü-yü ağır vəziyyət, kasıblıq həddi “Yaxşı olsun axırı” şerindəki aşağıdakı sətirlərdə yüksək sənətkarlıqla nəzərə çatdırılmışdır:

*İndi kimi kimsəyə
Əl tutub, iş yarıdan.
Bacadan düşün oğru
Hirsle çıxır qapıdan...
Axı kimdi axtaran,
Kimdən nəsə itməsə?
Axtaran nə tapacaq,
İtirməyə yox nəsə?
Əlbəttə, bir yerdə ki:
Yalançının ulatı
Tərifli at boydadı,
“Şah” boyda söz deyənin
Cümləsi “mat” boydadı, -*

Orda böyük-küçük bilinməz, düz taxtaya ayaq basan olsa belə, vurub qılçalarını sındırırlar, axı “arığın nə işi qoruqda?” Bir yerdə ki, xudayar bəylər yenə sahibmənsəbdir, demək, məmmədhəsən əmilərin eşşəyinin başında xata əsik deyil...

**(Davamı gələn sayımızda)
Sultan Orucoğlu**

COMƏRDLİ KƏNDİNİN TARİXİNDƏN

Şahgəldi Zəngəzurlu

1919-1920-ci ilin qışını Nörəşində qalırlar. Novruz bayramından sonra Əlirzanın arvadı Naringül xanım vəfat edir. O, arvadını dəfn edir və bir neçə gündən sonra uşaqlarını qardaşının yanında qoyub əmisi oğlu Teymurun yanına gəlir. Hal-əhval tutandan sonra Teymur soruşur ki, Naringül xanım, uşaqlar necədir? Əlirza deyir ki, Naringül rəhmətə getdi. İndi iki uşaq-la qalmışam, bilmirəm nə edim? Əlirza kişi Teymurun məsləhəti ilə Naringülün əmisi qızı İzzətlə ailə qurur. Naxçıvanda dəmiryol deposunda işə düzəlir.

Bir qədər sonra Naxçıvan qəzasına dağılmış Zəngəzurlular öz yerlərinə köçüb getməyə başlayırlar.

Sağ qalmışlar – Əbülfəz Ərəvsədən, Əlmərdanın uşaqları Əyyub və Abbas Təzəkənddən, Məmiuşağı Yarımcadan, İmamqulu uşaqları Əbülhəsəndən, Bəylər Zeynəddindən, Adıgözlə Qahabdan və ilaxır. Teymur da Naxçıvan şəhərindən qayıdıb Zəngəzura, ata yurdu olan Comərdliyə gəlir. Sisiyan rayonunda 1917-ci ilə qədər otuz altı böyük azərbaycanlı kəndi var idisə, 1923-cü ildə qayıdıb gələnlər ancaq on bir kənddə məskunlaşa bilirlər. İyirmi beş kənd artıq ordan-burdan köçürülüb gətirilmiş ermənilərlə tutulmuş olub.

Təmiz azərbaycanlı kəndləri:

Şəki, Vəğədi, Ərəvsə, Comərdli, Qızılçıq, Ağudi, Urud, Şıxlar, Dəstəyird, Püsək, Murxuz.

Ermənilər tərəfindən tutulmuş azərbaycanlı kəndləri:

Mərzə, Şələk, Bələk, Saybalılar, Bazarçay, Darabas, Sisiyan, Ağkənd, Qara kilsə.

Xaraba qalmış kəndlər:

Zabazadır, Sofulu, Pıxın, Ərikli, Şin, Lor, Gınətağ, Taxta-tatıf, Yelli lizin, İrmis, Alışar, Şükar, Pul kənd, Leyli qaqan, Koşbek, Şam, Sulu Ərəvsə.

Kəndə köçmək ərafəsində 1923-cü ildə Teymur əmisi oğlu Əlirzanın yanına gedib məsləhət görür ki, hamı qayıdıb gedir kəndə, sən də hazırlaş. Əlirza deyir ki, Həsənlə Hüseyn məktəbə gedir, ikisi də dördüncü sinfə keçiblər, Heydər də anadan təzə olub, onları aparsam, təhsildən qalarlar. Beləliklə, hamı kəndə köçsə də, Əlirza köçmür, Heydərən sonra Aqıl, Cəmil, Şəfiqə və Rəfiqə Naxçıvanda anadan olurlar. Ancaq yay tətillərində kəndə gələrdilər.

Qoca nənələri Urudlu olduğuna görə Uruda da çox gedərdilər.

1937-ci ildə ermənilərin fitvası ilə Comərdli kəndinin say-seçmələri repressiya qurbanları oldular.

1948-ci ildən başlayaraq Vedi, Basarkeçər, Zəngibasar, Dərələyəz rayonları köçürülüb Azərbaycan rayonlarına paylandı. Sisiyan rayonu 1950-ci ildə köçürülməliydi. Köçürülmə heç vaxt yaz-yay aylarında həyata keçirilmirdi. Dağ yerləri olduğuna görə məhsul hardasa aprelə əkilir. Avqust ayının axırında taxıl yığımı başlayır, oktyabr ayının sonuna qədər çəkirdi. Taxıl anbara tam təhvil verildəndən sonra heç bir əmək bölgüsü aparılmadan, əhali köçürülüb Azərbaycanın aran rayonlarına paylanırdı. Dağ şəraitinə öyrənmiş kütlə aran rayonlarında milçək kimi qırılırdı. Ərz elədim ki, əllinci ildə bizim rayonu da bu bədbəxtlik gözləyirdi. Məhsul yığılandan sonra bir həftə gecə-gündüz ara vermədən yağan qar yolları elə bağladı ki, Novruz bayramına qədər köçürülmə məmkün olmadı. Novruz bayramından sonra köçürülmə onlara sərfəli deyildi. Çünki əkin-biçin başlayırdı. 1951-ci ildə isə səbəb nə oldusa, köçürülmə dayandırıldı. Bizim rayon köçürülmədi.

Mən 1953-58-ci illərdə Bakıda ali məktəbdə oxuduğum zaman akademik Həsən Əliyevlə görüşlərim zamanı Comərd, Alagöz Məmməddən bəri bütün soyköklərimizə aid faktları ona göstərəndə, o mənə dedi ki, Şahgəldi, bu mənim də gənclikdən ümdə əqidəm olub, lakin kənddən aralandığıma görə qəlbimdə olsa da bu məsələ bir qədər arxa plana keçib. Səndəki bu məlumatlara mən əlavə edim ki, bizim kötük babamız Alının məzarı Ağcabədidəki Hind arxı boyundakı Kəngərlidədir. O, Comərdlə Alagöz Məmməd və Növrəstə xanımın ulu babası olub.

1960-cı ilə qədər Comərdli kəndi köhnə görkəmilə yaşadı. 60-cı ildən köhnə möhrəli kənddən demək olar ki, əsər-ələmət qalmadı. Köhnə palçıqdan tikilmiş evlərin yerində ikimərtəbəli evlər inşa edilməyə başladı. 1976-cı ildə kəndə gəlmiş rəssam Hüseyn Əliyev bu mənzərəni görəndən sonra kəndin tablosunu yaratdı. Bir tabloda kəndin əvvəlcə köhnə siması, ona paralel olaraq yeni görkəmi təsvir edilmişdir. Həmin tablo 1988-ci il köçürülməsinə qədər bizim kəndin klubunda nümayiş etdirilirdi. Əgər 1970-ci ilə qədər kəndin qız-gəlinləri hər səhər və axşam səhəng çiynlərində kənddən 500 metr aralıda olan bulaqdan su gətirməyə gedirdilərsə, 1970-ci ildən sonra kövşəndə olan bulaqlar kəndə çəkilmiş, hər evin öz həyətidə sərin su axırdı.

Comərdli kəndi təbiətinə görə, mənzərəsinə görə o rayonda olan bütün kəndlərdən seçilirdi. Heyvandarlıq üçün çox sərfəli yer idi. Belə ki, böyük bir sahəyə malik olan dağların da yayda yüz min mal-qoyun bəsləmək üçün şəraiti vardı. Qışa dönəndə çoxlu güneyləri vardı ki, nə qədər qar yağır-yağsın güney yerində qar qalmaz. Qoyun bütün qışı da yay kimi gedib güneylərdə otlar və axşam qayıdıb gəlirdi.

Bizim kəndin üç dəyirmanı vardı. Biri kəndə çox yaxın Dəhnə göldə idi. Dağlara yağan qarın hesabına Dəhnə çayı may ayının axırına qədər çox gur olurdu. Orada bir göl tikilmişdi. Suyun səviyyəsi hündürə qaldırılmış, oradan dəyirmanın pərinə tökülüb onu fırladırmış. Yayda suyun gücü azalırdı, onda da dəyirman bağlanırdı. Kənddən iki kilometr aralıda olan aşağı çaydakı dəyirmanlardan istifadə edirdilər. Çox maraqlı cəhət var idi ki, belə şərait ancaq azərbaycanlı kəndlərində idi. Erməni kəndləri elə yerlərdə yerləşmişdi ki, orada dəyirman yox idi. Bizim kəndin sahəsi təxminən 50 min hektardan çox bir sahəni əhatə edirdi: Meydanlar, Çətən daş, Mərdan güneyi, Çili dərə, Camal düzü, Arpa təpə, Qaravış dərəsi, Çilingər və s.

Arıçılıq üçün bizim yerin xüsusi üstünlüyü var idi. Bu yerin balı keyfiyyətinə görə iki dəfə baha satılırdı.

Azərbaycandakı arxasızlığımızdan istifadə edən ermənilər 1988-ci ildə bizi o gözəl şəraiti, dolanışığı olan yerimizdən qovub çıxardılar. Bu olmaya bilərdimi? Əlbəttə ki.

Buna görə də 1988-ci ildə heç nədən çəkinmədən daşnak partiyasının köməyi ilə 200 mindən çox soydaşlarımız qərar olunaraq qovuldular və Azərbaycanın müxtəlif rayonlarında, ələlxüsus da Bakıda məskunlaşa bildilər.

Şahgəldi Zəngəzurlu

DƏRƏLƏYƏZDƏ CUL ALINMAZ QALA İDİ

Təxminən 300 il bundan əvvəl salınmış Cul kəndi (güllü-çiçəkli, səfali yerdə salındığı üçün bu kənd əvvəllər Gül kəndi adlanmışdır) Dərələyəz mahalının ən böyük və abad kəndi olmuşdur. Bu kənd Dərələyəzlə Naxçıvanı birləşdirən ən yaxın yolun üstündə hər tərəfdən dağ və meşələrlə əhatə olunmuş strateji və mühafizə baxımından etibarlı yerdə yerləşdiyindən ermənilər Culu ələ keçirməyə böyük əhəmiyyət vermişlər. Cul-Kükü-Naxçıvan yolu istər 1905-1907, istərsə də 1918-1919-cu illər Dərələyəzdə törədilən erməni qırğınlarından canını qurtarıb qaçan didərginlərin ən yaxın, təhlükəsiz və necə deyirlər, “həyat yolu” olmuşdur. Eyni zamanda Culda əsasən kəndin qəhrəman oğullarından təşkil olunmuş mütəşəkkil özünümüdafiə dəstələri olmuş və bu dəstələr ətraf kəndlərin mühafizəsinə çox kömək etmişlər. Odur ki, erməni daşnaklarının Cula hücumu 1917-ci ildən başlamış və 1919-cu ilin yayına qədər səngiməmişdir. Daşnaklar bu kəndə bir neçə dəfə güclü həmlələr etsələr də, məqsədlərinə nail olmamış və hər dəfə də xeyli itki verərək geri çəkilmişlər.

Təsadüfi deyildir ki, 1918-ci ilin yayında azəri türklərinin müdafiəsini təşkil etmək, erməni soyqırımının qarşısını almaq üçün Dərələyəzə köməyə gələn türk sərkərdələri Lazım Paşa, Kamıl Paşa, naxçıvanlı İsmayıl bəy, nehrəmli Məmməd Rza bəy, Cəfərqulu xanın oğlu Kəlbəli xanın da daxil olduğu 12 nəfərlik heyət, əsgəri alaylar öz qərargahlarını bu kənddə salmışlar. Doqquz oğlu ilə ermənilərə qarşı vuruşan Qangöz İsmixan hörmət əlaməti olaraq özünün Haçadil adlı qırmızı kəhər atını Lazım Paşaya hədiyyə edir.

Lazım Paşanın başçılıq etdiyi türk əsgəri alaylarla birlikdə Culdən Abbasqulu bəy, yüzbaşı Mirzalı bəy, Şapır İsmixan oğlu, Niyazqulu Bayraməli oğlu, Kəblə İsxan, Ağa Mehdi oğlu, Kəblə İsa Məşədi Məmməd oğlu, Qasım Əhməd oğlu, Musa Hümbət oğlu, çaykəndli Kəblə Abutalıb, Axta kəndindən Əbdürrəhman Məmməd vəli oğlu, Gomurdan Əliverdi Abbas oğlu kimi qəhrəmanların döyüşdüyü könüllü dəstələr birləşərək daşnak yuvasına çevrilmiş Mərdürüs, Ses, Azadəy, Paşalı, Herher, Almalı, Məlişgə kəndlərini dağıdaraq yüzlərlə erməni silahsızını məhv edirlər, xeyli silah, sursat qənimət götürürlər.

Cullu Qaçaq Ağa və Gomurlu Əliverdi Kəblə Abbas oğlu gecə ikən Paşalıdakı erməni qərargahına girərək yüksək rütbəli çar zabiti olmuş, iki min nəfərlik dəstənin başçısı, türk qanına susamış Yeran Avek oğlu Xumavedin (ermənilər ona Qoç Yeran deyərmişlər) yatdığı yerdə başını kəsib götürürlər.

*“Dəli” Yeran - “qoç” Yeran,
Gözlərini aç Yeran.*

*Qana çox susamışdın,
Öz qanından iç Yeran.*

Aşıq Həşinin Yeranın kəsik başına qoşduğu bu həcv sonradan bütün Dərələyəz mahalında yayılmış və yaddaşlarda yaşayaraq bu günə qədər gəlib çıxmışdır.

Lazım Paşa bu qoçaqlığa görə Əlverdinə yüzbaşı təyin edir, Ağanı isə üçatılan tufənglə mükafatlandırır.

Aşıq Həşim (1868-1966) aşıq olmaqla bərabər, həm də ermənilərə qarşı vuruşan mərd, igid el qəhrəmanı olmuşdur. Onun qəhrəmanlığını göstərən adı bir faktı deyim. 1919-cu ildə Naxçıvanda oturan Türk paşası Xəlil Paşa Lazım Paşadan xahiş edir ki, Gəncədə türk qoşunlarının başçısı Nuru Paşaya çox vacib və məxfi məktub var.

Həmin məktubu aparmaq üçün Dərələyəzdən erməni dilini mükəmməl bilən, etibarlı bir nəfər versin.

Bu işi Aşıq Həşin öz öhdəsinə götürərək bacısı oğlu Vəlis Niyasqulu oğlunu da özünə qoşur və dağlarla, meşələrlə bir həftə yol gəlib həmin məktubu Gəncədə Nuru Paşaya çatdırır. Nuru Paşa onu şəxsən qəbul edir və bu igidliyə görə onu üstündə türk bayrağının rəmzi olan beşulduz “Qəhrəman türk əsgərinə” medalı ilə təltif edir. Həmin medal aşığın nəvəsi Həşində qiymətli yadigar kimi indi də saxlanılır. Cul kəndi 2 il qanlı-qadalı döyüşlər aparıb, güclü düşmən qarşısında dayanıb durdu.

Yeri gəlmişkən, dar gündə soyu, dili, dini bir qan qardaşlarına köməyə gələn türk qoşun alayları bütün Azərbaycanda, o cümlədən qədim Türk-Oğuz torpağı olan indiki Ermənistan ərazisində havadarlarının köməyi ilə təpədən dırnağa qədər silahlanmış erməni daşnaklarının azəri türklərini bir xalq kimi tamamilə məhv etmək siyasətinin qarşısını müəyyən qədər alaraq, düşməne sarsıdıcı zərbələr endirmişlər. Onlar “Ermənistanda” Arazdəyən, Dəvəli, Uluxanlı, Vədi, Sərdarabad-dan Türkiyə sərhəddinədək əraziləri ermənilərdən təmizləyərək türk komandanlığının tabeliyinə keçirmiş, Araz-Türk respublikası yaratmış, Dərələyəz azərbaycanlılarını tamamilə məhv olmaqdan xilas etmişlər.

Ermənilərə qarşı yerli əhalidən ibarət döyüşən dəstələrin yaranmasında, səfərbərlik işinin təşkilində, onların silah-sursatla təmin olunmasında, döyüş təcrübəsi olmayan gənclərə hərbi təlim keçirilməsində döyüşçülər arasında nizam-intizamın yaranmasında türk zabitlərinin böyük köməklikləri olmuşdur. O zaman Dərələyəzdə təşkil olunmuş dəstələrdən birində – Cul alayında döyüşçü olan və hazırda Salyan rayonunun Xalac kəndində yaşayan Gəncəli Səfərov o günləri xatırlayaraq deyir: “Dərələyəzə gəlmiş türk qoşun alaylarında böyük qələbə ruhu, əsl dəmir intizam var idi. Onlar bu intizamı bizə də təlqin edirdilər”.

O zaman yerli dəstələrdən birində vuruşmuş və 1918-ci ildə göstərdiyi igidliyə

görə yüzbaşı rütbəsi almış, 100-dən çox yaşı olan Məmmədov Əbdürəhman Məmmədovlu oğlu deyir ki, “Axta yalında Yaponun silahlı dəstəsinə sarı qanlı vuruşda Culdən olan dəstələrlə Gomurdan olan dəstələr yanaşı vuruşurdu. Ermənilər sən-gərimizə güclü hücumə keçərkən Gomur kənd könüllülərindən Qəmbər adlı bir nə-fər qorxaqlıq edib geri qaçanda Əli Mehmed adlı türk çavuşu “Gavurun üstünə irəli” - deyərək ona geri dönmək əmrini verdi. Qəmbər buna məhəl qoymadıqda sa-bit onu yerindəcə güllələdi.

Dəstədə o fikirdə olanlar dərhal fikirlərindən daşındılar və düşmənlə ölüm-di-rim savaşına girişdilər. Axsama yaxın biz erməniləri Paşalı istiqamətində geri otur-daraq döyüşdən qələbə ilə çıxdıq”.

O, sözünü bir el bayatısı ilə tamamladı:

*“Əzizim geri qaçmaz,
Mərd igid geri qaçmaz.
Sərkərdə cəsur olsa,
Döyüşçü geri qaçmaz”.*

1918-ci ilin oktyabr ayında müttəfiq qoşunlar İstanbul və Anadolunun xeyli hissəsini işğal edir. Türkiyənin özünün varlığı qorxu altına düşür. Mustafa Kamal Paşanın çağırışı ilə Türkiyənin Zaqafqaziyada olan qoşunu, o cümlədən Dərələ-yəzdəki türk qoşun alayları da istiqlal döyüşlərində iştirak etmək üçün vətənə qa-yıdırlar.

Maraqlı bir faktı da deyim ki, türklər vətənə dönərkən onlara Türkiyə sərhəd-dinə qədər Qangöz İsmixanın oğlu Xanlar (ata babam) bələdçilik etmişdir. Babam deyirdi ki, “mən onlarla Arazdəyənə qədər getdim. Onlardan ayrılarkən Lazım Paşa məni bağrına basaraq Allah amanında, ər igidim - dedi və gözlərimdən öp-ərək üstü sədəf zərlə işlənmiş başı qızıl burmanlı əsanı mənə bağışladı”.

Babamgil sonradan qaçqın düşüb eldən-elə gəzsələr də bu qiymətli yadigarı uzun müddət əvəzsiz hədiyyə kimi qoruyub saxlamışlar. 1934-cü ildə qardaşını tutmağa əsas tapmaq məqsədi ilə ermənilər evlərində yoxlama apararkən NKVD-nin çekisti erməni Qaresin tərəfindən əsa müsadirə olunur. (Allah bilir türk sənət-karının əli ilə düzəlmiş bu qiymətli sənət əsəri “ermənilərə məxsus” antikvar kimi indi hansı erməninin evini, bəlkə də hansısa muzeyi bəzəyir).

O dövrü görən şahidlərin dediyinə görə türklər Dərələyəzi tərk edərək burada qalan azərbaycanlılara, o cümlədən Cul camaatına çoxlu silah paylamış və xəbər-darlıq etmişlər ki, ayıq olun, biz gedəndən sonra ermənilər Culdən qisas almağa çalışacaqlar. Culdə ətraf kəndlərdən bura pənah gətirmiş yüzlərlə qaçqın da var-dı.

Türk qardaşlarımız gümanlarında yanılmamışdılar. Xmbapet Dro və Njdeh (çar polkovniki olmuş Njdeh 20-ci illərin ortalarında İrana qaçaraq, oradan Al-

maniyaya keçmişdir. Bir zaman çar ordusunda qulluq etmiş bu daşnak başkəsən 1941-1945-ci il müharibəsində faşistlərə qulluq edərək sovet adamlarına işgəncə vermişdir. 1989-cu ilin martında Ermənistanın Qafan rayonunda minlərlə Zəngəzur, Şərur-Dərələyəz azərbaycanlılarının qanına əli batmış bu yırtıcı daşnaka abidə qoyulmuşdur). Dərələyəzə çoxlu əsgəri hissələr toplanmışdılar. Onların öhdəsində olan 12 min nəfərlik canlı qüvvədən təxminən 6-7 mini burada yerləşdirilmişdi. Goruslu Qaro və Manuçarın başçılıq etdiyi dəstələr də Bazarçay istiqamətində toplanmışdı. 1918-ci ilin payızından 1919-cu ilin yazına qədər ermənilər ətraf kəndlərin bir çoxunu ələ keçirirlər və Cula bir neçə dəfə hücum etsələr də kəndin müdafiəsini yara bilmirlər. Güclü hazırlıqdan sonra 1919-cu ilin iyun ayında (yaşlıların dediyinə görə arpa biçini vaxtı) daşnak silahlı birləşmələri Cul üzərinə hücumə keçir. Onlara Bazarçay malakanları və yerli ermənilər bələdçilik etmişlər.

Cul üzük qaşı kimi mühasirəyə alınır. Ətraf dağlarda Pənikin yalında, Zırınclı qayada, Səfqulu yalında, Səfər bəy səngəri deyilən yerlərdə qurulan toplardan kənd bir gün sərəsər top atəsinə tutulur. Şahidlərin dediyinə görə, topların hamısı rus və ingilis topları idi. Və toplar qurulan dağlara “Ermənistan bayrağı” sancılmışdı.

Kənddə uşaqdan böyüyə hamı kəndin müdafiəsinə qalxır. Kəndin müdafiəsində Ağa Mehdi oğlu, Abbasqulu, Qasım Əhməd oğlu, Niyasqulu Bayramalı oğlu, Kəbla İsxan, Kəbla İsa Məşədi Məmməd oğlanları, İldırım Məmmədhəsən oğlu mərdliklə döyüşərək səngəri tərk etmirlər.

Kəndin qoçaq qadınları Tovuz, Dilbər, Bəxanım, Zəriş, Şahnisə, Hüsniyərləri və qardaşları ilə çiysin-çiysin döyüşərək onları qələbəyə ruhlandırırlar.

Lakin qüvvələr qeyri-bərabər idi. Təpədən dırnağa qədər silahlanmış düşmən qarşısında yalnız öz qüvvəsi ilə vuruşaraq mühasirə vəziyyətində olan kənd duruş gətirə bilmir. Səhərə yaxın ermənilər Şiş qaya tərəfdən kəndə dolur və qanlı qırğınlar törədirlər. Kəndin kənarında olan Qılışdı tayfası uşaqdan böyüyə qılıncdan keçirilir, 18 nəfərin boynunu bir kötük üzərində vururlar. Kəndin qlavası Abbasqulu bəyi kəndin içində diri-diri yandırır. Əbdülhüseyn Kəbla İsxan oğlunu, Şapır Allahverdi oğlunu, Həbib Behbud oğlunu yaralayaraq işgəncə ilə öldürürlər. Onlarla adamı evlərə yığb bacadan od töküüb yandırır. Ermənilər Arınc kəndindən Cula pənah gətirmiş molla Fazil Həsən oğlunun arvadını əsir aparmaq istəmişlər. Artıq onu xilas etməyin qeyri-mümkünlüyü, namusunun tapdalanaçağını görən molla Fazil ona təcavüz edən bir neçə erməninə və öz arvadını güllə ilə vurub öldürür.

(Davamı var)
Vidadi İsayev
AJB-nin üzvü

VEDİBASAR MAHALININ DİALEKTOLOJİ LÜĞƏTİ

satıl - vedrə

salamat baş gora aparmayan - davakar

abriz - ayaqyolu

su ağıllı gəlmir - yəni, su yaxşı gəlmir

qüdü-rünü görüm - hünərini görüm

qıbla - qıblə

qıyma - qiymə

lələyün evə çatdım - son nəfəsdə evə çatdım

çürükləmək - suyun bəndi vurub dağıtması

gəvərz - bir neçə kiçik arxın eyni yerdən qarşısının bağlanması

əti siftəmək - əti sümükdən ayırmaq

siyilcim - arıq, lakin diribaş uşaq

dadım-suzum qalmaq - ac-yalavac qalmaq

ləbbey demək - ağrıdan zarımaq

xocan - dələduz

çölmək - piti bişirmək üçün palçıqdan hazırlanmış qab

dişdəmə çay - acı çay

danadoluxlar - yeniyetmələr

tulamazdı sıxmaq - hər hansı bir əşyanı hədəfə atmaq

mısmırığı yerlə gedir - qaşqabaqlıdır

şəbətə etmək - lağ etmək

sosur adam - adama yovuşmayan

zod yetim - valideynlərinin hər ikisini itirənlərə deyirlər.

Toplayanı: S. Məhərrəmov

VEDİBASAR FOLKLORUNDAN BELƏ DEYİRLƏR Kİ...

Nuh Nəbi yer üzünü su bürüyəcəyini qabaqcadan bildiyi üçün böyük bir gəmi qayıtdırmışdı. Hər cins heyvandan, insandan bir cüt götürüb gəmiyə yığmışdı. Yer üzünü su alanda gəmi suyun üzünə qalxdı. Nuh Nəbi yetmiş beş günlük azuqə də götürmüşdü. Gəmi yetmiş beş gün suyun üzündə qaldı. Bir gün Nuh Nəbi gördü ki, bir dağın başı qaralır, gəmisini dağa tərəf sürdü.

Dağın başı darısqallıq idi, gəmidəki insan və heyvanları tuta bilməzdi. Deyirlər, başı görünən dağa o zaman Qısırdağ deyərmişlər. Onun övladı olmur,

qısır qalırmiş. Nuhun yanında xəcalət çəkdi. Ona görə xəcalət çəkdi ki, gəmidə olan insan və heyvanı yerləşdirə bilmirdi. Öz-özünə dedi ki, niyə mənim övladım olmasın, Nuhun yanında olanlara hörmət eləyim. Nuh Nəbi onun xəcalət çəkdiyini bilib dedi:

- Ey Qısırdağ, sən qısır olmayacaqsan. Sənin övladın olacaq.

Həmin gün Qısırdağ hamilə qaldı, az sonra ağrı çəkdi, bir oğlu oldu. O ağrı çəkdiyi üçün adını Nuh Nəbi Ağrıdağ qoydu. Oğlunun adını Bala Ağrı qoydular. Bala Ağrı da anasının yanında baş qaldırdı. Gəmidə olanlara yer verdilər, onlara hörmət elədilər. O zamandan Ağrıdağ oğlu Bala Ağrı ilə yan-yanə durub göylərə baş qaldırdı.

ZİYARƏTGAHLARIMIZ

ŞEYX ƏLİ OCAĞI

Qərbi Azərbaycanda ziyarətgahlar, ocaqlar, pirlər çox olmuşdur.

Belə ziyarətgahlardan biri Vedibasər mahalının Şıxlar kəndində yerləşən məşhur “Şeyx Əli ocağı”dır. Bu ocağın qərribə tarixçəsi vardır. Deyilənə görə Şeyx Baba adlı bir nəfər (o, ərəb mənşəli olmuşdur) Türkiyədən ailəsi ilə köçüb Şıxlar kəndinə gəlmişdir. Onun oğlu Həsən də atası kimi savadlı, dini təlim görmüş bir adam imiş. Bir dəfə Şeyx Həsən gecə həyəət çıxır. Təndir damının yanında şam yandığını görür. O buna təəccüb edir. Tez bunu atasına bildirir. Şeyx Baba həyəət çıxıb şamın yandığını görür. Tez əllərini Allah dərgahına qaldırır dua edir. O vaxtdan həmin yer ocağa çevrilir. Şeyx Həsən öləndən sonra oğlu Şeyx Əli ziyarətə gələnləri qəbul edir. Şahidlərin dediyinə görə bu ocağa zəncirə vurulmuş dəlilər, ağızları əyilmiş adamlar, qorxmış insanlar gətirilmiş, tezliklə sağalıb evlərinə qayıtmışlar. Adətən Şeyx Əli ocağa pənəh gətirənləri “tasa salma” yolu ilə müalicə edəmiş. İlk növbədə Şeyx Əli əllərini Allah dərgahına qaldırır, “Quran”dan ayələr oxuyar, köməklik dilərdi. Onun “Quran” ayələrindən yazdığı dualar həmişə müstəcəb olardı. İndi həmin ocaq yağı taptağında qalmışdır.

Müşfiq Quliyev

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№12 (12) 16 - 31 avqust 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

OĞUZ XAQANIN DUASI

Ulu Tanrı! Gözəl Tanrı! Göy Tanrı!**Sən Türkü, Türk yurdlarını qoru!**

Sən türkü düşmən şərinə saxla! Türkü igidlikdə daim et! Türkü ərlik davasıyla yarat! Türkü realist et! Türkün qursağına çörək qoymazdan əvvəl, onun könlünə Türklük sevgisini qoy! Türkü ideal ilə yaşat! Türk bu ideali həqiqətə çevirmək üçün çalışsın! Türkə rahatlıq vermə, daim zəhmətə alışdır! Zəhmətlə ürəkləri, bədənləri dəmir olsun! Bunun üçün Türkə yüksək çalışma qüdrəti ver, onu fəal və çalışqan et!

“VEDİBASAR” DÜZGÜN YOLDADIR

Artıq yarım ildir ki, “Vedibasar” qəzeti fəaliyyət göstərir. Qəzetin hər nömrəsini alıb oxumuşam. Bu gün bir-birini nalayiq söyüşlərlə təhqir edən, ucuz siyasi nüfuz qazanmaq istəyən bir çox qəzetlərdən fərqli olaraq, “Vedibasar”ın hər məqaləsinə Vətənə məhəbbət hissi hakim kəsilib. İrihəcmli yazılardan tutmuş bir bəndlilik bayatılara qədər hər materialda doğma el-obaya dərin məhəbbət, Vətənin tərənnümü ön plandadır. “Vedibasar” qəzetində Qərbi Azərbaycanın qədim türk torpaqları olduğunu təsdiqləyən tarixi mövzuda yazılan dəyərli məqalələr, bu torpağın erməniləşdirilməsi istiqamətində düşmənlərin xəyanətkar əməlləri, Vətən uğrunda həlak olan şəhidlərimiz haqqında olan yazılar və s. ürəyimcədir. Bütün bunlarla bərabər, arzu edirəm ki, Qərbi Azərbaycanın incəsənət tarixi haqqında olan yazılar da “Vedibasar”ın səhifələrində özünə yer tapsın.

Mən qəzetin hər təzə nömrəsini oxuyanda, redaksiyada olub yaradıcı kollektivlə görüşəndə özümü Qərbi Azərbaycanda, doğma Zəngibasar mahalında hiss

edirəm. “Vedibasar” qəzetinin tutduğu yol düzgün yoldur. Xalqa, Vətənə qulluq etməkdən savab iş yoxdur.

“Vedibasar”a uğurlar arzulayıram.

Yusif YUSİFOV
müharibə veteranı

Kövsər TARVERDİYEVA,
professor

SEVİNCİMİZ TEZLİKLƏ XALQ SEVİNCİNƏ ÇEVRİLSİN!

Hörmətli Sərtib müəllim! “Vedibasar” qəzetini təsis etdiyiniz üçün Sizə qocaman İrəvan ziyalı kimi ürəkdən təşəkkür edir, bu xeyirxah əməliniz, böyük vətənpərvərlik təşəbbüsünüz üçün Vətənimin, doğulduğum diyarın – İrəvanın həsrətilə yanan qəlbimlə alqış deyirəm.

Dünya tarixinə böyük alimlər, maarifçilər, istedadlı mütəxəssislər, elm və incəsənət xadimləri bəxş edən torpağımla daim fəxr etmişəm. Hələ 30-cu illərdə İrəvanda gəlmə ermənilər kiçik bir məhəllədə məskunlaşmışdılar. Özləri də azərbaycanlıların ev-eşiyində nökrəçilik edirdilər. Lakin əvvəllər çar Rusiyasının, sonralar Şura hökumətinin erməni liderlərinə havadarlığı nəticəsində yurdumuz

tədricən erməniləşdi. Dəfələrlə yerli əhali soyqırımına tuş gəldi. Kütləvi köçürmələrə məruz qalıb olmazın əzab-əziyyətlərə düşər oldu. Qırıldı, qarət edildi – qaçqın-köçkünə çevrildi. Bu da Zaqafqaziyada erməni militarizminə, daşnaklara olunan saysız güzəştlərdən biri oldu. Sözünlə əsl mənasında, “nə yoğurdular, nə yaptılar, hazırca kökə tapdılar”. Azərbaycanın ən münbit, ən bar-bərəkətli torpaqlarına sahib oldular, “Ermənistan” yaratdılar.

Qəzetinizin bütün saylarını sətirbəsətir oxuyuram. Hər birindən Oğuz ellərinin səsi, nəfəsi duyulur. Böyük yurdumuz Qərbi Azərbaycanımızın dünənindən, bu günündən, sabahından həsrətlə, ürək yanğısı ilə, məhəbbət və kədərlə söhbət açılır. Ağsaqqallarından, elm xadimlərindən, mənəvi dayaqlarından, adət-ənənələrindən, indi erməniləşdirilən, lakin tarixən, mənən Azəri torpaqlarından gözəl yazılar, niskilli duyğular verilir. Nəhayət ki, bizim də öz səsimiz, öz sözümüz, öz qəzetimiz var. “Vedibasar”, sənə uğurlar olsun! Arzuların tez çiçəklənsin! Sevinc həmişə qurub-yaradanın olur, qırıb-talayanın yox. Sevincimiz tezliklə xalq sevincinə çevrilsin! Amin!

ABBASQULU BƏY ŞADLİNSKİ

BİNNƏTALI SULTAN VƏ ÖVLADLARI

Qəzetimizin bu sayından etibarən Vedibasar mahalının azadlığı uğrunda mübarizədə şanlı, şə-rəfli səhifələr yazmış qəhrəmanlarla Sizi yaxından tanış edəcəyik.

İlk öncə Azərbaycanın Xalq qəhrəmanı Abbas-qulu bəy Şadlinski haqqında.

Azərbaycan xalqının əfsanəvi qəhrəman oğlu, böyük sərkərdə Abbasqulu bəy Şadlinskinin mənsub olduğu Şadlılar tayfasının əlimizdə olan nəsil şəcərəsi Binnətali Sultandan başlanır. Təxminən XVIII yüzilin birinci ya-rısında yaşamış Binnətali Sultanın Aslan Sultan və Fəti xan adlı iki oğlu olmuşdur. Binnətali Sultan və övladları İrəvan xanlığı Vedibasar mahalının hakimi və bu ərazidə əsas torpaq sahibkarı, mal-mülk, var-dövlət yiyəsi olublar. Onlar xeyirdə-şərdə xalqla bir olmuş, həmişə çətin vaxtlarda xalqa arxalanmış, xalq-dan dəstək almışlar.

Əlimizdə olan tarixi sənədlərdə Binnətali Sultanın böyük oğlu Aslan Sultan haqqında mə'lumatlara daha tez-tez rast gəlirik. Rusiya imperiyasının bütün Qafqazda, o cümlədən Cənubi Qafqazda canişini general-feldmarşal İvan Va-silyeviç Qudoviçin mühasirəyə aldığı İrəvan qalasının divarları yaxınlığındakı hərbi düşərgədən göndərdiyi 8 oktyabr 1808-ci il tarixli 448 saylı “Aslan Sul-tana, Baba bəyə, kəndxudalara və Vədi çuxurunun bütün Şadlı əhalisinə” ünvan-lı məktubu bölgədə Şadlılar tayfasının və onun başçısı Aslan Sultanın rus gene-ral-feldmarşalının belə hesablaşmaq məcburiyyətində qaldığı gücə malik oldu-ğunu sübut edir.

İ.V.Qudoviç həmin məktubunda Rusiya ordusunun məğlubedilməzliyindən, İrəvan qalasını, əgər təslim olarsa - dinc, müqavimət göstərsə - güc yolu ilə alacağından, İrəvan hakimi Hüseynqulu xanı, Əştərək yaxınlığında necə məğlub etdiyindən, daha sonra qoşun göndərib onu qüvvə toplamaq üçün üz tutduğu Vədi çuxurundan vurub çıxardığından bəhs edir. O, Aslan Sultanı inandırmağa çalışır ki, məğlub olan Hüseynqulu xanı dinc əhalini öz dədə-ba-ba yurdundan qoparıb Arazın o tayına – Cənubi Azərbaycana aparmaqla, düş-mən əlinə keçməmək üçün kəndləri, adamların kəndlərdə qalan əmlakını, taxıl

ehtiyatını od vurub yandırmaqla əslində Vedibasar əhalisinə böyük xəyanət etmiş, zərər vurmuşdur. İ.V.Qudoviç Aslan Sultana və həmyerlilərə çarın mərhəmətini, himayəsini, hər cür köməyini və güclü müdafiəsini və'd edir, onları geriye – öz el-obalarına qayıtmaq üçün dilə tutur.

Bu məktub göndərildikdən iki gün sonra - 1808-ci il oktyabrın 10-da general-feldmarşal İ.V.Qudoviç “Vedi çuxurunun rəisi Aslan Sultana” ünvanlanmış 455 saylı ikinci məktubunu göndərir. Bu fakt özü rus canişininin İrəvan xanlığını işğal etmək üçün Vedibasar sultanının müqavimətini qırmağa, onu öz tərəfinə çəkməyə nə qədər üstünlük verdiyini aşkarlayır. İ.V.Qudoviç bu məktubunda Aslan Sultanı şəxsən görüşmək və bir çox məsələlərdə anlaşımaq üçün öz iqamətgahına də'vət edir. Məktub yenə də çağırış və və'dlərlə doludur. Bu məktubun bir əhəmiyyəti də ondadır ki, biz buradan şadlıların, şəxsən Aslan Sultanın hədsiz dərəcədə varidata, xüsusilə çoxlu mal-qaraya malik olduğunu öyrənirik. Belə ki, çar generalı Aslan Sultandan ordu üçün pul ilə 500 baş qoyun və 100 iribuynuzlu mal almaq istədiyini bildirir.

Məlum olduğu kimi, nə İ.V.Qudoviçə, nə də ondan sonra Rusiyanın Qafqazda və Cənubi Qafqazdakı digər bir neçə canişininə İrəvan qalasını işğal etmək nəsisb olmur. 1827-ci ildə yeni canişin, general-feldmarşal İvan Fyodoroviç Paskeviç, nəhayət, Rusiyanın bu işğalçılıq missiyasını başa çatdırır, İrəvan qalasını fəth edərək “Paskeviç-İrəvanski” ləqəbini qazanır.

Bu illərdə Aslan Sultanın adı tarixi sənədlərdə yenidən tez-tez çəkilməyə başlanır. Çar zabiti A.Jeversemidze rusların mühasirədə olan İrəvan qalası yaxınlığındakı hərbi düşərgəsindən Baş Qərargaha – K.X.Bekkendorfa yazdığı 29 may 1827-ci il tarixli 89 saylı raportunda Aslan Sultanın Şadlı və Mehdiqulu xan Qarabağlının Rusiyanın himayəsini qəbul etmək niyyətində olduqlarını bildirir. Aslan Sultan bu vaxt artıq yaşa dolmuşdu və dünyanın gediş-gəlişindən yaxşı baş çıxaran ağsaqqal bir şəxs idi. 1813-cü ildə Gülüstən müqaviləsinin necə bağlanmasını ürək ağrısı ilə müşahidə etmişdi. O, İran dövlətinin nəinki müttəfiqlərinə kömək etmək, hətta öz sərhədlərini qorumaq iqtidarında olmadığını görür və bu, onu çox düşündürürdü. O, Rusiya ilə İran kimi iki nəhəng dövlətin müharibə meydanına çevrilmiş İrəvan xanlığının süqut ərəfəsində olduğunu hamıdan daha aydın görür, tarixi prosesi dayandıрмаğın, yaxud geri qaytarmağın artıq mümkünsüzlüyünü bütün dəhşəti ilə dərk edirdi. Belə çətin dövrdə Aslan Sultanın üzərinə böyük bir elin ağsaqqallığı düşürdü. O, böyük dövlətlərin hərbi-siyasi maraqlarının kəsişdiyi bir ərəzidə yerləşən “Vedibasar mahalı” adlı bu elin-obanın taleyi üçün tarixi məs'uliyyət daşıyırdı. İran şahzadəsi Abbas Mirzənin Rusiya qoşunları qarşısında duruş gətirə bilməməsi, dalbadal məğlubiyyətlərə uğradılıb geri – Araz çayına doğru sıxışdırılması Aslan Sultanı dinc əhalini bu tarixi mərhələdən qırğınsız, sağ-salamat çıxarmaq üçün çıxış yolu ax-

tarmağa məcbur edirdi. Çıxış yolu isə iki cür ola bilərdi: ya bütün Vedibasara kəndləri 1808-ci ildəki kimi, lakin bu dəfə həmişəlik olaraq öz dədə-baba yurdlarını tərk edib İrana köçməli idi, ya da əhalinin təhlükəsizliyi şərti ilə Rusiya himayəçiliyi qəbul edilməliydi.

Elinə-obasına daim bağlı olan Vedibasara camaatı üçün birinci yol qeyriməqbul idi. İran kimi güclü dövləti, İrəvan xanlığı kimi qüdrətli xanlığı diz çökürən vəhşi şimal ayısı ilə qeyri-bərabər döyüşə atılıb məhv olmaq, eli-obanı, qızı-gəlini tapdaq altında qoymaq da hünər deyildi. Buna görə də Aslan Sultan ikinci yolu seçmək məcburiyyətində qalır. Aslan Sultanla birgə İrəvan xanlığının Əhməd ağa, Hübət ağa, Əlyar bəy, Pir Murad, Kürd Sultan kimi hörmətli adamları da ikinci yolu seçirlər.

İ.F. Paskeviç Aslan Sultanla şəxsən görüşmək təşəbbüsündə olur və ona bu vaxt Aslan Sultanın artıq Paskeviçin ordusunda qulluq edən qardaşı vasitəsilə məktub göndərüb onu yanına dəvət edir. Üç gün sonra Aslan Sultan böyük bir dəstə – Şadlılar tayfasının iki yüz ailəni təmsil edən nümayəndələri və Vedibasara mahalında yaşayan Qarapapaxlar tayfasının on nəfər nümayəndəsi ilə İrəvan ətrafına gəlib çıxır. Çar generalı görüşə gələn Aslan Sultanı böyük hörmətlə qarşılayır. İ.F. Paskeviçin həmin görüş haqqındakı yazılı raportunda onunla Aslan Sultan arasında diplomatik danışıqdan daha çox açıq, səmimi söhbət getdiyi aydınlaşır. Bundan hər iki tərəf razı qalır. İ.F. Paskeviç bütün görüş zamanı Aslan Sultana “vali” deyər müraciət edir:

– Hörmətli vali, məktubla müraciət etdiyim valilər içərisində Siz mənimlə şəxsən görüşməkdən imtina etməyib, birbaşa qərargahıma gələn yeganə şəxs, böyük cəsarət sahibsiniz. Mən bunu yüksək qiymətləndirirəm.

Aslan Sultan çar generalının nəyə işarə vurduğunu dərhal başa düşür və bura heç də məğlub tərəf kimi gəlmədiklərini ona xatırlatmağı vacib bilir:

– Cənab general, mənim və ətrafımdakıların arxasında böyük bir xalq dayanır. Və o xalqın içərisində istənilən anda bizim hər birimizi əvəz etməyə hazır və qadir olan oğullar var. Buna görə də biz bura cəsarətlə gəlmişik. Hər halda Sizin üçün də bizim kimi ağsaqqallarla söhbət etmək daha münasib olardı, nəinki ağsaqqallarının cəsarətini özünüz də e'tiraf etdiyiniz bir elin dəliqanlı cavanları ilə.

(Davamı gələn sayımızda)

**Əziz Ələkbərli,
filologiya elmləri namizədi**

VEDİBASAR MAHALININ TARİXİ ABİDƏLƏRİ

QALABÜRC

Böyük Vədi qəsəbəsində eni 350 m, uzunluğu 400 m, uralığı 7-8 m olan təpə. Orta yüzillərdə burada mövcud olan qədim qalanın sonralar evlər çoxaldıqca divarları uçulub dağıdılmış, yalnız bürc hissəsi salamat qalmışdı, Qalabürc adı da buradan yaranmışdı. Yeni həmin abidə tarixi qalanın ancaq bürc hissəsini əhatə etmişdir. XX yüzilliyin əvvəllərinə qədər burada qala-bürc qalmaqda idi. Enli və uca palçıq divarla əhatələnmiş bu qala-bürcün üç tərəfdən giriş-çığı yolu olmuş, 1918-1920-ci illərdə Abbasqulu bəy Şadlinski Böyük Vədinin müdafiə döyüşlərini buradan müşahidə və idarə etmişdir. 1920-ci ilin yayında Böyük Vədi uğrunda gedən son döyüşlər zamanı kənd ermənilər tərəfindən işğal olunduqdan sonra Qalabürc dağıdılmış, kəndin içində torpaq təpəsinə çevrilmişdi.

QARASU ABİDƏSİ

Dəvəli dəmiryol stansiyası yaxınlığında qədim yaşayış məskəni. 1970-cı ildə burada aparılan qazıntı işləri zamanı 8 metr dərinlikdə qədim yaşayış məskəni aşkar edilmişdi. Həmin yerdən atəşpərəstliklə bağlı bir sıra qiymətli maddi mədəniyyət nümunələri əldə edilsə də, Qərbi Azərbaycan ərazisində saxtalaşdırılması mümkün olmayan bir çox qədim türk-müsəlman abidəsi kimi, bu arxeoloji tapıntı da ermənilər tərəfindən ört-basdır edilmiş, dünya ictimaiyyətinə gizlədilmişdir.

KOLANLI ABİDƏLƏRİ

Kolanlı və onun ətrafındakı Kom, Xarlıq, Xnıt kəndləri ərazisində çoxlu qədim yazılı daşlar mövcud di. Bunlara Kolanlı dəyirmanının yanında iri daşlar üzərindəki qədim yazılar, Mamoşun həyətidən tapılan küp qəbirlər, Ambar deyilən yerdəki qədim tikili qayıqları, Komun qəbristanlığı, Ocaq dərəsindəki qəbir daşları və s. daxildir. Ümumiyyətlə, Kolanlı kəndləri (cəmi 8 kənd) ərazisində 17 qədim qəbristanlıq qalıqları son illərə qədər qalmaqda idi. Kəndin mərkəzində bəzəkli daşlar üzərindəki qoç şəkilləri bu yerin islama qədərki yüksək xristian-arman və ya alban mədəniyyətinin əyani sübutu idi.

YAVUR QALASI

Böyük Vədi ərazisində ən qədim qalalardan biri. Kəndin şimal qurtaracağındakı Sarıdolama təpəsinin başı üstündə uzanıb dövrə vuran silsilə qayalıqlardan ibarət idi. Qalanın böyük meydanının bir tərəfindəki mağara Divlər otağı, digər mağara Göyərcinlər otağı adlanırdı. Qalanın düzənliyə açılan hissəsində isə qayalar və iri daşlarla hörülmüş qədim müdafiə istehkamu dururdu. Yavur qalasının Ağdağa doğru uzanan hissəsi isə narın qumla örtülmüşdü. Bura Yavur qalasının Qumlucası da deyirdilər. Qalanın günbatan tərəfində Qoturbulaq dərəsi yerləşirdi. Göründüyü kimi, Yavur qalası təbii istehkam tipli qala idi. Qalanın adı isə buranın İslama qədərki dövrün tarixi yadigarı olduğunu təsdiq edir. Həmin ərazidə bir neçə qədim qəbristanlığın mövcud olması da deyilənləri təsbit edir.

Əziz ƏLƏKBƏRLİ

EL ÜÇÜN YAŞANAN ÖMÜR

Qərbi Azərbaycanın hər mahalında, hər kəndində öz müdrikliyi ilə seçilən, camaat arasında nüfuzu, hörməti ilə fərqlənən, yaşadığı diyara, elə şan-şöhrət gətirən ağsaqqalları həmişə olmuşdur. Bunlardan biri də Oğuz torpağının şöhrət tacı olan ulu Vedibasar mahalının Xalisa kəndində yaşamış, mənalı, şərəfli, ləyaqətli ömür sürmüş, bütün həyatını xalqına, qohum-əqrəbasına, doğma kəndinə həsr etmiş Məmmədov İbrahim Allahverdi oğludur (həyatda olduğu kimi, bu yazıda da ona - el ağsaqqalına İbrahim dayı deyər müraciət edəcəm).

*İbrahim Məmmədov və ömür-gün yoldaşı
Xanımzər xanım*

İbrahim Allahverdi oğlu 1909-cu ildə Xalisa kəndində anadan olmuşdur. Mənsub olduğu ailə kənddəki Məmməduşağı şəcərəsindəndir. Bu tayfa barədə oxucuya bir qədər geniş məlumat vermək istəyirəm.

Adını özünə soykökü kimi qəbul etdikləri Məmməd bəy Vedinin məşhur bəylərindən olan Ağarza bəyin oğludur. Vedinin başqa bəyləri kimi Ağarza bəyin də xeyli malı, mülkü, əkin sahələri, biçənəkləri olmuşdur. Böyük bir torpaq sahəsi də Xalisa kəndində, Araz qırağına yaxın ərazidə olmuşdur. XIX əsrin birinci yarısında Ağarza bəy oğlu Məmmədi həmişəlik Xalisa kəndinə göndərir ki, oradakı əraziyə yiyəlik etsin. Məmməd də ev-eşik salır, ailə qurur və bu kəndin əbədi sakini olur. Mütərəqqi fikirli Ağarza bəy Allahverdi bəy adlı başqa bir oğlunu isə hərbiçiyə görmək istəyir. Bu məqsədlə onu əvvəlcə İrəvana, sonra isə Peterburqa göndərir. Allahverdi bəy hərbi təhsilini başa vurduqdan sonra əvvəlcə Peterburqda, sonra isə Rusiyanın Polşadakı səfirliyində hərbi dəstənin tərkibində qulluq etmişdir. Naməlum səbəbdən qəfil dünyasını dəyişmişdir.

Məmmədin iki oğlu dünyaya gəlir. Birincisinə əmisinin xatirəsinə Allahverdi, ikinci oğluna isə Əli adını qoyur. Sonralar Allahverdi on iki kəndin kattası seçilmiş və ömrünün axırına qədər həmin vəzifədə işləmişdir. Haqqında söhbət

açdığımız İbrahim dayı Allahverdi kattanın iki oğlundan (bir oğlunun adı Abbasdır) biridir.

O, ilk təhsilini doğma Xalisa və qonşu Avşar kəndlərində almışdır. Əmək fəaliyyətinə də erkən başlamışdır – 1927-ci ildə. Kənddə sırası kolxozçu, sahə briqadiri işləmişdir.

İbrahim dayı elə ilk gündən öz fərasəti, ağıllı, düşünülmüş hərəkətləri, təşkilatçılığı ilə seçilmişdir.

O, 1939-cu ildə İrəvandakı Pedaqoji Texnikuma daxil olmuşdur. 1941-ci ildə 2-ci dünya müharibəsi başladığı üçün İbrahim dayı təhsilini yarımçıq qoyur və cəbhəyə gedir. 1943-cü ilin dekabrında yaralanır və müalicə üçün Gəncəyə gətirilir.

Müharibə başa çatdıqdan sonra İbrahim dayı təhsilini Xanlar rayonunda bitirməli olur. Çünki 1945-ci ildə İrəvan Pedaqoji Texnikumunu məcburi Xanlara köçürmüşdülər.

Təhsili başa vurduqdan sonra kənd məktəbində müəllim, kolxozun partiya təşkilatı katibi, 1955-57-ci illərdə isə Xalisa kəndində kolxoz sədri işləmişdir.

Ömrünün sonuna qədər müxtəlif rəhbər vəzifələrdə işləyən İbrahim dayı 1972-ci il aprelin 26-da dünyasını dəyişmişdir. Cəmisi 63 il ömür sürmüş bu müdrik el ağsaqqalı, yüksək nüfuz sahibi, onu tanıyanların qəlbində özünə əbədi abidə qoyub getmişdir. Bəs bunun səbəbi nədədir? Bu sualı ətraflı izahlandırmağa çalışacağam.

Bütün müsbət keyfiyyətlərin əsas mənbəyini İbrahim dayının mənsub olduğu nəslin, kökün əsilzadəliyində görürəm.

Həyatda qazandığı yüksək ad-san, nüfuz, mənsəbdə, camaat içində, el-oba arasında hörmətinin artmasında ömür-gün yoldaşı Xanımzər xanımın İbrahim dayıya olan yüksək hörmətinin, məhəbbətinin rolu da əvəzsizdir. Mənə belə gəlir ki, həyat yoldaşının hörmətini saxlayan, onu sevən, namuslu, ismətli qadın təmiz məhəbbəti, diqqəti və qayğısı ilə onu göylərə qaldırar. Hamımızın hörmətlə “Xanımzər ana” deyə çağırduğumuz Xanımzər xanım İbrahim dayı üçün məhz belə həyat yoldaşı olmuşdur. Onlar 1948-ci ildə ailə qurmuşlar. Tanrı onlara səkkiz övlad qismət etmişdir: dörd oğlan (Eldar, Elman, Elxan, Elçin) və dörd qız (Sura, Minayə, Raya, Simayə).

Ailənin böyük oğlu Eldar Məmmədov ali təhsilli mütəxəssisdir. Vedidə müxtəlif rəhbər vəzifələrdə işləmişdir. O, Xanımzər ananın bir nəsihəti haqda belə deyir:

- Atam rəhmətə gedəndə mənim 23 yaşım var idi. O biri qardaş-bacılarım məndən də balaca olublar. Anam həmişə bizə deyərdi ki, nə iş görürsünüz görün, necə addım atırsınız atın, amma bircə onu unutmayın ki, siz İbrahim Məmmədovun övladlarısınız. Özünüzü elə aparın ki, atanızın adına layiq olsun.

Deməsinlər ki, İbrahimin oğlu bu sahədə atasına oxşamadı. Atanızın adına ləkə gətirən hərəkət etməməlisiniz.

İbrahim dayının oğlanlarının hamısı atalarının adına layiq övladlardır. Hamısının el içində ad-sanı, hörməti vardır. Qızlarının dördü də ailə qurublar, oğul-uşaq yiyəsidiirlər.

İbrahim dayının xarakterini tamamlayan əsas cəhət isə onun xeyriyyəçiliyi-dir. Oğul evləndirənin, qız ərə verənin, evinə qonaq gələnin bir çətinliyi olan ki-mi İbrahim dayıya müraciət edərdi. O, ömrünü elə yaşamışdır. Dünya malında heç vaxt gözü olmamışdır. Ailəsində olan hörmət və məhəbbəti, övladlarını, qo-hum-əqrəbasının, kənd camaatının ona olan rəğbətini özünün əsas var-dövləti hesab etmişdir. İbrahim dayı deyərmiş ki, mən dünyanın ən dövlətli adamıyam. Birinci, ona görə ki, böyük Allahın kərəmi ilə mən davadan sağ-salamat qayıt-mışam. Bədənimdəki qəlpə bir millimetr də dərinə getsəydi, indi həyatda yox idim. İkincisi, ona görə ki, Tanrı mənə səkkiz övlad verib. Gözüm-könlüm tox-dur. Üçüncüsü, ona görə ki, el içində azdan-çoxdan hörmətimiz var.

El üçün yaşanmış bir ömrün yiyəsi İbrahim dayı oğlanlarının dördünə də “el”lə başlayan adlar qoymuşdur: Eldar, Elman, Elxan, Elçin. Elçinin bu ya-xınlarda bir yaşı tamam olmuş oğlu babasının adını daşıyır – İbrahim. Nəvə İb-rahim Məmmədovun baba İbrahim Məmmədovun layiqli davamçısı olacağına isə heç kim şübhə etmir. Elə mən özüm də.

Sərtib İSLAMOĞLU

İRƏVANDA NƏ QALDI Kİ?..

1760-cı illərdir... Hüseynəli xan İrəvan xanıdır... Bir səhər yuxudan oyanan camaat qərribə bir mənzərənin şahidi oldu. Şəhərin mərkəzində daş karxanasına uzanan yolun bir tərəfinə yonca, digər tərəfinə arpa tökülmüşdür. Ulaqlar yoncanı yeyə-yeyə gedir, arpa yeyə-yeyə daşla yüklü halda geri qayıdırdılar. Ulaqlar inciməsin deyə qamçılar parçadan tikilmişdi.

Bu Hüseynəli xanın tədbiri idi. Onun ürəyi yumşaqlığı, səxavəti hamıya bəli idi. Bu həmin Hüseynəli xan idi ki, bayram günləri İrəvandakı təpənin başına çıxıb əlini alnına qoyaraq baxırdı, hansı evdən tüstü çıxmırdısa, nökrəni çağırıb deyərdi: Nökrə, apar bu düyünü, kişmiş filan evə ver, qoy onun da bacası tüstülənsin.

Onun bir sözü yavaş-yavaş zərb-məsələ çevrilirdi: “Yalnız qışda içdiyim su canıma sinmir, çünki hamı eyni sudan içir”.

Hüseynəli xan hakimiyyətə keçəndə təqribən 160 il idi ki, İrəvan xanlığı mövcud idi. Türk tarixçisi Peçəvinin özünün “Tarix” kitabında göstərdiyi kimi, İrəvan xanlığının 1604-cü ildə əsası qoyulmuşdu.

Hüseynəli xan dönüb keçmişə baxırdı... İrəvan xanlığının geridə qoyduğu illər... O illərə ki, onun ata-babaları xanlıq etmişdilər. Onun ulu nəsilələrindən elə bir iz, nişanə qalmamışdı ki, tarix onları yaşatsın. Hüseynəli xan yaxşı başa düşürdü ki, xanlıq da, ömür də ona taleyin bəxş etdiyi müvəqqəti bir vaxtdır. Bu andan istifadə etmək lazımdır. Məhz buna görə də Hüseynəli xan adını tarixdə əbədləşdirmək üçün xəzinənin ağzını gen-bol açaraq Göy Məscidi tikdirməyi qərara aldı.

O, şairlər və sənətkarlar vətəni Təbrizdən ustalar çağırırdı. Çünki Qahirənin, Şamın, Heratın, İstanbulun, Dehlinin, Bağdadın, ümumiyyətlə, Şərfin elə bir güclü memarlıq abidəsi yox idi ki, Təbriz məktəbinin nümayəndələrinin “əl izi” orada görünməsin. Hətta başibəlalı Təbrizə hücum edən istilaçılar da ilk növbədə onun sənətkarlarını öz ölkələrinə aparardılar.

Hüseynəli xanın da Təbrizdən ustalar dəvət etməsi təsadüfi deyildi. Ustalar işə başladı. Himini açdılar, bünövrəsini tökdülər. Gərgin iş gedirdi. Ancaq...

Ancaq bir gün səhər tezdən şəhərə xəbər yayıldı ki, ustalar yoxdurlar. Onlar gecə ikən qaçıblar.

Hüseynəli xan qaldı çarəsiz. Bilmədi ki, neyləsin, necə etsin? Ayı ustalar çağırırdı. Gələnlər himin quruluşuna baxıb çiynlərini çəkib çıxıb getdilər. Başqa bir dəstə gəldi. Onlar da tikilişdən baş açma bilmədilər. Hüseynəli xan lap ümitsizləşdi.

...Birdən gözlənilməz hadisə baş verdi. Təbrizli sənətkarlar yenidən peyda oldular. Hüseynəli xan əsəbi halda: “Harada idiniz bu vaxta qədər?” - deyə soruşdu da cavab verdilər: “Xan, him yaxşı otursun deyə, bir il gözləmək lazım idi. Bilirdik ki, siz bu müddətdə dözməyəcəksiniz, səbriniz çatmayacaq. Ona görə də giz-

lincə qaçdıq. İndi vaxt tamam olub gəlmişik”.

Hüseynəli xan daha bir söz demədi.

İmarətin tikilişi davam etdirildi. 1465-ci ildə Təbrizdə tikilmiş Göy məsciddən təxminən 3 əsr sonra İrəvanda Göy məscid ucaldı. Məscidin 4 minarəsi vardı. Bəlkə burada da göy rəngdən geniş istifadə olunduğu üçün məhz Göy məscid adlanmışdı.

Məscid tikilib başa çatdırılsa da onun gözəlliyi üçün ayrı-ayrı vaxtlarda əl gəzdirilmişdir. Tarixçi İ.Məmmədov qeyd edirdi ki, Hüseynəli xanın oğlu Göy məscidin güzgülü salonunu tikdirdi və məşhur rəssam Mirzə Qədim İrəvani məscidə bir sıra xanların şəklini nəqş etdi.

Məscidin həyatında hovuz var idi. Hovuzun içərisində 1-1,5 m ucalığında fəvvarələr atırdı. Bəzən nəziri olanlar qəndi gətirib hovuza tökərdi ki, camaat şərbət kimi ondan istifadə etsin.

Dövrün ziyalıları Göy məscidə yığışırdılar. XX əsrin 30-cu illərinə qədər İrəvanda Mirzə Hüseyn ağa adlı alim bir şəxs yaşayırdı. O, həmişə Göy məsciddə əyləşərdi. Əsrin əvvəllərində onu Kazan və Peterburq Universitetlərinə dəvət etmişdilər. Ancaq o, nədənsə bu təklifi qəbul etməmişdi. Ən güclü dilçilər belə ərəb dilinin incilərini gəlib Mirzə Hüseyn ağadan öyrənərdilər. İrandan, Türkiyədən onun yanına alimlər gəlirdilər. Gözəl şair idi. 1937-ci ilin qurbanlarından olmuşdur.

Hazırda İrəvan məscidinin yalnız gümbəzi və 8-10 hücrəsi durur, minarələri uçurulmuşdur. Yerevan tarix muzeyinə çevrilmişdir. İrəvanda, ümumiyyətlə, Ermənistanda azərbaycanlıların yaratdıqları tarixi abidələri Azərbaycan memarlığından kənarda təsəvvür etmək mümkün deyil. Buna görə də, onların şəkillərini toplayıb, onların haqqında yazmaq hamımızın mənəvi borcudur. Ancaq məyusluq hissi ilə bildirmək istəyirəm ki, bu barədə heç bir iş görülməyib. Təəssüflər olsun ki, öz əzəmət və arxitekturasına görə şərq məscidlərindən heç də geridə qalmayan İrəvandakı Göy məscid ASE-yə düşməmişdir.

...Rəhmətlik Cabbar əmi. İrəvan gözəlinin düzdürdüyü qoşa xalı ona çox görüb deyirdin:

İrəvanda xal qalmadı

O xal nə xaldı qoşa

düzdürmüşən,

De görüm nə xaldı belə

düzdürmüşən...

İrəvanda indi nə qaldı ki?.. Gözünü aç gör.

Əsgər ZEYNALOV
filologiya elmləri doktoru

YAXŞILIQ BİTƏN YOLDA

(Əvvəli ötən sayımızda)

Kitabda qeyri-bəşəri xüsusiyyətlərə malik olan çirkin mənəviyyat sahibləri də, necə deyirlər, öz payını almışdır. Bu tipli yazılarda (“Gönü suya vermə”, “Günahkar mişovul” və s.) rüşvət ölüsü məmurlar, var-dövlət və pul hərisləri, boşboğaz millət təəssübkeşləri, nadan və cahil adamlar qırmanclanır. Sabirin “Oxutmuram, əl çəkin” satirası təbirində yazılmış “Oxuyacam, əl çəkin” şerində ziyalıların acı-nacaqlı vəziyyəti təsvir olunur. Fərli maaş almayan fəxri müəllimin ailəsində “bozbaş” yalnız bayramdan-bayrama xatırlanır. Qırmızı diplomlu şəfqət bacılarının gözlərinin acısı aldıqları üç “şirvan”a dəymir, həkim qəssab işləyir, mühəndis bazarda “tuman” satır, şair mənasız cızmaqara ilə məşğuldur... Qonşunun oxumağın daşını atmış savadsız oğlu isə yağ-bal içindədir, çünki vəzifədə atası çox yuxarı qalxıb. Bu, dövrümüzün danılmaz gerçəkliyi. Həmin gerçəklik işsiz qalmış insanların ruzi və dolanışiq naminə bazarlara toplamışdır. Bazar stixiyasına rəvac verən:

*Dükan-bazar tikirik,
Kəsirik ağacları.
Zavod, fabrik açan yox,
Düşünən yox aqları,*

- həqiqətdirsə, bu stixiyanın bəlkə, hələ uzun sürəcəyinə ehtimal fikrini doğuran:

*Dəllalı iş başında
Bu millətin, qadası.
Piştaxta dalındadı
Alimi, üləması,*

- amilidir. Pulsuz, əliyalın alim də, “dayısız” məzun da, gözləri mürğülü körpə uşaqlar da bazarda gün-güzəranlıq mücadiləsindədir. Lakin bu “mücadilə”də alan da, satan da peşmandır. Çünki vaynaçarlıqdan bazara tökülmüş millətin qeydinə qalan yoxdur. Çünki bazar psixologiyası ilə din-iman bir araya sığmaz (“Bazarda”). Şerin son misralarında deyildiyi kimi:

*Çətin ki, bu yolla əhli-müsəlman
Qayda imana, dinə bazarda.*

Din-iman da ki, nağıllarda qalıb, ala-babat gün-dirriyimizin özü kimi. Demək, nağıl xəyalatı bu günün gerçəkliyindən yaxşıdır. Nağıllarda heç olmasa ədalət var, heç olmasa xeyirlə şərlə yarıdır. Bu günümüzün gerçəkliyi isə başqadır. Nağılların tam əksinədir. Nağıllarda həmişə biri var olsa da, biri yox olur, indi isə biri vardır, mini yox:

Bir zamanlar biri vardı, biri yox.

İndi isə biri vardır, mini yox.

“Biri” deyəndə şair insanlığı, cəmiyyəti nəzərdə tutursa, “mini” deyəndə, çox yaqın, bəşəri dəyərlərə işarə edir. Həm də “mini” burada müəyyəndən çox, sanki qeyri-müəyyən say kimi başa düşülür. Bu qeyri-müəyyənlik dumanlığında kimə nökr, kimə bəy olduğumuz, yerdəmi, göydəmi olduğumuz belə qeyri-müəyyəndir. Çünki “özl zurnaların qəmişi” havacata yatmır, nadanların üzünə isə dövrən gülür, çünki xalqın alimi də, şairi də həyatda bezardır (“Bilinmir”).

“Oğluma nəsihət” şerində bivec atanın bivec nəsihətindən danışılır. Qarnından uzağı görməyən bu üzdənirə “ata” (belələri ətrafımızda azdırmı?) “ağır otur, batman gəl” deyimini belə öz qapanı ilə ölçür. Ortalığın qarışıq olmasını arzulayır: axı qurd dumanlı gün gəzər. Bu qurd dumanlığında “burcutmaq” (burada: fırıldaq gəlmək) asandır. Bu ata oğluna öz içində özü üçün yaşamağı, harda gəlir yoxsa, ordan “tez sürüşməyi” tövsiyə edir. Bu tipik antipodun həyat amalı onun öz dili ilə verilir:

*Birlik olan yerdə sən
Daim yarat qalmaqal,
Nə şllaq at öndə get,
Nə axsayıb dalda qal.*

“Söyməlisən, vəssalam”dakı tip isə mənəsb düşkünlərinin “başbilen”idir. Bu tip vəzifə ölürlərinə “yol-ərkan” öyrədir. Bu yol-ərkanın ən başlıca elementləri isə rüşvət və yaltaqlıqdır:

*Gördün müdir nala-mıxa vurursa,
İşlə bağlı min fıırıqda qurursa,
Şər-şor edib “yavni” üzə vurursa,
Qazancını bölməlisən, vəssalam.*

*Diqqət yetir idarədə hər kəsə,
Naşı ilə vermək olmaz səs-səsə.
İdarəyə təzə müdir gəliрсə,
Gedən kəsi söyməlisən, vəssalam.*

Əlbəttə, Rafiq Musa bu cür müsibətbazlara rafiqsayağı dərs verməsə, Rafiq Musa olmazdı. Satirik tərzdən daha çox ciddi mənada yazılmış “Öyrətmə” şerində “vəzifə çalasaqqalları”na, xalqı mənəviyyatsızlığa sövq edən “kosaxistlər”ə yaylın xarakterli müsibətini bildirir. “Ay dədə, sən bizi çılpaq öyrətmə... pampaq öyrətmə... yamaq öyrətmə... yaltaq öyrətmə...” etirazı ilə, əslində, çox mühüm mətləblərdən söz açır, məcazi olduğu qədər də danılmaz və həqiqi olan bir sonluqla şəri tamamlayır:

*Kənardan yaxşını kimsə gətirməz,
Məmləkət talanır - Allah götürməz.
Şirin söz ağzı dada gətirməz,
Ay dedə, sən bizi sarsaq öyrətmə.*

Rafiq Musaya xas olan bir xüsusiyyəti qeyd etməyə bilmərəm. O, ya yazmaz, ya da əgər yazdısa, cikinə-bikinə, əriş-arğacına kimi yazar, heç nəyi nəzərdən qaçırmaz, düzlüyü də, əyriliyi də bulaq suyu kimi şəffaflaşdırır. Qələmə aldığı mövzunu şirəsi-şöhrəsi ilə, köklü-köməcli təsvir edir. “Yaxşı olsun axırı” şeri bu baxımdan diqqətəlayiqdir. Şeri az-çox bəsinət gözü ilə oxuyan hər hansı oxucu yuxarıdakı özəlliyi şərhşiz-sözsüz hiss edir. Şer, mən deyərdim ki, bir növ sanki epiloq səciyyəsi daşıyır. “Can baba, bir nağıl de”, “Tükənməyən arzular və ya dedi-qodu” da öz yerini tapmış məsələlərə dair yekun sözə bənzəyir. Əslində, bu üç şeri bütöv bir əsər kimi qəbul etmək mümkündür; “nağıl” başlayır, “dedi-qodu” ilə intriqa başlayır, zavyazka kəskinləşir, inkişaf edir, “üzü hara gedirik?” sualı ilə kulminasiya tamamlanır və “Yaxşı olsun axırı” finalı ilə göydən üç alma düşür. Bu kompozisiya daxilində dövrümüzün, həyatımızın bütün əyər-əskikləri bir-bir sadalanır, tam çıpaqlığı ilə şərh edilir, hətta çıxış yolu göstərmək də unudulmur:

*Asiya bizə yaramır,
Amerika çox uzaq.
Avropadan da əvvəl
Özümüzədən yapışaq.*

Nəticə aydındır: nicat yolu birlikdədir. Birliyə nail olmaq üçün isə xalqın oyanması, başına gətirilən faciələri anlaması, dərk etməsi gərəkdir. Şair “dəli zurna”ya üz tutur, ondan haray gözləyir (“Dəli zurna”). Zurna şairin anlamında əsrlərdən üzü bəri gələn səsdir, sədadır, ulu əcdadlarımızın nəfəsidir, maddi və mənəvi ölməzliyinin özüdür, “Cəngi” havasıdır, xalqın qəhrəmanlıq ruhudur:

*Ulu zurna, oyat bizi, döy bizi,
Lazım gəlsə, danla bizi, söy bizi.
Qınamazmı Tanrı bizi, göy bizi?
Od ələnir yurd-yuvamın başına.*

Onu da deyim ki, Rafiq Musa ümidlə yaşayan şairdir. Yaxşılıq bitən yoldakı pisləkləri, tərəqqimizə, dövlətçiliyimizin və müstəqilliyimizin inkişafına əngəl olan qüsurlar və çatışmazlıqları geniş və əhatəli biçimdə söz yatarından keçirərək arayıb darasa da, böyük Sabirin “hələ gördüklərimin mində birin yazıram” deyimində olduğu kimi:

*Qazanı çox sürtməyək,
Üzə çıxar paxırı.
Deyiləsi çox söz var,
Yaxşı olsun axırı,*

- arzusu ilə çox nöqsanları malalı saxlayır, gələcəyə ümidini itirmir, xoşbəxt sa-

bahımıza inanır:

*Xırda pula döndərib
Xərcləyirik günləri.
Gözləyirik o nurlu,
O buludsuz səhəri.*

Budur yaxşılıq bitən yolun son mənzili.

Rafiq Musanın dilindəki xoşməcazlıq, səlis və rəvan ifadə tərz, xalq danışığı üslubundan bəhrələnən deyimlər, folklorumuzdan qaynaqlanan vəzndə yüngül, qiymətdə ağır ifadələr, qafiyə əlvanlığı, rəngarəng bədii təsvir vasitələri kitabın sanbalını daha da artırır.

Bu yazının dar və məhdud çərçivəsində Rafiq Musa yaradıcılığının xüsusiyyətlərini tam aydınlığı ilə açmaq, hərtərəfli araşdırmaq, əlbəttə qeyri-mümkündür. İnanıram ki, haçansa bu barədə daha geniş yazılar dərc olunacaq. Mən isə hələlik dostum Rafiq Musaya o həsrətində olduğu nurlu, buludsuz səhərə tezliklə qovuşmasını arzu edirəm.

Sultan Orucoğlu

Kamil NOVRUZ,
Vedibasər mahalı, Şiddi kəndi

VƏTƏN

*Əli Vəkil, yurd yerinin ağrısı
Şirin sözlərində, söhbətindədir.
Ələsgər yolunu davam eyləmək
Şair qələminin qüdrətindədir.*

*Sənsiz o dağlarda çiçək darıxır,
Yolunda bir gözəl, göyçək darıxır,
Dağların başında külək darıxır,
Hələ də izinin həsrətindədir.*

*Günəş danı öpüb qanad açanda,
Bərədən həm cüyür, maral qaçanda,
Təbiət cuşa gəlib şafəq saçanda,
Şair nəfəsinin xiffətindədir.*

*Axtardın hər yerdə ərən, mərdini
Yazdın sətir-sətir vətən dərdini,
Göstərdin əsgər tək sən hünərini,
Vətənə bağlılıq məhəbbətdədir.*

*Sairsiz, sahibsiz dağlar ağladı,
Payıza baş qoyan dağlar ağladı,
Bu nə hönkürtüdü, bu nə ağladı,
Vətən igidlərin cürətindədir.*

DƏRƏLƏYƏZDƏ CUL ALINMAZ QALA İDİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Quduzlaşmış daşnaklar Zeynal Hacı Əlmərdan oğlunu öz evində bütün ailə üzvləri, külfəti ilə od vurub yandırmışlar. Qılınc Məşədi Kazım oğlunu, Hüsnünü, Abbasqulu bəyin bacısı Səkinəni və əlliyyə yaxın qız-gəlini, uşağı, qarı-qocanı əsir aparmışlar.

Qaçanları ermənilər təqib etdiyindən qaçaqaçda da çox adam öldürülmüşdü. O hadisələri öz həyatında yaşamış, 1909-cu ildə anadan olmuş Rəhimov Rəhim Zalxan oğlu o günləri belə xatırlayır: “O zaman mənəm 9-10 yaşımdı. Ermənilər kəndə girmişdilər. Kənddə alov göyə qalxırdı. Nənəm Pərzad Şavaz qızı mənəm və 8 yaşlı bacım Gövhərin əlindən tutub qaçırdı. Kiçik dağ çayı olan Cul çayını keçərkən ermənilər onu suyun içində vururlar. Su qan axıdırdı. Biz suyun ortasında ölümlə əlbəyaxa qalan nənəmi xilas edə bilməyib fəryad qoparırdıq. Arxadan gələn dayım Qasım bizi götürməse idi, biz də erməni əlinə keçəsiydik. Nənəmin meyiti suyun içindəcə qaldı. Anam Ağlıcahan Əhməd qızının o zaman anasına dil deyib ağlarkən söylədiyi bayatılar indi də yadımdadır:

*Cul çayım sanlı çayım,
Yanı düşmanlı çayım.
Səndəmi qan ağlarsan?
Suları qanlı çayım?!
Əzizim qan axıdar,
Yağılar qan axıdar,
Toprağım qan dəryası
Çayları qan axıdar.*

Sağ qalib canını qurtaran kənd camaatı kənddən yeganə çıxış yolu olan Məşəbaşı tərəfdən Kömürxana, Qara Şırlan deyilən yerlə çayı çay yuxarı Qayaarasından sıldırım yamaclardan keçib Dərəkəndin üstündə yerləşən Təhnəli dağına pənah gətirərək, burada qayaların arasına, kahalara dolurlar. Öz vətəninə tərək etmək istəməyən bu insanların məqsədi qüvvə toplayaraq yenidən kəndə qayıtmaq idi. Doxsan beş yaşlı Ağaxan Əliyev vaxtı ilə o hadisələri mənə nəql edərək belə bir əhvalat danışdı: “Biz Təhnəli dağına gələndə ağır yaralanmış kənd ağsaqqalı Mirzalı bəy (oxumuş adam idi, gimnaziya qurtarmışdı) can verəndə vəsiyyət edərək dedi ki, oxuduğum otuz cüzvi “Quran” mənə qənim olsun ki, ermənilər ki, belə başlayıb yüz il yaşasaq, yüz birdə ermənilər bizi çıxaracaqlar. Yaxşı budur vaxt itirməyin, vaxt ikən Naxçıvan üzünə aşın. Ancaq heç kəs onunla razılaşmadı. Mirzalı bəyi Yal yurdunda basdırdılar”.

Lakin özünə gəlməyə belə macal tapmayan əhali Keçəldağ, Bazarçay, Zirnel tərəfdən ermənilərin güclü hücumu nəticəsində yenidən mühasirəyə düşür.

On illər boyu erməni “insafına” yaxşı bələd olan camaat başa düşürdü ki, müqavi-

mətsiz düşməyə təslim olmaq buradakı iki min beş yüzə yaxın əhalinin son nəfərinə qədər qırılması deməkdir. Odur ki, uşaqdan böyüyə hamı əldə olan silahla, daş-qaya ilə düşməyə müqavimət göstərir. Bu döyüşlərdə 250 nəfərlik atlı dəstəsi olan Qaçaq Ağa və onun dörd oğlu həmkəndlilərinin az itki verməsində, mühasirədən qurtarmasında əsl qəhrəmanlıq nümayiş etdirmişlər. Camaat döyüşə-döyüşə Qanlı gölə tərəf çəkilir.

Bu döyüşlərdə Mirzalı bəyin qızı Naşdan xanım, Yusif Əfəndi kimi 70-ə qədər adam ölür. Mirzalı Qaybalı oğluna top gülləsi dəyərək hər tikəsini bir tərəfə sovurur. Salman Abdulla oğlu çiyindən ağır yaralansa da, tutduğu mövqedən çəkilmir və qanın son damlasına qədər döyüşüb ölür.

Onlarla adam yaranır. Həmin döyüşlərdə Xanlar İsmixan oğlunun (bu həmin Xanlardır ki, vaxtı ilə Lazım Paşa ona sədəfli əsa hədiyyə etmişdi) güllə sol qulağının dibindən, boşluqdan girərək sağ qulağının dibindən çıxmış və tanrının möcüzəsi kimi sağ qalaraq 50-ci illərin axırına qədər yaşayıb, gördüklərini nəvələrinə danışmışdır.

Kəlbali xanın öz qoşunu ilə vaxtında köməyə gəlməsi darda qalan qaçqınları mühasirədən qurtarır. Beləcə, erməni daşnakları Dərələyəzin alınmaz qalası hesab edilən Culu almaqla Dərələyəzin işğalını başa çatdırırlar.

Qaçqınlar Kükü dağlarını aşıb Cəhriyə, Qaraabada, Naxçıvana gəlirlər. Bir çoxları Arazı keçib İran Azərbaycanına adlayır. Açıqdan, xəstəlikdən yüzlərlə adam qırılır.

Yaşı yüzü haqlamış Qaçay kişinin dediklərindən: “Qaçqınlar arasında vəba, yatalaq tüğyan eldirdi. Adamlar ailəliklə batırdı. Hər gün ən azı bir adam ölürdü. Göyüş Hacıbehdud oğlu, arvadı Səlbə Abdulla qızı, uşaqları Qaraxan, Balaxan, Alxan Mahmud oğlu, arvadı Məsimə Mustafa qızı, qızı Xırda, İbrahim Zaxan oğlu, Muxtar Tumasqulu oğlu, Gülcahan Qasım qızı qaçqınlığın elə ilk aylarında öldülər”.

Bir ucu Naxçıvan, bir ucu İran Azərbaycanı Araz boyu səpələnərək dar gününə qatlaşan bu didərgin soydaşlarımız bütün həmvətənləri kimi bir neçə il qaçqın həyatı kimi zillətli həyat keçirdikdən sonra vətən həsrəti ilə 1921-ci ildə yenidən öz doğma – qayıtdılar. Ancaq Cul əvvəlki Cul deyildi. Yağılar daşı daş üstə qoymamışdılar.

Allah sənə rəhmət eləsin, aşıq Həşin, Culun o mənzərəsini görüb necə də yerində demisən:

*Əzizinəm dağ olmaz,
Dağım kimi dağ olmaz.
Yağı əkən torpaqda,
Dərd göyərər, bağ olmaz.*

Artıq həyatlarında ikinci böyük “köçkünliyi”, qaçqınlığı yaşayan Cul camaatı bir müddət ağac altda, kahalarda, qamış daxmalarda daldalandılar. Sonra özlərinə yenicədən ev-eşik, yurd-yuva qurdular. Lakin onlar ikinci dəfə abad etdikləri bu yurdda daimi yaşadılar mı? Bunu demək çətindir?!

Vidadi İsayev
AJB-nin üzvü

FACİƏ

XX əsrin əvvəllərində azərbaycanlılara qarşı ermənilərin törədikləri ən böyük cinayətlərdən biri haqda danışmaq istəyirəm.

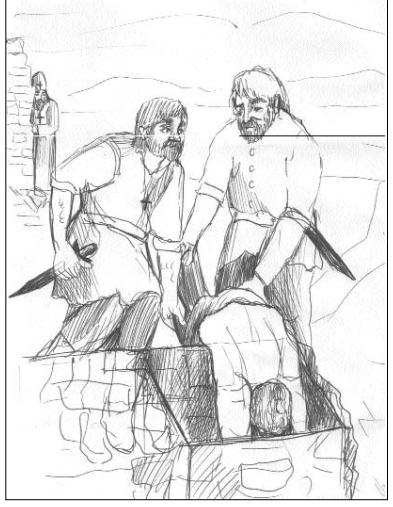
Biz azərbaycanlıların ürəyiyumşaqlığı üzündən xain qonşular tərəfindən başımıza minlərlə faciə gəlib. Bu faciələrin də əksəriyyətini törədənlər xain ermənilər olmuşlar. Son iki əsrdə onların xalqımıza və torpaqlarımıza etdikləri qəsdləri saymaqla qurtarası deyil. Ancaq bunların içərisində ən dəhşətli 1905-ci ildə Cəngi adlanan erməni kəndində azərbaycanlılara qarşı törədilən soyqırımı hadisəsidir.

Öz füsunkarlığı ilə Qərbi Azərbaycanın Pəmbək mahalında diqqəti cəlb edən kəndlərindən biri də dağlar qoynunda yerləşən azərbaycanlılar yaşayan Qursalı kəndidir. Bu kənd öz gözəlliyi ilə seçildiyi kimi, dünyagörmüş uzun ömürlü ağsaqqalları, igid gəncləri, xeyirxah ziyalıları ilə də həmişə fərqlənmişdir. Kəndin əməksevər insanları öz zəhmətlərinin hesabına yaxşı yaşamağa adət etmişdilər.

1905-ci ilin martında kənd əhalisindən 29 nəfər toxumluq arpa almaq üçün öz arabaları ilə Ələyaz adlanan mahala tərəf yola düşürlər. Yolda bir neçə nəfər qonşu Arcut kəndinin sakinləri də onlara qoşulurlar.

Axsamtərəfi Cəngi adlanan kəndə çatarkən onların ilk qarşısına çıxan keşik oğlu Aram adlı şəxs gəlmələrin məqsədini öyrəndikdən sonra onları kəndin koxasının yanına aparıb məlumat verir. Onları bir koma doldurur, üstlərini axtarır pullarını və silahlarını yığıqdan sonra tək-tək ağanın yanına aparmaq bəhanəsi ilə bayıra çıxarır vəhşicəsinə, işgəncə ilə öldürür, cəsədlərini yaxınlıqda olan dərin quyuya atırlar. Onların içərisində olan Əsmər adlı yaşlı qadın bayırda əzab verilərkən ucadan yalvarıb ağlayır ki, mənə öldürməyin, 8 qızım var, heç olmasa onlara yazığınız gəlsin. Lakin müsəlmanların qanına susamış erməni cəlladları qadının yalvarışlarına məhəl qoymayaraq onu öldürürlər. Onlar yenidən koma daxil olan zaman boyca çox uca və pəhləvan cüssəli Tanrıverdi adlı kişi yanındakı həmkəndlilərinə bildirir ki, komun qapısına çatana kimi müqavimət göstərəcəm, bundan istifadə edib qaçmaq lazımdır. Nəhayət, qarışıqlıq düşən kimi Mustafayev Elləz Mustoy oğlu, Sulduz oğlu Tahar və iki nəfər də Arcut kəndindən olan şəxs çətinliklə aradan çıxırlar, arxadan atəşə tutul-salar da, yaralı vəziyyətdə qaçaraq canlarını qurtarırlar. Kənd camaatı xəbər

tutur. Bir qrup ağsaqqal yaralı Elləzi götürüb kənddən 40 km məsafədə olan Gümrü şəhərinə milliyyətə rus olan pristavın yanına şikayətə gedirlər. Pristav əvvəlcə inanmır. Elləz bildirir ki, həmin komu tanıyır və özünün sümük saplı bıçağını komda daşın arasında gizlədibdir. Pristav öz atlıları və kənd sakinləri ilə birlikdə Cəngi kəndinə gəlirlər. Həmin kənddə yaşayan ermənilər izi itirmək üçün komu yandırır. Elləz kişi yanmış komun divarları arasında gizlədiyi bıçağı tapıb pristava verir. Lakin ermənilər belə bir hadisənin olduğunu inkar edirlər. Bu zaman Qotu Həsən adlı şəxs erməni yaşayan evlərdən birinə daxil olaraq anasının qucağına sığınan uşağı əlindən alıb öldürmək istəyərkən qadın yalvarıb deyir ki, uşağı öldürməsin, öldürülmüş adamların cəsədlərinin harada gizlədildiyini göstərəcək. Həmin qadın sübhə oymatmaq üçün bildirir ki, əlində corab toxuya-toxuya gedəcək, quyunun yanına çatanda qoltuğundakı yumağı yerə salacaq və sonra da götürüb yoluna davam edəcəkdir. Belə də edir. Qadın uzaqlaşan kimi şikayətçilər həmin yerə yaxınlaşıb ermənilər tərəfindən çoxlu mal peyini töküldüyünü görürlər. Peyini təmizləyən kimi quyunun ağzını tapırlar. Günahsız öldürülmüş müsəlmanların cəsədlərini çətinliklə çıxaraq öz arabalarına yükləyib, kəndin qəbristanlığında dəfn edirlər.

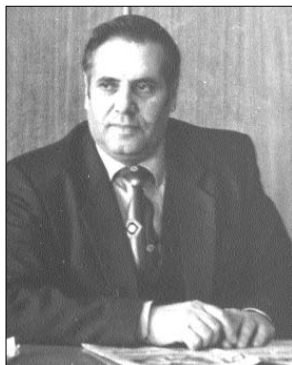

Hörmətli oxucular, indi Ermənistan adlanan ərazinin Spitak rayonunun (keçmiş Hamamlı) ərazisində iki azərbaycanlı kəndi var idi. Müəyyən tədbirlər zamanı ermənilər həmişə bizə deyirdilər ki, siz burada çox yaxşı yaşayırsınız, bizimkilər isə Azərbaycanda çox əziyyət çəkirlər. Biz tarixi faktlarla nə qədər həqiqəti sübut etməyə çalışırıqsa, yenə də inandıra bilmirdik. Çünki onların hamısı və xüsusi olaraq yüksək vəzifəli məmurları daha çox millətçi idilər. Ona görə də atalar yaxşı deyib: “Qarı düşmən heç zaman dost olmaz”.

15 ildir ki, doğma yurdlarımızın həsrəti, Vətən itkisi, dözülməz məcburi köçkünlük həyatı biz qursahları nə sarsıda, nə də əyib bilmişdir. Əksinə, biz məhrumiyyətlərə və çətinliklərə dözərək, öz doğma el-obamıza qayıtmaq ümidi ilə yaşayış işləyirik.

Dilqəm NƏSİBOV,
Nizami rayonu, 289 sayılı məktəb,
“Zəngi” liseyinin tarix müəllimi

ƏBƏDİYYƏT SAKİNİ

Amansız ölüm gözəl insan, bacarıqlı təşkilatçı, sədaqətli dost Zərbalı Qasım oğlu Qurbanovu sıralarımızdan apardı.

Z.Q.Qurbanov 1932-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Basarkeçər (sonralar Vardenis) rayonunun Nərimanlı kəndində anadan olmuşdur. 1952-ci ildə C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Müəllimlər İnstitutunu və 1961-ci ildə V.İ.Lenin adına API-ni (indiki Azərbaycan Pedaqoji Universiteti) bitirmişdir. Bir neçə il Nərimanlı kənd orta məktəbində müəllim, dərslər hissə müdiri və direktor vəzifələrində işləmişdir. İşlədiyi sahələrdə özünü bacarıqlı və istedadlı kadr kimi göstərdiyinə görə onu Basarkeçər rayon Partiya Komitəsinə təlimatçı vəzifəsinə irəli çəkirlər. Bu vəzifədə və 1962-64-cü illərdə Ermənistan KP Basarkeçər Kənd İstehsalat Partiya Komitəsində inspektor işində çalışmışdır.

H.Q.Qurbanov 1966-68-ci illərdə Bakı Ali Partiya məktəbinin müdavimi olmuşdur. Məktəbi bitirdikdən sonra Basarkeçər rayonuna gəlmiş 1971-ci ilə kimi Qoşabulaq kolxozunun sədri vəzifəsində işləmişdir. 1971-ci ildə Basarkeçər rayon RK-də təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri, 1972-ci ildə isə Basarkeçər Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri vəzifəsinə təyin edildi. Zərbalı müəllim bu vəzifədə 9 il işlədi. Həmin illərdə azərbaycanlılar yaşayan kəndlərdə xeyli quruculuq işləri həyata keçirildi.

Z.Qurbanov 1981-1984-cü illərdə Amasiya Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifəsində işləyərkən özünün bilik və bacarığının zənginliyini bir daha göstərdi.

1984-cü ildə “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru vəzifəsinə təyin edilmiş və 1989-cu ilədək bu vəzifədə çalışmışdır.

Z.Q.Qurbanov 1985-ci ildə Ermənistan Ali Sovetinin deputatı, 1987-ci ildə Ermənistan KP MK-nın üzvü seçilmişdir. 1987-ci ildə isə Ermənistan Ali Soveti Rəyasət Heyəti sədrinin müavini vəzifəsini icra etmişdir.

“Şərəf nişanı” ordeni və medallarla təltif olunmuşdur.

Zərbalı Qurbanov erməni təcavüzü üzündən 1989-cu ilin əvvəlində Azərbaycana gəlmiş, Qaçqın və Məcburi Köçkünlərin İşləri Üzrə Dövlət Komitəsində və son illərdə digər məsul vəzifələrdə çalışmışdır.

Harada və hansı işdə işləməsindən asılı olmayaraq, həmişə xalqın taleyinə diqqətli olmuşdur. Allah rəhmət eləsin!

QənbəR BAYRAMOV

AĞBABA FOLKLORU

Ağbaba folkloru Şərqi Anadolu folkloruna daha yaxındır. Çünki Ağbaba ərazisi neçə-neçə yüzillər boyu Çıldır sancağının, Çıldır vilayətinin tərkibində olmuş, Ağbabanın türk əhalisi Çıldırın, Qarsın, Axılkələyin türkləri ilə qaynayıb qarışmış, neçə-neçə illərin sınaqlarından keçə-keçə bu günümüze qədər gəlib çatmışdır. Ağbaba ellərinin folklor yaddaşında qədim adət-ənənələrlə bərabər, doğma yer-yurd adları, milli ruh və düşüncə öz əksini tapmışdır.

Tacir SƏMİMİ,
Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun elmi işçisi

LƏTİFƏLƏR

MACALIM OLMAYIB

Bir kişi həmişə evə əli dolu gəlmiş. Arvad onu canhacanla qarşılayar, kişiye həvəslə qulluq edərmiş. Bir gün kişi evə əliboş gəlir. Arvad kişini əliboş görüb qaydır ki:

– A kişi, burnun nə uzundu!

Bunu eşidəndə cin vurur kişinin başına:

– A köpək qızı, otuz ildi sənin ərinəm, guya mənim burnumu indi görürsən?

– Yoox, a kişi, atanın gору haqqı. Həmişə bu vaxta qədər əllərinə baxmışam. Vallah, üzünə baxmağa macalım olmayıb.

SƏN YATMISAN, YOXSA XÖRƏK-ÇÖRƏK BİŞİRMİSƏN?!

Bir çobanın tənbel, naqqal bir arvadı varmış. Hə, bir gün evdə çörək qurtarıbmış. Arvad deyinə-deyinə qollarını çırmalayıb xəmir yoğurur. Əlləri xəmirli-xəmirli tirlənir taxtın üstünə:

– Barı bir gözümün acısını alım.

Arvad bir də onda ayılır ki, xəmir acıyıb. O, təndiri qalayır, poşğunu çəkir irəli. Xəmiri kündələyib düzür poşğun üstünə. Sonra rəfətəni götürüb kündələri bir-bir yapıp təndirin badına.

Amma yenə arvadı yuxu tutduğundan, tirlənir təndirin başında... Bir də o vaxt ayılır ki, təndirdə çörəklər yanıb. Deyinir:

– Allah kəssin belə işi. Canın çıxsın çörək bişir. Onu da birlə ikini qanmayanın biri, çölləri dolananın biri yesin, şirin-şirin gərnəşsin. Baxt olmuş andır, yanasan səni, bu çörək kimi. Məni də, bir xanım eləseydin, dünya dağılmazdı ki!

Arvad deyinə-deyinə qalan kündələri də təndirin badına yapıp təndirin başına uzandı, çünki yenə onu yuxu tutmuşdu. Bir də gözünü ovub açdı ki, çörək yanıb əldən çıxıb. Heç eyninə almadı.

– Çoban adamdı, yorğun gələcək. Çörəyin yanığı onu maraqlandırmaz. Ac

olan gic olar, cumar yeməyə. Daşdan yumşaq nə var, qoy qabağına yesin. Mən niyə qorxuram ki!

Qərək, axşam olan kimi evin kişisi işdən evə gəldi. Arvad ölə-ölə birtəhər kişinin qabağında süfrə açdı. Haqqıldaya-haqqıldaya dedi:

– Eh, bu xörək bişirmək, qazan asmaq məni lap xəstə eləyib.

Çoban dinmədi. Yeməyə girişdi. Amma gördü şorba yanıq dadır, içində ət yənib, üstəlik çörək də yanıq... Qayıtdı ki:

– Ay arvad, deyəsən bu dəfə lap ağ eləmişən.

– A kişi, sən Allah, xörəyini soyutma, ye. Sonra danışarsan, iştahın küsər.

– Arvad, bu işdən məni agah elə görüm, bu gün xörəyin-çörəyin niyə belə olub?

– Vallah, a kişi, yuxuda gördüm ki, cənnətə düşmüşəm. Məni xanım kimi başdan əyləşdiriblər. Qulluqçularım, nökərlərim... Allah, necə baxtavaram. Ayıldım ki, çörək yənib.

Bu sözləri eşidən kişi hirsə qalxdı. Çomağı götürüb düşdü arvadın üstünə. Vur ki vurasan.

– Sən iş görmək əvəzinə mənə yuxu danışırısan? Yatmısan, yoxsa xörək-çörək bişirmisən?!

QOY BİZ DƏ BİR ŞEY YEYƏK

Bir nəfər yol gedirmiş. O, yolda bir kora urcah olur. Kor ayaq səsi eşidib deyir:

– Ey Allah bəndəsi, mənə də kömək elə, yedəyimə gir, yol yoldaşı olaq.

Yolçunun kora yazığı gəlir, onun qoluna girir. Sən demə, kor acıdıllının birisi imiş. Odur ki, başlayır köntöy-köntöy danışmağa:

– A qardaş, ağırlığını üstümə salma. Şikəst adamam, lap nəfəsim kəsildi. Bir əməlli hərəkət eləsənə.

Yolçu bunu eşidəndə bərk acıqlanır. Tez aralanır kordan. Amma kor danışmağından qalmır:

– A qardaş, Allaha xoş getməz ki, məni yolda qoyub gedəsən, Tanrı cəzanı verər.

Yolçu insafli olduğundan, yenə korun qoluna girir. Hə, onlar birtəhər gəlib bir kəndə çatır, bir qapını döyürlər. Ev sahibi onları içəri dəvət edir. Qonaqlar keçib bir tərəfdə əyləşirlər. Ev sahibi dərhal bir xoruz kəsir. Ev qadını qazan asır. Amma arvad ortalığa noxud dolu bir kasa qoyub deyir:

– Bir az bundan dadın. İnşallah, ona qədər xörək də hazır olar.

Hə, kor başlayır noxuddan yeməyə. O, əvvəlcə bir-bir, sonra cüt-cüt noxudu ağzına atır. Amma o biri yoldaşından səs-səda çıxmadığını görüb kor elə xəyal eləyir ki, yol yoldaşı noxudu ovucalayıb yeyir. Odur ki, kor noxudu ovucalayır... Baxır yenə səs-səmir yoxdu. Kor dolu kasanı qabağına çəkib yol yoldaşına acıqla deyir:

– Əşi, insafın olsun. Bayaqdan ovucalayıb yediyin bəs deyil, yenə yeyirsən?! Qoy bir biz də bir şey yeyək.

AŞIQ NƏSİBİN BƏZƏMƏLƏRİ

TÜRKLÜYÜMÜ DANMAYACAĞAM HA!..

Bir gün kolxoz sədri Aşıq Nəsimə deyir:

– Sənin ustadın Aşıq Şenlik də türk olub, özün də türksən. Əlimdə imkan olsaydı, səni Türkiyəyə sürgün edərdim.

– Səni bilmirəm hansı millətdənsən, - sifətini turşudur aşıq - mən türkəm ki, varam. Sənin kimisinə görə türklüyümü danmayacağam ha!..

VAYLA TOYU QARIŞDIRMA

Güllübulaq kəndinin axundu Aşıq Nəsibi pərt etmək üçün deyir:

– Şərəmi hazırlayırsan aşıq?

– Şər səninkidir, - deyə əlini yelləyir aşıq, – vayla toyu qarışdırma.

ƏFSANƏLƏR

QOYUN DAĞI

Yayın isti günlərindən birində dağda bir çoban qoyun otarırmış. Günorta yeməyini yeyəndən sonra çoban bərk susayır, amma yaxınlıqda bulaq yoxmuş. Bir tərəfdən isti, bir tərəfdən susuzluq çobanı əldən salır. O, əllərini göyə açıb deyir: “Tanrım, göstər qüdrətini. Bu qayalığın içindən bir bulaq qaynasın. And içirəm anamın südünə, yeddi qurban kəsəcəyəm”. Çoban sözünü qurtarar-qurtarmaz, doğrudan da, qayaların ortasından bulaq qaynamağa başlayır. Handan-hana özünə gələn çoban bulağın suyundan doyuncə içir. Doyandan sonra Allaha verədiyi sözə peşman olur. Axtarır, canından yeddi bit tapıb öldürür: “Bu da sənin qurbanların”. Çobanın nankorluğu Allahı qəzəbləndirir. O, çobanı da, sürünü də daşa döndərir. O vaxtdan dağın adı Qoyun dağı qalıb. Kənardan baxırsan, adama elə gəlir ki, dağın döşündə qoyun sürüsü var, yanında da çoban. Elə ki, yaxına gəlirsən, görürsən ki daşdır, qayadır.

Söyləyəni:

HƏSƏN BABA,

84 yaşında, Güllücə kəndi

AĞBABA, SARIBABA, HACI XƏLİLBABAYLA PİR SULTAN

Böyük Göydağda üç qardaş və bir bacı yaşayırdı. Böyük qardaşın adı Ağbaba, ortancılınkı Sarıbaba, kiçik qardaşınkı Hacı Xəlilbaba, bacılarının adı isə PİR Sultan idi. Onlar çox mehriban yaşayırdılar. Bir gün onlar bir-birindən ayrılmalı olurlar. Odur ki, qardaşlar bir yerə yığılıb məsləhətləşdilər. Böyük qardaş dedi:

– Mən ata yurdumda qalıram. Ata ocağını söndürmək olmaz, siz gedə bilərsiniz. Amma elə yerdə binə bərkitməlisiniz ki, ayda, ildə bir-birimizi görə bilək, bacımız isə nisbətən isti yerə getməlidir.

Kiçik qardaşlar Ağbabanın sözünü qəbul etdilər. Bacıları da buna razı oldu. Sarıbaba Qaraxaça üz tutdu. Hacı Xəlilbaba ondan bir qədər irəliyə gedib orada binə qurdu. Pir Sultan isə Gürcüstana üz çevirdi.

İndi Ağbabada Ağbaba adlı dağ zirvəsi və orada Ağbaba ziyarəti, Qaraxaçada Qaravultəpə deyilən təpədə Sarıbaba piri, Gürcüstanın Qasımlı kəndində isə Pir Sultan piri var. Bu pirlər üç qardaş və bir bacının adını daşımaqdadır.

Söyləyən:
Musa PİRİOĞLU,
80 yaşında

VƏSFİ-HALLAR

Arxalığın oymadı,
Gözüm səndən doymadı,
İstədim dalınca gələm
Ölmüş yengəm qoymadı.

Arxalığın göy çitdən,
Gəl məni ötür itdən,
Axşam olur, gün batır,
İndicə gələr cütdən.

Arxalığın simsırıq,
Büzməsi beldən buruq,
Vallah, ataram səni,
Qalarsan boynuburuq.

Ay çilə, çilə qardaş,
Atın qamçıla, qardaş.

Bəlkə dediyim sözdən
Könlün açıla qardaş.

Kəklik, get bir ot gətir,
Yardan bir umut gətir,
Yar özü gəlməsə də
Ətəyindən tut gətir.

Qarsın otu biçilməz,
Otun suyu içilməz.
Oxçoğludan üç cavan
Osmanlıdan seçilməz.

Hay həndimiz, həndimiz,
Oxçoğludur kəndimiz.
Atamız əsgər gedib,
Qardaşım dilbəndimiz.

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№13 (13) 1 - 15 sentyabr 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

OĞUZ XAQANIN DUASI

Ulu Tanrı! Gözəl Tanrı! Göy Tanrı!

Türkə milli qüvvət, namus, əxlaq, əzm, səbat və ideal bəxş et. Türk-çülük ruhu yurdsevərlik, sənət, intizam, bədən qüvvəti və zənginliklə hasil olduğundan, Türkə bunları ver! Türkdən oğru və namussuz törə-yərsə, məhv et! Türkə mənlilik, həm də yüksək bir mənlilik ver! Türk nəf-si üzərində ixtiyar sahibi olsun! Türkü mühakiməli və ciddi adam ola-raq yarat! Hissiiyyatına qapılıb, barıt kimi birdən partlamasın! Daima soyuqqanlı olsun! Türkü hər millətdən cəsur yarat! Türk qisas almağı əsla unutmasın!

Xırda xanım ŞADLİNSKAYA.

Respublikanın Əməkdar müəllimi, Bərdə şəhəri.

“Vedibasar” qəzetinin səhifələri ilə tanış olduqca özümü doğma Vedidə hiss etdim. Bu torpağın tarixini vərəqləmək, olanları yazıb gənc nəslə çatdırmaq böyük xidmətdir. Mən qəzetin bütün yaradıcı heyətini təbrik edirəm. Arzu edirəm ki, “Vedibasar” qəzeti hər sayında irəli getsin, yeni-yeni materiallar dərc etsin, yaradıcılıq baxımından inkişaf etsin.

Vaxtilə şagirdim olmuş Fərman Kərimzadənin məş-hur bayatısını qəzetə epigraf seçməyiniz ürəyimizcədir, alqışlayıram. Mən ümid edirəm ki, “Vedibasar” qəzeti qısa bir zamanda ulu Azərbaycanın sevimli qəzetinə çevriləcəkdir.

Uğurlar arzulayıram.

TÜRKİYƏDƏN MƏKTUB VAR

1947-ci il avqustun 18-də İqdirin Daşburun kəndində anadan olmuşam. Atamın adı Vəlidir. Amma hər kəs ona Baloş deyirdi - Nəcəfali oğlu Baloş. Vedibasarin Alməmməd kəndindəndir. Təxminən 1905-ci ildə anadan olmuşdur. Anamın adı Badiyə Camaldır. Vedibasarin Xalisa kəndində anadan olub. Alməmməd kəndinə gəlib. Atasının adı usta Hüseyn olmuşdur. Anasının adı Xanımdır.

Ailəmiz 1931-ci ildə erməni-rus repressiyasından canını qurtarmaq üçün Arazı keçib İqdirin

Daşburun kəndinə gəlir və orada məskunlaşırlar. Ailədə 4 qardaş, 3 bacı olmuşuq. Əmrah, Əmir, Firəngiz, Teymur, Mehriban, Xələf və Ərtoğrul.

Anamın böyük qardaşı Aşiq Xudamədət də Xalisadan Türkiyəyə gəlir. Lakin çox yaşamır, dünyasını dəyişir. Qurban adlı bir qardaşı isə Bakıya getmişdi. O, 1972-ci ildə Bakıda vəfat etmişdir. Anam 1984-cü ildə ölmüşdür. Ölənə qədər də Vətən həsrəti ilə için-için ağladı. Bir-birilərini görə bilmədilər. Qurban dayının ölümünü ona bildirmədik. Anamın hər gecə-gündüz ağlaması bizim ürəyimizdə Vətən, Azərbaycan sevgisini daha da atəşləndirirdi.

Bu günlərdə yaxın qohumum Telman müəllim İqdıra qonaq gəlmişdi. O, özü ilə “Vedibasar” qəzetinin bir neçə nömrəsini gətirmişdi. Sevincimdən gözlərim doldu. Qəlbim sızladı. Qəzetləri qucaqladım. Elə bildim doğma Vedibasarımı bağrıma basıram. Qəzet mənə və qürbətdə yaşayan başqa soydaşlarıma böyük sevinc bəxş etdi. “Vedibasar”dan yurdumuzun qoxusunu aldım. Mən bütün ellilərimiz adından “Vedibasar” qəzetinə alqış deyirəm. Ömrü uzun olsun, bütün soydaşlarımız arasında mənəvi körpü yaratsın.

Tanrı uğurunuzu versin.

VEDİBASAR

Seni görmək kismət olmadı mənə
Atamın yurdusan, ey Vedibasar.
Adını andıkça dünyam dəyişir
Gönlümün sultanı, ey Vedibasar.

Hər adın gələndə üreyim esir,
Gözderim sultanır, nəfəsim kesir.
İndi erməniyə tüşüpsən esir
Gönlümün sultanı, ey Vedibasar.

Neçə aslanların anasısan sen,
Neçə iyitlərin rəyasısan sen.
Neçə şairlərin sevdasısan sen
Gönlümün sultanı, ey Vedibasar.

Teymur deyir üreyimde acım var,
İyitlik üstünə sendə tacım var.
Abbasqulu kimin qehremanın var,
Gönlümün sultanı, ey Vedibasar.

Teymur EYRİCE
Türkiyə, İqdir şəhəri

ABBASQULU BƏY ŞADLİNSKİ

BİNNƏTALI SULTAN VƏ ÖVLADLARI

(Əvvəli ötən sayımızda)

İ.F.Paskeviç qarşısında dayanan müdrik ağsaqqalla diplomatik dildə danışmağın mənasızlığını dərk edərək, açıq söhbətin daha səmərəli olacağı qərarına gəlir:

– Hörmətli vali, elə bilirəm ki, biz bir-birimizi qiyabi də olsa, az-çox tanıyıırıq. Doğrusu, haqqınızda eşitdiyim söhbətlərdən Sizi əvvəldən də elə belə müdrik təsəvvür edirdim. İndi görürəm ki, yanılmamışam. Ona görə də birbaşa mətləbə keçirəm və istəyirəm ki, səmimiyyətimə inanasınız. Bəli, bu torpaqlar Sizin ləxə torpaqlarınızdır. Bəli, biz bura işğalçı kimi gəlmişik. Tamamilə həqiqətdir. Lakin o da həqiqətdir ki, biz rusların sizlərlə heç bir milli ədavətimiz yoxdur. Əgər böyük Rusiya imperiyasının dövlət maraqları onun Qafqazda, o cümlədən İrə-

van və Naxçıvan xanlıqları ərazisində möhkəmlənməsini tələb edirsə, buna da nə siz Aslan Sultan günahkarsınız, nə də mən Paskeviç. Siz öz xalqınızın övladısınız, mən də öz dövlətimin əsgəriyəm. Dünyagörmüş, ağıllı adam kimi Siz də bilirsiniz ki, artıq müqavimət göstərmək mənasızdır. Biz bu torpaqları nə İrana, nə də Türkiyəyə güzəştə getmək fikrində deyilik. Onlar isə bu torpaqları bizdən almaq iqtidarında deyillər. Belə olan təqdirdə qarşınızda üç yol durur: ya kütləvi qırğınla nəticələnəcək mənasız müqaviməti davam etdirmək, ya ata-baba yurdlarınızdan köçüb Arazın o tayına – İrana, Türkiyəyə getmək, ya da özünüzdün, ailənizin, əmlakınızın və xalqınızın toxunulmazlığına təminat verən dinc həyata qayıtmaq. Həyatda itirilən hər şeyi təzədən qazanmaq olar – azadlığı da, müstəqilliyi də. Təkcə ölümə çarə yoxdur. Siz xalqınızın kütləvi qırğına bais olmaqla hər şeyi birdən itirə bilərsiniz. Şəxsən mən bunu istəməzdim.

Aslan Sultan Paskeviçin bir çox acı həqiqətlər gizlənməmiş bu sözləri üzərində çox da götür-qoy etməli olmur. O, Paskeviçdən ayrılarkən Vedibasər mahalı üzərinə silahlı ordu göndərməyəcəyi barədə onun razılığını alır.

Bu görüşdən böyük təəssürat alan İ.F.Paskeviç qeydlərində Aslan Sultanı “mərd və diribaş ağsaqqal” adlandırmaqdan özünü saxlaya bilmir və onun səmimiyyətindən, sözübütövlüyündən dönə-dönə bəhs edir. Əslində bu görüşdən İ.F.Paskeviçin bir gizli məqsədi də vardı. O, Vedibasərdə məskunlaşan olduqca döyüşkən, əyilməz Qarapapaxlar tayfasının arasında Aslan Sultanın böyük nüfuz sahibi olduğunu bilir, onun vasitəsilə Qarapapaxları yola gətirmək istəyirdi. Fürtətdən istifadə edərək, Aslan Sultanın oğlunu (təbii ki, qardaşı da bu vaxt rusların

ordusunda könüllü qulluq edirdi) İrəvanda girov saxlayan ruslar özlərinin dörd nümayəndəsini (Korqanov soyadlı bir rus və üç gürcü zadəganını) Vedibasara əhali, xüsusilə qarapapaxlar arasında təbliğat aparmağa göndərirlər.

Aslan Sultanın İ.F.Paskeviçlə rus himayəsini qəbul etmək barədəki danışıqları Vedibasar dəliqanlılarının heç də hamısının ürəyincə olmur. İ.F.Paskeviçin 27 iyun 1827-ci il tarixli yazılı raportundan bəlli olur ki, 60 nəfər şadlı və 50 nəfər qarapapax silahlı igidi Aslan Sultanı tərk edərək dağlara çəkilir. Əhali arasında təbliğat aparmaq üçün Aslan Sultanla Vedibasara gələn dörd nəfər rus nümayəndəsi isə bir neçə gün sonra dağ kəndlərində həmin silahlılar tərəfindən qəfil əsir alınırlar. Bu xəbərdən hiddətlənən İ.F.Paskeviç özü şəxsən Vedibasar üzərinə qoşun çəkmək, vedibasarlılara divan tutmaq qərarına gəlir. Vəziyyətin son dərəcə gərginləşdiyini və əhalinin heç nədən qırğına gedəcəyini, qız-gəlinin rus atlarının dırnaqları altında qalacağını görən Aslan Sultan çar generalını qabaqlamaq niyyəti ilə 1827-ci il iyunun 21-də Vedibasar mahalının ağsaqqalları, hörmətli adamları ilə birgə Vedi çayı sahilində İ.F.Paskeviçin qarşısına çıxır, münafişəni dinc yolla nizama salmağa müvəffəq olur.

Tezliklə tarix Aslan Sultanın və həmfikirlərinin siyasi uzaqgörənliyini sübut edir. 1827-ci il oktyabrın 1-də işğalçı Rusiya qoşunları Həsən xanı məğlub edərək İrəvan qalasını alırlar. 1828-ci il fevralın 10-da İranla-Rusiya arasında bağlanmış Türkmənçay müqaviləsinə əsasən İrəvan xanlığı, o cümlədən Vedibasar mahalı Rusiyanın tərkibinə qatılır.

Binnətəli Sultanın bizə məlûm olan ikinci oğlunun adı Fəti xandır. 1827-ci il də Aslan Sultanla çar general-feldmarşalı İ.F.Paskeviç arasındakı danışıqlara dair tarixi sənədlərdən öyrənirik ki, hələ bu danışıqlar baş tutana qədər Aslan Sultanın kiçik qardaşı Paskeviçin yanında çar ordusunda qulluq edirmiş. Və çox güman ki, həmin “kiçik” atası Binnətəli Sultandan irsən aldığı “sultan” titulu ilə yanaşı, həm də çar ordusundakı xidmətlərinə görə, çar hökuməti tərəfindən fəxri “xan” titulu almış Fəti xandır. Buna görə də onun “sultan” titulu daşıyan oğlu Balə Sultanın övladları sonralar məhz “xan” titulu daşımışlar.

“Şadlinski” soyadını Binnətəli Sultanın övladlarının nə vaxtdan qəbul etdiyi barədə də bə’zi mübahisələr mövcuddur. Əlimizdə olan və haqqında yuxarıda bəhs etdiyimiz XIX yüzilin 27-ci ilinə aid rus mənbələrində Aslan Sultan haqqında danışılarkən onun adına “Şadilinski”, “Şadlinski”, “Şadluyski” ləqəblərinin qoşulması Aslan Sultanın mənsub olduğu nəslin bu ərazilərin ruslar tərəfindən işğal edilməsinə qədər də “Şadlinski” soyadını daşımaları gümanını ortaya çıxarmışdır. Lakin məsələnin bu cür çözümündə ciddi yanlışlıq var. Çünki əvvəla İ.V.Qudoviçin 1808-ci ilə aid olan hər iki məktubunda Aslan Sultana məhz “Aslan Sultan” kimi müraciət olunub və bu məktublarda “Şadlinski” kəlməsinə qətiyyən rast gəlmirik. Bircə yerdə rus dilinin qrammatikasına uyğun olaraq “Şadlı camaatı” mənasında “Şadluyskiye jiteli” ifadəsi işlənib. 1827-ci ilə aid sənədlərdə isə “As-

lan Sultan Şadlinski” ifadəsi dönə-dönə işlənsə də, hətta burada belə “Şadlinski” sözü soyadı kimi yox, haqqında bəhs olunan şəxsin tayfa, ərəzi mənsubiyyətini bildirmək məqsədi daşıyıb. Bunu həmin məktublarda Hüseynqulu xanın adına “İrəvanski”, Mehdiqulu xanın adına “Qarabağski” kəlmələrinin qoşulması da təsdiqləyir. Sadəcə olaraq, rusca bu sənədlərdə “Şadlinski” sözü “Şadlılı”, “Şadlı tayfasına mənsub” anlamında başa düşülməlidir. Həmin sözün soyadı anlamı isə daha sonrakı illərin hadisəsidir.

Şadlinskilər XX yüzilin əvvəllərində güclü bir nəsil kimi, yenidən tarix meydanına atılır, Vedibasarda başlayan milli-azadlıq mübarizəsini təşkil edir və onun başında dururlar.

Aslan Sultanın ikinci oğlu Kəlbəli Sultanın Xanbaba bəy Şadlinski adlı oğlunun Qəmər xanımdan dünyaya gəlmiş beş oğlundan (Fərəc bəy, Bəhlul bəy, Abbasqulu bəy, Abdulla bəy, Ələşrəf bəy) üçüncüsü - Abbasqulu bəy Şadlinski bu mübarizəyə rəhbərlik edir.

Abbasqulu bəyin qardaşları Abdulla bəy və Bəhlul bəy, Aslan Sultanın nəvəsi (Hüseyn Sultanın oğlu) Bəşir bəyin övladları Heydər bəy, Ağa Mirzə Nəsrulla bəy, Heydər bəyin övladları Ağa Şadlinski və Bilas Şadlinski, Aslan Sultanın digər nəvəsi (Niftəli Sultanın oğlu) Məhəmməd bəyin oğlu Hacı Təhmasib və Şadlinski nəslinin digər bir çox nümayəndələri Vedibasarın erməni təcavüzündən müdafiəsi uğrunda döyüşlərdə fəal iştirak edirlər.

Bir sözlə, Azərbaycan xalqının milli-azadlıq mübarizəsi tarixinə yeni şərəfli səhifələr yazmaq üçün bir nəfər kimi silaha sarılmış şadlılar (Şadlinskilər) tayfası və bütün vedibasarlılar tarixin bu sınağından da alnıaçıq çıxmaq üçün əllərindən gələni edirlər.

ABBASQULU BƏY ŞADLINSKİNİN UŞAQLIQ VƏ GƏNCLİK İLLƏRİ

Abbasqulu bəy Şadlinski 1886-cı il fevral ayının 24-də İrəvan quberniyasının İrəvan qəzasındakı Vədi nahiyyəsinin Böyük Vədi kəndində anadan olmuşdu. Onun atası Xanbaba bəy Binnətəli Sultanın dörd oğlundan ikincisi olan Kəlbəli Sultanın oğlu idi. Abbasqulu bəyin anası Kövsər xanım isə göyçəli məşhur mülkədar Vəli ağanın qızı, var-dövləti və səxavəti ilə bütün Göyçədə tanınan Səməd ağanın doğma bacısı idi.

Abbasqulu bəy uşaqlıqdan çevik, qoçaq və diribaş olub. Erkən yaşlarından at sürməyi sevib və yaxşı bacarıb. Atası Xanbaba bəy oğlu Abbasqulu bəyin təhsil məsələsinə xüsusi qayğı və diqqət göstərüb. Səkkiz yaşı tamam olanda - 1894-cü ildə onu Böyük Vədidə 1883-cü ildən fəaliyyət göstərən ikisinifli rus-tatar məktəbinə qoyur. O, burada uşaqlar arasında ağıllı davranışı, şüurluluğu, gözəl qavrama qabiliyyəti və hazır cavablılığı ilə fərqlənir, seçilir.

Müasir tipli Böyük Vədi məktəbində təhsil müddəti beş il (I-V siniflər) idi və

buranı uğurla bitirənlər, adətən, İrəvan gimnaziyasında və Qori seminariyasında təhsillərini davam etdirirdilər. Abbasqulu bəy də Böyük Vədi məktəbini yüksək göstəricilərlə bitirdikdən sonra atası onu İrəvan gimnaziyasına oxumağa göndərir. Abbasqulu bəy burada da təhsilini uğurla başa çatdırır və Qori seminariyasında təhsil almaq arzusunu evdəkilərə bildirir. Onun bu arzusuna hörmətlə yanaşan atası Abbasqulu bəyi Qoridə təhsil almağa göndərir.

Tezliklə bütün imperiyanı bürüyən siyasi gərginlik və sinfi qarşıdurmalar İrəvan quberniyasını da lərzəyə gətirir. Burada siyasi ixtişaşlar, milli münafişələr şəklində təzahür edir. “Böyük Ermənistan” yaratmaq xəstəliyi yenidən şiddət etmiş erməni daşnakları Bakıda, Qarabağda olduğu kimi, Naxçıvanda və İrəvanda da milli qırğınlar törətməyə can atır və buna nail olurlar.

Belə bir vəziyyətdə seminariya yoldaşları kimi, Abbasqulu bəy də təhsilini yarımçıq qoyub, Böyük Vədi kəndinə qayıdır. Atası Xanbaba bəyin vəfatının da həmin dövrə təsadüf etməsi onu həmişəlik Böyük Vedidə qalmaq, başsız ailəni və böyük təsərrüfatı idarə etmək məcburiyyəti qarşısında qoyur.

Kəndlilərin ağır vəziyyətinə həmişə acıyan Abbasqulu bəy fəaliyyətinin ilk mərhələsində fürsətdən istifadə edərək və böyük cəsarət göstərərək ata mülkündən ona irs qalan torpaq sahələrinin çox hissəsini heç bir şərt qoymadan kəndlilərinə bağışlayır. Özünə saxladığı torpaq sahəsində isə kəndlilərlə yanaşı işləməyə başlayır. Onun bu hərəkətini torpaq sahibi olan bir çox qonşu bəylər son dərəcə pis qarşılasalar da, məxsus olduğu Şadlılar tayfasının Vedibasardakı nüfuzu önündə Abbasqulu bəyə qarşı hər hansı tədbir görməyə cəsarət etmirlər. Sadə camaat arasında isə Abbasqulu bəyin hörməti günbəgün artır. Bu ağıllı, təvazökar və zəhmətkeş gəncin nəcib hərəkətləri sadə camaata olan məhəbbəti, onların xeyir-şərinə səmimiyyətlə can yandırması Abbasqulu bəyin cavan yaşlarında ikən xalq içərisində bir el ağsaqqalı kimi tanınmasına səbəb olur. Get-gedə Abbasqulu bəy Vedibasarın bütün əhalisi arasında şəriksiz hörmət və nüfuz sahibinə çevrilir.

Adətən, Vedibasarın aran kəndlərində yay ayları çox isti keçdiyindən, bu yerlərin məhsuldar münbit torpaqları həmin aylarda su qıtlığı üzündən quruyub kəsəyə, əkin-biçin isə yanıb külə dönürdü. Aran kəndlərinin əsas suvarma suyunu götürdüyü Vədi çayında suyun yayda xeyli azalması, kəhrizlərin isə ağaların ixtiyarında olması yoxsul kəndlilərin su sarıdan daha çox əzab çəkməsinin başlıca səbəblərindən idi. Belə bir bölgədə mirab (su rəisi) vəzifəsinin kimin əlində olmasının sözsüz ki, həm bəylər, həm də rəiyyət üçün böyük əhəmiyyəti vardı. Elə ona görə də 1912-ci ildə Vedibasar əhalisi gizli səsvermə yolu ilə keçirilən ümumi seçkilərdə Abbasqulu bəyi mirab vəzifəsinə seçmişdi.

O vaxtın qanunlarına görə, seçkilərdə xüsusi dövlət nümayəndəsi iştirak edər və o, qalib gələn şəxsin boynuna “Mirablıq” fəxri medalı salarmış. Abbasqulu bəyin həmin medalla çəkirdiyi məşhur şəkil məhz o illərin yadigarı kimi, bu günə qədər gəlib çıxmışdır.

Gənc yaşlarında belə bir dövlət vəzifəsinə seçilməsi Abbasqulu bəyə bütün Vedibasar əhalisinin böyük etimadı idi və o, bu etimadı təkcə mirablıq sahəsində yox, bölgənin ictimai-siyasi həyatının digər sahələrinə aid məsələlərdə də fəal iştirak etməklə ömrü boyu doğrultmağa çalışır. Mirab vəzifəsində isə ilk addımı su kəhrizlərini ağaların əlindən alıb, xalqın ümumi istifadəsinə verməsi olur. O, yoxsul və əlsiz-ayaqsızların suvarma işlərində sudan korluq çəkməməsi üçün əlindən gələni edir.

Bir neçə ildən sonra isə onun Böyük Vedidə və ətraf kəndlərdəki nüfuzunu görən hökumət Abbasqulu bəy Şadlinskini bu əraziyə – İrəvan qəzasının dördüncü sahəsinə komissar vəzifəsinə təyin edir. Bu vəzifədə də Abbasqulu bəy xalqının, el-obasının mənafeyini hər şeydən üstün tutur. Mahalda oğru - əyriliyin, quldurluq və özbaşınalığın kökünü kəsməyə, həmişə haqq və ədalət tərəfində dayanmağa çalışır. Bununla belə, vedibasarlıların tarix boyu gözlədikləri kişilik ənənələrinə də hörmətlə yanaşır. Məsələn, Vedibasarda hökumət adamlarına dəfələrlə divan tutan Qaçaq Rəsulun həbsə alınıb çar nökrələrinə təhvil verilməsinə hər dəfə mane olur. Elin qaçaq oğluna dar gündə dayağı kimi baxaraq onu himayə, hətta ərzaq və hərbi sursat cəhətdən təchiz edir.

Lakin Abbasqulu bəyin söylərinə baxmayaraq, mahalda ümumi vəziyyət, gündüzəran getdikcə pisləşirdi. 1914-cü ildən davam edən I Dünya müharibəsinin doğurduğu aclıq və səfalət tədricən Vedibasar kəndlərini də öz ağuşuna almaqda idi. Özülü sökülmüş divarları hər gün daha bir kərpic uçulub tökülən imperiyanın ucqarlarında, o cümlədən, İrəvan quberniyasında, onun Vedi nahiyəsində də adamların yaşayışı günbəgün dözülməz hala gəlir, sosial gərginlik artır, daxili ixtişaşlar üçün şərait yetişirdi.

Müharibənin Qafqaz cəbhəsinin bu bölgəyə yaxınlığı, xüsusilə Qars, Ərdəhan və Ağrı dağı ətrafında gedən döyüşlər Vedibasar camaatına böyük maddi ziyan vurmuşdu. Buradan cəbhə xəttinə hələ də ərzaq, mal-qara, araba, minik və qoşqu heyvanları və s. daşınmaqda idi.

Buna görə də, Vedibasarda yolda-izdə yetim, kimsəsiz uşaqların sayı get-gedə artırdı. Abbasqulu bəy belələrinə dayaq durur, özü ilə evə gətirir, onları öz uşaqlarından seçmirdi. Yeri gəlmişkən, onun ailəsində isti ocaq tapan yetim, kimsəsiz uşaqlardan Həcər, Tamara böyüyüb sonralar özlərinə xoşbəxt ailə qurmuş, Fatma Qafarova isə xeyli sonralar hətta “Ermənistan SSR” Ali Sovetinə bir neçə çağırışda deputat da seçilmişdi.

(Davamı gələn sayımızda)

**Əziz Ələkbərli,
filologiya elmləri namizədi**

ŞƏHİDLİK ZİRVƏSİNƏ YÜKSƏLƏN FƏTULLAH

Torpaqlarımızın bütövlüyü uğrunda gedən döyüşlərdə neçə-neçə oğullarımız qəhrəmanlıqla döyüşərək Vətən yolunda şəhid olmuşlar. Belə qəhrəman oğullardan biri də Nəsirov Fətullah Kazım oğludur.

Nəsirov Fətullah Kazım oğlu 1963-cü ildə Vedibasar mahalının Xalisa kəndində anadan olmuş, 1980-ci ildə həmin kənddə orta məktəbi bitirdikdən sonra 1981-ci ildə həqiqi hərbi xidmətə göndərilmişdir. Hərdi xidməti başa vurduqdan sonra Novokuznetsk şəhərindən öz doğma evinə qayıtmışdır. 1983-cü ildən 1988-ci ilə kimi tikinti idarəsində fəhlə işləmişdir. 1984-cü ildə Əliyeva Təranə İsa qızı ilə ailə qurmuş, Vüqar və Vüsal adlı iki oğlu olmuşdur.

1988-ci ildə erməni millətçiləri azərbaycanlıları ata-baba yurdlarından dəhşətli bir vəziyyətdə qovanda Nəsirov Fətullah öz ailəsi ilə birlikdə Azərbaycan Respublikasının Xanlar rayonuna pənah gətirmişdir.

1989-cu ildə erməni faşistləri Qarabağ məsələsini ortaya atanda Fətullahın ermənilərə qarşı nifrəti daha da artmış və dəfələrlə Xanlar rayon hərbi komissarlığına ərizə ilə müraciət etmişdir ki, onu döyüş bölgəsinə göndərsinlər.

Qarabağ torpağının Azərbaycan Respublikasının ayrılmaz hissəsi olduğunu Nəsirovlar ailəsində yaxşı başa düşürdülər. Məhz ona görə də Fətullahın balaca qardaşı Rasim də o vaxt Milli Ordumuzun tərkibində faşistlərə qarşı vuruşurdu. Qardaşının müharibədə olması Fətullahı dayandıra bilmədi və qoca atası Kazımı, anası Zəhranı, həyat yoldaşı Təranəni və iki balaca körpəsini evdə qoyaraq 1993-cü ildə öz xahişi ilə Xanlar rayon komissarlığı tərəfindən oktyabr ayında döyüş bölgəsinə göndərildi. Ağdam rayonunda yağı düşmənlərə qarşı döyüşməyə başladı. O, bacısı Nərməninin və oğlu Ramilin əsirlikdən qaçarkən balaca Ramilin ayağından aldığı güllə yarasını göz qabağına gətirəndə daha da hiddətlənir və faşistlərə qarşı amansızcasına döyüşürdü.

Ağdam rayonunun bir neçə kəndinin azad olunması və qorunması uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etmiş, düşmənin onlarla canlı qüvvəsini məhv etmişdir. 27 dekabr 1993-cü ildə erməni quldurları Ağdam rayonunun Güllücə kəndinə hücum edən zaman sırayı Nəsirov Fətullah Kazım oğlu içi faşistlərlə dolu ZİL-131 markalı maşına qumbara ataraq xeyli erməni qüvvəsini məhv etmişdir. Bir neçə gün arası kəsilmədən gedən amansız döyüşlərdə Fətullah yağı ermənilərin onun ailə üzvlərinin başına gətirdiyi zülmələri gözü qabağına gətirərək düşmənləri amansızcasına məhv edirdi.

30 dekabr 1993-cü ildə yenidən ermənilərin Ağdam rayonunun Güllücə kəndinə hücum etdiyi zaman sırayı Nəsirov Fətullah Kazım oğlu qəhrəmanlıqla həlak olaraq şəhidlik zirvəsinə qalxdı.

Allah rəhmət eləsin.

**Füzuli Cahangirov,
Xanlar şəhəri.**

QISA, AMMA ŞƏRƏFLİ ÖMÜR

Rizvan Məhəmməd oğlu Rzayev 1974-cü ildə Vedibasar mahalının Xalisa kəndində anadan olmuşdur. 1984-cü ildə ailəsi ilə bərabər Xanlar rayonunun Kərəmli kəndinə köçmüşdür. Səkkizinci sinfə qədər Kərəmli kəndində, VIII-X sinifləri isə Xanlar şəhərindəki 3 saylı məktəbdə oxumuşdur. 1992-ci ildə orta təhsilini başa vuran Rizvan Bakıya gəlir və ali məktəbə qəbul olunur. 1995-ci il mart ayının 28-də Vətəni qorumaq üçün könüllü olaraq cəbhəyə gedir. İki ilə yaxın qulluq edir. 1997-ci il fevral ayının 2-də Qazax cəbhəsi istiqamətində gedən döyüşlərdə yaralanmışdır. Tovuz rayonunun Kollayır kəndindəki hərbi hospitalda müalicə olunur. Fevral ayının 5-də dünyasını dəyişmiş, şəhid olmuşdur. Atası Məmməd

Rzayev bu haqda belə deyir:

- Rizvan şəhid olandan neçə gün sonra bizə xəbər verdilər. Mən hospitala çatanda artıq gec idi. Öz narazılığımı bildirdim ki, nə üçün vaxtında xəbər vermədiniz? Axı neçə gün müalicə olunan oğlumun dili-ağzına çatardım. Heç olmasa həyatının son anlarında balamın yanında olardım, son istəklərini, ürək sözlərini bilərdim. Mən dörd gün etiraz əlaməti olaraq meyidə yaxın durmadım. Nəhayət, Rizvanı gətirib Xanlardakı Şəhidlər Xiyabanında dəfn elədik.

Mən Rizvanın hərbi xidmətdə olarkən mənə dediyi bir məqamı açıqlamaq istəyirəm. Rizvan komandirin köməkçisi işləyirdi. Axırncı dəfə evə gələndə mənə dedi ki, ata, uşaqların vəziyyəti yaxşı deyil, onlar ac qalırlar. Bunun üstündə də komandirlə dilləşdiyini dedi. Noyabr ayında hissə komandirliyinə, prokurorluğa 18 əsgərin imzası ilə məktub göndərir. Bu hədsizdən heç bir ay keçməmiş Rizvan şəhid olur.

Atası Rizvanın Kərəmli kəndində oxuduğu məktəbin qarşısına 7 km məsafədən su xətti çəkdirir, xatirə bulağı saldırır. “Ədalət” qəzetində Rizvanın qəhrəmanlığından bəhs edən məqalə dərc olunmuşdur.

Kiçik qardaşı Rzayev Rövşən Məmməd oğlu bu gün zabit kimi Azərbaycan Silahlı Qüvvələrində şərəflə qulluq edir.

Rizvan 22 yaş, 2 ay, 2 gün ömür sürmüşdür. O, qısa ömür sürsə də, əsl kişi həyatı yaşamışdır.

Allah rəhmət eləsin!

Sərtib MƏHƏRRƏMOV,
Xanlar şəhəri

ÖLMƏZLİYƏ QOVUŞANLAR ƏBƏDİYYƏT SAKİNİ

Zərbalı müəllim nəvəsi ilə

nadir insanlardan idi. Bir neçə gündən sonra onun əbədiyyətə qovuşmasının 40 günü tamam olacaq. Onu sevənlər yenə yas məclisində mərhumun barəsində xatirələr danışacaq, onun insani keyfiyyətlərindən bəhs edəcəklər. Zərbalı Qasım oğlunun xatirəsinə qələmə aldığım anım məqaləsini yazarkən ürəyimdə dilə gələn xatirələrim dadıma çatdı, əlimdən tutdu.

1983-ci ildə Göyçə mahalının-Basarkeçərin Nərimanlı kəndində dünyaya göz açan Zərbalı müəllim məndən altı yaş böyük idi. Unudulmaz dostumun adını çəkəndə Nərimanlıda doğulub boya-başa çatmış, kəndin adını şöhrətləndirmiş Təlib Musayev, Səfiyar Musayev, Qurban Bayramov, Xəstə Bayraməli, Mirzə Bəylər, Maqşud Cəlilov və digər görkəmli şəxsiyyətləri xatırladım. Vətənin, millətini ürəkdən sevən bu insanları hamı yaxşı tanıyır.

Bacarığı, dərin biliyi ilə yaşlılarından fərqlənən Zərbalı Qurbanov 1952-ci ildə Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunu, 1961-ci ildə Azərbaycan Pedaqoji Universitetini (APİ), 1968-ci ildə isə Bakı Ali Partiya Məktəbini bitirmişdir.

Nərimanlı kəndindəki orta məktəbdə müəllim, dərs hissə müdiri və direktor vəzifələrində fəaliyyət göstərən Zərbalı Qurbanov bacarıqlı rəhbər kimi rayon partiya komitəsində təlimatçı vəzifəsinə irəli çəkilmiş, 1966-68-ci illərdə Bakı Ali Partiya məktəbinin dinləyicisi olmuşdur. Bakıdan qayıdan Zərbalı müəllim bir neçə il rayonun Qoşabulaq kənd kolxozunun sədri kimi fəaliyyət göstərmiş, 1971-ci ildən rayon partiya komitəsi təbliğat və təşviqat şöbəsinin müdiri işləmişdir. Bir ildən sonra Basarkeçər Rayon Soveti İcraiyyə Komitəsinin sədri vəhifəsinə seçilən Zərbalı Qasım oğlu 9 il ərzində mahalda böyük hörmət sahibi olmuş, hamının dərin rəğbətini qazanmışdır. Vətənin qeyrətli, sədaqətli, dəyanətli övladına - Zərbalı müəllimə ümumxalq məhəbbəti hər yerdə özünü göstərirdi. 1981-84-cü illərdə Amasi-

ya (Ağbaba) Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi vəzifəsində fəaliyyət göstərirdi dövrə də bunun şahidi olduq. Onun qəbuluna gələnlər kabinetini gülər üzlə, bu alicənab insana təşəkkür edə-edə, minnətdarlıq hisslərini bürüzə verə-verə gərdənilər. Birinci katib onları diqqətlə dinləyər, sakinləri narahat edən problemlərin aradan qaldırılması üçün əlindən gələni əsirgəməzdi. Odur ki, Zərbalı Qasım oğlunun mehribanlıq, humanistliyi insanlarda ona qarşı sonsuz rəğbət hissi oyatmışdı. Zərbalı Qurbanovun qeyri-adi bacarığı, istedadı, xalqın hörmətini qazanması respublika rəhbərliyinin diqqət mərkəzində idi. Bunu nəzərə alan Mərkəzi Komitə Zərbalı müəllimi 1984-cü ildə Azərbaycan dilində yeganə mətbuat orqanı olan “Sovet Ermənistanı” qəzetinə redaktor təyin etdi. Bu yüksək, məsul vəzifədə də Zərbalı Qurbanov etimadı şərəflə doğrultdu. 1987-ci ildə Respublika Ali Sovetinin deputatı, Respublika Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin üzvü seçildi. Eyni zamanda, Ermənistan Ali Soveti Rəyasət Heyəti sədrinin müavini vəzifəsində çalışmaqla, Qərbi Azərbaycanda yaşayan soydaşlarımızın belə demək mümkünə, bir nömrəli nümayəndəsi oldu. Zərbalı müəllim bu vəzifələrdə istər öz, istərsə də mənsub olduğu xalqın şərəfini yüksək tutmuş, Vətənin ləyaqətli övladı kimi dərin hörmət qazanmışdır.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, bu görkəmli el adamının, rəhbərin məsul vəzifələrdə fəaliyyət göstərməsi şərəfli olduğu qədər də çətin idi. Düşmən xalq, Azərbaycandan torpaq qoparmaq, “Böyük Ermənistan” yaratmaq iddiasında olan ermənilərin xəyanəti, məkrli planları barədə məlumat alanda, bu yolda atılan təhlükəli addımları müşahidə edəndə Zərbalı müəllimin nə hala düşdüyünü anlamaq çətin deyil. Nəhayət, 1988-ci ildə bədnam Dağlıq Qarabağ münaqişəsi başlayanda qonşu respublikanı axırncı tərk eləyən Zərbalı müəllim oldu. 1989-cu ilin əvvəllərində Azərbaycana pənah gətirən Zərbalı Qasım oğlu üçün Qərbi Azərbaycanın itirilməsi çəkməz dərd oldu. Bakımızda məsul vəzifələrdə çalışsa da Göyçə həsrətinə, düşmən tapdağında olan torpaqlarımızın əsirliyinə dözə bilmirdi. Fərman Kərimzadə, Zeynal Məmmədov, Hafiz Baxış, Hamlet Xanızadə, Səfiyar Musayev və onlarca digər vətənpərvər soydaşlarımız kimi onu da şəhidlik zirvəsi gözləyirdi. Və nəhayət, dostumun atəşli ürəyi iyul ayının sonlarında əbədi dayandı. Zərbalı müəllim canından çox sevdiyi ana torpağa tapşırıldı. Torpağı yüngül, ruhu şad olsun!

Xəyal məni lap uzaqlara, keçmişə, 43 il əvvələ aparır. 1960-cı ildə ali məktəbi

Şəkildə: (soldan) birin i sırada, tarix elmləri namizədi İsrəfil Məmmədov, Zərbalı Qurbanov, şair Məmməd Aslan və filolo iya elmləri namizədi Knyaz Mirzəyev.

bitirəndə təyinatımı Basarkeçər rayonuna vermişdilər. Bununla əlaqədar, Göyçə mahalına getməli oldum. Zərbalı Qurbanovla rayon maarif şöbəsində görüşüb tanış oldum. Fizika-riyaziyyat fakültəsini bitirməyim münasibətilə məni ürəkdən təbrik etdi və dedi ki, məktəblərdə bu fənləri tədris eləyən müəllimlərə tələb var. İlk tanışlığımız sonralar sözün həqiqi mənasında dostluğa, qardaşlığa çevrildi. 1960-cı ildən 1972-ci ilə qədər, yəni İrəvan radiosu Azərbaycan dilində verilişlər redaksiyasında fəaliyyət göstərdiyim on iki il ərzində Zərbalı müəllimlə Göyçə mahalında və İrəvanda dəfələrlə görüşüb dərhləşdik, mövcud quruluşa, baş verən qeyri-adi hadisələrə öz münasibətimizi bildirdik. Eloğlumun sədaqətli dost olduğunu dəfələrlə sınađım, insanlığına, mədəniyyətinə heyran qaldım. İş elə gətirdi ki, 1972-ci ildə daimi yaşamaq üçün Bakıya köçdüm. Elə həmin il Zərbalı Qurbanov Basarkeçər Rayon Soveti İcraiyyə Komitəsinin sədri seçildi. Onun bu vəzifədə fəaliyyət göstərdiyi doqquz il ərzində rayonun azərbaycanlılar yaşayan kəndlərində böyük quruculuq işləri həyata keçirildi və Zərbalı müəllim göyçəlilərin sevimlisinə çevrildi. Azərbaycanda yaşamağıma baxmayaraq, bu sədaqətli dost Yuxarı Şorca və İnəkdağı kəndlərində yaşayan qohumlarımdan onun qəbuluna gedən hər hansı birinə əlindən gələn köməkliyi etmişdi. Hər dəfə onunla görüşəndə bu xidmətlərinə görə öz dərin təşəkkürümü bildirirdim. Cavabında: “Bu, mənim vəzifə borcum, insanlıq borcum, Əli Vəkil şəxsiyyətinə bəslədiyim məhəbbətin təzahürüdür” - deyərdi.

Zərbalı Qasım oğlunun ən böyük xidmətlərindən biri 1972-ci ildə Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 150 illiyinin təntənəli şəraitdə keçirilməsində göyçəli ziyalıya xas əzmkarlıq və fəallıq göstərməsidir. Bu işdə Rayon Soveti İcraiyyə Komitəsinin sədri işləyən Zərbalı müəllimin misilsiz xidməti olmuşdur. Bunu oxucularımıza təqdim etdiyimiz tarixi yubileydə çəkilmiş foto-şəkil də təsdiq edir.

Yaxşı yadımdadır, Aşıq Ələsgərin anadan olmasının 150 illiyi 1972-ci il iyunun 20-də Basarkeçər rayonunda, göyçəli Aşığın doğulub boya-başa çatdığı Ağkilsə kəndində qəbrüstü büstünün açılışı, təntənəli yubiley mərasimi ilə qeyd olundu. Tarixi sənədlərin dili ilə desək, indiyədək Göyçə mahalı, eləcə də Qərbi Azərbaycan elə izdiham görməyib və görməyəcək də.

Aşıq Ələsgərin yubileyində iştirak etmək üçün Azərbaycan Yazıçılar İttifaqı İdarə Heyətinin katibi İmran Qasimovun başçılığı ilə nümayəndə heyəti gəlmişdi. Nümayəndə heyətinə Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət nazirinin müavini Nəbi Xəzri, şairlər Osman Sarıvəlli, Zeynal Xəlil, Mənsur Vəkilov, aşığın nəvəsi, ədəbiyyatşünas İslam Ələsgərov daxil idilər.

Respublikanın bütün mətbuat orqanları, o cümlədən, “Sovet Ermənistanı” qəzeti yubileyə səhifələr həsr etmişdilər.

Respublika KP Mərkəzi Komitəsinin orqanı, Azərbaycan dilində çap olunan “Sovet Ermənistanı” qəzeti özünün 20 iyun tarixli baş məqaləsini və qoşa səhifəni görkəmli ustadın yubileyinə həsr etmişdi.

Baş məqalədən sətirlər: “Bu gün böyük aşiq-şairin vətəninə, Vardenis (Basar-keçər - Ə.V.) rayonunun Azad (Ağkilsə- Ə.V.) kəndində onun abidəsinin açılış mərasimi olacaq, sabah Yerevanda təntənəli yubiley iclası keçiriləcəkdir”.

Onda “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru vəzifəsində çalışan və həmin yubiley təntənələrində həyəcanlı və maraqlı çıxışı ilə mərasim iştirakçılarını heyran qoyan görkəmli xadim, müdrik ağsaqqal Həbib Həsənov bu barədə həyəcənsiz danışa bilmir. Aşıq Ələsgərin 150 illik yubileyinə həsr olunmuş səhifə qarşımdadır. Bu barədə ürək sözlərini mənimlə bölüşməsinə Həbib müəllimdən xahiş edirəm. Həbib Rəhim oğlu telefonda kövrəlir, xəyal onu otuz bir il əvvələ aparır. Onların, yəni redaksiyanın xahişi ilə Bakıda Azərbaycanın xalq şairi Süleyman Rüstəmdən öz əl xətti ilə aldığım və qəzetə çatdırdığım “İki söz” başlıqlı təbrikə və yubiley səhifəsində “Əli Səfiyev” imzası ilə dərc olunmuş “Ələsgər” şerimə görə bu gün mənə təşəkkürünü bildirir. Qeyd etməliyəm ki, yaradıcılığımın ilk illərində oxucular məni “Əli Səfiyev”, “Əli Vəkiloglu” kimi tanıyırdılar. “Vedibasar” qəzetinin hörmətli oxucuları bu sətirlərin müəllifinin “Ələsgər” qoşmasını və Süleyman Rüstəmin “İki söz”ünü oxusalar yaqin ki, həm xalq şairinin, həm də Zərbalı müəllimin ruhu şad olar. Axı Zərbalı müəllim Göyçənin, Aşıq Ələsgərin, Aşıq Alının, Növrəs İmanın, Xəstə Bayraməlinin, Mirzə Bəylərin vurğunu idi. Süleyman Rüstəm yazırdı: “Aşıq Ələsgər xalq poemamızın fəxridir, şərəfidir, şöhrətidir. Aşıq Ələsgər haqqında kitab dolusu danışmaq olar. Məndə indi bu imkan yoxdur.

Aşıq Ələsgər dünənimizdə vardı, bugünümüzdə vardır, sabahımızda da olacaqdır.

Min-min məclisdə, min-min şənlikdə sazıyla, sözüylə könülləri dindirmiş Aşıq Ələsgər bundan sonra da sevib-sevilənlərin sevimli şairi kimi yaşayacaqdır!

Xalqa bağlı sənətkar ölməzdir!

Süleyman RÜSTƏM, Bakı, 4 may 1972.”

Yenə də Zərbalı müəllimi xatırlayıram... 1984-cü ildə Bakıdan Amasiya raykomuna Zərbalı müəllimə zəng vurdum. Yaxın bir qohumumun Bakı Ali Partiya Məktəbinə göndərilməsi məsələsinə raykomun bürosunda baxılarkən müsbət münasibət bəsləməsinə xahiş elədim. Dost qədri bilən Zərbalı müəllim həmin adamı büronun qərarı ilə Bakı Ali Partiya Məktəbinə göndərdi.

“Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru olduğu illərdə tez-tez telefonla danışır, hal-əhval tuturdum. Hər dəfə ilk tələbi bu olardı: “Şerlərini, məqalələrini, yəni tərcümələrini gözləyirəm. Mütləq mənim adıma göndəərəsən” - deyərdi. Göndərdirdim və yazıları bir-birinin ardınca qəzetdə yer tapır, oxuculara çatdırılırdı. Bəli, Zərbalı müəllim belə dost, belə sirdaş, belə müdrik insan idi. Onun barəsində bir məqalə nədir ki, irihəcmli kitab yazılmalıdır. Zənn edirəm, yazılacaq da. Bu günə ona hədiyyəm “Əbədiyyət sakini” şerimdir. Əziz dostum, bu, mənim sənə olan qardaşlıq duyğularımın təcəssümü, məzarın üstünə qoyulan tər çiçəklərə bənzər kiçik söz çələngimidir. Qoy gələcək nəsillərə yadigar qalsın.

ƏBƏDİYYƏT SAKİNİ

*Göyçəminizin fəxri, sədiq dost, gözəl insan,
bacarıqlı rəhbər Zərbalı Qurbanovun əziz xatirəsinə*

*Kədərə qərq oldum qəfil xəbərdən,
Atəşli ürəyin dayanıb, dostum.
Yaxşını aparır əcəl də hərdən,
Ürəyin el üçün hey yanıb, dostum.*

*Zərbalı Qurbanov! Doğmadır bu ad,
Görüşdük, dərdləşdik gör neçə kərə.
Göyçədə yağılar at oynadır, at,
Bir vaxt gedib-gəldim Basarkeçərə.*

*Mahalın fəxriydin, el sevdi səni,
Şərik çıxdın insanların dərdinə.
Sevindirdin qəbuluna gələnə,
Bildin xalqın tələbi nə, dərdi nə.*

*İcrakom sədri doğma mahalda,
Doqquz il işlədin Basarkeçərdə.
Düşmən düşmən idi, dostum hər halda,
Min hiyləyə əl atdılar hər yerdə.*

*Ali məktəbləri bitirdin bir-bir,
Hamı heyran qaldı istedadına.
“Yan”larla işləmək asan deyildir,
Ulu Tanrım yetişirdi dadına.*

*Sən Ali Sovetdə sədr müavini,
Həm də öz xalqının vəkili idin.
Hər sözdə, söhbətdə sezirdin kini,
Qəlbindən keçəni üzə deyirdin.*

*Dumanlıydı Göyçəminizin sabahı,
Çətin idi, açıb-bükə bilmirdin.
Nəydi axı soydaşının günahı,
Dərd ağırdı, vallah, çəkə bilmirdin.*

*Mərkəzi qəzetin redaktoruydun,
Dərc edə bilmirdin Mərkəz dəyəni.
Torpaq iddiası – anladın, duydun
Üzürdü bu fikir, üzürdü səni.*

*Mənalı, şərəfli bir ömür sürdün,
Oldun Ağbabada Birinci Katib.
Qardaşım, həyatda sən nələr gördün?
Çox yetdi imdada Birinci Katib.*

*Qərbi Azərbaycan, sən fəxri övlad,
Gör kimlər doğrulub Nərimanlıda.
Torpağa məhəbbət daim qol-qanad,
Düşür Mirzə Bəylər, Səfiyar yada.*

*Vətənin şərəfli, layiqli oğlu,
Atasan, babasan şəhid Zərbalı!
Nurunun yolu da atanın yolu,
Varisdir, varis sən şəhid Zərbalı!*

*Qorqud ünvanlısan, oğuz övladı,
Sadiq qaldın sözün, sazın yoluna.
Həsəl olacaqdır elin muradı,
Nur yağacaq Göyçəminin yoluna.*

*Ömür sürdün babalartək vüqarlı,
Sən olmusan əbədiyyət sakini.
Çəkirik adını biz iftixarla,
Doğulmusan əbədiyyət sakini.*

15 avqust 2003

ƏLƏSGƏR

Anadan olmasının 150 illiyinə

*Dili qələm oldu, sinəsi dəftər,
Sözə sadiq qaldı ölənə qədər.
Sazı sinəsində hər axşam, səhər.
İlhamı elindən aldı Ələsgər.*

*Əlində mizrabı, məhəbbət camı,
Çağladı köksündə eşqi, ilhamı.
Adını hörmətlə yad edir hamı,
Yolunu qəlblərdən saldı Ələsgər.*

*Könlü axtarışda, qulağı səsdə,
Simlər nalə çəkdi, ötdü ahəstə.
Hərdən də dayanıb bir bulaq üstə
Dərindən xəyala daldı Ələsgər.*

*Söz qoşdu yaylağa, uca dağlara,
Vuruldu Göyçəyə, doğma diyara.
Qalxdı gah Kəpəzə, gah da Qoşqara,
Zirvədə əbədi qaldı Ələsgər.*

*Ömründə əlinə almadı qələm
Qəlbinin sirdaşı oldu kədər, qəm,
Yerləşdi köksünə bu boyda aləm,
Ozanlar ozanı oldu Ələsgər.*

*Şöhrət yaranmışdı ulu Göyçəyə,
Aritək vuruldu gülə, çiçəyə.
Ürək tellərini dindirsin deyə
Sazı sol döşündə çaldı Ələsgər.*

*Dahi söz sərrafı, sazın ustadı,
Ölməzdir sənəti, ucadır adı.
Əli Vəkil, aşiq unudulmadı,
Fərhaddı, Rüstəmi-Zaldı Ələsgər.*

ƏLİ VƏKİL
şair

DÜŞMƏNİN AQİBƏTİ

(hekayə)

Ağalı kəndi rayonun dağ kəndlərindən sayılırdı. Axarlı-baxarlı, təmiz havası vardı. Camaatı xoş güzəran keçirirdi. Hamının xeyri-şəri bir olardı. Ağalı kəndi mahalda öz igidləri, vuran-tutan oğulları ilə seçilirdi. Bu mahala düşmən əli uzananda birinci Ağalı kəndinin oğulları ayağa qalxardılar.

Ağalı kəndi erməni kəndləri ilə qonşu idi. Axırncı erməni-müsəlman davasında da ilk zərbələr bu kəndə dəymişdi. Kənd hər gün top atəsinə tutulurdu. Evlərin çoxu dağıdılmışdı. Qadınlara, qocalara, uşaqlara ziyan dəyməsin deyə onları təhlükəsiz yerlərə göndərmişdilər.

Kənddə qalanlar da vardı. Bunlardan biri də Qurban kişinin ailəsi idi. Qurban kişi “ölərəm, evimi tərk etməərəm” - demişdi. Gəlini, iki nəvəsi də onu tək qoyub heç yerə getməmişdilər. Oğlu Tural ermənilərə qarşı vuruşurdu. Zabit idi. Qurban kişi altmış-yetmiş yaşlarında ucaboy, enlikürək bir adam idi. Onun bədən quruluşuna baxanda cavanlığında çox güclü olduğu hiss edilirdi. Nankor ermənilərin Azərbaycana qarşı xəyanəti hamı kimi onun da rahatlığını pozmuşdu. Qurban kişi fikirləşirdi ki, ömrü boyu bizim çörəyimizi yeyib, suyumuzu içən, qapılarımızda nökrəçilik edən ermənilər nə üçün ayağımızın altını qazır, torpaqlarımıza göz dikirlər?

Artıq hava çoxdan qaralmışdı, həm də soyuq idi. Qurban kişi mal-heyvanı rahatlayıb evə keçdi. Xörəyini yeyib isti çay içdi. Siqaret yandırdı, könülsüz halda bir-iki qullab vurub söndürdü. Yerinə uzandı. Bayaqqı fikirlər beynindən çıxmırdı. O bu düşüncələrlə də yuxuya getdi Yuxuda gördü ki, uca bir dağların əhatəsindədir. Dağın dibi çox dərinidir. Qurban kişi, gəlini və nəvələri də buradadır. Dağın dibindən yavaş-yavaş su qalxmağa başlayır. Gəlini və nəvələri qışqıraraq kömək istəyirlər. Qurban kişi nə qədər edirsə, onlara tərəf gedə bilmir. Elə bil nə isə onun ayağından yapışib buraxmır. Suyun rəngi yavaş-yavaş qırmızıya çevrilir. Oğlu əlində avtomat dağın başında dayanıb onlara baxır. Qurban kişi oğlunu köməyə çağırır:

Qurban kişi hövlənhak yuxudan ayıldı. Bu yaşa gəlmişdi, ancaq belə dəhşətli yuxu görməmişdi. “Allahu -əkbər”-dedi. Yerin içində oturdu. Əhvalı pozuldu. Durub işığı yandırdı. Bir siqaret alışdırdı.

Ürəyinə qara fikirlər gəldi. Gəlini, nəvələri yanında idi. Təkcə nigarançılığı oğlu Turaldan idi. Fikirləşdi ki, bəlkə oğlunun başında bir şey var. Orada ölüm

qaşla göz arasındadır. Tural üç ay idi ki, evə gələ bilmirdi. Cəmi-cümlətanı iki dəfə evə zəng etmişdi. Uşaqlarının “Ata, evə nə vaxt gələcəksən?” sualına “Hələ başımız çox qarışıqdır.

Axır vaxtlar Qurban kişi, çox siqaret çəkirdi. Cavanlıqda bu qədər çəkməzdi. İstədi həyatə düşsün. Hava soyuq idi. Üzü yaza getməsinə baxmayaraq, adamın canı qızdırdı. Sobanın yanındakı stulda əyləşdi. Gəlini və nəvələri o biri otaqda yatmışdılar. Nəvələrinin hər ikisi oğlan idi. Böyük on iki, kiçik doqquz yaşında idi. Son illər onların da yuxusuna zəhər qatılmışdı. Ermənilər tez-tez kəndə raket, mərmı atırdılar. Ölənlərin sayı artırdı.

Birdən həyat qapısı döyüldü. Gecədən çox keçmişdi. Qapı bir də bərkdən döyüldü. Gecənin bu vaxtı kim gələ bilərdi? Səsə gəlini də, nəvələri də oyandılar. Uşaqlar “yəqin atamız gəldi”-deyə sevindilər. Qurban kişi nimdəş, qalın geyməsinə çiyninə salıb həyatə çıxdı. Darvazaya yaxınlaşdı. O, qapının cəftəsini qaldırmışdı ki, birdən qapını bayırdan itələdilər. Güclü təkanın təsirindən Qurban kişi arxası üstə yıxıldı. Həyatə iki nəfər əli silahlı əsgər atıldı. Erməni idilər. Cəlladlar Qurban kişinin yaxasından tutub:

– Oğlun hanı, türk kaftarı?-deyə qışqırdılar.

Qurban kişi özünü itirmədi:

– Bilmirəm,-dedi.

– Bəlkə evdə gizlənib? Yaşlı erməni soruşdu.

– Evdə yoxdur.

– Biz onu tapırıq-deyib evə girmək istədilər.

Qurban kişi gəlinini və nəvələrini fikirləşib tez qabağa keçdi ki, ermənilər otağa girməsinlər.

– Çəkil, yoxsa gəbərdərəm, -deyə erməni onun sinəsindən avtomatın qundağı ilə vurub yıxdı və hər ikisi içəri keçdilər. Qurban kişi də onların dalınca.

Ermənilər otaqları axtardılar. Hər şeyi alt-üst etdilər. Evdə bu dörd nəfərdən başqa heç kim yox idi. Bu dəfə ermənilər uşaqlara tərəf döndülər:

– Siz yaxşı oğlansınız. Düzünü deyin görək, atanız haradadır?

Kiçik oğlan anasına qısıldı. Böyük oğlan isə saymazıyana dedi:

– Bilmirik.

Nisbətən cavan erməni əsgəri bağırırdı:

– Əgər atanızın yerini deməsəniz, sizi öldürəcəyik.

Qurban kişi qalmışdı məəttəl. Cavan vaxtı olsaydı, bu erməni dığalarının ikisini də baş-başa vırar, onları tərksilah edərdi. İndi də özündə həmin gücü hiss edirdi. Ölүmdən qoxmurdu. Ancaq ona mane olan bir şey var idi. O da gəlininin və nəvələrinin burada olmaları idi. Əgər onun yanında gəlininə bir söz desəydilər, və ya ona tərəf getsəydilər, bu Qurban kişi üçün ölүmdən betər olardı. Onları kənddən çıxarmadığı üçün özü-özünü danlamağa başladı. Ancaq iş-iş-

dən keçmişdi. Vəziyyəti sakit məcraya yönəltmək və gavurların buradan çıxıb getmələrinə nail olmaq lazım idi.

Erməni avtomatı havada oynatmağa başladı:

– Deyəcəksiniz, ya yox, it uşaqları.

– Uşaqları qorxutmayın. Oğlum burada yoxdur. Şəhərə gedib. Buradan çıxıb gedin.

Ortayaşlı erməni qəzəbindən qışqırdı:

– Onda biz birinci səndən başlayacağıq, türkün qocası. Sonra isə gəlinini özümüzlə aparırıq.

Qurban kişinin artıq səbri tükəndi:

– Siz ermənilər hiyləgər və qorxaqsınız. Həmişə adamı arxadan vuransınız. Özgə torpaqlarına göz dikənsiniz. Sizin gözünüzü ancaq bir ovuc torpaq doyuzdurur,-dedi.

Erməni özünü sındırmadan avtomatı Qurban kişiye tuşladı:

– Mən sənə əzab verə-verə öldürəcəyəm.

Güllə açıldı. Qurban kişi dizi üstə yerə çökdü. Güllə onun ayağına dəymişdi. Erməni özündən razı halda gülməyə başladı. Qan şalvarın altından corabını islatmışdı. Qurban kişi dikəlmək istədi. Qalxa bilmədi. Ağrının təsirindən yerə oturdu.

O biri erməni elə bil gəlini indi görürdü. Ona tərəf getmək istədi. Onun böyük oğlu düşmənin qabağına keçdi ki, anasını müdafiə etsin.

– Çəkil küçük! -deyə erməni avtomatın qundağı ilə onun sinəsindən vurmaq istədi. Gəlin cəld bir hərəkətlə donunun qolunda neçə vaxtdan bəri gizlədib saxladığı gümüşü saplı mətbəx bıçağını var gücü ilə erməninin sinəsinə sapladı. Erməni bağırıb arxası üstə yerə dəydi. Vəziyyətin bu cür dəyişəcəyini ağlına belə gətirməyən o biri erməni özünü itirib bilmədi neyləsin. Qurban kişi bütün gücünü toplayıb qalxdı və erməniyə tərəf atıldı. Elə bil ki, ona ilahi tərəfindən güc, qüvvə gəlmişdi. Qurban kişi bir əli ilə erməninin avtomatından, o biri əli ilə isə boğazından yapışmışdı. Erməni yekəpər idi. Buna baxmayaraq Qurban kişi onun boğazından əlini çəkmədən sıxırdı. Böyük nəvəsi bu vaxt yerdən götürdü-yü çuqun quplucanı düşmənin başına endirdi. Onun başını qan götürdü. Əlləri boşalmağa başladı. Oğlan tez dartıb avtomatı onun əlindən aldı. Qurban kişinin əli hələ də gavurun boğazında idi. Erməninin gözləri böyüməyə, ağzından köpük gəlməyə başladı. Onun cəhənnəmə vasil olduğuna əmin olub, Qurban kişi əlini çəkdi.

**İsmayıl Hüseynov,
Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin üzvü**

SƏRTİB İSLAMOĞLU: ELDAR İSMAYILIN **“SƏTTAR OĞLU” ROMANI BARƏDƏ** **DÜŞÜNDÜKLƏRİM**

(Üçüncü məqalə)

(Əvvəli qəzetimizin 3-cü və 4-cü saylarında)

Hörmətli oxucu! Musa Səttar oğlunun dediklərini mən sizin nəzərinizə təsadüfən olduğu kimi çatdırmadım. Məsələ burasındadır ki, Eldar İsmayıl bu sözlərlə bir tərəfdən qəhrəmanın hadisələri düzgün qavramaq qabiliyyətini göstərsə, digər tərəfdən yenilməz Xalq qəhrəmanı Abbasqulu bəy Şadlinskiyin əhalinin bir qismi tərəfindən heç də birmənalı qarşılanmayan “Qırmızı tabor”u yaratmaq haqqındakı qərarının ağıllı iş olduğunu Musanın dediyi sözlərlə təsdiqləyir, ona haqq qazandırır. Səttar oğlu Musa erməni-daşnak birləşmələrinə ağır zərbələr vurmuş,

tələfatlar vermiş Abbasqulu bəyin, onun silahdaşlarının gələcək həyatlarının çox ağır olacağını da siyasi uzaqgörənliklə duyur:

– Mənə elə gəlir ki, nəinki təkcə Abbasqulu bəy, bir gün gələcək “Qırmızı tabor”çuların hamısı məhşər ayağından keçməli olacaq. O cümlədən, mən özüm də. Hadisələrin sonrakı gedişatı Musa Səttar oğlunun haqlı olduğunu sübut edir.

“Kolxoz-molxoz” oyununu ortalığa atıb aranı qatan Sovet hökumətinin qanunları ilə heç cür barışmayaraq dəstəsi ilə dağlara çəkilən Kərbəlayı İsmayılı, onun silahdaşlarını razı salıb dinc həyata, yaşayışa qaytarmaq üçün Abbasqulu bəyin Kolanlıya getməyə razılıq verdiyini eşidəndə Musa Səttar oğlu bərk dilxor olur, burada bir düşmən hiyləsinin olduğunu deyir. Ona ehtiyatlı olmağı məsləhət görür. Musanın özünü də Vədiyə Raykoma çağıraraq “ya kömək etməlisən, ya da özün bil!” şərtini qoyurlar. O, odla su arasında qalır.

Get-gedə Vedibasara mahalının üstünə çökən repressiya dumanı ilk öncə “böyük bir insan, görkəmli siyasi xadim, ağıllı ordu başçısı, namuslu əsgər, aslan təbiətli Abbasqulu bəy Şadlinskiyi məhv edir. İgid sərkərdənin ölüm xəbərini çox ağır və ağırlı qəbul edən Musa Səttar oğlunun “ürəyindən soyuq bir gizilti keçir”.

Eldar İsmayıl Abbasqulu bəyin ölüm xəbərini verməmişdən qabaq oxucunu bir təbiət təsviri ilə tanış edir. Azərbaycan dilinin zənginliyindən, daxili imkanlarından, mənə çalarlarından məharətlə istifadə edən müəllif elə bir qəmgin

tablo yaradır ki, istər-istəməz öz-özünə yaqın edirsən: ağır, acı, faciəli bir xəbər eşidəcəksən. Sanki təbiət eyhamla oxucuya demək istəyir ki, özünü bəd xəbərə hazırla. Belə də olur. Abbasqulu bəy Şadlinskiyin öldürülməsi xəbəri ildırım sürəti ilə hər yana yayılır. Musa Səttar oğlu: - Ermənilər Abbasqulu bəyi aradan götürdülər,- deyir.

Eldar İsmayıl qəhrəmanının daha bir xarakterik cəhətini ön plana çəkir. Musa Səttar oğlu kəsdiyi çörəyi tapdalayan kişilərdən deyil. 1905-ci il hadisələri zamanı ermənilərə qan udduran, sonra isə təqiblərdən qurtarmaq üçün gecə ikən İrana adlayıb orada sığınacaq tapan İrəvanlı Sərdar ağanın dalınca İrana məcburi göndərilən Musa süfrəsində qonaq olandan sonra ona əl qaldırmağı kişiliyinə sığışdırmır, yoldaşlarına, - onların (ermənilərin-S.İ.) cavabını özüm verəcəyəm,- deyir.

Sovet qanunları ilə heç cür barışmayıb gecənin birində Türkiyənin Daşbu-run kəndinə qaçan Kərbəlayı İsmayılın dalınca məcburən üç dəfə göndəriləndə, hərdən bir bəhanə gətirir. Oğlu Əsədin yalvarışlarına dözməyib geri gayıtmaq istəyən Kərbəlayını Vedidə gözləyən təhlükədən xəbərdar edir, qayıtmasını məsləhət bilmir. Min bir vasitə ilə aradan götürməyə hər cür bəhanə gəzən ermənilər qarşısında öz həyatını təhlükə altında qoyan Musa Səttar oğlu Vedibasarin adlı-sanlı, yenilməz kişilərindən olan Kərbəlayı İsmayılın düşməni əlinə keçməsinə imkan vermir. Dostluğa, kişiliyə əsl hörmət, sədaqət və dəyanət göstərən Musa Səttar oğlu oxucunun gözlərində daha da ucalır – dağı kimi.

Hamıya bir həqiqət bəllidir ki, ötən əsrin birinci rübündə erməni daşnaklarına qarşı igidlilə döyüşən Vedibasar qəhrəmanları onlarla, yüzlərlədir. Onların hər birinin Vedinin qəhrəmanlıq tarixində öz yeri vardır və bu igidlərin hər biri ayrı-ayrılıqda bir əsərin qəhrəmanı olmağa layıqdırlar. Eldar İsmayılın “Səttar oğlu” romanı da bu istiqamətdə atılan uğurlu addımdır. Mən bu əsərin bir məziyyəti barədə bir qədər ətraflı dayanmaq istəyirəm.

Vedibasar igidləri içərisində Xalq qəhrəmanı Abbasqulu bəy Şadlinskiyin, Kərbəlayı İsmayılın və bir də Qəmlonun (əsil adı Qəmbəralıdır) öz yerləri var. Bu da danılmazdır ki, müxtəlif yazılarda bu üç qəhrəman barədə biri-birindən fərqlənən mövqelərdən söhbət açılmışdır. Eldar İsmayıl isə tamam başqa aspektdən yanaşmışdır: tarixin bütün dövrlərində vedililərin başını həmişə uca edən, hamımızın and yerinə çevrilən Abbasqulu bəy Şadlinski ağıllı, qətiyyətli, qoçaq, yenilməz bir sərdar, sərkərdə kimi, Kərbəlayı İsmayıl müdrik, qürurlu, vətənpərvər, düşməni qarşısında heç vaxt baş əyməyən, mərd bir tarixi şəxsiyyət kimi, Qəmlə isə ölümün gözüne dik baxan, düşməni qarşı amansız bir igid ki-

mi təsvir edilir. Kərbəlayı İsmayıl da, Qəmlo da Pənah oğlu Məhərrəm kimi, Səttar oğlu Musa kimi, adını çəkmədiyimiz onlarla başqa igidlər kimi Abbasqulu bəyin yaxın silahdaşları, düşmən üstünə şığıyan şahinləridir. Bu qəhrəmanların hamısı vahid amal uğrunda – Vətən torpağının azadlığı uğrunda mübarizə aparmışlar. Eldar İsmayılın bu təmiz hisslərə söykənmiş vətəndaş mövqeyi yalnız alqışa layiqdir.

Repressiya alovu bütün Vedibasarı bürüyür. Pənah oğlu Məhərrəmi, Eyyub ağanı, Kərbəlayı İsmayılın oğlu Əsədi, Firidunu, Cəmaləddini öz ağışuna alan bu alov bir gün Musa Səttar oğlunu da tutdu. O, “xalq düşməni” adı ilə həbs olundu. Atası Səttar oğlu Əlinin, Musanın özünün ermənilərə tutduqları divanın qisasını almaq üçün libaslarını və ciblərindəki biletlərini dəyişən keçmiş daşnakların əlinə yaxşı imkan düşmüşdü. Onlar bu imkanı əldən vermədilər. “Xalq düşməni” Musa Səttar oğlunun ailəsini – həyat yoldaşı Əsməri, qızları Nübarı, Bağdagülü, Dilbəri, dörd yaşlı Əlini və İsanı sürgün edirlər. Musa Səttar oğlunun qardaşı Əsəd, bacısı Ağca da uşaqlarını götürüb könüllü onlara qoşulurlar.

“Xalq düşmənləri”nin ailə üzvləri üstü açıq vaqonlarda üç ay əzab - əziyyət, məşəqqətlər içərisində yol getməli olurlar. E. İsmayıl onların acısını, ağrısını, yol boyu başlarına gələn müsibətləri ürək ağrısı ilə təsvir edir. Oxucu talelərinə sürgünlük yazılan əzabkeş, lakin məğrur, yenilməz soydaşlarının dərdinə şərik çıxır. Üzüntülü 3 aylıq yoldan sonra Cəmbül vilayətində yerləşdirilən həmvətənlərimizə yerli qazaxların həyan çıxmasını, cəmisi bir saatdan sonra onlarla qaynayıb qarışmasını, sürgünlərə geyim əşyaları, ərzaq məhsulları gətirməsini oxuyandan sonra, sanki bir qədər toxtaqlıq tapırsan, “hər qaranlıq gecədən sonra aydın bir səhərin” gələcəyinə inanırsan.

(Davamı var)

NECOLDU?

Qərbi Azərbaycan qaçqınlarına

Qəmər QULİYEV,
Vedibasər mahalı,
Qaraxaç kəndi.

*Könlüm başı göyüm-göyüm göynədi,
Bir “ah” çəkdim, yerim-göyüm göynədi.
Oba köçdü köküm, soyum göynədi,
Bu bir dastan, bu bir ahu-zarıymış,
Bir zamanlar burda bir el varıymış.*

*O öpdüyüm çeşmə susub, qaynamır,
Su içində yas tutubdur göy mamır.
Külək əsir, yarpaq düşür, oynamır,
Yas içində oynamaq bir arıymış,
Bir zamanlar burda bir el varıymış.*

*Vedibasər! Hay verənim necoldu?
“Gəl” deyənim, çay verənim necoldu?
Sini-sini pay verənim necoldu?
Ələgəzin dərdədən başı qarıymış,
Bir zamanlar burda bir el varıymış.*

*Bu “medaldan” hər sinəyə asılmaz,
Abbasqulu - igid oğul basılmaz.
Belə tarix tarixlərə yazılmaz,
Ayrılğın rəngi qaçıb - sarıymış,
Bir zamanlar burda bir el varıymış.*

*Ömrüm boyu olacaqdır sözüm bu -
Sönməyibdir, ocağım bu, közüm bu.
Silinməyib bu torpaqdan - izim bu.
Yurdum mənim, haqq səninlə yarıymış,
Bir zamanlar burda bir el varıymış.*

Əmirxan MÖVLAYEV,
Ağbaba mahalı.

ZURUFÇU YAQUBA

*“Ayrılığ”ın od salıbdı ürəyimə,
“Ayrılığ”ın xəncər olub kürəyimə,
“Ayrılığ”ın dad veribdi çörəyimə,
Səsinde həsrətli bir can görürəm,
Mən səndə bütöv Azərbaycan görürəm.*

*Vətən səni səsləyəndə “anam” dedin,
Dolandın başına sonsuz eşqlə “sonam” dedin.
Hər dərdinə, əzabına “yanam” dedin,
Beləcə yandın, yanırsan, yan, görürəm
Mən səndə bütöv Azərbaycan görürəm.*

*Harda olsan, harda dursan, Vətənsən,
Hər kəlməmi dastan edib ötenimsən,
Mən deyirəm həm mənimsən, həm səninsən,
Adında qüdrətli bir can görürəm,
Mən səndə bütöv Azərbaycan görürəm.*

*Odlar yurdunun oğlusan, od, ocaq ol!
Aç qollarını, sən bizə isti qucaq ol!
Ucalardan ucasan, uca ol,
Mən səni ucalıqda hər an görürəm,
Mən səndə bütöv Azərbaycan görürəm.*

BAĞIŞLA MƏNİ, VƏTƏN!

*Ürəklərdən gələn dərdli kəlməyəm,
Vətən arzusunda, həsrətindəyəm.*

*Qaçqın düşüb mən yolumu azmışam,
Yurdlu ola-ola yurdsuzlaşmışam
Vallah, dərd əlindən məcnunlaşmışam.
Deyin, qoy çalsınlar, “Yanıq Kərimi”
Vətənim, bağışla, bağışla məni.*

*Qəlbim sınıq şüşə, ürək kədərdir,
Qüssəni artırır, qəmi cücərdir.
Dərdimiz, qəmimiz dünya qədərdir
Haradan tapım mən qədir biləni?
Vətənim, bağışla, bağışla məni.*

*Nehrə də bağlanmır ipə, kəndirə,
Biz həsrət qalmışiq qatıq-pendirə.
Anam kündə vurmur isti təndirə
Lavaş, fətir deyib artırdıq qəmi,
Vətənim, bağışla, bağışla məni.*

*Mərhum atam, cümə axşamı ruhunu,
Çöndərmə evinə, kəs ümidini,
Kafirlər dağıtdı doğma yurdunu,
Deyirəm, ayan ol, eşit kəlməni
Ata, sən bağışla, bağışla məni.*

*Dönə bilsəm Vətənə bir axşamçağı,
Ağlayacam anamı, bir də sönmüş çırağı,
Kipriyimlə götürəcəm o torpağı
Yeni yurdda yaradacam qəbrini,
Əziz anam, bağışla, bağışla məni!*

ŞİRALI AĞAYEV,
Vedibasar mahalı, Xalisa kəndi

VEDİM QALIB AĞLAR MƏNİM

ƏHMƏD VEDİLİ,
Vedibasar mahalı,
Şiddi kəndi

*Vedim qalib ağlar mənim,
Sinəm görüb dağlar mənim.
İndi o yerə həsrətəm
Daha deyil dağlar mənim.*

*Arxaşanda saz çalınmır,
Elçi gedib qız alınmır.
Obalarda yurdum vardı
İndi bizdən söz açılmır.*

*Qarlı, uca dağlarında,
Ulu, qoca dağlarında.
İgidlərim at çapardı
Köçlər köçən yollarında.*

*Mərd oğullar qalan yerlər,
Kəkliyi bol olan yerlər.
Saza-sözə həsrət qalib
Toy-büsatı quran yerlər.*

*Vedim qalıb ağlar mənim,
Ürəyimi dağlar mənim.
İndi kimə yaylaq olub
İntizardı dağlar mənim.*

*Gözü yolda qalan dağlar,
Bizi yada salan dağlar.
Gözlə yolum, gələsiyəm
Yada yaylaq olan dağlar.*

VEDİBASAR MAHALINDA TÜRK MƏNŞƏLİ TOPONİMLƏR

Damdıra qaya

Vedi rayonunda dağ. Azərbaycan dialektində “dəf, nağara” mənasında işlənən damdıra sözü ilə qaya sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Həmin qayanı daşla çalanda nağara kimi səs çıxardığı üçün ərazidəki dağ Damdıra qaya adlanmışdır. Oronimdir, quruluşca mürəkkəb oronimdir.

* * *

Daşlı

Vedi rayonunda kənd. Rayon mərkəzindən 3 km məsafədə, Vedi çayının yanında yerləşir. “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə, Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

Kənddə 1831-ci ildə 84 nəfər, 1873-cü ildə 147 nəfər, 1886-cı ildə 135 nəfər, 1897-ci ildə 184 nəfər, 1904-cü ildə 238 nəfər, 1914-cü ildə 261 nəfər, 1916-cı ildə 171 nəfər yalnız azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-ci ildə ermənilər tərəfindən azərbaycanlılar qovulmuş və xaricdən – İran və Türkiyədən ermənilər köçürülərək burada yerləşdirilməyə başlamışdır. İndiki Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra kənddən qovulmuş sağ qalan azərbaycanlılar öz doğma ocaqlarına dönə bilmişlər. Kənddə ermənilərlə yanaşı, 1922-ci ildə 23 nəfər, 1926-cı ildə 95 nəfər, 1931-ci ildə 117 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1947-1948-ci illərdə SSRİ Nazirlər Sovetinin xüsusi qərarı ilə azərbaycanlılar tarixi - etnik torpaqlarından deportasiya edilərək Azərbaycana köçürülmüşdür. İndi burada yalnız ermənilər yaşayır.

Toponim Azərbaycan dilində işlənən **daş** sözünə çoxluq mənası ifadə edən **-lı** şəkilçisinin qoşulması əsasında yaranıb. Relyeflə bağlı yaranan toponimdir. Quruluşca düzəltmə toponimdir.

Ermənistan SSR ASRH-nin 3.VII.1968-ci il fərmanı ilə kəndin adı dəyişdirilib Daştakar (“daşt” çöl, “kar” daş deməkdir) qoyulub.

* * *

Daşnov

Vedi rayonunda kənd. Kənddə 1931-ci ildə 72 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1937-1948-ci illərdə Qarabağlar rayonunun tərkibində olmuşdur. 40-cı illərdə kənd ləğv edilmişdir. İndi xaraba kənddir.

Toponim Azərbaycan dilində “bərk cisim, süxur” mənasında işlənən daş sözü ilə “su axıtmaq üçün dəmirdən, ağacdən, daşdan yarım dairə şəklində düzəldilmiş su yolu, arx, kanal” mənasında işlənən **nov** sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Hidrotoponimdir, quruluşca mürəkkəb toponimdir.

* * *

Dəvəli

Vedi rayonunda kənd. Rayon mərkəzindən 14 km məsafədə, Vedibasar çayından axan arxın yanında yerləşir. “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”ndə Qafqazın 5 verstlik xəritəsində qeyd edilmişdir.

1828-ci ilədək burada yalnız azərbaycanlılar yaşamışdır. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsinə əsasən 1828-ci illərdə İranın Maku və Salmas mahallarının Aslanik, Dirişik və Zevaquyğ kəndlərindən köçürülən ermənilər Dəvəlidə yerləşdirilmişdir.

Kənddə 1831-ci ildə 28 nəfər azərbaycanlı, 633 erməni, 1873-cü ildə 207 nəfər azərbaycanlı, 1760 erməni, 1886-cı ildə 263 nəfər azərbaycanlı, 1975 erməni, 1897-ci ildə 686 nəfər azərbaycanlı, 2650 erməni yaşamışdır. 1918-19-cu illərdə azərbaycanlılar ermənilər tərəfindən qırğınlarla tarixi-etnik torpaqlarından qovulmuşdur.

1922-ci ildə kənddə ermənilərlə yanaşı, 3 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. Sonralar azərbaycanlılar kənddən çıxarılmış və kənddə yalnız ermənilər qalmışlar. İndi burada təkcə ermənilər yaşayır.

Toponim qacarların bir boyu olan **dəvəli** etnonimi əsasında əmələ gəlmiş etnotoponimdir. Quruluşca sadə toponimdir.

Ermənistan SSR AS RH-nin 3.I.1935-ci il fərmanı ilə kəndin adı dəyişdirilib Ararat qoyulmuşdur.

* * *

Dəvəgözü

Vedi rayonunda çay. Rayonun ərazisindəki Milli dərədən axır. Hidronim türk dillərində “dağ aşırımı, hündür dağ keçidi” mənasında işlənən **dəvə** (dava/daba) sözü ilə Azərbaycan dilində “bulağın başladığı yer, suyun çıxdığı yer, qaynaq, mənbə” mənasında işlənən **göz** sözünün birləşməsindən əmələ gəlmişdir. II növ təyini söz birləşməsi konstruksiyası əsasında əmələ gələn mürəkkəb quruluşlu hidronimdir.

* * *

Dəmirçi Cəfərli

Vedi rayonunda kənd olmuşdur. Erməni mənbələrində kəndin başqa adları-

nın Günnüd, Günnüd Cəfərli, Günnüd Kalavan olduğu da göstərilir. Çanaxçı kəndinin yaxınlığında Boz Hunnu dağının ətəyində yerləşirdi.

Qafqazın 5 verstlik xəritəsində Günnüt Cəfərli kimi qeyd edilmişdir. Kənddə 1873-cü ildə 187 nəfər; 1886-cı ildə 209 nəfər, 1897-ci ildə 333 nəfər, 1904-cü ildə 406 nəfər, 1914-cü ildə 409 nəfər, 1916-cı ildə 383 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır. 1918-19-cu illərdə ermənilər kəndin sakinlərini vəhşicəsinə qırıp dağıtmışlar. Sağ qalanlar öz kəndlərini tərk etməyə məcbur olmuşlar. İndiki Ermənistanda Sovet hakimiyyəti qurulandan sonra sağ qalan kənd sakinləri bu doğma ocaqlarına dönə bilmişdir. 1926-cı ildə burada 25 nəfər azərbaycanlı yaşamışdır, 1929-30-cu illərdə kənddə yaşayan azərbaycanlılar köçürülmüş və kənd ləğv edilmişdir.

Toponim türk tayfasından olan Dəmirçilər və Cəfərli etnonimləri əsasında əmələ gəlmişdir. Etnotoponimdir. Quruluşca mürəkkəb toponimdir.

İBRAHİM BAYRAMOV
filologiya elmləri namizədi

VEDİBASAR MAHALININ DİALEKTOLOJİ LÜĞƏTİ

anqut - arıq adam
seşmə - kərmənin qırıqları
merətə qalmış - sahibsiz qalmış
gəvəzə - söyüşcül adam
basaratı bağlanmaq - key kimi olmaq
güdül - şikəst
kalafa - xarabalığa çevrilmiş tikili
pışqı - mişar
pütün - bütöv
xax - yad adam
puçur - günah
zıran - axır, sonuncu
zərəl - ziyan
həyə - bəli
macar - şərab növü
moçar - ağacın kökü
oğala - o yana
buğala - bu yana
hancarı - necə, nə cür
xorum - otun bir bağlaması

Toplayanı: S. Məhərrəmov

ÖMRÜN İLLƏRİ VƏ TOYLARI

Çit toyu - ailə həyatı qurandan bir il sonra bayram edilir. Ər-arvad həmin gün bir-birinə çit yaylıqlar verərlər.

Ağac toyu ilə ailə həyatının beş illiyi bayram olunur. Yubilyarlar bir-birlərinə ağacdən düzəldilmiş əşyalar bağışlayırlar.

Sink toyu - nigahın 6 illiyində keçirilir. Mənası odur ki, ailə həyatı da sink çəkilməmiş qab kimi müntəzəm pardaxlanmalıdır.

Mis toyu - ailə qurandan 7 il sonra qeyd edilir. Ər-arvad gələcək xoşbəxtlikləri üçün bir-birinə mis pul verirlər.

Qızılgül toyu - bu tədbir ailənin 10 illik yubileyidir. Oraya bəyin sağdıışı, gəlinin rəfiqələri də dəvət edilir.

Şüşə toyu - nigahın 15 illiyi münasibətilə keçirilir. Həmin gün şüşə əşyalar bağışlanılır ki, ər-arvad münasibətləri də həmin şüşə kimi parlaq və ləkəsiz olsun.

Çini toyu - ailə qurulmasının 20 illiyi münasibətilə qeyd edilir. Süfrəyə təzə çini qab dəsti qoyulur.

Gümüş toyu - nigahın 25 ilinin tamam olmasını bildirir. Tədbirə yaxın qohumlar da dəvət edilir. Həmin gün ər-arvad barmaqlarına qızıl üzüklə yanaşı, gümüş üzük də taxırlar.

Mirvari toyu - ailə qurandan 30 il sonra keçirilir. Birgə keçən 30 il sapa düzülmüş mirvari dənələrinə bənzəyir.

Yaqut toy - nigahın 40 illiyi münasibətilə təşkil olunur. Nişan üzüyünün üstünə məhəbbət və atəş rəmzi kimi yaqut qaş saldırırlar.

Qızıl toyu - ailə həyatının 50 illik yubileyidir. Həmin gün çox vaxt köhnə nişan üzüyü əvəzinə təzəsini taxırlar.

Brilyant toyu - nigahdan 60 il sonra keçirilir. Belə möhkəm nigaha heç nə təsir edə bilməz.

Firavanlıq toyu - ailə həyatının 70 illiyi günü keçirilir.

Qoy hamıya toylar qismət olsun, insanlar burada sadalanan bütün toyları görsün, öz dədə-baba ocaqlarında həmişə toy süfrəsi açınsınlar.

DUZ-ÇÖRƏK MÜHARİBƏLƏRİN DƏ QARŞISINI ALIR

Tarixi mənbələrə əsasən məlumdur ki, Teymurləng 1383-cü ildə Şamaxını işğal etmək istərkən Şirvanşah İbrahim Canbani kəndi yaxınlığında onu səkkiz

xonça ilə qarşılایanda duz-çörək olan xonçanı birinci olaraq özü onun qabağına qoymuşdur. Beləliklə, Teymurləng Şamaxıda qan tökməmişdir. Bundan başqa, 1392-ci ildə də Teymurləng Naxçıvanın Əlincə qalasını mühasirəyə alarkən yerli xalq qalanın qülləsinə çıxıb onun əsgərlərinin başına çörək tökdükləri üçün xəcalət çəkib geri çəkilməmişdilər.

Rusların qədim toy adətinə görə təzə evlənənlər xizək arabalarında bütün şəhəri gəzərkən gəlinin qarşısında oturmuş rəfiqələri əllərində çörək xonçası tutmalı idilər ki, gəlinin ayağı sayalı olsun.

Diksinən uşağın başının altına həmişə çörək qoyarlar.

Platona görə, çörək müqəddəs olduğu üçün onu bıçaqla kəsməkdənsə, əllə bölüb süfrəyə qoymaq məsləhətdir.

“VEDİBASAR”

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

Oğuz Yurdu

Vedinin yanı dağlar,
Ürəyi, canı dağlar,

Burda bir el var idi,
Siz deyın, hanı, dağlar?!

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№14 (14) 16 - 30 sentyabr 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

BAŞ REDAKTORDAN

Hörmətli və əziz həmvətənlər!

Artıq yarım ildən çoxdur ki, Sizinlə ayda iki dəfə görüşürük. Hər sayımızda doğma ata-baba torpaqlarımızın tarixindən, igidlərin qəhrəmanlıqlarından, el ağsaqqallarından, Vətən uğrunda canlarından keçən şəhidlərimizdən bəhs edən yazılar, şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələri dərc etmişik. Bu müddətdə 300-ə yaxın nadir şəkillər çap etmişik ki, bunların da hər biri Qərbi Azərbaycanımızın bir anını özündə yaşadan dəyərli sənədlərdir. Vedibasardan, Zəngibasardan, Göyçə mahalından, Ağbabadan, Zəngəzurdan bəhs edən yazılar “Vedibasar”ın daha oxunaqlı olmasını şərtləndirmişdir.

Qərbi Azərbaycanın bütün bölgələrindən olan soydaşlarımıza müraciət edirəm:

– Şübhə etmirəm ki, Sizin hər birinizin evində tarixi torpaqlarımızla bağlı müxtəlif məzmunlu şəkillər, möhürlü sənədlər, xəritələr və s. vardır. “Vedibasar” qəzetinin daha uzunömürlü, oxunaqlı, kəsərli olması Sizin redaksiyamıza təqdim edəcəyiniz sənədlərdən, şəkillərdən, xatirələrdən və başqa məzmunlu materiallardan çox asılıdır. Bütün şəkillər və sənədlərin üzünü köçürüb qaytaracağımıza zəmanət veririk.

Əvvəlcədən Sizə öz minnətdarlığımızı bildiririk.

OĞUZ XAQANIN DUASI

Ulu Tanrı! Gözəl Tanrı! Göy Tanrı!

Namussuz bir türk yaradacaqsansa, dünyanı yıxıb-dağıtsan daha yaxşıdır. Nə qədər qorxaq Türk varsa, hamısını həlak et! Türk hər şeyi müqayisə və təcrübə ilə mühakimə etsin! Türk yalnız ağıl və məntiqlə iş görsün! Səbirli, dərddə dözümlü olsun! İradəsi dəmir kimi olsun! Dönük Türk yaratma! Türk iştahasına nəzarət etməyi bacarsın! Türk daima ehtiyatla addım atsın, kimsənin şirin dilinə inanmasın!

Çalışmaq zəkadan üstün olduğu üçün, Tanrı, sən Türkü çalışqan et! Türkün ömrü çalışma ilə gəlsin! Ona daima çalışma eşqi ver! Türk eliliklə çalışmağa adət etsin! Tənbəl türkü həməən öldür! Türkə hər millətinkindən üstün zəka və çalışqanlıq ver. İkisi bir arada olsa, Türkün önündə durmaq olmaz!

Milli böyüklüyün yeganə şərti yüksək ideal, buna yetmək üçün yüksək əxlaq, fədakarlıq və səbat lazımlı olduğundan, Türkləri əxlaqlı, səbatlı və fədakar yarat!

Tanrı, Türkləri sən öz əlinlə birləşdir və hər şeydən əvvəl ruhları birləşsin!

Türkü yaradanına sadıq et, Tanrı! Türk övladı, bil ki, atalar sözləri əsrlərin təcrübəsiylə hasilə gəlmiş böyük bir hikmətdir.

OXUCU MƏKTUBU

Mən əslən Vedibasar mahalının Haxıs kəndindənəm. Ailəmiz 1951-ci ildə Bərdə rayonunun 32-lər kəndinə köçürülmüşdür. Şirazlı – Haxıs seydilərindənəm. Şirazlılı məşhur Ağbalağa mənim əmimdir. İxtisasca ali təhsilli dil-ədəbiyyat müəllimiyəm.

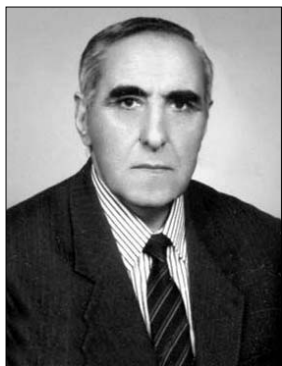
“Vedibasar” qəzetinin bütün nüsxələrini oxuyub sevinmişəm. Tariximizdən, doğma torpaqlarımızdan, igidlərimizdən yazan, yurdumuzun adını yaşadan qəzetin nəşr edilməsi mənə fərəh verir. Sizə bu nəcib və son dərəcə gərəkli işdə nailiyyətlər arzu edirəm.

MİR ABBAS TƏVƏKKÜLLÜ

Bərdə, 32-lər kəndi

TARİXDƏ ERMƏNİ TERRORU

(Birinci dünya müharibəsi illərində)

Rusiya Türkiyə ilə müharibə edəndə ermənilərdən iki vasitə ilə istifadə etməyi planlaşdırırdı. Türkiyə ermənilərinə “azadlıq” və hətta “muxtariyyət” vəd etməklə onların Türkiyənin özündə türk hakimiyyətinə qarşı çıxışlarına nail olmaq; Rusiya ermənilərindən cəza ekspedisiyaları, avanqard, kəşfiyyətçi və s. kimi istifadə etmək nəzərdə tutulurdu. Türkiyə hələ müharibəyə qoşulana kimi Rusiya artıq belə dəstələrin təşkil olunmasına girişmişdi. 1914-cü il avqustun 26-da Xarici İşlər naziri Sazonov Qafqaz canişini Vorontsov-Daşkova yazırdı: “Siz həzrətlərin indi erməniləri, kürdləri və aysorları silahlandırma-

ğın hələ tez olduğu barədə fikrinizə şərik olmaqla bərabər, hesab edərdim ki, artıq indi bu xalqların dəstələrini təşkil etmək, onlara rəhbərlik etməyi həvalə etmək üçün etibarlı şəxsləri müəyyənləşdirmək, bununla bərabər, həm Qafqazda, həm də İrandakı dəstələrimizin yanında lazımi silahlar toplamaq gərkdir”.

1914-cü il sentyabrın 14-də II Nikolay ermənilərə xüsusi müraciətlə xitab etdi. Müraciətdə “beş əsr zülm altında qalan ermənilər” üçün guya azadlıq saatının yaxınlaşdığı iddia olunur, onlar Rusiya tərəfindən vuruşmağa dəvət olunurdular. Rus çarının əmri ilə əvvəllər məhkum edilən və sürgün olunan Daşnaksütyun partiyasının üzvləri əfv edilib, çarizmə xidmət üçün Cənubi Qafqaza dönürdülər.

Qafqaz canişini Vorontsov-Daşkov hökumət dairələrinə silahları bölüşdürmək və xristian əhalisindən təşkil olunmuş döyüş qruplarından Türkiyəyə qarşı istifadə etmək üzrə praktiki-təşkilati tədbirlər sistemi layihəsi təqdim etmişdi.

Qafqaz cəbhəsində hərbi əməliyyatlar türklərin Batum bölgəsinə girməsi ilə başladı. Köprügöydə rus ordusu ilə rastlaşan III türk ordusunun IX və X korpusları rusları noyabrın 11-də geri çəkməyə məcbur etmişdi. Bu müvəffəqiyyət Ənvər paşanı (Osmanlı ordusunun Baş komandan vəkili, əslində isə Baş komandan idi) böyük və cürətli bir hücum əməliyyatı təşkil etməyə ruhlandırdı. O, dekabrın sonunda Qars və Sarıqamış ətrafında böyük hücum əməliyyatı təşkil etdi. Ərdahan türklərin əlinə keçdi. Lakin türk ordusunun yorulması və rus ordusu baş qərargah rəisi general Yudeninçin söyləri sayəsində Sarıqamış döyüşü rusların qələbəsi ilə nəticələndi. 60-70 min türk əsgəri soyuqdan və güllədən həlak oldu.

Sarıqamışdakı uğursuzluqdan sonra Türkiyə daha özünə gələ bilmədi və Qaf-

qaz cəbhəsində müvəffəqiyyət həmişə rus ordusunun tərəfində oldu.

Hələ müharibənin başlanğıcında erməni milli bürosu çar hakimiyyət orqanları ilə ermənilərdən könüllü dəstələrin yaradılması barədə razılığa gəlmişdi. Daşnak xnbapetlərinin (drujinaçıların) başçılığı altında hərəsində 400 nəfər olmaqla, dörd könüllü drujinası təşkil olunmalı idi. Əslində isə milli büro daha çoxsaylı drujinalar təşkil etdi. Paris sülh konfransında erməni nümayəndə heyətinin başçısı olan Poqos Nübar paşa demişdi ki, I Dünya müharibəsində rus ordusunun tərkibindəki 150 min erməni ilə yanaşı, 50 min nəfərdən çox erməni Andranik, Nazarbekov və başqalarının başçılığı altında 4 ildən çox Antantanın tərəfindən vurulmuş və Rusiyanın məğlubiyyətindən sonra Qafqazda yeganə qüvvə olmuşdur.

Osmanlı dövləti daxilində və xaricində erməni komitələri və dəstələrinin göstərdikləri fəaliyyət osmanlı ordusundan silah və sursatla fərar etmək, evləri, tarlaları yandırmaq, heyvanları öldürmək, bu yolla türkləri cəbhəni tərk etməyə məcbur etmək, cəbhədən döənən yaralı, şikəst əsgərləri öldürmək, əsgəri nəqliyyat yollarını ələ keçirmək, ermənilərdən könüllü, yaxud zorla dəstələr təşkil edərək cəbhə arxasından osmanlı ordusuna zərbə vurmaq, Antanta dövlətlərinin xeyrinə casusluq etmək, onların ordularına qatılmaq, kilsələri və s. yandırıb günahı müsəlmanların üstünə yıxmaq, müsəlmanların əhval-ruhiyyəsini sarsıdacaq təbliğat aparmaq, ələ keçirdikləri yerlərdə erməni hakimiyyətini qurmaqdan ibarət idi.

Erməni könüllü birləşmələrinin təşkilində Tiflis valisi Aleksandr Xatisyanın böyük rolu olmuşdu. Onun başçılığı ilə Erməni Milli Bürosu təşkil olunmuş və büro erməni irticaçılarına yardım etmiş əsgəri yardım qrupları və rus ordusuna qoşulmaq üçün dəstələr təşkil etmişdi.

Rusiyanın fitvası ilə təşkilatlanmış erməni millətçiləri döyüşən türk ordusunun arxasında qiyamlar təşkil etməyə başladılar. Zeytunda, Maraşda, Mamüratüləzizdə (Elyazıq), Diyarbəkirdə, Bitlisdə və başqa yerlərdə erməni qiyamları təşkil etmişlər. 1915-ci ilin fevralında hərəkətə keçən 800 nəfərlik erməni quldur dəstəsi Maraşın teleqraf xəttini kəsmiş, əsgəri qışlağa basqın etmişdilər. 25 türk jandarmı şəhid olmuş, 34-ü yaralanmışdı.

Ermənilərin və onların avropalı havadarlarının ən çox təbliğat-təşkilat işi apardıqları yer Van bölgəsi idi. Erməni komitələri bölgədəki konsulluqlar, məktəblər, kilsələr və dərnekərdən istifadə edərək sürətlə təşkilatlanmış və quldurluğa başlamışdılar. Türkiyənin millət vəkili, satqın Papazyan Van bölgəsində ermənilərin kütləvi çıxışının hazırlanmasına başçılıq edirdi. Fevral-mart aylarında Van bölgəsində ermənilərin kütləvi silahlı çıxışları genişlənirdi və katalikos V Gevorkun sözlərinə görə, çıxışlarda 10 min nəfər silahlı komitəçi iştirak edirdi.

Belə bir şəraitdə rus ordusu hücumu keçdi və mayın 14-də Vana çatdı. Rus ordusunun önündə gələn erməni könüllüləri iki gün ərzində yerli müsəlman əhalisinin qırğınına həyata keçirdilər.

Van valisi Cövdət bəy 21 aprel 1915-ci il tarixli teleqramında ermənilərin artıq şəhərdə vuruşmağa başlamasını xəbər verirdi. Vali aprelin 24-də vurduğu digər teleqramda bölgəyə ətrafdan 4000-ə qədər qiyamçı erməninin gətirildiyini, qiyamçıların ətraf kəndləri yandırdıqlarını, onların qarşısını almağın qeyri-mümkün olduğunu yazırdı. Erməni quldurlarının yarısı Vanın mərkəzinə hücumu keçmiş, bir çox binanı dağıtmışdılar. Ermənilərdən Vandakı vəziyyəti öyrənən Qafqaz rus ordusunun komandanı general Yudenic məqamdan istifadə etməyi qərara almışdı. Erməni drujinalarından dördünü Bayazitə toplamışdı. Yudenic bu dəstələrə general Truxinin, ikinci Transbaykalkazak eskadronu ilə birlikdə Bəkirqala və Van tərəfə irəliləməsini əmr etmişdi.

1915-ci il mayın 8-də ermənilər Van şəhərinə böyük hücum təşkil etmiş, ətrafdakı müsəlman kəndlərini yandırmışdılar. Vali Cövdət bəy Vandan çəkilmək haqqında əmr vermiş, mayın 17-də əhali Vanı tərk etmiş, həmin gün ermənilər Vanı öz nəzarətləri altına almışdılar.

Osmanlılar Vanı tərk etdikdən bir neçə gün sonra rusların ön dəstələri Vana gəlmiş və erməni birlikləri ilə birləşmişdilər. Vanın “yeni hakimi” Aram Manukyan rus komandanı Nikolayevə şəhərin açarlarını təqdim etmiş, Nikolayev də onu Vanın “rəsmi valisi” təyin etmişdi.

Vanın işğalından sonra rusların da təhriki ilə erməni üsyanları ətrafa yayılmış, erməni dəstələri bir çox yerlərdə qətlər törətmiş və bəzi kəndləri tamamilə yox etmişdilər. Muş və ətrafında əvvəlcə 7000 erməni silahlandırılmış və bunlar qruplarla kəndlərə səpələnmişdilər. Ordudan fərarilik edən ermənilər də onlara qoşulmuş və Sasunda böyük quldur birləşməsi təşkil edilmişdilər. Daşnak dəstələri və lınçak qrupları “ruslara sədaqətlərini və şücaətlərini göstərmək üçün kişiləri cəbhədə olan türk kənd və qəsəbələrindəki qadın, uşaq və yaşlılara təsəvvüregəlməz işgəncələr vermiş və qətlə yetirmişlər. Rusiyadan gələn erməni “könüllü drujinalarının da iştirakı ilə erməni quldurlarının sayı 30 min nəfərə çatmışdı. Erməni quldur dəstələri təkcə Malazgirən bölgəsində 53 kəndin 20 min sakininin böyük bir qismini məhv etmişdilər.

Şahidlərin ifadələrinə görə, Muş süqut edərkən erməni quldurları, sanki qana susamış vəhşi heyvanlar kimi, şəhərin ətrafını “intiqamımızı aldıq” - deyərək dolışdılar və rastlaşdıqları hər bir müsəlmanı rəhmsizcəsinə qətl etdilər. Qadınların namuslarına toxunur, yaşlıları diri-diri yandırırđılar. 15 kəndin sakinlərinin ayaqlarına ağırət nalları vurulub Hazal gölünə atıldılar. Bundan əlavə, ermənilər Anadolunun içərilərinə doğru geri çəkilən silahsız müsəlmanlara hücum edirdilər.

Təknə monastrına toplanıb diri-diri yandırıldılar. Gənc qızların döşləri kəsilib, daha sonra öldürüldülər.

Osmanlı hökuməti əvvəlcə erməni çıxışlarına qarşı kiçik tədbirlər görmüş, ancaq belə tədbirlərlə üsyanı yatıra bilməmişdi. Buna görə də qəti tədbirlər görmək lazım gəlirdi. 1915-ci il aprelin 24-də daxili işlər nazirliyi erməni komitə mərkəzlərinin bağlanması və komitə başçıların həbs edilməsi barədə göstəriş vermişdi. Bu təlimata uyğun olaraq, İstanbulda 2345 erməni həbs edilmişdir. Ermənilər məhz bu hadisəni şişirdib soyqırımı kimi qeyd edirlər.

Osmanlı hökuməti 1915-ci il mayın 27-də “Sövk və iskan qanunu” adlı bir qanun qəbul etdi. Bu qanuna görə ordu, korpus və briqada komandirlərinə ərazi-dəki əhali xəyanətkarlıqla məşğul olarsa, orduya qarşı təxribatlar törədərsə, cəsusluq və xəyanətlərini hiss etdikləri kənd və qəsəbələrin əhalisini digər bölgələrə köçürmək ixtiyarı verildi. Göründüyü kimi, qanunda məhz ermənilərin köçürülməsi nəzərdə tutulmurdu. Bəs bu qanun nəyə görə ancaq ermənilərə qarşı tətbiq olunmuşdur? Yunanıstan Türkiyəyə qarşı düşmən cəbhədə olduğu halda, nəyə görə Anadoludakı yunanlar sürgünə məruz qalmadılar? Çünki yunanlar osmanlı ordusunun arxasında üsyan qaldırmadılar. Ermənilər isə cəbhələrdə türk qanı axarkən “Müstəqil Ermənistan” xəyalına qapılmış, düşmənin xeyrinə silahlı çıxışlar etmiş, dinc əhalini kütləvi surətdə qırmışdılar.

Köçün həyata keçirilməsi üçün ayrıca təlimat hazırlanmışdı. Bu təlimatın 21 və 22-ci maddələrində deyilirdi ki, köçkünlərə yolda hücum edənlər, köçkünlərdən rüşvət, yaxud hədiyyə alanlar dərhal vəzifəsindən götürüləcək, hərbi məhkəməyə verilərək ağır şəkildə cəzalandırılacaqlar. Köç zamanı yol verilən zorakılıq və özbaşınalıqları cəzalandırmaq üçün hərbi nazirlikdə bir tədqiqat orqanı yaradılmış və bu qurum 1918-ci ilin sonuna kimi fəaliyyət göstərmişdir. 1897 nəfər məhkəməyə verilmiş, bunların böyük qismi (648 nəfəri Sivasda, 233 nəfər Əl-əzizdə) edam edilmiş, qalanları ağır cəzalarla cəzalandırılmışdılar.

Erməni, rus və bəzi qərb tarixçiləri köçürmə əsnasında 2 milyon nəfərə qədər erməninin planlı şəkildə öldürüldüyünü iddia edirlər. Bu iddianın əsassızlığı mötəbər dəlillər əsasında sübut edilir. Soyqırım məddahları unudurlar ki, Birinci Dünya müharibəsi ərəfəsində Türkiyədə 1,3 milyondan çox erməni yaşamamışdır. Rusiyaya 400-420 min erməni qaçdığını, 625 min ermənin yerinə döndüyünü nəzərə alsaq, müharibə dövründə ölən ermənilərin sayı 275-300 min nəfər təşkil edir. Xəstəliklərdən və pis hava şəraitindən ölən, rus ordusunun tərkibində vurulmuş və ölənlər 180 min erməni də bu rəqəmə daxildir.

(Davamı gələn sayımızda)
Süleyman MƏMMƏDOV
professor

XOŞBƏXT O KƏSDİR Kİ...

...yoxdur bir ləkə, ömür kitabının vərəqlərində

Şadlinskaya Fəqət Nəcəf qızı 1964-cü ildə Bərdə rayonunun Samux kəndində anadan olmuşdur. Samux kənd orta məktəbini qızıl medalla, Bakı Dövlət Universitetinin jurnalistika fakültəsini əla qiymətlərlə bitirmişdir.

1990-cı ildə “Bərdə” rayon qəzetində müxbir kimi fəaliyyətə başlamışdır. 1993-cü ildən “Bərdə” qəzetinin məsul katibi işləyir. Ailəlidir, iki övladı var.

Tərcümeyi-halından qeydlər

Şadlinskaya Xırda Bəhlul qızı 1926-cı ildə Qərbi Azərbaycanın Vedi rayonunda anadan olmuşdur. Orta məktəbin I sinfinə sənəd verərkən xüsusi komissiyanın rəyi ilə birbaşa II sinfə götürülmüşdür. O, orta təhsilini aldıqdan sonra Yerevan Pedaqoji İnstitutunu bitirmişdir. 1943-cü ildə Daşlı kənd ibtidai məktəbində müdir, 1947-51-ci illərdə Böyük Vedi kənd orta məktəbində dərs hissə müdiri vəzifəsində işləmişdir. 1951-ci ildə deportasiya ilə əlaqədar olaraq, ailəliklə Bərdə şəhərinə köçürülmüşlər. Həmin ildən Bərdə şəhər 1 saylı orta məktəbində müəllim və ibtidai siniflər üzrə dərs hissə müdiri vəzifəsində işləmişdir. 1962-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun III kursuna qəbul olunmuş və qiyabi yolla təhsilini davam etdirərək, oranın Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fakültəsini bitirmişdir. 1972-92-ci illər Bərdə şəhər 4 saylı orta məktəbdə direktor işləmişdir. 22 il rayon Qadınlar Şurasının sədri, 6 il rayon Uşaq fondunun sədri kimi ictimai işlər aparmışdır. O, işlədiyi müddətdə “Qabaqcıl Maarif xadimi” döş nişanına, “Şərəf nişanı” ordeninə, Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin Fəxri Fərmanına, “Respublikanın Əməkdar Müəllimi” adına layiq görülmüşdür. Respublika Qadınlar və Müəllimlərinin I Qurultaylarının nümayəndəsi olmuşdur. Beş övladı, 11 nəvəsi var.

Ahılığa doğru yol alan milyon-milyon insan ömrü vahid bir keçiddən - gənclik adlı körpüdən keçir. Bu yol insana öyrədir ki, qocalığın hörməti, nüfuzu bu dövrdə qazanılır. Əgər cavanlığını hədəf keçirmisənsə, qocalığın günəşsiz yay, barsız-bəhrəsiz payız kimi olacaqdır. Bu keçid təlqin edir ki, başa vurulan ömür, yaşanılan həyat yaxşı əməllər, nəcib işlərlə ölçülür. Əgər öz həyat tərzində bu meyarı unutmuşsa, sənin adın illərin axarına heç nə artırıb əskiltməyəcəkdir.

Bu körpünü müdrikliklə keçib nümunəvi bir ömür yaşayan Xırda müəllimə da-

Xırda xanım Şadlinskaya

im öz yetirmələrində də bu həqiqətin inkarolunmazlığına güclü inam yaratmağa çalışır. Deyir ki, həyatı gərək bəri başdan ayıq gözlə, kamilliklə dərk edə bilələr, yoxsa gec olar.

Xırda Şadlinskaya 60 ildir ki, gənc nəslin təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olur. Bu illər ərzində ömrünün hər anını şagirdlərinin yolunda qətrə-qətrə əridib, hər birinin gələcəyinə narahat olub, qayğısını çəkib. Onların bütün uğurlarına övladlarının uğuru kimi sevinib. Məhz buna görədir ki, indi dönüb geriye baxanda Xırda Şadlinskayanın qəlbi böyük sevinc, fərah nuruna bürünür.

Fikrinin gözəgörünməz rüşələri onu tez-tez xeyli əvvəllərə çəkib aparır... Onda doğulub boya-başa çatdığı Qərbi Azərbaycanın Vedi rayonunda yaşayırdılar. Əmisi, xalqımızın ermənilərə qarşı mübarizə tarixində Xalq qəhrəmanı səviyyəsinə yüksəlmiş, əsl sərkərdə Abbasqulu bəy Şadlinskinin qəbri onların oxuduğu məktəbin həyətində salınmışdı. Təntənəli and məramsimləri, bayram şənlikləri, hər dərs ilinin açılışı bu qəbrin önündə keçirilirdi. Dupduru bir yaz səhərində Xırda da həmin qəbri öpüb and içdi, məktəbli oldu. Və xüsusi yoxlamanın rəyi ilə birbaşa II sinfə götürüldü. Onsuz da məsuliyyətli olan Xırda həm özünə, həm də yoldaşlarına tələbkərliyi ilə diqqət çəkirdi: şagird ikən “müəllimlik” edirdi. Qohum-qonşunun yaxın uşaqlarını öz yoldaşlarını həyətlərinə yığar, onlara dərs keçərdi. Yol qapısını da eləmişdi “yazı taxtası”... Xırdanın bu cür dərs aparmaq şəkərindən xəbər tutan müəllimlər artıq yuxarı siniflərdə dərsi idarə etməyi ona tapşırmaqdan çəkinmirdilər. Lakin orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirən Xırdanın müstəqil həyata ilk qədəmləri müharibənin acı, göynərtili günləri ilə bir vaxta düşdü. Kəndin oğullarının hamısı ön cəbhəyə yollandı. Müəllimlərin çoxu qələmini yerə qoyub silaha sarıldılar. Məktəbə müəllim köməyinin gərəkliliyini dərk edən Xırda Yerevan Pedaqoji İnstitutunu bitirdi. Doğma sinif otaqlarının qapısını çoxdan həsrətində olduğu əsl müəllim kimi açdı... Sonra dərs hissə müdiri oldu...

İndi ilk baxışdan bütün arzularına çatmış, həyatın hər cür şirinliyini dadmış kimi görünən Xırda müəllimənin ürəyində elə bir dağ var ki, doğma Vedini qoynunda əmanət qoyduqları Ağrı dağı onun yanında cılızdır. Vedi rayonu Azərbaycanın ən qədim torpaqlarından biridir. Buna görə də oradakı əhalinin hamısı azərbaycanlı idi, bir-iki nəfər ermənidən başqa. Ancaq müharibədən sonra xaricdə yaşayan ermənilərin Ermənistana kütləvi şəkildə gəlişi və yaşamağı üçün verilən fərman hər şeyi alt-üst etdi. 1948-53-cü illərdə həmin ermənilərin yerləşdirilməsi ilə əlaqədar yerin darlığı bəhanəsi ilə azərbaycanlıların öz ata-baba yurdlarını tərk etməsi haqqında mərkəzdən qərar verildi. – Biz köçmək istəmirdik. Hamımız üçün ağır idi. Başda əmim Abasqulu bəy olmaqla, azərbaycanlıların ermənilərə qarşı

uzunillik, böyük mübarizə və müharibəsi heç olundu, can-qan bahasına qorunmuş torpaqlar indi çox asanca, heç nə olmamış kimi köçürmə siyasəti ilə mənfur düşməməyə qalırdı. Köçürmə 1948-ci ildə başlasa da, biz 1951-ci ilin dekabrınadək oradan çıxmıdığımız, - deyən Xırda müəlliminin neçə illər ürəyində daşdığı o dərd yükünün böyüklüyünə mat qalmışdıq.

Beləcə, ömürlərinə deportasiya yazılan Şadlinskilər qədim Bərdənin sakini oldular. Xırda müəllimə orada yarımçıq qalmış fəaliyyətini burada da davam etdirməyə başladı.

– Müharibədən təzəcə çıxmış ölkənin hər yerində vəziyyət çətin və ağır idi. Ancaq bərdəlilər özlərinin belə günlərində bizə o qədər böyük diqqət və qayğı göstərdilər ki, bu gün də bizim üçün unudulmazdır. Bərdədə yerləşməyimiz üçün Yunis Nərimanov, Oruc Baxşəliyev, bir müddət evində qaldığımız Həsən Əliyevin onda bizə göstərdiyi qayğıları indi də unuda bilmirik. Onda mən şəhər 1 saylı orta məktəbdə müəllim işləməyə başlayanda dərs saati az idi. Məktəbin direktoru Rüstəm Hacıyev öz ixtisasım olan Azərbaycan dili və ədəbiyyatı fənninin tədrisindən başqa ibtidai sinifləri də mənə tapşırırdı... İndi onların bəziləri həyatda yoxdur. Amma yaxşıqlar unudulmur ki, – deyən Xırda müəllimə o ağır günlərdə onlara dayaq durmuş hər kəs üçün ayrıca minnətdarlıq etdi.

1947- i il. Böyük Vedi kənd orta məktəbinin bir qrup müəllimi. Xırda müəllimə 2- i sırada, ortada

Bərdədə də müəllim adını şərəflə daşıyan, müəllimlik sənətini ləyaqətlə yerinə yetirən Xırda Şadlinskaya böyük hörmət qazandı. Onu 1972-ci ildə şəhər 4 saylı orta məktəbə direktor seçdilər. Xırda müəllimə 20 il həmin məktəbə rəhbərlik etdi. Onda rayonun ən böyük tədris ocağı olan bu məktəbdə 1200 nəfərdən çox şagird təhsil alırdı. Onların təlim-tərbiyəsi ilə 120 nəfərdən çox müəllim məşğul olurdu. Olduqca mehriban olan bu kollektiv indi də Xırda müəlliməyə böyük hörmət edir. Heç şübhəsiz ki, Xırda müəllimə bu hörməti öz mədəni-nəzakətli rəftarı, yoldaşları ilə sadə və səmimi münasibəti ilə qazanmışdır. Kollektivin əlbir işinin nəticəsi idi ki, onda məktəb nəinki rayonda, həm də respublikamızda ən nüfuzlu məktəblərdən biri olmuşdu. Onun qoynundan pərvaz edən məzunların hər il onlarla müxtəlif ali və orta ixtisas məktəblərindən xoş sorğu eşidilirdi.

Öz yetirmələrinin dərin savadlı, düşüncəli, geniş dünyagörüşlü, humanist insan kimi yetişməsinə bütün varlığı ilə çalışan Xırda müəllimə indi onların hər birinin qəlbində bir ülvilik mücəssməsinə dönüb, bu yurda səpələnib. Riyaziyyat elmləri doktoru, BDU-nun professoru Karlen Xudaverdiyev, Politologiya İnstitutunun

Baş müəllimi Mayıl Əliyev, fəlsəfə elmləri doktoru Maarif Əkbərov, texnika elmləri namizədi Hüseyn Orucov, elmlər namizədi Xanpəri Xudaverdiyeva, millət vəkili Şahin Rəsulov, şəhər 1 saylı orta məktəbin müəllimi Elbrus Şadlinski, neft sənayesi mühəndisi Lətif Adurov, jurnalist Mülətif Adurov, respublika DİN pasport-masanın rəisi, polkovnik Rafiq Babayev və onlarla, yüzlərlə başqaları hər bir uğurları üçün X.Şadlinskaya borclu olduqlarını minnətdarlıq hissi ilə daim qeyd edirlər.

Öz işıqlı arzu və əməlləri ilə rayon camaatı arasında dərin el hörməti qazanmış X.Şadlinskaya dəfələrlə rayon qadınlar şurasının sədri, uşaq fondunun sədri, rayon Sovetinə deputat seçilmişdir. Xırda müəllimənin əməyi dövlətimiz tərəfindən daim yüksək qiymətləndirilib. “Qabaqcıl Maarif Xadimi” döş nişanına, “Şərəf nişanı” ordeninə, “Respublikanın Əməkdar Müəllimi” adına, Respublika Təhsil Nazirliyinin Fəxri fərmanlarına layiq görülmüşdür.

Gözəl ana Xırda Şadlinskaya beş övlad tərbiyə edib böyüdü. On bir nəvənin nənəsidir. Övladlarının üçü ATU-nu bitirib. Fəxrəddin rayon GEMdə baş həkim, Nüşabə Moskvada həkim, İradə Qaradəmirçi kənd ambulotoriyasında baş həkim işləyirlər. Nizami Azərbaycan Neft Akademiyasını, Vüqar Azərbaycan Texnologiya İnstitutunu bitiriblər. Nəvələri Zaur, Ramin, Fərid ali məktəb tələbəsidirlər. O birilər hələ məktəblidirlər. Şəhər 1 saylı orta məktəbin şagirdi olan Nigar Şadlinskaya “İlin ən yaxşı şagirdi” adına layiq görülüb.

...Yaşanmış min illərin hər layında xalqımızın təfəkkür nurundan, qəlb atəşindən pay, güc alıb toxunulmaz saxlanan, müqəddəs tutulan bir hiss, bir duyğu var: – hər bir kəsin öz ustasına, müəlliminə dərin ehtiram və məhəbbət duyğusu. Bu gün yüzlərlə yetirməsinin könlündə, qəlblərinin unudulmazlıq guşəsində bir müəllim əbədi yer tutub: – Şərq qadınlarına məxsus ağır, sanballı davranışı, sakit, səmimi danışığı ilə yadda qalan, sevimli Xırda müəllimə...

Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin direktoru

Heydər Hüseynov, dosent:

– Mən “Vedibasar” qəzetinin yaranmasını, onun nəşrini alqışlayıram. İnanıram ki, bu qəzet kiminsə mənafeyinə xidmət edən qərəzli yazılara öz səhifələrində yer verməyəcəkdir. Yazılan hər məqalənin əsas ruhunu düzgünlük təşkil etməlidir. “Vedibasar” qəzeti soydaşlarımız arasında mənəvi körpü missiyasını həyata keçirsə, sifarişli yazılardan kənar olsa, inanıram ki, uzunömürlü olacaqdır. Mən bu arzumla qəzetinizə uğurlar diləyirəm.

XEYİRXAH İNSAN, TƏLƏBKAR RƏHBƏR

Heydər Müseyib oğlu Hüseynov 1950-ci ildə Vedibasar mahalının Böyük Vədi kəndində anadan olmuşdur.

Atası Müseyib kişi mahalın görkəmli adamlarından biri idi. Əliaçıqlığı və səxavəti lap cavan vaxtlarından onu vedililər arasında ad-sana çatdırırmışdı. O, Vedinin mərkəzində yerləşən, həm də o zaman rayonda yeganə sayılan ən böyük ticarət mərkəzinin müdiri olmuşdur. Təmkinli davranışı ilə hamının rəğbətini qazanmışdı.

Müseyib kişi Qaraqoyunlu kəndinin varlı-hallı kişilərindən olan Əsəd oğlu Orucun Büllur adlı qızı ilə evlənir. Bu ailədə 4 oğul, 2 qız dünyaya gəlir. Haqqında söhbət açacağımız savadlı alim, gözəl təşkilatçı, tələbkər rəhbər, mübariz insan Heydər müəllim bu övladlardan biridir.

Heydər müəllimlə iş otağında görüşürük. Son dərəcə diqqətli, mehriban, güləruz, hər sözünün-söhbətinin yerini dəqiqliklə bilən bu qayğıkeş insanla söhbətimiz elə ilk andaca alındı.

– **Heydər müəllim, özünüz haqda oxuculara məlumat verin.**

– Vedibasar camaatı 1950-ci illərdə məcburi Azərbaycana köçürüləndə mən uşaq olmuşam. Başqa həmkəndlilərimiz kimi, bizim ailəmiz də Beyləqan (keçmiş Jdanov) rayonuna gəlir. Uşaqlığım Şahsevən kəndində keçmişdir. 1956-cı ildə həmin kənddəki Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Gəray Əsədov adına orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirib. Azərbaycan Dövlət Universitetinin mexanika-riyaziyyat fakültəsinin riyaziyyat şöbəsinə daxil olmuşam. 1971-ci ildə ali təhsilimi başa vurub, təyinatla üç il Cəlilabad rayonunun Sabirabad kəndində fizika-riyaziyyat müəllimi işləmişəm. Sonra Bakıya dönmüş, bir il elmi-tədqiqat laboratoriyasında

riyaziyyatçı-programçı işləmişəm. 1975-ci ildən isə Pedaqoji Universitetdə laborant kimi çalışmışam. 1979-cu ildə aspiranturaya daxil olmuşam. 1987-ci ildə isə namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışam. 1999-cu ilə qədər Pedaqoji Universitetin cəbr və həndəsə kafedrasının dosenti işləmişəm. Bir neçə dərs vəsaitinin, 20-dən çox elmi məqalənin müəllifiyəm. Ailəliyəm, iki övladım var: Aytən və Araz. Hər ikisi hüquqşünasdır.

1999-cu ildə möhtərəm prezidentimiz Heydər Əliyev cənablarının göstərişi ilə Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinə direktor təyin olunmuşam. Dörd ilə yaxındır ki, bu vəzifədə işləyirəm.

– Heydər müəllim, rəhbərlik etdiyiniz tədris müəssisəsinin kontingenti, profili haqqında nə deyə bilərsiniz?

– Rəhbərlik etdiyim kollec böyük kollektivdir. Bu tədris ocağı 1999-cu ildə Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə ləğv olunmuş Bakı Yerli Sənaye Texnologiya Kolleci və Bakı Yüngül Sənaye Texnologiya Kollecinin bazası əsasında yaradılmışdır. Kollecimiz yaradıldıqdan sonra profilində bir qədər dəyişiklik olmuşdur. Əvvəlcə əsas texnologiya ilə bağlı ixtisaslar olub. Belə ki, ağac emalı, çap işi, dəri aşılması ilə bağlı ixtisaslar olub. Onların bəziləri bugünkü tələbatla əlaqədar aradan çıxmışdır. Bu gün kollecimizdə 12-yə yaxın ixtisas üzrə mütəxəssis hazırlanır. Bura yol hərəkətinin təşkili, DYP-nin inzibati hüquq fəaliyyəti, mühasibat uçotu, maliyyə-vergi hüququ, gömrük ekspertizası, xalçaçılıq, zərgərlik, geyimlərin modernləşdirilməsi və konstruksiya edilməsi və s. daxildir.

2002-ci ilin avqust ayının 26-da yenə Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə ləğv edilmiş Bakı İnşaat Texnikumunun və Bakı Kommersiya Texnikumunun tələbələri bizim kollecə verilmişdir. Bu gün əyani şöbədə 1000-ə yaxın, qiyabi şöbədə isə 300-dən yuxarı tələbə təhsil alır.

Kollecimiz ötən ilin sentyabr ayından yeni binaya köçmüşdür. Əvvəlcə kollecimiz iki binada - Mirqasımov küçəsi 29-da, Səfəraliyev küçəsi 22-də olan binalarda yerləşirdi. Binaların hər ikisi köhnə, tədrisə yararsız idi. Bir il bundan əvvəl Bakı Dəmiryol Texnikumunun binası boşaldıldı. Hörmətli nazirimiz Misir Mərdanov bu binanın bizim kollecə verilməsini məsləhət bilmişdir. Buna görə biz Misir müəllimə minnətdarıq. Bu yeni binada artıq hər cür şərait yaratmaq mümkündür. Biz qısa bir müddətdə xeyli təmir işləri görmüşük. Demək olar ki, bütün bina təmir edilmişdir. Bu işi gələcəkdə də davam etdirəcəyik.

– Rəhbərlik etdiyiniz tədris müəssisəsinin texniki bazası, fənn kabinetlərinin, laboratoriyaların vəziyyəti bugünkü tələblərə cavab verirmi?

– Məktəbimizin texniki bazasının möhkəmləndirilməsi, müasir tələblərə cavab verən laboratoriyaların, fənn kabinetlərinin yaradılması və təchizatı sahəsində xeyli iş görmüşük. Bunların bir çoxu bu gün artıq fəaliyyət göstərir. Ədəbiyyat

kabinəsini, eləcə də informatika laboratoriyasını misal göstərmək olar. Laboratoriyamızda 8 komplekt kompüter var. Tələbələrımız dərslərini burada keçirlər. Burada tələbələrin müasir kompüterlərlə tanış olmalarına, sirlərinə yiyələnməyə tam şərait vardır.

Məktəbimizdə 150-yə yaxın müəllim işləyir. Onların 6-sı elmlər namizəddir. Müəllimlərin böyük əksəriyyəti çoxillik pedaqoji təcrübəyə malik, öz işlərinin öhdəsindən bacarıqla gələn mütəxəssislərdir. Gənc kadrları müəllimliyə qəbul edərkən, onların bakalavri bitirərkən aldıkları qiymətlərin cədvəlini tələb edirik. İkinci tələbimiz də odur ki, həmin yoldaşlar magistraturanı da bitirməlidirlər. Bu gün bir neçə müəllimimiz magistraturanın müxtəlif kurslarında təhsil alırlar.

– Məzunların işlə təminatı necədir?

– Bu gün bir çox təhsil müəssisələrində olduğu kimi, bizim məktəbdə də təyinat məsələsi götürülür. Bazar iqtisadiyyatı ilə əlaqədar, bəzi çətinliklər var. Ancaq onu deməliyəm ki, modelyer ixtisasına yiyələnən gənclərimiz özəl müəssisələrdə həvəslə işə götürülür.

– Şübhə etmirik ki, məktəbimiz respublika səviyyəli tədbirlərdən, mərasimlərdən geri qalmır.

– Açığını deməliyəm ki, əvvəllər, belə tədbirləri keçirməyə çətinlik çəkirdik. Akt zalımız olmadığı üçün başqa-başqa yerlərdən istifadə etmək məcburiyyətində qalırdıq. Bir neçə tədbirimizi İrəvan Dövlət Dram Teatrının binasında keçirmişik. Amma bu gün şükürlər olsun ki, məktəbimizin çox böyük akt zalı vardır. Təqribən 500-ə yaxın tamaşaçı tutan bu zalın gözəl səhnəsi vardır. Otuz ildən çox dövlət televiziyasında rejissor işləmiş Aydın müəllimin köməyi ilə yüksək səviyyəli tədbirlər keçiririk. Tədbirlərimizdə Milli Məclisin üzvləri, Nərimanov RİH-nin başçısı iştirak etmişlər.

Bu il biz “Məzun-2003” tədbirini keçirdik. Tədbirdəki bütün nömrələr tələbələrin öz gücü ilə hazırlanmışdı. Onların çıxışları tamaşaçılar tərəfindən böyük rəğbətlə qarşılandı. Tanınmış müğənnilər Elmira Rəhimova və Yaşar Səfərov da tədbirdə iştirak edirdilər.

– Bu gün Azərbaycanımız sınaqlı günlərini yaşayır. Belə bir vaxtda məktəbinizdə hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi istiqamətində hansı işlər görülür?

Kollecın qonaqları

– Torpaqlarının 20 faizi işğal altında olan bir ölkənin paytaxtında hansı mövzuda, hansı ölçüdə istəyirsən reklam var, bircə vətənpərvərliyi təbliğ edən reklamlardan başqa. Olsa da, çox azdır. Bizim məktəbimizdə isə hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi tamamilə başqa cür qurulub. Kollecdə bu işlərə istifadə olan polkovnik Məmməd İsayev rəhbərlik edir. Olduqca tələbkar, işinin öhdəsindən bacarıqla gələn müəllimdir. Tələbələrimizə vətənpərvərlik ruhunun aşılmasında onun rolu böyükdür.

Məktəbimizdə Xocalı soyqırımı ilə bağlı “Qan yaddaşı” adlı guşəmiz var. Bu unudulmaz faciə ilə bağlı bir tədbir keçirdik. Hörmətli şair dostumuz Əli Vəkili “Haray Xocalım, haray” poeması əsasında bizim tələbələr 1 saat 20 dəqiqəlik tamaşa hazırlamışdılar. Sizi inandırırıam ki, tamaşaçılardan qəhərlənməyəni, göz-ləri yaşarmayı yox idi.

Məktəbimizin tərtibatında da hərbi-vətənpərvərlik plakatlarına üstünlük veririk.

– Məktəbinizdə təhsil alan qaçqın-köçkün uşaqlarına qayğı göstərirsinizmi?

– Bəri başdan deyim ki, üç yataqxanamızın üçündə də qaçqınlar məskunlaşıblar. Bununla bərabər, deməliyəm ki, valideyn himayəsindən məhrum olmuş qaçqın-köçkün uşaqlarına mütəmadi maddi yardım edirik.

– Heydər müəllim həm də respublikamızın siyasi həyatının fəal üzvlərindəndir...

– Elədir. Mən 1988-ci ildən fəal siyasi fəaliyyətdəyəm. Bildiyimiz kimi, respublikamızın ağır vəziyyətində müxtəlif adamlar hörmətli Heydər Əliyevə müraciət edir, onu Azərbaycanı xilas etməyə çağırırdılar. O vaxt bir qrup ziyalı da belə bir təşəbbüslə çıxış etdi ki, Heydər Əliyev yoldaş yeni yaranacaq YAP-ın başçısı olmağa razılıq versin. Həmin müraciətə imza atanlardan biri də mən olmuşam. Bu addımı atdığım üçün bu gün də fəxr edirəm.

– Qarşıdan prezident seçkiləri gəlir. Azərbaycan xalqı üçün taleyüklü iş olan bu məsələyə Heydər müəllimin münasibəti...

– Biz istəmirik ki, Azərbaycanda hakimiyyət populistlərin, işbilməzlərin, naşı adamların, bu xalq üçün kiçik də olsa heç bir iş görməyən adamların əlinə keçsin. İşləri-gücləri ada-qara, qaraya ağ demək olan adamlar ölkəmizi necə idarə edə bilərlər? Onlar nəyə qabil olduqlarını son günlər televiziya ekranlarından bir daha təsdiq etdilər. Mən inanıram ki, növbəti seçkilərdə xalq yenə Heydər Əliyev cənablarına səs verəcəkdir.

– Qəzetimiz haqda fikrinizi bilmək istərdik.

– Mən “Vedibasar” qəzetinin yaranmasını, onun nəşrini alqışlayıram. İnanıram ki, bu qəzet kiminsə mənafeyinə xidmət edən qərəzli yazılara öz səhifələrin-

ƏLİ VƏKİL

HEYDƏR MÜƏLLİM

Bakı İdarəetmə və Texnologiya Kollecinin direktoru, fizika-riyaziyyat elmləri namizədi, dosent, dostum Heydər Hüseynova ithaf olunur

də yer verməyəcəkdir. Yazılan hər məqalənin əsas ruhunu düzgünlük təşkil etməlidir. “Vedibasar” qəzeti soydaşlarımız arasında mənəvi körpü missiyasını həyata keçirsə, sifarişli yazılardan kənar olsa, inanıram ki, uzunömürlü olacaqdır. Mən bu arzumla qəzetinizə uğurlar diləyirəm.

– Maraqlı müsahibə üçün təşəkkür edirəm.

Sərtib İSLAMOĞLU

Alımsən, şairsən, dosta mehriban,
Səndən inciməyib hələ bir insan.
Həqiqətin keşiyində durmusan,
Qəlbləri duyansan, Heydər müəllim!

Dərindən dərk etdin sən bu həyatı,
Çox yaxşı öyrəndin riyaziyyatı,
Səyird bu meydanda, sür kəhər atı,
Ali bir insansan, Heydər müəllim!

Öz dəsti-xəttin var, öz yazın sənin,
Elmi axtarışın, düz yazın sənin,
Canında Aytənin, Arazın sənin,
Dərdlərə loğmansan, Heydər müəllim.

Müstəqillik! - Deyib alışıb-yandın,
Çətin anda ön cərgədə dayandın,
Azad məmləkəti müqəddəs sandın,
Qoy bilsin bu cahan, Heydər müəllim!

İnsanlığın zirvəsində durmusan,
Haqsızı, satqını tez susdurmusan,

Namərdi anlatmaq deyildir asan,
Özünü qalib san, Heydər müəllim!

Ədaləti, haqqı bayraq etmisən,
Azadlığın arxasınca getmisən,
Qəlbindən şəhərli səs eşitmisən,
Qələbə, zəfər an, Heydər müəllim!

Ömür-gün yoldaşın Mələhət xanım,
Kişi qeyrətlidir, mən necə danım?
Alovlu nitqini yad edirəm, anım,
Vardı onda Meydan, Heydər müəllim.

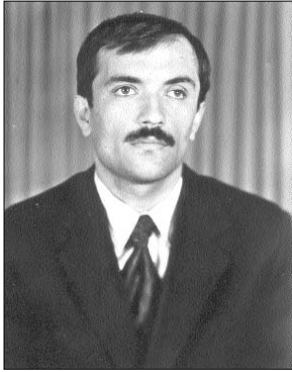
Sevir tələbələr kollecdə səni,
Gözləyir gör nələr, kollecdə səni,
Təbiiq elə ürəyindən keçəni,
Dönmə öz yolundan, Heydər müəllim!

Qəbula gələnlər “afərin” deyir,
Qədrini bilənlər “afərin” deyir,
Dərdini bölənlər “afərin” deyir,
Necə mehribansan, Heydər müəllim!

Biri də sən oldun “91”-lərin
Mərd dayandın cərgəsində ərlərin,
Adı elə məlum hünərvərlərin,
Canındır bu məkan, Heydər müəllim!

Layiqli oğlusan Vedibasarın,
Alış, oduna yan Vedibasarın,
Gəl yapış qolundan Vedibasarın,
Alınsın yağidan, Heydər müəllim!

Çoxdu arzuların, çoxdu, a qardaş,
Toxdu gözün-könlün, toxdu, a qardaş,
Hələ ki, arxamız yoxdu, a qardaş,
Eşitsin Mil, Muğan, Heydər müəllim!

Dönməliyik Qərbi Azərbaycana,
Didərgin insanlar doyublar cana,
Əli Vəkil, səs sal bütün cahana,
Vurulduq arxadan, Heydər müəllim!

1 sentyabr 2003

ZAUR HƏSƏN OĞLU CƏLİLOV
(ZAUR VEDİLİ)

AYB-nin üzvü

XALİSANI

*Bir zaman qoynunda qanad çalardığ,
Alardı qoynuna yaz Xalisanı.
Baxıb xoş hüsnünə ilham alardığ
Bürüyərdi işvə, naz Xalisanı.*

*Qucağı olardı güllü-çiçəkli,
Süfrəsi olardı duzlu-çörəkli,
Bizsiz olmaz daha polad ürəkli,
Burüyübdü indi toz Xalisanı.*

*Bəlkə qışa dönüb qoynunda bahar?
Bəlkə viranədi o qərib diyar?
Kim bilir, bəlkə də həsrət, intizar
İndi çökdürübdü diz Xalisanı.*

*Saldı zalım fələk bizi kəməndə,
Soldu qönçələnmiş güllər çəməndə,
Bir zaman gördüyüm o gözəl kəndə
İndi dəyişmərəm yüz Xalisanı.*

*Çökdü gözümüzə həsrət dumanı,
Həsrətin alovu tutdu hər yanı,*

*Acı ayrılığın şaxta – boranı
Bəlkə dondurubdu buz Xalisanı?*

*O kənd gözlərimdə bir pirdi indi,
Hər daşı, divarı min sirdi indi,
Erməni əlində əsirdi indi,
Kaş azad edərdik tez Xalisanı.*

*Qara daşlarını tapdadıqca yad,
Bəlkə “imdad” deyib, qoparır fəryad?
Xəyalən də olsa, a könlüm, hər vaxt
Dolan Xalisanı, göz Xalisanı.*

*Düşdü qar-borana ömrün çələngi,
Soldu qərblərin çöhrəsi, rəngi.
Bilirəm, yaralı qəlbimiz təki
Dağlayır həsrətli göz Xalisanı.*

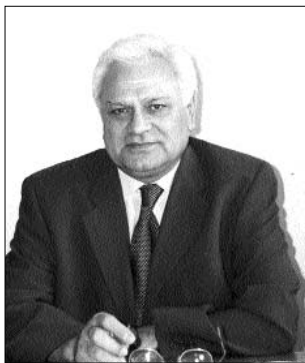
*İllərdi qalsam da üzünə həsrət,
Sanıram o kəndi həmişə cənnət,
Həsrəti araya salana lənət,
Kül olub bürüyüb his Xalisanı!*

*İndi qərib ruhlar nigarandılar,
Kimsəsiz məzarlar pərişandılar,
Tanrım, yetər, qəlblər odda yandılar,
“Həsrət” kitabından poz Xalisanı!*

*İllər ömrümüzü su tək içsə də,
Fələk arzumuzu kökdən biçsə də,
Zaur, ömrümüzdən illər keçsə də
Unuda bilmərik biz Xalisanı.*

3 aprel, 1997

QƏLBLƏRDƏ ƏBƏDİ YAŞAYACAQ BÖYÜK İNSAN

40 gün bundan əvvəl amansız ölüm milli-azadlıq hərəkatının fəal üzvü, əsil vətənpərvər, siyasi xadim, Milli Məclisin üzvü Hüseynov Şadman Bəhlul oğlunu bizdən ayırdı.

Şadman Hüseynov 1945-ci il dekabr ayının 4-də İrəvan quberniyasının Vedibasar mahalının Taytan kəndində anadan olmuşdu. Atası Bəhlul Hüseyn oğlu Vedibasarın sayılıb-seçilən kişilərindən biri olmuşdur. Anası Tellibəyim Mirzə qızı isə xeyirxahlığı, qeyrəti ilə bütün kənddə tanınırdı.

1950-ci ildə azəri türklərinin doğma torpaqlarından deportasiyası zamanı onların da ailəsini başqa həmkəndliləri kimi, Salyan rayonunun Qırmızıkənd kəndinə köçürürlər. Bəhlul kişinin ailəsi burada əbədi məskunlaşa bilmir və Gəncəyə köçürlər. Şadman Hüseynov 1952-ci ildə şəhərdəki 15 saylı Azərbaycan məktəbinin 1-ci sinfinə gedir. 1954-cü ildə 29 saylı rus orta məktəbinin 2-ci sinfinə dəyişilir. O, 1964-cü ildə orta məktəbi bitirib. Saratov şəhərindəki Tibb İnstitutuna daxil olur. 1970-ci ildə müalicə-profilaktika fakültəsini bitirir. İki il hərbi qulluqda olur, yenidən Gəncəyə qayıdır və dəmiryol xəstəxanasında işə düzəlir. Səhə həkimi, şöbə müdiri işləyir, 1977-ci ildə isə xəstəxanaya baş həkim təyin olunur. 14 il bu vəzifədə işləyir.

Həmişə haqsızlığa, ədalətsizliyə qarşı barışmaz olan Şadman Hüseynov 20 yanvar 1990-cı il Bakı qırğına etiraz əlaməti olaraq Sov.İKP sıralarından çıxmışdır. O, heç vaxt öz ləyaqətinin alçaldılmasına yol vermədiyi kimi, xalqının ünvanına deyilən haqsız sözlərə də dözməmişdir. Övladları Şahini, Şaiqi və Bəhlulu da bu ruhda böyütmüşdür.

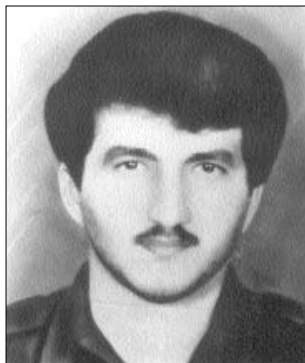
Azərbaycanın müstəqilliyi, azadlığı Şadman həkimin həyatının başlıca mənası olmuşdur. O, söz verib sözündən qaçanları heç vaxt təqdir etməmişdir, həmişə dəqiq olmağa çalışmışdır. Xəyanəti bağışlamamış, yalanı sevməmişdir. Ölkəmiz üçün tələyüklü məsələlərin həllində Şadman Hüseynovun öz fikri, öz sözü olub. O, iki çağırış seçicilərinin ümidini doğruldan millət vəkiliyin mandatını daşımışdır. Şadman müəllim deyirdi:

– Tarixin acı həqiqətləri insana çox şeyləri sübut edir. Amma təəssüf ki, biz bu dərslərdən ibrət götürmürük. Hələ də “məndən ötdü qardaşıma deydi, elə bildim samən çuvalına deydi” prinsipi ilə yaşayanlar var. Mən belələrinə qarşı barışmazam. Bu gün iqtidarlı-müxalifətli hamının bir dərdi, bir problemi olmalıdır. O da Azərbaycanın bütövlüyü. Elə bilirəm ki, bu məqsəd uğrunda yaşamağa və mübarizə aparmaya dəyər və Azərbaycan xalqı buna qadirdir.

Təəssüflər olsun ki, zalım fəlak böyük ideallarla döyünən ürəyi qəfil dayandırdı. Allah rəhmət eləsin!

Redaksiya heyəti

PULEMYOTÇU

*İnsan insan olur öz hünərilə,
Millət millət olur xeyri-şərilə,
Torpağın bağrına cəsədlərilə,
Azadlıq toxumu səpdi şəhidlər.*

Əbülfət Hüseyn oğlu Məmmədovun həyat yolu çox qısa, lakin hamının həsəd aparacağı qədər mənalı olmuşdur. 23 illik ömrünü elə yaşadı ki, həm özünü, həm valideynlərini, həm doğulub boya-başa çatdığı Şiddi kəndini, həm də Vedibasar mahalını bütün Azərbaycanımıza tanıtdı.

Əbülfət Məmmədov 1970-ci ildə Vedibasarın Şiddi kəndində anadan olmuşdu. Orta məktəbdə əla qiymətlərlə oxuyurdu. Müəllimlərin sevimlisi idi. O, 8-ci sinfi bitirdikdən sonra Bakıdakı idman təmayüllü məktəbə daxil olur.

Didərginlik, qaçqınlıq həyatı Əbülfəti də rahat buraxmırdı. Elə bil nə işə onu içəridən yeyirdi. 1992-ci ildə o, “Şıxov” taburuna qoşuldu. Həmin ilin dekabrında Qafan tərəfdən Zəngilana güclü hücum edilmişdi. Müdafiə Nazirliyinin “Şıxov” taburu köməyə göndərilmişdi. Əbülfət yaxın dostu Müzəffərlə həmin taburun tərkibində buraya gəlmişdi. Əbülfətgilin dəstəsi Şərikan kəndində mövqə tutmuşdular. Ermənilərin məqsədi Şərikan kəndini tutmaq, “Nələnd” yüksəkliyini ələ keçirmək idi. Həm Əbülfət, həm də Müzəffər pulemyotçu idi.

Kəşfiyyat məlumat gətirmişdi ki, Tritsatıya gedən yeganə yola ermənilər 500 metrlikdən nəzarət edirlər. Tritsatıdan Seyidlərə adlayan körpünün Seyidlərə aid postunda 12 nəfər döyüşçümüz tam mühasirədə qalmış, sursatları qurtarmışdı. Onların xilas şübhə altında idi. Köməyə gələn qüvvə yoldan keçə bilmirdi ki, kəndə girsin. Güclü döyüş başlandı. “Körpünü adlamaq, mühasirədə qalana sursat çatdırmaq!” - əmr belə idi. İki saatdan artıq idi ki, döyüş gedirdi. Əgər onlara sursat çatdırılsa idi, düşmənlər mühasirəyə düşəcəkdilər. Bu vaxt gözlənilmədən 2 pulemyotçumuz bir-birindən 10 metr aralı atəş açmağa körpünün üstünə çatdılar. Qəfil hücumdan özlərini itirən ermənilər hara gəldi qaçmağa başladılar. Düşmənlərdən 28 nəfərin meyiti çayın qırağında qaldı. 12 nəfərimiz belə xilas edildi. Hamı sərrast pulemyotçuları – Əbülfəti və Müzəffəri öpürdülər. Bu igidliyə görə onlara komandanlıq tərəfindən təşəkkür edildi. Əbülfətə bir aylıq məzuniyyət verildi. Bir ay evdə qaldı. Qohumları, dostları, gözaltısı ilə görüşdü.

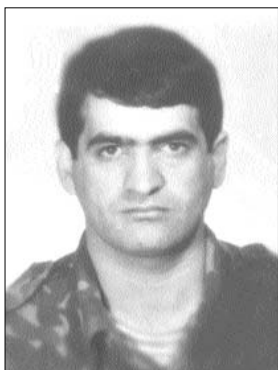
Onun son döyüşü Ağdamda oldu. 1993-cü il dekabrın 30-da Salahlı kəndi uğrunda ağır döyüşlər başlandı. Ermənilər üzümlüyə girmişdilər. Kənd üç tərəfdən onların nəzarətində idi. Əbülfət yenə də qranatamyotla vuruşurdu. Əbülfət dəqiq atəşlə bir neçə erməniyə yerə sərdi və irəliləməyə başladı. Bu vaxt düşmən snayperi onu vurdu. Güllə onun boğazından dəymişdi. Əlini boğazına sıxıb silahını şaqqıldatdı. Ayaqları sözünə baxmadı. Üzü üstə yığıldı. Yenidən dikəldi. Elə bil kimsə boynundan tutub onu arxaya dartırdı. Əlini tətiyə apara bilmədi. Vüqar özünü ona yetirib təhlükəsiz yerlə sürüdü. Boğazından dəyən güllə arxadan çıxmışdı. Güllə çıxan yerdən qan onun kürəyinə axırdı. Dostları kəndi artıq təmizləmişdilər.

Çoxlu düşmən meyiti yerdə qalmışdı. Əsgərlər Əbülfəti qucaqlarında aparmaq istədilər. O, danışa bilmirdi. İşarə verdi ki, məni yerə qoyun. Altına buşlat sərib uzatdılar. Baş Vüqarın qucağında idi. Vüqarın gözlərindən yaş axırdı. Əlini döş cibinə saldı. Oradan bir şəkil çıxartdı. Şəkildə üç dost gülümsünürdü: Əbülfət, Müzəffər, Vüqar. Əbülfət barmağı ilə öz şəklini ördü. Vüqar artıq hıçqıraraq ağlayırdı. Günəş qüruba doğru gedirdi. Əbülfətin göz qapaqları yavaş-yavaş qapanırdı. Şekli barmaqları arasında sıxmışdı. Bir azdan Əbülfət hərəkətsiz qaldı...

Allah rəhmət eləsin.

İsmayıl HÜSEYNOĞLU

GÖZLƏ MƏNİ, QAYIDACAĞAM!

*Nə yaman olurmuş oğul həsrəti,
Heç ata görməsin bu müsibəti,
Könlümdən könlümün sözü, söhbəti,
Gözümdən gözümün qarası getdi.*

Əjdər Hüseynov 1966-cı il fevralın 18-də Oğuz elində öz igidləri ilə tanınan Vedibasarın Şiddi kəndində anadan olmuşdu. Uşaqılıq illəri doğma kəndində keçmiş, orta məktəbi bitirəndən sonra iki il keçmiş Sovet Ordusunda xidmət etmişdi. Kəndə qayıdandan sonra təsərrüfata bağlanır. 1988-ci ilin məlum hadisələri onun da arzularını alt-üst edir. Onların ailəsi də dədə-baba yurdlarından didərgin düşərək Bakıda məskunlaşırlar. Burada o, iş düzəlir, atasına kömək edir. 1990-cı ilin yanvarı onun həyatında dönüş nöqtəsi olur. Əjdər Nizami rayon Hərbi Komissarlığına gəlib döyüşə getməsi barədə ərizə verir. 1992-ci il fevralın 5-də “N”

saylı hərbi hissənin tərkibində Ağdama gedir. İlk döyüşü Mehmanə kəndi uğrunda olur. O, RK pulemyotuna üstünlük verirdi.

Bizimkilər bir neçə taburla hücumə keçmək üçün əməliyyat planı hazırladılar. Kəşfiyyatın gətirdiyi məlumatlara görə, düşmənin zəif yeri kəndin sol tərəfinə idi. Əjdər və daha iki pulemyotçu özlərini o tərəfə verdilər. Əmr belə idi: “İşarə verilməyincə heç kim atəş açmasın”. Gecədən keçmişdi. Saat dördə göyə iki fişəng atıldı. Bu, hücum signalı idi. Hər tərəfdən düşmən tərəfə güllə yağışı yağdırıldı. Özlərini itirən ermənilər hara gəldi qaçırdılar. Hava işıqlaşanda döyüş dayandı. Bizimkilər 4 şəhid verdilər. Əjdər də mərməyi yarası aldı. O, Ələtdə müalicə olundu və qısamüddətli məzuniyyət aldı. Evdə bacılarının təkidilə istədiyi qıza nişan apardılar. Qərara aldılar ki, Novruz bayramından sonra toy etsinlər. Lakin sən saydığını say...

1993-cü ilin yayında Əjdərgilin taburu Beyləqandakı “N” saylı hərbi hissənin sərəncamına göndərildi. Füzuli uğrunda döyüşlərdə Əjdər öz məharətini bir daha nümayiş etdirdi. Gecə düşmən mövqeyinə yaxınlaşır, əlindəki qumbaranı yatmış ermənilərin otağına atır. Özü isə yüngül yara alır.

Təəssüf ki, düşmən gülləsi Əjdərin Azərbaycanın azadlığı uğrunda alışıb yanan ürəyinə yol tapdı. 1994-cü il yanvarın 19-da o, həlak oldu. Yanvarın 20-də onun həlak olması xəbəri Bakıya yayıldı. Hamı Hüseyn kişinin həyatına – Əjdərin dəfninə toplaşmışdı. Tabutun yanında bacısı Zəkiyyənin: “Qardaş, budumu sənə toyun? Niyə bizi gözü yaşlı, nişanlı qarayaylıq qoydun” deməsi hamını ağlatdı. Nişanlısı bir kənarda dayanıb için-için göynəyir, sanki Əjdərinə lay-lay deyirdi.

Bəli, Şiddi kəndinin daha bir igid oğlu şəhidlik zirvəsinə yüksəldi. Şəhidlər Xiyabanını özünə əbədi məskən seçdi. Allah rəhmət eləsin!

İsmayıl HÜSEYNOĞLU

Mir Abbas Mir Məcid oğlu Təvəkküllü
1943-cü ildə Vedibasar mahalının Haxıs kəndində ana-

dan olmuşdur. Ali təhsillidir. Hal-hazırda Bərdə rayonundakı 32-lər kəndində yaşayır. “Vətəndə və-tənsiz” kitabının müəllifidir.

BAYATILAR

Vedinin yanı bağlar,
Vedisiz gözlər ağlar,
Elə nalə çəkərəm
Dərələr, düzlər ağlar.

Vedinin üstü dikdi,
Dağ tərəfi gədikdi,
Sözlərindən dönməzlər
Dedikləri dedikdi.

Dağlar başı dumandı,
Duman hər yanı aldı,
Torpaq dərdi, yurd dərdi
Hamısından yamandı.

Təbriz gözümdü mənim,
Şirin sözümdü mənim,
Orda bir kişi gördüm,
Sanki özümdü mənim.

Bayatı de, ay ana,

Bəlkə millət oyana,
Kütbeyinlər, nankorlar
Bir az anlaya, qana.

Süfrə açdıq yadlara,
Heyran olduq adlara,
O, yeyib harınladı
Günümüz oldu qara.

Bir yurdu var cahanda,
Onun ruhudur canda,
Bu millət yaşayacaq,
Qərbi Azərbaycanda.

Əzizim zirvəsinə,
Təpənin zirvəsi nə?
Candan keçib yüksəlim
Şəhidlik zirvəsinə.

Dünyada olma naşı,
Gəl əldən vermə başı,
Özgədən qardaş olmaz
Türkdü türkün qardaşı.

Həsrətim dağlar oldu,
Əzablı çağlar oldu,
Ürəyim fır bağladı
Gözlərim ağlar oldu.

Kədərliyə hamımız,
Oğulumuz, qızımız,
Yenə bizim olacaq
Doğma Qarabağımız.

Polad sınar, əyilməz,
Qızarmasa, döyülməz.
Döyüşlərdə türk oğlu
Şəhid olar, əyilməz.

TEYMUR EYRİCE,
TÜRKİYE, İQDIR

MEN AZEREM

*Deli yelem, kara kışam, boranam,
Yüz min illik qoca ulu çınaram.
Gara Kartal, Al qırmızı Doğanam.
Hele sorun deyim size men kimem,
Kulak salsın dünya, men bir Azerem.*

*Zaman olur dost bağında bir gülem,
Zaman olur göysü sarı sünbülem,
Zaman olur goş danışan bir dilem.
Zaman olur bu canımdan bezerem
Bilin dostlar, çünkü men bir Azerem.*

*Uluların ucasından ucayam,
Ademlerden, Nuh Musadan qocayam,
Deryada Ejderem, Göyde şahinem,
Feleh yaman vurdu, yorqun gezerem
Duysun Dünya, çünkü men bir Azerem.*

*Bəzən uca dağda qar oluram men,
O ganı dökülen kan oluram men,
Bazan serden geçen can oluram men.
Kerem kimin diyar-diyar gezerem
Bilin dostlar, çünkü men bir Azerem.*

*Bazan ataş olur, od saçaram men,
Bazan yağış olur, su salaram men,
Bazan tufan olur hep yığaram men,
Cenk vuranda BABEK kimin bir erem,
Görsün dünya, çünkü men bir Azerem.*

*Zal oğlu Rüsteminen savaşa durdum,
Seyit Nesimiynen derimi soydum,
Mirze Eleyperden çok teyir aldım.
Vatanımdan ayrı düştüm, gezerem
Eşit dünya, çünkü ben bir Azerem.*

*Teymurum, ürekte çibanım çoxtur
Qurbette yetimem sabahım yoktur.
Yetim yaşamanın heç dadı yoktur
Qarip-qarip öz-özümü yeyerem
Eşit dünya, men bir qarip Azerem.*

VEDİBASAR MAHALININ DİALEKTOLOJİ LÜĞƏTİ

kəhliyi azmaq - iştahası pozulmaq

liğ - palçıq

həşirini bəşir etmək - dalınca düşüb ürəyini üzmək

löhmə - çirk

sinirsəmək - öyrəşmək, vərdis etmək

hozu - kobud

ay əvi xarab - yəni, ay evi yıxılmış, yazığı gəlmək

sözün ucundan tutub ucuzluğa getmək - sözü yersiz çox uzatmaq

quzulamaq - yavaş-yavaş uçulmaq

atıl-batıldı - istiliyin içində yanır

qır-bora - çox duzlu

korafəhim - əfəl

liğirs - bütöv, tamam

bərrədayı - boş-boşuna gəzmək

meşdəmək - tuşlamaq

şəppəli - dəli

pırtmaq - sürüşüb düşmək

şarpatdamaq - birnəfəsə döyməkə

Toplayanı: S. Məhərrəmov

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı Ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№15 (15) 1 - 15 oktyabr 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

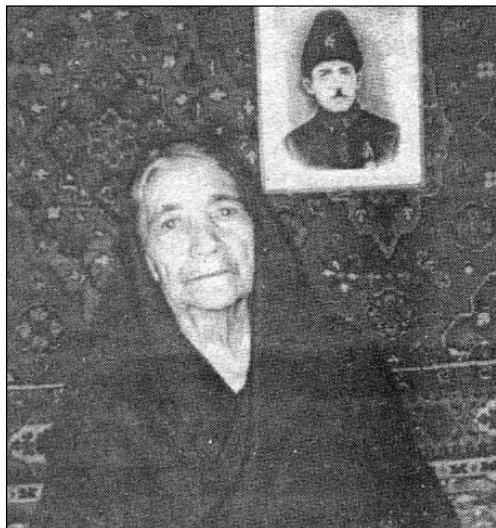
Ağbirçək təbriki!

Xalq Qəhrəmanı

Abbasqulu bəy Şadlinski
qızı, 83 yaşlı Tacirə xanım
Şadlinskaya:

- Bu günlərdə əmim oğlu Azər həkim məni yoluxmağa gəlmişdi. Özü ilə bir büküm qəzet də gətirmişdi Dedi ki, yurdumuzun adını yaşadan “Vedibasar” qəzetinin nüsxələridir. Azərin köməyi ilə qəzetdəki yazılarla tanış oldum, şəkillərə baxdım. Vedili günlərimə qayıtdım, ruhən özümü

doğma torpağımızda hiss etdim. Bir saatın necə gəlib keçdiyini hiss eləmədim. Son vaxtlar məni narahat edən ağrıları da sanki çəkilmişdi. 53 il bundan əvvəl məcburi tərk elədiyimiz doğma torpaqlarımızın qoxusunu aldım bu qəzetdən. “Vedibasar” qəzetinin zhmətini çəkənlərin hamısına alqış deyirəm. Arzu eləyirəm ki, bu qəzet dünyanın hər yanına səpələnmiş ellilərimiz arasında körpü olsun, onları bir-birinə tanıtsın. Ömrü duz dağına dönsün.

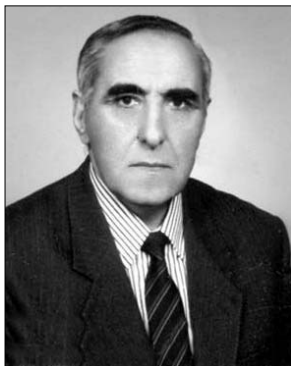

İmişli şəhəri

TARİXDƏ ERMƏNİ TERRORU

(Birinci dünya müharibəsi illərində)

(Əvvəli ötən sayımızda)

Birinci dünya müharibəsinin son illərində erməni terrorçuları, beynəlxalq aləmdə fəaliyyətlərini gücləndirən erməni millətçiləri Antantanın köməyi ilə Türkiyənin bir hissəsini zəbt edib burada “Ermənistan” dövləti yaratmağa can atdılar. Bir zamanda Rusiya, Fransa və İngiltərə türk torpaqlarını, o cümlədən, ermənilərə vəd etdikləri torpaqları öz aralarında bölüşdürmək üçün sövdələşdilər. Əvvəlki kimi Anadolu torpaqlarını tutmaq üçün Rusiya daha çox dəridən-qabıqdan çıxırdı. Çarizm əvvəllər ermənilərə verdiyi vədlərə görə tutduğu türk torpaqlarını bilavasitə Rusiyanın tərkibinə daxil olan bir general-qubernatorluğa çevirməyə çalışırdı. Ordu generalı Peşkov bura general-qubernator təyin edildi.

1917-ci il fevral inqilabından sonra Rusiyada hakimiyyət başına gələn müvəqqəti hökumət boğazları ələ keçirmək üçün Şərqi Anadolu barədə çarizmin siyasətini davam etdirirdi. Xarici işlər naziri Milyukov və hərbi nazir Quçkov “qələbəyə qədər müharibə” şüarı ilə boğazların Rusiyaya aid olması iddiası ilə çıxış edirdilər. Ancaq Rusiyada Oktyabr çevrilişinin baş verməsi və bolşeviklərin hakimiyyət başına gəlməsi bu xülyanı puça çıxartdı. Başları Rusiya daxilində hakimiyyət uğrunda mübarizəyə qarışan bolşeviklər Almaniya ilə müharibəni davam etdirmək iqtidarında deyildilər və separat danışıqlara başladılar.

1917-ci il dekabrın 2–15-də Brest-Litovsk şəhərində Almaniya Avstriya - Macarıstan, Bolqarıstan, Osmanlı dövləti ilə Rusiya arasında barışıq bağlanmışdı. 1917-ci il dekabrın 2–18-də isə türk və rus komandanları Ərzincanda 14 maddəlik bir barışıq və sərhəd xəttinin müəyyənləşdirilməsi üçün anlaşma imzalamışdılar.

Ərzincanda barışıq müqaviləsi bağlamaqla, Qafqaz cəbhəsində rus qoşunları geri çəkilməyə başladı və əslində Rusiya üçün bu cəbhə dağıldı, çünki rus ordusunun əsgərləri cəbhə xəttini kütləvi tərk etməyə başladılar.

Lenin və ətrafındakılar Türkiyənin Antantaya məğlub olacağını bildikləri üçün, hələlik Türkiyə ilə qəti barış ərəfəsində “Türk Ermənistanı”nın (yəni, Rus işğalı altında olan sahənin) müqəddəratını Rusiyanın mənafeyinə uyğun şəkil-

də həll etməyə çalışırdılar. Bolşevik liderləri Avropa və Amerikadakı sosialistlərin rəğbətini qazanmaq məqsədilə “Türk boyunduruğu altında qalan zavallı ermənilərin haqları”nı qorumağa çalışırdılar. Hələ 1917-ci ilin iyununda V.İ.Lenin Sovetlərin I Ümumrusiya qurultayında çıxış edərkən “Türkiyə Ermənistanı”na müstəqillik verilməsini tələb etmişdi. Bolşeviklərin ermənilər barədə niyyətləri XKS-nin 29 dekabr 1917-ci il (11 yanvar 1918) tarixli dekretindən aydın görünür. Dekret rus işğal zonasındakı ermənilərin öz müqəddəratını təyin etmə hüququnu, onları tam müstəqilliyə kimi dəstəkləyəcəyini elan edirdi.

Lakin vəziyyəti çox ağır olduğuna görə Rusiya sülh danışıqlarında ermənilərə dair tələblərin üstündə çox israr edə bilmədi və 1918-ci il martın 3-də Brest sülh müqaviləsini bağlamaqla demək olar “Türkiyə Ermənistanı” haqqında dekretdən rəsmən imtina etdi.

Ancaq bolşeviklər cəbhədən çəkilən rus qoşunlarının yerinə Türkiyəyə qarşı mübarizə aparmaq üçün erməni birləşmələri təşkil edirdilər. 1918-ci ildə erməni qüvvələri 16 min piyada, 1000 süvari və 4 min milisdən ibarət idi. Lenin və ətrafındakı ermənilər, rus əsgərləri tamamilə çəkilməmiş ermənilərin idarələri ələ almalarını və bu yolla bu yerlərin türklərə keçməsinə mane olmağı planlaşdırırdılar. Bu məqsədlə, onlar türk və ümumiyyətlə, müsəlman əhalisinə qarşı soyqırımından belə çəkinmirdilər. Ərzincanda və Ərzurumda, xüsusilə, böyük qırğınlar törədilmiş, ətrafdakı bir çox kəndlər tamamilə məhv edilmişdi. Ərzincanda silahlı erməni quldurları gecə saat 3-də 1500 müsəlman ilə doldurulmuş Vahid bəy qonaq evini hər tərəfdən atəşə tutaraq odlamış, yanmamaq üçün özlərini pəncərədən atanları güllə və süngülərlə öldürmüşdülər.

Ərzurum qırğını bədnam Andranik və doktor Zavriyev tərəfindən həyata keçirilmişdi. 1918-ci il fevralın 10-dan başlayaraq, Ərzurumun bütün məhəllələri erməni əsgərləri ilə əhatə olunmuş, Çarşı və Bazarda olan uşaq, qoca, qadın, kişilər yol çəkmək bəhanəsi ilə bir yerə toplanmışdır. Adamları qruplarla Qars qapısı qabağına gətirərək hazırlanan çuxurlara doldurmuşdular. Sonra erməni quldurları evlərə basqın etmiş, rastlarına çıxanların hamısını qətlə yetirmişdilər. Qırğın fevralın 24-dən türklər Ərzurumu azad edənə qədər davam etmişdir. Ərzurumda 8 mindən çox dinc adam qətlə yetirilmişdi. Türk komandanlığının rus-Qafqaz cəbhəsi komandanlığından ermənilərin vəhşiliklərinə son qoymaq barədə dəfələrlə etdikləri tələblərin heç bir faydası olmadı.

(Davamı gələn sayımızda)

Süleyman MƏMMƏDOV
professor

ABBASQULU BƏY ŞADLİNSKİ

BİNNƏTALI SULTAN VƏ ÖVLADLARI

(Əvvəli ötən sayımızda)

O vaxtın qanunlarına görə, seçkilərdə xüsusi dövlət nümayəndəsi iştirak edər və o, qalib gələn şəxsin boynuna “Mirablıq” fəxri medalı salarmış. Abbasqulu bəyin həmin medalla çəkdiyi məşhur şəkil məhz o illərin yadigarı kimi, bu günə qədər gəlib çıxmışdır.

Gənc yaşlarında belə bir dövlət vəzifəsinə seçilməsi Abbasqulu bəyə bütün Vedibasar əhalisinin böyük etimadı idi və o, bu etimadı təkcə mirablıq sahəsində yox, bölgənin ictimai-siyasi həyatının digər sahələrinə aid məsələlərdə də fəal iştirak etməklə ömrü boyu doğrultmağa çalışır. Mirab vəzifəsində isə ilk addımı su kəhrizlərini ağaların əlindən alıb, xalqın ümumi istifadəsinə verməsi olur. O, yoxsul və əlsiz-ayaqsızların suvarma işlərində sudan korluq çəkməməsi üçün əlindən gələni edir.

Bir neçə ildən sonra isə onun Böyük Vedidə və ətraf kəndlərdəki nüfuzunu görən hökumət Abbasqulu bəy Şadlinskiyə bu əraziyə İrəvan qəzasının dördüncü sahəsinə komissar vəzifəsinə təyin edir. Bu vəzifədə də Abbasqulu bəy xalqının, el-obasının mənafeyini hər şeydən üstün tutur. Mahalda oğru - əyriliyin, quldurluq və özbaşınalığın kökünü kəsməyə, həmişə haqq və ədalət tərəfində dayanmağa çalışır. Bununla belə, vedibasarlının tarix boyu gözlədikləri kişilik ənənələrinə də hörmətlə yanaşır. Məsələn, Vedibasarda hökumət adamlarına dəfələrlə divan tutan Qaçaq Rəsulun həbsə alınıb çar nökrələrinə təhvil verilməsinə hər dəfə mane olur. Elin qaçaq oğluna dar gündə dayağı kimi baxaraq onu himayə, hətta ərzaq və hərbi sursat cəhətdən təchiz edir.

Lakin Abbasqulu bəyin söylərinə baxmayaraq, mahalda ümumi vəziyyət, gün-güzəran getdikcə pisləşirdi. 1914-cü ildən davam edən Birinci dünya müharibəsinin doğurduğu aclıq və səfalət tədricən Vedibasar kəndlərini də öz ağuşuna almaqda idi. Özü sökülmiş divarları hər gün daha bir kərpic uçulub tökülən imperiyanın ucqarlarında, o cümlədən, İrəvan quberniyasında, onun Vədi nahiyyəsində də adamların yaşayışı günbəgün dözülməz hala gəlir, sosial gərginlik artır, daxili ixtişaşlar üçün şərait yetişirdi.

Müharibənin Qafqaz cəbhəsinin bu bölgəyə yaxınlığı, xüsusilə Qars, Ərdəhan və Ağrı dağı ətrafında gedən döyüşlər Vedibasar camaatına böyük maddi ziyan vurmuşdu. Buradan cəbhə xəttinə hələ də ərzaq, mal-qara, araba, minik

və qoşqu heyvanları və s. daşınmaqda idi.

Buna görə də, Vedibasarda yolda-izdə yetim, kimsəsiz uşaqların sayı get-gedə artırdı. Abbasqulu bəy belələrinə dayaq durur, özü ilə evə gətirir, onları öz uşaqlarından seçmirdi. Yeri gəlmişkən, onun ailəsində isti ocaq tapan yetim, kimsəsiz uşaqlardan Həcər, Tamara böyüyüb sonralar özlərinə xoşbəxt ailə qurmuş, Fatma Qafarova isə xeyli sonralar hətta “Ermənistan SSR” Ali Sove-tinə bir neçə çağırışda deputat da seçilmişdi.

(Davamı gələn sayımızda)

**Əziz Ələkbərli,
filologiya elmləri namizədi:**

İLLƏRDƏ İZİ QALAN MÜBARİZ İNSAN

Təqdim edirik:

Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin sədri Abbas Səfərov, 1936-cı ildə Vedibasar mahalının Qaralar kəndində anadan olmuşdur. İxtisasca iqtisadçıdır. Uzun müddət təsərrüfatda rəhbər işlərdə çalışmışdır. 1988-ci il hadisələri zamanı başqa soydaşlarımız kimi o da doğma yurdundan didərgin düşmüşdür.

– Abbas müəllim, bildiyimizə görə, Siz 1988-ci ilin noyabr ayında Bakıya pənah gətirmisiz, elə ilk günlərdən də “Zəngəzur” cəmiyyətinin fəallərindən olmuşsunuz...

– “Zəngəzur” cəmiyyətinin əsas məqsədi ata-baba torpaqlarından zorla qovulmuş, məhrumiyyətlərə düşər olmuş, evsiz-eşiksiz qalmış soydaşlarımızı erməni evlərinə yerləşdirmək, onlara həyan olmaq idi. Deməliyəm ki, xeyli qaçqın ailəsi evlərlə təmin olundu da.

1989-cu ilin dekabr ayında əhalinin vəziyyətini və tələbini nəzərə alaraq, böyük ziyalı dəstəsinin məsləhətilə Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin yaradılması məsələsi meydana çıxdı.

124 nəfərdən ibarət Ağsaqqallar Şurası seçildi. Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətləri, alimləri, şair və yazıçıları cəlb olunmuşdular. İdarə heyətinin 24 üzvü seçilmişdi, bu gün də var. Cəmiyyət 1990-cı ilin yanvarından fəaliyyətə başlamışdır. İlk günlər cəmiyyətə hər cür köməkliklər olunsada, sonralar nə səbəbdənsə, dayandırılmışdır. Heç bir maddi kömək almırıq. Buna baxmayaraq, fəaliyyətimizi bu gün də davam etdiririk.

– Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin (AQÇ) gördüyü işlərlə oxucularımızı da tanış edin.

– Cəmiyyət bu günə qədər xeyli iş görmüşdür. Qaçqınlığın ilk günlərində soydaşlarımızın başına gətirilən müsibətlərdən bəhs edən materialları, müraciətləri rus, ingilis, fars və ərəb dillərinə tərcümə etdirərək bütün dünyaya yaymışdır. Qaçqınların yerləşdirilməsiylə yaxından məşğul olan AQÇ imkansız ailələrə də yardımlar edir, onların qayğısına qalırdı.

Bildiyimiz kimi, Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarımızın 60-70%-i Azərbaycana heç nəsiz pənah gətirmişdi. Yerli əhali onları çox isti qarşıladı, hər cür maddi və mənəvi yardım göstərdi, dayaq durdu. Bu bir həqiqətdir, unudulmazdır. Milli Məclisin qərarı ilə Qərbi Azərbaycandan olan qaçqınlara 1992-ci il

sentyabrın 27-də qaçqın statusu verildi.

Onu deməliyəm ki, 1991-92-ci illərdə Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyinin ögey münasibəti nəticəsində Qərbi Azərbaycandan zorla qovulan, onsuz da əzab-əziyyət içərisində yaşayan soydaşlarımız ikiqat zülm çəkəsi oldular. Belə ki, Bakıda yerli hakimiyyət məmurları boşaldılmış evləri satmaq, qazanc əldə etmək üçün qaçqınları paytaxtdan çıxartmaq məsələsini ortalığa atdılar. Yüzlərlə qaçqını Bakıdan çıxarıb Qarabağın kəndlərinə göndərdilər.

– Bu iş qərəzsiz, planlı şəkildə, ağılla həyata keçirilsə idi, son nəticə başqa cür ola bilərdi.

– May ayının 5-də Ali Sovetin sessiyasında bu məsələyə baxırdılar. Mən o vaxt AQC-də müavin işləyirdim. Sədr Niftalı Qocayev Bakıda olmadığı üçün məni dəvət etdilər. Zeynalov Rəhim adlı bir soydaşımızla bərabər getdik. Məclisdə çıxışında bu məsələyə münasibətimi bildirərək dedim ki, qaçqınları ucdantutma, boşalmış evləri satmaq xatirinə deyil, könüllü surətdə Qarabağa göndərmək olar. Özü də Qarabağa qocaları, ahılları, kimsəsizləri yox, cavanları göndərmək lazımdır. Çoxuşaqlı Qərbi Azərbaycan ailələrində cavanlar Qarabağa həvəslə gedərdilər, torpağı da, ailəsini də, namusunu da qoruyardılar. Mənim bu çıxışından sonra, həmin dövrdə rəhbər vəzifələrin birində çalışan Sənan Əlizadə adlı birisi dedi:

– O düz deyir, təəssüflər olsun ki, artıq gecdir.

İkinci dəfə yerli “işbaz” rəhbərlər tərəfindən məcburi Bakıdan çıxarılan soydaşlarımız Qarabağda itkilər verib Bakıya dönəndə ermənilərlə dəyişdirdikləri evlərini özlərinə qaytarmadılar. Bu günə kimi onlardan əzab-əziyyət çəkən ailələr var. Bildiyimiz kimi, bu yaxınlarda qaçqınlara verilən imtiyazlar da ləğv olunmuşdur. Ağrılı cəhət budur ki, ikinci dəfə evindən çıxarılan, Qarabağa göndərilən, oradan da təkrar qovulan soydaşlarımız da bu imtiyazlardan məhrumdurlar.

– Cəmiyyətin yerlərdəki şöbələrinə münasibət necədir?

– Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin istər Baş İdarəsi, istərsə də rayonlardakı şöbələri bir sıra məmurlar tərəfindən haqsızlıqlara məruz qalmışlar.

– Qaçqınların itirdikləri əmlakın hesabatını aparıbsınızmı?

– Biz qaçqınların bütün kəndlər üzrə itirdikləri əmlakın siyahısını çıxarmışıq. Onu deyim ki, 1988-ci ilin noyabr ayına kimi Qərbi Azərbaycanda 167 sırf azəri türkləri yaşayan kənd olmuşdur. 170-ə qədər kənddə isə qarışıq millətlər yaşamışdır. Altı iri şəhərində də azəri türkləri yaşamışdır. Bu yaşayış yerlərinin hamısında soydaşlarımızın əmlakı qalmışdır, hamısının da bizdə hesabatı vardır. Biz 40 min soydaşımızın pasportunun surətini çıxarmışıq. Ziyan çəkmiş vətəndaşlardan on minlərlə ərizə toplayaraq, BMT-yə göndərmişik. Müəyyən edilmişdir ki, əhaliyə 2,5 milyard ABŞ dolları həcmində əmlak ziyanı dəymiş-

dir. Bu, əhalinin kolxoz və sovxozlarda 17 milyard dollarlıq əmlakı qalmışdır. Bura mal-heyvan fermaları, müxtəlif tikililər, çoxillik bitkilər daxildir.

Bizə dəyən mənəvi ziyanı isə heç bir qiymət ölçüsü ilə hesablamaq olmaz. Ata-babalarımızın uyuduğu müqəddəs torpaqlarımızın əvəzini heç nə ödəyə bilməz. Biz doğma yerlərimizə qayıdandan sonra rahatlıq tapacağıq. Mən bu həqiqətə inanıram.

– Səhv etmirsə, Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlara dəyən maddi və mənəvi ziyanın ödənilməsi üçün beynəlxalq təşkilatlar qarşısında məsələ qaldıran yeganə Qaçqınlar Cəmiyyətidir.

– Bəli, elədir, AQC dəfələrlə BMT-yə, dünyanın aparıcı, böyük dövlətlərinin başçılarına müxtəlif dillərdə ərizələr, müraciətlər göndərmişdir. Ata Corc Buşa göndərdiyimiz məktubun ünvana çatdığını təsdiqləyən sənəd almışdıq.

– Bu gün Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzu yüksəkdir. Necə bilirsiniz, Avropa Şurasında, BMT-də Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarımızın problemlərini, onlara dəyən maddi və mənəvi zərərin ödənilməsi məsələsini qaldırmaq vaxtı deyilmi?

– Belə bir məsələni bizim rəhbərlik qaldırır. Onu da deməliyəm ki, ermənilər də bu məsələni ortalığa atıblar, onlar da kompensasiya istəyirlər. Lakin bizim faktlarımız daha tutarlıdır, daha dəqiqdir, nəinki ermənilərin. Onlar dövlət evlərində yaşayıb, çıxıb gediblər. Biz isə torpaq sahəsi, mülk, tikililər qoyub gəlmişik. Gördüyünüz bu qovluqlarda yüzlərlə, minlərlə sənədlər, faktlar vardır. Bu sənədlərlə istənilən vaxt, istənilən təşkilat qarşısında yüksək səviyyəli tələblə çıxış etmək mümkündür.

– Abbas müəllim, ata-baba torpaqlarımıza qayıtmaq imkanlarımızı necə qiymətləndirirsiniz?

– Qərbi Azərbaycana gedən yolumuz Dağlıq Qarabağdan keçir. Əvvəlcə Qarabağı düşmənlərdən təmizləməliyik ki, yolumuz açıq olsun. Qədim Oğuz yurdu olan doğma torpaqlarımıza isə qayıdacağıq, mütləq qayıdacağıq.

– “Vedibasar” qəzeti haqqında fikirləriniz, sözünüz...

– “Vedibasar” qəzeti bizi vedili günlərimizə qaytarır. Dərc etdiyi hər məqalə tariximizin bir səhifəsidir. Mən istəyirəm ki, bu qəzet Qərbi Azərbaycanın bütün mahallarından bəhs etsin, onların dərdinə-sərinə qalsın. Sizə uğurlar arzulayıram.

**Müsaibəni qələmə aldı:
Sərtib İSLAMOĞLU**

VORONTSOVKA (KALİNİNO) RAYONUNUN SOYUQBULAQ KƏNDİ ÜZRƏ

1937-ci ilin repressiyası qurbanları:

1. Əmirov Məhəmməd Xanəhməd o.
2. Miriyev Mahmud Qəhrəman o.
3. Binnətov Mahmud Vəli o.
4. Binnətov Musa Vəli o.
5. Sədiyev Ali
6. Mustafayev Mansur Hətəm o.
7. Qasımov Əhməd Mahmud o.
8. Aliyev Ali Molla Ali o.
9. Piriye İslam Piri o.
10. Piriye Osman Piri o.

1941-1945-ci illər Böyük Vətən müharibəsində həlak olanlar:

1. Əmirov Vəzir Məhəmməd o.
2. Əmirov Əhməd Məhəmməd o.
3. Əmirov Həvillah Musa o.
4. Əmirov Həmdullah Musa o.
5. Əmirov Həsənhüseyn Sədi o.
6. Əmirov İmamhüseyn Sədi o.
7. Orucov Həmid Məhəmməd o.
8. Binnətov Şövkət Mahmud o.
9. Nənəcanov Lalə Əhməd o.
10. Nəcanov Qasım Nəsib o.
11. Nənəcanov İdris Əhməd o.
12. Mustafayev Ali Aslan o.
13. Mustafayev Yusif Hətəm o.
14. Qasımov Sədi Mahmud o.
15. Cəfərov Avdı Əhməd o.
16. Mustafayev İlyas Əhməd o.
17. Binnətov İsa Musa o.
18. Piriye Calal İslam o.
19. Piriye Namaz İbrahim o.
20. Piriye Süleyman İbrahim o.
21. Vəliyev Nadir Süleyman o.

22. Ömərov Hacıxəlil Ömər o.
23. Vəliyev İman Səməd o.
24. Kazımov İlyas Əhməd o.
25. Sədiyev İsmayıl Alı o.
26. Şərifov Məhəmməd Mahmud o.

1988-ci ildən başlanan Azərbaycanın ərazi bütövlüyü uğrunda mübarizədə (Qarabağ müharibəsində) şəhid olanlar:

1. Mustafayev Pərviz İsmayıl o.
2. Nəbiyev Dilqəm Yasin o.
3. Mustafayev Akif Eyvaz o.

“VEDİBASAR”

TELLİ PƏNAHQIZININ YENİ ŞEİRLƏRİ

SON GÖRÜŞ

*Yol gözləmir... tələsirsən hələ get,
Göz yaşlarını gözlərimə çilə get,
Könlün belə istəyirsə, belə get,
Bu nə tənə, nə istehza, gülüşdü,
Mən bilirdim, sən bilmirdin,
bu görüş son görüşdü...*

*Sevib əzizlərdim, doymazdım səndən,
Min yol can deyərdim, duymazdın, nədən
Öpməyə qıymazdım mən gözlərindən,
Bumbuz dodağında nə titrəyişdi,
Mən bilirdim, sən bilmirdin,
bu görüş son görüşdü...*

*Alışdım şam kimi, yandım içimdə,
Demək aldanmışam mən bu seçimdə,
İlahi nuruydun o boy-biçimdə,
Ağlımla ürəyim yenə döyüşdü,
Mən bilirdim, sən bilmirdin,
bu görüş son görüşdü...*

*Bu da ayrılığın vida minnəti,
Qəlbimdə həsrətin xofu, xiffəti,
Sənə tanış deyil sevgi möhnəti,
Söz dedim, sözüm də qiymətdən düşdü,
Mən bilirdim, sən bilmirdin,
bu görüş son görüşdü...*

*Əllərin əlimi gəzəcək bir gün,
Gözlərim gözünə baxacaq küskün,
Mən səndən umub da küsdüyüm üçün
O gecə ürəyim qəmlə sevişdi,
Mən bilirdim, sən bilmirdin,
bu görüş son görüşdü...*

*Bilsəydin... nazından kəm eyləyərdin,
Döyüb kirpiyini nəm eyləyərdin,
Ağlını başına cəm eyləyərdin,
Niyə fikirlərin qəfil dəyişdi,
Mən bilirdim, sən bilmirdin,
bu görüş son görüşdü...*

*Eh, bizə xoşbəxtlik deyilmiş nəsib,
Xatirə yağmurum yolları kəsib,
Kimsəyə “sevirəm” demə, tələsib
Saxla yaddaşında, bu son öpüşdü
Mən bilirdim, sən bilmirdin,
bu görüş son görüşdü...*

ÜRƏYİM

*Bu qəmim Arazdı, bu dərdim Kürdü,
Uşaq tək üzümə baxıb hönkürdü.
Bu cavan ömründə min ağrı gördü
Gecikmiş bir eşqə zindan ürəyim.*

*Bilmədi əkdii, dərdii nədi,
Dərddən qönçə tutdu, dərd düyümlədi.
Yüz yol dilə tutdum, yola gəlmədi,
Özü öz sözündən peşman ürəyim.*

*Oxunmuş kitabdı, yazılmış varaq,
Sevdi sevdiiyindən tutmadı soraq.
Dedim bu dünyayla gəl vidalaşaq,
Səninçün deyilmiş dövrən, ürəyim.*

*Dünyanın zülmünə dözdü, dayandı,
Bağrının başı da od tutub yandı.
Başına, gözünə döyüb oyandı,
Ruhuna, cisminə meydan ürəyim.*

*Dəli sevdalara yox ehtiyacın,
Səbrdi, dözümdü, yoldu əlacın.
Axı niyə yoxdur qardaşın, bacın
Sən kimdən umursan aman ürəyim.*

DAHA NƏYİM QALIB

*Gözümə dərd əkdin, kədər göyərtidin,
Ağlatdın, sızlatdın, hədər göynətdin.
Həsret nə, hicran nə, özün öyrətdin
Daha nəyim qalib sevəsən məni...*

*Gözümə mil çəkdim, gözümdən oldum,
Sevgimdə küləydim, dözümdə quldum.
Lap sondaca öz dərdimə vuruldum
Daha nəyim qalib sevəsən məni...*

*Səninlə gedibdir işığım, nurum,
Düşübdür taxtından şahlıq qürurum.
Qaralıb ocağım, kül olub qorum
Daha nəyim qalib sevəsən məni...*

*Bir çiçək vermədin, bir gül qıymadın,
Dərd verdin, qəm verdin, yenə doymadın.
Məni xublar cərgəsinə qoymadın
Daha nəyim qalib, sevəsən məni...*

*Bu sevdanın quluydum, küləsiydim,
Gəl desəydin arxanca gələsiydim.
Öl desəydin, vallah, mən öləsiydim
Daha nəyim qalib, sevəsən məni...*

VERMƏDİ

*Allah mənə ağıl verdi,
oğul vermədi,
Dürlü-dürlü nağıl verdi,
noğul vermədi.
Varlığından nur istədim,
ışığa dönəm,
Əvvəlimə şükür dedim,
axır vermədi.*

*Bu yollara kaman bilib,
ox olmadım.
Zərrəsindən işıq umdum,
çoxalmadım.*

Az aşım yiyə durdum,
çox almadım.
Ürəyimə təpər verdi,
paxır vermədi.

Mən ovcumu tarla bilib,
gül əkmişdim,
Çöllərində mehə dönən
küləkmişdim.
Gözlərinə kül üfürüb
kül əkmişdim.
İlanına torba tikdi,
axur vermədi.

Elə bağlanmışdı bəsirət
gözü,
Gizlədib, əsdirib, ha titrət
sözü.
Dar gündə Tanrıdır zəmanət
özü,
Göy üzünə ulduz verdi,
cığır vermədi.

HEYİF

Ayrılıb gedəndə geri boylanıb
Baxmadın gözümlün yaşına, heyif!
Son bahar ömrünün qar-naxışını
Saymadın ömrümün qışına, heyif!

Şam oldum, pərvanən oda gəlmədi,
Bircə xatirəm də yada gəlmədi.
Şeytanı daşladım səda gəlmədi
Qıymadın bir qara daşına, heyif!

Bilmədim bu nə sirr, nə möcüzəydi,
Leyli tək güzərim çölə, düzəydi.
Məcnun karvanının yönü bizəydi
Hayladın o sarban naşını, heyif!

Bir kövşən yolunda azıb gedirdim,
Alnıma adını yazıb gedirdim.
Özümə gor evi qazıb gedirdim,
Duymadın... kim çıxdı qarşına, heyif!

AY SEVGİMDƏN DOYANIM

“Yerdəki Tanrım!” - deyib sığınardım
köksünə,
Gözlərindən nur alıb, yüyürərdim
üstünə.
Nəyim var, qurban verdim şövqünə,
həvəsinə.
Niyə yadlaşdıq belə...
Ay sevgimdən doyanım,
Məni yalqız qoyanım.

Elə ucaltdım səni, indi əlim də
yetmir.
Gözlərimdə bitmisən gözümə
yuxu getmir.
Yalvarıb-yaxarıram, qulaqların
eşitmir.
Üzümə baxma elə
Ay sevgimdən doyanım,
Məni yalqız qoyanım.

“Yanımda qal!” - deməyə nə hökmüm var,
nə ərkim.
Yad üz görməyim deyə gözlərimə
mil çəkdim.
Ürəyimdə nələr var, bircə sən
biləcəkdin,
Möhtac qalıb söz dilə,
Ay sevgimdən doyanım,
Məni yalqız qoyanım.

Mən Tanrıya neylədim, Tanrım
yandırdı məni,
Seçib sevdiklərimə Tanrım
dandırdı məni.
Yüz yol imtahan etdi, Tanrım
sındırdı məni.
Sınaq bitməyib hələ,
Ay sevgimdən doyanım,
Məni yalqız qoyanım.

*Bezdim, usandım, yetər, ver sevgimi
aparım,
Özümü bu dünyanın məhvərindən
qoparım.
Adamdan Tanrı olmaz, bağışla məni
Tanrım,
Sən zülm etməzdin belə,
Qoy qəflətdən oyanım,
Ay sevgimdən doyanım,
Məni yalqız qoyanım.*

NEYNİM

*Yenə sinəm üstə çatıldı ocaq,
Ürəksiz əlində oldum oyuncaq,
İtirdiyim illər üzə duracaq
Sənsiz yaşadığım ilimi... neynim?*

*Bu necə sevgidir, necə məhəbbət,
Hər gün varlığıma etdim xəyanət.
Didir ürəyimi ayrılıq, həsrət,
Xəzan baxçamızın gülünü... neynim?*

*Elə lillənmişəm, durulmam daha,
Elə sevmişdim ki, vurulmam daha.
Öpüb-qucaqlayıb, sarılmam daha,
Mənə çəkdiydin zülümü... neynim?
Bir ovuc suyu da güzgü bilmişəm,
Baxıb bu güzgüdə güzgülənmişəm.
Yerdə də, göydə də səni görmüşəm,
Sönmüş ocağımın külünü... neynim?*

*Niyə bəs ömründə göyərtdin məni,
Əlçatmaz ulduza göy etdin məni.
Ağladıb, sızladıb, göynətdin məni
Gözümün çağlayan selini... neynim?*

*Dinirsən biganə, susursan yorğun,
Baxırsan gözaltı, sən oğrun-oğrun.
Mənə belli olub yalanın, doğrun,
Bəs sənə aldanan könlümü... neynim?*

ÜRƏYİM SƏNİNMIŞ

*Gəl gizlən bağrımın başında, gülüm
Qarış gözlərimin qarasına sən.
Mən ki ömrüm boyu çəkmişəm zülüm,
Çevrilmə köksümün yarasına sən.*

*Yer insanla dolu, göysə ulduzla,
Mənim səndən başqa yox bir kimsənəm.
Sarıma dağlanmış sinəmi duzla
Barmaqların yanar, sinəm cəhənnəm.*

*Mən şüşə kimiyəm, kölgəm bilinməz,
Nə boyum bəllidir, nə də ki çəkim.
Qaya yıxan hikkən enməz, kiçilməz
Köksüm qara torpaq, dərd gətir, əkim.*

*Sanma ki, ürəyim daşdı, demirdi,
Bir acı sözündən ölə bilərəm.
Ürəyin deyəni dilin demirdi...
Demirdin tək sənə dönə bilərəm.*

*Gülüm, gizlət məni gözlərinlə sən,
Axtaranım olsa, de: görməmişəm.
Səninçün mən kiməm, özün bilirsən,
Mən ki ürəyimi sənə vermişəm.*

ALİM QASIMOVA

*Bu nə səddi, səs deyil ki,
Ömrün yükü nə deyil ki.
Sızladığın bəs deyil ki?
Bu nə qəmdi Allah, Allah...*

*Dərd üstündə dərdə bir bax,
Namərd yıxan, mərdə bir bax.
Oynadığın nərdə bir bax,
Bu nə çəmdi, Allah, Allah...*

*Könül mülkün talanacaq,
Eşq tonqalı qalanacaq,
O yanacaq, bu yanacaq
Bu nə dəmdi, Allah, Allah...*

*Bumu bəxtin son qarğıışı,
Qarğıış tutub qarğamışı.
Yanağında yaz yağıışı
Bu nə nəmdi, Allah, Allah...*

*Səs deyil ki, göz dağıdır,
Ruhu bir can dustağıdır.
Zillərin nisgil, ağıdır
Bu nə bəmdi, Allah, Allah...*

QAÇAQDI

*Saçlarıma dən düşür,
Bilmirəm nədən düşür.
Bahar qışla görüşür
Dağımdan qar qaçaqdı.*

*Taleyimə sevda yazan,
Eşqim şammış, mənse ozan.
Bu mizanı kimmiş pozan
Tağımdan bar qaçaqdı.*

*Kimsə bilməz, mən kiməm,
Öz nəfsimə hakiməm.
Qəfəsə dönüb sinəm
Bağımdan sar qaçaqdı.*

*Bəxt ki var, zirək quşdu,
Tutdum, əlimdən uçdu.
İstək var, özü suşdu
Ağımdan ar qaçaqdı.*

*İki candıq, bircə qəlb,
Sevdiklərim çıxdı qəlp.
Solumda aldanmış qəlb
Sağımdan yar qaçaqdı.*

“MAHNILARIM VƏTƏN NİSGİLİ İLƏ YOĞRULUB”

Azərbaycan Televiziya Verilişləri Şirkətinin solisti Səmayə İsmayılova tanınmış müğənnilərdəndir. Xalq mahnılarının mahir ifaçısı kimi tanınan Səmayə xanım Qərbi Azərbaycanın Böyük Qarakilsə mahalının (1935-ci ildən Kirovakan, sonradan isə Quqark rayonu) Hallavar kəndində, ziya-lı ailəsində anadan olmuşdur. Əzəmətli dağları, yaşıl me-hələri, diş göynədən bulaqları, təmiz havası ilə seçilən bu məkan onun xatirində dərin izlər qoymuşdur.

Məktəb direktoru işləyən atası balaca Səmayənin həyat yolunun müəyyənləşməsində böyük roloynamışdır. Belə ki, o, Azərbaycanın məşhur müğənnilərinin ifa etdikləri mahnı-ların yazıldığı qrammofon vallarını alıb gətirər, musiqiyə son dərəcə həvəsi olan Səmayə isə onları patefonda oxutdurar, həvəslə dinləməkdən doymazdı. Elə ilk züm-zümlərini də həmin mahnıların təsiri altında etmişdir.

Hallavar kəndi dağ kəndi idi. Ötən əsrin 60-cı illərində televiziya verilişlərinin bu-rada yayımlanmasından danışmaq düzgün olmazdı. Gələcək müğənninin əsil müəl-limi, sirdaşı ilk əvvəl radio olmuşdur. Səmayə xanımın boya-başa çatdığı kənd coğ-rafi cəhətdən qardaş Türkiyənin Anadolu torpaqlarına yaxın olduğu üçün, radio ilə türk mahnılarını dinləmək daha asan olmuşdur.

Səmayə İsmayılovanın türk folklor nümunələrinin gözəl ifaçılarından birinə çev-rilməsinin səbəblərindən biri də onun uşaqlıqdan bu musiqiyə vurğun olması, türk milli musiqisinə qəlbən bağlanması olmuşdur.

Səmayə xanımın babası Halavar kəndinin adlı-sanlı, imkanlı kişilərindən olmuşdur. Onun tez-tez qonaqları olardı. Demək olar ki, Azərbaycandan, Gürcüstandan kəndə gələn bütün aşığılar saz-söz, musiqi həvəskarı babasının müsafiri olurdular. Bu aşiq məclislərindəki saz havaları, sazın ecəzkar səsi Səmayə xanımın ruhuna çökür, onun laylasına çevrilir.

S.İsmayılova hələ orta məktəbdə oxuduğu müddətdə rayon səviyyəli müsabiqə-lərdə iştirak edir, ilk uğurlarını qazanır. Xoş, ürəyəyatımlı səslə seçilən Səmayə xanım get-gedə hamının sevimlisinə çevrilir.

O, 1970-ci ildə Bakıya gəlir və iki il Bakı Məktəbəqədər Pedaqoji Texnikumunda oxuyur. 1972-ci ildə isə Bakı Dövlət İncəsənət Universitetinin musiqili komediya fa-kultəsinə daxil olur və Qulu Əsgərovdan dərs alır. Ali məktəbdə təhsil aldığı müd-dətdə tez-tez qastrol səfərlərində olur, müsabiqələrdə iştirak edir. O, “Oxu tar!” mü-sabiqəsinin qalibi olmuşdur.

Səmayə İsmayılova sonuncu kursda oxuyarkən xalq artisti Gülxar Həsənovanın təşəbbüsü ilə Azərbaycan Dövlət Opera və Balet Teatrına dəvət alır. “Şah İsmayıl” operasında ərəbzəngi rolu ona tapşırıldı. Baxış-tamaşadan sonra onu işə qəbul edir-lər. Məşhur sənət ocağında cəmisi bir ay işləyən Səmayə xanım ali təhsilini başa vur-

duqdan sonra atasının və müəllimlərinin təkidi ilə İrəvan Dövlət Dram Teatrına işləməyə gedir. O, artıq tarixə çevrilmiş həmin günləri belə xatırlayır:

– İrəvan teatri ötən əsrin 70-ci illərində heç də yaxşı günlərini yaşamırdı. Ermənilər tərəfindən açıq-aşkar yersiz təzyiqlər işləməyə imkan vermirdi. Sənətçilərimizi aparən avtobusun müəmmalı şəkildə “qəzaya uğraması”, iş yoldaşlarımızın həlak olması, yəqin ki, xatirinizdədir. Teatrın belə bir ağır vaxtında mən özümə borc bildim ki, bu torpağın övladı kimi mən İrəvanda olmalıyam. Aktyorluqdan müəllim olmuş Nəsir Sadıqov İrəvan teatrının yaşaması üçün əlindən gələni edirdi. Elə mənim də ora qayıtmağımı məsləhət bilən, köməklik edən Nəsir müəllim oldu.

İrəvan Dövlət Dram Teatrının nəzdində bir mahnı ansamblı var idi. Qısa müddətdə onun fəaliyyətini də canlandırdıq. Demək olar ki, ayın 30 gününü qastrolda olurduq.

Qərbi Azərbaycanda soydaşlarımız yaşayan Vedibasər, Göyçə, Zəngibasər, Dərələyəz, Zəngəzur və başqa mahalların kəndlərini bir-bir gəzir və böyük konsert proqramı ilə çıxış edirdik.

Biz dəfələrlə Azərbaycanda və Gürcüstanda yaşayan azərbaycanlılar qarşısında konsertlər vermişik.

Məlum 1988-ci il hadisələrindən sonra Səmayə xanım da başqa soydaşlarımız kimi doğma torpaqlarımızı tərk etməli olur və Bakıda məskunlaşır. Əvvəlcə Azkonsertlə əməkdaşlıq edir. 1993-cü ildən bu günə qədər isə AzTV-nin solistidir.

S.İsmayılova ilk öncə vətənpərvər müğənnidir. Oxuduğu bütün mahnıların matyası Vətənə məhəbbətlə yoğrulmuşdur. Səmayə xanım Qarabağ uğrunda gedən döyüşlər zamanı, min bir bəhanə ilə cəbhə bölgələrinə getməkdən boyun qaçıran, bu gün isə mahnı şou-biznesində at oynadan başqa müğənnilərdən fərqli olaraq, həmişə igid əsgərlərimiz yanında olmuş, konsertlər vermiş, onları Vətənin müdafiəsinə səsləmiş, ruhlandırmışdır. O, dəfələrlə qaçqın və məcburi köçkünlər qarşısında da çıxış etmişdir.

Bu yaxınlarda Səmayə İsmayılova Bışkek şəhərində yeni yaradılmış Azərbaycan-Qazaxıstan-Qırğızıstan” dostluq cəmiyyətinin təşkil etdiyi tədbirdə uğurla iştirak etmiş, mükafatla qayıtmışdır.

1997-ci ildə Səmayə xanımın SNS studiyası tərəfindən “Hicran nəğməsi” audio-kasseti buraxılmışdır. “Səbuhi” studiyası Göyçəli şair dostumuz Zəki İslamın şerlərinə yazılmış aşiq mahnılarını buraxmışdır.

Söhbətimizin sonunda bəstəkar mahnılarına müraciət etməməsinin səbəbini soruşanda dedi:

– Bəstəkar mahnılarına böyük hörmətim var, yeri gəldikcə də ifa edirəm. Səid Rüstəmovun, Emin Sabitoğlunun mahnıları buna misaldır. Ancaq 100-150 dollara sifarişlə yazılmış “mahnıları” oxumuram, xalq mahnılarını oxuyuram.

Allahımın mənə verdiyi ömrün sonuna qədər folklor nümunələrini sinəmdəki lentə köçürüb qurtara bilmərəm.

TACİR SƏMİMİ

AĞBABADA GÖYTANRI İNANCLARININ İZLƏRİ

Ağbabada oda və ocağa sevgi və məhəbbətin qaynağı əski türk dini inancları ilə (göy tanrıçılıqla), daha doğrusu desək, şamanizmlə bağlıdır. “Ürəyim işıqlandı”, “gözün işıq görsün” (alqış), “ışıq haqqı” (and), “ocaq haqqı” (and), “Ata ocağını kor qomyazlar” (atalar sözü), “Bu işığa kor baxın” (and), “ışıq ucu” (ümid), “od-ocaq”, “dərd od” (dərd-sər) və s. deyimlər odla, günəşlə bağlı yaranmış, ulu babalarımızın nəsilədən nəsilə keçərək yaddaşlarda yaşayan dünyagörüşlərinin, dövrümüzdə qədər gəlib çıxan əski inanclarının qalıqlarıdır. Ağbabada qoçaq uşağa, yeyiyetməyə bəzən “od parçası”, “yaloy”, “çinqı” deyərtilər. Burada xalq arasında “ütmək” əvəzində “alazlamaq” işlənərdi. Qeyd etmək lazımdır ki, alazlamaq iki mənada işlənirdi: 1) ütmək (məsələn, toyuğu alazlamaq); 2) təmizləmək (məsələn, məni dişinə alazlama).

İkinci misalda (məni dilinlə alazlama) bir növ qarşıdakı adamı ehtiyatlandırmadır, yəni “mən mənən təmizəm, sənin dilinə ehtiyacım yoxdur”. Yaxşı yadımdadır ki, uşaq vaxtı bəzən xəstələnəndə nənəm təndirin gözündə bir yağlı əski yandırır dörd tərəfimdə dolandıra-dolandıra deyərdi: “Dərdini bu od apar-sın, bu alov təmizləsin”. Maraqlıdır ki, nənəm üzərlik yandıranda da ya təndir, ya da ocaq gözündən istifadə edərdi. Ondan bunun səbəbini soruşanda deyərdi ki, başqa yerdən götürülən od ata ocağının odu kimi qüdrətli deyil, ona görə də bu oda tanınmaq, inanmaq xeyirlidir. H. Vaşbuğ yazır ki, başqurdlar və qazaxlar bir yağlı parçanı yandırır xəstənin ətrafında hərləyərək “alas” deyirlər. Bu, “alazlama” adlanır. Məlumdur ki, əski dövrlərdə təbii qüdrətlərdən sayılan od kultu çox əhəmiyyətli bir yer tuturdu.

1988-ci ilin sonlarında (Ermənistan türklərinin kütləvi surətdə qovulması dövründə rəhmətlik nənəm son dəfə təndiri qaladı, özünün dedi-yi kimi, od-ocaqla halallaşdı. Bundan bir neçə gün sonra yola düşmək istəyəndə əyilib təndirin badını öpdü, əllərini göyə qaldırdı. “Ata ocağını, Tanrı, sənə əmanət edirəm”. Göründüyü kimi, bu göstərilən misallarda (od-ocaqla halallaşmaq, ata ocağı ilə vidalaşmaq, onun Tanrıya əmanət edilməsi) ən ağır günlərdə belə unudulmayıb, qanyaddaşı Ağbaba ağbirçəyini Tanrıya tapınmağa səsləyib. Qeyd etmək lazımdır ki, qırğızların “Manas” dastanında da oda, ocağa xüsusi hörmət və ehtiram göstərilməsi belə təsəvvür olunur: Qızlar və gəlinlər dəstə-dəstə çadıra girdilər. Gəlin əyilib ocağa salam verdi. Sonra oda lap yaxınlaşdı, oda

salam verdi. 1988-ci ilin snlarında 10-15 gün hər gecə Ağbabada uca dağ və təpələrdə nəhəng tonqallar çatıldı. Bu, oğuz ellərinin ata ocağı ilə son vidalaşması idi. Oda və ata ocağına dərin inam və ehtiram nə ilə bağlıdır?! Bu suala cavab tapmaq üçün A.İnəmə müraciət edək. O yazır: “Altay şamanist türk boy-larında od haqqında belə bir əfsanə vardır: “İlk insanlar meyvə və otları keçin-diklərinə görə oda ehtiyacları yoxmuş. Tanrı onlara ət yeməyi əmr edəndən sonra oda ehtiyac yarandı. Ulgen göydən biri qara, biri ağ daş gətirdi. Quru ot-ları ovcunda əzərək bir daşın üstünə qoyub digəri ilə vurdu. Otlar od aldı. Ul-gen ilk dəfə od almağı insanlara beləcə öyrətdi: “Bu od atamın qüdrətindən da-şa dönmüş oddur” dedi (bax: Əski Türk Dini tarixi. İstanbul 1976, səh.76). Tə-sadüfi deyildir ki, şoamanist türklərin dini görüşlərinə görə od hər şeydən təmiz hesab edilirdi. Ağbabada, xüsusilə yaşlılar dara düşəndə əllərini göyə açar: “Ulu Tanrı, özün kömək ol” deyərdilər. Ağbabanın Xozu, Təzə İbiş, Güllüca, Təpəgöy və s. kəndlərində Tanrıverdi ad və soyadları (məsələn: Xozuda Tanrı-verdi soy adlı böyük bir tayfa yaşayırdı) olan azəri türkləri vardı. Bölgədə yaş-lı nəslin işlətdiyi “xırxa” (şaban libası - T.S.) sözü, “Hər adam xırxa geyəm-məz”, “xırxanı çılpaq cana geyərlər” və s. deyimləri də göy tanrı ilə bağlıdır. Bunu “Tanrı” sözü və Tanrıverdi ad və soyadlarına da şamil etmək olar. H.Küngər yazır: “Ayrı-ayrı türk ləhcələrində hər ləhcənin fonetik cəhətinə gö-rə “Tenqeri”, “Tenqere”, “Tinqir”, “Tanqara”, “Tenuş” şəklində deyilən de-yimlər “göy” və “Tanrı”-nı ifadə edirdi (bax: Orta Asiyada Mani dininin yayıl-ması və Türk Kültürünə etgisi).

Ağbabanın türk elləri yurdu tərək edəndə də evlərin işıqlarını yana-yana qo-yub getdilər. Yaşlılardan bunun mənasını soruşanda, biri mənə dedi: “Ata yur-dun işığı yanmalıdır!” Maraqlıdır ki, Ağbabada ən pis qarğış “ocağın batsın” idi. “Ağbaba” sözü özü də əski dövrlərimizdən xəbər verməkdədir. Bölgədə Ağ-baba adında bir kənd (bölgə mərkəzi), ən hündür dağ zirvəsi (keçmiş SSRİ ilə Türkiyənin dövlət sərhəddində yerləşir), o cümlədən, Borçalı ərəzində bir tə-pə vardır. “Ağbaba” isə “İşıqlı babamın (Ulgen - T.S.) yurdu” deməkdir. Bəs Ulgen əski türklərin dini təsəvvürlərində necə yer tutur? A.İnan yazır: Ulgen ay, günəş və ulduzlardan yuxarıda yaşayır. Bir rəvayətə görə Ulgenə gedən yolda yeddi, başqa bir rəvayətə görə doqquz maneə vardır. Bu yol ancaq kişi şaman-lar üçün açıqdır. Bununla bərabər, kişi şaman da beşinci maneəyə qədər (bu maneə qızıl təbəqə adlanır) gedə bilir. Şaman buradan (beşinci maneə) geri dönməyə məcburdur. Ulgenin qızıl qapılı sarayı və taxtı vardır. Ulgenin günəş, ay və bütün göy qübbəsinin hakimi olub əzəli və əbədi olduğuna inanılırdı (bax: Əski Türk Dini tarixi). Bütün bu qeydlərdən o nəticə çıxarmaq olar ki, Ağba-bada lap əski çağlardan oğuzlar yaşamışlar, bu bölgə ulu babalarımızın ata yurduudur.

ULUXANLININ MAARİF FƏDAISI

Məhəmməd Zeynalabdin oğlu Rzayev 1901-ci ildə Zəngibasar mahalının Uluxanlı kəndində anadan olub.

Atası Zeynalabdin kişi zamanəsinin savadlı adamlarından idi. O, 1886-cı ildə Uluxanlı kəndində müəllim işləyən Cəlil Məmmədquluzadənin yanında oxumuş, onunla möhkəm dost olmuşdur. Bundan sonra isə 1909-cu ildə Uluxanlıda açılmış ikisinifli rus məktəbində oxumuş, rus dilini dərinlən öyrənmişdir. Kənddə rus dilini bilən yeganə adam ancaq Zeynalabdin kişi idi. Hökumət tərəfindən kəndə nə qədər adam gəlsə idi, danışmaq üçün onu çağırardılar. Hökumətə nə qədər ərizə yazmaq lazım olsa idi ona yazdırardılar. Xalq ona “Mirzə” təxəllüsü vermişdi. Hamı ona Mirzə Zeynalabdin deyər müraciət edərdi.

Mirzə Zeynalabdin oğlunun təbiiyisilə şəxsən özü məşğul olmuş, onun savad almasına nail olmuşdur. Məhəmməd 10 yaşında ikən anası dünyasını dəyişmiş, balaca bacısı Nərgiz ilə atasının himayəsinə sığınmışlar.

Məhəmmədin anası İrəvan şəhərindən idi. Ailənin yeganə övladı olduğundan, onun vaxtsiz ölümü ata və ananı sarsıtdı, ona görə balaca Məhəmmədi və Nərgizi analıq himayəsində qoymayıb öz yanlarına apardılar.

Ana babası Məhəmmədi oxumaq üçün Haşım bəyin məktəbinə qəbul elətdirdi. Həmin məktəbdə dəqiq elmlərə daha çox yer verilirdi. Məhəmmədin yaşadığı əhatədə azərbaycanlılarla yanaşı, erməni, rus uşaqları da çoxluq təşkil edirdi. Məhəmməd həmin uşaqların da dillərini az müddət içərisində öyrəndi.

Haşım bəyin məktəbini bitirdikdən sonra atası Mirzə Zeynalabdin onu Uluxanlı kəndinə aparıb kəndxuda yanında qulluğa verdi, katiblik işi ona tapşırıldı. İdarənin bütün gəliri-çıxarı, yazı-pozu işlərinə o baxırdı.

Məhəmməd kəndxuda yanında uzun müddət işlədi, xeyli təcrübə öyrəndi.

Erməni dilini yaxşı bildiyi üçün 1928-ci ildə imtahan verib İrəvan Dövlət Universitetinin fizika-riyaziyyat fakültəsinə qəbul olmuşdu.

Universiteti yaxşı qiymətlərlə bitirdiyi üçün oxuduğu universitetdə də müəllim saxladılar. Eyni vaxtda, həmin illərdə Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı Texnikumunda da ixtisası üzrə dərs deyirdi. O dövrdə Uluxanlıdan Rəhimov Ələmdər, Əliyev Məhərrəm, Mehdiyev Əhməd, İsmayılov Əli və başqaları texnikumda oxuyurdular.

Məhəmməd Rzayevin bilik və öyrətmə qabiliyyəti haqqında ağızdolusu danışır-dılar.

1935-36-cı dərs ilində Məhəmməd Rzayevi Eçmiəzdin rayon Qaraqışlaq kənd orta məktəbinə direktor təyin etdilər. Məktəb darısqal bir binada yerləşirdi. İşlədiyi iki il müddətində yeni məktəb binası tikdirdi və lazımı avadanlıqlarla təmin elətdirdi.

Möhkəm, əlbir kollektiv yaratdı. İcbari təhsildən bir nəfər də olsun kənarda qalmadı. 1937-38-ci dərs ilində onu yenidən İrəvan Dövlət Universitetinə çağır-dılar, ömrünün sonuna qədər, yəni 1942-ci ilə qədər həm universitetdə, həm də İrəvan Kənd Təsərrüfatı Texnikumunda işlədi.

1942-ci il dekabr ayının 22-də faciəli surətdə dünyasını dəyişdi.

Heç bir övladı olmamışdır. Onun yeganə övladı dərs dediyi tələbələr oldu və bir də bacısının iki uşağını - Həmzə və Laləni övladlığa götürdü. Rzayev Həmzə Məhəmməd oğlu Salyan rayon Aydıngün kəndində fizika-riyaziyyat müəllimi işləyib. 6 qız, 1 oğlan atasıdır.

Rzayeva Lalə Məhəmməd qızı Bakının Qaraçuxur qəsəbəsində yaşayıb. 3 oğlan, 3 qız anasıdır.

Bəli, belədir dünyanın işi deyirlər:

*Su gəldi axdı getdi,
Bəndləri yıxdı getdi.
Dünya bir pəncərədir
Məhəmməd müəllim gəldi
Haqsız-muzdsuz baxdı getdi.*

Belə də deyirlər:

*Bu qala bizim qala,
Həmişə bizim qala.
Tikmədim özüm qalam
Tikdim ki, izim qala.*

Bəli, Məhəmməd müəllimin dərs dediyi tələbələr, tikdirdiyi məktəb onun izidir.

Məhəmməd müəllim:

*Ölümün, matəmin vaxtsız olsa da,
Ömrünün çiçəyi qəflət solsa da,
Dünya boşalsa da, dünya dolsa da,
Sən unudulmayacaqsan.*

ULUXANLI MƏKTƏBİNİ QIZIL VƏ GÜMÜŞ MEDALLA BİTİRƏNLƏR

1. Əhmədov Teymur
2. Mirzəyeva Maral
3. Ağayev Hidayət
4. Həsənov Kərəm
5. Qədiməliyeva Gültəkin
6. Qasımova Mahirə
7. Xəlilov Firidun
8. Mirzəyev Zakir
9. Orucova Elmira
10. Ələkbərov Xəlil
11. Babayev Telman
12. Qasimov Maarif
13. Məmmədova Sevil

Yusif YUSİFOV,

**Bakı şəhəri, Mühəribə, Əmək və Silahlı Qüvvələrin Veteranları Şurasının
təftiş komissiyasının sədri.**

QÜRBƏTDƏ QALAN VƏTƏN

SİSSAKAN, SİSAKAN, SISOVAN, SYUNI, SİSIAN

Sisiyan rayonu indiki Ermənistan Respublikası deyilən ölkənin ərazicə ən böyük rayonu olmaqla, sahəsi 1719 kv. km təşkil edir. Zəngəzurun ərazisinin 1/3 hissəsindən çoxu Sisian rayonunun payına düşür.

Sisiyan rayonu cənubdan Korus, cənub-qərbdən Qafan, şimal-qərbdən Soy-lan rayonları və Naxçıvan MR ilə həmsərhəddir. Zəngəzur və Bərgüşad silsilə-ləri arasında yerləşən Sisian rayonun yaşayış məntəqələri dəniz səviyyəsindən 1400-2300 m hündürlükdə yerləşir. Rayonun ən yüksək nöqtəsi dəniz səviyyə-sindən 3552 m hündürlükdə yerləşən İşıqlı zirvəsidir.

Sisiyan rayonunda XX əsrin əvvəllərində 76 yaşayış məntəqəsi olmuşdur ki, onların 58-də azərbaycanlılar yaşamışlar. 1988-ci il qaçqınlığına qədər Sisiyan rayonunun 38 yaşayış məntəqəsindən yalnız 11-də azərbaycanlılar yaşayırdı (Urud, Vağədi, Ağdü, Qızılçıq, Şəki, Dəstəgird, Qızılşəfəq (Şıxlar), Ərəfsə, Co-mərdli, Sofulu, Murxuz).

Az-çox tarixdən xəbəri olan hər kəs yanılmadan deyə bilər ki, Sisiyan maha-lı Qafqazda insanların təşəkkül tapdığı ən qədim ərazilərdən, regionlardan bi-ridir.

Zamanın küləkləri həmişə xəzan yarpaqları kimi insan axınıni, ayrı-ayrı tay-fa və qəbilələri, bütöv xalqları ordan-bura, burdan-ora qovmuşdur.

Məhz belə küləklərdən biri də 2700 il əvvəl Qara dənizin şimal sahillərində tufan qopararaq sak tayfalarını üzə cənuba teyləmişdir. Türkdilli Sak tayfaları başqa bir türkdilli tayfaları (kimmerləri) Cənubi Qafqaza, oradan da Ön və Cə-nubi Asiyaya qovdu. (Saklar çox idilər və Tatarıstandan üzə Anadoluya səpə-lənmişdilər. Genişlik axtaran bu cəngavər tayfa öz qoşunlarını, nisbətən azsay-lı kimmerləri cənuba sıxışdıraraq öz mövcudiyyətlərinin hüdudlarını genişlən-dirməyə başladı).

Sakların Qafqaza gəlişi ilə Zəngəzur, Göyçə mahalları, Kiçik Qafqaz urar-tuluların əlindən çıxdı və sakların uzun əsrlik hökmranlığının əsası qoyuldu. Sak adlı, sak nişanlı yaşayış məntəqələri inşa edildi. Onların ən mühümlərindən biri bu günlərə qədər yaşayan Sisikan şəhəri və Saki (Şəki) qalası idi.

Sisiyan rayonunun ən böyük kəndlərindən biri, vurub-tutan, qoçaq adamları ilə mahalda tanınan Ağdü (bəlkə də “Ağ düz”) kəndindəki Anabat (bəlkə də “Anabeyit”) deyilən yerdəki oğuz qəbirləri, sak-alban kilsəsinin qalıqları və ra-yon ərazisindəki onlarda belə taixi abidələr bu yerlərdə qədim türklərin – sak-ların izlərini, nişanələrini özlərində yaşadaraq bugününüzə çatdıran qiymətli və təəssüf ki, tədqiq edilməmiş qalan tarixi faktlar bu ərazilərin ən qədim sakinlə-

rinin kimliyindən xəbər verirdi.

Sissakan, Siskan, Sisacan, Syuni kimi müxtəlif mənbələrdə müxtəlif cür adlanan Sisiyan mahalının (və sözünün) tarixin uzaq səhifələrində belə ermənilərə dəxli olmamışdır.

“Sis” qədim türk dilində (indiki yakut dilində olduğu kimi) “dağüstü meşəli kənd (yaşayış yeri)” deməkdir. Sak isə məlum türk tayfalarının adıdır. Deməli, Sis (s) akan sözü sakların yaşadığı dağüstü meşəli kənd mənasındadır. Bu ərazidə yaşayanlar kimlər idi?

Əlbəttə, bu diyarın əzəli sakinləri hamıdan əvvəl saklar və onların törəmələri uti, uz, qarqar, ud və s. adlarla tarixdə qalmış digər türk etnosları idi.

Elə buradaca qeyd etmək lazımdır ki, albanları Azərbaycan türklərinin soy-kökündən ayıraraq ayrıca etnos kimi təqdim etmək yanlış və zərərli meyldir. Yəni, bir çox ədəbiyyatlarda qeyd edilən kimi, albanlar sonradan türkləşib indiki Azərbaycan türklərini yaratmayıblar, əksinə, o vaxtkı Albaniyanın əhalisini təşkil edən müxtəlif türkdilli tayfalar tədricən yaxınlaşaraq, qaynayıb qovuşaraq Azərbaycan türklərinin təşəkkül tapmasına səbəb olmuşdur.

Musa URUD

SƏRDAR ÖLDÜ, DEMƏYİN

Cəmi 24 yaşın vardı. Sərdar, yenicə həyata atılmışdın. Ailə qurub anandan, qardaş-bacılarından ayrı yaşamaq, müstəqilliyin nə demək olduğunu duymaq istəyirdin. Arzunu ata əvəzi qardaşın Qeyyub yerinə yetirdi. Ötən il toyunu etdilər. O gün anan Sonanın sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Hey toyunda süzürdü, - oğlum evlənib, mən xoşbəxtəm - deyirdi. Onda nə ananın, nə özünün, nə də toyuna toplaşanların ağlına belə gəlməzdi ki, bir il sonra... Qardaşım, Vətən, torpaq uğrunda canından keçib əbədiyyətə qovuşanlar ölmür. Sən ölməmişən, sən bizim qəlbimizdə həmişə yaşayacaqsan...

SÖZGƏLİŞİ: Sərdar Vəli oğlu Əhmədov Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar rayonunun Zəhmət kəndində anadan olmuşdu. 1988-ci ildə ermənilərin vəhşiliyi nəticəsində doğma torpaqlarından qovulan 200 min soydaşlarımızdan biri idi, Sərdar inanırdı ki, bir zaman doğma torpaqlarımıza qayıdacağıq.

15 gün əvvəl Naxçıvanıkdə gedən vuruşmada qəhrəmanlıq göstərdiyin üçün 4 günlüyə evə gəlmişdin. Cəbhədən danışdığın söhbətlər yadıma düşür. Deyirdin mən ermənilərin mövqe tutduğu ərazilərə gedirdim, “boyeviklərin” özləri ilə söhbətlər aparırdım. Kəşfiyyatdan qayıdandan sonra onların tülkü kimi gizləndikləri nöqtələri bir göz qırpımında göyə sovururduq. Sevinirdik, fəxr edirdik səninlə. Eənə də ehtiyatlı olmağını tövsiyə edirdik sənə. Güllürdün, dığaları aldatmağa nə var, dillərini bilirəm, onlar məni vura bilməz - deyirdin...

Cəbhəyə qayıtmağınla evə dönməyin 15 gün çəkdi. Bu dəfə göstərdiyin qəhrəmanlığı özündən yox, silahdaşlarının dilindən eşitdik. Vzvod komandirin Niyazi əsil igid olduğunu söylədi. Hər dəfə ermənilərin hücumunun dəf edilməsində göstərdiyin igidliyindən danışdı. Əsgər dostun Mirmehdi batalyonda sənə Türk ləqəbi qoyduqlarını dedi. Əsl türk oğlu olduğunu və ermənilərin başına neçə min pul qoyduğunu bildirdi. Bəxtiyar isə həmin gün – avqustun 1-də səhər saat 5-10 radələrində qəflətən mühasirəyə düşən batalyonunuzun xilaskarının sən olduğunu söylədi:

– Səhərə yaxın Sərdar, mən və İmaməddin bir-birimizə sığınıb yatmışdıq. Qəflətən üç tərəfdən güclü atəşə tutulduq. Yuxudan sərsəm qalxıb silahlara əl atdıq. Sərdar dayısı oğlu İmaməddinin qranatamytotunu götürüb tez bizdən uzaqlaşdı. Cəsurluq göstərərək yan tərəfdən gələn düşməni bir anda susdurdu. Mövqe tutduğumuz Ağdamın Aranzəmili kəndinin yuxarı hissəsindən gələn quldurları geri oturtmağa başladıq. Sərdar bizə köməyə gəlib, meşəyə girməmə-

yi məsləhət bildi. Özü isə qabağa gedib düşmənin gizləndiyi tərəfi qranatamyotdan atəşə tutdu. O tərəfdən gələn erməni dəstəsinin də səsi kəsildi. Nəhayət, yaxınlaşıb gördük ki, Sərdar üzü üstə yığılıb, qan içindədir. Birinci İmaməddin ona çatdı. Gördük ki, uzaqdan atılan qranatamyot igid qardaşımız Sərdarın başını dağıdıb. Vzvod komandiri ermənilərin hücum etdikləri tərəflərə adam göndərdi. Əsgərlər gedib qayıtdıqdan sonra bildirdilər ki, hər üç tərəfdən gələn boyeviklərin cəsədi it leşi kimi dağıdılıb. Sərdara elə oradaca öz aramızda Qəhrəman adı verdik. Axı Sərdar qardaşımız qəhrəmanlıq göstərməsəydi, Aranzəmili kəndindən bir kilometr aralı olan bizim dördüncü batalyondakı 250 əsgərimiz mühasirədən çıxma bilməyəcəkdi.

...Silahdaşların çox danışdı sənin igidliyindən. Dayın oğlu İmaməddin hamını kövrəltdi. Yadigar - qızın Nərminin ad gününə gəlmək arzusunda olduğunu bildirdi. Lakin yağı düşmən sən bu arzunu da ömrün kimi yarımçıq qoydu. İndi Nərmin sənsizdir. Ata qayğısından məhrum olsa da, biz inanırıq ki, şəhid övladı Nərmin elin köməyi, millətin qayğısı ilə böyüyüb, yaşa dolacaq.

Allah sənə rəhmət eləsin, Sərdar! Məzarın nurla dolsun!

Səməd RZAĞLU

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN ERMƏNİLƏŞDİRİLMƏSİ

(Əvvəli qəzetimizin 5, 6, 7, 8, 9 və 10-cu saylarında)

İ.V.Stalinin “Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və başqa azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” 23 dekabr 1947-ci il tarixli qərarından dərhal sonra bu köçürülmə ilə bağlı hazırlıq işlərinə başlanılır. Məsələni təfərrüatı ilə araşdırdıqdan sonra 1948-ci il martın 10-da qərarın yerinə yetirilməsinə dair tədbirlər planı barədə ikinci qərara imza atılır.

Həmin qərarın da tam mətnini oxuculara təqdim edirik.

“SSRİ NAZİRLƏR SOVETİ QƏRAR N-754

10 mart 1948-ci il Moskva, Kreml

Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülməsi ilə əlaqədar tədbirlər haqqında

SSRİ Nazirlər Soveti “Ermənistan SSR-dən kolxozçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” 23 dekabr 1947-ci il 4083 N-li Qərarına əlavə olaraq QƏRARA ALIR:

1. Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına tam heyətdə köçürülən kolxozlara köməkçi müəssisələrdən (dəyirmanlar, yarma maşınları, elektrik stansiyaları) və başqa mədəni-məişət tikililəri istisna olmaqla, istifadələrində olan bütün istehsal vasitələrini (kənd təsərrüfatı maşınlarını, inventarı, canlı və mexaniki qoşquları, bütün növdən olan mal-qaranı və quşları, arı ailələrini, nəqliyyat vasitələrini və digər əmlakı, habelə, natural və digər fondları) özləri ilə aparmalarına icazə verilsin.

2. Müəyyən edilsin ki, kolxozçuları Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülən Ermənistan SSR kolxozları, köçmə anına qədər onların payına düşən daşınar əmlakı (kənd təsərrüfatı maşınlarını, inventarı, canlı və mexaniki qoşquları, bütün növdən olan mal-qaranı və quşları, arı ailələrini, nəqliyyat vasitələrini, natural və digər fondları) köçkünlərin daxil olduğu kolxozlara verir, onların payına düşən əmlak (çoxillik ağaclar, dəyirmanlar, elektrostansiyalar və digər təsərrüfat və məişət tikililəri) payının dəyərini Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinin təyin etdiyi vaxtda onların yerləşdikləri kolxozların hesablarına köçürürlər.

3. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə bir vəzifə olaraq tapşırılsın ki, Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına keçən kolxozlar, kolxozçular və digər azərbaycanlı əhali ilə onların Ermənistan SSR-də qoyduqları daşınmaz əmlaka görə bir ay müddətində haqq-hesab qaydalarını müəyyən etsinlər.

4. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə və Ermənistan SSR Nazirlər Sovetinə

bir vəzifə olaraq tapşırılsın ki, Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülən köçkün kolxozçulara, eyni zamanda, fəhlə və xidmətçilərə çıxdıqları yerdə onlara məxsus evləri satmaqda kömək etsinlər.

5. Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanındakı kolxoz təsərrüfatlarının köçürülməsi və əhalinin təxliyəsinin təsərrüfat quruluşu üzrə şöbəsinin Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Köçürmə İdarəsinə çevrilməsi məqsəduyğun hesab edilsin.

6. Kür-Araz Ovalığı Suvarılan Torpaqların İstifadə İdarəsinə köçürülən kolxozlara və köçürülən kolxozçulara tikinti materiallarının təminatında kömək, eyni zamanda, göstərilən köçkünlərin yaxşı yerləşdirilməsi üçün lazım olan köməkçi müəssisələrin tikintisində texniki kömək göstərməsi tapşırılsın.

7. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə və SSRİ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə “Azərköçürmətikinti” kontoru əsasında Kür-Araz ovalığı Suvarılan Torpaqların İstifadə İdarəsi tabeliyində “Azərköçürmətikinti” tresti yaratmasına və eyni zamanda, həmin trestin nəzdində Salyan, Əli-Bayramlı, Sabirabad və Puşkin məntəqələrində tikinti-quraşdırma kontorları təşkil etməsinə icazə verilsin.

8. Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə icazə verilsin:

a) Ermənistan SSR-dən kolxozçular və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürüləcəyi müddətdə Ermənistan SSR-də (Yerevan ş.) nümayəndəliyini təşkil etsin;

b) 1948-ci ildə Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına azərbaycanlı əhalinin köçürülməsi ilə əlaqədar olaraq hazırlıq işlərinin (layihələşdirmə, köməkçi müəssisələrin tikintisi, meşəsənayə təsərrüfatının təşkil edilməsi, nəqliyyat vasitələri, tikinti avadanlıqları və materialları alınması) həyata keçirmək üçün 1948-ci ildə respublika üzrə mərkəzləşdirilməmiş (limitdən kənar) kapital işləri üçün nəzərdə tutulmuş vəsaitdən 11 mln. rubl xərclənilsin;

v) 1948-ci ildə Molotov vilayətində ağac tədarükü işlərinə və Kür-Araz Ovalığı Suvarılan Torpaqların İstifadəsi İdarəsinin apardığı işlərə respublikanın kənd əhalisindən 700 nəfərdən ibarət müştəkkil yığım həyata keçirilsin.

9. Kür-Araz Ovalığı Suvarılan Torpaqların İstifadəsi İdarəsinə icazə verilsin:

a) 1948-ci ildə qurğular, binalar və yardımçı müəssisələrin tikintisi işləri, eyni zamanda, köçürülən tikintisinin, Kənd təsərrüfatı bankı ilə razılaşdırılmış smeta-maliyyə haqq-hesabı üzrə daha da genişləndirilməsi üçün hazırlıq tədbirləri həyata keçirilsin;

b) 1948-1950-ci illərdə Molotov vilayətindəki meşə sənayesi təsərrüfatının istehsalat gücü ildə 100 min kubmetr işlək taxta həcmində artırılsın.

SSRİ Meşə Təsərrüfatı Nazirliyi Molotov vilayətinin üçüncü qrup meşələrindəki meşə-xammal bazasını müvafiq olaraq Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz Ovalığı Suvarılan Torpaqların İstifadəsi İdarəsinə müvafiq olaraq təhkim edilsin.

10. SSRİ Dövlət Təchizat Komitəsinə, Avtomobil və Traktor Sənayesi Nazirliyinə, Maşınqayırma və Cihazqayırma Nazirliyinə, Elektrosənaye Nazirliyinə,

SSRİ Ət və Süd Sənayesi Nazirliyinə bir vəzifə olaraq tapşırılsın ki, 1948-ci ildə Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinə Kür-Araz Ovalığı Suvarılan Torpaqların İstifadə İdarəsi üçün Əlavəyə müvafiq olaraq avadanlıqlar və materiallar göndərsinlər.

11. Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti ilə razılaşdırmaqla Mərkəzittifaqa bir vəzifə olaraq tapşırılsın ki, Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz ovalığına köçürülən kolxoz və kolxozçulara satmaq üçün Azərbaycan SSR-ə tikinti materialları və avtomaşınlar gətirsinlər.

12. Nəqliyyat Nazirliyinə bir vəzifə olaraq tapşırılsın ki, 1948-ci ildə Azərbaycan SSR-nin Kür-Araz Ovalığı Torpaqların İstifadə İdarəsi üçün Azərbaycan SSR-nin Lənkəran, Salyan, Saracalar, Saatlı, Qırmızıkənd, Daykənd, Papanin, Yeni Osmanlı, Daşburun, Ucar və Masallı dəmiryol stansiyalarında, dəmir yolunun ixtiyarında olan sahələr hüdudlarında yükboşaltma və rels anbarları üçün yükləmə-boşaltma meydançalarına dalanların çəkilməsi ilə hər biri 600 metr uzunluğunda sahə ayrılmasını təmin etsin.

Göstərilən işlərin həyata keçirilməsi Azərbaycan SSR Kür-Araz Ovalığı Suvarılan Torpaqların İstifadə İdarəsinə həvalə edilsin.

13. SSRİ Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinə 1948-ci ildə Azərbaycan SSR-nin Nazirlər Soveti üçün Azərbaycan SSR ağac tədarükü təşkilatlarına satmaq üçün at zavodlarında çıxış edilmiş 50 at ayırmağa icazə verilsin.

14. SSRİ Nazirlər Soveti yanında Dövlət ştat komissiyasına tapşırılsın ki, bir ay müddətində Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti yanında Köçürmə İdarəsinin, “Az-köçürmətikinti” trestinin və onun tikinti-quraşdırma kontorlarının, eyni zamanda, Ermənistan SSR Yerevan şəhərindəki Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin nümayəndəliyinin ştat cədvəlinə baxsın və təsdiq etsin.

SSRİ Nazirlər Sovetinin sədri

İ.Stalin

SSRİ Nazirlər Soveti İşlər İdarəsinin rəisi

Y.Çadayeov

Köçürülmə ilə bağlı hər iki qərarda Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların könüllülük əsasında köçürülməsi xüsusi qeyd olunsada, əslində bu, gözdən pərdə asmaqla idi. Xüsusilə strateji məntəqələrdə adamlar köçürülməyə Stalin dövrünə xas qəddarlıqla məcbur edilirdilər. Elə məntəqələr sırasına şəhər və şəhəratrafi, dəmiryol stansiyalarına yaxın, magistral avtomobil yollarının üstündəki yaşayış məntəqələri daxil idilər. Erməni daşnaklarına qarşı mübarizə tarixi ilə fərqlənən azərbaycanlı bölgələri də ilkin olaraq ermənilərin qara siyahılarına düşmüşdü. Təsadüfi deyil ki, bütün Ermənistanda ermənilər 1948-ci il köçürülməsinə Vedibasara mahalından – Qarabağlar rayonu ərazisindən başladılar və az sonra bu, bütün Qərbi Azərbaycanı əhatə etdi.

Əziz Ələkbərli,
filologiya elmləri namizədi

QURSALI GÜLMƏCƏLƏRİ

QIZLA OĞLANIN SÖHBƏTİ

Kənddə bir qızla bir oğlan bir-birlərini gözaltı eləyibmişlər. Amma onlar bu barədə bir-birinə bir kəlmə də deyə bilmirdilər. Elə olur ki, bir gün onlar caladakı bağın arası ilə ikilikdə getməli olurlar. Qız görür ki, oğlan dinib danışmır, özü söz salmağa çalışır. Deyir:

– Filankəsin qızını da filankəsə nişanladılar.

Oğlan:

– Hə, xoşbəxt olsunlar, - deyir.

Qız yenə də:

– Deyirlər filan oğlan da filan qızı istəyir.

– Ola bilər, - deyə oğlan dillənir.

Qız görür ki, oğlan lap keyin biridir. Başını aşağı salıb deyir:

– Söz salıblar ki, guya siz də bizə elçi göndərəcəksiniz.

Bu sözlərdən oğlan yenə ayılmaz. Deyir:

– Onu çıxardan qələt eləyir. Evimizdə bu barədə heç bir söhbət olmayıb.

Oğlanın cavabından lap pərt olan qız hirsələnir:

– Evinizdə söhbət olmayıb, olsun də!

İKİ GOPÇU

Heç mən də bilmirəm rəhmətlik Bayrama niyə “Pəhləvan Bayram” deyirdilər? Günlərin birində qoçaqlıqdan söhbət düşür. Bayram Alışın Kəriminə deyir:

– Sən ölməyəsən, Kərim, dünən 70 kiloluq iki kisə unun hərəsini bir çiynimə alıb düz Qənşərə çıxartdım.

Kərim görür ki, Bayram gop eləyir. O da söz altında qalan kişilərdən deyildi. Bayrama deyir:

– Bayram, desəm inanmazsan. Həyətdə xiyar əkmışdim. Bir səhər qalxıb gördüm ki, xiyarın tağı dəreəni ötüb keçib Saral binəsinə doğru dırmaşır.

Bayram qımışır:

– Ə, Kərim, xiyarın tağını dərədən yerə göndər.

Kərim:

– Sən kisənin birini çiyindən yerə qoysan, mən də xiyarın tağını geri göndərəm, – deyib gülür.

DIBİŞ KİMDİ?

Xıdır kişinin İbrahim adında bir oğlu vardı. Uşaq vaxtından Dıbış çağırıldığı üçün hamı onu bu adla tanıyardı. Bir gün Dıbış meşədən ağac kəsəndə meşəbəyi onu yaxalayır. Ad və familiyasını yazıb məhkəməyə verir. Bir neçə gündən sonra Dıbış müstəntiq çağırır. Xıdır kişi oğlunu da götürüb rayona gedir. Müstəntiqin kabinetinə girəndə görür ki, bir neçə adam da var. Bir azdan Oneq də gəlib çıxır. Xıdır kişi oğlunu öyrədir ki, sənin adını çağıranda cavab vermə, sakitcə otur. Bir az keçəndən sonra müstəntiq soruşur:

– Xıdır oğlu Dıbış kimdir?

Heç kəsdən səs çıxmır. Müstəntiq bir də soruşanda Oneq Dıbışa yaxınlaşıb deyir:

– Meşəbəyi Dıbış, eşitmirsən, səni çağırır.

Xıdır kişi ayağa qalxıb deyir:

– Mənim bir oğlum var, budu, yanımda oturub. Adı da İbrahimdir. Dıbış bizdə itə deyirlər.

Müstəntiq Xıdır kişinin sözünə gülür və Dıbışa cərimə etməyib buraxır.

QARAKİLSƏ FOLKLORU

Qarakilsə bölgəsi

Qarakilsə Zəngəzur mahalının bir bölgəsidir. Bu ərazi 1930-cu ildən Qarakilsə, 1940-cı ildən Sisyan adlandırılmışdır. Qarakilsə bölgəsinin ərazisi 1719 kv.km-dir. Bölgədə lap əski çağlardan türk tayfaları (saklar, bazarlar, arpalılar, uzlar və b.) yaşamışlar. Bu tayfaların adları yer-yurd adlarında (Şəki qalası, Şəki kəndi, Arpa təpəsi, Bazarçay, Bazarçay kəndi, Uz kəndi və b.) özünü qoruyub-saxlamaqdadır.

1988-ci ilə qədər Qarakilsə bölgəsinin bir neçə kəndində (Qızılcıq, Murxuz, Şıxlar, Ağudi, Urud, Ərəfsə, Comərdli, Dəsdəgird, Vağudi, Şəki) azərbaycanlılar yaşayırdılar.

Tacir SƏMİMİ,
Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun elmi işçisi

TIRINQILAR

YARIN CORABINI...

Yarın corabına saldım naxış,
Ona əsirgəməm dua-alxışı.
O ucaboylunu, iti baxışı,
Tanrı, özün yetir quş qanadında.

Yarın corabının butası çoxdu,
Ötüb-keçən günün faydası yoxdu.
Həsretə dözməyin qaydası yoxdu
Tanrı, özün yetir quş qanadında.

Yarın corabını toxudum geysin,
Bir məni endirib yanıma dəysin.
Yarım bəri gəlib bir məni saysın
Tanrı, özün yetir quş qanadında.

UCA DAĞ BAŞINDA...

Uca dağ başında güdürdüm qoyun,
Bu fəlak başıma gətirdi oyun.
Yarımın əyğarla tutdular toyun,
Tanrı, bu yetimə bir nəzər eylə.

Uca dağ başında bir sürü keçi,
Yarım əldən getdi, ürəyim keçir.
Təzə bəy olacaq bir kəndin bici,
Tanrı, bu yetimə bir nəzər eylə.

Uca dağ başında daş düşdü başa,
Yoxdu xəbər verən dosta-yoldaşa.
Bir ölüm lazımdır mən bağrıdaşa,
Tanrı, bu yetimə bir nəzər eylə.

ALLAH, SƏBRİMİ VER

Uca dağ başında uca qələmə,
Ürəyim yuvadı dərdə-vərəmə.
Sözümü saxlaram qardaş gələnə,
Allah, səbrimi ver, ya sevgilimi.

Araz qırağında tikdirdim künbəz,
Oxudum Quranı, dedilər bilməz.
Başına döndüyüm gözəgörünməz,
Allah, səbrimi ver, ya sevgilimi.

Araz qırağında tikdirdim hamam,
Oxudum Quranı, elədim tamam.
Başına döndüyüm on iki imam,
Allah, səbrimi ver, ya sevgilimi.

QALADAN GƏLİRDİM

Qaladan gəlirdi, yüküm taxtadı,
Qalanın yolları taxta-taxtadı.
Bir əmim qızı var, alabaxtadı
Özgəyə vermərəm, mən özüm al-
lam.

Qaladan gəlirdim, yüküm ərikdi,
Qalanın yolları dəlik-dəlikdi.
Bir əmim qızı var, sarı fərikdi,
Özgəyə vermərəm, mən özüm al-
lam.

Qaladan gəlirdim, yüküm üzümdü,
Qalanın yolları düzüm-düzümdü.
Bir əmim qızı var, iki gözümdü,
Özgəyə vermərəm, mən özüm al-
lam.

BAYATILAR

*Ovçuyam, ov deyiləm,
Çaxmağa qov deyiləm.
Qolu qurumuş ovçu
Vurmali ov deyiləm.*

*Aşıq el barabarı,
Şana tel barabarı.
Bir qardaşım ölübdü,
Tamam el barabarı.*

*Bu gəlin saçlı gəlin,
Dağları aşdı gəlin.
Uzaq yerdən yar sevdi,
Qoşuldu qaçdı gəlin.*

*Ağ at kişnədi getdi,
Nalın dişlədi getdi.
Qurban olum oğula,
Toyun başladı getdi.*

*Duman, dağdan belə gəl,
Məskən salma, belə gəl.
Qolu qurumuş ovçu,
Səni vurar, belə gəl.*

*Əlində badya gəlin,
Apar yu, çayda gəlin.
İş-güc bilən deyilsən,
Səndən nə fayda, gəlin.*

*Bu gün anşır günüdü,
Anşır-manşır günüdü.
Arının balı hanı?
Sızıldaşır günüdü.*

RƏVAYƏTLƏR

DE Kİ...

Birisinin donuzu qonşusununu darısına girir. Darı yerinin sahibi dinməzəcə durub gözləyir. Donuz sahibi gələn kimi dərhal onu yaxalayıb yıxır yerə, başını dırnaqdan keçirir. Yorulandan sonra donuz sahibini buraxır. Donuz sahibi ufulda-ya-ufuldaya qonşusuna deyir:

- A qonşu, başımda islahat qoymadın, camaat görəndə nə deyəcəyəm?
- De ki, donuz dariya düşdü, başım dırnağa keçdi.

ATBAZNAN ATLI

Bir kişi atbaz imiş. Bir yaxşı at görən kimi, kişi gül kimi açılmış. Bir gün həmin kişi baxır ki, bir nəfər atlı gəlir. Baxır at yorgadı. At atbazın döşünə yatır. Atlıya yaxın gəlib salam verəndən sonra deyir:

- Kişi, gəl bu atı mənə sat, ikiqat qiymətinə, puluna minnət.
- Kişi, sən nə danışırısan? Yox, mən atı satmıram.
- Yaxşı, kimə qonaq olacaqsan?
- Filankəsə.

Atbaz kişi atlının nə vaxt yola çıxacağını öyrənir. Elə həmin vaxt yola yığılıb inildəməyə başlayır. Atlı ona çatan kimi atını saxlayır.

- A kişi, sənə nə olub, gəl səni atın tərkinə götürüm.
- Ayağa qalxa bilsəydim, nə dərdim olardı ki... Kömək elə, bəlkə...

Atlı atdan düşüb xəstəni ata mindirən kimi, o, atı sürüb, xeyli aralıda dayanır:

- Kişi, məni tanımadın?
- Yox.

– Mən sənənin bu atına müştəri düşən adamam. İkiqat qiymətini verdim, satmadın atı, istəmədin. İndi pulsuz-pənəsiz aparacağam.

- Apar, halalın olsun, amma səndən bir xahişim var.
- Buyur, de görüm, xahişin nədir?
- Sən Allah, bu hadisəni heç yerdə danışma.
- Niyə?

– Ondan sonra birisi yolda ağır xəstələnsə, heç kəs ürək eləyib onu ata mindirməz.

Bu sözləri eşidən kimi, atbaz atı düz at sahibinin qabağına sürüb yəhərdən yerə sıçrayır, cilovu ona verir:

- Kişi, sən çox mərd, kişi adamsan. Ona görə atını özünə qaytarıram.

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

Oğuz Yurdu

Vedinin yanı dağlar,
Ürəyi, canı dağlar,

Burda bir el var idi,
Siz deyın, hanı, dağlar?!

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№16 (16) 17 - 31 oktyabr 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

TƏBRİK EDİRİK!

**YENİ PREZİDENTİMİZ –
İLHAM HEYDƏR OĞLU ƏLİYEV**

QALDI BİZİM KİŞİ ÖLƏNƏ

Bir kişinin gözünün ağrı-qarası bir oğlu vardı. Di gəl ki, kişi xəsisin, simicin biri idi. Həmişə pul-paradan yana evdə dava salır, arvadına deyərdi: “Bədxərclik edirsən, deməli deyil. Bu, evimizi yıxacaq”. Amma arvad birtəhər dözürdü. Bir gün arvad baxıb gördü oğlunun yaşı keçir, amma kişisi heç dillənmir. Arvad özünü ələ alıb çəkinə-çəkinə ərinə dedi:

– A kişi, oğlumuzun yaşı keçir, axı. Deyirəm gedim bir qız bəyənim, əlaq, evləndirək.

– Arvad, get bəyən, amma kimi bəyənirsən, bəyən. Eləsi olsun ki, qız evi toy xərcini də çəksin, üstəlik xasiyyətimi də unutma. Gəlin əvəzinə mənə əjdaha alıb gətirmə.

Arvad eli-obanı çox axtarıb-arayır, amma kişisi deyən qızı tapa bilmir. Axırda gəzməkdən yorulub bir evə də gedir. Öz-özünə deyir: “Bu da axırıncıdır. Nə olar, olar”. Qərər, arvad keçir içəri. Ev sahibi onu hörmətlə süfrənin başında əyləşdirir. Gəlişinin səbəbini öyrənəndə lap çiçəyi çırtlayıb, deyir:

– Bir ərlik qızım var, daha nə deyim ey, yıxıq evin dirəyidi. Necə işləməyidi, eləcə də yeməyidi.

– Çoxmu yeyir?

– Yox, sən deyən yox...

– Necə?

– Nə deyim a bacı, səhər səkkiz çörək səhləməsidi, doqquz çörək doğramasıdı, üstəlik bir tava keçi piyi...

– Dalını deməsən də olar. Allah qızını xoşbəxt eləsin. Amma mənim oğlumun evlənməyi qaldı bizim kişi ölənə.

Tacirə xanım ŞADLİNSKAYA:

“BİRCƏ DƏFƏ VEDİDƏN AĞRI DAĞINA BAXMAQ İSTƏYİRƏM”

Qəzetimizin əziyyətini təmənnasız çəkənlərdən biri - doğulduğu torpağa qəlbən bağlanan həkim-cərrah Azər Şadlinski ilə bu günlərdə soydaşlarımızın soracağı ilə İmişli şəhərinə getmişdik. Əsas məqsədimiz isə Azərbaycanın Xalq qəhrəmanı Abbasqulu bəy Şadlinskiyə mənsub olduğu ailənin üzvləri ilə görüşmək, onun bu gün sağ qalan yeganə qızını – 83 yaşlı Tacirə xanımı ziyarət etmək idi.

Bəhramtəpə qəsəbəsindən İmişliyə aparən ikitərəfli geniş, abad küçə ilə İmişliyə daxil olduq. Bu küçə Abbasqulu bəy Şadlinskiyə adını daşıyır. Rayon rəhbərliyinin qəhrəmanının adına olan hörmət və ehtiramı yalnız alqışa layiqdir. Nəvə Abbasqulu Şadlinski bizi hörmətlə, izzətlə, mənsub olduğu nəslin adına layiq ağıryanalqla qarşıladı. Çox çəkməzdi ki, əmisi oğlu Ələşrəf müəllim də gəldi. Xoş-beş on beşdən sonra (Vedibasarda geniş işlədilən ifadədir) çay süfrəsinin arxasında əyləşdik.

Söhbətimiz çox şirin alındı. 70 yaşı haqlamış Ələşrəf müəllim hafizəsini vərəqləyərək, doğma Vedibasarla bağlı bildiklərini aramla danışdı, 1950-ci ildə məcburi köçürülmələrini isə ürək yangısı ilə xatırladı. Müləyim, gülərlə, həlimxasiyyətli Abbasqulu müəllim isə arabir söhbətə qarışsa da, əsas diqqəti qonaqlarda, süfrədə idi.

Bir qədər sonra hamılıqla Tacirə xanımla görüşməyə getdik. Dünyanın hər üzünü görmüş, acılı-şirinli uzun bir həyat sürmüş bu ixtiyar qadın bizi yataqda qarşıladı. Əvvəlcə Azər həkim, sonra da biz görüşdük, hal-əhval tutduq. Bir az nasazladığını dedi. Az sonra dikəlib oturdu, kürəyinə yastıq qoydular. Azər həkim məni də Tacirə nənəyə təqdim etdikdən sonra özümüzə gətirdiyimiz “Vedibasar” qəzetinin nüsxələri ilə onu tanış etməyə başladı. Azər həkim tələsmədən, aram-aram qəzetimizdəki bəzi yazıların məzmunundan danışdı, qəzetdə dərc edilən 60-70 illik şəkilləri göstərdi. Yarım saatdan sonra Tacirə nənin əhvalı da yaxşılaşdı, rəngiruhu da özünə gəldi, heç kimin köməyi olmadan durub yerində oturdu da. İlk öncə diqqətimi cəlb edən onun möhkəm hafizəsi, məntiqli danışığı həyata qarşı

Tacirə nənə və həyat yoldaşı Sultan Sultanov

inamlı olması iidi. Tacirə nənin qartal baxışlarından Vedibasər qadınlarına mənşəs məğrurluq yağırdı. Səsindəki qətiyyətin, yenilməzliyin isə 500 ildən artıq bir tarixi var. Dünyanın məşhur bir nəslinin övladında yaşının hansı dövründə olmasından asılı olmayaraq, yuxarıda adını çəkdiyim müsbət keyfiyyətlərin olması isə təbiidir. Tacirə nəne ilə bir saata yaxın söhbət etdim, səsinə lentə aldım. Məni maraqlandıran bəzi tarixi məqamlar haqqında 1-ci mənbədən soruq aldım. Söhbətimizin oxucular üçün də maraqlı olacaq bəzi anlarını təqdim edirəm.

– **Tacirə nəne, mümkünə, özünüz haqqında oxuculara məlumat verin.**

– 1920-ci ildə Böyük Vedinin Qızılanlar məhəlləsində anadan olmuşam. Anam Maçan xanım Vedibasərin Taytan kəndindən idi. Altıncı sinfə qədər Böyük Vedidəki məktəbdə oxumuşam.

– **Müəllimlərinizin adlarından yadınızda qalanı varmı?**

– Bilas müəllim, Bilman müəllim, İrəvandan Telman müəllim yaxşı xatirimdədir.

– **Atanız Abbasqulu bəyin ailə üzvlərinə münasibəti necə idi?**

– Çox yaxşı, olduqca mehriban ailə başçısı, ata idi. Atam işində nə qədər zəhmli, hökmli olsa da, evdə bir o qədər mülayim, mehriban idi. Ailəmiz böyük, ev işləri çox olsa da, evimizdə mehribanlıq vardı.

– **Atanıza qəsd ediləndə 10 yaşında olubsunuz. Abbasqulu bəylə, o dövrdə Vedibasərdə ad çıxarmış başqa şəxslərlə bağlı yadınızda hansı xatirələr qalıb?**

– Atamın hörməti böyük idi. Onun qonağı-qarası həmişə olardı. Hər iş üçün yanına məsləhətə gələrdilər. Dostu-tanışı da çox idi. Yaxşı yadımdadır, hər il yayda dincəlmək üçün Əyricə yaylağına gedəndə bir gün Qarabağlarda Kərbəlayi İsmayılıgildə qonaq qalardıq, səhəri yola düşərdik. Hər ikisinin bir-birinə böyük hörməti vardı.

– **Abbasqulu bəyin ölüm xəbərini necə eşitmişiniz?**

– Atam Dəvəlidəki sement zavodunun tikintisinə rəhbərlik edirdi. Hər bazar günü də evə gələrdi. Amma 2 bazar günü dalbadal evə gəlmədi. Əmim qızı Pəri dedi ki, gedim raykomdan soruşum. Deyim ki, əmim Abbasqulu bəy 2 həftədir evə gəlmir. Orada Pəriyə deyirlər ki, əmini öldürüblər. Məlum oldu ki, atamı elə Dəvəlidən göndəriblər. Atamı öldürəndən sonra dəfn ediblərmiş. İki həftə sonra atamın meyitini çıxarıb gətirdilər, böyük hörmətlə Vedidə dəfn etdilər – Xəlillə bərabər. Dəfndə Vedibasərin bütün kəndlərinin əhalisi iştirak edirdi. Elə bil ki, bütün Vedibasərin atası ölmüşdü, (Tacirə nəne burada qəhərdən özünü saxlaya bilmir. Bilərəkdən söhbətin istiqamətini dəyişirəm - S.İ.)

– **Tacirə nəne, nə vaxt ailə qurmusunuz?**

– 1938-ci ildə Sultanla ailə qurmuşam. Məndən beş yaş böyük idi. Atamın əmişi oğlu idi. Ana tərəfdən də yaxın qohum idi. Əvvəlcə Vedidə, sonra İrəvanda oxudu. Texnikum qurtarmışdı, Əmanət kassasında hesabdar işləyirdi. 1950-ci ildə isə bizi İmişliyə köçürdülər. Səkkiz övladımız olub, üçünü Allah payına çıxıb, beşini böyütmüşük: Ülvi, Sima, Vaqif, Solmaz, Atif. Həyat yoldaşım İmişlidə əvvəlcə

maarif şöbəsinə, sonra isə məişət xidməti idarəsində hesabdər işlədi. Cəmi 50 il yaşadı. Yeddi nəvəm, iki nəti-cəm var. Nəvəmin biri İspaniyada yaşayır.

– Bildiyimizə görə, Abbasqulu bəyin anası Göyçə mahalındandır.

– Hə, elədir. Nənəm Kövsər xanım Göyçəli Səməd ağanın bacısı, Həsən ağanın, Fəridun bəyin isə yaxın qohumudur. Günlərin birində babam Xanbaba bəy Göyçədə Səməd ağanın qonağı olur, elə orada da Kövsər xanımı görür, vurulur ona. Qayıdır Vədiyə, fikrini evdə bildirir. Bir qədər sonra Kövsər xanımı el adəti ilə nəslimizə gəlin gətirirlər.

– Ömrünüzün 30 ilini Vedibasarda yaşamısınız. Ən çox haranı, nəyi tez-tez xatırlayrsınız, unuda bilmirsiniz?

– Yurdumun hər daşı, hər kəsəyi mənə əzizdir. O dağları, yaylaqları, bulaqları unutmaq mı olar? Allah adama qənim olar, mənəm balam. Ağrı dağı isə daha tez-tez yuxuma girir. Hər axşam Günəşimizi qoynuna alıb əmanət saxlayırdı elə bil (Tacirə nənə nəzərlərini diktafondan ayırıb sağ tərəfə – Vedibasara, Ağrı dağı tərəfə tuşlayır, bir an nəfəs almır, sonra isə köksünü ötürüb astadan pıçıldaıır: – Bir-cə dəfə Vedidən Ağrı dağına baxmaq istəyirəm).

– Tacirə nənə, camaatımızın doğma torpaqlarımıza qayıtmaq inamına necə baxırsınız?

– Çox yaxşı, mən inanıram ki, gec-tez doğma torpaqlarımız özümüzünkü olacaq. Bizim torpaqlar heç vaxt haramlıq, mürdarlıq gətürməyib, oğlum. Bu gün yurdumuza sahib olanlar isə mürdarlardı. Mən inanıram ki, ıgıd oğullarımız bizi arzumıza çatdıracaqlar.

– Tacirə nənə, nə arzun var?

– Əgər Tanrı qarşısında heç bir günahım yoxdursa, qoy mənı doğma torpaqlarımıza, öz Vedimizə qovuşdursun.

Xoş arzu üçün Tacirə nənəyə minnətdarlıq etdim və şəklını çəkmək istədiyimi bildirdim. Oğlu, nəvələri ətrafına cəm oldular.

Ayrılanda Tacirə nənəyə söz verdim ki, inşallah, gələn il görüşünüə gələndə hə-yətdəki nar ağaclarının qarşısında bərabər şəkil çəkdirəcəyik. Cavabında: –Allah qismət eləsin, - dedi.

Qarıya qədər bizi Tacirə nənə özü yola saldı. O:

– Siz mənı bir saatlığa vedili günlərimə qaytardınız. Ruhən yurdumuzu dolandı-m, gəldim. Ağrılarım da tamam çəkildi. Allah sizi qorusun. Yolunuz ışıqlı, işlə-riniz uğurlu olsun, - dedi.

– İstəkləriniz çin olsun, Tacirə nənə, - bunu da mən dedim.

**Sərtib İSLAMOĞLU
İmişli ş.**

ABBASQULU BƏY ŞADLİNSKİ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Ermənilər üçün belə bir böhranlı dövrdə Rusiyada 1917-ci il fevral-burjua inqilabının baş verməsi, bütün Rusiya ərazisində tam bir anarxiya və hakimiyyətsizliyin hökm sürməsi, ucqarların isə tarixi şəraitdən istifadə edib, müstəqilliyə can atması daşnakların diqqətini Cənubi Qafqaza yönəldir. Daşnaksütyun partiyasının yaradıcılarından və liderlərindən olan Ov. Kaçaznuni bu barədə sonralar belə yazmışdı: “1917-ci ilin fevralında rus inqilabı baş vermişdi. Tamamilə gözlənilmədən qarşımızda yeni perspektivlər açıldı”.

1917-ci ilin oktyabr ayında yenə də Tiflis şəhərində Daşnaksütyun partiyasının təşəbbüsü ilə erməni milli qurultayı çağırılır və bu barədə “Rus Ermənistanı”nın bütün Qafqazla birgə Rusiya Federativ Respublikasının tərkibinə daxil olması məqsədəuyğun bilinir və bu istiqamətdə mübarizə aparmaq qarşıya məqsəd qoyulur. Həmin hadisədən sonra erməni silahlı quldur dəstələrinin Bakı, Gəncə, Tiflis və İrəvan quberniyalarında özbaşnalığı görünməmiş miqyas alır. Digər tərəfdən də ayrı-ayrı siyasi qüvvələr arasında hakimiyyət uğrunda çekişmələr baş alıb gedir. Bölgədəki siyasi qeyri-sabitlik erməni daşnaklarının öz çirkin niyyətlərini həyata keçirmək sahəsindəki fəaliyyətinə geniş təkan verir. Belə bir vəziyyətdə yerlərdə əhali öz təhlükəsizliyini təmin etmək, özünümüdafiə dəstələri yaratmaq barədə düşünməli olur.

İrəvan quberniyası Vədi nahiyyəsinin rəisi, Vedibasarin igid oğlu, 32 yaşlı Abbasqulu bəy Şadlinski də elə bu vaxtlar Böyük Vədinin və ətraf kəndlərin mərd və qoçaq cavanlarından silahlı dəstə yaratmağa başlayır. Xalq arasında böyük nüfuz sahibi olan Abbasqulu bəy az vaxtda bu işin öhdəsindən uğurla gəlir. Həmin dəstə tezliklə “Mübariz dəstə” adı ilə məşhurlaşır.

Lakin təhlükə çox böyük olduğundan kiçik bir silahlı dəstə ilə onlarla kəndi əhatə edən böyük bir mahalın təhlükəsizliyini təmin etmək, hər an gözlənilə bilən erməni hücumlarının qarşısını almaq, əhalini kütləvi qırğından xilas etmək xeyli çətin idi. Buna görə də Abbasqulu bəy Vedibasar mahalının bütün kəndlərini ayağa qaldırmaqdan, əli silah tutanların hamısını Torpağın və Camaatın müdafiəsinə səfərbər etməkdən başqa çıxış yolu görmür.

Digər tərəfdən məsələ ordu yaratmaqla da bitmirdi. Birinci dünya müharibəsinin davam etdiyi bir neçə il ərzində əhali xeyli dərəcədə var-yoxdan çıxdığından, yaradılacaq bu ordunun silah, hərbi sursat və ərzaq sarıdan təminatı barədə də bəri başdan düşünmək lazım idi. Bundan əlavə, mahalın inzibati cəhətdən idarə edilməsi, daxildə sabitlik və qayda-qanun yaradılması məsələləri də gündəlikdə dururdu. Bütün bunları dönə-dönə götür-qoy edən və kənd ağsaqqalları ilə məsləhətləşmələr aparan gənc Abbasqulu bəy Böyük Vədi kəndində geniş müşavirə çağırmaq qərarına gəlir.

Böyük Vədi kəndində müşavirə

Günortaya yaxın Abbasqulu bəyə xəbər verirlər ki, Vedibasarın demək olar ki, bütün kəndlərindən çağırılanlar - yüz nəfərə yaxın nümayəndə Böyük Vədi kəndində Abbasqulu bəyin evi ilə üzbəüz çayın o biri sahilindəki ikimərtəbəli məktəb binasına toplaşmış, müşavirənin başlanmasını gözləyirlər.

Abbasqulu bəy iki gün idi ki, müşavirənin baş tutub-tutmayacağını, onun qəbul edəcəyi qərarlar barədə düşünür, bütün mahalın taleyinin bugünkü müşavirədən xeyli dərəcədə asılı olduğunu dərk etdiyindən həyəcanlanır, həyəcanlandığı üçün öz-özünə acığı tutur, əsəbiləşirdi.

Abbasqulu bəy bütün Vedibasarın üçün taleyüklü məsələlərin müzakirə olunduğu bu müşavirədən çox şey umurdu. İlk növbədə ona Vedibasarın müdafiəsini öz bildiyi kimi təşkil və təmin etmək üçün səlahiyyət, mahal əhalisinin dəstəyi gərəkdi. Bu məsələdə o, heç kəsə güzəştə getmək fikrində deyildi.

Abbasqulu bəyin təklifi ilə müşavirə gündəliyinə aşağıdakı məsələlər daxil edilir:

Vədi nahiyyəsini idarə etmək üçün Vedibasar milli müqavimət hökuməti - Milli Komitə yaradılması;

“Mübariz dəstə”nin baş qərargahının müəyyənləşdirilməsi;

Komitənin məramnaməsinin və iş üslubunun müəyyən edilməsi;

Bakı ilə müntəzəm əlaqə yaradılması;

Kəndlərdən gəlmiş nümayəndələrlə dolmuş böyük otaqda bütün günü davam edən müşavirə çox gərgin keçir, demək olar ki, bütün məsələlər ətrafında ciddi müzakirələr gedir. Abbasqulu bəyin bölgədəki mövcud ictimai-siyasi vəziyyət və bu vəziyyətdə Vedibasar mahalını, qonşu mahallardakı müsəlman əhalini gözləyə biləcək fəlakətlər barədəki səmimi, uzaqgörən çıxışı, müşavirə iştirakçılarının müzakirəsinə verdiyi təkliflər nümayəndələr tərəfindən səmimiyyətlə qarşılır. Müşavirənin gedişində ayrı-ayrı məsələlərlə bağlı mahalın hörmətli adamları Şəmsəddin bəy Mahmudbəyov (Qori müəllimlər seminariyasını bitirdikdən sonra Böyük Vədi məktəbində müəllimliklə məşğul olduğu üçün hamı ona “Şəmdin müəllim”) deyə müraciət edirdi), Məhərrəm Oruc oğlu, İlyas Aboyev, Hacı Təhmasib Şadlinski, Əli Eyvazov, Sultan xan Mərəndi və b. çıxış edib, öz faydalı təkliflərini verir, qəbul olunacaq qərarlar barədə ümumi razılığa gəlinməsində xüsusi rol oynayırlar.

(Davamı gələn sayımızda)

Əziz ƏLƏKBƏRLİ
filologiya elmləri namizədi

PROFESSOR QƏZƏNFƏR KAZIMOV:

NÜVƏDİ YANĞISI VƏ YA TOPONİMLƏRİN YENİ ÖMRÜ

Əhmədli ƏLİYEV

İndi haqqında danışacağımız torpaq bir vaxtlar dünyanın ən bəxtəvər torpaqlarından idi. Üzərində oğuz igidləri at çapır, çiçəkli dağlarına oğuz gözəlləri seyrə çıxır, bol məhsullu çöllərinə oğuz təri qarışırdı. İndi bu yerlər dünyanın ən bədbəxt guşələrindəndir - xeyli vaxtdır, erməni tapdağı altında inləyir, cəhənnəm əzabı içində qovrulur.

O torpaqlarda 1929-cu ildə birdən-birə “Meğri rayonu” peyda oldu. Sovet hökumətinin rəhbərləri Zəngəzur ərazilərini zorla ermənilərə verib Respublika yaratdıqları kimi, Naxçıvanla Azərbaycan arasında İrana çıxış üçün balaca bir dəhliz də düzəltdi, Azərbaycanla Naxçıvanın əlaqəsini kəsmişdilər. Bunlar Azərbaycan üçün gələcək faciə və fəlakətlərin bünövrəsi idi. Üstəlik, 29-cu ildə min illərlə ulularımızın baş daşlarını mühafizə edən yeni torpağına məhəbbətin olmaması, laqeyd münasibət, məsuliyyətsizlik, ucbatından düşməyə hədiyyə edildi: Nüvədi, Tuğut, Ernəzir kəndləri Zəngilan ərazilərindən qoparılıb əhalinin iradəsinin əksinə olaraq, zorla Ermənistanla qatıldı. Səssiz-küysüz. Fərmanlı, filanlı. Dəhliz böyüdü. Ermənilər üçün əməlli çıxış yeri və gələcək hücumlar üçün dayaq məntəqələri yaradıldı. Uzun özbaşınalıqdan sonra 7 may 1969-cu ildə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin mənfur fərmanı ilə bu kəndlərin Ermənistanla birləşdirilməsi rəsmiləşdirildi.

Bələliklə, bir sıra başqa kəndlər də daxil olmaqla Naxçıvanla Qarabağ arasında Meğri rayonu yaradıldı. Vətəndən zorla qoparılması yerli əhalinin ürəyini parçalayırdı. O dərəcədə ki, rayon mərkəzi edilmiş doğma kəndləri və onun “Meğri” adı da günahkarmış kimi az qala nifrət obyektinə çevrilmişdi.

Amma yaxşı bilirdilər ki, Meğri ərazisində tarixən erməni yaşamayıb və bu yerlərdə erməni toponimi ola bilməz. Uşaqdan böyüyə hamı bilirdi ki, Zəngilanla Ordubad arasındakı 45 km-lik ərazidə bir dənə erməni abidəsi, bir dənə erməni toponimi yoxdur. Ermənilərin sonralar məskunlaşdığı bir neçə kənd müstəsna olmaqla, bütün kənd adları – Aldərə, Ernəzir, Maralzəmi, Tuğut, Nüvədi və s. türkmənşəlidir.

Bu kəndlərin əhalisinin başına XX əsrdə min müsibət açılib. Maralzəmi və Tuğut kəndlərinin əhalisi 1918-ci ildə ermənilər tərəfindən didərgin salınıb, 1922-ci ildə geri qayıdıblar. 1929-cu ildə Tuğut kəndi ləğv olunub, əhalisi erməni kəndi Şivanidzəyə birləşdirilib. Nüvədilər Ermənistan ərazisindəki bütün azərbaycanlı kəndləri boşaldıqdan sonra – 8 avqust 1991-ci ildə öz doğma kəndlərini tərk etməli olmuşlar.

Meğri sözünə gəlincə, qeyd etməliyəm ki, ermənilərin də dilinə yatan bu söz xalis

türk sözüdür. Zəngəzurun qədim kəndlərindən birinin adıdır.

Bizim fikrimizcə, Meğri sözü belə izah edilməlidir: bu ərazinin özündə – Ernəzir şivəsində (və bir çox Azərbaycan şivələrində) muxuri – üstü və yanları keçə ilə örtülü kiçik alaçıq sözü işlənir. Əslində, alaçıq mənasında olan bu söz yarğan, qobu mənalı mikiqir, mukir sözləri ilə bir kökdəndir. Bir qədər diqqət yetirilsə, keçə, dəri və s. düzəldilən alaçıq quruluş etibarilə yarğan tipli bir yaşayış yeridir. Sözlər bir kökdən ayrılıb, təcridən müstəqilləşib. Və həm də yerli əhalinin təsəvvürünə görə muxuri təmtəraqlı alaçıqlara deyil, ağac budaqlarından, müxtəlif əşyalardan qurulmuş ibtadi kasıb alaçıqlara deyilir. Oxucu bilir ki, yarğan ibtidai insanın məskənidir. Lakin çadır, alaçıq köçəri türklərin “Dədə Qorqud”da otaq adlandırdıqları yaşayış yeridir. Aydındır ki, Meğri sözünün ilkin forması yarğanla deyil, bu ərazidə köç salıb alaçıq quran türklərin muxuri sözü ilə bağlıdır və bu sözün ifadə etdiyi məna əsasında yaranmışdır. Yarğan və ya bal məfhumları ilə yaşayış məskəninin adı muxuri-alaçıq qədər inandırıcı deyil. Amma o da doğrudur ki, Meğri sevnələr onun güllü-çiçəkli bal təbiətini, dərəli-təpəli, uca dağlar arasında saysız yarğanlarla dolu təbiətini görüb duymadan sevə bilməzdilər. Lakin Meğrinin təbiətinə keçməzdən əvvəl bu torpağın fədakar övladlarından Əhmədəli müəllimlə tanış olaq.

Əhmədəli İsmayıl oğlu Əliyev 1921-ci ilin gözəl yaz günlərindən birində - martın 13-də Nüvədi kəndində dünyaya göz açıb. Bütün xoşbəxt saatları da, ağırlı-acılı günləri də Nüvədi ilə bağlıdır. Ordubadda orta təhsilini başa vuraraq, Naxçıvanda İkiillik Müəllimlər İnstitutunu bitirərkən artıq ikinci dünya müharibəsi başlanmışdı. Bir müddət Nüvədidə dərs hissə müdiri işləyib cəbhəyə getmiş, müharibənin ağır nöqtələrində – Şimali Qafqaz döyüşlərində ağır yara və kontuziya alaraq tərxis olunduqdan sonra (1943) yenidən Nüvədiyə qayıtmış, dil və ədəbiyyat müəllimi, dərs hissə müdiri vəzifələrini davam etdirmişdir. 1957-ci ildə Nüvədidə kolxoz partiya təşkilatının katibi seçilmiş, bir neçə il kolxoz təsərrüfatına bilavasitə rəhbərlik etmişdir. Eyni zamanda, təhsilini davam etdirərək 1955-ci ildə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun qiyabi dil-ədəbiyyat fakültəsini bitirmişdir. Sonra ömür boyu Nüvədidə müəllim işləmiş, 1968-1981-ci illər arasında məktəbin direktoru olmuşdur.

Əhmədəli müəllim indi də 60 ildən artıq bir müddətdə məşğul olduğu sevimli müəllimlik peşəsindən ayrılmamışdır - hazırda Bakıda Zəngilan qaçqınlar məktəbinin müəllimidir. Böyük bir ailənin başçısı, ağsaqqalıdır. Elmin və vətənin qədrini bilən övladlar, nəvə-nəticələr yetirmişdir.

Əhmədəli kişi sadə kənd müəllimi olmayıb. 1961-ci ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının nəzdində Dilçilik İnstitutunun dissertantı olub, “Azərbaycan dilinin Meğri şivələri” mövzusunda dissertasiya üzərində işləyib. İş hazır olanda, tribunaya çıxmaq məqamında Əhmədəli müəllim bəzi adamların soyuq münasibətlərindən xoşlanmayaraq, müdafiədən imtina edib, əsərini götürüb Nüvədiyə qayıdıb.

(Davamı gələn sayımızda)

Zəki İSLAM

Göycə mahalı, Bakı şəhərində yaşayır

QARDAŞ

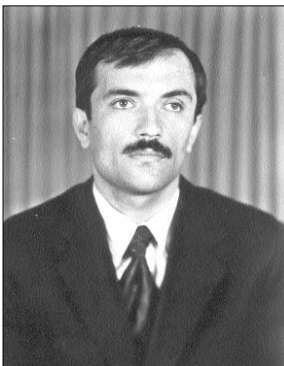
*Babam nəvəsidi, atam oğludu,
Kökümün köküdü, canımdı qardaş.
Səbəbim, söykəyim, arxam, köməyim,
Ömürlük sultanım, xanımdı qardaş.*

*Odu hoy deyəndə hoyuma çatan,
Odu əl uzadıb əlimdən tutan,
Odu öz qanını qanıma qatan,
Bədəndə damarım, qanımdı qardaş.*

*Babama yurd yeri, atama ocaq,
Nənəmə göz nuru, anama çıraq,
Mamama dayaqdı, əmimə yaraq,
Mənim də şöhrətim, şanımdı qardaş.*

*Xalqına keşikçi, xalqına bir qul,
Düşməne zərbədi, vətənə oğul.
Sözlərim hikmətdi, kəlamım ağıl,
Təndirim, tabağım, nanımdı qardaş.*

*Üzünü görəndə ürəkdən gülləm,
Özümü hamıdan qüvvəli billəm.
Mən Zəki İslamam, qeyrətə gəlləm,
Saatım, dəqiqəm, anımdı qardaş.*

Zaur VEDİLİ

AYB-nin üzvü, Naxçıvan şəhərində yaşayır

İTİRMİŞƏM

*Eşidin dərdimi, a qarlı dağlar,
Biçarə bülbüləm, gül itirmişəm.
Vətəndən uzaqda qalmışam ağlar,
Yaralı mizrabam, tel itirmişəm.*

*Axır ürəyimə gözümdəki yaş,
Məni tutan gündən həsrət adlı daş,
Dərdi-qəmim böyükdən böyükdü qardaş,
Vətən itirmişəm, el itirmişəm.*

*Neçə illərdi ki, batıbdı yasa,
Mənim doğma kəndim, anam Xalisa,
Onsuz qəm içirəm gündə min kasa,
Elə bil ağzımda dil itirmişəm.*

*İndi qış kimidi Vedidə bahar,
Dörd bir tərəfini alıb boran, qar.
Düşmüşəm mən onun qoynundan kənar,
Qərib bir dünyayam, göl itirmişəm.*

*Ömür-gün nə qədər keçsə xoşbəxt, şən,
O günün səbəbi vətəndi, vətən.
Zauram, qürbətdə sanıram ki, mən,
Ömürdən qiymətli ləl itirmişəm.*

İsmayıl DAVUDOV
Vedibasər mahalı

QƏRİBƏM İNDİ

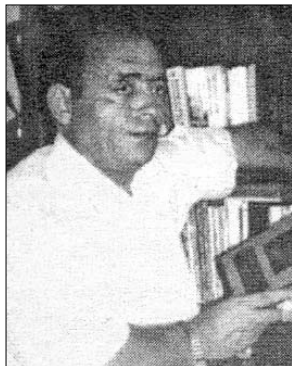
*Zirvədə qartalam, dərədə bulaq,
Meşədə cığıram, bərədə yolaq,
Dəyməyin qəlbimə, qonağam, qonaq,
Qəlbimin telləri, yenə də dindi:
Vətəndən didərgin, qəribəm indi.*

*Çıxıram dağlara, bax, həmin daşdı,
Ceyranlar, cüyürlər bərəni aşdı.
Ovçu həmin ovçu, bəs niyə çaşdı?
Qəlbimin telləri yenə də dindi:
Vətəndən didərgin, qəribəm indi.*

*Yarğana nabeləd, çölə nabeləd,
Dənizə nabeləd, gölə nabeləd,
Çiçəyə nabeləd, gülə nabeləd,
Qəlbimin telləri yenə də dindi:
Vətəndən didərgin, qəribəm indi.*

*Qınamayın dostlar, kövrəlir ürək,
Tutsun nankorları o duz, o çörək,
Həyat mürəkkəbdır, yaşayaq görək,
Qəlbimin telləri yenə də dindi:
Vətəndən didərgin, qəribəm indi!*

TƏQDİM EDİRİK: HÜSEYN ƏLƏSGƏR OĞLU İSMAYILOV

H.Ə.İsmayılov 1952-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Göyçə mahalının Ağbulaq kəndində anadan olmuşdur. 1974-cü ildə ali filoloji təhsilini tamamlamış və 1976-cı ildən Yerevan Dövlət Pedaqoji Universitetində işləməyə başlamışdır. 1986-cı ildən filologiya elmləri namizədidir.

1988-ci ildə qərbi azərbaycanlıların doğma yurdlarından deportasiyası zamanı sonuncu gələnlər içərisində o da var idi. Evindən yalnız kitablarını və uzun illər ərzində topladığı folklor materiallarını xilas etmişdi.

Deportasiyadan sonra Azərbaycan Neft Akademiyasında dosent vəzifəsində çalışmışdır. 1993-cü ildən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Folklor şöbəsində böyük elmi işçi vəzifəsində çalışmış və 1995-ci ildən yenidən yaradılmış Folklor Elmi-Mədəni Mərkəzinə rəhbərlik etməyə başlamışdır. O, qısa bir zamanda kiçik şöbəni böyük bir kollektivə çevirmiş, Mərkəzin maddi-texniki bazasının yaradılması, elmi kadrlarla möhkəmləndirilməsi sahəsində böyük işlər görmüşdür. Onun rəhbərliyi altında külli miqdarda folklor mətnləri toplanmış, qısa zamanda 40-dan yuxarı folklorla bağlı kitablar, monoqrafiya, elmi məcmuələr, dərgilər işıq üzü görmüşdür. H.İsmayılov Azərbaycan folklorunun öyrənilməsi və təbliği sahəsindəki işi beynəlxalq səviyyəyə qaldırmış, bir sıra yadda qalan elmi konfranslar, folklor simpoziumları təşkil etmiş, eyni zamanda beynəlxalq arenada Azərbaycan folklorşünaslığını layiqincə təmsil etmişdir. Onun gərgin əməyi, coşqun elmi fəaliyyəti, yüksək intellektual elmi səviyyəsi akademiya və respublika rəhbərliyi qarşısında qazandığı pak və namuslu imic Folklor Mərkəzinin kiçik bir şöbədən böyük bir instituta çevrilməsində önəmli rol oynamışdır.

H.İsmayılov Folklor EMM-ə rəhbərliyə başladıqdan sonra nəşrinə uzun illər fasilə və 40 il ərzində cəmi yeddi nömrəsi buraxılmış statuslu “Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatına Dair Tədqiqlər” məcmuəsinin çapını bərpa etməyə nail olmuş, məcmuənin dövrüliyünü təmin etmiş və qısa zaman ərzində daha altı nömrəsini (VIII-XIV cildlər) buraxmağa nail olmuşdur.

H.İsmayılov nəşr-poliqrafiya məsələlərinin çətin olduğu indiki şəraitdə beynəlxalq “Dədə Qorqud” jurnalının çapını təmin etmişdir.

H.İsmayılov “Azərbaycan Folklor Antologiyası”nın çapı sahəsində görünməmiş nailiyyətlər əldə etmişdir. Onun rəhbərliyi və iştirakı ilə Naxçıvan, İraq-Türkman, Göyçə, Şəki, Qarabağ, Qaraqoyunlu, Ağbaba, Gəncəbasar regionlarının folklor inciləri poliqrəfik və elmi baxımdan son dərəcə yüksək səviyyədə çox cildlik şəkildə çap olunmuşdur. Antologiya seriyası ilə bağlı işlər davam etdirilir. Folklorun canını təşkil edən variantlılığın əsası olan məhəlli mətnlərin toplanması, Azərbaycan milli folklor sisteminin tam bərpası sahəsində son dərəcə unikal olan bu iş hazırda Borçalı, İrəvan,

Zəngəzur, Dərbənd, 5 cilddən ibarət Cənubi Azərbaycan cildləri ilə davam etdirilir. H.İsmayilov Azərbaycan folklorunun toplanılması işini beynəlxalq səviyyəyə qaldırmışdır. Onun rəhbərliyi altında 10 cildlik Cənubi Azərbaycan folkloru antologiyası çapa hazırlanmışdır. Qurduğu əlaqələr nəticəsində Cənubi Azərbaycan folklorunun güneyli həmvətənlərimiz tərəfindən toplanması işi geniş vüsət qazanmışdır.

H.İsmayilov Folklor İnstitutunda nəhəng və zəngin folklor arxivi yaratmağa nail olmuşdur. Buradakı materiallar üzərində qızgın iş gedir. İnstitut Azərbaycan Folklorunun janrlar üzrə 100 cildliyini çap etməyə hazırlaşır. Bunun əsas bazasını yeni yaradılmış folklor arxivi təşkil etməkdədir.

H.İsmayilov İnstitutunun elmi kadrlarla təmin olunması, cavan elmi kadrların hazırlanması sahəsində ciddi fəaliyyət göstərir. Bütün bunlarla yanaşı, H.İsmayilov görkəmli folklorşünasdır. Onun folklorumuzun toplanılması və tədqiqi sahəsindəki fəaliyyəti müqayisə olunmaz dərəcədə nəhəngdir. Azərbaycan folklorunun toplanılması işinə 1976-cı ildən başlamış və uzun illər ərzində külli miqdarda folklor mətnləri toplanmışdır. Heç təsadüfi deyildir ki, Qərbi Azərbaycan torpaqlarını itirdiyimiz indiki şəraitdə Azərbaycanın mənəvi bütövlüyü H.İsmayilovun Qərbi Azərbaycan folkloru ilə bağlı çap etdirdiyi fundamental nəşrlərin hesabına təmin olunur.

O, həm də görkəmli tədqiqatçı alimdir. İki yüzə yaxın elmi məqalənin, yeddi kitab və iki fundamental monoqrafiyanın müəllifidir. Onun aşiq sənətinin mənşəyinə dair irəliləyən yeni konsepsiya bu sahədə uzun illər ərzində mövcud olmuş yanlışlıqları aradan qaldıran və Azərbaycan folklorşünaslığını dünya türkologiyası kontekstinə çıxaran aşkarlamadır.

Bütövlükdə götürdükdə, H.İsmayilov Azərbaycan folklorunun tədqiqi və çapı ilə ardıcıl şəkildə məşğul olur. H.İsmayilovun uzun illərin zəhmətinin məhsulu olan “Göyçə aşiq mühiti: təşəkkül və inkişaf yolları” adlı doktorluq dissertasiyası müzakirə edilərək müdafiəyə buraxılmışdır.

Monoqrafiyaları:

Aşiq yaradıcılığı: mənşəyi və inkişaf mərhələləri. B., “Elm”, 2002

Göyçə aşiq mühiti: təşəkkül və inkişaf yolları. B., “Elm”, 2002

Toplama və Tərtib kitabçaları:

Vətən qürbətdə qaldı (Göyçə folkloru nümunələri). B., “Yazıçı”, 1993

Müdrilik çələngi (Folklor nümunələri). B., “Səda”, 2000

Göyçə folkloru. Azərbaycan Folkloru Antologiyası, III cild, B., “Səda”, 2000

Miskin Abdal. B., “Səda”, 2001

Göyçə dastanları və aşiq rəvayətləri. B., “Səda”, 2001

Qaraqoyunlu folkloru. Azərbaycan folkloru Antologiyası, VI cild, B., “Səda”, 2003

Ağbaba folkloru. Azərbaycan Folkloru Antologiyası, VII cild, B., “Səda”, 2003

Bunlarla yanaşı, H.İsmayilovun neçə-neçə kitabı hazırda çap prosesindədir.

“VEDİBASAR”

SƏRTİB İSLAMOĞLU: ELDAR İSMAYILIN “SƏTTAR OĞLU” ROMANI BARƏDƏ DÜŞÜNDÜKLƏRİM

Dördüncü məqalə

(Əvvəli qəzetimizin 3, 4 və 13-cü saylarında)

Əsərdə Səttaruşağının dörd yaşlı nümayəndəsi Əlidən tutmuş Musa Səttar oğluna qədər hamısında olan möhkəm iradə, əzmkarlıq diqqəti cəlb edir. Musa ömür-gün yoldaşı Əsmərə həmişə deyir ki, həyatda hər şeyə hazır olmaq lazımdır. Gözləmədiyin halda qarşına bir çətinlik çıxa bilər, ya da lap yaxın əzizindən də ayrı düşə bilərsən. Özündə təpər tapıb bu çətinlikləri dəf etməyi bacarmalısan. Həyat mübarizədir və bu mübarizədə yalnız güclülər qalib gəlir. Musanın qardaşı Əsədin də, bacısı Ağcanın da damarlarında yenilməzliklə yığılmış qan axır. Musa Səttar oğlu həbsxanadan Dəhnəz kəndində qalmış qardaşı Məhəmmədə göndərdiyi məktubda yazır: “Məhəmməd, əziz qardaşım, dost-düşmən içində sınımayın. Mənim fikrimi çəkməyin. Ömrüm onsuz da çarpışmalarda keçmişdir. Ancaq həmişə haqqın ətəyindən tutmuşam və inşallah, haqqa da qovuşacağam. Mənə görə heç kəsin qabağında əyilməyin. Bu sözləri Əsədə də deyirəm”.

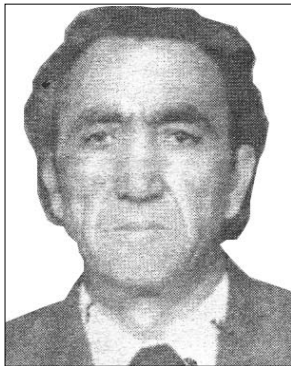
Çətinliklər qarşısında sınımamaq, dəmir iradə, döyüşkənlik, çalışqanlıq kimi müsbət keyfiyyətlər bu nəslə həmişə yaşadıb, yaşadacaqdır. Hərdən fikirləşirəm ki, bu ailədə belə mətin, polad xarakter haradandır? Özüm də cavab verirəm:

– Vedibasarın torpağından, suyundan, havasından, bir də səhərlər Asnıda qarşılayıb Ağrıda yola saldıığımız sönməz Günəşdən. Hər sözünün, söhbətinin yerini bilən, təmkinli, ağırlyana hərəkətləri ilə həbsxana həyatında da hörmət qazanan Musa Səttar oğlu 5 illik ayrılıqdan sonra Cambul vilayətinin Kenes kəndində ailəsinə qovuşur. Zamanın daş məngənəsində nə qədər sıxılsa da, mərdliyini, dözümlünü, əyilməzliyini itirməyən Musa gəlişi ilə tək-cə özünün, qardaşı Əsədin, bacısı Ağcanın ailəsinə deyil, sürgünlükdə yaşayan Eyyub ağanın da, Əhməd əminin də, Usub kişinin də, Bəhman və Sultan kişinin də ailələrinə sevinc gətirir, onları həyata daha çox inamlı edir, daha çox bağlayır. Bu sevincli xəbər neçə min kilometr uzaqda olan Keçiddağa, Dəhnəzə də çatır. Bütün kənd qardaşı Məhəmmədə gözyaşındılığına gəlir. Aşıq Xudayar beş il divardan asılıb qalmış sazını dilləndirir, “Dilqəmi” ilə başlayıb “Qəmərçan”la qurtarır. Səttaruşağının ocağında yenidən şənlik olur, qapısından çal-çağır, deyib-gülmək sədası gəlir.

Eldar İsmayıl əsərdə Səttaruşağı nəslinin layiqli davamçısı olan Əli Musa oğluna da geniş yer vermişdir. Evlərinin yanındakı Şirin bulağından gil götürüb körpü hazırlayan Əli ilə tanış olandan sonra oxucu yəqin edir ki, bu qabiliyyətli uşağın gələcəyi parlaqdır. Atasının sürgündə olduğu vaxtlarda anasına ürək-dirək verən, bacılarına həyan olan balaca Əli mənsub olduğu nəslin məğrurluq, yenilməzlik, möhkəm iradə əzmi kimi müsbət keyfiyyətlərini özündə cəmləşdirir, atasının evdə olmadığı 5 il müddətində özünü ata ocağının kişisi kimi aparır. Bütün işlərdə anasına kömək etməklə bərabər, dərslərini də yaxşı oxuyur, hamının sevimlisinə çevrilir. Atasını Musa Səttar oğlu həbsdən qayıdanda bəlkə də hamıdan çox sevinən balaca Əli olur. Əli yeddiillik məktəbi də, Frunzedəki texnikumu da əla qiymətlərlə başa vurur. Yol və körpüsəlmə üzrə mühəndis olur. Onun şöhrəti hər yana yayılır. Frunze-Oş magistrının salınmasında yaxından iştirak edir. Oğlunun yaxşı işindən bəhrələnən Musa Səttar oğlu deyir:

– Bir ata kimi ondan razıyam. Səttaruşağının ocağına layiq övladdır. Sevinirəm ki, ocağımın işığını yandıran, tütüsünü çıxaran nəsil davamçısı vardır. Qardaşı Əlinin uğurlarına ən çox sevinənlərdən biri də balaca İlyasdır. O da qardaşı kimi dərslərini yaxşı oxuyur, böyüyəndə təyyarə mühəndisi olacağını deyir. İşlərinin yaxşı getdiyi bir vaxtda ümidləri puça çıxaran bir xəbər gəlir. Yuxarıların əmri ilə Qərbi Azərbaycanda yaşayan bütün azəri türklərini, o cümlədən, vedibasarlıları kütləvi surətdə doğma yurdlarından çıxarırlar. Doğma Keçiddağa qayıtmaq ümidini tamamilə itirən Əsmər xanım xəstələnir və dünyasını dəyişir.

Qərribir diyarda ömür-gün yoldaşını itirmək Musa Səttar oğluna çox ağır təsir edir. Həyatda yeganə təsəllisi övladları olur. Oğlanları Əlinin, İlyasın uğurlarına sevinən Musanın qəlbinin dərinliklərindəki bir niskil – Vətən həsrəti ona rahatlıq vermir. Əlini Bakıya göndərir. Əli Musa oğlu Bakıda məsul işə düzəlir, sonra gedib atasını, qohum-qardaşını gətirir. Musa Səttar oğlunun ailəsi 25 ildən sonra Azərbaycanda qohumlarına qovuşur. Musa Səttar oğlu Azərbaycanda dünyasını dəyişir. Övladları Əli Musaoğlunun 70, İlyas Musaoğlunun 60 yaşı tamam olmuşdur. Hər ikisi elmlər doktoru, professordur. Əli Musaoğlunun övladı Kamil texnika elmləri namizədidir. Atasının yolu ilə gedir. Bakı şəhərinin yollarının abadlığı ilə məşğuldur. Bu böyük ailənin hörməti el-oba içərisində böyükdür. Bu hörməti isə ailənin özü qazanıb – dözümlü, möhkəm iradəsi, əzmkarlığı və işgüzarlığı ilə!

ZƏNGİBASAR ZİYALISI İBRAHİM XƏLİLOV

*Xəlilov İbrahim Heydər oğlu (1923-1993) şair,
mətnşünas, tərcüməçi*

1923-cü il, mayın 9-da Qərbi Azərbaycanın Zəngibasar rayonunun Zəngilər kəndində anadan olmuşdur. Burada yeddiillik məktəbi bitirib, İrəvan Azərbaycanlı Kənd Təsərrüfatı texnikumunda təhsilini davam etdirmişdir (1938-1942). İkinci dünya müharibəsində ön cəbhədə vuruşmuşdur. Ağır döyüşlərin birində ağır yaralanmışdır. Təxris edildəndən sonra Zəngibasar rayonunun Zəngilər, Mehmandar və Dəmirçi kəndlərində müəllimlik etmişdir (1944-1950). Şöllü-Zəngilər kənd kolxozuna sədr müavini, sonra sədr seçilmişdir (1950-1954). İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan şöbəsində tarix-ədəbiyyat şöbəsini qurtarmışdır (1959). Zəngibasar rayonunun Aşağı Necili, Zəngilər və Zəngibasar rayon-kənd orta məktəblərində direktor (1959-1970), İrəvan Pedaqoji Dövlət İnstitutunun Azərbaycan şöbəsində müəllim (1970-1974). Zəngilər kənd sovxozunda direktor, Yuxarı Necili kənd məktəbində direktor, Zəngibasar rayon maarif şöbəsində metodist-müəllim (1974-1988) olmuşdur. Ədəbi fəaliyyətə 50-ci illərdən başlamışdır. Şeirləri, elmi və publisistik məqalələri dövrü mətbuatda müntəzəm çıxmışdır. İlk şeirləri “Ədəbi Ermənistan” almanaxında çıxmışdır. İri həcmli “Azərbaycanca-ermənicə lüğət” (1976) kitablarının şərikli tərtibçisi olmuşdur. Erməni quldur dəstələrinin hücumundan sonra doğma vətəni tərk edib. Ailəlikcə Bakıya köçmüşlər (1988). Burada “Vətən səsi” qəzetində böyük müxbir vəzifəsində işləmişdir. İkinci dərəcəli “Vətən müharibəsi” ordeni və bir neçə medalla təltif olunmuşdur. O, 1993-cü il mart ayının 6-da Bakı şəhərində vəfat etmişdir.

“VEDİBASAR”

YURD AĞRISI

“Könlüm keçir İrəvandan...”

Bu dünyaya ölmək üçün yox, yaşamaq, qurub yaratmaq üçün gəldik. Amma Ulu Tanrıdan borc aldığımız bir ömürdə necə böyük dəhşətlər, necə amansız imtahanlar gözləyirmiş bizi! İnsan üçün dünyaya göz açdığı ev-eşikdən, boya-başa çatdığı həyat-bacadan qiymətli nə ola bilər?

Xoş o kəslərin halına ki, istədiyi vaxt doğma yurd yerinin görüşünə gedə bilər, nə vaxtsa halal zəhmətilə ucaltdığı evinin divarlarına sığal çəkə, öz əlləriylə əkib-becərdiyi ağaclara, güllərə tamaşa edə bilər. Vay o kəslərin halına ki, kəndindən-kəsəyindən uzaqdadır, didərginlik, köç-künlük taleyi yaşamağa məhkumdur.

Eləmi, binə qaldı,

El getdi, binə qaldı.

Mən köçdüm heç bilmədim

Yurd-yuvam kimə qaldı.

Yaşın 80-ni ötmüş atamın (Yusif Yusifovun) bayatı çağırıldığını görməmişəm. Amma keçdiyi ömür yolu təpədən-dırnağa bayatı ovqatındadır desəm, səmimiyyətimə inanın. Doğma yurd yerimizdən, məşhur İrəvan çuxurundan – Zəngibasar mahalından qaçaq düşdüyümüz bu on dörd ildə bir gözü gülübsə, o birisi ağlayıb. Səhərdən-axşamacan Böyük Vətən müharibəsi cəbhələrindən “keçirib-gətirdiyi” yaralı ayaqlarına da dinclik vermir. Çevrəsindəki tay-tuşlarından və ağsaqqallardan tutmuş bığ yeri yenicə tərləməyə başlayan cavanlara qədər olub-keçənlərdən danışdıqca danışır.

... Ərazisi 170 kv km olan Zəngibasar mahalı İrəvan-Naxçıvan-Bakı dəmir-yol xəttinin keçdiyi yerdə qərar tutmuşdu. 31 kəndin yalnız 5-də sırf ermənilər yaşayardı. 1930-cu ilin repressiyaları nəticəsində Arazyanı kəndlərin (Reyhanlı, Sarıcalar, Quluğan, Həbilkənd, Həsənli, Sarvanlar) azərbaycanlı əhalisi baş götürüb həmişəlik Türkiyəyə getmişdilər. 1948-51-ci illərdə də rayonun bir çox kəndlərinin azərbaycanlı əhalisi ermənilərlə “əvəz edilmişdi”.

Bizim Qaraqışlaq kəndi (sonralar Dostluq, hazırda isə Hayanist) ən iri kəndlərdən sayılırdı. 1988-ci il hadisələrindən burda yalnız bir erməni ailəsi vardı. 1942-də cəbhədən qayıdan atam kənd sovetinin sədri işləmiş, sonra rayon mədəniyyət evinin direktoru, kolxoz sədri (1955-61), sovxoz direktorunun müavini vəzifələrində çalışmışdı.

Yaxşı xəyalımdadır: evimizin qonaq-qarası kəsilməzdi. Ən çox Azərbaycan – Bakıdan, Naxçıvandan gələnlərə sevinərdik. Bəzən qardaşı-bacılı sözü

Yusif YUSİFOV

bir yerə qoyub, uşaq ağıyla Azərbaycana köçməyimizi tələb edərdik. Belə anlarda biçarə anamız susub dursa da, atamız cin atına minərdi: “Bəs, bu İrəvan çuxuru haradır sizcə? Azərbaycan deyil, hə?”

Bəli, suyunu içib, çörəyini yediyimiz o İrəvan çuxuru əzəli-əbədi məskənimiz, bütün arzularımızın yelkəniydi. Beş addımlıqdan uzanıb gedən magistral avtomobil yolları, İrəvan-Bakı dəmiryol xətti, başımız üzərində uçan təyyarələr elə şirin günlər, xoş anlar vəd edirdi ki!

*Bu yurdun çoxdu dərdi,
Öldürüb neçə mərdi,
Getdi şirin söhbəti
Qaldı bir acı dərdi.*

Aman Allah! İtirilmiş yurd yerlərimizə qovuşa biləcəyikmi? Görəsən, yolumuzu çoxmu gözləyəcək İrəvan çuxuru, Vedibasar, Zəngibasar, Göyçə, Zəngəzur mahalları? Şuşasız, Laçınsız, Kəlbəcərsiz, Ağdamsız... yaşamaqımı olar?

Saçı-saqqalı çoxdan ağarmış atam bu sualların çoxunu cavabsız qoysa da, erməniyə olan nifrətini cilovlaya bilmir: “Bu alçaqların heç nəyi yoxdu. Onların gücü yaltaqlıqda, hiyləgərlikdədir. İndi onlara dəm tutub, bizə qarşı çıxanlar vaxt gələcək peşman olacaqlar”.

Cavanlara, lap elə orta nəslə nə var ki? Hər hansı bir işin qulpundan tutub günlərini yola verirlər. Dərd köçkün, didərgin pensiyaçıların – ağsaqqalların, ağbirçəklərin dəridir. Səhərdən-axşamacan dörd divar arasında; bu köçü arana - dağa nə qədər daşımaq olar?

Yurd ağrısı bütün ağrıların ağırır. Diş ağrısı, can ağrısı, baş ağrısı buna bənzəməz.

Yurd ağrısını daşımaq üçün yurddaşlar gərəkdir. Vay o gündən ki, onları da ətrafında görməyəsən. Atamın bu dərdi də bu yöndən boy verir. Vaxtilə İrəvan çuxurunda birgə at oynatdığı, birgə deyib-güldüyü dostlarının çoxu dünyasını dəyişib: Əsgər Mehdiyev, Adil Vəliyev, İbrahim, Həsən, Yaqub... Yurd ağrısı aparıb hamısını.

Qaraqışlaq kəndinin 58 sakini müharibədən (1941-45) qayıtmamışdır. Qarabağ qovğasının, Qarabağ dərдинin Qaraqışlağa vurduğu zərbə daha ağır oldu. Bütün kənd camaatı pərən-pərən düşərək bir-birinin üzünü belə görməyə tamarzı kəsildi. İndi xeyirdə-şərdə görüşənlər də qəhərdən danışmağa söz tapmırlar.

Bir xalq mahnısı var: “İrəvanda xal qalmadı”. İlk misrasını eşitcək, özün-özünə sual edirsən: “İrəvanda kim qaldı ki?”

Amma... İndi o yurd yerimizdə ilanlar, əqrəblər yaşasa da, hər birimizin könlü keçir İrəvandan. Könül istəyəni göz də istər, deyiblər. Ulu Tanrıdan diləyimiz budur yalnız: “Arzumuzu gözümüzə qoyma, İlahi!”

Mirzə Yusif

1937-50-Cİ İLLƏRDƏ BASARKEÇƏR RAYONUNUN NƏRİMANLI KƏNDİNDƏN REPRESSİYAYA MƏRUZ QALANLAR

1. İsayev Mehdi Nadir oğlu
2. Hacıyev Məşədi İsmayıl Hacı Alı oğlu
3. Hacıyev Balı Hacı Alı oğlu
4. Hacıyev Bəşir Hacı Vəli oğlu
5. Qarayev Salman Xəlil oğlu
6. Hacıyev Bəşir Balı oğlu
7. Mehdiyev Töliş Rəhim oğlu
8. Aliyev Qasım Molla Nəcəf oğlu
9. Hacıyev Məşədi İdris Vəli oğlu
10. Balayev Molla Nəcəf Alı oğlu
11. İbrahimov Bəşir Vəli oğlu

BASARKEÇƏR RAYONUNUN NƏRİMANLI KƏNDİNDƏN 1941-45-Cİ İLLƏR BÖYÜK VƏTƏN MÜHARİBƏSİNDƏ HƏLAK OLANLAR

1. Hacıyev İsgəndər Vəli oğlu
2. Hacıyev Vəli İdris oğlu
3. Hacıyev Mərul Yunus oğlu
4. Kərimov Camal Müseyib oğlu
5. Tanrıverdiyev Xumuş Abbas oğlu
6. Tanrıverdiyev Mirzalı Abbas oğlu
7. Həşimov Dıvılı Əkbər oğlu
8. Həşimov Əli Əkbər oğlu
9. Mehdiyev Mamoş Rəhim oğlu
10. Mehdiyev Mehdi Rəhim oğlu
11. Tanrıverdiyev Əziz Abbas oğlu
12. Verdiyev Təhar Ağakəşi oğlu
13. Əliyev Qaraca Yusif oğlu
14. Əliyev Hadı Məhəmməd oğlu
15. Ağaməmmədov Məhəmmədəli Həşim oğlu
16. Ağaməmmədov İsmi Həşim oğlu
17. Aliyev Qoca İsmayıl oğlu
18. Aliyev Tapır İsmayıl oğlu
19. Aliyev Vəli Bayram oğlu
20. Aliyev Əmirxan İman oğlu
21. Aliyev Əmirali İman oğlu
22. Aliyev Çovdar İman oğlu
23. Qəribov İmamverdi Məmmədqulu oğlu
24. Hacıyev Mehbalı İmamverdi oğlu
25. Abbasov Bahadur Xıdır oğlu
26. Nadirov Bəhram Əli oğlu

27. Abbasov Mədəd Kərəm oğlu
28. Həşimov Məmli Əli oğlu
29. Rüstəmov Xumuş Vəli oğlu
30. Əliyev Məcid Yusif oğlu
31. Quliyev Xanbəyi Məmmədali oğlu
32. Quliyev Yaqub Oruc oğlu
33. Süleymanov Əli Rəşid oğlu
34. Cəlilov Rəsul Əkbər oğlu
35. İsmayılov Həbib İsmayıl oğlu
36. Bayramov Balı Bayram oğlu
37. Bayramov Bayram Balı oğlu
38. Yusifov Şaxoy Behbud oğlu
39. Qəhrəmanov Abdulla İmran oğlu
40. Hacıyev İsa Əbülfət oğlu
41. Qarayev Pənah Xəlil oğlu
42. Qarayev İsa Əsrəf oğlu
43. İsmayılov Məhəmməd İsmayıl oğlu
44. Osmanov Həmid İsmayıl oğlu
45. Nəsimov İmamqulu Mikayıl oğlu
46. Şabanov İbrahim Məhəmmədali oğlu
47. Şabanov Abbas Məsim oğlu
48. Şabanov İsgəndər Məsim oğlu
49. Bədəlov Rəhim Vəli oğlu
50. İsayev Şəmiddin İsa oğlu
51. Quliyev Əsrəf Cabbar oğlu
52. İsmayılov Əhməd İsa oğlu
53. Abbasov Təyyar Məhəmməd oğlu
54. Qarayev Rəsul İbrahim oğlu
55. Süleymanov Allahyar Musa oğlu
56. Abuzərov Hüseyn Həsən oğlu
57. Quliyev Cəfərqulu Mehdi oğlu
58. Quliyev Nəcəfqulu Mehdi oğlu
59. Vəliyev Misir Qurban oğlu
60. Yusifov Kamal Əli oğlu
61. Tarverdiyev Əhməd Qaraş oğlu
62. Tarverdiyev Qurban Qaraş oğlu
63. Abbasov Qənbər Ələsgər oğlu
64. Bayramov Əli İman oğlu
65. Dadaşov Allahverdi Qurban oğlu
66. Məmmədov Allahverdi Məhərrəm oğlu
67. İsmayılov Hüseyn Ələsgər oğlu
68. Osmanov Ali
69. Abbasov Qəzənfər Alhüseyn oğlu
70. Quliyev Məcid Ocaqqulu oğlu

Təqdim etdi:
Şahmalı Nəbi oğlu Hacıyev

O, Azərbaycan uğrunda həlak olmuşdur!

VƏTƏN SİZƏ OĞUL DEDİ

Ömrünü, həyatının mənalı çağlarını böyüməkdə olan nəslin təlim-tərbiyəsinə həsr etmiş İbrahim Aliyevin ailəsi də 1988-ci ilin o dəhşətli günlərində qaçqınlıq faciəsinin ağrı-acılarını yaşamağa məcbur oldu. Doğma ocağından, el-obasından didərgin salındıqdan sonra Goranboy rayonunun Muzdurlar kəndində məskunlaşdı. Dörd qız, iki oğul atası İbrahim müəllim nə qədər çətinliyə məruz qalsa da, yurd ağrısı, yurd həsrəti ilə qovrulsa da bu hisslərini ən çox ailənin son-beşiyi Hafizdən gizlətməyə çalışdı. Doğma Göyçə mahalını, uşaqlıq çağlarını keçirdiyi Ağbulağı tez-tez xatırlayan Hafiz həmişə xəyalən o yerlərə baş çəkir, həmişə də niskilli dolanırdı. Lakin bunlara baxmayaraq, o, təhsilini də söylə davam etdirirdi.

Gərgin zəhməti sayəsində bir il sonra 1989-cu ildə Muzdurlar kənd orta məktəbini bitirən Hafiz Aliyev müvəffəqiyyətlə imtahan verərək Azərbaycan Dövlət Tibb Universitetinə daxil oldu. Lakin xalqımızın başına gətirilən bəlalar Hafizi də rahat buraxmırdı. Xüsusilə 1990-cı ilin yanvar hadisələrində həlak olan, yaralanan tələbə yoldaşlarının faciəli ölümü tələbə Hafizi rahat buraxmır, intiqam hissini gücləndirirdi. Elə buna görə də 1993-cü ilin aprel ayında Azərbaycan Tibb Universitetinin 4-cü kurs tələbəsi Hafiz Aliyev könüllü olaraq cəbhəyə yollanır. O, Hacıkənd qəsəbəsində yerləşən hərbi qərargaha gələrək buradan Murovla Ölgər arasında yerləşən Güzgü dağına döyüşə göndərilir.

Ermənilər Hafizgilin postunu ardı-arası kəsilmədən atəşə tuturdular. Qeyri-bərabər döyüşdə Hafizin döyüş yoldaşlarından üçü ağır yaralanır. Hafiz onları döyüş meydanından çıxararaq təcili Gəncə şəhər xəstəxanasına çatdırır. Sonra o, yenidən döyüşə yollanır.

6 aprel... Son döyüş... Ürəyi insanlara şəfa vermək eşqi ilə döyünən Hafiz üçün bu döyüş son döyüş oldu.

Bir didərgin ömrü də belə yarımçıq qaldı. Xeyirxah insanlar bu ailəni unutmadılar. Goranboy rayon əmanət bankında didərgin şəhidin qəbriüstünü götürmək məqsədilə hesab açıldı. Dəlməmmədli şəhər xəstəxanasının kollektivi İbrahim müəllimin ailəsini himayəyə götürmüşdür.

Mən isə yazımı H.Aliyevin xatirəsinə həsr etdiyim şeirin son bəndi ilə tamamlayıram:

*Kim deyir həyatdan köçübdür Hafiz?
O daim yaşayır, yaşayacaqdır.
Onun mərdliyini qocaman tarix,
Nəsildən-nəsilə saxlayacaqdır.*

Adil CAVAN

Goranboy rayonu, Dəlməmmədli şəhəri

TOYLARDA ƏSKİ İNANCLAR

Ağbaba toylarında əski inanclar, adət və ənənələr bu günlərimizə qədər yaşadırdı. Bunlar gəlinin qırmızı don geyməsi, bəyin və qardaşlarının (sağdış və solduş) boynuna çarpaz formada qırmızı parça və ya şal bağlanması, gəlinin təndirlə, od-ocaqla, ata yurdu ilə halallaşması və ondan xeyir-dua alması, bəyin üstü qırmızı örtüklə örtülmüş xonçanı götürüb sağdışla artırmanın üstünə çıxması, gəlinin başına bəyin alma atması, gəlinin boşqabı sındırması və bəy evinə ayaqyalın ayaq basması, şax qaldırmasından və s. ibarətdir. Biz bu yazımızda Ağbaba toylarının özünəməxsusluğundan deyil, sadəcə o toylarda günümüzdə qədər davam etdirilən və yaşadılan əski inanclardan söz açacağıq. Gəlinin qırmızı don geyməsi, bəy və qardaşların boylarına çarpaz formada qırmızı parça bağlanması, müjdə yastığını gətirən atının boğazına qırmızı şal bağlanması, gərdəyin qırmızı parçadan hazırlanması, gəlinin başına bəy tərəfindən atılan almanın qırmızı rəngdə olması və s. əski inanclarla, daha doğrusu, Al ruhu ilə sıx bağlıdır. Əski türklərdə animizm (ruhlara sitayiş) dövründə bu (Al) günəşin ruhu hesab edilmiş və onun rəngi qırmızı rəng (od rəngi) qəbul edilmişdir. Gördüyümüz kimi, Al ruhu ilə bağlı inanclar dövrümüzdə qədər nəsildən-nəslə keçərək gəlib çıxmışdır. Ocaqla, təndirlə gəlinin halallaşması, ondan, yəni, ata-baba ocağından xeyir-dua almağı ata-baba və ocaq kultu ilə bağlıdır.

Ağbaba toylarında iki üçlük (bəy, sağdış, solduş; gəlin, sağdış, solduş) iştirak edir. Üçlük və üç rəqəmi əski türklərdə müqəddəs, sevimli və uğurlu sayıldığından təbii ki, Ağbaba toylarında da həmişə istifadə edilir. Bəyin gəlinin başına alma atması (məhz alma) əski inanclarla ilgilidir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, əski türklərdə həyat ağacı sərv, alma, söyüd və başqa ağac şəklində təsvir olunur. Deməli, alma sirli və müqəddəs ağacın meyvəsi kimi uzun ömürlülük, daimilik mənəsindədir. Bəy almanı gəlinin başına vurmaqla demək istəyir ki, bizim ailəmiz bu sehirli gücə malik alma kimi uzun ömürlü olsun, daimi olsun. Maraqlıdır ki, bəyin gəlinin başına atdığı alma gəlinin başına dəysə, bu, el içində “alması tutdu” (yəni daim ər-arvad kimi mehriban yaşayacaqlar), alma gəlinin başına dəyməsə, “alması tutmadı, müləlidir” deyərdilər. Bu isə pis anlamda yozulurdu, yəni, tezliklə ayrılacaqlar (burada “mülə”, “şübhə” anlamında işlənmişdir). Gəlinin ayaqyalın bəy evinə gəlməsi, boşqabı sındırması isə əski ovsunlarla əlaqədardır. Burada ayaqyalın gəlmək evə genişürəklik gətirmək (ayaqqabı darlıq, bəla kimi yozulur), boşqabı sındırmaq (gəlin ürəyində mütləq “pis gözlər belə çıxsın, pis adamların ailəsi belə dağılsın” deyəndən sonra) yaman gözlərin tilsimini sındırmaq üçün yerinə yetirilir. “Şax qaldırmaq, şax hazırlamaq” və şax özü daha maraqlı anlama malikdir. Diqqətlə fikir versək görərik ki, şax bir növ həyat ağacının modelidir. Şax müxtəlif konfetlərlə və almalarla bəzədilir. Daha doğrusu, almalar

bağlarla onun “budaqlarına” taxta mıxçalar və çıxıntılarla bağlanır. Uzunluğu 75-80 sm olan şaxın baş hissəsinə, yuxarı hissəsinə bütöv bişirilmiş xoruz taxılır. Şax həmişə toyda iki ədəd olur. Bunun birini qardaşlar (sağdış, solduş), birini isə bacılar (sağdış, solduş) hazırlayır. Şaxların hər ikisi bəy tərəfindən pozulmalıdır. Maraqlıdır ki, əvvəlcə alma qoparılır, daha sonra xoruz ətindən yeyilir. Qeyd etmək lazımdır ki, həyat ağacı almalı, yemişli, meyvəsiz və s. olunmaqla bərabər, onun başında qartal təsvir edilir. Şaxda isə fərq qartalın yerini xoruzun tutmasıdır, həm də xoruz da qartal kimi əski inanclarda müəyyən yer tutur.

Digər tərəfdən, şaxların hər ikisi gecə yarısı olanda qaldırılır, bəy evinə gətirilir. Maraqlıdır ki, Məlikməmməd nağılında da gecə yarı olanda almalar oğurlanır. Deməli, şaxların gecə yarısı qaldırılması da əski inanclarla ilgilidir. Əski dövrlərdə şamanlar həyat ağacının yanından qaranlıq dünyaya səyahət etməyə gedərdilər. Məlikməmməd də sehrli alma ağacının yanından başlayaraq, qaranlıq dünyaya gedib çıxır. Ağbaba toylarında şax həyat ağacının simvolu kimi yer tutsa da, onun bu yerlərdə yaşayan türklərin dünyagörüşlərində yenə də mühüm yer tutduğunu göstərməklə bərabər, hər iki “həyat ağacı” (şaxlar) ailənin möhkəm və daimi olmasına uyğun olaraq istifadə edilir. Qeyd etmək lazımdır ki, həyat ağacı, xüsusən yemişli həyat ağacı motivi Güllücə, Çivinli kəndlərində toxunan palaz, kilim və xalçalarda bol-bol işlənirdi. Bu, əski inanclarla ilgili olub, Ağbaba türklərinin arasında hələ də həyat ağacına olan inamlarla əlaqədardır.

TACİR SƏMİMİ

Qarakilsə bölgəsi

OCAĞIN BAŞI OLSAYDI, BELƏ SİLKƏLƏNMƏZDİ

(Rəvayət)

Bir kişi dedicə çox tənbəldi. Arvadı kişinin qılığına girib onu çöl işlərinə apardı. Köməkləşib əkin əkdilər, toxum səpdilər. Taxıl dən tutub saralan kimi biçdilər, vəllə döyüb taxılı arabada evə apardılar. Dəyirmanı getmək söhbəti düşəndə kişi daş atıb başını tutdu. Nədənsə, çoxdankı tənbellik azarı baş qaldırmışdı. Toyuq bir qıçlıdı, deyib durdu. Arvad yenə şirin dilini işə saldı:

– A kişi, növbə başlamamış gedək dəyirmanı. Bilirsənmi, qarşıdan qış gəlir, qışda nə yeyəcəyik? Dəni gərək üyüdək. Bundan sonra daha heç nəyə əl vurma. Yaxşı düşərmisən, iş ola-ola sən evdə durasan, mən təkbaşına dəyirmanı aparım.

– Kim sənə deyir indi dəyirmanı dəni təkbaşına apar. Vallah, ölsəm də payız qurtarana qədər yerimdən qalxmayacam. Ay arvad, insafın olsun, nə dedin, o işi gördüm. Cütün məcindən yapışdım, toxumu səpdim, yeri tapanladım, zəmini biçdim, taxılı döydüm, arabaya yükləyib evə gətirdim. Yaxşı, qoysana bu payızın payız günü bir-iki gün dincəlib özümə gəlim. Qərər, arvad çox dedi, kişi az eşit-

di. Bir palaz, mütəkkə götürüb atdı ocağın yanına, üstünə də yapıncısını örtüdü:

- Ay arvad, Allahı sevirənsən, qoy bir isti vursun, özümə gəlir. Bir az dincəlsəm, dünya dağılmaz ki! Sonra nə iş desən, gözüm üstə.

Arvad gördü yox, kişinin tənbelliyi yenə möhkəm tutub, dinmədi. Az keçmədi ki, kişinin xorultusu evi başına götürdü. Arvad nə fikirləşdisə, gedib öküzləri arabaya qoşdu, dolu kisələri arabaya yüklədi. Gözlədi ki, kişi yerindən duracaq, amma baxıb gördü kişi yerindən durana oxşamır. Cəld yerindən durdu, kişini palaz-yapıncı qarışıq qucağına aldı, ehmalca arabaya, taxıl kisələrinin üstünə uzatdı, arabanın üstündə oturub, əlindəki çubuğu tərپətdi:

- Ya Allah, özün kömək ol.

Öküzlər hərəkətə gəldi, araba yola düşdü. Birdən kişi yerindən dikəldi, hər iki əliylə üzünü tutub qışqırdı:

- Harda ölmüsən, ay arvad. Deyəsən yer tərپəndi. Birdən Allah eləməmiş, ev başıma uçar, göz-qulaq ol.

- Kişi, yenə yuxulusan?

Əşsi, evdə deyilsən ey... Arabada dəyirmanı dən üyütməyə gedirik.

- Deyirəm axı... Evin içi, ocağın başı olsaydı, belə silkələnməzdi.

BİZDƏ BELƏ DEYİRLƏR

kökə - balaca çörək

haldır - gödənbəl

hayıza - hansı tərəfə

oyuza - o tərəfə

buyuza - bu tərəfə

saqqat-girdəbirin - şikəst, əli iş tutmaz

təmənnəşmək - salamlaşmaq

kirtmik - işlənmiş sabunun kiçik tikəsi

ura - üzüm yığılandıqdan sonra unudulanların toplanması

urva - kündənin yapışmaması üçün süfrəyə səpilən un

urvat - xatir, hörmət, qiymət

madar etmək - qənaətlə istifadə etmək

pəsələng olmaq - yorulmaq, əldən düşmək

şitənmək - şuluq etmək

şitəngi - şuluqçu

Toplayanı: S. Məhərrəmov

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı Ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

Oğuz Yurdu

Vedinin yanı dağlar,
Ürəyi, canı dağlar,

Burda bir el var idi,
Siz deyin, hanı, dağlar?!

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№17 (17) 1 - 15 noyabr 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

MƏHƏRRƏM BAĞIR OĞLU BAYRAMOV - 75

ƏLİ VƏKİL

ADIN YAŞAYIR

Görkəmli filoloq alim, bacarıqlı rəhbər, gözəl insan, istedadlı yazıçı, qələm dostum, mərhum Məhərrəm Bayramovun 75 yaşı tamam oldu.

*Dostum, tamam oldu yetmiş beş yaşın,
Sənli görüşlərim çıxmır yadımdan.
Demə bəlalıymış bəlalı başın,
Məhərrəm Bayramov! Qəlblərdə mehman!*

Müdrək alim, gözəl insan, sadiq dost,
Harda işlədinsə, hörmət qazandın.
Çətin anda dada yetər sadiq dost,
Vardı öz amalın, vardı öz andın.

Yenə kitabını vərəqləyirəm,
Dərin ağlın, qələminin məhsulu.
Hansı qatıl qıydı sənə deyirəm,
Köçdün, odlı qəlbin hikmətlə dolu.

Çalışdın, işlədin gör haralarda,
Ən yüksək kürsüdə öz yerin sənin.
Çıxmadı yadından olsan da harda,
Yeganə övladın, Azərin sənin.

Bizə gerek idin, filoloq alim,
Partiya xadimi, ali bir insan.
Yaman insafsızmış o mənfur ölüm,
O günü unuda bilmirəm, inan.

İlin qış fəslində, yanvar ayında,
Hamını sarsıtdı dəhşətli xəbər.
Yad güldü əslində yanvar ayında,
Yaman bayram etdi qart ermənilər.

Sən raykom katibi, sən baş qəzetçi,
Sevildin ürəkdən Vedibasarda.
Azəri xalqına sirdaş qəzetçi,
Yanına gəlirdi kim qalsa darda.

İki kitabıma bir rəy yazmışdın,
Dərindən duyurdun şəri, sənəti.
Elə bil mənimlə həmrəy yazmışdın,
Dərk edərək hər sözdəki hikməti.

Məhərrəm müəllim, yazıçı idin,
Hər sözün mənalı, mətləbin dərin.
Zirvəyə uzanan yolda gedirdin,
Adına layıqdır mərd nəvələrin.

Bir cüt nəvən - oğlu, qızı Azərin,
Londondan təhsildən gəldilər qoşa.
Döndü həqiqətə vəsiyyətlərin,
Həsəd aparırlar bacı-qardaşa.

Məhərrəm Bayramov, ruhun şad olsun,
Düşməni xain idi, düşməni məkirli.
Ata-baba yurdun kaş olsun azad,
Dünya müəmmalı, zamanə sirli.

Məhərrəm müəllim, adın dillərdə
Əzbər oldu Qərbi Azərbaycanda.
Dastan idi istedadın dillərdə,
Yurda sevgin məlum idi hər yanda.

Parlament sədrinin müaviniydin,
Sayılıb-seçildin Ermənistanda.
Düşməni sözünü mərdanə dedin,
Gizli iş görürdü yağılar onda.

Faciəli, müəmmalı bir ölüm,
Düşmənlər gizlicə tələ qurdular.
Sən susdun, deməyə gəlməyir dilim,
Bir mərdi namərdlər qəfil vurdular.

Əməlin yaşayır, adın yaşayır,
Qoy söyləyim, şəhid oldun, qardaşım!
Nəvələrin, mərd övladın yaşayır,
Ölməzlərlə birgə qaldın, qardaşım!

12 oktyabr, 2003-cü il.

ƏQİDƏ VƏ AMAL ŞƏHİDİ

Şıxəli Qurbanov və Məhərrəm Bayramov. İrəvan, 1962-ci il

1981-ci il yanvar ayının altısında qəfil bir acı xəbər sonralar “Ermənistan” adlanmış qədim Oğuz yurdunun bütün azərbaycanlılarını sarsıtdı: “Ermənistan KP MK-nın üzvü, Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət heyətinin sədr müavini, Ermənistan SSR Ali Sovetinin deputatı, “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru Məhərrəm Bağır oğlu Bayramov faciəli surətdə həlak olmuşdur”. 53 yaşını hələ tamamlamamış bu nəcib insan və təvazökar ziyalı Oğuz yurdunun bütün türklərinin pənəhi, gümanı və inamı idi...

Məhərrəm Bağır oğlu Bayramov 1928-ci il may ayının 13-də İrəvan yaxınlığındakı Ulu-xanlı mahalının Aşağı Necili kəndində anadan olmuşdu. Yeddiillik kənd məktəbini bitirdikdən sonra İrəvan pedaqoji məktəbində

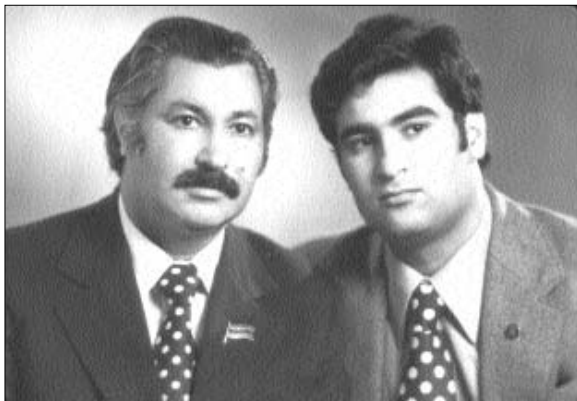
təhsil almış və bir il doğma kəndində müəllim işləmişdi. Əlbəttə, Məhərrəm müəllim kimi düşüncəli bir adam aldığı bu təhsillə kifayətlənə bilməzdi. O, 1947-ci ildə Azərbaycan Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə daxil oldu. 1952-ci ildə buranı bitirdikdən sonra Azərbaycan LKGİ MK-da təlimatçı kimi fəaliyyətə başladı. İki il Bakıda çalışdı və 1954-cü ildə İrəvana qayıdıb, eyni vəzifədə - Ermənistan LKGİ MK-da təlimatçı işlədi. 1955-ci ildə M.Bayramov Ermənistan KP MK-nın təlimatçısı vəzifəsinə irəli çəkildi. Getdikcə o, özünü layiqli bir dövlət işçisi və bacarıqlı təşkilatçı kimi təsdiq edirdi. Buna görə də M.Bayramova daha məsul vəzifələr etibar olundu. O, 1964-66-cı illərdə Vedi (sonralar Ararat) rayon Partiya Komitəsinin katibi, 1966-69-cu illərdə isə “Sovet Ermənistanı” respublika qəzetinin redaktor müavini vəzifələrində fəaliyyət göstərdi.

M.Bayramov dövlət aparatında müxtəlif məsul vəzifələrdə çalışmasına baxmayaraq, yaradıcılıq fəaliyyətindən bir an da olsun ayrılmayıb. O, “Ədəbi Ermənistan” silsilə məcmuələrində bədii, elmi, publisistik yazılarla müntəzəm çıxışlar etmiş, 1964-cü ildə “Fırtınadan sonra” hekayələr toplusunu, 1966-cı ildə “C.Məmmədquluzadə və A.Şirvanzadə” kitabını İrəvanda çap etdirmişdi.

M.Bayramov 1960-cı illərdə Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnsti-

tutunun aspiranturasında qiyabi təhsil almış və 1969-cu ildə görkəmli ədəbiyyatşünas alim, akademik Məmməd Arifin rəhbərliyi altında “A.Şirvanzadə və Azərbaycan” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdı.

1968-ci ildə M.Bayramov SSRİ Yazıçılar İttifaqının üzvü seçilir. 1969-cu ildə isə əhalisinin 95 faizindən çoxunu azərbaycanlılar təşkil edən Amasiya rayonuna Partiya Komitəsinin birinci katibi təyin olunur. Türkiyə ilə həmsərhəd olan bu dağ rayonunda problemlər çox olsa da, yeni katib rayonun bir çox vacib sosial problemlərini həll etməyə nail olur.

**Məhərrəm Bayramov oğlu Azər.
İrəvan, 1980-ci il.**

M.Bayramovun Amasiya rayonunda işlədiyi müddətdə baş verən bir hadisə onun xarakterinin bəzi cəhətlərinə aydınlıq gətirir. Belə ki, 1972-ci ilin yayında Amasiya rayon Xalq Məhkəməsinin sədri Şahmar Əhmədov dünyasını dəyişdi. Məhkəmənin yeni sədri kim olmalıdır? Sədrin erməni millətindən olması məsələsi ortaya çıxdı. Hətta təkidlər də oldu. Yalnız M.Bayramovun qətiyyətli və cəsarətli hərəkəti sayəsində hələ ali məktəbi başa vurmamış, beşinci kurs tələbəsi İmzad Məmmədov Amasiya rayon Xalq Məhkəməsinin sədri təyin olundu. İndi vətəndən didərgin düşmüş Amasiya rayonunun camaatı hələ də bu hadisəni minnətdarlıqla yad edir.

Beş il Amasiya rayonuna rəhbərlik edən M.Bayramov 1974-cü ildən ömrünün sonuna kimi “Sovet Ermənistanı” qəzetinin Baş redaktoru oldu. O, bu illərdə həm də Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədr müavini idi.

M.Bayramov tutduğu vəzifədən asılı olmayaraq həmişə təvazökar, sadə və qayğıkeş insan idi. Bu qaygını çox adam öz üzərində hiss etmişdir.

1979-cu ilin payızı idi. Mövzu götürmək istəyirdim. İrəvana qayıdanda ədəbiyyatşünas T.Əhmədov mənə yazı verdi və onu M.Bayramova çatdırmağı tapşırdı. İrəvana gəldim, katibədən icazə alıb içəri daxil olarkən o, jurnalist C.Sultanolva söhbət edirdi. Məni Cümşüd müəllimə bir neçə xoş sözlə təqdim etdi və qohum olduğumuzu bildirdi. Söylədim ki, Teymur müəllim məqalə verib, onu Bakıdan gətirmişəm. Cəld soruşdu ki, Teymur müəllimlə nə işin var, yoxsa mövzu götürmək istəyirsən? Cavab verdim ki, bəli, fikrim var.

- Yaxşı edirsən, götür, - dedi - işlə, bir də görəcəksən, iş hazırı. Nə çətinli-

yin olsa, kömək etməyə hazırıq. Məqalələrini gətirərsən, qəzetdə dərc edərik.

Çox təəssüflər olsun ki, Məhərrəm müəllim bundan sonra çox yaşamadı...

M.Bayramov Ermənistan SSR Ali Sovetinin üç çağırış deputatı olmuşdu. O, uzun müddət İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda xarici ədəbiyyatdan dərs deyib. “Ermənistanın Əməkdar jurnalisti” fəxri adına layiq görülmüşdü.

...M.Bayramov əsl ziyalı idi. O, “Sovet Ermənistanı” qəzetinin redaktoru işləyərkən, müntəzəm olaraq Bakıda yaşayan, elmin müxtəlif sahələri ilə məşğul olan alimlərin, tədqiqatçıların yazılarını dərc etdirirdi. Ədəbiyyatşünaslar daha fəal idi. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi ilə bağlı yazılar tez-tez qəzetdə öz əksini tapırdı. Bu isə Ermənistanın yuxarı dairələrində işləyən rəhbərləri narahat edirdi. Bunu M.Bayramova dəfələrlə irad tutsalar da, o, heç nədən çəkinməyib bunu cəsarətlə davam etdirirdi. Həmişə qəzetin mədəniyyət şöbəsinin müdiri Rza Əsgərova deyirdi ki, belə yazıları təşkil edib ötürmək lazımdır, cavabdeh mənəm.

Müəyyən yubileylərlə, elmi konfranslarla əlaqədar Bakıdan İrəvana tez-tez ziyahılar, alimlər, şairlər gələrdilər. M.Bayramov onlarla redaksiyada görüşlər keçirər, müsahibələr təşkil etdirər və oradaca onların yazılarını alıb qəzetdə dərc etdirərdi. Tanınmış alimlər M.C.Cəfərov, Ə.Bayramov, M.Quluzadə, H.Araslı, M.Seyidov, Z.Göyüşov, Q.Xəlilov, şair N.Həsənzadə və digər ziyahılar M.Bayramovun Baş redaktorluğu dövründə redaksiyanın qonağı olmuş, yadda qalan görüşlər keçirmişlər. Azərbaycan Akademik Milli Dram Teatrı, Azərbaycan Musiqili Komediya Teatrı, “Lalə” qızlar ansamblının yaradıcı kollektivləri ilə görüşləri də bura əlavə etmək olar.

M.Bayramov elinə, obasına bağlı olan, daim onun taleyini düşünən bir insan idi. Söhbət düşərkən tez-tez deyərdi: “Yunis Rzayev, Qəşəm Aslanov, Həbib Həsənov, Hüseyn Məmmədov, Əli Həsənov İrəvanı tərk edib Azərbaycana getdilər. Onların hamısı burada güclü nüfuz sahibi idi. Bu camaatın arxası zəifləyir. Bəs bunların sözünü kim deyəcək?”

M.Bayramov dəfələrlə Azərbaycana müxtəlif vəzifələrə dəvət olunsa da, o öz eli ilə yaşamağı üstün tutdu, ona gərək oldu, sonadək buna sadıq qaldı.

M.Bayramov, hər şeydən öncə, milli insan idi. O, redaktor işləyərkən tutaq ki, hər hansı müxbir, bir kəndin təsərrüfatından yazı hazırlayanda o, müxbirdən yerin adının incəliyi ilə verilməsini tələb edərdi. Bir dəfə redaksiyanın əməkdaşlarından biri Zəngibasar rayonunun təsərrüfatlarından birindən yazı hazırlayır. Məhərrəm müəllim məqaləyə baxıb həmin əməkdaşa deyir:

- Get, öyrən, həmin yer necə adlanırsa, elə də yaz. Məsələn, Zəngilər kəndində üçüncü briqadanın Əmrahın bulağı adlanan yerdəki sahəsində bol məhsul yetişdirilmişdir.

Məqalə bir neçə gün geciksə də, lazımı səviyyədə olandan sonra işıq üzü görmüşdü...

1978-ci ildə Ermənistan SSR Ali Soveti türk toponimli azərbaycanlı kənd adlarının dəyişdirilməsi üçün bədnam bir qərar çıxardı. Neçə yüzillik tarixi olan kəndlərin adı qərarla erməniləşirdi.

İclasda Ermənistan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin sədr müavini kimi iştirak edən M.Bayramov, təbii olaraq, buna etiraz edir. Öz doğma kəndi Aşağı Necilinin adına gələndə hiddətlənir.

Ermənistanın o zamankı Ali Sovetinin sədrinə üzünü tutub deyir ki, axı bu mənim doğma kəndimdir, sabah mən camaatın üzünə necə baxa bilərəm?

Cavab verirlər ki, Sayat-Nova üç dildə yazıb, çoxusunu da Azərbaycan dilində, buna görə də kəndə Sayat-Novanın adının verilməsi yerinə düşür.

İclasdan çıxan M.Bayramov redaksiyaya gəlir, əməkdaşlara məlumatı verir, qərar dərc olunacaq nömrəni müavininə tapşırıb əsəbi halda redaksiyanı tərk edir...

...Ağadədə qəbiristanlığı... Lap yaxınlıqdan Zəngi çayı axır. Qarşıda isə çox açıq, aydın, əzəmətli, daima başı qarlı Ağrı dağı görünür.

Ağadədə qəbiristanlığı özü isə düzən bir ərazidə yerləşirdi; ətrafda azərbaycanlı kəndləri – Zəngibasar, Sarvanlar, Həbilkənd, Rəncbər, Seyidkənd...

...1981-ci il yanvar ayının 9-da M.Bayramovun cəsədi Zəngibasar rayonundakı Ağdədə qəbiristanlığında torpağa tapşırıldı. Yaxın dostları – mərhum ədəbiyyatşünas və dövlət xadimi Vəli Məmmədov, Teymur Əhmədov da bu qəfil ölüm xəbərini eşidib təcili İrəvana gəlmişdilər. A.Mustafayev, İ.Məmmədov, V.Məmmədov matəm mitinqində çıxış etdilər. İnsan axınının sayı-hesabı yox idi. Bu adamlar Məhərrəm müəllimlə vidalaşmağa gəlmişdilər. Onların üzlərindən bir ifadəni oxumaq olardı: hələ siz bizə çox lazım idiniz. 53 yaş nə idi ki?..

Əsgər ZEYNALOV,
filologiya elmləri doktoru.

YAXŞILAR UNUDULMUR

Məhərrəm Bağır oğlu Bayramovla ilk tanışlığımız 1964-cü ilə təsadüf edir. Keçmiş SSRİ deyilən dövlətin qurulduğu gündən 1948-1950-ci illərə qədər Qərbi Azərbaycanın (indiki Ermənistanın) Vedibasar rayonunda rayon səviyyəli rəhbərlərin əksəriyyəti azərbaycanlılar olmuşdur. 1948-50-ci illərin deportasiyasından sonra ermənilər üstünlüyü ələ keçirmişlər. Belə ki, həmin dövrdən rayon partiya komitəsinin birinci katibi erməni, rayon icraiyyə komitəsinin sədri isə azərbaycanlı olmuşdur.

**Soldan: Abbas Səfərov,
üçüncü - Rza Əsgərov və M. Bayramov
Vedidə. 1967-ci il.**

Sonralar RİK-in sədrliyi də ermənilərin əlinə keçmiş, rayon partiya komitəsində katib (üçüncü katib) azərbaycanlılara verilmiş, sonralar bu vəzifə də erməniləşmiş, rayon partiya komitəsində təlimatçı ilə əvəz olunmuşdur. Məhərrəm Bayramovun Vədi Rayon Partiya Komitəsinə katib gəlməsi 1964-cü ildə olmuşdur. Məhərrəm Bayramovun Rayon Partiya Komitəsinə katib seçilməsi, burada yaşayan azərbaycanlıların böyük sevincinə səbəb olmuşdur. Bu sevincin səbəbi ondan ibarət idi ki, Məhərrəm Bayramov ulu Zəngibasar torpağının yetirməsi idi. Deməliyəm ki, uzun illər Vədi RPK-nin birinci katibi və Rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri işləmiş, milli qeyrəti, təəssübkeşliyi və qorxmazlığı ilə həmişə seçilən Hüseyn Teymur oğlu Məmmədov da Uluxanlı torpağının yetirməsidir. Bax bu baxımdan da, vedililər Məhərrəm Bayramovu böyük sevinclə qarşıladılar. Məhərrəm Bayramov isə bu sevinci, bu ümidi elə ilk gündən doğrultdu. 1964-cü ildə mən Vədi rayon Arazdəyən sovxozunda partiya təşkilatının katibi idim. Məhərrəm Bayramovu da katib seçiləndən tanıyırdım. Arazdəyən azərbaycanlılarının hamısı Məhərrəm Bayramovu görmək arzusunda idi. Bu vaxt Məhərrəm Bayramovun ilk kitabı işıq üzü görmüşdü. Bu münasibətlə mən onu sovxozda əhali ilə görüşə dəvət etdim. O bu görüşü məmuniyyətlə qəbul etdi. Soyuq qış günü olsa da, görüş çox maraqla 7-8 saat davam etdi. Və bu gündən onunla dostluq əlaqələrimiz yarandı, dostluğumuz ailəvi dostluğa çevrildi. Məhərrəm Bayramov sonralar “Sovet Ermənistanı” qəzetində redaktor müavini, Amasiya rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi, “Sovet Ermənistanı” qəzetində redaktor işləyərkən də dostluğumuz davam etdi. Məhərrəm Bayramov yüksək səviyyəli ziyalı, mənsub olduğu xalqın adətlərinə böyük hörmətlə yanaşan, öz millətinin təəssübünü çəkən

bir insan idi. O hər vaxt Azərbaycan Respublikası ilə əlaqədə olar. Sanki Azərbaycan Respublikası ilə nəfəs alardı. Heç yadımdan çıxmaz. Gərək ki, 1969-cu ilin qış ayları idi. İrəvanda xalqımızın böyük oğlu Şıxəli Qurbanovun “Sənsiz” pyesi tamaşaya qoyulurdu. Məhərrəm müəllim bunu mənə qabaqcadan demişdi ki, rayonlardan çoxlu azərbaycanlı cəlb edək. Və belə də oldu. Tamaşa çox yüksək səviyyədə keçdi. Tamaşaya Şıxəli Qurbanovun ailəsi də dəvət olunmuşdu. Həyat yoldaşı Xavər xanım, oğlu və bir qızı.

Soldan: M.Bayramov, həyat yoldaşı Klara xanım, Şamama Həsənova və həyat yoldaşı Xudaverdi. Kislovodsk, 1975-ci il.

Məhərrəm Bayramovun qonağı idilər. Elə orada da mən onları görmüşdüm. Onlar tamaşanın səhərisi günü Məhərrəm Bayramovla ulu oğuz yurdu olan İrəvan torpağını gəzməyə çıxdılar. Və sonra onlar öz evlərinə döndülər. Onlar qayıdandan xeyli sonra Məhərrəm müəllim özünə gələ bilmirdi. Şıxəli Qurbanov kimi millət fədaisinin ağır itkisi və onun ailə vəziyyəti Məhərrəm Bayramovu möhkəm sarsıtmışdı.

Məhərrəm Bayramov öz gözəl əməlləri ilə onu tanıyanların ürəyində elə bir iz salmışdır ki, bu iz heç vaxt heç kimin qəlbindən silinməyəcək.

Son olaraq deyirəm!

Əziz dostum! Sənin və Sənin kimi ulularımızın sahibsiz qalmış ruqları bu gün erməni vəhşiliyi üzündən dədə-baba ocaqlarından pərən-pərən olmuş soydaşlarımızı geriye - öz yurdumuza dönməyə səsləyir. Biz yurdumuza qayıdacağıq. Mütəlak qayıdacağıq. Dönməsək, bu ruqlar bizi bağışlamaz!

**Abbas SƏFƏROV,
AQÇ-nin sədri.**

SƏDAQƏTLİ DOST

Qərbi Azərbaycanın görkəmli şəxsiyyətlərindən olan Məhərrəm Bayramov-la 1957-ci ildə İrəvan şəhərində tanış olmuşdum. Bizi tanış edən isə qardaşım Mayis olmuşdur. Məhərrəm Bayramov Erm. LKGİ MK-da təlimatçı, Mayis isə Basarkeçər rayon Komsomol Komitəsinin birinci katibi işləyirdi. Elə bizim dostluğumuz da o vaxtlardan başlamışdır.

Bu yaxın dostluğun da kökü vardı. Atam Abbas Əhmədov biləndə ki, Məhərrəm Bayramovun həyat yoldaşı Klara xanım keçmiş dostu Hüseyn Məmmədovun qızıdır, bu dostluğun şirin və əbədi olmasını arzulamışdı. Doğrudan da, onların bu dostluğu səmimi və əbədi olmuşdur. Onlar əsl ailəvi dostlar idi. Atamla bərabər hər dəfə Məhərrəm Bayramovgilə gedərdik və səmimi söhbətlər edərdik. Atam söhbətin çoxunu H.Məmmədovla bağlı günlərə həsr edərdi. Klara xanıma isə “qardaş qızı” deyə müraciət edərdi. Onun bu dostluğu nəinki bizimlə, bütün Əhmədovların dostluğuna çevrilmişdi. Məhərrəm Bayramovun yeganə övladını atam öz nəvələrindən seçmirdi.

Məhərrəm Bayramov Amasiya RPK-nın birinci katibi işləyən vaxt Mayisi Respublika Daxili İşlər Nazirliyində məsul vəzifəyə təyin etdirmişdi.

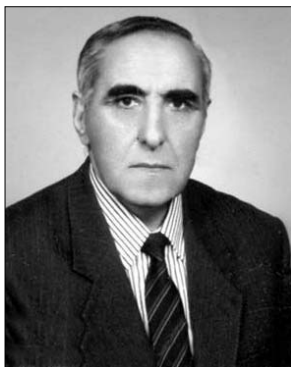
Məhərrəm Bayramov Amasiya rayonundan sonra “Sovet Ermənistanı” qəzetinə redaktor təyin edildi. Bundan sonra da bizim münasibətimiz əvvəlki kimi davam edirdi. O, Erm. SSR Ali Sovetinə deputatlığa 24 N-li Şişqaya seçki dairəsindən namizəd göstərilmişdi. Vaxtaşırı seçicilərlə görüşə gəlirdi. Axırncı dəfə görüşü rayonun Pəmbək kənd sovetliyinin seçiciləri ilə olmuşdur (Həmin dövrdə mən Pəmbək kənd sovetinin sədri işləyirdim).

Hər dəfə Məhərrəm Bayramov görüşə gələndə onu seçicilər çox yüksək səviyyədə qarşılayırdılar. Məlum olduğu kimi, ermənilər azəri türklərinə qarşı genosid siyasətini daim nümayiş etdirmişlər. Onlar azərbaycanlı ziyalılarını aradan götürmək üçün çirkin əməllərindən əl çəkmirdilər. Məhərrəm Bayramov da erməni terrorçularının qurbanı oldu.

Yusif ƏHMƏDOV,
Göyçə mahalının Basarkeçər rayonu.

TARİXDƏ ERMƏNİ TERRORU

(Birinci dünya müharibəsi illərində)

(Əvvəli ötən sayımızda)

Məlumdur ki, ermənilər rusların təhriki ilə azəri türklərinə qarşı da amansız soyqırımı törətmişlər. Müharibə nəticəsində iqtisadiyyatı tamamilə çökmüş olan Sovet Rusiyası Bakı nefti olmadan ayağa dura bilməzdi. Lenin S.Şaumyanı “Qafqaz fəvqəladə komissarı” təyin edərək bölgəyə göndərmişdi. Şaumyan öz fəaliyyətini bolşeviklərin güclü olduğu Bakı şəhərinə keçirdi. Bakıda rus fəhlələri və erməniləri təşkil edən Şaumyan Bakı Sovetində sədrliyi ələ ala bildi.

1918-ci ilin martında Bakıda üç qüvvə: müsəlman əhalisini təsib edən “Müsavat” partiyası, bolşeviklərlə daşnaklar arasında hakimiyyət uğrunda mübarizə gedirdi.

Hakimiyyəti ələ keçirmək üçün bolşeviklər “Müsavat”a zərbə endirməli idi və onlar bunu daşnakların silahlı qüvvələrinin köməyi ilə həyata keçirdilər. Martın 30-da Şaumyanın əmri ilə göyertəsində Lənkərana qayıdan Azərbaycanlı döyüşçülərin olduğu “Evelina” gəmisi Bakı limanında saxlanıldı. Komanda müqavimət göstərməyə çalışdı, lakin tərkisilahlı olundu. Həmin gün şəhərdə müsəlman əhalisinin kütləvi qırğını başlandı. Bu ana kimi riyakarcasına öz bitərəfliyini elan etmiş daşnaklar bolşeviklər tərəfində vuruşmağa başlayaraq, dinc müsəlman əhalisini qətl və qarət etməyə başladılar. Erməni silahlı quldurları evlərə girir, azərbaycanlıları tapdığı yerdəcə güllələyir, qadınları zorlayır, demək olar ki, hər şeyi qarət edirdilər. Müsəlmanları böyük kütlələrlə “Rekord” və “Mailov” teatrlarına qovur, çoxunu yoldaca güllələyirdilər. Daşnak-sütyun partiyası guya əsirlərin toxunulmazlığını qoruyurdu. Əslində isə erməni qrupları bir-birinin ardınca binaya daxil olur, sağlam müsəlmanları seçib binanın arxasına apararaq güllələyirdilər. Mart günlərində Bakıda 10 min, bəzi məlumatlara görə isə 30000 dinc azərbaycanlı qətlə yetirilmişdir. Bu yolda bolşeviklər istediklərinə nail oldular. Şaumyanın sədrliyi ilə Moskva bolşeviklərinin əlində bir alət olan Bakıda 1918-ci il aprelin 25-də Xalq Komissarları Soveti təşkil olundu.

1918-ci ilin martında azərbaycanlıları yalnız Bakıda kütləvi surətdə qırma-mışdılar. Daşnaklar Şamaxı, Quba, İrəvan, Naxçıvan qəzalarında, Qars vilayətində və digər yerlərdə müsəlman əhalisinin soyqırımını təşkil etmişdilər.

Cənubi Qafqazda müsəlman soyqırımının qarşısını almaq məqsədilə Türkiyə öz ordusunu bura yeritdi. 1918-ci il aprelin 21-də öz müstəqilliyini elan etmiş Zaqafqaziya Konfederasiyası türk ordusunun təzyiqinin artdığını görərək Türkiyə ilə sülh danışıqları aparırdı.

Zaqafqaziya respublikasının möhkəm bir qurum olmadığını, onunla bağlanacaq sülh müqaviləsinin real bir hakimiyyətə malik olmayacağını anlayan Osmanlı hökuməti konfederasiya subyektlərinin özlərini müstəqil dövlət elan etmələrini təklif etmişdi. 1918-ci il mayın 26-da Gürcüstan, mayın 28-də isə Azərbaycan və Ermənistan öz müstəqilliklərini elan etdilər. 1918-ci il iyunun 4-də Batum şəhərində Türkiyə ilə Azərbaycan, Gürcüstan və Ermənistan arasında müqavilələr bağlandı. Azərbaycan-Türkiyə müqaviləsinin xüsusi əhəmiyyətə malik olan dördüncü maddəsində deyilirdi ki, dinclik və asayiş möhkəmləndirmək, ölkənin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün əgər ehtiyac olarsa, Osmanlı hökuməti Azərbaycan Respublikasına kömək göstərməyi öz öhdəsinə götürür. Bu maddəyə uyğun olaraq, Osmanlı əsgərləri və Azərbaycan könüllülərindən ibarət “İslam” ordusu təşkil edildi. Bu ordu Nuru paşanın komandanlığı ilə Azərbaycana doğru hərəkət etdi və iyunun əvvəllərində Nuru paşa öz qərargahı ilə Gəncəyə gəldi.

Türk qoşunlarının Bakıya doğru hərəkəti burada ağıla çalışan Moskva bolşeviklərini və onların əlaltısı olan Bakı XKS-ni ciddi təşvişə salmışdı. 1918-ci il iyunun 6-da Bakı Kommunası ordusunun Gəncə üzərinə yürüşü başladı. Bu ordunun sırayı heyətinin 70 faizi, zabitlərin isə demək olar ki, hamısı ermənilərdən ibarət idi. Orduya ümumi komandanlıq müsəlman əhalisinə qarşı mübarizədə ad çıxarmış polkovnik Z.Avetisyan və Qazanyanın, habelə Hamazaspın əlində idi.

Bakı Sovetinin qoşunları yol boyu müsəlman kəndlərinin sakinləri ilə aman-sızcasına rəftar edirdi.

Birləşmiş türk-Azərbaycan qoşunları Göyçay yaxınlığında iyunun 27-dən iyulun 1-nə kimi davam edən döyüşlərdə Bakı Sovetinin qoşunlarını darmadağın etdilər.

Azərbaycana qarşı erməni təcavüzü 1918-ci ilin ortalarından etibarən geniş vüsət almışdır. Elan olunmamış müharibənin başlıca subyektləri Zəngəzur, Qarabağ və İrəvan quberniyası idi.

Şaumyandan xeyir-dua alan qaniçən cəllad Andranik iyun-iyul aylarında Naxçıvan qəzasının bir sıra kəndlərini yandırır-yaxdı. Andranik Naxçıvandan Zəngəzura və Qarabağa yürüş etdi. Müasirlərinin şəhadətinə görə, Andranikin quldur dəstələri müsəlman uşaqlarını tonqallarda yandırır, hamilə qadınların qarnını yarıır, kişilərin başına mıx çalır, qadınların üzünə xəncərlə xaç çəkirdi-

lər. Digər erməni “xalq rəhbərləri” - Hamazasp, general Dro, polkovnik Doluxanov və başqaları da Andranikdən geri qalmırdılar. Gələcək “Kiçik Ermənistan” torpaqlarında olan azərbaycanlı əhalisi fasiləsiz terrora məruz qalırdı, Cavanşir, Şuşa, Cəbrayıl, Şərur, Dərələyəz və Zəngəzur qəzasında ancaq 1918-ci ilin yayı və payızında 105 azərbaycanlı kəndi dağıdılmış, yandırılmış və məhv edilmiş, 3257 kişi, 2276 qadın və 2196 uşaq öldürülmüş, xeyli adam şikəst edilmiş, 50000 nəfər xilas olmaq üçün didərgin düşmüşdü.

Andranik Vedibasarda daha dəhşətli faciələr törətmişdir: Şahablı, Qaraxaç, Qədili kəndlərinin əhalisini toy keçirilən iri evlərə doldurub yandırmış, dinc əhalisini qılıncdan keçirmişdir.

Andranik İrəvan quberniyasının 199 kəndində yaşayan 135 min azərbaycanlını məhv etmiş, kəndləri isə yerlə yeksan etmişdir.

Göründüyü kimi, I Dünya müharibəsi illərində soyqırımına ermənilər yox, türklər məruz qalmışlar. Bütün bunlara baxmayaraq, son vaxtlarda erməniləri 1915-ci ildə guya türklər tərəfindən soyqırımına məruz qalmalarının Fransa senatı tərəfindən tanınması təəccüb doğurmaya bilməz.

Süleyman MƏMMƏDOV
professor

Əziz ƏLƏKBƏRLİ

ABBASQULU BƏY ŞADLİNSKİ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Beləliklə, Vedibasar mahalında və ətraf bölgələrdə hadisələrin sonrakı gedişi üçün mühüm tarixi əhəmiyyətə malik olan bu ümumxalq müşavirəsi yekdilliklə aşağıdakı qərarları qəbul edir:

- Vedibasar nahiyəsini idarə etmək üçün Vedibasar müsəlmanlarının on bir nəfərdən ibarət Milli Komitəsi yaradılsın və Komitənin tərkibinə aşağıdakılar daxil edilsinlər:

1. Abbasqulu bəy Şadlinski
2. Şəmsəddin bəy Mahmudbəyov
3. Əli Eyvazov
4. İlyas Aboyev
5. Hacı Təhmasib Şadlinski

6. Sultan xan Mərəndi

7. Seyfulla Süleymanov

8. Mirzə Nəsrulla Şadlinski

9. İlyas bəy Mahmudbəyov

10. Cahanbəxş bəy

11. Məhərrəm Oruc oğlu

- Vedibasar Komitəsinin silahlı qüvvələri kimi, Abbasqulu bəy Şadlinskinin “Mübariz dəstə”si təsdiq edilsin və bu dəstə gücləndirilərək onun bütün kəndlərdə bölmələri (bölmələri) yaradılsın.

- Komitənin sədrliyi və “Mübariz dəstə”nin sərkərdəliyi Abbasqulu bəy Şadlinskiyə həvalə edilsin.

- Böyük Vedidəki ikisinfli rus-tatar məktəbi binasının bir hissəsi Vedibasar Komitəsinin və “Mübariz dəstə”nin qərargahını yerləşdirmək üçün ayrılınsın.

- Komitənin tərkibində aşağıdakı bölmələrdən ibarət inzibati heyət yaradılsın:

1. Fərəməz bəy Mahmudbəyov, İlyas Aboyev və Məhərrəm Oruc oğlundan ibarət Məhkəmə heyəti.

2. Seyfulla Süleymanov, Ağa Şadlinski və Zeynalabdin Şıxəli oğlundan ibarət Xarici işlər bölməsi.

- Bakı və Naxçıvan ilə müntəzəm əlaqə saxlamaq Vedibasar mahalı üçün həyati zərurət hesab edilsin və bu vacib işin həyata keçirilməsi Şəmsəddin bəy Mahmudbəyova, Ağa Şadlinskiyə və Seyfulla Süleymanova tapşırılsın.

- Mirzə Nəsrulla Şadlinski Milli Komitənin Noraşəndə yerləşən həbsxanasına rəis təyin edilsin.

- Vedibasar mahalının ağsaqqal və nüfuzlu nümayəndələrindən ibarət Ağsaqqallar Məclisi (Şurası) yaradılsın və onun vaxtaşırı çağırılan yığıncaqlarında Komitənin fəaliyyəti barədə hesabat dinlənilsin.

Beləliklə, 1917-ci ilin dekabrında Böyük Vedi kəndində keçirilən bu tarixi müşavirədə yaradılan müvafiq inzibati-idarəetmə strukturu üç ilə yaxın bir müddətdə yaşamış, uğurlu fəaliyyət göstərmiş və 1917-1921-ci illərdə bütün Cənubi Qafqaza meydan oxuyan erməni daşnak hökuməti ilə təkbəşinə müharibə aparmışdır. Lakin təəssüf ki, Abbasqulu bəyin Vedibasar mahalında yaratdığı bu struktur tarixçi alimlərin diqqətini lazımcına cəlb etməmiş, tədqiqatdan kənarda qalmışdır. Halbuki, əslində Vedibasar mahalında yaradılan həmin inzibati-idarəetmə strukturu Milli Hökumət modelinə tamamilə uyğun idi.

Böyük Vedi müşavirəsinin sənədlərindən və Vedibasar Komitəsinin sonrakı fəaliyyətindən də göründüyü kimi, bu struktur Vedibasar mahalını və ətraf bölgələri idarə etmək və onları xarici təcavüzdən müdafiə etmək məqsədilə yaradılmışdı. Onun on bir nəfərdən ibarət Kabineti, ordusu, polisi, məhkəməsi, həbsxanası, hətta xarici işlər bölməsi vardı. Və bu “Kabinet” Ağsaqqallar Məclisinə vaxtaşırı hesabat verirdi.

Həm də belə bir məqamı yaddan çıxarmaq olmaz ki, 1917-ci ilin dekabrında yaradılan Vedibasar Komitəsi Naxçıvan-İrəvan bölgəsində yaradılan ilk milli türk-müsəlman “hökuməti” idi. Bu bölgədəki digər iki hökumət - Cənub-Qərbi Qafqaz (Qars) Respublikası isə ondan xeyli sonra - birincisi 1918-ci il sentyabrın 27-də Qarsda yaradılan Müsəlman Milli Komitəsinin bazasında 1918-ci il dekabrın 1-də, ikincisi isə 1918-ci il noyabrın sonlarında və hər ikisi bölgəyə daxil olmuş türk qoşunları çəkilib getmək ərafəsində ikən yaradılmışdı.

VEDİBASAR KOMİTƏSİ FƏALİYYƏTDƏ

Müşavirədən dərhal sonra Vedibasar Komitəsi dərhal fəaliyyətə başlayır. Ağsaqqallar Məclisinin tərkibinə Vedibasarın bütün kəndlərindən üzvlər, qonşu Gərnibasar, Zəngibasar və Şərur mahallarından isə nümayəndələr daxil edirlər.

Komitənin qarşısında duran ən mühüm vəzifə mahalın və ətraf kəndlərin türk-müsəlman əhalisini erməni-daşnak hərbi qüvvələrinin vəhşi hücumlarından qorumaq, bu hücumların qarşısını ala biləcək bir silahlı qüvvə yaratmalı olduğundan, əsas diqqət bu məsələyə yönəldilir. Vedibasarın hər kəndində silahlı bölmələr təşkil edilir və onlara həmin kəndlərin adətən ən etibarlı, bacarıqlı və igid adamları arasından seçilən başçılar rəhbər təyin olunurlar. Böyük üzvləri isə danışqsız, qeyd-şərtsiz böyük başçılarına tabe olmalı idilər. Ancaq bu silahlı bölmələr üçün ayrıca hərbi düşərgə yox idi. Hər böyük öz kəndində öz hesabına yaşayır, dinc vaxtlarda hər kəs öz təsərrüfatında işləyirdi. Bununla belə, hər ehtimala qarşı, hamı həmişə hazır və istənilən vaxt, hər hansı fəvqəladə vəziyyətdə harada olmalı olduqlarını dəqiq bildirdilər.

(Davamı gələn sayımızda)

Mir Abbas TƏVƏKKÜLLÜ

Vedibasar mahalı, Haxıs kəndi. Hazırda Bərdə rayonunda yaşayır

VEDİ ÇAYI

*Vedi çayı, niyə belə qurudun?
Şəffafıydın, göz yaşı tək duruydun
Gözəliydin bu mahalın, bu yurdun
Axır sən də dözəmmədin bu dərdə?!..*

*Tərtər çayı bir az sənə oxşayır,
Qəmli nəğməsini ellərə yayır,
Suyuna möhtacdır onun çöl-bayır,
Həqiqəti bilir lap körpələr də.*

*Xeyli vaxtdır səndən uzaq düşmüşəm,
Nalə çəkib, taleyimdən küsmüşəm,
Xəyalımdan çıxmayırsan sübhü-şəm,
Şahiddir sözümə ulumuz Bərdə...*

*Bunu yaxşı deyib ulu dədələr,
Quruyan çaylağa su bir də gələr,
Hər yan selab olar, könüllər gülər,
Heç möhtac olmasın mərdi namərdə.*

*Qərbi Azərbaycan – Ana Vətənim,
Hər qarış torpağı mənimdir, mənim.
Haqqım var gələcək nəslə güvənim
Qələbə olacaq Türk olan yerdə.*

PROFESSOR QƏZƏNFƏR KAZIMOV: NÜVƏDİ YANĞISI VƏ YA TOPONİMLƏRİN YENİ ÖMRÜ

Əhmədli ƏLİYEV

(Əvvəli ötən sayımızda)

Baxıram, əsərin üzərində “1967-ci il” yazılıb. Saralmış vərəqlərdən hiss edirsən ki, o vaxtdan bu əsərə əl dəyməyib. Hər şeyi - girişini də, nəticəsi də, ədəbiyyatı da qaydasında. Demək, Əhmədli müəllim mənə namizədlik müdafiə etdiyim günlərdə müdafiə edə bilmiş, o yaddaşı, o dünyagörüşü, özünə, elminə o böyük tələbkarlıqla gördüklərindən daha böyük işlər görə bilmiş.

Redaktə üçün mənə verilmiş bu əsəri (“Azərbaycan dilinin Meğri şivələri”) oxuyub müəllifinin müdafiə etmədiyini öyrəndikdə, son dərəcə təəccüb və təəssüf etdim. Makina yazısı ilə 400 səhifəyə yaxın olan bu əsər-

də Meğri rayonuna daxil olan Aldərə, Ernəzir, Lehvaz, Maralzəmi, Nüvədi, Tuğut və s. kənd şivələri böyük zəhmət və məhəbbətlə öyrənilmiş, son dərəcə zəngin materialın təhlili əsasında qiymətli bir tədqiqat əsəri ortaya çıxarılmışdır. Dissertasiya indi mənim müdür olduğum Azərbaycan dialektologiyası şöbəsində hazırlanmış olduğundan, institutun veteran dilçiləri bildirdilər ki, dissertasiyanı makina Əhmədli müəllim özü yazıb, şərti işarələr çox olduğundan, makinaçılara etibar etməyib. Odur ki, bütün dissertasiya boyu bir hərf səhvə belə rast gəlmək olmur. Düzəlişlər də yoxdur. Əsərin tək-cə yazılışı nə qədər zəhmət və diqqət tələb edib, göz önündədir. Əhmədli müəllim müdafiə etməsə də, bir alim, bir publisist kimi öz sözünü deyib. Mövzu ilə bağlı kifayət qədər məqalə çap etdirib. Bir publisist kimi də tanınaraq, xüsusilə 80-ci illərdən “qardaş” ermənilərin yaramaz əməllərinin ifşası ilə məşğul olub. Onun publisist yazılarından keçən əsrin ikinci yarısında haqqında danışılan ərazilərdə millətlərarası münasibətlərə dair daha real məlumatlar almaq olur.

Əhmədli İsmayıl oğlunun “Nüvədi axıracan vuruşdu...” (1998) məqaləsindən aydın olur ki, 18 fevral 1929-cu ildən bu günə qədər, indi bu üç-dörd il də üstünə gəlsək, 73 ildir, Nüvədi kəndi, onun əhalisi öz üreyində əzablı, son dərəcə ağır və dəhşətli yük gəzdirir. Nüvədililər rəsmi olaraq Ermənistanla əlaqələri da, heç vaxt doğma Azərbaycanı, min illərlə bir parçası olduqları Azərbaycan torpaqlarını unutmamış, əlaqələrini kəsməmiş, Azərbaycanla bağlı izləri itirməmişlər. 70 ilə qədər bir müddətdə erməni “əraziləri”nə qatılırsalar da, məktəblərində “Azərbaycan Şura Cümhuriyyəti Cəbrayıl qəzası Zəngilan rayonu-

nun Nüvədi kənd ibtidai məktəbi” yazılmış möhür və ştampla işləmişlər. Rayon ərazisindəki Şahabbas karvansarasını, Sultan Səlim məbədini, İmam Rza əley-hissəlam qardaşı Seid Əhməd ağa və onun bacısının məqbərə və məzarları olan Buğakar pirini Nüvədidən çıxan günəcən qorumuşlar. Çünki bunlar - bu dəlil-abidələr ermənilərin bu yerlərə çox sonralar gəlmə olduğunu göstərən mühüm sübutlardır, ermənilərin bu ərazilərdə heç bir abidəsinin olmaması da onların sözünü kəsən tarixi faktlardandır. Amma ermənilər daim Nüvədi eşqilə yamış, Nüvədini erməniləşdirməkdən ötrü yuxu yatmamışlar. Oğrun-oğrun, bəzən açıq-aşkar türk abidələrinin məhvini çalışmışlar. Təntənəli 45-ci il bayramında izdihamın önündə aparılan Ermənistan xəritəsində “böyük şəhər” ifadəsinin qarşısına Yerevan, “böyük rayon” ifadəsinin qarşısına Leninakan, “böyük kənd” ifadəsinin qarşısına özününküləşdirmək üçün Nüvədi yazmışlar. Bunun mənasını hələ gəncliyindən anlamaqda olan Əhmədli müəllim Nüvədini bir tərəfdən də ermənilər üçün “təbii qala, səngər” hesab etmişdir. Lakin bu qalaya nüvədililərin deyil, qeyrətsiz, vətən xaini, yaramaz adamların ucbatından erməni soxula bildi. Erməniləri şövqə gətirən Azərbaycan hökumətinin başında oturanların məsuliyyətsizliyindən doğan fürsət və Nüvədinin məhsuldar torpaqları, əkin-biçini, mal-qarası, misilsiz təbiəti, təbii sərvətləri idi. Əhmədli müəllimin yazdıqlarından aydın olur ki, 19 min hektar sahəsi olan Nüvədi kəndi bir ildə erməni dövlətinə (haramları olacaq) 1000 ton nar, 600 ton üzüm, 100 ton əncir, 16 ton yun, 90 ton ət, hər gün 2 ton süd verirmiş. Son vaxtlar əhalini məhsul təhvilə zamanı incidir, həm də bu mübariz camaatdan ehtiyat edirmişlər, nüvədililərdən təhvil götürdükləri südü “zəhərlidir” deyərək özlərinə içirməmiş təhvil almırmışlar.

(Davamı gələn sayımızda)

ŞİDDİNİN İLK PROFESSORU

Həyatda elə adamlar olur ki, onlar öz ömürlərini xalqa, millətin yolunda əridir. Bundan peşmançılıq çəkmir, əksinə, bunu özlərinin vətəndaşlıq borcu sayır, bununla fəxr edirlər. Rus yazıçısı N.Ostrovskinin sözləri ilə desək, “insan həyata bir dəfə gəlir. Onu elə yaşamalısan ki, sonralar boş-boşuna keçirdiyin ötən günlər üçün peşman olmayasan”.

Belə adamlardan biri də Əli Musa oğlu Məhərrəmov idi. O, 1945-ci ildə Vedibasarın Şiddi kəndində anadan olmuşdu. Əli Musa oğlu 1962-ci ildə Bakı Dövlət Universitetinin mexanika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuş, 1967-ci ildə təhsilini əla qiymətlərlə başa vuraraq Azərbaycan Elmlər Akademiyasında mexanika-riyaziyyat institutunun aspiranturasına daxil olmuşdur. 1971-ci ildə Əli Musa oğlu elmi işini başa vurmuş müvəffəqiyyətlə dissertasiya müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri namizədi adını almışdır.

O, 1973-1980-ci illərdə Y.Məmmədliyəv adına Naxçıvan Dövlət İnstitutunda baş müəllim, dosent, fizika-riyaziyyat fakültəsinin dekanı, cəbr və həndəsə kafedrasının müdiri vəzifələrində çalışmışdır. Bu müddət ərzində özünün sadəliyi, tələbkeşliyi, xüsusilə gənclərə böyük diqqət və qayğısı ilə başqalarından seçilmişdir.

Əli müəllim 1980-ci ildən başlayaraq, qalan ömrünü Ç.İldırım adına Azərbaycan Politeknik İnstitutu ilə bağlamışdır. Həmin ildən o, Ali Riyaziyyat kafedrasının dosenti vəzifəsində çalışmışdır.

Əli Musa oğlu 1984-cü ildə M.Lomonosov adına Moskva Dövlət Universitetində ən yüksək səviyyədə dissertasiya müdafiə edərək fizika-riyaziyyat elmləri doktoru alimlik dərəcəsi almışdır. 1987-ci ildən ömrünün axırına qədər Politeknik İnstitutunda Tətbiqi riyaziyyat kafedrasına rəhbərlik etmişdir. Professor Əli Musa oğlu tətbiqi riyaziyyatın ən aktual problemləri sahəsində daimi axtarışda olan alim idi. Onun 30-dan çox elmi, elmi-pedaqoji əsərləri riyaziyyat elminin daha da zənginləşməsinə xidmət etmiş, bu elmdə yeni-yeni sahələrin meydana gəlməsinə və inkişafına təkan vermişdir.

Professor Əli Musa oğlu Respublikamızın tanınmış elm xadimlərindən biri idi. O, bir neçə namizədlik dissertasiya işlərinə rəhbərlik etmiş, bir çox dissertasiya işlərinə apponentlik edərək gənclərin bilik və dünyagörüşlərinin artmasında əlindən gələnlə köməkliyi göstərmişdir. Əli müəllim bütün bunlarla yanaşı, həm də gözəl ailə başçısı idi. Onun ailəsində beş övlad böyüyüb boya-başa çatmışdır. Böyük oğlu Musa, atasının yolunu davam etdirərək onun ruhunu şad etmişdir.

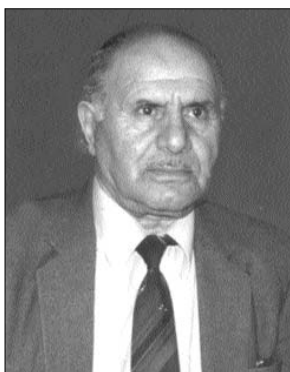
Çox təəssüflər olsun ki, Əli Musa oğlu övladlarının bu xoş günlərini görə bilmədi. O, 1988-ci il aprelin 15-də iməcilikdən qayıdarkən müəmmalı avtomobil qəzası

nəticəsində həlak oldu.

Professor Əli Musa oğlu bir vətəndaş, gözəl və səmimi insan, tanınmış alim kimi həmişə ön sıralarda olmuş, öz qısa həyatı ilə müasirlərinə, gənc nəsə örnək olaraq Vedibasarin, doğma Şidli kəndinin başını həmişə uca etmişdir.

Mənsim MƏMMƏDOV,
Azərbaycan Beynəlxalq
Universitetinin dosenti

SABİR XƏLİL OĞLU SƏFƏROV

İrəvan mahalının tanınmış ziyalılarından və ağsaqqallarından olan Sabir Xəlil oğlu Səfərov 5 oktyabr 2003-cü ildə dünyasını dəyişmişdir. O, 1924-cü ildə Zəngibasar rayonunun Haçaparaq (sonra Zəhmət) kəndində anadan olmuşdur.

İbtidai təhsilini kənddə N.Nərimanov adına orta məktəbdə aldıqdan sonra 1938-ci ildə İrəvan Pedaqoji Texnikumuna daxil olmuşdur. 1942-ci ildə oranı bitirərək orduya çağırılmışdır. O, cəbhəyə yollanmazdan əvvəl Bakı birinci piyada hərbi məktəbində altı aylıq kurs keçmiş, leytenant rütbəsi alaraq 1943-cü ildə vzvod komandiri kimi ön xəttə yollanmışdır. Sonradan rota komandiri kimi Şimali

Qafqaz döyüşlərində, Ukraynanın və Belorusiyanın azad olunmasında rəşadət göstərmiş, döyüşlərdə üç dəfə ağır yaralanmış, “İkinci dərəcəli Vətən müharibəsi ordeni”, “Qafqazın müdafiəsi” və “Qırmızı Ulduz” medalları ilə təltif olunmuşdur.

Müharibədən qayıtdıqdan sonra 4 il Rostov-Donda xüsusi nəzarətlə mühafizə olunan Semlyanski su hövzəsinin rəis müavini işləmiş, 1950-ci ildə doğma yurda qayıdaraq qonşu Qaraqışlaq kənd məktəbində bir il tarixdən dərs demişdir. 1951-ci ildə Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun tarix fakültəsinə daxil olmuş, 1955-ci ildə institutu bitirərək yenidən Qaraqışlaq kənd orta məktəbində müəllimlik fəaliyyətini davam etdirmişdir.

1967-1988-ci illərdə İrəvan Dövlət Pedaqoji İnstitutunda çalışan S.Səfərov 1974-cü ildə Azərbaycan EA-nın Fəlsəfə İnstitutunda dissertasiya müdafiə edərək fəlsəfə elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almış, 1982-ci ildə isə dosent elmi dərəcəsinə layiq görülmüşdür. İndiyəcən onun fəlsəfə və sosiologiyaya dair 50-dən yuxarı elmi işi işıq üzü görmüşdür.

Ömrünün sonuna qədər Sabir Səfərov Azərbaycan Texniki və Müstəqil Azərbaycan Universitetlərində fəlsəfədən dərs demişdir.

Gözəl insan, görkəmli ziyalı və el ağsaqqalı olan Sabir Səfərovun əziz xatirəsi qəlbimizdə həmişəlik yaşayacaqdır.

Allah rəhmət eləsin!

Onlar Azərbaycan uğrunda həlak olmuşdur!

AĞLAMA, ANA!

*Əzizim olmayaydı,
Saralıb solmayaydı,
Bir ayrılıq, bir ölüm,
Heç biri olmayaydı.*

Yusif Əliyev 1975-ci il aprel ayının 19-da Vedibasar rayonunun Şiddi kəndində anadan olmuşdu. Ailənin sonbeşiyi idi. 6 qardaş idilər. Bacıları yox idi. Dağlıq Qarabağ hadisələri onların da ailəsinin ünvanına didərginlik möhürü vurdu. Onlar Tərtər rayonunun Bəyim Sarov kəndində məskunlaşdılar. Əmisi oğlu Zahidin 20 Yanvarda şəhid olması onda düşməyə qarşı nifrəti daha da gücləndirdi. Yusif 1993-cü ildə Nərimanov Rayon Hərbi

Komissarlığına gəlib orduya göndərilməsi barədə ərizə verir. 2 böyük qardaşı döyüşdə olduğuna görə onun ərizəsi qəbul olunmur. Ancaq Yusif öz istəyinə çatır. 1993-cü ilin payızında cəbhəyə göndərilir. O, ilk döyüşə Füzuli bölgəsində atılır. Yusif Gəncədən Füzuliyə gedəndə yolüstü evlərinə baş çəkir. Ata-anası ilə görüşür. Anası Pəri bacının ağlamasına baxmayaraq, “Ana, qayıdacağam, ağlama!” deyib hərbi maşına minir. Füzulidə onları “N” saylı hərbi hissəyə gətirirlər. Böyük Bəhmənli, Bala Bəhmənli uğrunda döyüşlərdə özünü cəsur bir əsgər kimi göstərir. Horadizin alınmasında iştirak edir. Qolundan yaralanır. 1994-cü ilin əvvəlində Yusifgili Tərtər-Ağdərə bölgəsinə göndərilirlər. Burada onlar Marquşavanı ələ keçirirlər. Ancaq düşmən gülləsi onun vətən hissi ilə alışıb yanan ürəyini susdurdu. O, anasına söz verdiyi kimi qayıtdı, ancaq Şəhidlər Xiyabanında əbədi yatmaq üçün. Allah rəhmət eləsin!

İsmayıl HÜSEYNOĞLU

KƏŞFİYYATÇI

Nəriman kəşfiyyatçı idi. Müharibədə kəşfiyyatçının oynadığı rol hamıya bəllidir. Onu hər an ölüm təhlükəsi daban-dabana izləyir. Dəfələrlə ölümlə üz-üzə gəlmişdi. Allah onu qoruyurdu. O, 1967-ci ildə Vedibasarı Şiddi kəndində anadan olmuşdu. Cəbhəyə 1991-ci ildə, özü də könüllü getmişdi. Nəriman demək olar ki, Qarabağın bütün bölgələrində olmuşdu. Onun sorağı Türşsudan, Nəbilərdən gəlirdi. Nəriman ayağından yaralandı. Müalicə

olunub döyüşə qayıtdı.

1994-cü ildə onların taboru Füzuliyə göndərildi. Burada vəziyyət ağır idi. Hər bir qaya, hər bir daş uğrunda döyüş gedirdi.

Nərimanın son döyüşü Seyidəhmədlidə oldu. Düşmənin güclü texnikası var idi. Buna baxmayaraq, Azərbaycan ordusunun cəngavər əsgərləri düşməyə ağır zərbələr vururdular. Ermənilər kənddən qovulub çıxarıldılar. Əsgərlərimizin sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Bu qələbənin qazanılmasında Nərimanın da payı var idi. Nəriman xəyalən Bakıda – ailəsinin yanında idi. Birdən uçuq binaların birinin pəncərəsindən atılan güllə onu yerə sərdi. Güllə onun sol gicgahından dəymişdi. O, yerindəcə keçinmişdi.

1994-cü il aprelin 15-də, yəni doğum günündə Nəriman Allahverdiyev həlak oldu. Şiddi camaatı daha bir igid övladını Şəhidlər Xiyabanında torpağa tapşırırdı. Allah rəhmət eləsin!

İsmayıl HÜSEYNOĞLU

FOLKLORUMUZDAN

QAFAN FOLKLORU

Qafan Zəngəzur mahalının bir bölgəsidir. 1930-cu ildə yaradılıb. Ərazisi 1345 kv. km-dir. Bölgədə lap əski çağlardan türk tayfaları (qacarlar, afşarlar, xotanlar, baharlılar və b.) yaşamışlar. Bu tayfaların adları yer-yurd adlarında (Qacaran, Afşarlı, Yuxarı Xotanan, Aşağı Xotanan, Baharlı və s.) özünü qoruyub saxlamaqdadır.

1988-ci ilə qədər Qafan bölgəsinin bir neçə kəndində (Gıgı, Kirs, Kürüd, Mahmudlu, Aşağı Pürülü, Acıbac, Yuxarı Pürülü, Zeyvə, Müsəlləm, Qaradığa, Xələc, Oxtar, Çaykənd, Atqız, Qafan, Şəhərcik, Yuxarı Gödəkli, Aşağı Gödəkli və s.) azərbaycanlılar yaşayırdılar.

Tacir SƏMİMİ

Azərbaycan MEA-nın Folklor İnstitutunun elmi işçisi

MİFOLOJİ MƏTNLƏR

RUH

Ruh boz sərçə kimi bir quş şəklinə girir. Onu tutmaq, evdən qovmaq olmaz. Desələr ki, ruh, öz yerinə get, ruh o saat yox olar gedər. Amma o, həmişə evin, ocağın yanında səslənər, hərlənər.

ASTANA ƏYƏSİ

Axşamın dar vaxtında astana əyəsi adama toxunar. Yerə qaynar su atan olsa, əyə onu vurur, ona zərər yetirər. Çünki gərək yerə qaynar su tökəndə həmişə “bismillah” deyilə. Belə olsa, astana əyəsi eləsinə ziyan yetirməz.

PALID ƏYƏSİ

Pir palıdların sahibi var. Bu da palıd əyəsidir. Palıdı kəsmək olmaz. Pir palıdı kəsən olsa, eləsinə palıd əyəsi toxunar, betər toxunar. Ona görə də palıdın altına gedəndə ehtiyatlı tərپənmək lazımdır. Çünki həmişə palıd əyəsi ağacın yaxınlığında hərлənsə də, gözə görünməz.

GECƏ CİNİ

Gecə cininin xasiyyətidir ki, hər dona girsindir. Hər kəsi öz adıyla çağırırsındı. Gecə düşən kimi gecə cini aralarda hərлənir. Adam axtarır ki, ona toxunsun, zərər yetirsin. Gərək ona tuş olan adam onun çağırışına səs verməsin. Bu daha yaxşıdır.

HAL ANASI

Hal anası boylu, zahı qadınlara toxunur. Bəzən pişik şəklində gözə görünür. Çox vaxt hal anası qonşu qadın donuna girir. Boylu qadını adı ilə çağırır nə vaxt uşağa yatacağını qabaqcadan öyrənir ki, vaxtında zahı arvadın başının üstünü alsın, çəkib gəlinin ciyərini çıxarsındı. Hal anası zahının ciyərini çıxaran kimi onun dili tutulur.

MİFOLOJİ RƏVAYƏTLƏR

Bir dəfə Qara Yaqub Palıdboyunu deyilən yerdə görür yığnaq var. Gündüz olduğuna görə, kişinin eyninə heç nə gəlmir. Amma baxır arvadının təzə paltarını bir gəlinin əynindədir. Qara Yaqub əlini yağa batırır həmin gəlinin paltarına vurur. Necə olursa, kişi “bismillah” deyir. O saat yığnaq yoxa çıxır. Kişi baxır nə, qazanın içindəki xörək xəzəl oldu. Kişi o saat işi başa düşür. Düz gəlir evə. Axtarır arvadının həmin təzə paltarını tapır. Baxır nə, barmaqlarının ləkəsi paltarda bilinir. Sən demə, kişi günün-günorta vaxtı Palıdboyunda cin yığnağına rast gəlibmiş.

* * *

Evdə oturmuşduq. İlin axır çərşənbəsidir. Birdən bir quş gəlib evə girdi. Evdə anamdı, mənidi, arvadımdı. Di gəl, nə qədər elədik, quşu evdən çıxara bilmədik. Birdən arvadım nə düşündüsə, quşa belə dedi:

- Nərgiz, uruhsan cənnətdə...

Quş o saat yox oldu. Sən demə, bu quş ölən baldızım Nərgizin ruhu imiş.

Ona əyan olub ki, əri həmin günü evə təzə arvad gətirib. Onun ruhu da bizə pənah gətiribmiş.

* * *

Anam deyirdi ki, atam bacanın yanında oturub çarix tikirmiş. Baxdım, bir qara pişik gəldi. Zahı yatmışdım. O saat dilim çəkildi. Atan tez xəbər elədi, dilimi qonşu qıyıqla çıxardı. Qonşu tez içəri bir erkək at gətirdi. Atın qabağına arpa qoydular. At arpanı yeyən kimi, özümə gəldim. Deyirlər, hal anası erkək atdan çəkinir.

GƏLİNLƏRƏ VERİLƏN XEYİR-DUALAR

*Qızılgülsən, tərəsən,
Saçın qoşa hörəsən.
Tanrıdan arzum budu:
Nəvə toyu görəsən.*

*Əldə həna olasan,
Boyu mina olasan.
Gəlin getdiyin evdə,
Qalıb nənə olasan.*

*Dağlarda qala görüm,
Bürc görüm, qala görüm.
Gələn ilin yazında,
Qoynunda bala görüm.*

*Bu evlər bizim olsun,
Dörd yanı üzüm olsun.
Bura gələn gəlinin,
Ömürü uzun olsun.*

*Ayranın üzlü olsun,
Duz səpin, duzlu olsun.
Gəlin qoşa qarısın,
Oğullu-qızlı olsun.*

*Üzün ağ olsun, ay gəlin,
Yengən sağ olsun, ay gəlin.
Sənə süd verən ana,
Sərvinaz olsun, ay gəlin.*

RƏVAYƏTLƏR

SARI DƏYİRMAN SÖZÜNÜ UNUT

Bir kasıb kişi dəyirmanı üyütməyə iki çuval darı gətirir. Dəyirmançı sarıbənzir, yekəpər, insafsız bir adam olduğundan, dəyirman daşının sağnağını geniş qoyub çuvalın birini təhnəyə boşaldandan sonra dəyirmanı işə salır. İşin nə yerdə olduğunu kasıb başa düşdüyündən, üzünü dəyirmanı tutub belə deyir:

*Başına döndüyüm, sarı dəyirman,
Üstünə tökmüsən darı dəyirman.
İki pay sənindi, bircə pay mənim!
Gəlsənə biz olaq yarı, dəyirman.*

Dəyirmançı o saat dəyirmanın sağnağını tərpedir, ard unu aşağı tökülür. Dəyirmançı darı sahibinə deyir:

- Kişi xasiyyətimdi, mən səliqəmi dəyişdirməzdim. Amma sən bu sözünə görə sənə güzəştə gedirəm. Mənim adımı tutma, başqa ad tut. Bir sözlə, sarı dəyirman sözünü unut.

DAŞI QOYDUQ NIŞANA

Bir varlı-hallı kişi varmış. Kişinin övladı yoxmuş. Di gəl ki, çox səxavətli, hörmətliymiş. Bir gün arvadı ölür, az keçmir, kişinin özü xəstələnib yatağa düşür. Bütün ağsaqqalları yanına çağırır belə vəsiyyət edir:

- Bütün var-yoxumu yoxsullara, kimsəsizlərə paylayın. Yerində nə qalsa, mənə ehсан verərsiniz. Bir iri, hündür daş yondurun. Arvadımla mənim başdaşım olsun. Üstünə bu bayatını yazdırın:

*Əziziyəm o şana,
O şöhrətə, o şana.
Öləndə sonsuz öldük,
Daşı qoyduq nişana.*

ƏLİ YALIN OLMASAYDIM

Gıgılı Ələkbər bir nəfər həmkəndlisi ilə kənddən xeyli uzaqda, İmamqulunun yalında bir silahlı erməniyə rast gəlir. Erməni o saat Ələkbərin yoldaşını vurub öldürür. Ələkbər əliyalın olduğundan, qaçıb aradan çıxır. Yolda bir tufəng tapıb geri qaydır. Baxır yoldaşını vuran erməni çox uzaqlaşmış. Özünü itirməyib tufəngi üzünə qaldırır. Güllə açılan kimi erməni yıxılır. Papağı bir yana, tufəngi bir yana düşür. Ələkbər əllərini göyə açıb deyir:

- Çox şükür, kafirdən intiqamımı aldım. Tanrı, keç suçumdan, düşmənin qabağın-dan qaçmazdım, əliyalın olmasaydım!

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

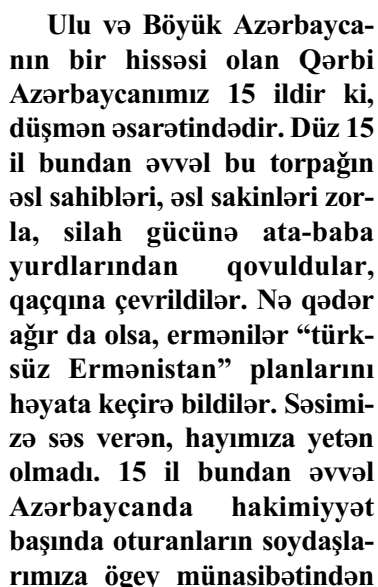
Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 sayılı filiali
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filiali
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

**Burda bir el var idi,
Siz deyin, hanı, dağlar?!**

Müstəqil qəzet

Qiyməti 1000 manat

İgid və məğrur oxucu! Başını dik tut! İrəli inamla bax! Böyük Azərbaycanımızın əzəli, coğrafi və mənəvi sərhədlərinin tam bərpası səndən, sənin vətənpərvərliyindən, yenilməzliyindən asılıdır.

Yanar ocaqların alovu sönüb,
Yurdumuz qisasa çağırır səni.
Əyricəm, Kolanlım tapdağa dönüb,
Yurdumuz qisasa çağırır səni.

Abbasqulu bəy sənin şərəfin, şanın,
Ər oğlu ərlərdir bütün dörd yanın,
Canına vahimə salın düşmanın,
Yurdumuz qisasa çağırır səni.

İgidlik yaraşır o nər boyuna,
Çağır, Dədəm Qorqud gəlsin toyuna,
Tanrı qüvvət versin polad qoluna,
Yurdumuz qisasa çağırır səni.

Qalayın tonqalları,
Götürün silahları,
Hoydu, düşmən üstünə,
Kəndimin oğulları!

Sərtib İSLAMOĞLU

İsrafil MƏMMƏDOV:

QƏRİB BAYATI

Deşilməz şişdir, qanverən yara, çağlayan çaylarımızın, aylayan dağlarımızın qərib bayatısıdır vətəndaşın əlindən vətənin alınması, insan qürurunun bu boyda qarsalanması. Üfüqlərə həyan olsa da uca-uca heykəllər, sellənib yellənsə də ara vermək bilməyən qucaq-qucaq şanlı nitqlər – tapılmaz bu dərdin çarəsi, çəkilməsə Koroğlu nərəsi:

**Tüfəng çıxdı, mərdlik getdi,
Çənlibeli verdik getdi.
Hoydu, ay adamlar, hoydu,
Qoymayın tüfəng böyüsün,
Namərdin əlinə keçsin.**

**Böyüsə iştah böyüyər,
Böyüsə tamah böyüyər.
Torpaq da əldən gedər,
Papaq da əldən gedər.**

Torpaq davası, ərazi iddiası müdhiş və məkirli mərzədir. Daşkəsən və evtikənlər yox, başkəsən və evyılan davakar erməni dairələrində lap Koroğludan da əvvəl səngimək bilmədən tüğyan etməkdə olan mərzə! Tariximizin qalın qatları bir yana, 1917-ci ili xatırlayın. Tiflisdə kəndli deputatlarının qurultayı çağırılmışdı. Hamı təbii ki, əkin-səpindən danışdı. Növbə ermənilərə çatanda əkin-səpin yaddan çıxdı, Cənubi Qafqazın ermənilərin istəyi ilə yeni inzibati ərazi bölgüsü məsələsi ortaya atıldı. Gəncə quberniyasını iki yerə bölmək təklifi irəli sürüldü. Fransada erməni fondu yaratmış Petros Terzyan da indi uydurma erməni soyqırımı faktını dünyaya etiraf etdirmək, Türkiyədən altı-yeddi vilayəti alıb ermənilərə vermək üçün lazım olan bütün xərcləri öz öhdəsinə götürür.

Murad Tapalyan adlı başqa bir erməni Amerikada prezidentlə hər görüşündə erməni xalqı adından onu “erməni soyqırımı” faktını etiraf etməyə səsleyir. ABŞ erməniləri hər il aprelin 24-ü ərəfəsində bu tələb və təkliflə prezidentə ən azı iki min beş yüz məktub və teleqram göndərirlər. “Daşnaksütyun” partiyasının Qərb Komitəsi qondarma Dağlıq Qarabağ Respublikasının varlığını son yüz ildə öz partiyaalarının qazandığı ən parlaq qələbə adlandırır. Kaliforniyanın sabiq qubernatoru C.Takmaçyan deyir ki, “Sevr” müqaviləsinə görə Ermənistanın ərazisi 161 min kv.km olmalı idi. Qarabağdan başlanan qələbə yolu indi bizi bu məqsədə nail olmağa çağırır. Emma Xanzaryan yazır: “Qədim Ermənistanın ərazisi 300 min kv.km olub”. Ermənistanın prezidenti Robert Koçaryan da deyir ki, Dağlıq Qarabağ Respublikası de-fakto (faktiki olaraq) müstəqil erməni dövlətidir, dünya onu de-yure (hüquqi baxımdan) tanımalı, Arsax ermənilərinin təhlükəsizliyi təmin olunmalı və onun ərazisi anqlav (təcrid olunmuş) halda qalmamalıdır.

Gəlin elə buradaca xalqın mənəvi yeniləşməsində müstəsna rolu olan tarix yaddaşı-mızla bağlı bəzi məqamları yenidən dilə gətirək: 1828-ci il martın 21-də Novruz bayra-mı günündə İrəvan nə Naxçıvan xanlıqları ərazisində “Erməni vilayəti” yaratmaq haq-qında fərman verildi. Adı “Erməni” vilayəti olsa da, məmləkətdə 82.749 azərbaycanlı, cəmi 25.151 erməni yaşayırdı. İrəvan şəhərində 7331 azərbaycanlı, 2369 erməni, Vedi-basarda 3449 azərbaycanlı, 15 erməni, Dərəkənddə 3217 azərbaycanlı, 5 erməni, Göy-çədə 5607 azərbaycanlı, 90 erməni olub. XIX əsrin lap əvvəllərində orada gedən qanlı müharibələrdə 359 müsəlman kəndi yerlə yeksan edildi. 1918-ci ildə təkcə İrəvan qəza-sında 198 kənd, 1919-cu ilin son iki ayında daha 121 müsəlman kəndi dağıdıldı, yandı-rıldı, türksüz qaldı. 1920-1991-ci illərdə 560 kəndimizin adını da erməniləşdirdilər. 1948-1953-cü illərdə 205 kənddən 150 min azəri türkünü qovub ata-baba ocağından di-dərgin saldılar. 1988-1989-cu illərdə silahsız və günahsız 460 azərbaycanlını Ermənist-an adlı öz ata-baba yurdunda vəhşicəsinə qətlə yetirdilər. Basarkeçərdə 45, Quqarkda 24, Masisdə 23, Spitakda 76 nəfər azərbaycanlı qanına qəltan edildi. Hələ dil açmamış Aynur Həsənovanı beşiklə, 60 yaşlı Bəsti Mustafayevanı eviylə birlikdə yandırdılar. Şə-rif Xələfovun başını kəsdilər. Dünya susdu! Davakar ermənilər şirnikdi! Müstəqil döv-lət, ölkə olan Azərbaycanımızın öz ərazisində 900 yaşayış məntəqəsi, 4366 sosial ob-yekt, 690 məktəb, 982 kitabxana viran qoyuldu, Zəngilandan Xankəndinədək respub-lika ərazisi işğal olundu, 30 min mərd igid qətlə yetirildi, 50 min insan əbədi şikəst qal-dı. Dünya susdu yenə!

Belə bir şəraitdə bizim “Hər iş düzəlib, bircə cənnətə açılan qapı qalıb”, “Göylərin yeddi qatına çatmaqda yığ” deməyə, şit təkəbbürdən doğan hədəfə nikbinlik eşqinə düş-myə haqqımız varmı?! Hakimiyyətə gəlmək, hakimiyyətdə qalmaq eşqiylə “qapı-pən-cərə qırmağa”, millət adından bar-bar bağırmağa, xalqın faciəsini unutmağa haqqı-mız varmı bizim?! Milli ləngərimizi pozan, milli qürurumuzu qarsalayan, ata-baba torpaqlarımızı əlimizdən alan, bizi didərgin salan, soyqırımına məruz qoyan kimdir?! İmkanlarımızdan niyə vaxtında istifadə etmədik?! İtirdiklərimizi necə qaytarmalıyıq?! Ərazimizin, milli bütövlüyümüzün bir daha parçalanmaması üçün nələr etməliyik?! Bu suallara kişi kimi cavab vermək üçün biz qürbətdə qalıb qərrib düşmüş yoxluqda ki bütöv Azərbaycan varlığını xəyalda deyil, gerçək həyatda, əməli fəaliyyətdə təsdiq etmə-liyik. Amma necə?

Bu suala daha sərrast cavab vermək üçün çox vaxt almadan, mövzudan ayrı və uzaq düşmədən, Məhmət Arif bəyin “93 Moskof hərbi və başımıza gələnələr” kitabın-dan bircə məqamı xatırlatmaq kifayət edər: 1877-1878-ci illərin Rusiya-Osmanlı mü-haribəsində Əhməd Muxtar paşa düşməni atəşə tutmaq üçün topların nişan göstərici-lərini tənzimləyərkən Sivas valisi məşhur şair Hacı İzzət paşa “klassik və dəbdəbəli sözlərlə zəfərimizi təbrik” etdikdən sonra şerini oxumaq istəyəndə Muxtar paşa deyir: “İndi tarix açmağın və şerin sırası deyil, işlə məşğul olalım” deyərək sərt şəkildə arxa-sını çevirib, topun başına getdi...”

FACİƏ QURBANI

15 il bundan öncə noyabr ayında Vedi rayonunun Xalisa kəndində baş verən müdhiş hadisələri xatırlamaq (heç vaxt yaddan çıxmır) çox çətindir.

1988-ci ilin sentyabr ayında Vedibasarda müharibə vəziyyəti yaranmışdı. Qorxu içərisində yaşayırdıq. Rayonun müxtəlif yerlərində azərbaycanlılara qarşı cinayət xarakterli işlər törədilirdi. Bəzi ailələr məcburi Azərbaycana köçüb gəlmişdi, köç isə davam edirdi. Lakin heç kəs doğma yurdunu tərk etmək istəmirdi.

1988-ci il noyabrın 23-də 150 kv.metr sahəsi olan mülkümüzü, geniş meyvə bağımızı erməniyə verdik.

Köçümüz yola düşdü. Biz isə kənddəki yaxın qohumlarımızla yığışdıq. Amma bilmirdik ki, tale bizim üçün başqa “hədiyyə” hazırlayır.

Evin əşyalarını sürücüsü rus olan tanışın maşınına yüklədik, maşın yola düşdü. Özümüz isə iki gündən sonra minik maşını ilə getməli idik. Tam arxayın idik ki, şəhər tezdən Hüseyn müəllim Bakıda olacaq. Amma Bakıdan heç bir xəbər yox idi. Çox narahat idik. Axşamüstü qonaq qaldığımız evə zəng gəldi. Dəstəyi götürdüm, qulaqlarıma inana bilmədim. “Öz evimizdən” zəng gəldi: “Hüseyn müəllim buradadır”. Səs kəsildi. Dəhşətə bax. Öz əllərinlə tikdiyin evdə səni dustaq kimi saxlayırlar.

Həmin axşam xəbər tutduq ki, köçümüzü dağıdıb, Hüseyn müəllimi də vəhşicəsinə döyüblər. Ermənilə dəyişdiyimiz evdə dustaq kimi saxlayırlar.

Axşam idi. Qonşulardan biri qaça-qaça gəlib xəbər verdi ki, Hüseyn müəllim gəlir.

O, səndirləyə-səndirləyə həyəətə daxil oldu. Taqəti yox idi. Huşunu itirdi. Ağır yaralı idi. Qulaqlarının içi laxtalanmış qan, üst-başı cırılmışdı. Sinəsini tutmuşdu. Bir neçə gün həkimsiz, dərmansız qaldı. Ağrılardan şəhərə qədər yata bilmirdi. Xeyirxah insanlar xalq təbabəti ilə onu müalicə edirdilər.

Özünə gəldikdən sonra aram-aram danışmağa başladı: - Artaşatı keçəndən sonra əli avtomatlı saqqallılar maşını saxladılar. Sənədlərimi maşından çıxardılar. Türk olduğumu bilən kimi döyməyə başladılar. Dəmir ilə, təpiklə vururdular. Milis nəfəri əlindəki dəyənəklə döş qəfəsimə vurdu, huşumu itirdim. Başım təpik ilişdirdilər. Qulaqlarımdan qan fışqırdı. Tez-tez huşumu itirdim. Özümə gələndə yenidən zərbələrə məruz qalırdım. Hündür bir ocaq yanırdı. Başımdan və ayağımdan tutub məni ocağa atmaq istəyəndə tanış bir erməni onlara yalvardı ki, öldürməyin (həmin erməninin ailəsi hələ Bakıda idi). Məni Artaşat xəstəxanasına gətirdilər. Həkimlər azərbaycanlı olduğumu bilib yaxına burax-

madılar. Tanış erməni yenidən məni maşına mindirib “öz evimə” gətirdi. On-
dan sonra ailəmə xəbər verdilər.

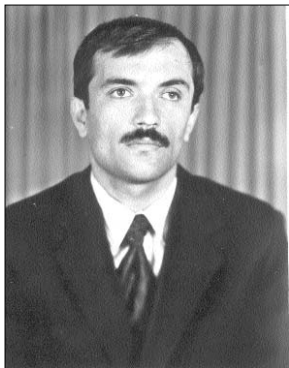
Bir neçə gün keçdi. 1988-ci il noyabrın 30-da erməni quldurları kəndə daxil
oldular. Onların vəhşilikləri həddi aşmışdı. Adamları yük maşınına doldurdu-
lar. Çox çətinliklə də olsa, Naxçıvana gəldik, oradan bizi Bakıya yola saldılar.
Bakıya çatan kimi “Təcili yardım” Hüseyn müəllimi birbaşa xəstəxanaya apar-
dı. Yaralar öz işini görmüşdü. Bir neçə il müalicə aldı. 63 sayılı məktəbdə müəl-
lim kimi fəaliyyət göstərdi. 1992-ci ildə Moskvada uzun sürən xəstəlikdən son-
ra vəfat etdi.

Onun yeganə arzusu bir daha doğma torpağa getmək, yaylaqları gəzmək,
bulaqlarının buz suyundan içmək və nər kimi dayanan dağlara baxmaq idi.
Amma...

Sima HÜSEYNOVA,
həyat yoldaşı.

Vedibasar mahalı, Xalisa kəndi.

KEÇMİŞİN NAĞILA DÖNMÜŞ ACILI-ŞİRİNLİ XATİRƏLƏRİ

1988-ci ilin yazı idi. Ömrümün on dördüncü baharını
yaşıyırdım. Uşaqlıqdan gəncliyə gedən bu yolda hə-
yatın bir çox acılarını görsəm də, ağlıma belə gəlmirdi
ki, acıların acısı hələ qabaqdadır. Ağlıma belə gəlmirdi
ki, hansısa nağıllarda oxuduğum bəzi nağıl qəhrəman-
larının bəxtindəki torpaq ağrısı, yurd itkisi, Vətən həs-
rəti mənim də taleyimə yazılıb! Sən demə, dünyanın
içində yaranmış qara donlu həsrət dünyasında, Qərbi
Azərbaycanda yaşayan 250000-dən çox azərbaycanlı
kimi, mənim də öz payım var imiş. Sən demə, mənim də
ömür yolum elə dünyanın özü kimi acılı-şirinli bir yuxu,

bir nağıl imiş!

Biri var idi, biri yox idi...

Uzun illər boyu qəm notu üstə köklənmiş həsrət çayı kimi tanınan Araz çay-
ının ətəyində, qədim oğuz türklərinin yurd-yuva saldıği Vedibasar mahalının
Xalisa adında cənnətdən gözəl olan, elə cənnət kimi bir kəndi var idi. Bu kən-
din camaatı uzun illər boyu bir-birlərinə qız verib qız almış, toyları, yasları bir
olmuş, necə deyərlər, qaynayıb-qarışmışdılar bir-birlərinə. Əsasən əkinçiliklə
və maldarlıqla məşğul olan kənd əhli daşı daş üstə qoyub yurdda yuva quran-
da “yersiz gəldi, yerli qaç” məsəlini qəti ağıllarına gətirmirdilər. Gün-gündən

gözləşən və böyüyən, 2000-dən çox əhalisi olan Xalisa kəndində üçmərtəbəli məktəb binası, mədəniyyət evi, məişət evi, tibb məntəqəsi, hamam, məscid, poçt, rabitə evi, dörd mağazin, istirahət parkı və beş yüzdən artıq yaşayış evi tikilmişdi. Həmçinin, istirahət parkının ərazisində İkinci Dünya müharibəsi zamanı Xalisa kəndindən həlak olmuş qəhrəmanların unudulmaz xatirəsinə abidə də ucaldılmışdı. Əsasən azərbaycanlılardan ibarət olan kənddə qırxa yaxın kürd, bir o qədər də vaxtilə Livandan, Türkiyədən, Suriyadan və başqa xarici dövlətlərdən gətirilmiş erməni ailəsi yaşayırdı. Özümdən böyüklərdən eşitdiyimə görə kəndimiz vaxtilə tamam azərbaycanlılardan ibarət imiş.

1 və 2 mərtəbəli yaşayış evləri olan kəndin mərkəzi yollarına elektrik xətləri də çəkilmişdi. Axşamlar hər tərəf əlvan rəngli nur selinə bülənd olurdu. Kəndin bu gözəl mənzərəsinə baxmaqdan nə göz doyurdu, nə də könül.

Özümüzdən böyüklərə, ağsaqqala, ağbirçəyə, qıza, gəlinə, müəllimlərimizə böyük hörmət, valideynlərimizə, doğmalarımıza, xalqa, torpağa bitib-tükənməyən məhəbbət və s. tərbiyəmizin əsasını təşkil edirdi.

Elə bu ruhda da böyüyərdik. Amalımız da bir olardı. Müəllimlər öz biliklərini şagirdlərdən əsirgəməzdilər. Elə məhz bunun nəticəsi idi ki, Xalisa kəndində hər il neçə-neçə müəllim, həkim, alim, yazıçı, şair və başqa-başqa elm-sənət sahibləri yetişirdi. Artıq kənd camaatının hamısı orta məktəbi, gənclərin isə təxminən yarısı universitetləri, texnikumları və başqa-başqa peşə məktəblərini bitirmişdilər. Beləcə xoşbəxt və firavan həyat axarında davam edirdi. Qəflətən zalım fələk zamanın çarxını tərsinə fırlamağa başladı. Dədə-babalarımızın qulluqçuları olmuş, süfrələrimizin qırıntıları ilə böyümüş şəərəfsiz ermənilər təkrarən Qərbi Azərbaycanda yaşayan azərbaycanlıları öz ata-baba yurdlarından didərgin salıb “türksüz Ermənistan” yaratmaq uğrunda mübarizəyə başladılar.

1988-ci ilin yazı idi. Xalisa kəndində həyat yenə öz axarında davam edirdi. Mən məktəbdən nənəmgilə gəlmişdim. Həmin ərəfədə nənəmgilin qonşusu vəfat etmişdi. Əsəd babam qanı qaralmış halda evə gəlib bir kəlmə danışmadan siqareti siqaretə calayırdı. Bacıxanım nənəm babamdan onun bu halının səbəbini soruşanda babam dili titrəyə-titrəyə bildirdi ki, ermənilər yenə qudurublar. Azərbaycanın cənnət guşəsi olan Qarabağa sahib çıxmaq istəyirlər! Belə getsə, yenə günahsız xalq yurd-yuvasından pərən-pərən düşəcək. Yasda hamı bu barədə danışdı.

Bu sözləri babamdan eşidəndə elə bil həmin an bir anlıq içimdən yanar bir göynərti qopdu! Varımdan yox oldum! Narahatçılıqdan dizlərim əsməyə başladı. Özümü bir təhər ələ alıb babamın sözlərinə axıracan qulaq asdım. O müddətəcn ayrılığın nə olduğunu bilməsəm də, elə bil bu həyatı neçə dəfə yaşamışdım. Bir anlıq gəzib-dolandığım və ömrümün uşaqlıq illərini keçirtdiyim kəndimizin bütün ərazisi gözlərim önündən keçdi! Babamın dediklərini təkrar eşitmə-

mək və o deyilənlərə inanmamaq üçün həyəcan, təlaş içində evimizə yollandım. Evdə də həmin söhbətin şahidi oldum! Artıq qudurmuş köpəyə dönmüş ermənilər ara-sıra qonşu kəndlərə hücum edir, günahsız kənd camaatını incidirdilər. Kəndimizin kişiləri də hər axşam yollarda, döngələrdə neçə-neçə yanar tonqal qalayıb səhərəcən kəndi erməni qaniçənlərinin basqınlarından müdafiə edirdilər. Artıq bıçaq sümüyə dirənmişdi! Əlacsız qalan günahsız xalq gah Araz sahilindəki hərbi hissəyə axışıb hərbiçilərdən imdad istəyir, gah da şikayət məktublarını o vaxtkı MK-ya göndərirdilər.

Lakin o zamankı rəhbərlik tərəfindən günahsız xalqın şikayətlərinə baxan yox idi. Erməni başbilənlərinin tapşırığı ilə başqa kəndlər kimi, bizim kənddəki azərbaycanlıların da əlindən quş tüfənglərinə kimi alınmışdı. Çarəsiz xalq qız-gəlinlərinin, ana-bacıların isməti erməni tapdağına dönməsin deyə çarəsiz halda doğma kəndi, dişilə-dırnağıyla tutduqları eş-eşiyi tərk edib yavaş-yavaş Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə pənah gətirməyə başladılar.

1988-ci ilin qarlı-boranlı dekabr ayı... Ermənilər kənd əhlisini Şirazlı kəndindəki orta məktəb binasına yığıb yandırmaq niyyətində idilər. Bunu ermənilərin öz dilindən eşidən, kəndimizin sevilən müəllimlərindən olan Fəxrəddin Əliyev gecikmədən özünü Naxçıvana çatdırır. Baş verəcək hadisədən Naxçıvan rəhbərliyi xəbərdar olur. Naxçıvan rəhbərliyinin təcili tapşırığı ilə hərbiçilər Xalisə kənd camaatının imdadına çatıb onları bu bəladan qurtarırlar. Xalisə camaatı Xalisəsiz qalır! Zavallı xalq Azərbaycanın müxtəlif bölgələrinə pənah gətirib duz səpilmiş yara kimi, daim göynərtili olan “qaçqın”, “didərgin” adı daşıyır! Şair demişkən: - Bu da belə bir ömürdü, yaşadıq!

Artıq o vaxtdan bizi 15 il ayırır. Bu illər ərzində həsrətin yanar tonqalında qovrulan xalisəliklərin nələr çəkdiyini yerdə xalisəliklər, göydə isə Allah bilir. Kənddə qiblə sandığımız ağsaqqalların bir çoxu həsrətə tab aşmayıb dünyalarını dəyişdilər. 15 ildir ki, təkcə Xalisə kəndi, Vedibasər mahalı deyil, Ermənistan kimi tanınan bütün Qərbi Azərbaycan azərbaycanlılarıdır.

Hər payız isti ölkələrə köç edən durnalar yazda təkrarən geri dönsələr də, artıq 15 ildir ki, Vətən həsrətli, qəlbi göynərtili, gözü yaşlı Xalisəliklər qaçqın durnalar bu sevincdən, bu səadətdən məhrumdurlar! Məhz buna görə də, unutkanlığın kökünə daş atmaq üçün bizim kimi qərrib olmuş o, yurd yerlərini kimi kitab, qəzet, jurnal səhifələrində, kimi də gündəlik söhbətlərində yaşadırlar! Xalisəsiz qalan bir Xalisə balası kimi acılı-şirinli keçmiş xatirələri dilə gətirməklə, mən də istədim ki, xalisəliklər və Xalisə üzü görməyənlər, lakin qəlbi, ruhu, canı, qanı xalisəlik olan yeni doğulmuşlar heç olmasa bu yazını oxuduqları müddətdə özlərini bir an da olsa Xalisədə hesab etsinlər!

Zaur VEDİLİ,
“Vedibasər”ın Naxçıvan MR üzrə bölgə müxbiri

AZƏRBAYCAN QAÇQINLAR CƏMİYYƏTİNİN ARXIVİNDƏN

BASARKEÇƏR (VARDENİS) RAYONU: ŞƏFƏQ KƏND SAKİNİ

CAVADOV İSA ÜSU oğlu:

- 1988-ci il noyabr ayının 24-də saat 13 radələrində rayon bazarının içindəki mağazanın satıcısı David və onun dostları bizim evə basqın etdilər. Onlar hər otağa bir vedrə benzin çiləyib od vurdular. Yanğını söndürmək istəyirdik. Bizə mane oldular. Ev yanib kül olana qədər gözlədilər. Sonra isə üzümüzə baxıb həyasızlıqla hırıldadılar.

Evimizdə əllə toxunmuş 3 xalça, 25 dəst yorğan-döşək, mebel, qızımın 3 min manatlıq cehizi, paltarlarımız, 4500 manat pul, sənədlərimiz, ümumiyyətlə, hər şey yanib kül oldu. İndi hər şeydən məhrum olunmuş tərzdə yaşayırıq.

GÜNEY KƏND SAKİNİ

ƏLİYEV İSMAYIL HÜSEYN oğlu:

- Vəziyyət olduqca mürəkkəb idi. Hər an ermənilərin hücumu gözlənilirdi. Mən əmlakımızın bir hissəsini maşına yükləmişdim ki, Azərbaycana gətirim. Yola düşməyə hazırlaşırıdım ki (gecə saat 4-də), ermənilər kəndi aramsız atəşə tutdular. Hərə bir tərəfə qaçmağa başladı. Ermənilərə də sanki bu lazım imiş. Onlar atəşi kəsib, kəndi soyub-taladılar. Bizsə uzun əzab-əziyyətdən sonra Azərbaycana gəldik.

BASARKEÇƏR (VARDENİS)

QƏSƏBƏSİNİN SAKİNİ

YOLÇUYEVA MİNAYƏ:

- Noyabrın 23-də rayonun bütün erməniləri ayağa qalxıb silah götürdülər. Mən qəsəbədə yaşadığımdan, həyatım daha çox təhlükədə idi. Həmin gün saat 5-6 radələrində evimizə 2 əsgər və 1 milis işçisi gəldi. Dedilər ki, biz sizin təhlükəsizliyinizi təmin edə bilməyəcəyik, başınıza bir çarə qılın. Müdafiəsiz olduğumuzu görüb milliyyətçə rus olan rəfiqəm Mariya Mixaylovna Makoykovanın evinə gedib orada gizlənməyi qərara aldım. Onlar bizi yaxşı qəbul etdilər. Ermənilər izimizə düşüb həmin evə gələndə rus Gena Doraşenko bizi balkonda gizlətdi. Sən demə, harada olduğumuzu bilən erməni qonşumuz raykomun 2-ci

katibinin yanına gedib bizim dərhal öldürülməyimizi tələb edibmiş. Ermənilər məni və uşaqlarımı yandırmaq istəyirdilər. Üç gün müxtəlif evlərdə gizləndikdən sonra 12 əsgərin müşayiəti ilə Qazağın sərhəddinə gəldik. Təqribən 30 min manat dəyərində olan ev əşyalarımız orada qaldı.

ZƏRKƏND SAKİNİ

İSAYEV İBAD SÜLEYMAN oğlu:

- 1988-ci il noyabrın 22-də “QAZ-31” markalı nömrəsiz maşında Yerevandan gələn və özünü nazir müavini kimi təqdim edən bir erməninin başçılığı ilə kəndə silahlı basqın oldu. Quldurlar evlərə girib camaatın qiymətli əşyalarını, pullarını əllərindən alır, yaşına fərq qoymadan hamını döyür, incidirdilər. Vəziyyətin çox çətin olduğunu görüb ailə üzvlərimlə piyada Kəlbəcərə qaçmağa məcbur oldum Kəlbəcərdə tanımadığım bir nəfərin evində qaldıq. Yalnız ailəmin təhlükəsizliyi barədə fikirləşdiyimdən, kənddən heç nə gətirə bilmədim. 2 inək, 20 qoyun, 120 toyuq, 5-6 ton kartof, 12 dəst yorğan-döşək, servant, qar-derob, maqnitofon və s. erməni quldurları tərəfindən talan edildi.

İRƏVAN ŞƏHƏR SAKİNİ

VƏLİYEV TEYMUR ƏMİRXAN oğlu:

- 1988-ci il noyabrın 25-də erməni ekstremistlərinin gündən-günə artan təzyiqi bizi də isti ocağımızı tərk etmək məcburiyyəti qarşısında qoydu. 1-2 dəst geyim paltarlarından başqa evdən heç nə götürməyə qoymadılar. Mebel dəsti, divan, soyuducu, televizor, paltaryuyan maşın, xrustal qablar, 5 ədəd yatacaq dəsti - hər şeyimiz orada qaldı.

İRƏVAN ŞƏHƏR SAKİNİ

MƏŞƏDİYEV RƏMİZ ABBAS oğlu:

- 1988-ci il oktyabrın 5-dən Azərbaycan teatr truppası ilə qastrol səfərində çıxmışdım. Noyabrın 27-də həyat yoldaşım və 3 uşağımla geri qayıdanda bir qrup qonşumuz (milliyyətə hamısı erməni) bizi qarşılayıb “köçmək üçün sənə 1 gün vaxt veririk” - dedilər. Həmin müddət qurtarmamış ekstremistlər evimizi soxulub bizi çölə atdılar. Əşyalarımız, zinət şeylərimiz, bir sözlə, nə vardisa, hamısını mənimsədilər.

İRƏVAN ŞƏHƏR SAKİNİ

RƏHİMOV ALLAHYAR VƏLİ oğlu:

- 1988-ci il noyabrın 29-da axşam bir qrup cani evimə hücum etdi. Onlar qapımızı sındırıb içəri girməyə can atırdılar. Qonşumuz onlara mane oldu, 2 saat keçməmiş yenə gəldilər. Bu vaxt biz qonşunun evində gizlənmişdik. Quldurlar silahlı idilər. Yenə də qonşum köməyimə çatdı. O, quldurları aldatdı ki, guya biz bir az qabaq çıxıb getmişik. Biz səhər saat 6-da ancaq yüngül şeyləri götürüb evdən çıxdıq. Şəhər komandantına müraciətimiz də nəticəsiz qaldı.

ABOVYAN RAYONU:

**KRAPUTAN KƏND SAKİNİ
ƏLİYEV TAMELLA SAYAD qızı:**

- Erməni ekstremistləri bizi kənddən qovanda heç nə götürə bilmədik. İki yaşlı övladım yolda xəstələndi və Bakı şəhərinə çatandan sonra öldü. Oğlumun ölümündə erməni quldurları təqsirkardırlar. Onlar ailəmizin illər uzununu əldə etdiklərini bir neçə saatda mənim-sədilər.

**ZƏNGİBASAR
(MASİS) RAYONU:
ZƏHMƏT KƏND SAKİNİ
İBRAHİMOV ZİYAD SƏFƏR oğlu:**

- Mən Əhmədli qəsəbəsində Tusi 22/102 mənzilin sahibi Qriqoryan Sergeydə mənzilimizi dəyişmək qərarına gəlmişdim. Ermənistanda sənətləri hazırlayıb Bakıya gəldik. O, burada narazılıq etdi. Biz Ermənistana getməli olduq ki, sənədləri geri götürək. Bir neçə gün keçmiş Qriqoryan Sergey bütün ev əşyalarını gətirib gəldi. O, bir neçə nəfər erməni ilə, o cümlədən, kənd sovetinin sədri ilə məni və ailəmi döyməyə başladı. Hamımızı evdən çıxarıb bayıra atdılar, öldürməklə hədələdilər. Mən 9500 manat pulu, 49-59 ADU nömrəli minik maşınımı və evimi qoyub, ailəmi xilas etmək üçün Azərbaycana gəldim. Müxtəlif yerlərə şikayət etsəm də, nəticəsiz qaldı. İndi qardamışım ailəsi ilə birlikdə Bakıda yaşayıram.

**DOSTLUQ KƏND SAKİNİ
TAĞİYEV KAMAL HÜSEYN oğlu:**

- Kənddə qalmış kiçik bacımı və qardaşımı gətirmək üçün geri qayıdırdım. Həmkəndlim Eyvaz Dursun oğlu ilə yolda gözləyirdik. Birdən bir “Kamaz” və bir “QAZ-24” markalı maşınları saxladılar, tökülən ermənilər bizi döydülər, qamışlığa atdılar. Sonra bizi tapıb yenə əziyyət verdilər, qulağımın yarısını kəs-dilər. Yaralı halda özümü Zəngi çayına atdım. Çayı keçəndən sonra huşumu itirdim. Ayılanda özümü Sarvanlar kəndində gördüm. Polkovnik İsgəndəryan və RİK-in sədri Gevorkyanın rəhbərliyi ilə ermənilər Sarvanlar kəndinə basqın etdilər. Biz sərhədə doğru qaçdıq. Türkiyə ilə sərhədə çatmamış sovet əsgərləri bizi öz hissələrinə apardılar. Eyvazın vəziyyəti daha ağır olduğu üçün onu ha-rasa yolladılar. Mənim üçün isə həkim çağırdılar. Erməni həkimləri “biz türkü müalicə etmirik” deyib, əsgərlərə məhəl qoymadan çıxıb gətdilər. Birtəhər əs-gərlərin köməyi ilə azad olub Bakıya gəldik.

**RƏNCBƏR KƏND SAKİNİ
NAĞİYEV CƏLİL XƏLİL oğlu:**

- 1988-ci il dekabrın 1-də ermənilər evimizə soxulub nə varsa talan etdilər.

Mən özüm və həyat yoldaşım pensiyaçıyıq, 97 yaşım var. Gözünü qan örtmüş azğınlar heç nəyə əhəmiyyət vermədən bizi ahıl yaşımızda təhqir etdilər. Onillərlə qazandığımız əmlak əlimizdən alındı. İndi ən adi ev əşyalarına, yatacağa möhtac qalmışıq.

ZƏHMƏT KƏND SAKİNİ
RZAYEV CAVANŞİR YUSİF oğlu:

- 1988-ci il noyabrın 27-də erməni millətçiləri kəndimizə basqın etdilər. Kənd sakinləri zorla isti ocaqlarından qovuldular. Biz bir təhər sərhəddi keçə bildik. Ev əşyalarımız, mal-mülkümüzün hamısı isə orada qaldı.

SİSYAN RAYONU
URUD KƏND SAKİNİ
XƏLİLOVA FANTİNA MƏMMƏD qızı:

- 1988-ci il dekabr ayının 2-də daşnaklar kəndə hücum etdilər. Əyin-başdan başqa evdən bir çürük çöp də götürməyən bu adamların pulunu, qızılını əllərindən aldılar. O dəhşətli hadisələrdən sonra anam Gözəl Nəcəf qızı on ay yataqda qaldı, şəfa tapmadı.

URUD KƏND SAKİNİ
QULİYEVA AYNİŞAN FƏTULLA qızı:

- Silahlı ermənilər bizi döyə-döyə kənddən çıxartdılar. Əlimizdə nə vardı aldılar. Mənim də qızıl üzüklərimi, beş min manat pulumu aldılar. Ev-əşiyimiz də eləcə dolu qaldı ermənilərə.

VAĞUDİ KƏND SAKİNİ
BEHBUDOV YUSİF:

- Hərbçilərin köməyi ilə Naxçıvanın Şahbuz rayonuna gəldik. Özüm müharibə iştirakçısı və əliləm, yoldaşım pensiyaçıdır, 24 yaşlı qızım da əlildir. 3 xalçam, 12 dəst yorğan-döşəyim, 3 inəyim, 12 qoyunum - bütün ev əşyalarım orada qalıb.

AREVİS KƏND SAKİNİ
ƏBDÜLƏZİMOVA FATMA ADİGÖZƏL qızı:

- Ölümle hədələnəndən sonra biz şəxsi maşınlarımızla qaçmalı olduq. Dağ yolunda ermənilər maşına xəsarət yetirdilər, piyada qaldıq. 2 gün qarlı-boranlı dağlarda gizləndik. Sonra dağdan aşaraq Naxçıvana gəldik.

QIZILCIQ KƏND SAKİNİ
ƏLİYEV ŞƏMŞİR MAQSUD oğlu:

- Noyabrın 22-də hərbi xidmətdən sonra nənəm Göyüşova Telli ilə bir evdə qalırdım. Rayon hərbi komissarlığında qeydiyyatda düşməyə getmişdim. Ermənilər məni öldürmək istədilər. Birtəhər xilas oldum. Gecə saat 3-4-də isə onlar kəndə basqın etdilər. Nənəmi təsadüf nəticəsində xilas edə bildim.

ELDAR İSMAYİL:

ERMƏNİSTAN TÜRKLƏRİNİN 1988-Cİ İL SOYQIRIMI

...1988-ci ilin fevral ayında özülü keçən əsrin əvvəlindən qoyulmuş erməni xəyanətinin daha bir iyrənc variantı ortaya çıxdı. Xəyanətlə birlikdə şər-şamata, böhtan aləmi başına aldı. Əsgəranda qətlə yetirilən iki azərbaycanlının ölümü camaata elan olunana qədər Ermənistan tərəf dünyaya yaydı ki, Qarabağda ermənilərin hüquqları tapdanır, onlar sıxışdırılır və qırılırlar. Üstünə “bey-

nəmiləçilik” sözü yazılmış, qəflət balıncından başını hələ qaldırmamış azərbaycanlılar “atılan topların səsinə” diksindilər. Gözlərini açanda gördülər ki, “suveren torpaq”ların üstündə vertolyotlar sütyür, küçələrində əlisləhlilər dolanır.

Onda tarixin əqrəbi 1988-ci ilin fevralını göstərirdi. Həmin günlər Ermənistan bir nəfər kimi ayağa qalxdı. Dağlıq Qarabağı “Azərbaycandan qoparmaq” yürüşünə başlandı.

Yerevanı və respublikanın digər şəhərlərini mitinqlər bürüdü. Hamı bir nəfər kimi əl-ələ verib küçələrə atıldı: “Qarabağ merna” (Qarabağ bizimdir) - deyə ağız-ağıza verib qışqırmağa başladı. Televiziya, radio, qəzet və jurnallar bu günlərdə emosiyaları hər cür qızısdırmaq üçün yalanı yalana calayır, min bir iftira və böhtana əl atırdı.

Ssenarinin hazırlanmasında iştirak edən respublika rəhbərliyi günahsız azərbaycanlıların qanuni hüququnu adi səviyyədə belə, qorumağa meyl göstərmirdilər. Hətta kənd rəhbərləri yuxarı təşkilatlara məhz törədilən azğınlıqlar barədə şikayət edəndə onları sayıe yaymaqda ittiham edir, ara qızısdırmaqda təqsirləndirirdilər. Hamı üzünü Moskvaya tutub haqq-ədalət gözləyirdi. Nəhayət, fevralın 26-da M.S.Qorbaçov televiziya ilə Azərbaycan və erməni xalqlarına müraciətlə çıxış etdi. Çox təəssüf ki, Baş katib millətlərarası münəqişəyə birdəfəlik son qoymadı, konkret söz demədi. Son hadisələr göstərdi ki, bu, azərbaycanlıları ayağa qaldırmaq, onların hissələrini qızısdırmaq üçün imiş. Azərbaycanı da oyuna qoşmaq və yaxasından tutmaq lazım idi.

Bir gün sonra Ermənistan televiziyası ilə çıxış edən şairə S.Kaputikyan erməniləri itiləyib qana çağırırdı. Təkəbbürlü və lovğa bir əda ilə Baş katiblə bir saat beş dəqiqəlik görüşlərini və M.S.Qorbaçovun onlara “mənim erməni xalqına böyük hörmətim var. Təmkinlə hərəkət edin, hər şey yaxşı olacaq”, - deyə verdiyi ümid dolu sözü ermənilərə çatdırdı.

Qafandakı fitnəkarlıqların məqsədi Azərbaycanda emosiyalara təkan verməkdən ibarət idi. Sumqayıt hadisəsi də beləcə yarandı, hadisələri video-kasetə almaq hazırlığı əvvəlcədən aparılmışdı. İş o yerə çatdı ki, erməni evlərinə gəncləri çəkib aparan ermənilər oldu. Qriqoryan adlı birisi yeddi nəfər erməninin öldürülməsində iştirak etmişdi...

Sumqayıt Bakının qulağının dibində olsa da, Bakı bu hadisədən xəbər tutunca Yerevan Sumqayıt hadisələrini “Rossiya” kino-teatrında nümayişə başladı. Tələm-tələsik Amerikadan belə yaydılar.

Sumqayıt hadisəsindən sonra Ermənistanda yaşayan azərbaycanlıların həyatında faciələrlə dolu yeni mərhələ başladı.

Mart ayının 3-dən etibarən Ermənistanda gərginlik daha da dərinləşdi. Kəndlərə silahlı basqınlar başlandı. Müqavimət göstərməyə, öz şərəfini qorumağa cəhd edən azərbaycanlılar dərhal həbs edildilər. Ermənilər isə əlisilahlı cövlan edirdilər. Onsuz da on ildən bəri idi ki, azərbaycanlıların silahı yığılır, hətta ovçular cəmiyyətinə də üzv yazıla bilmirdilər.

İqtisadi blokada getdikcə ciddi xarakter alırdı. Kəndlərə ərzaq məhsulları göndərilmir, pal-paltar almaq üçün heç yana çıxmağa imkan verilmirdi. Xəstəxana, məişət xidməti tamamilə dayandırılmışdı. Bir sözlə, camaat ev dustağına çevrilmişdi. Ancaq belə bir ləyaqətsiz hərəkət nə mərkəzi mətbuatda özünə yer tapırdı, nə də Azərbaycan mətbuatında.

Yerevanın beş addımlığında olan Masis (Uluxanlı) rayonunun camaatı böyük müsibətlə üzləşməli olmuşdu. Bir milyonluq şəhər camaatı ilə döş-döşə durmaq, özü də əliyalın mübarizə aparmaq o qədər də asan deyildi. Erməni millətçiləri rayonun əkin sahələrinə neft məhsulları tökərək əkini korlayır, yollarda ələ keçəni döyüb ölümçül hala salır, aramsız hücumlar təşkil edərək təhlükəni artırırırdılar. Eyni zamanda, Zəngilər və Sarvanlar kəndinə çəkilən hücum vaxtı erməni millətçiləri dəfələrlə layiqli cavablarını almalı olmuşlar...

Ermənistanın hüquq-mühafizə işçiləri təkcə quldurların havadarı kimi deyil, bir çoxları bu dəstənin qatı iştirakçıları rolunda çıxış etməkdən çəkinmirdilər. Avtomatla atəş açan ermənilərə daş atan azərbaycanlı yerindəcə həbsə göndərilirdi.

Sumqayıt hadisələrini törətməkdə başlıca məqsəd tüstüsü təzəcə çıxan korun bir ocağa benzin atıb alovlandırmaq idi. Bu ocağın alovu getdikcə güclənməli və nəhayət, iki respublikanı bürüməli idi. Xüsusilə, Azərbaycan ərəzisi qaynar qazana çevrilməli, fəvqəladə vəziyyət rayonu kimi əsgərlərin tapdaq zonası olmalı idi. Talanlar, qarətlər, qətlilər törədilməli və beləliklə, Azərbaycan xalqı dünyaya vəhşi kimi tanındılmalı idi. Demək olar ki, ermənilər millətçiləri bu mənfur planların hamısına müəyyən mənada müvəffəq oldular.

Azərbaycanda qarışıqlıq salmaq üçün, ilk növbədə, Ermənistandakı azərbaycanlılara divan tutmaq əsas məsələlərdən biri idi.

Heç təsadüfi deyildir ki, mart ayında ilk kütləvi qaqınlar yarandı.

Martin əvvəllərində güclü mitinqlər dalğası Ermənistanı başdan-başa bürüdü. Bu vaxt qana-qan çağırışları ərşə bülənd olmuşdu. Yollarla keçən azərbaycanlı maşınlarına və kəndlərə yaxından-uzaqdan güllələr atılırdı. Bütün hadisələr eyni mərkəzdən güc aldığına görə, gecələr kəndlərə soxulub ucqar evləri yandırmaq, əhaliyə xəsarət yetirmək bütün Ermənistanda eyni şəkildə həyata keçirilirdi.

Açıq-aşkar şəkildə azərbaycanlılara meydan oxunurdu ki, Novruz bayramınızı qara gətirəcəyik. Kəndlərdən kənara çıxmaq son dərəcə ağırlaşmışdı. Bayramlıq etməyə mağaza və dükanlarda heç nə tapılmasa da, hamı bayramı yaxşı keçirməyə çan atırdı. Çünki belə bir vəziyyətdə Novruzu keçirməmək düşmən qabağında əyilmək olardı.

Mart ayının 20-si günü Krasnoselo rayonunun Şorca bölgəsində olan kəndlərin rəhbərləri Şorca dəmiryol stansiyasının binasında keçiriləcək müşavirəyə çağırıldılar. Amma heç kəs bilmirdi ki, müşavirə nə məqsədlə və hansı təşkilat tərəfindən təşkil olunmuşdur. Xeyli söz-söhbətdən sonra aydın oldu ki, guya Moskvadan general gələsindir. Və o, azərbaycanlılarla görüşmək niyyətindədir. Səbəbi odur ki, elektrik qatırına Krasnoselonun və Basarkeçərin ərazisində basqınlar təşkil olunduğuna görə qatırın maşinistləri işdən imtina edirlər.

Bu məsələdən hali olan rayon partiya komitəsinin birinci katibi dəmiryol vağzalına gələrək bildirir ki, rayon partiya komitəsindən və icraiyyə komitəsindən rəsmi çağırış olmadan heç bir iclasa və heç bir toplantıya icazə verilmir.

Sonra aydınlaşdı ki, bu, terrorçuluq məqsədilə “Qarabağ komitəsi” tərəfindən hazırlanmış təcavüz imiş.

Azərbaycanlılar SSRİ Ali Soevtinin 23 mart (1988)tarixli qərarına ümid bəsləsələr də, bir nəticə hasil olmadı. Partiya və dövlət sənədlərində sərhəd toxunulmazlığı haqqında öz əksini tapan qərarlar millətçi elementlər üçün az da olsa təsir gücündə deyildi. Azərbaycanlılara “çıxın, rədd olun, gedin” - deyərək meydan oxunurdu. Televiziyadakı çıxışlarda açıq-aşkar azərbaycanlıların Ermənistanı tərk etməsinin vacibliyi az qalırdı elmi dəlillər səviyyəsinə yüksəldilsin. Söhbət ondan gedirdi ki, onlar (yəni azərbaycanlılar) nə qədər ki, bizim içimizdən təmizlənməyiblər, hərtərəfli inkişafımız mümkün deyil. Bu təqdirdə sirrimizi qapalı saxlamaq imkanından məhrumuq.

Ermənilərin quldurluq məqsədilə törətdikləri dalğalar aprel ayında daha da genişlənib təlatümə çevrildi. Sumqayıt hadisəsi ilə bağlı qisasçılıq daha da qızıqşdırılırdı.

Bəsti Mustafayeva
Calaloğlu bölgəsi

Müşfiq Tağıyev
Zəngibasar mahalı, Dostluq k.

Daşdəmirov Rəhim
Lori-Pəmbək böl., Qursalı k.

Nizami Orucov, Vedibasar
mahalı

Hüseynov Telman
Kirovakan şəhəri

Balacayev Şahin
Lori-Pəmbək bölgəsi

Məmmədov Süleyman
Quqark rayonu

İbrahimov Əziz
Basarkeçər r., Şişqaya kəndi

Novruzova Gülnar
Qafan bölgəsi

Aprelin 24-də və 28-də azərbaycanlılara qarşı törədiləcək qırğınlar gözlənilirdi. Artıq bu camaata havadarlıq edən yox idi. Azərbaycanlıların erməni təcavüzünə məruz qalmasına zərrə qədər əhəmiyyət verilmirdi. Masis, Qafan, Gorus, Vedi, Kirovakan azərbaycanlıları sinəsini düşmənin gülləsinə hədəf edib uşaqları, qadınları və qocaları düşmənin təcavüzündən qorumaq üçün nələrlər etmirdilər...

Daşnaklar tərəfindən zaman-zaman dağıdılmış, od vurulub yandırılmış Vedi torpağı nələrlər görməyib? Yenə də onlar Vedini Azərbaycan türklərindən təmizləmək üçün növbəti xəyanət dövründəki planlarına terrorçuluq (terrorçuluq onların qan yaddaşının əsas canıdır) əsas vəzifə kimi daxil edilmişdi.

Otuz iki yaşlı Nizami Politeknik İnstitutunu bitirmişdi. Buna baxmayaraq, Vedidə ona ixtisası üzrə iş verən olmadı. Ələcsiz qalıb 2 nömrəli avtobazada sürücü işləməli oldu. 1988-ci ilin fevralından sonra digər azərbaycanlılar kimi Nizamiyə də ermənilər tez-tez “ultimatum” verirdilər ki, Vedini tərk etməlisən! Əks təqdirdə...

May ayının 6-da belə bir “ultimatum” alan Nizami heç nəyə əhəmiyyət vermədən işə çıxır. Həmin gün onu qətlə yetirirlər.

Mayın əvvəllərində Vedibasarda vəziyyət lap gərginləşdi. Aydın məsələ idi ki, təlatüm dalğası yaxınlaşmaqdadır və nə vaxtsa bu qədim torpağın əsl sahiblərini bürüyəcəkdir. Açıq hiss olunurdu ki, öz avantürist hərəkətlərini cilovlamaqdan uzaq olan ermənilər qan axıdacaqlar. Nəhayət, may ayının 11-də Şirazlı hadisəsi düşünülmüş tərzdə həyata keçirildi. Yüzlərlə erməni cavanları əlindəki daş-kəsək və dəmir parçası ilə şirazlılıqların üstünə hücumla keçdilər. İllərlə qonşuluq etmiş, duz-çörək kəmiş ermənilər indi utanmadan azərbaycanlı evlərini daş-kəsəyə basır, evləri dağıdır, adamları döyür və öldürürdülər. Kəndin azərbaycanlılar yaşayan məhəllələrinə tərəf irəliləyən xüsusi hazırlanmış dəstələr viranedicilərlə zərbələr endirirdilər. Bu xəyanət torpaq iddiasına düşmüş ermənilərin başlıca akkordları idi.

Həmin gün kəndin hörmətli adamlarından olan Ağamir Əsədovun evi “daş-dəmir yağışı”na məruz qaldı. Təxminən 150-200 adam eyni vaxtda evin üstünə daş-kəsək çırpırdı. Belə bir vəziyyətdə 18 yaşlı Dilbər köməyə yetdi. O, evdən qoşalüləni götürüb özünü həyəət atmağı ilə nişan almağı bir oldu. Anası Kövsər çatıb tufəngin lüləsini bir anlığa yuxarı qaldırdı. Gurlayan tufəng quldurların başı üzərindən ötərək qonşu evin üstündəki şifer parçalarını ermənilərin başına dağıtdı. Anasının əlindən çıxıb ikinci gülləni namərd qonşuların topuna boşaltmaq istərkən onlar artıq yoxa çıxmışdılar. Lakin artıq gec idi. Kənd alt-üst olmuş, ev-eşiklər dağılmış, vir-viran edilmişdi.

Qasırga kimi qəfil qonan bu fəlakət nəticəsində Ağamirin əmisi İqbal Miryaqub oğlu Nağıyev aldığı ağır zərbədən keçinmiş, Əkbər adlı kişinin iki aylıq

uşağı ayaq altıda çığnanmışdı. İqbal ağanı Şiddi kəndinin qəbiristanlığında dəfn edən şirazlılılar Türkiyənin sərhəddinə toplaşmaq məcburiyyətində qaldılar.

İki ay yarımından artıq sərhəd məftilləri ilə döş-döşə dayanan şirazlılıların nümayəndələri dəstə-dəstə mərkəzə şikayətə getməli oldular. Təəssüflər olsun ki, bu faciə də rəhbərliyi yerindən tərpətmədi. Atalar demişkən: “Əli ilə qoyan, Allahdan irəlidi”. Şirazlıların düşündüyünün əksinə olaraq, Moskva hər şeyi hamıdan yaxşı bilirdi. Erməni lobbisinin hazırladığı ssenari M.S.Qorbaçovun işarəsi ilə həyata keçirilirdi.

Ümidini Moskvağa bağlamış, lakin Moskvanın əli ilə döyülən Şirazlı camaatı uzun müddət açıq havada qaldığına görə, onlardan bir çoxu xəstələndi və ya-tağa düşdü. Körpə uşaqlar arasında xəstəlik yayıldı.

İyun ayının 15-də Ermənistan SSR Ali Sovetinin sessiyası keçirilməli və bu sessiya Azərbaycan SSR Ali Sovetindən Dağlıq Qarabağın Ermənistanın tərkibinə keçməsi barədə “xahiş” etməli idi. Artıq səbri tükənmiş xalq məngənə arasında olsa da partlamağa hazırı. Həmin gün Göyçə mahalında ermənilərin son dərəcə yaramaz hərəkətlərinə qarşı azərbaycanlılar öz etiraz səslərini qaldırdılar. Krasnoselo rayonunun Şorca və Gölkənd kəndlərində on min əhalinin mitinqi keçirildi. Səhərişi gün Basarkeçər rayonunun Şişqaya və Nərimanlı məntəqələrində də iyirmi min adam iştirak edir və erməni millətçilərinə, xüsusilə respublika rəhbərliyinə qarşı qəzəblərini bildirir, bir çox tələblərlə birlikdə Göyçə mahalına muxtariyyət tələb edirdilər.

Mitinqdəki çıxışlar ermənilər üçün gözlənilməz idi. Abbas Mazanovun, Allahverdi Sadiqovun, Abbas Hacıyevin, Təvəkkül Nəsimovun və b. odlu nitqi sanki Göyçə gölünün ayna sularına dəyib qayalarda əks-səda verirdi:

- Göyçə oğuz yurdu, Bu torpaqda erməni yaşamamışdır. Siz min bir kələklə bu müqəddəs torpağı Ermənistan xəritəsinə qatdırmısınız. Gün gələcək ki, haqq qələbə çalacaq.

Biz bütün övladlarımızı ölümə verərik, amma Qarabağın bir daşını yada vermərik.

İndi ermənilərin ümidi 28 iyunda keçiriləcək XIX partiya konfransına qalmışdı. Yenə böyük ərəkəşünlüklə ayaqlarını yerə döyüb - “ver deyirəm, ver” - deyər qışqırmağa başladılar. Azərbaycanlılara verilən əzab-əziyyət gündən-günə artırdı.

Radio və televiziya azərbaycanlıların ünvanına böhtan yağdırmaqdan usanmırdılar. İyulun 4-də Ermənistan televiziyası ilə çıxış edən bir nəfər erməni görkəmli Azərbaycan yazıçısı Anar haqqında güclü iftiraya keçdi. Hər cür şər-şamatadan sonra məqsədi bu oldu ki, Anar azərbaycanlıları oyadır! Deməli, Anarın “təqsiri” öz millətini oyatması idi! Deməli, Anar ermənilərin başladıkları “haqq iş” mane olur! Qəribə məntiqdir.

Hətta çıxış edən daşnakın fikrincə, Anar bu əməlinə görə cavab verməlidir. Həmişə qana, qırğına meydan açan I Vazgen iyul ayının 6-da Ermənistan televiziyası ilə çıxış edərək bildirdi ki, torpaq bizim olacaq, haqlı bizik. Ancaq düşünülməmiş hərəkətə yol versəniz, düşmənləri sevindirə bilərsiniz.

Iyul ayının 20-də İcevan rayonunun Alaçıqqaya kəndində iyirmi iki yaşlı, iki uşaq anası Tahirə Fərhad qızı Orucova erməni terrorçuluğunun qurbanı oldu. Səbəb o idi ki, Tahirənin atası Fərhad iki gün əvvəl ermənilərə deyib ki, iyulun 18-də keçiriləcək SSRİ Ali Sovetinin iclası Qarabağın Azərbaycan torpağı olduğunu təsdiq etdiyi təqdirdə quzu kəsəcəyəm.

Zeynalova Ruqiyyə
Göyçə mahalı, Ağbulaq kəndi

Bu sözdən kinlənmiş ermənilər Fərhadı öldürmək qərarına gəlirlər. Evinin ətrafında hərlənir və onu görə bilmirlər. “Əliboş” qayıtmamaq məqsədilə Tahirəni güllə ilə vurub iki körpəsinin arasında yerə sərilər.

Hadisə yerinə gələn hüquq-mühafizə orqanlarının işçiləri Qoş kəndindən olan caniləri yaxalamaq əvəzinə, azərbaycanlıları dindirir və onları cinayətə çəkmək üçün cəhd göstərirlər. Hər şey aydındır; Ermənistanda törədilən cinayətlərin heç biri aşkara çıxarılmır, azərbaycanlılara qarşı cinayət yapan erməni, cinayətkar yox, qəhrəman kimi qəbul olunur.

Tahirənin vəhşicəsinə ölümü bütün xalqı hiddətləndirmişdi. Mərkəzi orqanlara göndərilən şikayət məktublarının sayı-hesabı yox idi.

Ermənilər ələltindən mütəşəkkil qaydada silahlandırılırdılar.

Ermənistandakı cəhənnəm əzabını hər dəqiqə, hər saat öz gözləri ilə görən azərbaycanlılar yəqin etmişdilər ki, ermənilər onları dədə-baba yurdlarından çıxaracaqlar. Moskvanın mövqeyi, ermənilərin təcavüzkarlığı bu fikri təsdiqləyirdi. Belə bir şəraitdə bunu görüb duymamaq ən azı siyasi naşılıqdan başqa bir şey deyildi. Ona görə də Ermənistandakı azərbaycanlıların nümayəndələri Ağdama, Şuşaya gedərək Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti ərazisində yerləşdirilmələrini yerli əhalidən və Azərbaycan hökumətindən xahiş etdilər. İnsafən yerli əhali (azərbaycanlılar) bu təklifi bəyəndilər və müdafiə etdilər. Onsuz da həmişə başsız başçılardan ziyan çəkmiş millət yenə də tarixlər boyu yaddan çıxmayacaq siyasi naqisliyin şahidi oldular.

Əslində belə bir təklifin həyata keçirilməsi iki nöqtəyi-nəzərdən əhəmiyyətli idi. Birincisi, Ermənistan hökumətinin etirazı bu vaxt əsassız olacaqdı. Çünki Ermənistandan çıxarılan əhalinin Qarabağda yerləşdirilməsinə Ermənistan hökumətinin qarışdığı təqdirdə Azərbaycan hökuməti tutarlı cavab verə bilərdi ki, siz istəmirsiniz onlar Ermənistanda yaşasın, onlar da Azərbaycanın bu guşəsin-

də yaşamaq istəyirlər.

İkincisi, azərbaycanlılar Qarabağda yerləşdirilməklə bu “ilan yuvası” gələcəkdə məhv olmalıydı. Lakin Ermənistandan azərbaycanlılar çıxarıldı və Dağlıq Qarabağda yerləşdirilmədi. Bu baxımdan bağışlanılmaz tarixi səhvə yol verildi. Və bu da siyasi meydanda açıq-aşkar uduzmaq demək idi.

Deyirlər, tarix təkrar olunur. Xüsusilə, ermənilər köhnə ssenarilərindən bu gün də səmərəli istifadə edirlər. 1918-ci ildə azərbaycanlıların başına açdıqları müsibət bu gün də həmin xətt ətrafında cərəyan edir. Bu baxımdan, azərbaycanlıların öz doğma ocaqlarından çıxarılmasını qış fəslinə salmaq ideyası da təzə deyildi. Onlar yaxşı bilirlər ki, yolları bağlayıb camaatı dağdan aşırmaq əsl qırğın silahıdır.

1988-ci ilin sentyabr, oktyabr aylarında erməni millətçiləri ardı-arası kəsilməyən mitinqlər keçirir, türklərin çıxarılmasını tələb edirlər. Evlərə od vurulur, adamlar işgəncə ilə öldürülür, qadınların sinəsinə xaç çəkilir, uşağa, qocaya rəhm edilmir. İqtisadi blokada insafsızcasına davam etdirilir. Çöllərdə çobanlara hücumlar çəkilir, mal-qara oğurlanır, qoyun-quzu aparılır.

Çox təəssüflər olsun ki, Bakıdan göndərilmiş yoldaşların bəziləri xalqa mənəvi dayaq olmaq əvəzinə, milliyyətçə erməni olan rəhbər işçilərlə “şirin söhbət”dən sonra görüşüb geri qayıdır və “əşi, şayiələr inanmayın” - deyə bütün Azərbaycanı aldadırdılar. Qəribədir, dünən başımıza gələn bəlalara “şayiə” deyib, “şayiə” yazanlar, bu gün imzasına baxıb, görən əməlinə nə qiymət verir?

Nəhayət, şayiə dediyimiz həqiqət aşkar şəkildə meydana çıxdı, yüzlərlə günahsız insanın öldürülməsinə, minlərlə qocanın, uşağın və qadının mənəvi və fiziki şikəstliyinə səbəb olan noyabr hadisələri...

Minillik tarixi yerlərindən cəmi yeddi gün ərzində vəhşiliklə çıxarılan azərbaycanlıların yandırılan evləri, əşyaları, talanan mal-qarası, nəhayət qaçqınlıq taleləri.

Bütün bu günahları kim işləmişdir? Məgər onlar bilmirmi torpaq üstündə qan axmalıdır? “Genosid”, - deyə qışqıran canilərin, insan qanına susamış erməni qəsbkarlarının noyabr və dekabr aylarında törətdikləri vəhşiliklər bəşər tarixində ən böyük genosiddir.

Noyabr ayının əvvəllərində Ermənistandan azərbaycanlıların çıxarılması üçün son hazırlıq işlərinə başlandı. Söhbət belə gedirdi ki, aylardan bəridir “türksüz Ermənistan” məsələsi ortaya atılır, amma əməli heç bir iş görülmür. Ona görə bu mühüm tədbir hər şeydən əvvəl yerinə yetirilməlidir. Bu vaxt məlum məsələ idi ki, qırğın törədiləcəkdir. Hansı rayon rəhbəri qırğın törədilməsinin əleyhinə idisə, saqqallılar dərhal həmin rəhbər işçinin daşdığı vəzifədən kənar olunması tələbini qoyurdular.

“Türksüz Ermənistan” uğrunda başlanan avantürist kompaniyanın aparıcı

ünsürlərinin rəhbərliyi sayəsində noyabrın 25-də qəti bir ultimatumla elan edildi ki, Ermənistan ərazisini türklər tamamilə tərk etməlidirlər. Həm də bu vaxt “özünümüdafə dəstələri” azərbaycanlıların qırğını təşkil etmək üçün yaradılmışdı. Həmin hərbi dəstələr qətlər və talanlar törətməklə az iş görmədilər.

Camaatın öz doğma yurdundan asanlıqla çıxmayacağını hiss edən rayon rəhbərləri kənd-kənd gəzib bildirirdilər ki, təşkil olunmuş hərbi dəstələrdən biz sizi qoruya bilməyəcəyik. Hər kəs öz başının çarəsini vaxtında qılmalıdır. Rəhbərlər bununla həm öz vəzifələrini “bitmiş” hesab edir, həm də türkün getməsi sayəsində öz xalqı qarşısında xidmətini yerinə yetirirdilər.

Bundan sonra erməni yaraqlıları silahlı qırğına keçdilər. Hər yan alışıb-yanır, insan fəryadından qulaq tutulurdu. Bir vaxt iki qotur keçi oğrusunu yerində yaxalayan Moskva heç nəyi eşitmir, guya hər şeydən “xəbərsizdir”.

Azərbaycanlılar döyülür, öldürülür, yandırılır, başı kəsilir, maşınla vurdurulur, göydən asılırdı. Əsgərlər seyrçi mövqeyi tuturdular.

Uluxanlı (Masis) rayonunun sabiq sakini, Yerevan Pedaqoji İnstitutunun müəllimi **BAHADUR QAFAROV** yazır:

- On aydan bəri ardı-arası kəsilməyən erməni təcavüzü camaatı cana yığmışdı. Bu müddət ərzində cəhənnəm əzabını diri gözlə görən azərbaycanlıların başına nələr gəlməmişdi... Tarixi abidələr dağıdılıb, məscid və qəbiristanlıqlar yerlə-yeksan edilmişdi.

Saqqallıların geniş, bol at oynatdığı bir şəraitdə kimi köçünü yükləyir, kimi yaralısını sarıyır, kimi maşın gəzirdi... Nalədən qulaq tutulurdu. Bəşər tarixində görünməmiş bir vəhşiliklə üzləşmiş azərbaycanlılar böyük, yaraşıqlı dədə-baba evlərini dolu qoyub çıxırdılar. Yüklənən maşınlar silah altı aparılıb özgə yerdə boşaldılır, elə də olurdu ki, od vurulub yandırılırdı.

Belə bir qəddarlıq və vəhşilik nəticəsində 250000 azəri türkü öz əzəli torpaqlarını tərk etməyə məcbur edildi. 216 nəfər günahsız soydaşımız erməni təcavüzünün qurbanı oldu. Vaxtı ilə ümumi əhlinin 80 faizindən çoxunu təşkil edən indiki Ermənistan ərazisindən sonuncu Azərbaycan türkü də çıxarıldı. Bundan sonra Qarabağ torpaqlarının işğalına başlandı. Böyük, qüdrətli, demokratik dövlətlərin gözü önündə baş verən bu hadisələrə hələ də göz yumulmaqdadır.

Zəki İSLAM
Göyçə mahalı

İLHAM

Aldananlar aldanmasın yalana,
Ömürlük prezident, öndərdi İlham.
Bilən bilir, qanan qanır, a yazıq,
Dünyada ikinci Heydərdi İlham.

Heydər Əliyevdən dərin dərs alıb,
Dahiliyə dahi kimi ucalıb,
Atasitək bu dünyaya səs salıb,
Ali Baş komandan, rəhbərdi İlham.

Əsli bəlli, nəslə bəlli insandı,
Müqəddəs varlığı Azərbaycandı.
Qanan deyir: - Canım ona qurbandı,
Bu günə, sabaha sərvərdi İlham.

Xalq ona inanır, ona and içir,
Xalq onun yolunda canından keçir,
Xalq onu özünə prezident seçir,
Siyasət, cəsarət, hünərdi İlham.

Sağlıq olsun, nə qalıbdı, görərsən,
Ağlın olsa, haqqa doğru gələrsən.

Zəki İslam, sevinərsən, gülərsən
Vətənə sərkərdə, sərdardı İlham.

ATA

Övladı uf desə sıçrayar, durar,
Şirin yuxusundan oyanar ata,
Keşikçidi keşiyində hər zaman,
Əzəldən dayanmış, dayanar ata.

Caylar dəryalarda, göldə birləşər,
Cığırılar çəhlimdə, yolda birləşər,
Təqət dizdə, qüvvət qolda birləşər,
Ömrünə ömür tək calanar ata.

O elə müqəddəs, elə vüqardı,
Kəlmələri hikmət, varlıqdı, vardı.
Mənlikdi, qeyrətdi, namusdu, ardı,
Öluncə başına dolanar ata.

O, yüz ölçər, bir dəfə biçər,
Yaxşını yamannan ayırar, seçər,
Övlad xatirinə canınnan keçər,
Qalanmış odlara qalanar ata.

Bədəndə ürəkdi, damarda qandı,
Ciyərdə nəfəsdə, şöhrətdi, şandı.
Zəki İslam “Ata” deyə boylandı
Eşitsə səsinə boylanar ata.

Əhməd VEDİLİ

AZƏRBAYCAN OĞLUYAM

Cavanşirəm, Babəkəm,
Nəbiyəm, Koroğluyam,
Soruşma haralıyam,
Azərbaycan oğluyam.

Öz qanımla, canımla
Mən bu elə bağliyam.
Soruşma haralıyam,
Azərbaycan oğluyam.

Haralısan deməyin,
Millətimi bölməyin.
Qazan xanın nəvəsi,
Səttarxanın oğluyam,
Azərbaycan oğluyam.

Mən bu elin övladı,
Mən bu xalqın oğluyam.
Mən bu ulu torpağın
Əcdadına bağliyam,
Azərbaycan oğluyam.

Soy kökümüz bir olan,
Dili bir can oğluyam.
Azərbaycan oğluyam!
Azərbaycan oğluyam!
Əsil ulu türkəm mən,
Azərbaycan oğluyam.

Möhtəşəm dünyamıza
Dahiləri gətirən,
Millətin xilaskarı
Heydər paşa yetirən,
Həmin xalqın oğluyam -
Azərbaycan oğluyam!

Mir Abbas TƏVƏKKÜLLÜ

Vedibasar mahalı

MƏN

Yaşamaq istəram bir insan kimi,
Ocaq tək alışıb sənəmmirəm mən.
Vətən əldən gedib, namus tapdanıb,
Heç nə ilə daha öyünməram mən.

Haqqın var boynumda, haqqın var Vətən,
Axı çıxammıram xəcalətindən.
Düşmən tapdağında sən qalan gündən,
Ölmək istəyirəm, öləmmirəm mən.

Hamımız dərdliyik, hamımız qəmli,
Üzümüz qaradır, gözümüz nəmli,
Böyükdən kiçiyə hamı ələmli,
Dərdimi kimsəylə böləmmirəm mən.

Düşməne nifrətim kükrəyir, daşır,
Adam dəli olur, lap ağıl çasır,
Doğma yurd-yuvada itlər ulaşır,
Nə daşa, qayaya dönəmmirəm mən.

Mir Abbasam, Vətən deyib ağlaram,
Nalə çəkib, sinələri dağlaram,
Şəhidlərə mən taziyə saxlaram,
Dilim gödək olub, dinəmmirəm mən.

Yunis VEDİLİ

(Əliyev Yunis Musa oğlu),
Vedibasar mahalı, Xəlisa kəndi

**VEDİNİN HƏSRƏTİ
YANDIRIR MƏNİ**

Didərginəm Vətənimdən, elimdən,
Mən doymadım çiçəyindən, gülündən.
“Vedi” düşmür əsla mənim dilimdən,
Vedinin həsrəti yandırır məni.

Qurban olum torpağına, daşına,
Gedəm çıxam o dağların başına,
Ürəyim az qalır dərdədən daşına,
Vedinin həsrəti yandırır məni.

İnana bilmirəm indi özümə,
Tab qalmayıb ürəyimdə dözümə,
Gülmək sözü yad olubdur üzümə,
Vedinin həsrəti yandırır məni.

Son zamanlar kövrəlibdir ürəyim,
Budur sinəmdəki arzum, diləyim,
Görmək üçün Vətənimə neyləyim?
Vedinin həsrəti yandırır məni.

ƏLİ VƏKİL

ALLAHIM

Göycə itirmişik, el itirmişik,
Doğma yurdu düşmənlərə vermişik,
Nələr eşitmişik, nələr görmüşük,
Necə dözsün buna ürək, Allahım?

Mahal dərdi, yurd həsrəti ağırdı,
Ocaq eşqi, el möhnəti ağırdı,
Darda qoymaq məmləkəti ağırdı,
Namərdləri tutsun çörək, Allahım!

El aşığı Ələsgər də gileyli,
Aşıq Alı dindi bir də gileyli,
Nalə çəkir göy də, yer də gileyli,
Unutmayaq bunu görə, Allahım!

Qayalarda sözümlə qalıb, neyləyim,
Yamaqlarda izim qalıb, neyləyim?
Göycə göldə gözümlə qalıb, neyləyim,
Bəs bu dərdə necə dözək, Allahım?

Şəhid oldu dünən Aşıq Nəcəfim,
Yad önündə dinən Aşıq Nəcəfim,
Bir şam kimi sönən Aşıq Nəcəfim,
Məgər qatil ölməyəcək, Allahım?

Hər yamacı, hər təpəsi tanışdı,
Bulaqların həzin səsi tanışdı,
Xəritəsi, mənzərəsi tanışdı,
Dağlarında açıb çiçək, Allahım!

Dünən aşdım neçə dağı, dərəni,
Seyrə daldım göy yaylağı, bələni,
Unutmaram buz bulağı, bərəni,
Mümkündür bir də gözək, Allahım?

Göycə gölü bizsiz yaman darıxıb,
Qonağıdır ha çən-duman darıxıb.
Yox halına indi yanan, darıxıb,
Kaş suyunda bir də üzək, Allahım!

Tapdıq - məğrur, fəxri övlad mahalda,
Yunis bilir, at çapır yad mahalda,
“Qəşəm Aslan” - müqəddəs ad mahalda
Gərək yurda yenə dönək, Allahım!

Dil açır qəlbimdə “Göycə dastanı”,
Unutma oxucum, bu yurdu tanı,
Çoxdur uluları, çoxdur sultanı,
Olub nəsilərə örnək, Allahım!

Həsrəmə dəreyə, düzə haçandan?
Məclisdə söhbətə, sözə haçandan?
Sevinc yad olubdur bizə haçandan?
Dərdi dərd bilənlə bölək, Allahım!

Ozanlar diyarı mahalım hanı?
Oğuz yadigarı mahalım hanı?
Elin iftixarı malahım hanı?
Ağlayaram onu görcək, Allahım!

Torpağın qədrini bilib qalmaqda,
Qorxunu ürəkdən silib qalmaqda,
Bəs niyə orada ölüb qalmaqda?
İndi didərgintək ölək, Allahım?

Çox gəzməşəm, dolaşmışam mahalda,
Dərə keçib, dağ aşmışam mahalda,
Kaş qovuşsam, nəgmə qoşsam mahalda,
Bu dünyadan necə köçək, Allahım?

Haram olub, hər şey haram, bilin siz,
Sağalmayır ağır yaram, bilin siz,
Qovruluram aram-aram, bilin siz,
Dərdi qəlbədən necə silək, Allahım?

Gör nələr düşündüm, gör nələr yazdım,
Sevib mahalımı nəgmələr yazdım,
Sözə ən qiymətli inci, zər, yazdım,
Nəgmə həzin, nəgmə kövrək, Allahım!

Göycəli günləri yada saldım mən,
Dərd əhliyəm, xəyallara daldım mən,
Əli Vəkil, bulud kimi doldum mən,
Dəyərli söz seviləcək, Allahım!

AĞBABA BÖLGƏSİ ELİN İRANA GETMƏSİ (ŞÖRƏYEL KÖÇÜ)

Elin İrana getməsi həmişə söz-söhbətdə xatırlanır. Qocalar, dünya-görmüş kişilər bu sözü eşidincə bir anlığa xəyala dalar, handan-hana bu əhvalatı olduğu kimi danışardılar. Erməni vəhşəti təkrar-təkrar xatırlanardı. Bu qəmli hadisənin (Şörəyel köçü) iştirakçılarından biri də Ağbaba bölgəsinin Oxçoğlu kəndindən yaşı səksəni keçən Əbdüləli baba idi.

Bir gün Əbdüləli babanı sorğu-suala tutanda bu dünyagörmüş kişi mənə birinci dəfə görürmüş kimi bir də diqqətlə nəzərdən keçirdi:

- Oğul, sən bu əhvalatı məndən bir neçə dəfə soruşubsan axı. De görüm, nə istəyirsən?

- Bu hadisəni olduğu kimi yazıya almaq istəyirəm.

- Eləmi?

Kişi yenə xəyala daldı. Amma bu, çox çəkmədi. O, mənə baxıb razılıqla başını tərpətdi. Beləliklə, mən Əbdüləli babadan Şörəyel köçünün qələmə aldım.

Artıq bir neçə ildir ki, Əbdüləli baba dünyasını dəyişib. Bu yazını çapa hazırlamaqla bir daha vətən həsrətilə dünyasını dəyişənlərin (o cümlədən Əbdüləli babanın) müqəddəs ruqları qarşısında baş əyirəm.

*Tacir SƏMİMİ,
Azərbaycan MEA-nın Folklor
institutunun elmi işçisi.*

Ermənilər təpədən dırnağa qədər silahlanmışdılar. Bizim, yəni müsəlmanların əlləri yalındı. Çox az adamda beşaçılan, ya da berdanka vardı. Doğrusu, düşmən bizi yaman yerdə haqlamışdı. 1918-ci ildə Gümrü şəhərindəki ermənilərin “türkü məhlə” dedikləri müsəlmanlar yaşayan ərazinin əhalisi, Bacioğlu, Maşa Musa, Qaraçanta, Mağaracıq, Güllücə, Xozu, Qaranamaz kəndlərinin adamları Oxçoğlu kəndinə toplaşmışdı. Çünki İran dövlətinin nümayəndəsi Mahmud İran bayrağının altında Oxçoğluya gəlmişdi. Mahmud qalayçı olsa da, çox diribaş, qoçaq adama oxşayırdı. O, adamlara ürək-dirək verib deyirdi:

- Qorxmayın, biz İranın bayrağı altında gedəcəyik. Ermənilər sizə toxunmayacaqlar. Çünki mən İran dövlətinin elçisiyəm. Gəlmişəm sizi İrana aparmağa. Düzü, adamların kimisi Mahmudun dediklərinə inandı, kimi inanmadı. Amma vəziyyət çox gərgindi, köçməkdən başqa çarə yoxdu. Məşədi Paşa (Oxçoğlu

kəndindəndi) qırxa qədər adamı başına toplayıb bir silahlı dəstə düzəltdi. Çünki bir az əvvəl baş verən vuruşmada bir nəfər (Məşədi Nəsrullahın oğlu Xeyrulla) öldürülmüş, dörd nəfər (Məşədi Paşa da ayağından yaralı idi) yaralanmışdı. Düzdü, ermənilər də xeyli itki vermişdilər. Amma qüvvə üstünlüyü ermənilərin tərəfində idi.

Bəli, bir neçə yüz öküz arabası (ola bilsin mən arabaların sayını düz demirəm - ola bilər. Yəni arabaların sayı bu göstərdiyimdən az da ola bilər, çox da) sazlandı. Çoxunu arvad-uşaq və yaşlı adamların təşkil etdiyi böyük bir dəstə köç hazırlığını götürüb yola çıxmaq istəyəndə üç yüz nəfərlik bir dəstə - silahlı erməni köçün qabağını kəsdi. Onlara Hayrapetyan başçılıq edirdi. Mahmud işi belə görəndə əlində tutduğu bayrağı (İran bayrağı) bir başqasına verib arabadan düşdü, irəli gəldi. Məşədi Paşa da atını dəhmərlədi. Hayrapetyan üzünü Mahmuda tutub dedi:

- Məni göndəriblər ki, köçün təhlükəsizliyini təmin edim. Mən İrana qədər bu köçü öz silahlı dəstəmlə bərabər müşaiyət etməliyəm.

Mahmud da, Məşədi Paşa da dillənmədilər. Amma onlar ermənilərin gəlişindən narazı idilər. Buna baxmayaraq, Hayrapetyan öz dəstəsi ilə köçü müşaiyət etməyə başladı. El köçü gəlib Gümrünün yaxınlığına çatanda Hayrapetyan köçə dayanmaq əmrini verdi. Qaraqala deyilən yerdə dayanmağa məcbur olduq. Silahlı ermənilərin əhatəsində olduğumuzdan arvad-uşaq çox vahimə keçirirdi. Elə buna görə də Qaraqalada qırx-əlli nəfər vəfat etdi. Ölənləri tələm-tələsik basdırdıq.

Adamların narahatlığı artsa da, Hayrapetyan üzünü bizə tutub belə dedi:

- Yuxarıdan əmr gəlməmiş yola düşməyə icazə verməyə mənim haqqım yoxdur. Gözləməliyik.

Həftə başa çatana kimi köç yenə yola düşdü. Kimi atın belində, kimi arabanın üstündə, kimi piyada, yavaş-yavaş hərəkətə başladıq. El köçü gəlib Gözəldərəyə çatanda yenə Hayrapetyan dayanmaq əmrini verdi. Arabalar əyləndi, öküzlər açıldı, atların belindən yəhərləri aldılar... Bir-birinə simsar olan adamlar dəstə-dəstə bir-birindən xeyli aralıda toplaşdılar, xısnlaşdılar. Adamlar vahimə ilə ətrafa göz gəzdirdilər. Məşədi Paşa da, onun dəstəsi də sərvaxt dayanıdılar. Gözəldərənin kəndlərində həyat əlaməti yox idi. Bu kəndlər suyu soğulmuş dəyirmanlara oxşayırdı, yandırmışdılar... Od vurulmuş evlər hələ də tüstülənirdi. İnsan cəsədlərinin iyi adamı uzaqdan vururdu.

Obalar talanmış, ocaqlara su calanmışdı. Dağ-dərə sanki matəmə bürünmüş, yasa batmışdı. El köçü dörd gün bu vahiməli, qəbiristanlığa çevrilən yerdə qalmalı olduğundan dəhşət və vahimədən əlli-altmış nəfər vəfat etdi. Lənətə gəlmiş Hayrapetyan axır ki, yola düşməyə icazə verdi:

- Köç Dəllər yolu ilə getməlidir. Yola düşürük.

Bunu eşidəndə Məşədi Paşa atını Hayrapetyanın yanına sürdü:

- Mən razı deyiləm. Köç Əştərək yolu ilə getməlidir.

- Burada hər şey mənim əlimdədir, əmr vermək də, səlahiyyət də. Sən kim-sən?

- Necə?

Məşədi Paşa acıqla əlindəki çəliyi (ayağı yaralı olduğundan çəlik götürmüşdü) Hayrapetyanın başına çırpdı. Erməninin başı yarıldı, yaradan qan axmağa başladı. Məşədi Paşa beşaçıları Hayrapetyana tərəf çevirdi.

- Sən mənə yaxşı tanıyırsan. Mən deyən olmasa...

Məşədi Paşanın bu hərəkəti Hayrapetyanı da, onun silahlı dəstəsini də vahiməyə saldı. Hayrapetyan güzəştə getməyə məcbur oldu. Onun başını sarıdılar. Köç Əştərək yolu ilə ağır-ağır irəliləməyə başladı. Yolda bizə məlum oldu ki, ermənilər Dəllərdə güclü pusqu qurub, bizi tamamilə məhv etmək istəyirlərmiş. Nəsə, biz gəlib Uluxanlıya çatanda yenə Hayrapetyanınlə bil beyninin qurdu tərpendi. Bu alçaq erməni dayanmaq əmri verdi, köçü dayandırdı. Bir neçə gün də burada qalmalı olduq. Camaat Hayrapetyanın murdar hərəkətlərindən zara gəldiyindən tələb etdilər ki, onlara ermənilərin “mühafizəsi” lazım deyil, çıxıb getsinlər. Amma Hayrapetyan bizdən əl çəkmədi:

- Mən bir az bundan əvvəl də demişdim, yenə də deyirəm: mənə yuxarılardan tapşırıblar... biz İrana qədər sizi müşayiət etməliyik.

...Yenə yolumuza davam etdik. Amma adamlar yorğun və acıqlı idilər. çünki ölüm kabusu başımızın üstündə hərlənirdi. Biz Nəraşənə (indiki Şərur - T.S.) çatanda ermənilər yenə bizim əsəbilərimizlə oynamaqdan ötrü dayanmaq əmri verdilər. Hayrapetyan adamlara göz gəzdərək dodaqaltı qımışa-qımışa (arvad-uşağın çəkdiyi əziyyətdən həzz alırdı) dedi:

- Burda qalmağın heç bir qorxusu yoxdur. Darıxmağa da dəyməz. Az yol gəlməmisiniz... Dincəlmək lazımdır. Əlbəttə, yuxarıdan əmr gələn kimi yolumuza davam edəcəyik.

Yenə arabalardan öküzlər açıldı, hərə öz xurcununa, olan-qalanına əl gəzdirdi. Hə, nə az-nə çox düz on gün burada - Nəraşəndə qaldıq. Burada da 20-30 nəfər vəfat etdi. Ölənləri torpağa tapşırıdılar. Köçün ağzı Şahtaxtıya düşdü. Şahtaxtıya az qalanda yenə Hayrapetyan köçü dayandırdı.

- Araz çayının kənarı ilə getmək lazımdır. Camaat Nəraşən körpüsünün başına yığılmalıdır. Sonra sıra ilə adamlar o taya keçərlər.

Məşədi Paşa camaatı Nəraşən körpüsünün başına gətirdi. Ermənilər qız-gəlinin üstünü axtarmaq istəyəndə o, Hayrapetyanın başı üstündən bir-iki güllə atıb acıqlı-acıqlı dedi:

- Hayrapetyan, ağlını itirmə, itlərinin ipini çək. Bir də... qurban olasan bu arvad-uşağa... Bunlar olmasaydılar, mən bilərdim sənə neyləyərdim.

Ermənilər geri çəkilsələr də, getmədilər, gözləməyə başladılar. Gün batdı. Camaat Arazı keçməyə başladı. Öküz arabalarını suya saldılar. Qız-gəlin, arvad-uşaq öküzlərdən, arabalardan tuta-tuta çayı birtəhər keçdilər. O taya keçənlərə Məşədi Paşa özü bələdçilik edirdi. Bu qayda ilə köçün yarısı o taya keçdi. Ermənilər bu tayda qalan adamları qırmağa başladılar. Məşədi Paşanın silahlı adamları ermənilərə müqavimət göstərməyə başladılar, Məşədi Paşa Arazın o tayından təcili geri qayıtdı. Atışmada qırx-əlli adam öldü. Amma ermənilər də xeyli itki verib geri çəkilməyə məcbur oldular, çünki Məşədi Paşanın dəstəsi möhkəm dayanmışdı. Bu igid adamlar son damla qanlarına qədər ermənilərlə vuruşmaq qərarına gəlmişdilər...

Beləliklə, el köçü gəlib İrana çıxdı. Camaat Təbrizə, Tehrana, Xoya və Mərəndə dağıldı. Biz də qohum-əqraba ilə Tığnıtlar kəndinə getdik, oradakı qohumlar bizi yaxşı qarşıladılar. 1921-ci ilə qədər İranda qaldıq. 1921-ci ildə Ermənistanda Sovet Hakimiyyəti qurulanda ara bir az sakitləşdi. Biz İrandan geri - Ağbabaya qayıtdıq. 1923-cü ildə Məşədi Paşa da qohum-əqrəbası ilə Ağbabaya, Oxçoğlu kəndinə qayıtdı.

Hayrapetyan Gümrü şəhərində hərbi otryadın komandiri idi. Onun əmrilə Məşədi Paşanı və oğlu Əzizi Gümrü ilə Oxçoğlunun arasında güllələdilər. Məşədi Paşanın oğlu Müseyibi, qardaşı Kalvayı Teymur, onun oğlu Rzaqulunu tutdular. Bu adamların sonrakı taleyi haqda hələ də bir xəbər yoxdur.

Bilmirəm nədəndir, Şörəyel köçü mənim yadıma düşəndə Hayrapetyanın mürdar sifəti gəlib durur gözlərimin qabağında. O dəhşətli günlərin ağrısı canımı sıxdığından erməni vəhşətindən dönə-dönə danışırım.

PROFESSOR QƏZƏNFƏR KAZIMOV: NÜVƏDİ YANĞISI VƏ YA TOPONİMLƏRİN YENİ ÖMRÜ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Hər şeyə əvvəlcədən hazırlıq görən ayıq və kəmfürsət düşmənlər kənd məktəbinə verilmiş tədris silahlarını hələ 1981-ci ildə yığmışlar. Buna görə də üç il - 1988-1991-ci illərdə nüvədililər ermənilərə qarşı yalnız ov tüfəngləri ilə vuruşmuşlar. Ermənilərlə birlikdə hərdən Sovet ordusu da nüvədililəri atəşə tutmuş. Hər yerdən əli üzülən nüvədililərə yenə Zəngilan camaatı havadarlıq etmiş, onlara ardıcıl olaraq ərzaq göndərmiş, kəndin qorunmasına yardım göstərmişdir. 8 avqust 1991-ci ildə formal olaraq hay-haray edən Sovet ordusu da bu yerlərdən çəkildikdən sonra tam tək qalan əliyalın nüvədililər kəndi tərk edib Zəngilan rayonunun Vejnəli kəndinə köçürlər. Bu zaman Naxçıvan MSSR Ali Məclisinin sədri Heydər Əliyev onları xoş qarşılayır, onlara ərzaq göndərir, ürək-dirək verir. Əhmədli müəllim çox maraqlı bir detal qeyd etmişdir - Azərbaycan rəhbərliyi, eyni zamanda, hakimiyyət uğrunda aşkar və gizli vuruşanlar belə günlərdə nüvədililərə kömək etmir, onların kənddən çıxmasını istəyirlər: “Yuxarının göstərişi var, Nüvədi kəndinin əhalisi çıxmalıdır, çünki bir azərbaycanlı kəndinin əhalisinin Ermənistanda qalması Azərbaycan Respublikası üçün müsbət hal deyil, ermənilər Nüvədini əldə əsas tutaraq deyəcəklər ki, biz Ermənistandan azərbaycanlıları qovmamışıq, onlar özləri yer-yurdlarından çıxıblar”.

Bu günlərdə Əhmədli müəllimlə tanış olduq: türkün tarixinə vurğun, Nüvədini, onun təbiətini - dərələrini, dağlarını, çiçəkli düzlərini, əkin-biçinini, Nüvədi abidələrini böyük məhəbbətlə sevən, Nüvədi yanğısı ilə qovrulan, dərdinin dərmanı görünməyən, sinəsində ağır və dəhşətli yük gəzdirən Əhmədli müəllim!

Nüvədinin dağları Nüvədi abidələrini tarix boyu işğalçılardan mühafizə edib. İndi bu yerlər xain qonşuların və xəyanətkar insanların ucbatından zəbun olub. O torpaqlar öz adamlarını istəyir - əl çatmır, ün yetmir, işıq görünmür.

Əhmədli müəllim tarixi çox gözəl başa düşür, kimin haqlı, kimin haqsız olduğunu, ermənilərin özlərini “qədimləşdirməyə” çalışdıqlarını, azərbaycanlıların öz qədimliyinə laqeyd və məsuliyyətsiz yanaşdıqlarını çox yaxşı analiz edir. Ona görə də Qalina Staravoytova - haqsız ermənilərin müəyyən “haqla” tərəfini saxlayan bu qadının aşağıdakı sözlərini qiymətləndirərək can dəftərinə köçürüb saxlamışdır: Ermənilər “öz qədimliyinə görə özlərindən çox, tarixçilərə minnətdar olmalıdırlar”. Azərbaycanlılar haqda: “Əfsuslar olsun ki, yazıq bu millətə ki, bu cür sübutlarla öz tarixini müdafiə edə bilmir. Mən həmişə bu tənbəlliyə məəttəl qalmışam”. Amma nəzərə almaq lazımdır ki, bu, tənbəllik deyil, çox ağır söz deməyə imkan verən bir psixologiyadır. Əhmədli müəllim söhbət zamanı sanki haray qopararaq deyir: Hər şey

axıb gedir, batır. Ermənistan ərazisindəki saysız Azərbaycan toponimləri böyük sürətlə axan çayda bir yeşik kimidir - bir an sonra daha görünməyəcək, daha görə bilməyəcəksiniz.

Doğrudur, B.Budaqov və Q.Qeybullayev “Ermənistanda Azərbaycan mənşəli toponimlərin izahlı lüğəti”ndə (1988) böyük miqdarda Azərbaycan türk toponimlərini əhatə etmişlər. Lakin bu ərazilərin həqiqətən qədim oğuz yurdu olduğunu sübut edən on minlərlə təpə, dərə, aşırım, yarıqan, keçid, bulaq, meşə... adları batıb gedir. Bunları o yerlərə qarış-qarış bələd olan yerli qocalardan toplamaq üçün vaxt azdır və olan vaxtlardan da istifadə olunmur. Hər halda o torpaqlar erməni tapdığı altındadır, yaşlılar da dünyanı tutub qalmır. Onun türk mənşəli saysız toponimləri, etnonimləri, antroponimləri unudulur... Bir tək Əhmədli müəllim Zəngəzurun cənub ətlərinə - Nüvədiyə, ümumən Meğri ərazilərinə ölməz bir abidə yaradıb, çapa hazırladığı bu əsərlə Azərbaycanın bu qədim torpaqlarının kiçik çökəkliklərindən uca dağlarına qədər, kiçik bulaqlarından iri çaylarına, balaca bir kolundan böyük meşələrinə, daşlı-kəsəkli yarıqanlarından böyük dərələrinə, əlçatmaz yamaclarından məhsuldar çöllərinə qədər bütün varlığını 40 il bundan qabaq olduğu kimi, hətta ədəbi-ləşdirmədən qələmə alıb, qoruyub saxlayıb. Özü bu əsərlə bir mənəbə çata bilməyə də, Azərbaycanın Meğri torpaqlarına əbədi həyat verib, onlara yeni ömür bəxş edib.

Əhmədli Əliyev 1961-67-ci illər arasında Meğrinin 7 Azərbaycan kəndini qarış-qarış gəzərək, həmin kənd şivələrinin fonetik, leksik, morfoloji və sintaktik xüsusiyyətlərinə dair zəngin material toplamışdır. Ən mühüm məsələ də budur ki, sanki Əhmədli müəllim hələ 20-30 il sonra baş verəcək fəlakətləri əvvəlcədən duyurmuş, ona görə də dissertasiya müdafiə etmək üçün yox, yerli toponim, oronim, hidronim, etnonimləri əbədi mühafizə etmək üçün öyrənmişdir. Əhmədli müəllim Sovet dövründəki arxayınçılığın təəssüratı altında A.B.Şiporadan misal gətirərək: “...Bir neçə on illər keçəndən sonra artıq ədəbi nitq ilə dialekt nitqinin nəinki qarşılaşdırılmasından, hətta bunların arasında olan mühüm fərqlənən belə bəhs etmək mümkün olmayacaqdır, məhz buna görə də, dialekt nitqini onun ən müxtəlif cəhətləri ilə, xüsusən sintaktik nöqteyi-nəzərdən öyrənməyə tələsmək lazımdır” - desə də, bu arxayınçılığa uymamış, əllərində gizli xəncər tutan kəmfürsət qonşulara bel mağlamamışdır. Beləliklə, mövzunun aktuallığı daha gözlənilməz bir hadisəyə mənəvi qələbə üçün əsas olmuşdur. Ən əhəmiyyətli bir də budur ki, tədqiqat prosesində bir sahə deyil, dilin tərkib hissələri tam əhatə olunmuş, şivələrin fonetik sistemi, lüğət tərkibi, qrammatik quruluşu sistemli öyrənilməklə, ərazi azərbaycanlılarının mənəvi dünyası, təfəkkür və düşüncə tərz, danışq və nitq xüsusiyyətləri, toponimlər aləmi, etnoqrafik ənənələri barədə bitkin bir əsər yaradılmışdır. Ona görə də bu əsərlə diqqətlə tanış olan hər kəs qədim Meğrini addım-addım gəzmiş kimi olacaqdır.

(Davamı gələn sayımızda)

RƏVAYƏT

YEDDİ PAPAQ BOŞ QALDI

Erməni-müsəlman davasında bir kişi necə olursa, dəstədən aralı düşür. Görür iş fənadı, cəmi yeddi patronu qalıb. Öz-özünə fikirləşir ki, birdən ermənilər üstünə gəlsə, bu az patronla neylərəm. Qurd deyən kimi qulağı çıxır. Görür bu-
du, yeddi erməni düz ona tərəf gəlir, amma başları söhbətə qarışdığından, düş-
mənlər onu görmür. Kişi tez götür-qoy eləyib xurcundakı üç papağı götürüb
bir-birindən aralı düzüb, özü də bir iri daşı dalında səngərləyir. Qərəz, erməni-
lər iy bilən itlər kimi onun üstünə cumurlar. Boş papaqlar erməniləri çaşdırır.
Kişi fürsətə salıb sərrast atəşlə erməniləri bir-bir vurub aşırır. Bir də baxır ki,
atışma kəsildi, qarşı tərəfdən güllə atılmır. Baxır patronu qurtarıb, xəncərini si-
yirib irəli yeriyir. Görür nə, ermənilərin yeddisi də yerə sərili qalıb. Kişi onların
papaqlarını, güllədən deşik-deşik olan üç papağı da xurcuna qoyur. Ermənilə-
rin tüfənglərini, dolu patrondaşlarını çiyindən aşırır. O, yolda bir ağsaqqal ki-
şiyə tuş olur. Ağsaqqal kişinin çiyində 7-8 tüfəng görüb təəccüblənir:

- Bu qədər tüfəngi neynirsən?
- Silahsız o qədər adam var ki, onlara verəcəyəm.
- Bəs o xurcundakı nədi?
- Bu saat görəcəksən...

Kişi çiyindən aşırımları, tüfəngləri çıxarır, xurcunun ağzını açır, papaqla-
rı çıxarır. Ağsaqqal papaqlara baxıb bir şey başa düşmür:

- Mən heç nə qanmadım. Nəyə görə papağın üçü deşik-deşik, yeddisi sala-
matdı.
- Bax, bu üç deşik-deşik papaq yeddi papağı boş qoydu, erməni papaqları-
nı...

Boş qaldı

Boş qovğadı, boş qaldı.

Üçünü güllə deşdi,

Yeddi papaq boş qaldı.

ALLAH, SƏBRİMİ VER

Uca dağ başında uca qələmə,
Ürəyim yuvadı dərdə-vərəmə.
Sözümü saxlaram qardaş gələnə,
Allah, səbrimi ver, ya sevgilimi.

Araz qırağında tikdirdim künbəz,
Oxudum Quranı, dedilər bilməz.
Başına döndüyüm gözəgörünməz,
Allah, səbrimi ver, ya sevgilimi.

Araz qırağında tikdirdim hamam,
Oxudum Quranı, elədim tamam.
Başına döndüyüm on iki imam,
Allah, səbrimi ver, ya sevgilimi.

QALADAN GƏLİRDİM

Qaladan gəlirdim yüküm taxtadı,
Qalanın yolları taxta-taxtadı,
Bir əmim qızı var, alabaxtadı,
Özgəyə vermərəm, mən özüm allam.

Qaladan gəlirdim, yüküm ərikdi,
Qalanın yolları dəlik-dəlikdi.
Bir əmim qızı var, sarı fərikdi,
Özgəyə vermərəm, mən özüm allam.

Qaladan gəlirdim, yüküm üzümdü,
Qalanın yolları düzüm-düzümdü.
Bir əmim qızı var, iki gözümdü,
Özgəyə vermərəm, mən özüm allam.

BAYATILAR

Bayquş mənəm,
bayquş mən,
Hər quşdan da
soy quş mən.
Bir sağalmaz yaram var,
Sızıldaram hər qış mən.
Mən aşiq, bir gün burda,
Dağ burda, düyün burda,
Oğlu ölmüş analar
Ağlayar bu gün burda.

Bu şana
Arı qonmaz bu şana,
İgidin özü gərək,
Şəkil olmaz nişana.

Boz atın boylamasın,
Cilovun çeynəməsin,
Ölürsən, evində öl
Ürəyim göynəməsin.

Araz elə göy çalar,
Axar suyu göy çalar,
Oğlu ölən analar
Qara geyər, göy çalar.

Bənövşəyəm, tütərəm,
Kol dibində bitərəm,
Dağlar, sənə həsrətəm
Boynum əyri tutaram.

Göz yaşım daşa düşər,
Sıçrayar qoşa düşər.
Bacının müşkül işi,
Yenə qardaşa düşər.

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı Ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№19 (19) 1 - 15 dekabr 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

SÖZÜM VAR

Sahib olduğu qeyb olanda ürəyi göynəyər, əhvalı pərişan olar İnsanın. Adi, məlum həqiqətdir bu. Bəs bizim hamımızın millətə sahib olduğumuz nədir? **Tariximiz! Torpağımız! Bir də Taleyimiz!**

Elə bir ilahi qismət ki, qəsbə, qəsdə məruz qalanda pozular mənlük ləngəri, əyilər qəddi-qaməti, qarsalanar şərəfi-ləyaqəti hər millətin.

Müdrüklərin idrak edə bilmədikləri başqa bir adilik də var. Qanadı qırılmayınca qatarından ayrılmaz, karvanından qalmaz durnalar. Min-min illərdir pozulmaq bilmir düzümü bu qatarın, nizami bu karvanın. Min-min illərdir

bizə də millətə bəxş və etibar ediblər dirsək-dirsəyə dayanmış, ətək-ətəyə calanmış, yan-yana düzülüb qatarlanmış, nizamla sıralanmış füsunkar, ecəzkar bir el-oba karvanını. Amma ötüb keçən qanlı-qadalı qədimlər, neçə-neçə qərinələr bir yana, təkcə XX yüzilliyin başında bu ecəzkar karvandan, bu bənzərsiz qatardan, bu etnik-millət bütövlük tablosundan qopdu, ayrıldı-aralandı, fəryadı ərşə calandı, qərrib düşdü, qürbətə döndü, türksüz qaldı: **Ağbaba, Şörəyel, Gümrü düzü, Loru-Pəmbək, Dilican dərəsi, Qaraqoyunlu, Qəmərlı, Zəngibasar, Göyçə, Vedibasar, Qarabağlar, Dərələyəz, Miğrı, Qafan, Sisiyan, Gorus, Kəlbəcər, Zəngilan, Laçın, Qubadlı, Füzuli, Cəbrayıl, Ağdam, Ağdərə, Xankəndi, Xocalı, Xocavənd, Hadrut, Şuşa** və rəsmini ürkək xəyalla göz önünə gətirdiyimiz nıskıllı ətrini, qəhərli nəfəsini candan duya bilmədiyimiz daha neçə-neçə şəhərimiz, kəndimiz!

Əziz oxucu, milli ləngərimizin pozulması yollarını həmişəlik kəs, karvanından qopub qərrib düşmüş, qürbətdə qalmış o el-obamızdan uzaqlaşma, əksinə, ana nəfəsli, ana səslı o el-obaya daha da yaxınlaş, o yerləri gözlərin önünə gözlərinin yaşlı ilə gətirmə, dərgahımız və qıbləğahımız olan tariximiz, torpağımız, taleyimiz və yaşam fəlsəfəmizin bölünməzliyi və bütövlüyü möhnətində ayıq-sayıq ol.

İsmail Məmmədov

ABİDƏLƏR, QƏBİRLƏR.

1988-ci ilin dekabr ayında tükürpədi bir xəbər eşitdim. Bizim kəndin camaatını yerli-dibli qovublar. Kənddə bir adam qalmayıb. Kəndlərdəki telefonların biri də cavab vermədi. Qonşu **Ceckən** kəndinə zəng vurduq, səhv etmirəmsə, sovxoz direktoru **Vermişlə** danışdıq. Dedi ki, sizin kəndlərin əhalisi qonşu Gürcüstan kəndlərinə getdi. Mal-qoyunlarından isə nigaran qalmayın, bizim kənddədir. Vermiş əslində bacarıqlı təsərrüfat rəhbəri idi. Ancaq bu “qayğıya” nə deyəsən, bəyəm qohum-qardaş taleyinə narahat olduğumuz bu anda “mal-qoyun himayəsi”nin yeridir? Çox sağ olsunlar bu böyük himayə üçün.

Müharibədə üç yara almış ikinci qrup Böyük Vətən müharibəsi əlili olan atam, iflic vəziyyətində yaşayan anam, bədənində qəlpə gəzdirən əmim, onun körpə nəvə-nəticəsi, o vaxt evdə tək qalan bacım, qohumlarım, demək olar, yoxa çıxmışdılar. Qardaşım da, Bakıda, Gəncədə yaşayan həmyerlilərimiz də kəndlərə, rayonlara qaçıb adamlardan xəbər bilmək istəyirdilər. Kəndimizin adamlarının bir dəstəsi Şamaxıya, bir qismi Xanlara, Şəmkirə, İsmayılıya, Qazaxa və Marneuli rayonunun kəndlərinə gedib çıxmışdılar. Bacımın əsas ev əşyaları, qış tədarükü hamısı orada qaldı. Sonra qayıdıb heç nə tapmadılar.

Kəndin əhalisinin qovulmasını rayon partiya, sovet qurumları, daxili işlər orqanları özləri təşkil etmişdilər. “Saat 2-yə qədər kim kənddən çıxmasa, evinə od vurulacaq, özü də güllələnəcək” - deyər ultimatum veribmişlər. Cavab qaytaranlara əli avtomatlı, silahlı adamlar “cavab” verirdilər. Bu qaçaqada Bala Ayrım sakini Haqverdi öldürüldü, Aşıq Mutunun ev əşyaları yolun ortasına tökülüb yandırıldı. Kəndin ağsaqqalı, yaş səksəni keçmiş Xasıoğlu Abbas dayı qız nəvələrini meşə ilə Sadaxlı kəndinə aparanda yolunu kəsiblər. Uzunqulağın üstündən düşə bilməyən qoca nəvələrini gizlədib. Yol kəsənlərlə dil tapıb canını qurtarıb. Qız nəvələrini sağ-salamat Sadaxlı kəndinə gətirib və kəndə çatanda ürəyi partlayıb ölüb. Sənəsi söz xəzinəsi olan, o yerlərin canlı tarixi olan bu qocanı canından əziz tutduğu öz kəndinin torpağında dəfn etmək mümkün olmadı. Hadisə başlayanda xəstələrin, ölüb-itənlərin faciəsini sözlə təsvir etmək çətindir.

Nəsib əmim o vaxt nə edəcəyini bilmirdi. Arvadı Tamaşa bibini öz qohum-əqrabasının yanında dəfn edəndə qoşa başdaşı sifariş eləmişdi. Öz sağlığında bibimin yanında şəklini də yondurmuş, doğum tarixini, ad-familiyasını yazdırmışdı. Bircə taleyin bildiyi son tarixin yerini açıq qoydurmuşdu... Sonra da el-obadan qovuldular. Orada bibimin yanındakı boş qəbir yeri və başdaşı göynəyirdi, burada isə əminin ürəyinin başı.

Atam evdən çıxanda, tələsdiyindən, iti açma bilməmişdi, it zəncirdə qalmışdı. Kişi düz üç ay özünü danladı. Sonra bacım dedi ki, ev dəyişmək üçün gedəndə iti görüb. It gəlib onun önündə iməkləyib, zingildəyib. Bacım deyir nə qədər elədim, özümlə gətirə bilmədim. “İt öz ocağına etibarlı olar” - deyiblər. Yiyəsinin evini qoyub gəlmədi.

Atam üç-dörd ay İsmayılı rayonunun Girk kəndində qaldı. Bir ayağı çolaq olan əmim isə onun qonşuluğuna - Kəlbənd kəndinə gəlmişdi. Qohum-qardaş bir yerə yı-

ğıla bilmədi. Evini dəyişmək istəyən erməni bizi çox gözlətdi, sonra da Allahverdi rayonu ilə ev dəyişməyəcəyini bildirdi. Atam isə halallığı verilməyən evdə yaşamaq istəmirdi. Sonralar kişinin xeyli qocaldığını gördüm.

Sonralar da gecələr tez-tez yuxudan oyanır, sayıqlayırdı. Oyananda bir xeyli özündə olmurdu. Soruşurdum “dədə, nə olub?” Deyirdi ki, “evimiz yenə yuxuma girmişdi”. Atam deyirdi: “Yetmiş il ömrümü hökumət yolunda xidmətə sərf elədim, kolxoz qurdum, müharibəyə getdim, üç ağır yara aldım, əsir düşdüm, əsirlikdən qaçdım, partizan oldum, sonra da ağır günlərim az olmayıb. Amma bu fəlakət onların hamısından dəhşətlidir. Dəhşətlidir ona görə ki, ömür boyu böyüklüyünə inandığım, uğrunda canımı əritdiyim, qanımı tökdüyüm bu hökumət dar günəmdə harayıma gəlmədi!.. Əli avtomatlı “dığalar” kəndə gələndə dedim ki, indi milis gələr, katib gələr, dələduzları başa salar, belə yaramaz, bu nə hoqqadır? Ancaq gəlmədilər. Ev-əşiyimiz, var-yoxumuz əlimizdən getdi. Müraciət elədik, yazdıq, tələb qoyduq - baxan olmadı. Bu mənə ağır gəlir, çox ağır gəlir”.

Yadımdadır, atam kolxozda arabacı işləyirdi. Xaçaturyanla sözü düz gəlmədi. Kolxozu tərk elədi. Qonşu erməni kəndində cəbhə dostu var idi. Daşyonan idi. Gedib ondan alət aldı, gətirdi, başladı daş yonmağa. Qəbir daşı da yonurdu, ev üçün guşə daşı da. Qəbir daşına çox əziyyət çəkirdi. Bu əziyyətin müqabilində bəzi adamlara başdaşını pulsuz düzəldirdi. Kimsəsiz qəbirlərə də çoxlu başdaşı qoyub atam. Həmişə yoxsul yaşasa da, bunu özünə şərəf bilirdi. Baş daşında mərhumun xasiyyətinə, yaşına, sənətinə uyğun naxışlar cızır, bir nişanə qoyardı. O evlərdəki guşə daşları da, o qəbirüstü abidələr də qaldı orada. İndi qara bayram gələndə qəbirləri ziyarət etmək istəyənlər neyləsinlər? Göz yaşını hara töksünlər? Hansı qəbiristanda ağı desinlər?

Yuxarı Körpülü kəndinin evlərini dəyişməyə imkan vermədilər. İkimərtəbəli, alt-üst, hər qatında 6-8 otağı olan evini əmim qızı Gülzar dəyişə bilmədi. Böyük bağı, həyatı sahələri qaldı. Ev əşyalarına müftə yiyə çıxan insafsızlar heç olmazsa paltar-palaz da götürməyə qoymadılar. Gülzar axırıncı dəfə gedib-qayıdanda söylədi ki, bizi evimizə buraxmadılar, dedim - “heç olmasa uşaqların paltarını qoyun evdən götürüm. Getdik. Bizi müşayiət edən milis, elə bildi başa düşmürəm, evdəki erməniyə dedi ki, haray-qışqırıq sal, bu türkü evə buraxma”. O da başladı qışqırmağa ki: “Səni evə buraxmıram, bu evdə heç nə yoxdur!” Həyətdəki paltar maşınına əl atdım, uşağımın ayaqqabısını, şalvarını çıxardım oradan. Arvadın əynində mənim təzə jaketim var idi, dartıb onu aldım. Əynindəki yubka da mənim idi, dedim ki, çıxarmaq ayıbdır, ona görə çıxarmıram. Bizimlə gedən rus hərbiçinin yanında ifşa olunduqlarını görüb daha da həyasızlaşdılar. Vəziyyəti kəskinləşdirməyib geri qayıtdım.

O obalarda təkcə evlər, bağlar, mülklər deyil, acı xatirələrlə, abidələrlə yanaşı, həm də göz dağımız qalıb. Bu daha dərin yaradır.

İsmayıl VƏLİYEV
professor

AZƏRBAYCAN QAÇQINLAR CƏMİYYƏTİNİN ARXIVİNDƏN

HADİSƏLƏR ŞAHİDLƏRİN DİLİ İLƏ

BASARKEÇƏR RAYONU:

DƏRƏ KƏND SAKİNİ MƏHƏRRƏMOV QƏDİR HÜSEYN oğlu:

- Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı qəddarlığı son illərdə daha da artmışdı. Rayon mərkəzindəki xəstəxanada, müxtəlif idarə və müəssisələrdə bizə qeyri-insani münasibət göstərirdilər. Ermənilərin özbaşınalığına dözməyib yuxarı orqanlara şikayət məktubu yazan azərbaycanlıların özlərini incidirdilər. Son vaxtlar vəziyyət daha da pisləşmişdi. Qarabağ azarına tutulmuş erməni millətçiləri

ri bizi dədə-baba torpaqlarımızdan çıxarmaq üçün hər cür alçaqlığa əl atmağa başladılar. Onlar 1988-ci il noyabr ayının əvvəllərində kəndlərə silahlı basqınlar edir, əhalini döyür, söyür, evləri yandırırдыlar. Rayonun hüquq-mühafizə orqanları kənardan müşahidəçi mövqeyində durur, çox vaxt isə quldur dəstələrini təlimatlandırır və hətta onlara özləri başçılıq edirdilər. Nəhayət, onlar quldur Andronik babalarının arzularından birini həyata keçirə bildilər: Ulu Göyçə daşnaqlara qaldı.

ZƏNGİBASAR RAYONU:

DOSTLUQ KƏNDİNİN SAKİNİ VƏLİYEV RZA MƏMMƏDHƏSƏN oğlu:

- 1988-ci il noyabrın 27-də saat 3-ə yaxın kəndə minə qədər erməni doldu. Onlar qruplara bölünüb evlərə basqın etdilər. 11 oğlan, 2 qadın isə bizim evə girdi. Oğlanlarda müxtəlif silah var idi. İki nəfər məni oturdub bıçağı boğazıma dirədi. Qalanları otaqları axtarmağa başladılar, çəkiddə yüngül, qiymətdə ağır nə vardısı, hamısını çamadanlara və yeşiklərə doldurdular. Erməni qadınlarından biri Mingəçevirdən gəlmişdi. Onu tanıyırdım. Onlar gözümün qabağında evi talayıb apardılar.

ZƏNGİBASAR RAYONU:

ZƏNGİLƏR KƏND SAKİNİ ABDULLAYEV MİRƏLİ MİRCƏFƏR oğlu:

- 1988-ci il dekabr ayının 4-də erməni millətçiləri evimizə soxulub, 5 nəfərdən ibarət ailəmi çölə atdılar. Təhqirlər, söyüşlər azmış kimi özümüzü də döydülər. Ev əşyalarından heç nəyi götürməyə qoymadılar. 4.550 manat dəyərində zinət şeylərimizi, gəlinimizin 13 min manatlıq cehizini və min manat nağd pu-

lumuzu aldılar. 6 ədəd xalçanı, 16 dəst yatacaq şeylərini və s. qiymətli şeyləri gözümüz görə-görə götürüb apardılar.

SİSYAN RAYONU:

ŞƏKİ KƏND SAKİNİ GÖZƏLOV ƏBÜLFƏZ ŞAMİL oğlu:

- Noyabrın 23-də saat 8-də 40 nəfərdən artıq erməni qulduru evimə hücum etdilər. Onlar evi daşa basıb bütün pəncərələri sındırdılar. Kəndə gəlmiş rayon partiya təşkilatı katibi A.Danielyana və kolxoz sədri A.Kazaryana evimi dağıtdıqlarını dedim. Onlar mənə məhəl qoymadılar. Ermənilər yenidən basqın etdilər. Biz qaçıb tövlədə gizləndik, bizi tapıb möhkəm döydülər. Arvadımın əl çantasını əlindən qoparıb oradan 4 min manatlıq istiqrazı, 1200 manat nağd pulu, 2 üzüyü, qızıl saati, boyunbağını və sənədləri aldılar. Bizi isə rayon DİŞ-nə gətirdilər. Məni burada da döydükdən sonra Qubadlı sərhədinə gətirib buraxdılar.

GÖYÇƏ MAHALI

ŞİŞQAYA KƏND SAKİNİ MƏMMƏDOVA LALƏ NAMAZ qızı:

- Ermənilər kəndimizə basqın etdilər. Məni döydülər, evimizi yandırdılar. Paltarlarımızı belə götürə bilmədik. Canımızı qurtarmaq üçün dağlara qaçdıq və özümüzü bir təhər Azərbaycana çatdırdıq.

BASARKEÇƏR RAYONU:

NƏRİMANLI KƏND SAKİNİ ABBASOV İBRAHİM NƏCƏF oğlu:

- Kəndimizə müntəzəm silahlı basqın edilirdi. Ailəmlə birlikdə doğma diyarı tərk etməyə məcbur olduq. Mal-qaramız, qiyməti təqribən 20 min manat olan ev əşyaları orada qalıb. Mən Qarabağda yerləşdirilməyimizi xahiş etdim, lakin xahişimə məhəl qoymadılar.

GÖYÇƏ MAHALI

GÜNƏŞLİ KƏND SAKİNİ NƏSİROV YUSİF MƏHƏMMƏDƏLİ oğlu:

- Ermənilər bizi silah altında kənddən çıxardılar. Evdən heç nə götürə bilmədik. 6 uşaq və həyat yoldaşım ilə Azərbaycana üz tutduq. Ailəmizin Dağlıq Qarabağda yerləşdirilməsini xahiş etdim, eşidən olmadı.ə

QAÇQINLIQ DƏRDİ

Qaçqınlıq elə bir dərddir ki, onu çəkməyən qaçqın həyatı yaşamayan bunun tam ağrı-acılı ağırlığını dərk edə bilməz. Ulu Tanrı heç kimə bu həyatı yaşamağı qismət etməsin. 15 ildir ki, yurd-ocaq həsrəti ilə yaşayırıq. Bu, tarixin acı bir həqiqətidir. Ancaq Qərbi Azərbaycanda yaşayan azəri türklərinin başına gətirilən məşəqqətlər bu 15 illə ölçülür. Daha dəhşətli, daha məşəqqətli 1905, 1915-1920, 1937-1950-ci illər tarixin qara yaddaşına yazılmışdır. Məhz həmin illərdə yüz minlərlə azəri türkü məscidlərə, böyük tövlələrə, evlərə, dərin su quyularına erməni vəhşiləri tərəfindən doldurulmuş və yandırılmış, azəri türkləri yaşayan altı yüzdən artıq kənd darmadağın edilib yandırılmış, əhalisinin əksəriyyəti məhv edilmiş, qalanları isə Osmanlı və İran torpağına qaçaraq didərgin həyatı yaşamağa məcbur olmuşlar. Bəli, 15 ildir ki, Qərbi Azərbaycanda bir nəfər də olsun azəri türkü qalmamışdır. Orada qalan ancaq ulularımızın narahat ruhları, onların sahibsiz, dağıdılmış (şumlanmış) qəbirləri, inanc yerlərimiz və min bir əziyyətlə tikdiyimiz tikililər, saldıığımız barlı-bəhrəli bağ-bağçalar olmuşdur. 1988-ci il yüz illərlə vəhşi erməni xislətinin planlaşdırdığı türklərə qarşı olan hikkə və nifrətin son akkordları idi. Ancaq bir məqamı unutmaq lazım deyil ki, ermənilər azəri türkləri üçün elə bir qüvvə deyil. Onlar ancaq güclü dayılarının (dövlətlərin) əlində oyuncağa çevrilmiş bir alətdirlər. Əgər bu dövlətlərin köməyi olmasa, bugünün özündə belə, ermənilər işğal etdikləri torpaqları müharibəsiz-filansız könüllü olaraq tərk edirlər. 1988-ci il Qərbi Azərbaycanlıların dədə-baba yurdundan didərgin düşməsində rus ordusunun fəaliyyəti dediklərimə əyani sübutdur. Heç kəsin yadından çıxmayıb ki, bizi ev-əşiyimizdən didərgin salan rus əsgərləri idi. Onlar bir tərəfdən erməni vəhşilərini silahlandırır, digər tərəfdən bizi məcbur edirdilər ki, təcili evinizi tərk edin. Biz sizin təhlükəsizliyinizi qorumaq iqtidarında deyilik. Elə bu günün özündə də həmin siyasət davam edir. İkili siyasət böyük dövlətlərin gündəlik iş rejiminə çevrilmişdir. Bax bu siyasətin nəticəsində 1988-ci ildə Azərbaycana pənah gətirən qaçqınların 70-80%-i lüt-üryan qarlı dağlardan keçərək ancaq öz canını erməni cəlladlarından xilas edə bilmişdi. Həmin dövrdə dörd yüzə yaxın azəri türkü işgəncələrlə öldürüldü və yaxud şikəst edildi. Onlardan 216 nəfərin öldürülməsi haqqında tam sübuta yetirilmiş sənədləri çox çətinliklə də olsa Qaçqınlar Cəmiyyəti əldə etmiş və bu sənədlər cəmiyyətdə saxlanılır. Həmin dövrdə Qərbi Azərbaycandan Azərbaycana 211 min azəri türkü pənah gətirmişdir. Bundan əlavə, o vaxtlar SSRİ-nin ayrı-ayrı respublikalarına

da pənah aparənlər oldu. Bunların da bir qismi bu gün Azərbaycanca qayıtmışdır. Mən həmişə qeyd etdiyim bir məsələni təkrarlamaq istəyirəm. Azərbaycan xalqı böyük ürəyi, qeyrəti, təəssübü olan bir millətdir. Əgər bu gün qaçqının və köçkünün hər hansı birinin xeyir və şər işləri el-oba ilə bir yerdə keçirilsə, məhz bunun üçün öz doğma qan-qardaşımız olan yerli əhaliyə minnətdar olmalıyıq. Yerli əhali 1988-ci ildə qaçqınları öz doğmaları kimi qəbul etdi, onlara maddi və mənəvi dayaq oldu. Bu ənənə bu gün də davam edir. Ancaq qaçqınların qəlbindən heç vaxt doğma yurd-ocaq həsrəti çıxmayacaq. Onlar mütləq öz doğma yurdlarına qayıdacaqlar. Qaçqınlara dəyən ziyan haqqında Qaçqınlar Cəmiyyəti topladığı sənədlərin əsasında ilkin hesablamalar aparmış, aydın olmuşdur ki, əhaliyə dəyən ziyan 2,5 milyard, kolxoz və sovxozlarda qalan çoxillik meyvə bağları, tikililər, maşın - traktor, təsərrüfat bölgüsündən qaçqınlara verilən illik əmək haqqı daxil olmaqla 17,5 milyard ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bu qaçqınlara dəyən maddi ziyandır. Dəymiş mənəvi ziyanı heç bir vəchlə ölçmək mümkün deyil.

Qaçqınlar Cəmiyyəti yarandığı gündən qaçqınlar haqqında bütün məlumatları toplamaqla məşğul olmuş və bu gün də məşğul olur.

Bütün qaçqın və məcburi köçkünlərə öz doğma yurdlarına qayıtmağı arzu edirəm.

Abbas SƏFƏROV,
Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin sədri

GƏLƏCƏK NƏSİL BUNLARI BİLMƏLİDİR

Ermənistan Respublikasından – əslində Qərbi Azərbaycandan azəri türklərinin deportasiyasından 15 il keçir. 1988-ci ilin noyabr-dekabr aylarında 230 mindən çox soydaşımız illərlə topladıqları varı, tikdikləri gözəl evləri bir neçə saat ərzində qoyub ata-baba yurdlarından məcburi çıxarıldılar. Erməni millətçiləri təkcə türklərin deyil, orada “beynəlmiləçilik şəraitində yaşayan və azlıqda olan digər millətlərə də tələ qurdular. Soydaşlarımızı silah gücünə çıxarıb onların malına, mülkünə yiyələndikdən sonra kürdləri, rusları və başqa millətləri də zorla çıxartdılar. Bizim soydaşlarımız kimi min nəfərdən çox rus və

18 minə yaxın müsəlman kürdü də qaçqın oldular. Azərbaycan xalqı özünəməxsus qonaqpərvərliyini yenə də sübut etdi. Respublikanın nəinki ziyalıları və imkanlı adamları, hətta sadə əməkçiləri də soydaşlarımıza maddi və mənəvi kömək göstərdilər. Az sonra ermənilərin fitvası ilə Orta Asiya respublikalarında və Qazaxıstanda yaşayan 50 mindən çox məshəti türkü də qaçqın şifətində Azərbaycana pənah gətirmişdir. Azərbaycanın öz içərisində də məcburi köçkünlərin sayı günbəgün artırdı.

Göründüyü kimi, azəri türklərinin doğma yurdları olan Qərbi Azərbaycandan deportasiyası daha geniş coğrafi məkan üçün planlaşdırılmışdır. Bu planı isə yüksək dövlət səviyyəsində həyata keçirmək olardı. Türklərə qarşı həmişə qənim kəsilmiş xain, hiyləgər, müxənnət qonşular yalnızca kimi həmişə əlverişli məqam gözləyir, fürsət düşən kimi xalqımızın unutkanlığından istifadə edir, duz-çörəyi ayaqlayır, əsl soyqırım niyyətlərini həyata keçirməyə başlayırlar.

Belə qırğınlar 1905-1906-cı və 1915-1920-ci illərdə daha dəhşətli şəkildə icra edilmişdir. 1948-1953-cü illərdə SSRİ hökumətinin tədbiri kimi 150 min türkün Azərbaycanın isti Mil-Muğan zonasına köçürülməsi soyqırım siyasətinin tərkib hissəsi idi. Ermənilərin Göyçə mahalının, B.Mərzə, Şişqaya, Zəd, Nərimanlı və başqa kəndlərinin suvarılan və çox məhsuldar torpağında çoxdan gözü vardı. Nə yaxşı ki, həmin vaxtlar millətini ürəkdən sevən, xalqımızın mətin və qorxmaz oğlu Talib Musayev Basarkeçər RPK-nin birinci katibi idi. Onun apardığı cəsarətli və çox incə siyasət sayəsində rayon əhalisinin əksəriyyəti köçmədi, köçənlərin də çoxu dözməyib dünyasını dəyişdi. Geri qayıdanlar da oldu. Həmin vaxtlar Qızılkənd və Yarpızlı kəndləri tamamilə erməniləşdirildi.

Azəri türklərinə qarşı növbəti soyqırım siyasətini həyata keçirmək üçün 1988-ci ildə əlverişli şərait yaranmışdı. Ermənilər M.Qorbaçovu təsir altına sala bilmişdilər. Azərbaycan xalqının müdrik oğlu Heydər Əliyevi təqaüdə çıxarmaq adı ilə Sov.İKP MK-nin Siyasi Bürosundan və SSRİ Nazirlər Soveti sədrinin birinci

müavini vəzifəsindən azad etmişdilər. Azərbaycanın fərsiz rəhbərliyi də Moskvanın buyurduğu ilə durub-otururdu. Azərbaycanda aranı qarışdırmaq üçün Sumqayıt hadisələri törədildi. Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi uğrunda mübarizə genişləndirildi. Ermənistanda yaşayan türklərin vəziyyəti günbəgün ağırlaşırdı. Rəhbər vəzifədə işləyən türkləri məcbur edirdilər ki, siz xalqınızı başa salın Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi onlara da xeyirdir. Lakin buna heç kim əməl etmirdi. Azərbaycanlı kəndlərin mitingləri getdikcə genişlənirdi. Nərimanlı və Şişqaya ətrafındakı mitinglərdə yüzlərlə soydaşımız “Qarabağ Azərbaycanındır” şüarı ilə mitinqə çıxmışdılar. Belə nümayişlər Krasnoselo Noyemberyan və Masis rayonlarında da olmuşdu. Ermənilər sonralar azərbaycanlılara qarşı daha da azğınlaşdılar. Şahidi olduğum bir hadisəni qeyd etmək istəyirəm. 1988-ci il noyabrın 10-da Basarkeçər rayonunun mərkəzində azərbaycanlıları vəhşicəsinə döydülər. Döyülənlərin şəklini çəkdirib Bakı və Moskvaya çatdırmaq üçün rayonun azərbaycanlı kəndlərindən 21 nəfər müharibə və əmək veteranını Bakıya yola saldıq.

O zaman Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi işləyən Ə.Vəzirov onları qəbul etməmişdi. Ancaq həmin dövrdə MK-nın katibi işləyən Həsən Həsənov nümayəndə heyətini qəbul etmiş, diqqətlə dinləmiş, onların Moskvaya göndərilməsini təşkil etmişdir. Onlar M.S.Qorbaçovun qəbuluna düşmək üçün 12 gün Moskvada qaldılar. Bu müddət ərzində rayonun Sovetagerd (Çaxırlı), B.Məzrə, Şəfəq (Kərkiş) və başqa kəndlərində Sovet Ordusunun gözü qarşısında evləri yandırırdılar.

Nümayəndə heyəti Göyçəyə qayıdanda artıq kəndlərin bir neçəsi boşaldılmışdı. Göyçənin qışı çox sərt keçirdi. Həmin vaxtlar üzük kimi əhatə edən dağlara güclü qar düşmüşdü. Yollar bağlı idi. Dağ yolları ilə ancaq piyada getmək olardı. 1988-ci il noyabrın 22-dən 30-na kimi rayonun bütün kəndlərinə silahlı basqın edildi, 45 mindən çox azəri türkü ancaq qonşu Kəlbəcər və Gədəbəy rayonlarına getməyə məcbur oldular. 30-dan çox adam dağ aşırımlarında soyuqdan donub öldülər.

Azəri türklərinin əsrlərlə əkib-becərdikləri 22226 ha əkin, 63454 ha otaraq sahəsi, 403 kənd təsərrüfat maşınları, 354 avtomobil, 28704 baş iribuynuzlu, 136350 baş qoyun, 341 tövlə binası, 5 elektrik və 5 su dəyirmanı, 28 kolxoz (sovxoz) binası, 34 məktəb, 31 klub, 29 kitabxana, 183 anbar binası, 7 məscid və s. nankor ermənilərə qalmışdır. Həmin təsərrüfat ilində kolxoz və sovxozların topladığı taxıl, tütün məhsullarını, kolxoz və sovxozları əkindən daha çox olan şəxsi təsərrüfatlarda olan varidatı da nəzərə alsaq, bu gün qaçqın adını daşıyan soydaşlarımızın nə qədər itirdiklərini təsəvvür etmək çətin olmazdı.

Taleyimizin hökmü ilə biz bu hiyləgər, nankor, etibarsız millətlə qonşuyuq. Bu gün barışiq olsa da, gələcək nəsil bu faciələri heç bir vaxt unutmamalıdır.

Qənber Əli oğlu BAYRAMOV,
Azərbaycan Qaçqınlar Cəmiyyətinin məsul katibi

Əhməd VEDİLİ:

**AZƏRBAYCAN
OĞLUYAM**

*(Bəzi yerlərdə bizə “Yeraz” deyib
təhqir edirdilər. Onlara cavab
olaraq bu şeri yazdım.)*

Cavanşirəm, Babəkəm,
Nəbiyəm, Koroğluyam,
Soruşma haralıyam,
Azərbaycan oğluyam.

Öz qanımla, canımla,
Mən bu elə bağliyam.
Soruşma haralıyam,
Azərbaycan oğluyam.

Haralısan deməyin,
Millətimi bölməyin.
Qazan xanın nəvəsi,
Səttar xanın oğluyam,
Azərbaycan oğluyam.

Mən bu elin övladı,
Mən bu xalqın oğluyam.
Mən bu ulu torpağın,
Əcdadına bağliyam,
Azərbaycan oğluyam.

Soy-kökümüz bir olan,
Dili bir can oğluyam,
Azərbaycan oğluyam,
Azərbaycan oğluyam.
Əsil ulu türkəm mən,
Azərbaycan oğluyam.

Çənlibellə üz-üzə
Duran dağın oğluyam.
Şadlinski yetirən
Bu torpağın oğluyam.
Harda doğulsam da mən,
Azərbaycan oğluyam.
Ana Vətənim Vədi -
Mən bu elin oğluyam.

Ayrılısam da Vədidən,
Mən bu elə bağliyam.
Harada olsam da mən,
Azərbaycan oğluyam.

Möhtəşəm dünyamıza
Dahiləri gətirən,
Millətin xilaskarı
Heydər Paşa yetirən,
Həmin xalqın oğluyam -
Azərbaycan oğluyam.

19.XII.1989

*Axund Hacı Soltan Hüseynqulu
oğlu:*

**HACI,
ŞAİR ZƏKİ İSLAMA**

Hardakı Əlidən bir söhbət düşür,
Qopardır o yerdə qiyamət Zəki.
Dünyada heç kimdən istəyi yoxdur,
Əlidən istəyir ədalət Zəki.

Haqqa rast gələrsən, baxsan sətrinə,
Bülbüllər sözünün gələr ətrinə,
Peyğəmbər xətrinə, Allah xətrinə,
Göstərer hər kəsə səxavət Zəki.

Başının tacıdı müqəddəs “Quran”,
Şəriət eşqiylə açıbdı meydan,
Başı dik, üzü ağ oldu hər zaman,
Göstərib hər yerdə dəyanət Zəki.

Sidqilə bağlanıb uca varlığa,
Canını eşqinə verib sadağa,
O müqəddəs pirə, ulu ocağa,
Ürəkdən bəsləyib məhəbbət Zəki.

Şairdir, sözünün çoxdu kəsəri,
Dillərə əzbərdi sözü, əsəri,
Hər gizlin “babidən” vardır xəbəri,
Möcüzlər eyləyir hekayət Zəki.

Soltanın daima həmdəmi olub,
Dostluq həvəsilə yanıb qovrulub.
Bir dünyakı onda Murtəza olub,
Tapıb eşqi ilə səadət Zəki.

12 avqust, 2003-cü il

***Mir Abbas TƏVƏKKÜLLÜ:
Vedibasar mahalı***

ALLAHİ BAŞININ ÜSTÜNDƏ BİL SƏN

Şeytan təhrik etsə günah şeylərə,
Uyma hiyləsinə, uyma bir kərə.
Səvabdan əl çəkib, meyl etmə şərə,
Hər hansı günahı etmək istəsən,
Allahı başının üstündə bil sən.

Kişisən, tövbə et, qayıt düz yola
Sən açıq gözünlə gəl bax sağ-sola.
Qıyma təmiz çöhrən qarala, sola.
Hər hansı günahı etmək istəsən,
Allahı başının üstündə bil sən.

Demə ki, kefim kök, damağım çağdır,
Qazancım daha çox, üzüm də ağdır,
Mənə nə başqası, canım ki, sağdır.
Təkəbbür eyləyib, özündən desən,
Allahı başının üstündə bil sən.

Düşünmə, görən yox, xəlvətdir yerim,
Fürsətdir pis əməl, tez əncam verin,
Ləzzət almayınca niyə can verim?
Hər hansı günahı etmək istəsən,
Allahı başının üstündə bil sən.

Sərxoşluq eyləyib, günaha batma,
Həyanı, isməti sən gəl unutma,
Axirət dünyanı fənaya satma.
Hər hansı günahı etmək istəsən,
Allahı başının üstündə bil sən.

Natəmiz bəndə tək çıxıbsa adın,
Xəcalət çəkəcək qohum-övladın,
Fərqi yox, hər kimsən, kişi ya qadın.
Hər hansı günahı etmək istəsən,
Allahı başının üstündə bil sən.

Mir Abbasdır bu sözləri söyləyən,
Bir ata tək sizə öyüd eyləyən,
Hər kəsin eybini üzünə deyən.
Hər hansı günahı etmək istəsən,
Allahı başının üstündə bil sən.

SƏDAQƏT DÜNYASI - PƏRİ

Tərcümeyi-halından qeydlər

Pəri xanım ortada

Babayeva Pəri Bəhlul qızı 1914-cü ildə Qərbi Azərbaycanın Vədi rayonunda anadan olmuşdur. 1932-ci ildə Böyük Vədi kənd orta məktəbini, iki illik İrəvan Partiya Məktəbini bitirmişdir. 1935-36-cı illərdə Qərbi Azərbaycanın Basarkeçər rayonunun Şişqaya kənd orta məktəbində, 1937-ci ildə həmin rayonun Nərimanlı kənd məktəbində, 1938-42-ci illərdə Böyük Vədi kənd orta məktəbində ibtidai sinif müəllimi işləmişdir. 1942-ci ildən ticarət sahəsində çalışmışdır. 1949-cu ildən Vədi rayon Kooperativlər İdarəsinin sədri, 1950-ci ildə Böyük Vədi kəndinin daxil olduğu kolxozda sədr müavini işləmişdir. 1951-ci ildə deportasiya ilə əlaqədar olaraq, Bərdə şəhərinə köçürülmüşlər. Həmin ildən burada satıcı, mağaza müdiri, 1970-1974-cü illər Bərdə Şəhər Kooperativlər İdarəsində sədr işləmişdir. İşlədiyi müddətdə “Arxa cəbhədəki fəaliyyətinə görə”, “Qələbə” medalları, “Sovet ticarəti əlaçısı” döş nişanı, iki dəfə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin “Qüsursuz işinə görə” Fəxri fərmanı ilə təltif olunmuşdur. Dəfələrlə Bərdə şəhər sovetinə deputat seçilmişdir. 1987-ci ildə Abbasqulu bəy Şadlinskiyin anadan olmasının 100 illiyi ilə əlaqədar olaraq Şərurda yaradılmış Abbasqulu bəyin adını daşıyan muzeyin fəxri sədri seçilmişdir. İki övladı, üç nəvəsi var.

- Köçürüləndə özünüzlə nələrisə götürmək imkanınız oldumu? Mənim üçün adi görünən bu sualı 1951-ci ildə Qərbi Azərbaycandan deportasiya olunan Pəri anaya verəndə elə adi də cavab gözləyirdim. Ancaq onun əhvalı dəyişdi. Bir xeyli susub dayandı, nəyi isə deyib-deməyəcəyini götür-qoy edə-edə başını irəli-geri yırğaladı, ağır-ağır otağın yuxarı başında qoyulmuş sandığına yaxınlaşdı. Əlləri titrəyirdi, həyəcanlı olduğu göz önündə idi. Sandığın qabağında bir qədər dayandı, bir qədər özünü toxtatdıqdan sonra onu açıb, oradan bir dəst səliqəli, ütüsü pozulmamış kişi kostyumu, köynək, qalstuk... çıxartdı. Mat qalıb baxdığımı görəndə: - Bunların 65-ə yaxın yaşı var. Oradan çıxanda özümlə götürdüyüm ən əziz şeylər bunlar... Bunlar onun - Bilmanın yadigarlarıdır... - dedi. Donub qalmışdım. Nə mudhiş ehtiramdı, nə müqəddəs əzizlikdi, nə böyük sədaqətdi?! O sədaqətin, o ehtiramın, o əzizliyin önündə sözlər adi səslənmirdi?..

Pəri ananın ömür-gün dostu Bilman Şadlinski 1941-45-ci illər müharibəsi başlananda məktəb direktoru işləyirmiş. Gözəllər gözəli Pəri, onların Elbrus, Sülhiyyə adlı iki uşaqları, xoşbəxt, bəxtəvər günlər... Ancaq ümumi dəhşətli bəla hamı kimi Bilman müəllimi də özünün bu xoşbəxt ailəsindən ayırdı, müharibənin odunun, alovunun içinə atdı. Bilman Şadlinski orada alman faşizminə qarşı döyüşlərdə qəhrəmanlıqla vuruşdu, komandir kimi məsuliyyətli, çətin iş apardı. Mozdoka qədər ön cəbhədə oldu. Mozdok uğrunda gedən döyüşlərdə həlak oldu. Məzarı indi həmin şəhərdədir.

Bütün başıpaqqlılar cəbhəyə səfərbər olunmuşdular. Ən ağır kişi işləri qadınların çiyinlərində idi. Və Pəri Babayeva da qadınlarla birgə həm ailə dolanırdı, həm əlsiz-ayaqsızlara kömək etdi, həm də cəbhəyə öz payını əsirgəmədi. Amma gündə neçə qapını döyən “qara kağızlar” bir gün Pərinin də qapısını döydü... Və elə o gündən Bilman müəllimin əşyaları, geyimi səliqə ilə Pərinin sandığının ən sevimli və əbədi “sakinləri” oldular.

Müharibə təzə qurtarmışdı. “Vətənimiz” deyilən böyük SSRİ-dən bir qarış torpaq belə qopara bilməyən faşistlərin planından daha betəri başlandı azərbaycanlılar üçün: Qərbi Azərbaycandan azərbaycanlılar kütləvi şəkildə köçürüldü.

Mənə elə gəlirdi ki, yaşı 85-i ötmüş Pəri ananın əsrin yarısı qədər illərin o üzündəki zəhərdən acı köçürülmə xatirələri indi bəlkə də yaddaşının haradasa uzaq kölgəsində itib, yatıb qalıb, onları çözüb açmaq, danışdırmaq mümkün olmayacaq. Amma: - O xatirələri yatırtmaq, uzaqlaşdırmaq olarmı heç. Onlarda zamanın ən acı həqiqətləri yaşayır, qızım, - deyə Pəri ana o illərin elə anlarını xatırlatdı ki, doğrudan da yaddaş aynasından onları pozmağa, unutmaya və unutdurmağa heç nəyin gücü çatmaz. - Heç bir xalqın sinəsinə belə od tökülməyib, belə dağ çəkilməyib, - deyə sözünə başladı Pəri ana.

- Köçürülmə 1948-ci ildə başlamışdı. Yerində yenə də möhkəm duran rayonlardan biri Vedi idi. Yadımdadır, ermənilər tərəfdən köçürmə komissiyasına rəhbərlik edən Mutabyan iclasdakı çıxışı zamanı dedi: “Vedi bu torpaqlara açılan dəmir qapının açarıdır. Bura köçürülməsə, ümumiyyətlə, köçürülmə baş tutmayacaq”. Oğullarını müharibənin udduğu Vedidə iş daha mükəmməl şəkildə gedirdi. Daha yuxarılardan məlumatı olan Azərbaycan köçürmə komissiyası da tez-tez camaata çatdırırdı ki, M.C.Bağırov sizin Azərbaycana köçürülməyinizə icazə alıb. Tez olmasanız, sizi ya Sibirə, ya da Qazaxıstana sürgün edəcəklər. Biz heç köçmək istəmirdik. Çünki əmim Abbasqulu bəy Şadlinskiyin sərkərdəliyi ilə ermənilərdən qorunmuş öz dədə-baba torpaqlarımızın ermənilərə qalması dözülməz idi... 1951-ci ilə qədər biz orada qaldıq. Lakin bütün azərbaycanlılar kimi işdən çıxarılmışdıq. Bir həftə köçürmə maşını qapımızın ağzında qaldı. Nəhayət, hər şeyin ələcsiz olduğunu görüb böyük ev-əşiyimizdən bir-iki

şey götürüb çıxmalı olduq. Hələ biz köçməmişdən evlərimiz xaricdən gələn ermənilər arasında artıq bölüşdürülmüşdü. Onlar hər gün gəlib baş çəkir, köçüb getməyimizi gözləyirdilər. Bu, bizim üçün daha ağır idi. Biz çıxanda onlar konsert verirdilər, çalıb oynayırdılar. Bir həftə qatarda yol gələndən sonra bir həftə Yevlax stansiyasında gözləyəndən sonra bizi Bərdəyə gətirdilər. Burada Azərbaycan köçürmə komissiyasının sədri Kazımlının, evində qaldığımız İrəvanlı Həsən kişinin, Yunis Nərimanovun, rayon köçürmə komissiyasının sədri Qasım Məmmədovun, o vaxtlar müstəntiq işləmiş Ələddin Sultanovun, ümumiyyətlə, bərdəlilərin bizə olan ilk və sonrakı qayğı və diqqətini qeyd etməyə bilmərəm. İndi hər gün yuxularımda gördüyüm o doğma yerlərə mən 1988-ci ilə qədər hər il getmişəm. Əzizlərimizin, ata-anamın, Vədi məktəbinin həyatində dəfn edilmiş əminin orada qalmış qəbirlərini ziyarət etmişəm. O vaxta qədər təkcə əmim Abbasqulu bəy Şadlinskinin evinə erməni köçürülməmişdi...

Bərdəlilər arasında yaxşı tanınan, adı hörmətlə çəkilən, o günlərin ağırlığını qəlbində daşıyan Pəri Babayeva xatirələrini uc-uca elə calayırdı ki, heç bir suala ehtiyac qalmırdı.

Vədiə doğulub boya-başa çatan, Vədi ilə bağlı xatirələri bitib-tükənməyən Pəri Babayeva ömrünün son gününədək 50 ildən çox Bərdədə yaşamış, həm işi, həm də insanlığı ilə dərin hörmət-izzət qazanmışdı. Yer-yurd da, el-camaat da dəniz kimidir, yaxşılarını içinə çəkir, ağırları, samballıları özününküləşdirir, “cılızları” ləpə kimi özündən uzaqlaşdırır, qırağa, kənara atır. Pəri ananı vədililər vədili kimi çox istəyirdilər, bərdəlilər bərdəli kimi. Çünki yaşadığı ömürdə o, yalnız yaxşılardan yaxşısı olub, elin hər dərdinə yarayıb.

Pəri ananın ən böyük sevinci övladları Elbrus və Sülhiyyənin, nəvələri Bilmanın, Büllurənin, Günayın ali təhsil almaqları oldu. Çünki o, oxumağı, ali təhsil almağı hər şeydən yüksək qiymətləndirirdi.

...İndi Pəri ana yoxdur həyatda. Özündən sonrakı yadigarları övladlarıdır, nəvələridir və bir də... ondan bizlərə, onu tanıyan hər kəsə xoş xatirələridir, nağıllara dönə biləcək sədaqətidir: ailəsinə sədaqəti, 1988-ci ilə qədər hər il gedib baş çəkdiyi Vədi torpağına sədaqəti, Bərdəyə, bərdəlilərə böyük hörmətidir, məhəbbətidir, əsl Azərbaycan qadınına xas olan mətinliyidir, zərifdən zərif xanımılığıdır, üz gözəlliyini ad gözəlliyinə daşımağıdır! Və yenə də təkrar-təkrar deyilməli, anılmalı möhtəşəm və munis sədaqət dünyasıdır...

Fəqət Şadlinskaya
Bərdə bölgəsi üzrə müxbir

XALISANIN SON GÜNLƏRİ

Əfsanəvi Ağrı dağının ətəklərində, Naxçıvanın Sədərək rayonu ilə Türkiyənin sərhədlərinin kəsişdiyi ərazinin qonşuluğunda, Araz çayının sol sahilində Vedibasarsar mahalının qədim tarixə malik bir kəndi var idi - Xalisa. Bu kəndin adamları dostla dost, düşmənə düşmən, Kalanlı və Əyricə dağlarının buz bulaqlarının suyu kimi saf, təmiz, yurda, torpağa, vətənə bağlı, qonaqpərvər, sözübütöv, ağsaqqal sözünü ilahidən gələn bir nida kimi qəbul edən insanlar idi. Kənd əhalisi dolayısı ilə bir-biri ilə qohum idi. Kənddə bir neçə tayfa var idi: Məmməduşağı, Yuvalılar, Dəvəlilər, Muradqanlılar, Məhərrəmuşağı, Alıuşağı, Seyidlər, Dağlılar, Fatanuşağı, Babauşağı, Yasavullular, Sarxanlılar, Heydəruşağı, Məngüklülər, Kolanlılar, Tağıyevlər, Cəfəruşağı, Feyziyevlər və s.

Kənd bu gün öz yerindədir. Fəqət indi orada aborigen azərbaycanlılar deyil, gəlmə ermənilər yaşayır. Buna görə də “var idi” ifadəsini işlətmisəm. Bu gün həm-kəndlilərim Bakıda və Azərbaycanımızın müxtəlif kənd və şəhərlərində dağınıq halda yaşamaqdadırlar.

Bu yazıda 1988-ci ilin 30 noyabrında ermənilərin kəndə basqını və azərbaycanlıların - qardaş-bacılarımızın başına gətirilən müsibətlərdən və onların əsirlikdən necə xilas olmalarından bəhs edəcəyik. 30 noyabr 1988-ci il hadisələrinin şahidi kimi gördüklərimi olduğu kimi yazıram.

Sumqayıt hadisələrindən sonra indi “Ermənistan” adlanan Qərbi Azərbaycanda azərbaycanlıların qara günləri başladı. Şəhərlərdə, rayon mərkəzlərində, idarə və müəssisələrdə azərbaycanlılar mənəvi və fiziki təhqirlərə məruz qaldılar. Durna qatırı kimi köçhəköç başladı.

Azərbaycanlılar seyrəldi, ermənilər çoxaldı. Kəndimizdən köçən azərbaycanlıların əksəriyyəti Qarabağa üz tuturdu. Çünki Qərbi Azərbaycanın havası və suyu Qarabağa uyğun idi. Mən də iyun ayında ailə üzvlərimlə birlikdə Qarabağın Şuşa şəhərinə köçdüm. Yataqxanada yer verdilər. Bakıdan Şuşaya gedərkən özümlə Ermənistandan qovulan 35 ailə - 120 qaçqın gətirdim. Qarabağa qaçqınların sürətli axını başlanmışdı. Bunu görən ermənilər Xankəndindən və digər erməni yaşayış məntəqələrindən qaçmağa hazırlaşdılar. Lakin o zaman Azərbaycan MK-nın birinci katibi işləyən Ə.Vəzirov ermənilərlə danışığa girərək xaincəsinə bir sərəncam imzaladı. 1988-ci ilin avqustunda imzalanan bu sərəncama əsasən Ermənistandan gələn azərbaycanlı qaçqınlar Dağlıq Qarabağın ərazisindən çıxarılmalı idi. Belə bir sərəncam verməyi Ə.Vəzirovdan DQMV-nin birinci katibi N.Poqosyan xahiş etmişdi. Ə.Vəzirovun televiziya ilə dediyi “gözünüz aydın, ermənilər Bakıya qayıdır, biz dost və qardaş kimi yaşayacağıq” sözləri onun ermənipərəst olmasından xəbər verirdi.

1988-ci ilin avqust ayının 22-də Azərbaycan MK-nın katibi işləyən Telman Orucovun rəhbərliyi altında bir qrup nümayəndə Şuşaya gəldi. Qaçqınlarla görüşdülər. Şəxsən T.Orucov qaçqınların fəal nümayəndəsi kimi məni və Həsən Qurbanovu raykomun birinci katibi M.Hacıyevin kabinetində qəbul etdi. Bizə dedi ki, Ə.Vəzirov qaçqınlara qayğı göstərir, sizin gələcəyinizi düşünür. Elə buna görə də gəlmişik sizi buradan köçürüb daha sakit yerlərdə - Mingəçevirdə, Saatlıda, Sabirabadda və başqa rayonlarda yerləşdirək. Siz evinizi-əşiyinizi atıb əsəbi halda buraya gəlmisiniz. Ermənilər sizin gelişinizdən qorxuya düşüblər. Biz onlarla barışiq yaratmaq istəyirik.

Söhbətin bu yerində Ə.Vəzirov zəng etdi. Telefonu Həsən müəllimə verdilər. Telefonda Vəzirov rus dilində qaçqınları köçməyə razı salmağımızı əmr etdi. Cavab gözləməyib dəstəyi qoydu. Biz Vəzirovun tələbini mitinq iştirakçalarına çatdırdıq. Hamı əsəbiləşdi. Bu qərarı arxadan vurulan zərbə adlandırdılar.

Beləliklə, zor gücünə qaçqınlar yük maşınlarında Dağlıq Qarabağ ərazilərindən çıxarılmğa başladı. Getdikcə Qarabağda azərbaycanlıların xüsusi çəkisi azalırdı. Bu addımla da Qarabağın bugünkü taleyinin bünövrəsi qoyulurdu.

Azərbaycan hökumətinin belə maymaq hərəkətini görən Ermənistan hökumət rəhbərləri orada azərbaycanlıların girov saxlanmasını, onlara işgəncələr verilməsini əmr etdi.

1988-ci ilin noyabr ayında azğınlaşan ermənilər köç maşınlarını çevirir, azərbaycanlıları vəhşicəsinə döyür, onları kənddən çıxmağa qoymurdular. Xalisa kəndində müəllim işləyən H.Hüseynov evini yükləyib köç edərkən Qəmərli şəhəri yaxınlığında bir dəstə saqqallı adam maşının qabağını kəsib onu ölümcül hala salana qədər döymüşdülər. Aldığı xəsarətdən H.Hüseynov Bakıya köçəndən bir neçə il sonra vəfat etmişdir. Allah rəhmət eləsin. Belə vəhşiliklər bir çox soydaşımızın başına gətirilmişdir. “Türk düşmənimizdir” şüarını hər bir erməni dilində əzbər etmişdi. Vedibasarin ermənilərlə qarışıq kəndlərindəki azərbaycanlılar noyabr ayının 20-dən köçmüşdülər. Xalisa kəndində əvvəldən 50 ev erməni var idi. İndi isə kəndin 70 faizini ermənilər təşkil edirdi. 450 azərbaycanlı evindən cəmi 170 ev qalmışdı. Bu ailələr sovet hökumətinə inanır, sovet əsgərlərinin onları qoruyacaqları ümidi ilə doğma torpaqlarını, illərlə qoruyub-yaratdıqları ev-əşiyi erməniyə vermək istəmirdilər. İnanırdılar ki, köçənlər də gec-tez geriye - öz evlərinə qayıdacaqlar. Axı 1905-1918-ci illərdə belə olmuşdu. Əhali İrana, Türkiyəyə köçmüş, ara düzəldəndən sonra yenə öz evlərinə qayıtmışdı. İndi də bu inamı itirməyənlər evlərini ermənidən qoruyur, gecə-gündüz səksəkə içində yaşasalar da, köçmək istəmirdilər. Tezliklə Azərbaycan hökumətindən kömək gələcəyinə, onları qoruyacaqlarına inanırdılar. Lakin atalar demişkən: sən saydığını say, gör fələk nə sayır.

Mən noyabr ayının 27-də Şuşadan çıxarılandan sonra doğma kəndim Xalisa-ya gəldim ki, çətin günlərdə valideynlərimin yanında olum. Kənddəki dostlarım mənə dedilər ki, sənın Şuşada yaşamağın yerli erməniləri bərk qəzəbləndirib. Sən-

dən qisas almaq istəyirlər, ehtiyatlı ol. Kənddə qaldığım üç gün ərzində hər gün qonşu erməni kəndlərindən basqınlar oldu. Quldur dəstələri müxtəlif istiqamətlərdən kəndə daxil olur, əhalini vahiməyə salmaq üçün benzin dolu şüşələri yandırır evlərə atırdılar. Ev sahibləri qonşuların köməyi ilə bir təhər evi söndürür, qorxudan evdə yata bilmirdilər. Soyuq noyabr günləri olmasına baxmayaraq, körpələrdən başqa heç kim yatmırdı. Hamı tonqal qalayıb səhərə kimi evini qoruyurdu.

Dağ gövdəli, şir ürəkli insanlar aciz qalmışdılar. Çünki azərbaycanlıların ov tüfəngləri də münaqişə başlayan günlərdə yığılmışdı. Əliyalın insanlar balta, bıçaq və digər soyuq silahlarla qorunurdu. Sonu bilinməyən bu dəhşətli anlar adamı didib parçalayırdı. Nə Azərbaycan hökumətindən, nə də Moskvadan bir kömək gəlirdi. Əhali çarəsiz qalmışdı. Bəzən zastavaya yığılıb Türkiyəni köməyə çağırırdılar. Sərhəddi keçmək istəyirdilər. Buraxan kim idi...

Nəhayət, 30 noyabr 1988-ci il, səhər saat 10 radələridir... Kəndə xəbər yayıldı ki, azərbaycanlıları maşınlarla Naxçıvana aparacaqlar. Hamı qiymətli əşyalarını, paltarını çamadana yığıb gözləsin. Yarım saat keçməmiş rayonun birinci katibi Hakopyan, İcraiyyə Komitəsinin sədri Vartanyan, rayon prokuroru Adamyan, onun müavini Barseğyan, rayon “Qarabag” komitəsinin sədri Papoyan və başqaları kəndə gəldilər. Bu rəhbərlərin dalınca kəndə maşın-maşın tanımadığımız ermənilər daxil oldular. Yerli ermənilərlə görüşüb məhəllələrə doluşdular. Bələdçilik edən yerli ermənilər quldurlara azərbaycanlı evlərini göstərir və qapılara xaç şəkli çəkirdilər ki, hücum başlananda hansı evə girəcəklərini bilsinlər.

Saat 11 oldu. Kəndə xəbər yayıldı ki, Naxçıvanın Əznəbürd kəndindən bir avtobus erməni gəlib. Həmin ermənilər üz-gözlərini cızaraq şüvən qoparırdılar ki, guya onları döyüb qovublar. Bu hərəkət erməniləri daha da qızıdırırdı.

Kəndin çıxış magistral yollarını bağladılar ki, azərbaycanlılar kənddən maşınlarla qaça bilməsinlər. Az keçməmiş, bir də gördük ki, Dəvəli və Avşar tərəfdən kəndə xeyli maşın doldu. Maşınlar kəndin mərkəzinə - köhnə məktəbin qabağına yığışdılar. Maşınlardan tökülüşən ermənilər vurnuxur, kiminsə əmrini gözləyirdilər. Bu dəm qara “Volqa” maşını gəldi. İçindən hündürboylu, keçəl bir saqqallı çıxdı. Erməni dilində “başlayın” dedi. Gəlmə dığalar kəndə doluşub nişanlanmış evlərə hücum etdilər. İt kimi həyətlərə doluşan bu ermənilər evləri ələk-vələk edir, pul axtarırdılar. Ələ keçirdiklərini ciblərinə, qoyunlarına soxub əhalini kəndin mərkəzinə toplayırdılar. Bu quldurlar Bakı, Sumqayıt və başqa yerlərdən gələn ermənilər idi. Çoxu da bir-birini tanımırdı. Yerli ermənilər uzaqdan uzağa bələdçilik edirdilər. Qorxurdular ki, gələcəkdə onlardan şikayət oluna bilər. Bəzən də əsl simalarını gizlətmək üçün “biz acizik, bunu edən gəlmələrdir, sizi qoruyardıq, amma özümüzdən qorxuruq” deyirdilər. Bu sözləri İşxan, Varo, Hrant, Astəiq və başqalarının dilindən eşidənlər oldu.

(Davamı var)
Fəxrəddin Əsədovlu

DÖYÜŞÇÜ - MÜƏLLİM

Cahangirov Nazim Cümşüd oğlu 1967-ci ildə Vedi rayonunun Xalisa kəndində anadan olub. 1974-cü ildə Xalisa kənd orta məktəbinin I sinfinə daxil olub, 1984-cü ildə həmin məktəbi əla qiymətlərlə bitirib. 1984-cü ildə eksperiment yolu ilə Azərbaycan Politeknik İnstitutunun radiotexnika fakültəsinə qəbul olmuşdur. 1985-87-ci illərdə Sovet Ordusu sıralarında xidmət edib. 1991-ci ildə Azərbaycan Texniki Universitetini bitirdikdən sonra Xanlar şəhər 1 saylı orta məktəbində hərbi hazırlıq müəllimi işləməyə başlayıb.

1992-ci ilin oktyabr ayında bir çox vətənpərvər azəri oğulları kimi leytenant N.C.Cahangirov da könüllü olaraq Vətənin müdafiəsinə yollanıb. N saylı hərbi hissənin tərkibində Ağdam rayonunun bir çox yaşayış məntəqələri uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak edib. 1992-ci ilin noyabr ayında hərbi hissə komandirinin əmri ilə Laçın rayonuna göndərilib. Laçın rayonunun Ərdəşəvi, Vağazin kəndləri uğrunda gedən döyüşlərdə artilleriya batareyasının təqım komandiri N.Cahangirov xeyli sayda erməni dığalarını məhv edib. 1993-cü ildə Kəlbəcər rayonunun Ağdaban kəndinə ezam olunub. Kəlbəcər uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak edib.

1993-cü ilin iyul ayından başqa hərbi hissəyə dəyişdirilib. Ağdərə rayonunun yaşayış məntəqələri uğrunda gedən döyüşlərdə artilleriya divizionunda kəşfiyyatçı kimi erməni qəsəbkarlarına layiqli cavab vermiş, xeyli düşmən qüvvəsini məhv etmişdir. Maqadiz yaşayış məntəqəsi uğrunda gedən döyüşlərdə xüsusilə fərqlənmişdir. Həmin döyüşlərdə baş leytenant N.Cahangirov ağır kontuziya almış və Tər-tər qospitalında müalicə olunmuşdur. Lakin döyüşlərin qızğın vaxtında yoldaşlarının dar məqamda olmalarını nəzərə alaraq, müalicəsini yarımçıq qoyaraq yenidən özünü cəbhə xəttinə - öz döyüş yoldaşlarının yanına çatdırmış, Levonarx kəndi uğrunda gedən döyüşlərdə xüsusi fərqlənmişdir.

Atəşkəs elan olunan kimi onu batareya komandiri vəzifəsinə təyin edirlər. Batareya komandiri kimi ordu quruculuğunda əlindən gələni edir və kapitan rütbəsi alır.

1999-cu ilin iyun ayında döyüş tapşırığını yerinə yetirərkən kapitan Cahangirov düşmən snayperinə tuş gəlir. Sağ çiyin nahiyəsindən ağır yaranılır və ağır vəziyyətdə Sarıcalı qospitalına çatdırılır. Üzərində ağır cərrahiyyə əməliyyatı aparıldıqdan sonra vertolyot vasitəsi ilə Bakı şəhərinə aparılır. Uzunmüddətli müalicədən sonra Müdafiə Nazirinin əmri ilə II qrup Qarabağ əlili kapitan Cahangirov ordu sıralarından tərxis olunur.

Hal-hazırda Xanlar şəhər 1 saylı orta məktəbdə Gənclərin çağırışa qədərki fənnindən dərs deyir və 7 illik müharibə təcrübəsindən istifadə edərək şagirdlərə hərbin sirrini öyrədir.

Evlidir, iki qızı var. Sevinc Xanlar şəhərindəki 1 saylı orta məktəbin 5-ci sinfində, Səbinə isə şəhər 4 saylı məktəbin 2-ci sinfində oxuyurlar.

Füzuli CAHANGİROV,
Xanlar şəhəri.

MƏŞƏDİ ZEYNALABDİN MAHMUD OĞLU CƏFƏROV

Göyçə mahalının tanınmış ziyalılarından və ağsaqqallarından olan Məşədi Zeynalabdin Mahmud oğlu Cəfərov 1925-ci ildə Basarkeçər rayonunun Kərkibaş (Şəfəq) kəndində anadan olmuşdur.

Məşədi Zeynalabdin ibtidai təhsilini Kərkibaş kənd məktəbində alandan sonra İrəvan Pedaqoji Texnikumuna daxil olmuş, oranı 1941-ci ildə bitirmişdir. O, 1943-cü ildə könüllü cəbhəyə getmiş, 1947-ci ildə ordu sıralarından tərxis edilmişdir. Zeynalabdin müəllim 1954-cü ildə Kirovabad Pedaqoji İnstitutunun Nuxa filialını, 1963-cü ildə isə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunu bitirmiş, uzun müddət məktəb direktoru, dərslər hissə müdiri vəzifələrində işləyərək balalarımızın təlim-tərbiyəsi ilə məşğul olmuşdur.

Məşədi Zeynalabdin Mahmud oğlu ömrünün əlli ilini müəllimliyə həsr etmiş, qocaman ziyalı, sinədeftər, tanınmış el şairi, həm də böyük bir tayfaının (Hacı Həsən tayfası - T.S.) ağsaqqalı idi. Şirin söhbəti, mehriban münasibəti vardı. Elə buna görə mən onu özümə doğma adam hesab edirəm. İnsafən Zeynalabdin dayı da mənə qarşı çox diqqətli və mehribandı. Söhbətlərin birində o, 1948-1953-cü illərdə baş verən köçürmənin şahidi olduğunu dedi. Daha sonralar Məşədi Zeynalabdinin “Xatirələrim”ini və rəqləyəndə həmin materiala rast gəldim. Müəllifin razılığı ilə həmin yazını qəzetlərdən birində dərc etdirmək üçün götürdüm.

Məşədi Zeynalabdin 2003-cü il noyabrın 5-də dünyasını dəyişmişdir. Mən bu yazını dərc etdirməklə bir daha onun - Zeynalabdin dayının müqəddəs ruhu qarşısında baş əyir, cəmi vətən həsrəti ilə dünyasını dəyişənlərə ulu Tanrıdan qəni-qəni rəhmət diləyirəm.

Tacir Səmiyi,
Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun elmi işçisi.

KÖÇÜRMƏ SİYASƏTİ

Bəli, 1948-52-ci illərdə növbəti dəfə azərbaycanlıları zorla isti yuvalarından Azərbaycanın ilan mələyən səhralarına köçürməyə başladılar. Bizim Kərkibaş kəndinin əhalisi Ucar rayonunun Qaziyan kəndinə köçürüldü.

1949-cu il oktyabrın axırında gəlib Qaziyan kəndində məskunlaşdıq. Bizim ailə səkkiz nəfər idi. Möhrədən (palçıq) tikilmiş bir göz otaq verdilər, ev verdilər. Bi-

zə söz verdilər ki, guya bu yığışdığımız ev müvəqqətidir, yenisini tikəcəklər. Sonralar başa düşdük ki, bizi aldadırlar... Qaziyan kəndində üç kolxoz, üç məktəb vardı. Ancaq su məsələsi çox çətin idi, həftədə ancaq bir dəfə su verirdilər. Hər evin qabağında münasib bir yerdə dərin bir xəndək var idi. Bir də baxırdın Cuvar Miri atını minib, əlindəki solğun bayrağını yelləyə-yelləyə “su”, “su” deyə car çəkir. Cuvar Miri hərdən nəsə almağa maraqlı idi. Yəni kim onun xurcununa qənd, çay, şor, pendir, yağ, çolpa qoysa idi, onun su xəndəyini su ilə doldurur, yox, kim-sə ona bir şey verməsə idi, cuvar onun xəndəyinə suyu az buraxırdı. Suyun az və ya çox olmasına baxmayaraq, bu sudan insanlar da, heyvanlar da (it, pişik, ilan, mal-qoyun), quşlar da (toyuq-cücə, çöl quşları) içirdilər. Su pambıq sahələrinə verildəndə xəndəklər quruyub çat-çat olurdur. Belə pis şəraitdə malyariya (isitmə) xəstəliyi gündən-günə artırdı. Adamlar isitmə xəstəliyindən əzab çəkirdilər. Bədbəxtlikdən isitmə xəstəliyi Cabbar əmimi də tutdu. O, üç ay xəstə yatdı. Cabbar əmim 1949-cu il dekabrın 16-da “Vətən” deyə-deyə vəfat etdi. Əmimin həyat yoldaşı da yoxdu. Əmimin iki uşağı (Xuraman, Xıdır) yetim qaldı. Cabbar əmimin vaxtsız ölümü bizim ailə vəziyyətimizi bir az da ağırlaşdırdı. Mənim bəxtimdən kənddə üç məktəb olsa da, mənə iş tapılmadı. Məni Qaziyandan səkkiz kilometr aralıda yerləşən Bayat kənd yeddiillik məktəbinə göndərdilər. 1950-ci il yanvarın on biri idi. Məktəbdə riyaziyyat dərsləri olmadığından mənə ədəbiyyat dərsləri verdilər. Piya-da getmək çox xətin idi, çox vaxt yol palçıq olurdur. Çətinliklə olsa da işə gedib gəlirdim.

Bir gün Firudin (Firudin Alı oğlu) adlı bir ağsaqqal, nurani kişi məni yanına çağıraraq hal-əhval tutandan sonra dedi:

- Ay İrəvanski, görürəm sən burada qərib-sən. Bu yolu gedib gəlmək də səni bezdirib, cana yığıb. Sən gəl mənə mehman ol.

Düzü, utandığımndan Firudin kişiylə nə “hə”, nə də “yox” deyə bildim. Kişi qoluma girib məni evinə gətirdi. Ev sahibinin qadını Səkinə xanım da məni gülərlə qarşıladı. Baxdım ər də, arvad da hər ikisi Allah adamıdır. Üstəlik, Səkinə xanım olduqca dindar qadın olub namaz qılır, oruc tuturdu. Ər-arvad hər ikisi mənə xüsusi qayğı göstərir, öz övladları kimi baxırdılar. Evdə oturmağa, yazı yazmağa stol, stul yox idi. Axşam olanda ya dizi üstə, ya da yerə uzanıb ağzı üstə ya dəftər yoxlayar, ya da yazı yazırdım. Mən şagirdlərlə kifayət qədər çalışdığımndan, öz işimə möhkəm bağlandığımndan kənd camaatı, valideynlər mənə mehribanlıq edir, hörmətimi saxlayırdılar. Bir sözlə, Bayat məktəbində yaxşı müəllim kimi ad çıxarmışdım. O vaxtlar məktəblərdə dərslər may ayının on beşinə qədər davam edirdi, imtahanlar isə ayın başında qurtarırdı. Mən altıncı sinifdə hesabdən assistent idim. Zərf açıldı. Baxdıq tərs mütənasiblərə aid məsələ, misallardı. Mən onları dərhal həll etdim. Direktorun ikinci arvadı Firuzə müəllimə bunu görəndə çox təəcübləndi. Mənim həll etdiyim məsələ-misalların həllinə baxıb başını buladı:

- İrəvanski, sən bunlara tapmaca kimi cavab yazmısan. Məsələ -misalları düzgün həll etməmişən, heç biri düz deyil...

Mən Firuzə müəllimədən bu sözləri eşidəndə acıqlansam da, qərriblik məni sıxdığından heç nə deyə bilmədim. Pis-pis bir tərəfdə oturdum. Saat iki olardı, bir də baxdım ki, bir athı gəlir. Athını görən kimi hörmətlə qarşıladılar. Sən demə, bu, Veysəl müəllim imiş. O, içəri girən kimi Firuzə müəlliməyə dedi:

- Vəziyyət necədi?

Firuzə müəllimə utana-utana astadan dilləndi:

- Vəziyyət pisdı. İrəvanski məsələ-misalları lap tapmaca kimi həll edib, heç biri düz deyil.

Veysəl müəllim bu sözləri eşidəndə bir tərəfdə oturub Firuzə müəlliməyə dedi:

- Onları gətir mənə baxım.

Firuzə müəllimə mənim yazdığım vərəqləri Veysəl müəllimə verdi. O, diqqətlə vərəqlərə göz gəzdirəndən sonra gülümsündü.

- Hər şey qaydasındadır, bunları şagirdlərə ver köçürsünlər.

Veysəl müəllim belə deyəndə elə bil çiyimdən ağır bir yük götürüldü, bir az rahat nəfəs aldım.

Şagirdlər yazı işini qurtardılar. Günortaya bir az nahar hazırlamışdılar. Veysəl müəllimlə bərabər nahar elədik. Veysəl müəllim diqqətlə üzümə baxıb dedi:

- Sən çox bacarıqlı müəllimə oxşayırsan. Səni bu məktəbə direktor təyin etmək istəyirəm. Buranın məktəb direktoru Musa müəllimi başqa kəndə göndərəcəyəm. Yaxşı yadında saxla, üç gündən sonra rayona gələrsən.

- Yaxşı.

Axşam üstü idi, saat yeddi-səkkiz olardı. Yeyin-yeyin Qaziyan kəndinə tərəf gedirdim. Birdən bir səs eşidib dayandım. Baxdım naxırçıdı.

- İrəvanski, uçağan ilan səni vuracaq, əyri-üyrü qaç.

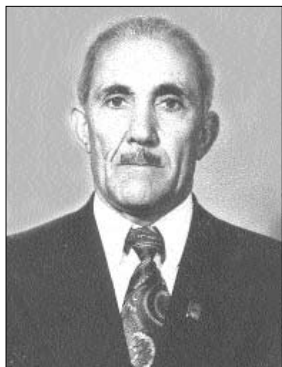
Naxırçı bu sözləri bir neçə dəfə təkrar elədi. Baxdım, doğrudan da uçağan ilan gəlir. Başladım əyri-üyrü qaçmağa. Bayatla Qaziyan kəndlərinin arasından su arxı keçirdi. Mən onun bir tərəfindən o tərəfinə tullananda suya düşdüm. Tez qalxıb qaçmağa başladım. Uçağan ilan gəlib arxıdan su içməyə başladı. Mən qaçıb özümü tanışlarımla birisinin evinə saldım. İlan su içəndən sonra dalmca gələndə ev sahibinin qonşusu Ümbülbanunu səslədi:

- Ay Ümbülbanu, ovsunçu Mövsüm kişini çağır.

Qonşu o saat Mövsüm kişini çağırdı. Mövsüm kişi gəlib ilanı ovsunladı. İlan çəkilib geri getdi. Məni evimizə gətirdilər. Mən üç gün xəstə yatdım. Buna görə də Bayat kəndinə məktəb direktoru gedə bilmədim.

1950-1952-ci illərdə Qaziyan kəndində iki nömrəli yeddiillik məktəbdə məktəb direktoru işlədim.

ZƏNGİBASAR ZİYALISI

İsmayıl Abdulla oğlu İsmayılov 1920-ci ildə Qərbi Azərbaycanın Qəmərli rayonunun Uluxanlı kəndində yoxsul bir ailədə anadan olmuşdur.

Hələ uşaq yaşlarında ikən atası dünyasını dəyişmiş, anasının himayəsində yaşamışdır.

1929-cu ildə Uluxanlı kənd yeddiillik məktəbinin I sinfinə qəbul olub 1938-ci ildə həmin məktəbin VII sinfini bitirmişdir. 1936-37-ci dərslər ilində İrəvan Azərbaycanlı Pedaqoji Məktəbinə qəbul olunub, 1938-39-cu dərslər ilində həmin məktəbi qurtarmışdır.

1940-cı illərdə Zəngibasar rayon (1937-ci ildə Uluxanlı kəndi mərkəz olmaq şərtlə Zəngibasar rayonu təşkil edildi və Uluxanlı kəndi də Zəngibasar kəndi adlandırıldı) Dəmirçi kənd yeddiillik məktəbində dərslər hissə müdiri təyin edilmişdir. İki il bu məktəbdə işləmişdir. 1941-ci il 21 iyunda alman faşizmi qəflətən hücum etdi və Sovet İttifaqının Böyük Vətən müharibəsi başlandı. İsmayıl müəllim də əsgər paltarı geyindi...

İ.İsmayılov o günləri belə xatırlayır: Rayon hərbi komissarlığının əmrinə əsasən 25 yaşından 35 yaşına qədər çağırışçılara rayon mərkəzində hərbi təlimlər keçirilirdi. Vzvod komandirinin müavini olduğum üçün mənə də 25 nəfər çağırışçı vermişdilər ki, onlara hərbi təlim keçim, hazırlaşdırım.

Mən onlara sıraya düzəlmə, cərgəvi təlim, əleyhiqazdan istifadə qaydalarını və s. öyrədirdim.

Müharibə dövründə cəbhədə döyüşçülərimizi ruhlandırmaq, onların qələbəyə inamını artırmaq üçün arxa cəbhənin üzərinə böyük vəzifələr düşmüşdü.

Ona görə də xalqımız “hər şey cəbhə üçün, hər şey qələbə üçün” şüarından ruhlanaraq qız-gəlinlərimiz ərələrinə, nişanlılarına, bacılar qardaşlarına, analar oğullarına əl-üz dəsmalı, isti corab, isti əlcək, isti yun tuman-köynəklər, isti yun üst paltarı və s. göndərirdilər.

Məhsul toplanışı zamanı məktəblilərə başa salırdım ki, hər bir pambıq qozası düşmən üçün barıtdı, hər bir çəngə pambıq böyüşçülərimiz üçün əl dəsmalı, corabdır. Ona görə də məhsul toplanışı zamanı bir qram da olsa pambığın yerdə, qozanın üstündə qalıb zay olmasına imkan verməzdilər.

S.Vurğunun

**“Havayı düşməsin torpağa bir dən,
Çörək bol olarsa, basılmaz vətən!”**

kəlamından nəticə çıxaran məktəblilərimiz taxıl zəmilərində, yollarda, xırmanlarda bir dənə də olsun, taxıl sünbülünün yerdə qalmasına imkan verməzdilər.

İsmayıl müəllim 1945-ci ilə qədər Zəngibasar rayonunun Rəncbər, Yuxarı Necili, Reyhanlı kənd yeddiillik məktəblərində direktor və dərs hissə müdiri vəzifəsində işləmişdir.

Böyük Vətən müharibəsi alman faşizmi üzərində qələbə ilə başa çatdıqdan sonra o, 1946-cı ildə “1941-1945-ci illərdə Böyük Vətən müharibəsində şərəfli əməyə görə” medalı ilə təltif edilmişdir.

İsmayıl müəllim 1945-46 və 1946-47-ci dərs illərində Zəngibasar Rayon Xalq Maarif Şöbəsində inspektor və 1947-48, 1948-49 və 1949-50-ci dərs illərində Sarvanlar kənd yeddiillik məktəbində direktor işləmişdir. 1950-ci ildə yüksək səviyyəli pedaqoji fəaliyyətinin 10 illiyi münasibətilə onu “Əla əməyə görə” medalı ilə mükafatlandırmışlar.

1950-51, 1951-52, 1952-53-cü dərs illərində Zəngibasar Rayon Xalq Maarif Şöbəsində baş inspektor vəzifəsində işləmiş, 1953-cü ildə Zəngibasar rayonunun ləğv edilməsilə əlaqədar olaraq, o rayon mərkəzindəki orta məktəbə Azərbaycan dili və ədəbiyyatı müəllimi göndərilmişdir. 1957-ci ildən 1971-ci ilə qədər isə Zəngibasar məktəbində dərs hissə müdiri, 1962-66-cı illərdə İrəvan Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan bölməsində müəllim işləmişdir.

1971-72 və 1972-73-cü dərs ilində Masis rayon (1969-cü il 14 dekabrda mərkəzi Zəngibasar kəndi olmaqla, Masis rayonu yaradıldı. Zəngibasar kəndi Masis kəndi adlandırıldı) Xalq Maarif Şöbəsində Azərbaycan bölməsi üzrə baş inspektor təyin edilmişdir.

1973-74-cü dərs ilindən 1979-80-ci dərs ilinə qədər Masisdəki M.Əzizbəyov adına orta məktəbdə direktor işləmişdir.

1975-ci ildə Zəngibasar məktəbində direktor işləyərkən məktəblər arasında gedən sosializm yarışında qalib gəldiyi üçün “Sosializm yarışının qalibi” döş nişanı ilə mükafatlandırılmışdır.

1979-cu ildə 40 ildən artıq qüsursuz işlədiyimə görə “Əmək veteranı” medalı ilə təltif olunmuşdur.

1990-cı ildə isə ona “1941-1945-ci ildə “Böyük Vətən müharibəsi”, “Arxa cəbhə veteranı” medalı verilmişdir.

Bundan başqa, “Böyük Vətən müharibəsi” yubileyi medalları, Fəxri Fərmanlar və tərif qramotaları ilə mükafatlandırılmışdır.

Hal-hazırda təqaüddədir, 4 oğul, 2 qız atasıdır, 17 nəvəsi, 5 nəticəsi var.

Yusif Yusifov
müharibə veteranı

Professor Qəzənfər Kazımov: NÜVƏDİ YANGISI VƏ YA TOPONİMLƏRİN YENİ ÖMRÜ

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Şivələr içərisində Nüvədi şivəsi bəlkə də analoqu olmayan bir şivədir. O qədər qəribə və qədim izlərə malikdir ki, nüvədililərin nitqindən şumer iyi gəlir (bəlkə Tariel Nüvədilini şumerə çəkən budur?). Bu cəhət şivələrin həm fonetikasında - saitlər və samitlər sistemində, həm də lüğət tərkibində, qrammatik quruluşunda dəqiq transkripsiya əsasında, sanki nüvədili nitqinin şəklini çəkmişdir (kaş çap zamanı bunları olduğu kimi saxlamaq mümkün olardı!). Səs əvəzlənmələri, sait və samit variantları, ahəng qanunu və onun pozulma halları, səstartımı, səsdüşümü, metateza, səs uyuşmaları kimi fonetik hadisə və qanunlar bir çox hallarda nitq yanlışlıqları ilə deyil, tayfa dilləri ilə bağlı olub, qədim abidələri yada salır. Ümumən nüvədililərin nitqi qədim bir muzeyi xatırladır.

Əsərdə morfoloji və sintaktik kateqoriyalar şivə materialı əsasında sistemli şəkildə əhatə olunmuşdur. Müəllif nitq hissələri, söz birləşmələri və cümlə tiplərini ədəbi normalar əsasında izah etməklə vaxt almamış, ən zəruri şivə materiallarını üzə çıxarmaq yolu ilə irəliləmişdir.

Əgər bu əsərin əvvəlki iki hissəsi olmasaydı belə, müəllif yenə qazanmış olardı - yalnız leksika bəhsi yüzrlə türk toponimini yaşatmaq naminə qiymətli bir xəzinədir. Əslində, Əhmədəli müəllimi bu əsəri çap etməyə vadar edən də uzun daxili düşüncələr, daxili təlatümlər əsasında Meğri toponimlərini itirməmək, xalqın yaddaşında hələlik heç olmasa kitab şəklində əbədləşdirmək arzusudur (Vaxt gələr, torpaqlara qayıdış da olar). Tayfa adları, köhnə əşya, alət, çəki, ölçü adları, ailə və qohumluq münasibətlərini bildirən sözlər, köhnə vergi, silah, ay, gün, fəsil, dağ, dərə, çay, düz, bulaq, daş, qaya adları, əkin yerləri, güney, quzey, düşərgə, yaylaq, yurd, qışlaq, gədik adları, ev şeylərinin, bitki və tərəvəz məhsullarının, müxtəlif heyvan növlərinin, geyim və bəzək şeylərinin, xörək və çörək, toxuculuq alətləri, naxış adları, baramaçılığa aid sözlər, uşaq oyunları, arıçılıq terminləri, müxtəlif xəstəliklərin, müalicə otlarının, ət və ət məhsullarının adları... - bütün bunlar qədim və unudulmaz vətən torpağı haqqında bu əsəri ensiklopedik bir əsərə çevirmişdir. Odur ki, hər bir vətənsəver oxucu bu əsəri oxuduqdan sonra qəlbində Əhmədəli müəllimə böyük minnətdarlıq duyğuları hiss edəcəkdir.

Əsərin özü getdikcə aktuallığını artırdığı halda, o vaxtlar yazılmış səhifə yarımlıq müqəddimə bir çox cəhətdən köhnəldiyindən, çapını məsləhət bilməyib, yalnız müəllifin aşağıdakı sözlərini olduğu kimi saxlamağı lazım bildik:

“Əsərin yazılmasında dissertanta dəyərli məsləhətlər verən dosent A.Həsənova, filologiya elmləri namizədləri M.İslamova, Q.Mehdiyevə, K.Ramazanova, B.Tağıyevə, T.Həmzəyevə, S.Behbudova, Azərbaycan dialektologiyası şöbəsinin bütün işçilərinə, həmçinin dialektoloji material toplamaqda müəllifə kömək edən Meğri rayonu ziyalılarına dərin minnətdarlığımı bildirirəm”.

Əhmədli müəllimin özünü də bu siyahıya daxil etməklə, biz də bu minnətdarlığa qoşulur, ona təşəkkür edir, deyə bilmədiklərini demək üçün sağlamlıq və gümrahlıq arzulayıraq.

*Meğri bölgəsinin folklorundan nümunələr
yerli şivədə olduğu kimi verilib.*

MARALZƏMİ KƏHDİ

Keçmiş vəziyyət

Özümün həşdat üç yaşı var. Keçmişdə məxluğun vəziyyəti pis idi. Hıqalay patışahı saxlardi varrıları, bəyləri. O zaman irəyəti heç hesab eləməzdilər adam. Bunnan ötü eləməzdilər ki, irəyət varrıları, bəylərə muzdar olerdi, fəx'lə olerdi, badırax olerdi. Onda günümüz belə keçərdi. Qış olanda nəfi tapbazdix. İşıx nə-yidi bilmerdix. Ardıc odunun yandırerdix ışıx elerdix, çörəx yiyerdix əxşamları. O hökumətin dıxnıkası yoxıydı. O vədənin adamının iki paltarı olmazdı ki, birin yusun, birin geysin. İndi Şura hökumətində arvatdara çit bəyəndiməx olmer. Maralzəmi arvatdarı mərkizet, şal, xəre əxdərellər. Onda kişilərə arvatdar ipdən şavlar toxerdi. Çalvadarrığa gedəndə ip şavlar qışlamızı sürterdi, qışlarımız yara olerdi.

İndi biyolum, yoldaş, indiki vəziyyətdən diyerəm. İndi Şura Hökuməti çeyner qoyer ağzımıza, qaler bicə udmağı. Duz gələr qəpiyə, un üyünər gələr qəpiyə - dünyada ən can dərmanı var gələr qəpiyə. Dəyirman nədi bilmerix. Bir ildırım işığına qaneh, olmer adamolan, üş-dört ışıx aser. İndi çox qəydəli dolaner irəyət. Əgdən tumman tix'merix, bombazdan tikerix ki, qıçımız üşər. Əxi bu vəziyyətinən o vəziyyəti bir yerə qomax olar?

Şura hökuməti təqəyit verer qocalannara. Adamolan heç əyalınnan minnət götürmer. İndi yaşamağa nə var? Burdan gedersən Mırğıya afdoynan. Eşşəx bizləməxdən cam-boğaz olmuşdux. İndi hesap elərəm qırx ildi nənəm doğup məni.

(Kərəm Bədəl, 83 yaş, savadsız)

MÜXTƏLİF ŞƏR PARÇALARI

Ə İman, acıxlan itə,
Düynü gətirip, verellər ata.
Heriyi də veriplər Bayrama buta,
Bayram da Heriyə mayıl olupdu.

Mırğıda yetişip Aftalıp ərix,
Galır meşəsində otduyer əlix.
Püşgah gözəlidi, adı da Herix,
Bayram da Heriyə mayıl olupdu.

Bizim yerdə sular gələr ərxinən,
Viran qalmış maşın işlər çərxinən,
Qoham-qərdəş qaldı dalda xəlxinən,
Aman maşın, salma məni yad eylə.

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı Ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 saylı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

Oğuz Yurdu

Vedinin yanı dağlar,
Üreyi, canı dağlar,

Burda bir el var idi,
Siz deyin, hani, dağlar?!

VEDİBASAR

Müstəqil qəzet

№20 (20) 16 - 31 dekabr 2003-cü il

Qiyməti 1000 manat

**Həyatını xalqına həsr etmiş ümummilli liderimiz
Heydər Əlirza oğlu Əliyevin
əziz xatirəsi qəlbimizdə daim yaşayacaqdır!**

Keçmişini öyrən ki, sabahını qura biləsən!

QIRĞIN

(Andranik Qaraxaçda nələr törətdi?)

Ə. M. QULİYEV

Atam Məhərrəm Hümət oğlu Quliyev 1885-ci ildə Qaraxaçda doğulmuş, 1905-06 və 1918-20-ci il qırğınlarını gözü ilə görmüş, 1950-ci ildə Azərbaycana köçmüş, 1966-cı ildə Xanlarda vəfat etmişdir.

Qaraxaç qırğınıni tamamilə atamın dediklərinə əsasən yazıram, çünki Ə.Əliyev “Qırmızı tabor”da bir çox kəndlər kimi, Qaraxaça da adını ümumi şəkildə çəkmiş, həmin faciə haqqında heç nə yazmamışdır.

Ümumiyyətcə, Qaraxaç, Qədirli və Şahablı faciəsi heç bir ədəbiyyatda öz əksini təfəsilatı ilə tapmamışdır.

Mən tarixdə misli-bərabəri görünməyən, hətta Xocalı qırğınından da dəhşətli olan Qaraxaç, Qədirli və Şahablı faciəsini indiki və gələcək nəsillərə çatdırmağı vacib saydığımıza görə, atamın dediklərini qələmə almağı özümə borc bildim.

...Artıq qırğın başlamışdı. Dərələyəz qaçqınları azərbaycanlıların amansızcasına qətlə yetirilmələrini bütün bölgəyə yaymışdılar.

Dərələyəzlə Qaraxaça isə cəmi 15 km məsafə ayırırdı. Təhlükə yaxında idi. Dərələyəzin Ertiş kəndindən Zeynəb adlı bir qaçqın da Qaraxaçdakı qohumlarına pənah gətirmişdi. Elə dəhşətli hadisələr danışır ki, adamın damarında qanı donurdu.

Andranikin dəstəsi Dərələyəzin Yelpin kəndindən keçib, Vedibasarın Çanaxçı kəndində məskunlaşmışdı. Çanaxçı Yelbindən 6 km qərbdə, Qaraxaç isə Çanaxçıdan 10 km şimal-qərbdə yerləşirdi. Çanaxçı ilə Qaraxaç arasında Qaşqa, Keşişverən və Bırəli kəndləri, onlardan qərbdə isə Zəncirli kəndi yerləşirdi. Bu kəndlər Qaraxaça 3-4 km-də idilər. Qaraxaça hücum da bu kəndlərdən gözlənilirdi, başqa tərəfdən qorxu yox idi, çünki həmin tərəflərdə Qaraxaç Azərbaycan kəndləri ilə həmsərhəd idi.

Qlava Qələndər başda olmaqla, Qaraxaça ağsaqqalları məsləhətləşib, əli silah tutan bütün sakinləri kəndin müdafiəsinə qaldırmışdılar. 1905-06-cı il qırğını qaraxaçlılara acı dərs olmuşdu: hamı özünə silah almışdı, hətta kasıblar da silahsız deyildilər.

Gənclər ağsaqqalların çağırışına könüllü qoşulmuş və cəsur igidlərin başçılığı altında döyüş dəstələri yaratmışdılar.

1918-ci ilin sonu, 1919-cu ilin əvvəli - qışın oğlan çağı idi. Çoxlu qar yağmışdı, xüsusən də Qaraxaçda hər yer qalın qarla örtülmüşdü. Şaxta adamı göynədirdi. Adamlar tez-tez burun-qulaqlarını ovuşdurur, şaxtadan qorunmaq üçün yerlərindəcə atılıb-düşürdülər. Bütün bunlara baxmayaraq, kəndin hücum gözlənən tərəfləri nəzarət al-

tında saxlanırdı. Buralara silahlı dəstələr yerləşdirilmişdi. Həmin dəstələr düşməni atəşə tutmaq və özlərini qorumaq üçün qayalar arasında əlverişli mövqe seçmişdilər. Soyuq olduğuna görə, dəstələr tez-tez dəyişir, cavanlar bir-birini əvəz edirdilər. Kənd elə bil sövq-təbii gələn bəlanın dəhşətlərini duyubmuş kimi yasa batmışdı. Arvadlar həyəcanlarını gizlədə bilmir, qırğın dəhşətlərini (1905-06-cı illərdəki) yada salıb xısın-xısın ağlaşırdılar. İxtiyar qocalar dizlərini qucaqlayıb, qəm dəryasına qərq olmuşdular.

Nəhayət, özünümüdafiə dəstələri sübh çağı, alaqaranlıqda Qaşqa tərəfdəki iki dağın arasında böyük qaraltı topası gördülər. Qaraltı get-gedə irəliləyir, aşkar görünməyə başlayırdı. Onların erməni əsgərləri olmasına şübhə yeri qalmamışdı. Düşmən səssiz-səmirsiz gəlir, kəndi qəfildən yaxalamaq istəyirdi. Daha gözləmək olmazdı. Ermənilər kəndin 6-7 yüz metrliyində idilər. Qaraxaçın özünümüdafiə dəstələri düşməni atəşə tutdular. Düşmənin qəfil hücum planı puça çıxdı. Lakin azğınlaşmış quldurlar güclü atəş altında irəliləyir, qarşılarına çıxan hər şeyi məhv etməyə çalışırdılar. Bunu görən Birəli və Zəncirli tərəfin dəstələri köməyə tələsdilər, düşmən gözləmədiyi tərəflərdən atəşə məruz qaldığını görüb pərən-pərənə düşdü, itki verən ermənilərin geri çəkilməkdən başqa çarələri qalmadı.

Lakin ilk güllə səsləri onsuz da həyəcanlı günlər keçirən qaraxaçıları yuxudan hövlnak oyatmışdı. Arvad-uşağın ağlaşması tük ürpədirdi. Ağsaqqallar düşmən kəndə girəcəyi təqdirdə qocaları, arvad-uşağı qaçıрмаq haqqında düşünürdülər. Yazıq camaat çəkiddən yüngül, qiymətdən ağır nə varsa yığır, vacib şeyləri bağlayıb qaçmağa hazırlaşdı. Qaçmaq üçün ilk ümid yeri Türkiyə və İran idi. Qaraxaçdan Naxçıvanın Kərki kəndinə aşıb, oradan daha uzaqlara qaçmaq olardı. Bunun üçün 15-20 km yol getmək kifayət idi. Ancaq bu yol təhlükəli idi, çünki Birəli və Zəncirlinin arasından keçirdi. Bu kəndlərdə isə çoxlu erməni əsgəri vardı. İkinci ümid yeri Abbasqulu bəy idi. Uzaq kəndlərə kifayət qədər kömək edə bilməsə də, Abbasqulu bəy Vedini və yaxın kəndləri hələlik qoruya bilirdi. Buraya qaçmaq asan olsa da, tam ümidverici deyildi. Vedi və Zəngibasar mahalları daşnak paytaxtının burnunun dibində idi. Daşnak hökuməti isə bu böyük bölgələrdə türklərin kökünü kəsmək üçün birinci növbədə, Abbasqulu bəyin hərbi dəstələrini məhv etməyi qərara almışdı.

Həm bu səbəblərə görə, həm də düşmənin geri oturdulmasını görən və qaçmağın da təhlükəsiz olmadığını nəzərə alan qaraxaçılar hələlik öz yerlərində oturacağı qərara aldılar. Lakin onu da bilirdilər ki, təhlükə sovuşmamışdır, düşmən daha böyük qüvvə ilə yenidən hücumu keçə bilərdi. Buna görə, özünümüdafiə dəstələri daha yaxşı hazırlaşır, ehtiyatlarını artırır, mövqelərini möhkəmləndirirdilər. Qaraxaçılar bu dəfə hücumu Birəli tərəfdən, yaxud Zəncirliyədən gözləyirdilər. Lakin belə olmadı: düz bir həftədən sonra düşmən yenə Qaşqa kəndi tərəfdən hücumu keçdi, bu dəfə də itki verib geri çəkildi.

(Davamı var)

BÜKDÜZ ƏMƏNİN KƏNDİ

Əjdər FƏRZƏLİ

“Dədə Qorqud” dastanının tarixi qəhrəmanları sırasında “acığı tutanda bığlarından qan çıxan, bığı qanlı Bükdüz Əmən”in xüsusi yeri var. Bu, o Bükdüz Əməndir ki, Dədəm Qorqudun, Bayandır xanın və Qazan xanın nəzərində ağıl, hünər, təmkin və mərifət sahibi kimi inam və etibar qazanmışdır.

“Dədə Qorqud kitabı”nda 4 boyda Bükdüz Əməndən söhbət gedir. “Salur Qazanın evinin yağmalandığı” 2-ci boyda: “Bunun ardınca görəlim kimlər yetdi.

Varıban Peyğəmbərin yüzünü görən, gəlübəni Oğuzda səhabəsi olan, acığı tutanda bığlarından qan çıxan, bığı qanlı Bükdüz Əmən çapar yetdi: “- Çal qılıcın, ağam Qazan, yetdim!”- dedi (113.50).

“Qazan bək oğlu Uruz bəkin tutsaq olduğu” 4-cü boyda: “Anun ardınca bin Bəkdiz başları Əmən yetdi” (113.77).

“Qazılıq qoca oğlu Yeynək boyu”nda - 7-ci boyda: “Qazılıq qoca tamam on altı yil hasarda tutsaq oldu. Sonra Əmən derlərdi, bir kişi altı kərrə varub hasarı alımadı” (113.94).

Dastanda “Rəsuləleyhissəlam zamanına yaxın” - 7-ci əsrdə və ondan çox-çox əvvəl baş vermiş hadisələr, qədim qaynaqların təsvir vasitələrindən istifadə edilərək, oğuznamələr - boylar şəklində düzülüb-qoşulmuşdur. Dastan qəhrəmanlarının ömür yolunun ayları, illəri bu prosesdə zaman ardıcılığı ilə verilməmişdir. Dastançı hadisələrin tarixi, bədii və məzmun həqiqətini qabarıq göstərməyə daha çox diqqət yetirmiş, bəzi hadisələri geniş təsvir etməyi lazım bilməmişdir.

Bükdüz Əmənin Peyğəmbərin mübarək üzünü görüb gəlməsi də, fikrimizcə, o səbəbdən geniş verilmişdir ki, dastançı mövzunun müqəddəsliyi önündə geri çəkilməli olmuşdur. Onlar məqbul sayılan yasaqlardı. Məsələn, İslam dini deyir ki, sağ əlin etdiyi yaxşılığı gərək sol əl bilməsin. - Yəni bir yaxşılıq etdinsə, bir yaxşı iş tutdunsa, bunları hamıya söyləməyə, çatdırmağa çalışma. Yaxud müsəlmanın qəbrinin itməsi məsələsi: dünyasını dəyişən insanı bəzəkli qəbir dəyi yox, xeyir əməlləri yaşadacaq.

Dədəm Qorqud, Qazan xan və Bükdüz Əmən Peyğəmbərin ziyarətinə getməklə, ilk növbədə, öz müqəddəs borclarını yerinə yetirmişlər. İkincisi, bu, həm də dövlət əhəmiyyətli, tarixi səfər olub. Onun sirri dövlətin və xalqın gələcək mənafeyi üçün mümkün qədər gizli saxlanılmalı, oğuznamələr şəklində yayılmalı deyildi. Deməli, Peyğəmbərin mübarək üzünü gedib görməyi Dastanda bir

cümlə ilə və xatırlamaq kifayət olub. Həmin müqəddəs, tarixi səfər-ziyarət mövzusunda ayrıca “boy” yazılmayıb.

Məşhur türk alimi Məhərrəm Erkin etibarlı mənbələrə istinad edərək yazır: “Qazan xan bəylərlə (1) Kəbəyə gəlib Rəsulla görüşdülər. Rəsulillah Dədə Qorqudu şeyx təyin elədi” (45.40). Bu səfəri və görüşü uğurla təşkil etməsi, şübhəsiz, Bayındır xanın tarixi xidməti olmaqla, həm də böyük uzaqgörənliyinin sübutudur.

Nizami Cəfərov diqqəti həmin fakta yönəldərək yazır: “Türklər İslamı heç də amansız döyüşlərdə, müharibələrdə məğlub olmuş bir etnos, cəmiyyət, xalq kimi deyil, kifayət qədər aydın hiss olunan qalib emosiyası, əhval-ruhiyyəsi ilə qəbul edirlər” (54.73).

Bu misalın tarixi-elmi əhəmiyyəti bir də ondadır ki, Azərbaycan Rəsuləley-hissələmin zamanında - VII əsrin ikinci yarısında dinc yolla, qan tökülmədən islamlaşmışdı. Ərəb xilafəti bundan təqribən 70-80 il sonra Azərbaycanı işğal etmiş və bu zaman Məhəmməd peyğəmbərin vəsiyyətinə unutmuşdur. Rəsul Əleyhissəlam İslamın dostlarına dost nəzəri ilə baxmağı tövsiyə etmişdir.

Bükdüz Əmən Peyğəmbərin hüzuruna tək getmiş olsaydı, bəlkə də Oğuzda ona deyilən səlahiyyətlər verilməzdi. Bəs nə üçün Dastanda, Peyğəmbərin mübarək üzünü görənlərdən yalnız birinin - Bükdüz Əmənin bu münasibətlə adı çəkilir? Fikrimizcə, o səbəbdən ki, əvvəllər Qalın Oğuzda adı, şöhrəti olmayan, “Əmən deyirlərdi, bir kişi vardı” - təqdimatından yuxarı qalxmayan Əmən bəy həmin ziyarətdən sonra böyük səlahiyyətlər sahibi, “bin Bükdüz başları Əmən” olduğu üçün onu məhz həmin tarixi ziyarəti ilə bağlı olaraq xatırlamaq (o da yalnız bir dəfə) lazım bilinmişdir. Bükdüz Əmənin gedib Peyğəmbərin üzünü görməsi ona böyük şan-şöhrət gətirmişdi. Dədəm Qorqud və Qazan xan isə Qalın Oğuzda çoxdan şan-şöhrətə çatmışdılar.

Bükdüz Əmən sıra bəyliyindən, adi döyüşçüdən 1000 nəfərlik qoşun sərkərdəsi (təqribən indiki general-mayor rütbəsinə yaxın) olmaqla, həmin ordunu yedirib yaşadan onlarca obanın, kəndin, mahalın böyüyüdür. Onun doğulduğu, yaxud ictimai və coğrafi mövqeyinə görə özünə baş məskən - qərargah seçdiyi oba-kənd bundan belə xalq tərəfindən onun öz adı ilə tanınmağa başlayır: “Bin Bükdüz (Bəkdiz) Əmənin kəndi”, yaxud qısa şəkildə: ƏMƏNKƏND.

Dastanda “Qazlıq qoca oğlu Yeynək boyu”nda Bükdüz Əmənlə bağlı daha çox sirr açılır. Peyğəmbərin ziyarətinə getməzdən əvvəlki Bükdüz Əmən sadəcə “Əmən” kimi təqdim edilir. Bəlli olur ki, o, “Bin Bükdüz başları” adını qazanmaqdan hələ çox uzaq olub. Ziyarətə getməzdən əvvəl o, dövlətdə nüfuz sahibi deyildi. Bunun üçün vaxt və şərait yetişməmişdi. O, öz qudası, Bayındır xanın vəziri Qazlıq qocanı Düzmürd qalasından, düşmən əsirliyindən qurtarmaq üçün 6 dəfə təşəbbüs göstərir. Amma nə Bayındır xandan, nə də Qazan xandan kö-

mək - qoşun istəmir, özünü bu istəyə hazır bilmir. O, hər dəfə öz pulu ilə muzdlu əsgərlər tutur və düşmənin üstünə azacıq qüvvə ilə gedir və uğur qazana bilmir. Sonradan Yeynək, dayısı Əmənin həmin uğursuzluqlarının səbəbini açıqlayır:

*“Qalxıb yerindən duranda
Ala gözlü igid bəyləri yanına salmadın,
Sən tanınmış bəylərlə getmədin,
Beş axçaya qulluq edən, ot-ələf yığan adamları özünə yoldaş elədin.
O qalanı ona görə ala bilmədin” (113.194)*

Yeynək bu sözləri dayısına yuxuda demiş olur. Lakin yuxular da dastançı üçün mətləbi çatdırmaq vasitəsinə çevrilib. Yeynək, dayısı Əmənin “Bin Büküz”dən əvvəlki həyatının bir çox səhifələrini yuxuda “vərəqləyir” və ayılıb bunu öz həmyaşıdlarına danışır: “Bəklər, qafillücə qara başım-gözüm açuban dünya gördüm. Ağ-boz atlar çapdırır alpanlar gördüm. Ağ işıqlı alpları yanıma saldım. Ağ saqqallı Dədə Qorqutdan öküz aldım. Ala yatan qara tağları aşdım. İləri yatan Qara dəniz gördüm. Gəmi yapıb kömləkim çıxardım, yelkən qurdum. İləriyatan dənizi dəldim keçdim. Ötəki qara tağmi bir yanında altıbaşlı balqar bir ər gördüm. Qalqubanı yerimdən uru turdım... göz ucu ilə ol ərə baqddım. Dayım Əmən imiş, bildim. Döndüm ol ərə səlam verdim. Oğuz ellərində kimsən, dedim. Qapaqların qaldırıb üzümə baqdı. “Oğul, Yeknək, qanda gedərsən?”- dedi (113.95).

Bu kiçik parçada bir sıra mətləblər açıqlanır. Birincisi: aydın olur ki, söhbət Qafqaz Azərbaycanının - Qərbi Azərbaycan da daxil olmaqla, “Albaniya” - Alb ana: ALBLAR (ALPLAR) ölkəsi adlandığı çağlardan gedir. O çağlardan ki, “Qalın Oğuz” artıq həm də “Alb ana”: “Albaniya” adı ilə tanınmağa başlaydı.

(Davamı var)

Ağbaba mahalı

AYI ÇINQILI

Mən ağılım-heynizm kəsəndən Ayı çinqilini tikanlı məftillərin arasında sərhədin (keçmiş SSRİ ilə Türkiyənin dövlət sərhədi - T. S.) içində görmüşəm. Bu yerin haqqında çoxlu rəvayət, əfsanə danışib, çox söz açıblar... Yaşlıların danışdıqları bu söhbətlərə şirin nağıl kimi qulaq asmaqdan doymamışam. Ayı çinqilinin sirri, sehri tutub məni, ürəyimi tərpədir. Uzaqdan olduqca vahiməli görünən bu ərazi yaşa dolduqca məni özünə çəkib, onun iç dünyasına vaqif olmağa can atmışam. Heç yadımdan çıxmır, həmin yaşlılar ona - Ayı çinqilina baxa-baxa (Ağbaba zi-

yarətinə baxdıqları sayaq) ah çəkər, kövrələrdilər. Sərhədin o üzündən, tikanlı məftillərin arxasından Ayı çinqılı da qulağının dibində şənləşən kəndimizə (Təzə İbiş - T. S.) boylanardı. Yaşılardan nəyə görə kövrəldiklərini dönə-dönə soruşsam da, elə bil hamı bir-biri ilə sözləşmişdi, heç kəs mənim sualıma cavab verməzdi.

...Neçə illərdi ki, öz doğmalarına həsrət idi Ayı çinqılı. Gözü yolda-izdə, sərhəddin bu üzündə, kəndimizdə qalmışdı... Bu yerin sirrini, seyrini öyrənməkdən ötrü neçə-neçə ağsaqqala, ağbirçəyə üz tutsam da heç kəsdən heç nə öyrənmədim. Öyrəndiklərim də bu oldu ki, bura qorxulu ərazi sayılır, qadağan olunmuş yerdə, sərhədçilərin ixtiyarındadı... O qədər xatalı, arzuolunmaz ərazidir ki, otuləli də biçilmir... Doğrudanmı Ayı çinqılı dəhşətli yerdə, adamlara bədbəxtlik gətirəndi? Bu sual həmişə beynimdə fırlanır, məni narahat edirdi. Axır ki, bu sualın cavabı da tapıldı. Ayı çinqılının sirri, seyrinə də...

Bir dəfə yenə sərhəddin yaxınlığında yerləşən Məsim bulağının başında oturub Ayı çinqılı tərəfə baxa-baxa fikrə getmişdim. Qəflətən çiynimə toxunan bir əl məni xəyaldan ayırdı. Baxdım Mahmud dayı. O, yəhəri, qantarganı bir tərəfə qoyub xeyli aralıq məni göstərərək dedi:

- A Əhməd kişinin nəvəsi, sən ata bax, birdən hörüyü qırır qaçar. Mən əl-üzümü yuyum, sənə bir maraqlı əhvalat danışacam.

Mən irəli baxıb xeyli aralıqda otluqda hörüklənmiş boz atı görəndə işi başa düşdüm. Mahmud dayı bulaq başına dincəlməyə gəlmişdi. Mən ona nəse demək istəsəm də, o məni imkan verməyib əli ilə sərhəddin yuxarı, aşağısını göstərərək dedi:

- A bala, baxırsanmı sərhəd boyu qəbir-qəbirə çitənib. Bu sərhəd sanki qanla yağrulub. Bunu heç kəs danışmaz sənə, çünki xatalıdır... Lap Ayı çinqılı kimi. Bir də heç kəsi qınamıram, 20-ci illərdə, 30-cu illərdə, elə müharibə illərində bizim kənddən o qədər adam tutuldu... Kənddə başpapaqlı qalmadı... Adamları, o tərəfə, Türkiyəyə, Köhnə İbişə getməyə məcbur eləyirdilər. Sanki bütün kənd camaatı Sovet hökumətinə şpionluq etməliydi... Çalapaq ermənilər də rusların beynini doldurmuşdular ki, bu iki kənd (Təzə İbiş, Köhnə İbiş) əhalisi bir-birinə qohumdu... Bu işdən, şpionluqdan boyun qaçıran adam təqib olunmur, ya da izsiz, soragsız yoxa çıxırdı...

Mahmud dayı olub-keçənləri xatırlaya-xatırlaya danışandan sonra dediklərini yazıya aldığımı görüb əlini mehribanlıqla kürəyimə vurdu:

- Hə, Əhməd kişinin nəvəsi, baban çox qeyrətli, cəsarətli, mərd adamdır. Sən də onun nəvəsisən. Heç olmasa bu dediklərini yaz, saxla vaxtı gələ, lazımın olar. Sovet hökuməti dünyanı tutub qalmaqaldadır ki...

Mahmud dayı da dünyasını dəyişib, amma nə Mahmud dayını, nə də onun söhbətini unutmuşam. Bu yazını çap etdirməklə bir daha Mahmud dayıya qəni-qəni rəhmət diləyirəm.

Tacir SƏMİMİ

Ayı çinqılı hündür bir təpənin yamacında idi. Təpənin başında gözətçi qülləsi vardı. Uzaqdan baxanda Ayı çinqılı o qədər də böyük görünmürdü. Amma yaxına gələndə bu yerin sahəsinin olduqca böyük olduğu məlum olurdu. Burada olduqca iri, nəhəng qayalar vardı. Sanki buraya göydən daş yağmışdı. Qayalıqların sayı-hesabı yoxdu, onlar bir-birinin qonşuluğunda yerləşsə də, hər birinin ətrafında zolaq şəklində hündür kolluqlar vardı. Qayalıqlar mağara və zağalarla dolu idi.

Zağa və mağaralar yayda sərin, qışda isti olurdu. Mağaraların çoxunda ayılar yaşayırdılar. Sonralar ayılar Ayı çinqılının ortasında, insan ayağı dəyməyən qayalıqlarda qalmışdılar... Nəhəng qayalar, ağac hündürülüyündə olan kolluqlar adamı heyratə salırdı. Adamların qorxub çəkiniyi Dəşikli daş, Qarayol da burada, təxminən Ayı çinqılının ortasında yerləşirdi. Yaşlı adamların dediklərinə görə Qarayol yeraltı yol idi. Oraya getmək ölümə tuş olmaq deməkdi. Qarayoldan xeyli aralıda Qızıl yeri deyilən nəhəng bir mağara vardı. Deyilənə görə burada yeddi balax dərisi qızıl gizlədilib. İndi o qızillara ilanlar sahib olublar (həqiqətən də Ayı çinqılında ilanlar çox idi). Dəfələrlə o qızılı aparmağa gedənlər olsa da, heç kəs salamat geri qayıtmamışdı. Deyirlər bir dərviş də oraya qızıl aparmağa gəlib. Amma ilanlar onu mağaraya buraxmayıblar. Dərviş güclə qaçıb, canını qurtarsa da, az keçməyib ki, xəstələnib. Bədəni yara töküüb...

Ayı çinqılında bitki və heyvan aləmi çox zəngindi. Burada canavar, ayı, tülkü, çaqqal, dovşan, ilan çoxdu. Kəkləklərin isə sayı-hesabı yoxdu. Ayı çinqılının aşağısında - çəmənlikdə qırqovul və bildirçinlər, təpənin yuxarisində - qayalıqlarda yırtıcı quşlar yaşayırdılar. Qaşqa başını aşağı əyib qayalıqlarda vurnuxan porsuqlar da az deyildi. Heyvan aləminin zənginliyinə səbəb bu yerin təbii nemətləri (moruq, çiylək, min bir ətir qoxuyan şirəli otlar, pəncərlər və s.) idi. Ayı çinqılı çiyləyin, moruğun, qızılgülün, itburnunun, göbələyin, pəncərlərin bol olduğu ərazi idi. Qayalıqların yaxınlığında - kolluqlarda moruq, qaya çiyləyi (meyvəsi iri və sulu olurdu), qoyungözü, itburnu, aşağıda, yamacdakı tikanlıq və otluqda çiylək, göbələk bitirdi. Yamacdakı çəmənlik əlvan xaliya bənzəyirdi.

Kənd adamları Ayı çinqılından vedrə-vedrə çiylək, moruq, qoyungözü, itburnu yığırdılar. Bunların bir qismini qurudur, qışa saxlayırdılar, bir qismindən də olduqca dadlı şirə hazırlanardı.

Çiylək şirəsi xüsusilə dadlı, neçə-neçə dərindən dərmanı sayılırdı.

Zağaların çoxunda işçi arılar yuva qurduğundan Ayı çinqılında bal çox idi. Bu baldan arılar da, adamlar da bəhrələndirilirdi.

Ayı çinqılı aclıq illərində (20-30-cu illər, müharibə illəri) adamların ümid yeri, pənahı olmuşdu. Kasıb və imkansız adamlar bu yerin balı, çiyləyi, itburnu kobuğu (qımı pəncərinin kökü, olduqca dadlı və qidalıdır), pəncəri ilə güzaran keçirir, şələ-şələ çalğı yığırdılar. Çalğı ilə mal-qaranın altı süpürüldüyündən adamlar çalğunu başqa kəndlərə də aparıb satır, ərzaqla dəyişirdilər.

Ayı çinqılı həm də olduqca etibarlı daldalanacaq sayılırdı. Onun labirintə bən-

zər yol-yolağı, cığır-ları ancaq o yerə bələd olan mərəd və mətin adamlara bəlli idi. Sovet hökuməti qurulandan bu ərazi qaçaqların sığınacaq yerinə çevrilmişdi. Demək olar ki, hər gün həyəcan signalı verilir, bütün Təzə İbiş əhalisi buraya cəm edilir, qaçaqları, sərhəddi keçənləri axtarırdılar. Qayalıqlar, mağaralar ələk-vələk edilsə də, Sovet əsgərləri bir dəfə də olsun buradan bir qaçaq belə tuta bilməmişdilər. Ayı çinqılı ona pənah gətirənləri göz bəbəyi kimi qoruyurdu. Bəli, Sovet hökuməti kimi dünyaya meydan oxuyan hökumət Ayı çinqılının qarşısında acizdi. Elə buna görə də 20-ci yüzilliyin 50-ci illərində bu ərazi də arzuolunmaz və xətəli ərazi kimi tikanlı məftillərin arasına, sərhəd zonasına salındı. Təzə İbiş kəndinin əhalisinin buraya gedib-gəlməsi kəsildi. Ayı çinqılı kənd camaatına, kənd adamları Ayı çinqılına həsrət qaldı. Axı Təzə İbişin ən qədimlərdə adı Ayı çinqılı olub. Bunu tarixi məxəzlər də təsdiq edir.

Dərələyaz mahalı

ELDƏN GETDİ AŞIQ MEHDİ

*Eh, nələr udmamış bu qara torpaq,
Sən yazıq insanın taleyinə bax.
Üç yüz il yaşarkən ala qarğalar.
İnsanın nə gödək bir həyatı var.*

Dahi şairimiz S.Vurğun bu bir bənd şəriylə sözün əsl mənasında insan olanların ömrünün gödəkliyinə heyflənir. Lakin elə insanlar da var ki, onlara düşən ömür payını elə yaşayır ki, özündən sonrakı nəsillər, qərinələr, əsrlər keçsə belə onu xatırlayır, yaşadır. Məhz Aşıq Mehdi kimi.

Aşıq Mehdi heç kimdən bir təmənnə ummadan, yalnız xalqı üçün çalışan, millətin mənafeyini həmişə şəxsi mənafeyindən üstün tutan aşıqlarımızdan idi.

Yalnız özünə xas olan şirinliyi, zərafətyanalığı, sözbütövlüyü ilə seçilən aşıq 1923-cü ildə Dərələyaz mahalının Herner kəndində dünyaya göz açıb. Dayısı Aşıq Fətulladan ona keçən fitri istedad füsunkar gözəlliklər məskəni olan Naxçıvan şəhərində bir qədər də “cılalandı”, doğma vətəninin ecəzkar təbiətindən mənəvi qida alıb onu bir qədər də qüdrətləndirdi. İlk təhsilini Naxçıvanda alan Aşıq Mehdi 1949-cu ildə Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun fizika-riyaziyyat fakültəsinə daxil olmuş, 1953-cü ildə həmin insti-

tutu bitirmişdir. Ali məktəbi qurtardıqdan sonra Aşıq Mehdi qırx səkkiz il pe-
daqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, yüksək enerji və həvəslə fizika-riyaziyyat elmi-
nin sirlərini vətən övladlarına öyrətmişdir. Elə bu əvəzsiz xidmətlərinə görə hə-
mişə dövlət tərəfindən təşəkkürlər almış, xalq əlaçısı adına yüksəlmişdir.

Hələ 1941-ci ildə faşist Almaniyaşının mənfur siyasəti nəticəsində başlayan
döyüşə minlərlə vətən oğlu kimi Aşıq Mehdi də qoşuldu. Böyük Vətəni qoru-
mağa, lazım gələrsə, onun uğrunda canından keçməyə hazır olacağına and içən
eloğlumuz 1943-cü ildə sağ qolundan yaralanır. Bununla da sırası döyüşçü - pu-
lemyotçu kimi 416-cı Taqanroq diviziyasında döyüşə başlayan Mehdi Ataş oğ-
lu Mehdiyev ordudan tərxis olunur.

Ordudan tərxis olunmasına baxmayaraq, ömrünün sonuna kimi o qanlı-qa-
dalı illərin acılı-şirinli xatirələri ilə yaşayırdı. Hələ 1943-cü ildə müharibədə
olarkən, xalq şairi S.Vurğunla görüşmək ona nəşib oldu. Xalq şairinin sönməz
həvəsindən, çilgin təbiətindən qida alan Aşıq Mehdi müharibədən sonrakı illər-
də də respublikamızın və eləcə də qonşu ölkələrin tanınmış elm, incəsənət
adamları ilə əlaqə saxlamasıdır.

Bizi iki kitab müəllifi, Yazıçılar Birliyinin üzvü, xalq maarif işçisi, el ağsaq-
qalı Aşıq Mehdişin ocağına onun müqəddəs ruhunun çağırışı ilə, xalq məhəb-
bəti apardı.

Bizi qonaqpərvərliklə qarşılayan şairin balaca oğlu - Mahir Mehdiyev atası-
nın adı çəkiləndə yanıqlı bir kökç ötürüb onunla bağlı xatirələrini danışdı. Söhbət
əşasında qırdıçaqdılıq eləyən müxbir həmkarlarımıza haqlı irad tutan həmkarımız dedi: - 1982-ci ildə H.Əliyevin təşəbbüsü ilə Taqanroq şəhərində “416-cı Taqanroq” diviziyası şərəfinə ucaldılan abidənin açılışında Azərbaycanı təmsil edən sayseçmə nümayəndələrdən biri də atam idi. O dünyaşöhrətli prezidentimizlə birgə çoxlu şəkil çəkdirən, səmimi münasibət yaradan atamı indi axtaran çox azdır. Hələ adını çəkmək istəmədiyim bir neçə jurnalistlər atamın H.Əliyev və digər tanınmış simalarla çəkdiyi şəkilləri qəzetdə vermək bəhanəsiylə aparıblar.

Bir zamanlar gəlimli-gedimli olan bu ocağın qapısını atam Haqq dünyasına qovuşandan sonra açanlar azalıb”.

Bütün bu haqlı narazılıqlarla yanaşı, yaxşı insanların xeyirxah əməllərindən də söhbət açan həmsöhbətimiz Mahir Mehdiyev dedi:

- May ayının 9-u atamın 80 illik yubileyi idi. Hamımız bu yubileyə həvəslə hazırlaşırdıq, atam dünyasını dəyişdi. Ancaq çox təəssüf ki, atam nə ikinci kitabı olan “Deyirdin ölərim sənsiz” kitabının işıq üzü görməşinin şahidi oldu, nə də Anar müəllimin şəxsi səyi nəticəsində 2002-ci il fevral ayında verilmiş “Yazıçılar İttifaqına üzvlük” haqqında vəsiqəni gördü.

Bu gün müğənnilərin çox sevdidiyi bir nəğmə - “Allah, Allah” nəğməsi dildən-

dilə, eldən-elə gəzir. Ancaq yenə də təəssüf hissiylə qeyd etmək lazımdır ki, nə xalq onun Aşıq Mehdiyə məxsus olduğunu bilmir, nə də bu nəğmə ilə xalq qarşısında layiqli hörmət qazanan müğənnilər bu gəraylının möhürbəndini oxumurlar.

Bu gün 7 övlad, 24 nəvə, 12 nəticəsi yadigar qalan aşıq-şairin ömür-gün yoldaşı ağır yataq xəstəsidir. Biz ona Tanrıdan şəfa diləyir, həmişə övladlarının əhatəsində olmağı arzulayırıq.

Söhbətimizi isə şairin canından çox sevdiyi, Xəlil adlı dostuna ünvanladığı şerin bir bəndi ilə yekun vurmaq istəyirik.

*Dumanlı dağların tərəlanı, Xəlil,
Ala göldə qonaq qaldım, hardasan?
Sən sevən havaya sazı kökləyib,
“Hicran Kərəmi”mi çaldım, hardasan?*

Bir zamanlar dostunu “Hicran Kərəmi”siylə səsləyən aşıq indi onun doğmaları - mehrini saldıqı torpaq, Tərtər, Arpaçayı gözü yolda, qəlbi intizarda qalan xanımı və bir də... Və bir də oynaq barmaqlarının sığalına həsrət qalan telli sazı “Hicran Kərəmi”siylə yanıqlı-yanıqlı haraylayır. Fəqət çox heyif ki, o geri dönməyəcək, onun həsrətində olanlar isə onun eldə yaşayan duzlu söhbətləri, səmimi, şux şerləri ilə təsəlli tapacaqlar. Hərdən ürəkləri dolanda Tərtərdə - Səhlabad kəndində uyuyan aşığın ziyarətinə gedib dərdəşəcək, Ulu Tanrıdan ona rəhmət diləyəcəklər.

ELDƏN GETDİ AŞIQ MEHDİ

*Od yurdundan, Muğanımdan
Mildən getdi Aşıq Mehdi.
Doğma xalqı, eli üçün,
Əldən getdi Aşıq Mehdi.*

*Söz sərrafı, göz işığı,
Haqq çırağı, haqq aşığı.
Məclislərin yaraşığı,
Eldən getdi Aşıq Mehdi.*

*Qəlb doyarmı xoş avazdan,
Qüdrət aldı Xan Arazdan.
Sevinc deyər, sözlü sazdan,
Təldən getdi Aşıq Mehdi.*

Sevinc İRƏVANLI

Şahid ittiham edir!

XALİSANIN SON GÜNLƏRİ

(Əvvəli ötən sayımızda)

Hadisələrdən xəbərdar olub evə gəldim. Rəhmətlik atam Əsəd, anam Səkinə və bacım Xanım məni gözləyirdilər. Hamısı gözlənilməz bu hadisədən çaşqın vəziyyətdə qalmışdı. Qərar qəbul etdik ki, zinət əşyalarını və pulları götürüb qapıları bağlayaq, quldurlar evə dolmamış deyilən yerə gedək. Belə də etdik. Qapıları bağlayıb açarları özümüzə götürdük. Düşündük ki, ara düzələr, yenə qayıdırıq. Birdən həyə-tə beş-on erməni doldu. Qışqırdılar: “Tez olun, tez gedin, sizi gözləyirlər”.

Kənd əhlalisini təzə məktəbin və köhnə məktəbin qabağına toplayırdılar. Yük maşınları dayanmışdı. Deyirdilər ki, sizi bu maşınlarla Naxçıvana aparacağıq. Macal tapıb ayaqqabısını, paltosunu geyinə bilən və geyinə bilməyənlər sərt soyuq havada hücum edən erməni quldurları ilə vuruşa-vuruşa maşınlar dayanan yerlərə yaxınlaşırdılar. Biz maşına yaxınlaşanda iki erməni üstümüzdə hücum edərək bağırıdı: “Pulları çıxarın, Qarabağ yolunda xərcləyəcəyik”. Tez qabağa yeriyib erməni dilində dedim: “Mən də erməniyəm, Bakıdan gəlmişəm. Bu adamlarda pul yoxdur, hamısını almışam. Aparıram maşına mindirəm”. Bu sözlərdən sonra bizdən əl çəkib arxadan gələnlərə cumdular. Vuruşma, nalə səsləri ətrafı bürümüşdü.

Ermənilərin məni tanııması ağıma yeni fikirlər gətirdi. Paltonun yaxalığını qaldırdım. Maşına yaxınlaşdıq. İki erməni dıqası və bir neçə erməni qadını soydaşlarımızın üst-başlarını axtarır, tapdıqları qızıl və pulları götürür, sonra maşınlara mindirirdilər. Maşına yaxınlaşanda mən də başladım adamları yoxlayıb maşına mindirməyə. Əlimi soydaşlarımın üstündə gəzdirib guya nəyisə alır və maşına mindirirdim. On-on beş adamı bu yolla maşına mindirdim. Birdən erməni qulduru maşındakı qadınların birinin barmağında üzük gördü. Bu, anam idi. Anam barmağındakı üzüyü çıxarıb erməninin üstünə atdı. Dığalar maşına qalxıb, adamları bir də axtarıdılar.

Mən ermənilərə qarışıb nə edəcəyimi düşünürdüm. Birdən qonşumuz Cəfərov Səfərin qızı Yazgül ermənilərin içində məni görüb qışqırdı: “Fəxrəddin müəllim, bizə kömək elə”. Bu sözləri eşidən bir Azərbaycan ermənisi maşına bir butulka sıxdı. Şüşə çilik-çilik oldu. Hamı qorxudan sakitləşdi. Tanınacağımı düşünüb köhnə məktəb tərəfə getdim. Burada rus dili müəllimi işləyən Hənifəyev Nəriman və riyaziyyat müəllimi Qurbanov Hüseynlə rastlaşdım. Birlikdə abidənin yanında dayandıq. Eyni mənzərə burada da var idi. Adamları əsir kimi buraya gətirir, var-yoxlarını əllərindən alıb maşına mindirirdilər.

Məktəb ilk partiya təşkilatının katibi Astəqiq Harutyunyan, tarix müəllimi Yenoq Hunanyan və yüzə yaxın kənd ermənisi durub bu mənzərəyə sakit-sakit baxırdılar.

Hərdən erməni dilində: “Bizimkiləri türklər öldürüblər, siz də bunları öldürün!”, “Qarabağ bizimdir!”, “Türklərə ölüm!” səsləri eşidilirdi.

Bir qara “Volqa” gəldi, bir nəfər saqqallı maşından düşüb quldurlara əmr etdi: “Türkləri maşınlara doldurub Şirazliya aparın və məktəbdə saxlayın. Bizim ermənilər qovulub qurtarana qədər orada girov saxlanılacaqlar”.

Bu sözlər güllə kimi ürəyimi dəldi. Nələr oldu, nələr gəldi başımıza, bizi hansı faciələr gözləyir? Heç kimin ağlına gəlməzdi ki, onları girov saxlayacaqlar. Deyilən sözləri Hüseyn, Nəriman və mən eşitdik. Biz azadlıqda idik. Hələ bizi əsir edib maşına mindirməmişdilər. Ziyalı geyimimizdən bizi tanıya bilməmişdilər. Yerli ermənilər də işə qarışmır, seyrçi mövqe tuturdular. Kim bilir, bəlkə bizi də nişan vermişdilər, növbə çatmamışdı.

Hadisə yerindən aralanıb məsləhətləşdik. Mən dedim ki, gəlin birlikdə Sədərəyə gedib Azərbaycanadakı hərbcilərə xəbər verək. Bu kəndi yalnız onlar xilas edə bilərlər. Zastavaya xəbər vermişdik. Demişdilər ki, əmr gözləyirik. Kənddə olan hərbcilər isə heç nəyə qarışmır, hadisələri seyr edirdilər. Sonradan məlum oldu ki, hərbcilərin komandiri ermənidir, əsgərlərə heç bir işə qarışmamaq əmri verilib.

Naxçıvana qaçıb xəbər vermək təklifimi Nərimanla Hüseynə bildirdim. Bu zaman kəndin nüfuzlu ziyalılarından biri, aqronom Cəfərov Nəbinin bizə tərəf gəldiyini gördük. Çox həyəcanlı və əsəbi idi. Dedim Nəbi dayı, nə edək, bunun axırı necə olacaq? Bir şey fikirləşin, - dedi (Nəbi Cəfərov rəhmətə gedib. Allah rəhmət eləsin). Kəndin bütün sayseçmə kişi və oğlanları çaşqın vəziyyətdə idi. Kəndin müxtəlif məhəllələrindən dəhşətli xəbərlər gəlirdi. Quldurlar Səfərov Şirzadənin (Allah rəhmət eləsin) arvadından pulları almaq istədikdə, o, erməni ilə əlbəyaxa olmuş, bir neçə ağır bədən xəsarəti almışdı. Canbaxışı yerə yığıb başını kəsmək istəmişlər. 20 min manat pulunu alandan sonra ötürmüşlər.

Məmməd Məmmədovun 22 min manat pulunu almışdılar. Ümumiyyətlə, bütün ailələrə külli miqdarda maddi və mənəvi zərbə dəydi.

Ermənilər getdikcə azğınlaşır, maşındakı adamları yerə töküb üst-başlarını bir də axtarır, kimdən pul, qızıl çıxırdısa, ölümcül hala düşənə qədər döyürdülər.

Bu vuruşmada xeyli quldurun da başı yarıldı, qanı axıdıldı. Əvəzində faşist işgəncələrinin sayı artdı.

Saat 12.30 oldu. Mən çox narahat idim. Qarabağda yaşadığım 6 ay ərzində çoxlu hadisələrlə qarşılaşdığımıza görə, soyuqqanlı idim. Çıxış yolu axtarırdım: 20 kilometrlik yolu necə gedim ki, camaatımızın başına bir iş gəlməmiş kömək gətirim. Bu düşüncələrlə, heç kimə heç nə demədən üz qoydum Ararat şəhərinə tərəf getməyə. Düşündüm ki, avtobusa minib Arazdəyəyə gedər, oradan da Sədərəyə çataram.

Üzüm bağlarının arası ilə Sarı baba dağına tərəf getdim. Üzüm bağları qurtardı. Ətrafa baxdım. Avşar kəndinə gedən yolda, körpünün üstündə xeyli erməni var idi. Əllərində silah da gördüm. Yəqin ki, maşınları körpüdən aşırmaq üçün yığılmışdılar.

Qarşıda şumluq var idi. Şumluğun içi ilə getmək olmazdı. Körpüdakilər məni görüb gəlib tutardılar. Sarı baba dağının yanından axan kanalın ətrafı qamışlıq idi. Sina-sinə kanala yaxınlaşdım. Arxın gah o tayına, gah da bu tayına tullana-tullana birtəhər gəlib asfalt yola çatdım. Ən çətin iş asfaltı keçmək idi. Çünki körpüdən asfalt yol açıq görünürdü. Sürətlə sütüyən yük maşınlarının arasından keçib, Sarıbabaya tərəf qaçdım. Dağın arxa tərəfinə keçmişdim ki, Dəvəli kəndi tərəfdən iki ermənin mənə tərəf gəldiyini gördüm. Bizim kəndə gedirdilər. Erməni dilində soruşdular: “Kimsən, hara gedirsən?”

Üzüm bağlarının içərisində bir neçə inək gördüm. Tez də cavab verdim: “Avşardanam, inəklərimizi aparıram”. İnəklərə tərəf getdim. Onlar uzaqlaşdılar. Üst-başımı bitraq tikanlarından təmizləyib Naxçıvan-İrəvan şose yolunun üstündə yerləşən Ararat şəhəri yaxınlığındakı avtobus dayanacağına çatdım. Elə yenidən çatmışdım ki, Arazdəyən kəndinə gedən avtobus yola düşdü. Arazdəyən Sədərək qonşu kənddir. Növbəti avtobus bir saatdan sonra gedəcəkdi. Gözləmək olmazdı. Gecikmək camaatımızın faciəsi demək idi. Nə iləsə getmək istəyirdim. Gözüm bir taksi maşınına sataşdı. Yaxın gəlmək istəyəndə Dəvəli kəndində yaşayıb bizim kənddə müəllim işləyən Anahidi gördüm. O qadın türklərin düşməni idi. Qorxdum ki, məni görüb Ararat şəhərindəki “Qarabağ” təşkilatına satar. O qadından qorunmaq üçün uzağa çəkildim. Nəhayət, o, avtobusa minib getdi.

Taksi maşınının yanında bir hərbiçi dayanmışdı. Sürücü ilə nəsə danışib yenə gözlədi. Tez taksiyə yaxınlaşdım. Hərbiçidən rus dilində soruşdum ki, hara gedirsən, dedi ki, Arazdəyəyə gedirəm. Sürücü on manat istəyir. Mənim isə üç manatım var. Bunu eşidib dedim ki, mən də toya tələsirəm, oturub gedək, pulun qalanını mən verərəm. Razılışıb yola düşdük. Ermənin maşınına tək minməyə ehtiyat edirdim. Ləhcəmdən şübhələyə bilərdi. İndi isə rusla gedirdim. Lazım olsa, rusca danışacaqdı. 13.30-da Arazdəyəyə çatdım. Sədərəkə gedən yolun üstündə post qoymuşdular. Hərbiçilərin yanında saqqallılar da var idi. Sədərəkə necə gedəcəyimi düşündüm. Hər an ələ keçə bilərdim. Canımın hayında deyildim. 170 ailənin taleyini düşündüm. Başıma bir iş gəlsə, ana-bacılarımız əsir-yesir olacaqdı. Necə ki, bu gün yüzlərlə qız-gəlinimiz erməni faşistlərinin əsirliyindədir.

Bu düşüncələrlə dəmiryol stansiyasına gəldim. Qarşıda “Cermuqbaza” yerləşirdi. Getməyə başladım. Çaxır zavodunun yanına çatanda orada yandırılmış kürd evlərini qoruyan rus əsgərləri ilə qarşılaşdım. Məni saxladılar. Getməyə qoymadılar. Bir kürd qadını gördü. Onu çağırdım, qadın mənə tərəf gəldi. Xalisadan gəldiyimi dedim. Əsgər gördü ki, biz söhbət edirik, getməyə icazə verdi. Qadından Sədərək postuna gedən yolu soruşdum. Mənə qamışlığın içi ilə gedən kəsə yolu göstərdi. Qaç-qaç gəlib əsgərlərin dayandığı yerə çatdım. Ermənilərin törətdikləri vəhşilik haqqında məlumat verdim. Və təcili kömək etmələrini xahiş etdim. Dedim ki, Ermənistandakı hərbiçilər quldurlara kömək edir. Komandir mənim pasportumu tələb etdi. Gördü ki, Xalisa kənd sakiniyəm və çox həyəcanla danışırıam, ratsiya vasitəsilə Naxçıvan MSSR-in hər-

bi komendantı general Makaşova hadisə haqqında məlumat verdi. Makaşov əmr etdi ki, iki tank və iki əsgər dolu avtobusla köməyə gedin. Yarım saat ərzində iki tank və iki avtobus dolu əsgər gəldi. Zastava tərəfdən kəndə köməyə gəldilər. Komandir mənim getməyimə razı olmadı. Dedi ki, ermənilər səni bizim içimizdə görüb öldürürlər. Çünki ermənilərin böyük bir planını alt-üst etmişən. Sən burada qal və xəbər gözlə.

Mən Sədərək postuna çatanda Naxçıvan şəhərinə köçmüş həmkəndlilərim İsgəndərov Qadir (Allah rəhmət eləsin) və Ağayev Yaşar da orada idi. Kənddəki qarışıqlığı eşidib valideynlərindən, qohum-əqrəbalarından xəbər tutmağa gəlmişdilər.

Bir saat keçdi. Kəndə gedən əsgərlərdən bir xəbər gəlmədi. Qadir, Yaşar və mən çox narahat olduq. Yol maşınına oturub üçümüz də Naxçıvana gəldik. Makaşovun qəbuluna girib əsəbi halda, qışqıra-qışqıra kənddəki hadisələrdən xəbər soruşduq. Dedi ki, narahat olmayın, bizim əsgərlərin gücünə azərbaycanlıların hamısı sağ-salamat Sədərək postuna gətirilib. Geri qayıtdıq. Kəndimizin adamları Şərur rayonunun mərkəzinə gətirilmişdi. Maşından düşəndə hamı məni dövrəyə aldı, dedilər - şükür Allaha, sağ-salamatsan, bütün kənd camaatı səni axtarırdı. Atamın, anamın beləli bükülmüşdü. Çünki kənddən çıxanda hamı öz ailə üzvlərini arayıb-axtarıb, təkcə mən tapılmamışam. Hərənin ağlına bir fikir gəlib. Biri deyib güllələnib, biri deyib yəqin vurdular. Sədərəkə getmək fikrimdən xəbərsiz olublar. İçimdə həm sevinc, həm də kədər var idi. Sevinirdim ki, kənd camaatının hamısını sağ-salamat xilas etmişəm. Kədərlənirdim, çünki bir də kəndə nə vaxt qayıdacaqdıq...

Necə gəldiklərini, əsgərlərin onlara necə kömək etdiklərini soruşdum. Danışdılar ki, biz yük maşınlarında idik. Maşınlar dolduqca bizi kəndin çıxaracağına gətirirdilər. Axırncı maşın da gələndə gördük ki, kəndin içindən, zastava tərəfdən tanklar və avtobuslar gəlir. Heç nə başa düşmədik. Onlar yaxınlaşanda “Volqa” maşını aradan çıxdı. Əsgərlər avtobuslardan tökülüşüb bizi dövrəyə aldılar. Quldurlar və yerli əsgərlər təəcüb içində idilər: axı bu əsgərlər haradan gəldi, necə gəldi, onlara kim xəbər verdi? Azğınlaşan ermənilər mat-məəttəl qalmışdılar.

Hərbçilər erməni sürücülərini silah gücünə məcbur edib maşınları Sədərək istiqamətində sürdürdülər. Avşar körpüsündə dayanmış ermənilər maşınlara hücum etdilər. Avtomat atəşindən sonra hamı dağıldı, yol verdilər. Erməni kəndlərindən keçdikcə, əsgərlər yolun kənarına düzülür, karvan təhlükəsiz keçirdi. Beləliklə, bir saatlıq yolu 3 saata gəldilər.

Bir kənd erməni faşistlərinin əlindən beləcə qurtardı. İndi Xəlisə kəndindən zorla qovulanların bir arzusu var:

- Kaş bir də doğma kəndimi görəydim. Suyundan içəydim, havasından udaydım, meyvəsindən yeyəydim. O sudan, o havadan, o meyvədən heç yerdə yoxdur. Vətənin bir qarış torpağı da cənnətdir. İnanıram ki, nə vaxtsa o yerlərə bir də qayıdacağım!

Fəxrəddin ƏSƏDOĞLU

ƏLİ VƏKİLİN 50 RÜBAİSİ

Şah İsmayıl qonaq olub Göyçədə,
Seyr eləyib, fikrə dalıb Göyçədə.
Oğuz yurdu, Dədə Qorqud yurdu,
Yaylaqlardan ilham alıb Göyçədə.

Allah, nələr görüb gözü torpağın,
Çoxdur ürəyində sözü torpağın.
Qanla suvarılıb gör neçə dəfə
Dağları torpağın, düzü torpağın.

Kaş Kəpəzin zirvəsinə çıxaydım,
O zirvədən Göy-gölümə baxaydım.
Azad edib doğma Qarabağı mən,
Düşmənləri yandırardım, yaxaydım.

Gör neçə yol bu yollardan keçmişəm,
Bulaqlardan doyunca su içmişəm.
Ən ətirli çiçəkləri bu yerdə
Dönə-dönə iyləmişəm, seçmişəm.

İllər boyu qəmli axır Arazım,
Qəlbimizi oda yaxır Arazım.
Günahı nə adı sərhəd çaydır,
Qəzəblənir, bizə baxır Arazım.

Torpağı qılınctək bölən Arazım,
Görmədim üzünü gülən, Arazım.
Nə zaman sahillər qovuşacaqdır,
Olasan niskili silən, Arazım.

Mən bu tayda, Savalanım o tayda,
Vallah qalib yarı canım o tayda.
Təbriz-Bakı ayrı düşüb haçandan,
Vallah qalib din-imanım o tayda.

Ürəyimdə ha çağlayır Dəli Kür,
Bir az qəmli, bir az da nəşəli Kür.
Torpağımın şah damarı sayılır,
Şöhrətidir, vüqarındır Əli, Kür.

Nə məğrurdur, Qoşqara bax, Qoşqara,
Qələm götür, bir nəğmə də qoş, qara.
Yamacında çiçəkləri, gülləri,
Düşmənlərə atacağım daş-qara.

Dönə-dönə seyr elədim Göy-gölü,
Canım kimi sevelədim Göy-gölü.
Gözəlliyin rəmzi olub əzəldən,
Qoyun bir də tərif edim Göy-gölü.

Göy-gölə gör neçə nəğmə yazılıb,
Sahilində illər boyu yaz olub.
Qonaq gəlir sahilinə adamlar,
Haray salan kaman olub, saz olub.

Necə bilək bu dağların yaşını?
İllər boyu duman örtüb başını.
Yaz gələndə yaşıl dona bürünüb,
Bulaqlarla axıdıb göz yaşını.

Doyunca dolaşdım, gəzdim meşədə,
Təzə-tər gülləri üzüm meşədə.
Cənnətə bənzəyir hər bir guşəsi
Kim deyir yoruludm, bezdim meşədə?

Yaz gələndə yamacları bəzəyib,
Çöl-çəmənini, həm dağları bəzəyib.
Təbiətin gül nəfəsi çiçəklər -
İllər boyu bu diyarı bəzəyib.

Nəçə dəfə qədəm basdım bu yola,
Aşdım o təpəni, çıxdım bu yala.
Qarabağı niyə verdik düşməmə?
Aman Allah, niyə düşdük bu hala?

Hər bulaq sirrini bəyan edibdir,
Yoldan ötənləri mehman edibdir.
Gör neçə yolçunun yetib dadına,
Yayda ürəkləri sərinləyibdir.

Çətin sınaqlar var öndə, a xalqım,
Susub, dayanmışıq gəndə, a xalqım.
Alınmayıb Xocalının qisası,
Vallah, günahkaram mən də, a xalqım.

At oynadır Füzulidə yad, çoxdan,
Söndürülüb gur ocaqlar, od, çoxdan,
Nalə çəkir indi ulu Füzuli
Nə diləyir, Allah, görəni o haqdan?

Dinlə məni, dinlə bir də, Laçınım,
Niyə düşdün belə dərdə, Laçınım?
Gözü yolda dərdə sirdaş olsan da,
Bu el səni qoymaz darda, Laçınım.

Döyünən ürəyim - Şuşam dardadır,
Saf arzum, diləyim - Şuşam dardadır.
Azərbaycan bir üzükdür qaşı sən,
Ay ellər, üzük var, qaşı hardadır?

Neçə ildir əsir düşüb Ağdamım,
Qeyrətsizik, bizdən küsüb Ağdamım.
İndi onun ağ günləri xəyaldı,
Qəzəblidir, yaman susub Ağdamım.

Zəngilanın yolu bağlı qalıbdır,
Dərdi çox, sinəsi dağlı qalıbdır.
Ayaqları qandallıdır haçandan?
Yad əlində qolu bağlı qalıbdır.

İşğal olan cənnət diyar Qubadlı,
Ürəyində niskilin var, Qubadlı.
Səni xilas eyləyəcək ərənlər,
Cəsurların hər biri quş qanadlı.

Cəbrayıl necə gedim, ay Allah?
Gündüz gedim, gecə gedim, ay Allah?
Qoy zamanın topu birdən gurlasın
Mən hamıdan öncə gedim, ay Allah.

Xocavəndə ayaq basam bir də kaş,
Qəlbimdə min həsrət, gözlərimdə yaş.
Baş tutacaq bu dünyada görüşüm,
Qismət olsa, vəfa qılsa ömür, yaş.

İnsan doğulanda niyə ağladı?
Bəlkə öləcəkdir deyə ağladı?
Gördü ki, kainat sirlər məskəni,
Baxdı yerə, baxdı göyə ağladı.

Ov, ilk vuranın yox, götürənindir,
Muştuluq xəbəri gətirənindir.
Bol bara-bəhrəyə verilən qiymət
Məhsulu becərib yetirənindir.

Haralısan? - deyənlərə biz gərək
Torpaq övladiyam - fikir bildirək.
Torpaq anamızdır, bəsləyir bizi,
Sonda da torpağa dönür hər ürək.

Hamı bilir kainatın gücü nə?
El bələddir təbiətin gücünə.
Həyatda baş verir min bir fəlakət,
Hey uduzar kim almasa vecinə.

Göylərin qəribə xasiyyəti var,
Yəqin ki, arzusu, xoş niyyəti var.
Səmanın torpağa məhəbbətidir
Yazda leysan yağış, qışda yağan qar.

Gur bulaqlar həzin-həzin çağlayır,
Yağış yağır, yəqin göylər ağlayır.
Günəşin torpağa səpdiyi işıq
Göylə yeri bir-birinə bağlayır.

İşıqlı dünyaya lüt gəldi insan,
Gah tökdü göz yaşı, gah güldü insan.
Nə vaxt ki, amalı həqiqət oldu,
Bağlandı dünyaya, sevildi insan.

Ürəyimdə çağlayaydı gur bulaq,
Dərdim üçün ağlayaydı gur bulaq.
Vətən, deyə yazdım hər bir nəğməni,
Yaddaşında saxlayaydı gur bulaq.

Dərdlərin dərmanı var o dağlarda,
Duman o dağlarda, qar o dağlarda.
Gör haçandan itirmişik onları,
İndi cövlan edir sar o dağlarda.

Bulaqların zümzüməsi nə həzin,
Cəh-cəh vuran quşun səsi nə həzin.
Yarpaqların pıçıltısı təranə,
Yazın səsi, qışın səsi nə həzin.

Daldım xəyallara çay sahilində,
Vuruldum bahara çay sahilində.
Çaylar tək çağladı fikirlərim də
Baxdım yaylaqlara çay sahilində.

Babadağda ocağım var, pirim var,
“Yanardağ”ı yandırmayır alovlar.
Atəsgahı ziyarətə gəlirlər
Bu dünyanın insanları qış, bahar.

Şimşək qılınc kimi kəsdi buludu,
Sıx buludlar ildırımın quludu.
Elə ki, qəfildən gurlayır göylər,
Demək, ağlayacaq, qəlbi doludu.

Birdən-birə hardan yağdı bu leysan?
Süzülürdü buludlardan bu leysan.
Yaz yağışı yudu göyü, yerləri,
Hədiyyədir ilk baharda bu leysan.

Dan yerilə bir addım mən gözümlü,
Töhfə bildim bu səhərə sözümü.
Arzum budur yalnız Ulu Tanrıdan
Ağ eləsin el yanında üzümü.

Torpağın ətrini duyun, yenə də,
Şəhlə ayağımı yuyum yenə də.
Düşməmə nifrətim sonsuzdur, bilin,
Bu sirri dünyaya yayım yenə də.

Bir az sərinləsin canım zirvədə,
Soyusun, durulsun qanım zirvədə.
Zirvələr fəth etmək çoxdankı arzum,
Donsam da, qartaltək donum zirvədə.

Ən uca zirvəyə çıxıb biləydim,
Yaxına, uzağa baxa biləydim.
Çevrilib şimşəyə, ıldırıma mən,
Düşmənin başında çaxa biləydim.

Necə gözəl cəh-cəh vurur bu quşlar,
Nə danışır, nə oxuyur bu quşlar?
Elə bil ki, təbiətin dilini,
Başa düşür, dərhal duyur bu quşlar.

Kəlbəcərim yaman darda qalıbdır,
Qədim Şuşam, Allah, harda qalıbdır?
Torpağımı itirəndən, ay ellər,
Sevən qəlbim intizarda qalıbdır.

Qubadlının harayına yetmədim,
Bəs vədimə niyə əməl etmədim?
Axı qorxaq doğulmadıq anadan,
Onda niyə mən ölümə getmədim?

Xəyal olub Ağdamın ağ günləri,
İnsanların damağı çağ günləri.
Ərənlərim onu xilas edəcək,
Xoş keçəcək, qayıdacaq günləri.

Laçının da bir gün üzün güləcək,
Onda şairin də sözü güləcək.
Didərginlər qayıdacaq evinə,
Bütün qaçqınların gözü güləcək!

Teymur ƏYRİCƏ
Türkiyə, İqdir şəhəri

AZERBAJCANIM

Şer olduğu kimi çap edilir.

Arazın başına düzülüp köyler,
Hele dindir, gülüm, könlüm ne söyler,
Sennen ayrı yalan dünyayı neyler,
Yanıp kül olmuşam, Azərbaycanım.

Yaman bir yaylaqdır Eyricə dağı,
Xalsanın çölləri cennətin bağı,
Almemmet kendində İqbal otağı,
Ham salıb dillərə, Azərbaycanım.

Yurd sevəndi bu Şiddinin adamı,
Vedinin beyleri necoldu, hanı?
Kocağ olur bu Avşarın cavanı
İyitlər ocağı Azərbaycanım.

Kökü sağlam olanın kurumaz canı,
Veteni uğrunda axıdır qanı.
Atam Almemmetli, anam Xalsalı,
Azerin soyuyam, Azərbaycanım.

Teymurun könlündə bir derin yara,
Nece bir hastayam, tüşmüşəm dara.
Getmək isteyirem Ata Vatana,
Bağlanıp yollarım, Azərbaycanım.

Nəsibə İSRAFİLQIZI.

Vedibasar mahalı, Xalisa kəndi

OĞUZ YURDU “VEDİBASAR”

“Vedibasar” qəzetinə ithaf olunur

Mərd oğullar ocağında,
Bakımızın qucağında,
Yurd həsrəti sorağında,
Oğuz yurdu “Vedibasar”.

Soraqlayar itənləri,
Vətən dərdi çəkənləri,
Xatırlayar ölənləri,
Oğuz yurdu “Vedibasar”.

Həsrəti var naləsində,
El harayı nəğməsində,
Hicran yatır sinəsində,
Oğuz yurdu “Vedibasar”.

Gözüm görmür bu dünyanı,
Abbasqulu, Fərman hanı?
Hara baxsan qəm karvanı,
Oğuz yurdu “Vedibasar”.

Nadan kəlam hardan bilər,
Ağlamalı sözə gülər,
Vətən dərdi bizi üzər,
Oğuz yurdu “Vedibasar”.

Alnım qırıq, gözümdə yaş,
Dərd əlindən itibdi baş,
Torpağına dönəydim kaş,
Oğuz yurdu “Vedibasar”.

Nəsibənin özü bilər,
Könlü ağlar, üzü gülər,
Sizə uzun ömür dilər,
Oğuz yurdu “Vedibasar”.

Qafar QƏRİB,
Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin
üzvü, Naxçıvan şəhəri.

MƏNİM LAYLAM
“CƏNGİ”DİR

Bir millət nə qədər yatarmış, Allah,
Yatdıq ki, almanı Əjdaha yedi.
Vardı qəlbimizdə əjdaha xofu,
Üstəlik anamız “layla” da dedi.

Tomrismi öyrətdi, Burla xatunmu,
Sənə bu laylanı de kim öyrətdi?
Ay ana, dediyin bu iki kəlmə,
Yandırdı qəlbimi, məni göynətdi.

İlahi, gör necə cılızlaşdıq ki,
Yağı qorxusuyla yatıb-dururuq.
Bir vaxt düşmənlərin kabusu idik
İndi yuxumuzu qatıb yatırır.

Anamız at üstə doğub bizi,
“Cəngi” sədasiyla layla deyibdir.
İsti yorğan-döşək görməyib babam,
İgidlər yəhərdə mürgüləyibdir.

Sən indi körpənə layla deyirsən,
Bu, hədə-qorxudur, bu, layla deyil.
Bədi gözümüzü yumduq qorxudan,
Zaman igidləri “harayla” deyir.

Ana, kəs barmağın, duzla yarasın,
Şirin laylalarla onu uyutma.
Mərdi namərd ilə hədələyib sən,
Koroğlu nəslini qorxaq böyütmə.

Körpə qulağına doğulan kimi,
Bu iki sözü de:
“NAMUS və QEYRƏT”.
Bir də ki, ay ana, elə bu gündən,
Ona gözüaçaq yatmağı öyrət!

VƏTƏN

Sənə qılınç çəkdi, doğradı yetən,
Səni ayaqladı hər yoldan ötən.
Yetər, mürgü döydün, ey böyük Vətən
Bəddi, aslanların oyansın daha.

Qovsan, üzlü qonşu girər barıdan,
Sussan, torpağını bölər yarıdan.
Donuz yalvarmaqla çıxmaz darıdan,
Vaxtıdır, qanına boyansın daha.

Artıq silahlanım, “Cəngi” çağıdır,
Qan görsə qaçacaq, qorxaq yağıdır.
Bunlar Tayqulağın təzə tağıdır,
Od vur atasına, qoy yansın daha.

İndi toz basıbdır küncü-bucağı,
Sanki körpəsizdir ana qucağı.
Sönübdür minlərlə ata ocağı,
Bu bahar ocaqlar qalansın daha.

İgid Qoç Koroğlu, adını qaytar!
Axı at namusdur, adını qaytar!
Keçəl Həmzələri zatına qaytar,
Göstər kimliyini, qoy qansın daha.

Vətən, zaman keçir, öz yolunu seç!
Artıq adlayaraq Ərazi da keç!
Onsuz xəstə könüm duracaq tez-gec,
Düşməni qovanda, dayansın daha..

Əsədov Nazir Nəbi oğlu,
ADPU-nun dosenti.

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN TOPONİMLƏRİNİN TƏDQIQI

Hər bir xalqın tarixinin öyrənilməsində faktlar əsas rol oynayır, həmin xalq haqqında ictimai fikrin formalaşmasının əsasını təşkil edir. Azərbaycan xalqı haqqında müxtəlif xalqların tanınmış alim və siyasi xadimlərinin söylədikləri müsbət fikirlər, onun yüksək insanlıq keyfiyyətlərinə mənsub olduğunu göstərir. “Azərbaycanlıların qanı nəcibdir, təbiət etibarilə xoş xasiyyətlidirlər, əyilməz, geniş ürəklidirlər, elmi və tərbiyəvi cəhətdən yüksəkdə dururlar” (V.L.Veliçko, “Kavkazg”, B., 1990).

Təəssüflər olsun ki, qonşuluqda yaşayan ermənilər haqqında bunları söyləmək mümkün olmamışdı. Bunun səbəbi onlarda başqa insanlara qarşı paxıllıq hissinin güclü olmasıdır. Daim Vətəni olmayan, “harda çörək tapdın, köçünü ora sal” prinsipi ilə həyat keçirən ermənilər zaman-zaman çörəklərini Azərbaycan torpaqlarında tapmışdır.

Zaman-zaman onlar Azərbaycanın bütün guşələrinə yayılaraq, bu yerlərdə məskunlaşmış, saxtakarlıq sahəsində qazandıqları tarixi təcrübədən (bax: İ.Q.Çavçavadze: “Erməni alimləri və dilə gəlmiş daşlar”, V., 1985) istifadə edərək yüzllərlə tarixi abidələrimizi, yer-yurd, çay, dağ, yurd yerlərimizin adlarını öz adlarına yazmağa nail olmuşlar. Bu proses xüsusilə Azərbaycanın iki hissəyə bölüşdürülməsindən sonra Rusiyanın himayəsi ilə daha da açıq və geniş forma alır. Artıq XX əsrin 20-ci illərində “əzabkeş xalqın” “əzabla” topladığı Azərbaycan torpaqları hesabına ermənilər bir ailədə birləşdirilir. Sovet Sosialist Respublikası - ailəsində “güc birlikdədir” prinsipini rəhbər tutan ermənilər məskunlaşdıqları qədim Azərbaycan torpaqlarında toponimlərimizə qarşı total mübarizəyə başladılar. XX əsrin 90-cı illərinə kimi minlərlə türk mənşəli toponimlər dəyişdirildi.

XX əsrin əvvəllərində indi Ermənistan adlanan ərazilərdə azərbaycanlıların yaşadığı 2 min kənd olmuşdur. XX əsrin sonunda türk mənşəli toponimləri dəyişməklə özlərinin Qafqazda, eləcə də indiki yerlərində aborogen xalq olmadıqlarını göstərmişlər.

Ancaq bu çirkin işlə məşğul olan erməni başbilənləri anlaya bilməmişlər ki, tarixin yaddaşı təkcə XIX-XX əsrlərdən ibarət deyil, daha da keçmişdədir və o zaman qalan sənədlər, mənbələr ermənilərin bu gün vətən deyərək, yaşadıkları ərazilər qədimdən türk-oğuz yurdu olmuşdur. İndiki Ermənistan ərazisindəki türk mənşəli toponimlərin dəyişdirilməsi XIX əsrin 30-cu illərindən başlamışdır. 1935-ci ildən isə ərazinin türk mənşəli toponimləri kütləvi şəkildə dəyişdirilmişdir.

1988-ci il noyabrın 22-də Ermənistan SSR məxfi göstərişlə Moskvaya arxalana-raq, Azərbaycan SSR-dən onun tərkib hissəsi və əzəli torpağı olan Dağlıq Qarabağı

tələb etdi. Eyni zamanda, respublikanın ərazisində yaşayan 260 mindən çox Azərbaycan türkünün qəddarcasına qovdu.

Təəssüflər olsun ki, itirdikdən sonra dəyərini anlayıb Qərbi Azərbaycanın tarixinin öyrənilməsinə diqqət artırıldı. Göyçə, Dərələyəz, Vedi, Zəngəzur və s. haqqında onlarla əsər yazılıb, toponimlər öyrənilib. Həmin əsərlərdən biri də Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin dosenti, filologiya elmlər namizədi İbrahim Bayramovun “Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri” monoqrafiyasıdır. Əsər 2002-ci ildə “Elm” nəşriyyatı tərəfindən nəşr edilib.

Toponimlər tarixi yaddaşdır. Bu yaddaşı yalnız onu yaradan xalq xatırlaya bilər. Onlardakı məna və fikirləri duyub üzə çıxara bilər. İ.Bayramovun geniş elmi axtarışlar, müqayisə və təhlillər aparmaqla üzə çıxardığı tarixi faktlarla sübut edir ki, bu gün ermənilərin sahib olduqları ərazilərdəki toponimlərin əksəriyyəti türk mənşəlidir. Əsərdə hər hansı bir toponim təkcə mənaca araşdırılmır, eyni zamanda, həmin toponimin yaranması bu günlərə kimi hansı dəyişmələrə məruz qalması da öyrənilmişdir. İ.Bayramov buradakı toponimlərin türk tayfalarının, tarixi şəxslərin adı ilə bağlılığını, eyni zamanda, coğrafi əraziyə uyğun ərazidə yayılan bitki adları ilə və s. bağlılığını sistemli şəkildə izah edir.

Məlum olduğu kimi, Qərbi Azərbaycanın tarixinin, xüsusilə də toponimlərinin elmi araşdırılması istiqamətində uğurlu işlər aparılmışdı. Bu mənada, akademik B.Budaqovun, prof. Q.Qeybullayevin, prof. Q.Məşədiyevin, prof. H.Mirzəyevin, filologiya elmləri namizədləri A.Bayramovun, Ə.Rüstəmovun adlarını xatırlamağa dəyər. İ.Bayramovun əsərini müəlliflərin işinin davamı hesab etmək olar. Ancaq onu da qeyd etmək lazımdır ki, özündən əvvəlki müəlliflərdən fərqli olaraq, İ.Bayramov bütövlükdə Qərbi Azərbaycanın toponimlərini toplamış, onları lingvistik baxımdan araşdırmışdır.

Qərbi Azərbaycanın toponimlərini araşdıran İ.Bayramov inkar edilməsi qeyri-mümkün olan tarixi mənbələrə, xüsusilə 1590-cı ildə tərtib edilmiş “İrəvan əyalətinin müfəssəl dəftəri”nə, 1728-ci ildə tərtib edilmiş “İrəvan əyalətinin icmal dəftəri”nə, “Qafqazın 5 verstlik xəritəsi”nə əsaslanmışdır. Müəllifin erməni və rus dilli ədəbiyyatlardan istifadə etmək imkanı nəticəsində türk mənşəli toponimlərin necə erməniləşdirilməsi faktları üzə çıxır. İ.Bayramovun göstərilən istiqamətdə uğurlu tədqiqatının bir səbəbi budur ki, müəllif araşdırdığı toponimlərin əhatə etdiyi yaşayış məntəqələrinin böyük əksəriyyətində olmuşdur. Bu ərazilərin bütün əlamətlərinə bələddir. Fikrimizcə, toponimlərin tədqiqində bu vacib məsələdir.

Əsərin üstün cəhətlərindən onu da göstərmək olar ki, ərazinin toponimlərinin paralelləri göstərilir.

Əsərdəki toponimləri diqqətlə oxuyub başa çatdıqdan sonra oxucuda sözün tam mənasında həqiqət təsdiqlənir ki, Qərbi Azərbaycanın əsl sahibləri o yerlərə ad verib adlandıranlar türklərdən başqa heç kim deyil, İ.Bayramovun əsərinin elmi və siyasi dəyəri də məhz bundadır. Əsər eyni zamanda, Qərbi Azərbaycanın erməni torpaq-

ları olmasını iddia edənlərə, Azərbaycan-Türk toponimlərini sadəcə olaraq, öz dillərinə tərcümə etməklə saxtalaşdıranlara tutarlı cavabdır. Bu əsəri oxuyan hər hansı bir erməni araşdırıcısı, yaqın ki, özündən utanacaq. Özgə torpağında olduğunu anlayacaq.

Əsərin sonluğunda verilən belə bir fikirlə biz də şərikik ki, indiki Ermənistan ərazisi Azərbaycanın tarixi torpaqlarıdır. Bu ərazidə 1920-ci ilə qədər müstəqil erməni dövləti olmamışdır.

Toponimlər araşdırılarkən, müəllif müəyyən qüsurlara yol vermişdir. Bunu İrəvan quberniyasının Şərur-Dərələyəz qəzasında indi Keşikənd (Yeğevnadzor) rayonunda Qovuşuq kənd (səh. 230) toponiminin misalında qeyd etmək istəyirəm. Kənd rayon mərkəzindən 10 km deyil, 25 km məsafədədir. Alagöz çayı sahilində deyil, bir neçə çayın birləşdiyi ərazidədir, toponimin etnotoponim olması fikri ilə razılaşmaq olmaz. Ərazinin adının Qov türk tayfası adından olduğu inandırıcı deyil. Kəndin yerləşdiyi yer 4 çayın, 4 kənd yolunun, 5 dərənin qovuşduğu coğrafi ərazidə yerləşir. Fikrimizcə, Qovuşuq toponimi bu mənada yaranıb. Əsərdə bəzi nöqsanların olması müəllifin istinad etdiyi materiallarla əlaqədardır. Buna baxmayaraq, İ. Bayramovun “Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri” əsəri Azərbaycanın toponimikasına dəyərli töhfədir.

Mənalı ömür

RZAYEV HEYDƏR MƏHƏRRƏM OĞLU

1918-ci ildə Zəngibasar mahalının Uluxanlı kəndində anadan olmuşdur. Atası Məhərrəmov Məhərrəm 1943-cü ilin mart ayının 22-ə kimi “Yeni həyat” kolxozunda briqadir işləmiş, Böyük Vətən Müharibəsinə getmiş və 1943-cü ildə Xarkov şəhərinin müdafiəsində iştirak etmiş və qəhrəmancasına həlak olmuşdur.

Anası Məhərrəмова Dürrətəl Məşədi Cəlil qızı İrəvanda məşhur Hüseynovlar nəslindən idi. O, altı oğlan anası idi. 1965-ci il dekabrın 31-də vəfat etmişdir.

Rzayev Heydər 1924-1925-ci ildə orta məktəbə getmiş və 1935-ci ildə məktəbi bitirmişdir. Məktəbdə oxuyan dövrdə bədənəcə möhkəm olan, bütün idman növlərində, o cümlədən, güləşməkdə, ağırlıq qaldırmaqda tay-tuşlarından fərqlənirdi. Ona “Pəhləvan” ləqəbi vermişdilər.

İrəvanda növbəti sirk qastrolunda olan məşhur Azərbaycan pəhləvan Rəşid Yusifov İrəvan ziyalısi həkim Hüseynov Məşədi Müslümün qonağı olmuşdur.

Ziyafət vaxtı Heydər in igidliyindən ona söhbət edirlər. Rəşid pəhləvan onunla tanış olmaq arzusunda olduğunu bildirir.

Atası Məhərrəm kişi oğlunu İrəvana aparır və pəhləvan Rəşidlə görüşürlər. Doğrudan da, Heydər in bədən quruluşu onu valeh edir və Məhərrəm kişidən xahiş edir ki, “oğlundan yaxşı pəhləvan olar, icazə ver, onu Bakıya aparım”. Məhərrəm kişi onunla razılaşmır, oğlunu gözündən uzaq qoymaq istəmir.

1936-37-ci tədris ilində Zəngibasarın yaxınlığında tikilmiş kauçuk zavoduna mühəndislər lazım idi. Heydər Rzayev Leninqrada gedir, orada sənədlərini universitetin kimya texnologiyası fakültəsinə verir və qəbul olunur. Çox çəkmir, Rusiya-Finlandiya müharibəsi başlayır, universitet bağlanır və o, vətənə - Zəngibasara qayıdır. Rus dilini yaxşı bildiyinə görə, 1939-cu ildə o, rabitə şöbəsinə kiçik agent vəzifəsinə işə götürülür. Sonradan böyük agent və rəis müavini vəzifəsinə irəli çəkilir. O zaman rabitə şöbəsinin rəisi olan Həbib 1943-cü ildə nazirlik tərəfindən Sevan şəhərinə Rabitə şöbəsinə rəis təyin olunur və o, özü ilə Heydər i də aparır və birlikdə 1945-ci ilə kimi işləyirlər.

1945-ci ildə idarənin rəisi Həbib vəfat edir və Heydər öz razılığı ilə işdən azad olunur və qayıdır Zəngibasara. 1946-cı ilin əvvəlində rayonda valideynlərindən məhrum olmuş uşaqlara “Uşaq evi” açılır və oraya raykom tərəfindən H.Rzayev direktor təyin olunur. 1947-ci ildə Vedi rayonunda olan uşaq evi ilə birləşir, ora köçürlər və orada direktor vəzifəsində çalışır. 1948-ci ilin sonunda kütləvi surətdə Sabirabad rayonunun Həşimxanlı kəndinə deportasiya olunurlar. Vedidə işləyərkən Eyvazovlar nəslindən olan Bibixanım ilə ailə həyatı qurur. 1949-cu ildən Həşimxanlıda kolxoz təsərrüfatında briqadir vəzifəsində çalışır və kolxoz idarə heyətinin üzvü olur. 1968-ci ildə qəflətən xəstələnir və Bakıda cərrahiyyə əməliyyatı zamanı vəfat edir.

Heydər Rzayevin beş övladı olmuşdur. Övladlarının hamısı ali savad almışlar. Böyük oğlu Namil Bakıda “Adil” adlı şirkətin prezidentidir, qızı Mahirə uşaq bağçasında tərbiyəçi işləyir, digər oğlu Ramil 6 saylı Əmək-İslah koloniyasında kapitan rütbəsində şöbə müdiri işləyirdi. Avtomobil qəzasına uğrayaraq, 1989-cu ildə həlak olub. Şahin Həşimxanlıda sahibkarlıqla torpaq təsərrüfatı və balıqçılıq ilə məşğuldur. Kiçik oğlu İntiqam Bakıda “XXI əsr” istehsalat birliyinin prezidentidir. Kiçik qızı Ofelya Həşimxanlı kəndində məktəbdən yük avtomaşını ilə pambıq tarlasına gedərkən yolda avtomaşından yıxılır və həlak olur, Həşimxanlıda atasının yanında dəfn olunur.

Həyat yoldaşı Bibixanım 2000-ci ilin avqustunda Bakıda 73 yaşında vəfat edib, Mehdiabadda, oğlunun yanında dəfn olunub.

**Yusif Yusifov,
Bakı şəhər Müharibə, Əmək və Silahlı Qüvvələrin
Veteranları Şurasının təftiş komissiyasının sədri.**

İNAM VƏ ÜMİDLƏ

Sevinc HƏSƏHOVA,
BDU-nun filologiya
fakültəsinin
IV kurs tələbəsi

Həyatın sınıanmış həqiqətlərindəndir: zaman bütün yaraları sağaldır. Təəssüf ki, Qarabağ yarası hələ də sağalmayıb. Bu yara göynədir, ağrıdır bizi. Qarabağlı günlərimizlə Qarabağsız günlərimizi xeyli vaxt ayırır.

Cəmiyyətin ən məsuliyyətli peşəsini daşıyan müəllimlərin üzərinə bu gün daha məsuliyyətli vəzifələr düşür. Onlar tədris, təhsil və tərbiyə işlərində hər bir azərbaycanlının faciəsini onun yaddaşına həkk etməlidirlər. Hansı rayonun nə vaxt və hansı şəraitdə işğal olunmasını ilk növbədə şagird və tələbələr bilməlidirlər. İndi məhz bu yolla getməsək, o biri yol bizi manqurtlaşmağa aparacaq. Gələcəyimizin qurucuları Əlif Hacıyevi, Çingiz Mustafayevi və b. tanınalıdılar. Onların Vətən qarşısında xidmətlərinin nədən ibarət olduğunu bilməlidirlər. M. Müşfiqin dili ilə desək, bu “Vətəncin yaşayan, Vətəncin ölən sevimli insan”ların həyatı bizim üçün böyük məktəb, həyat dərsi olmalıdır. Olmaz ki, biz Qoç Koroğlu ilə, Qaçaq Həbi ilə yanaşı, dövrümüzün qəhrəmanlarını da geniş təbliğ edək?

Bütün bu dərdlərlə yanaşı, bizə güc verən, bizi həyatda inamla yaşadan bir hiss var. Bu isə bizi torpaqlarımızın qaytarılacağına, qaçqınlarımızın öz yurd-yuvalarına dönəcəklərinə əmin edən İnam və Ümidir...

TƏRCÜMƏÇİNİN İKİ KİTABI

“Şəərsi-Təranimə” (Türkmənlərin soy kitabı) 2002-ci ildə “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyatı Poliqrafiya Birliyi”ndə 500 tirajla çap edilmişdir. Kitabın redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor İsmayıl Vəliyev, ruscadan tərcümə edən İsmixan Osmanlıdır. Kitab Oğuz xan və onun törəmələrinin tarixindən bəhs edir.

Rəşidəddinin “Oğuznamə” əsəri 2003-cü ildə “Azərbaycan Milli Ensiklopediyası Nəşriyyat Poliqrafiya Birliyi”ndə 250 tirajla işıq üzü görmüşdür. Kitabın redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Buludxan Xəlilov, ruscadan tərcümə edən İsmixan Osmanlıdır. Burada 24 oğuz boyunun hər birinin adının anlamı, ət payları, tamğalarının işarəsinin verilməsi kitabın dəyərini daha da artırmışdır.

Tərcüməçi haqqında: İsmixan Osmanlı Qərbi Azərbaycanda (Hahamlı bölgəsinin Saral kəndi) dünyaya gəlib. İsmixan müəllim qədim türk yazılı abidələri ilə maraqlanır, araşdırmalar aparır.

Qeyd: Hər iki kitab tərcüməçinin vəsaiti hesabına çap edilmişdir.

Tacir Səmimi

QAFAN FOLKLORU

MİFOLOJİ MƏTNLƏR

RUH

Ruh boz sərçə kimi bir quş şəklinə girir. Onu tutmaq, evdən qovmaq olmaz. Desələr ki, ruh, öz yerinə get, ruh o saat yox olar gedər. Amma o, həmişə evin, ocağın yanında səslənər, hərlənər.

ASTANA ƏYƏSİ

Axşamın dar vaxtında astana əyəsi adama toxunar. Yerə qaynar su atan olsa, əyə onu vurar, ona zərər yetirər. Çünki gərək yerə qaynar su tökəndə həmişə “bismillah” deyilə. Belə olsa, astana əyəsi eləsinə ziyan yetirməz.

PALID ƏYƏSİ

Pir palıdların sahibi var. Bu da palıd əyəsidir. Palıdı kəsmək olmaz. Pir palıdı kəsən olsa, eləsinə palıd əyəsi toxunar, betər toxunar. Ona görə də palıdın altına gedəndə ehtiyatlı tərپənmək lazımdır. Çünki həmişə palıd əyəsi ağacın yaxınlığında hərlənsə də, gözə görünməz.

GECƏ CİNİ

Gecə cininin xasiyyəti ki, hər dona girsin. Hər kəsi öz adınan çağırırsın. Gecə düşən kimi gecə cini aralarda hərlənir. Adam axtarır ki, ona toxunsun, zərər yetirsin. Gərək ona tuş olan adam onun çağırışına səs verməsin. Bu daha yaxşıdır.

GƏLİNLƏRƏ VERİLƏN XEYİR-DUALAR

Qızılgülsən, tərəsən,
Saçın qoşa hörəsən.
Tanrıdan arzum budu
Nəvə toyu görəsən.

Bu evlər bizim olsun,
Dörd yanı üzüm olsun.
Bura gələn gəlinin,
Ömrü uzun olsun.

Əldə həna olasan,
Boyu mina olasan.
Gəlin getdiyin evdə,
Qalib nənə olasan.

Ayranın üzli olsun,
Duz səpin, duzlu olsun.
Gəlin qoşa qarısın,
Oğullu-qızlı olsun.

Daglarda qala görüm,
Bürc görüm, qala görüm.
Gələn ilin yazında,
Qoynunda bala görüm.

Üzün ağ olsun, ay gəlin,
Yengən sağ olsun, ay gəlin.
Sənə süd verən ana,
Sərvinaz olsun, ay gəlin.

RƏVAYƏTLƏR

SARI DƏYİRMAN SÖZÜNÜ UNUT

Bir kasıb kişi dəyirmanı üyütməyə iki çuval darı gətirir. Dəyirmançı sarıbə-niz, yekəpər, insafsız bir adam olduğundan, dəyirman daşının sağnağını geniş qoyub çuvalın birini təknəyə boşaldandan sonra dəyirmanı işə salır. İşin nə yer-də olduğunu kasıb başa düşdüyündən, üzünü dəyirmanı tutub belə deyir:

*Başına döndüyüm, sarı dəyirman,
Üstünə tökmüsən darı dəyirman.
İki pay sənindi, bircə pay mənim!
Gəlsənə biz olaq yarı, dəyirman.*

Dəyirmançı o saat dəyirmanın sağnağını tərpedir, ard unu aşağı tökülür. Dəyirmançı darı sahibinə deyir:

- Kişi xasiyyətimdi, mən səliqəmi dəyişdirməzdim. Amma sən bu sözünə görə sənə güzəştə gedirəm. Mənim adımlı tutma, başqa ad tut. Bir sözlə, sarı də-yirman sözünü unut.

BİR DƏFƏ...

Bir dəfə Qara Yaqub Palıdboyunu deyilən yerdə görür yığnaq var. Gündüz olduğuna görə, kişinin eyninə heç nə gəlmir. Amma baxır arvadının təzə paltar-ı bir gəlinin əynindədi. Qara Yaqub əlini yağa batırır həmin gəlinin paltarına vurur. Necə olursa, kişi “bismillah” deyir. O saat yığnaq yoxa çıxır. Kişi baxır nə, qazanın içindəki xörək xəzəl oldu. Kişi o saat işi başa düşür. Düz gəlir evə. Axtarır arvadının həmin təzə paltarını tapır. Baxır nə, barmaqlarının ləkəsi paltarda bilinir. Sən demə, kişi günün-günorta vaxtı Palıd boyunda cin yığna-ğına rast gəlmiş.

**Təsisçi və
Baş redaktor:**

Sərtib İSLAMOĞLU

Qəzet Azərbaycan
Respublikasının Ədliyyə
Nazirliyinin 27.01.03 tarixli
icazəsi ilə nəşr edilir.
Bakı ş. Vergilər Departamen-
tinin 3 sayılı filialı
Şəhadətnamə F.S.010006097

VOEN 200101132
Kod 22120
Az.Res. Beynəlxalq
Bank Nəsimi filialı
VOEN 990000213
Hesab N-700568 AZM 380101
Müxbir hesab:
AZM0137010002031 805614

Mündəricat

Baş redaktorun ön söz əvəzi	3-4
1-ci say	5-44
2-ci say	45-72
3-cü say	73-106
4-cü say	107-136
5-ci say	137-164
6-cı say	165-204
7-ci say	205-230
8-ci say	231-262
9-cu say	263-290
10-cu say	291-326
11-ci say	327-352
12-ci say	353-376
13-cü say	377-406
14-cü say	407-430
15-ci say	431-466
16-cı say	467-490
17-ci say	491-514
18-ci say	515-548
19-cu say	549-574
20-ci say	575-602

Nəşriyyatın direktoru
Əlirza SAYILOV

“VEDİBASAR”

Müstəqil qəzet

I cild

2003-cü il (1-20-ci saylar)

Bakı, “Araz” nəşriyyatı, 2008

Yığılmağa verilmişdir:

12.04.2008

Çapa imzalanmışdır:

18.07.2008

Kağız formatı: 70x100 1/16

Şərti çap vərəqi: 38

Uçot nəşr vərəqi: 37.75

Sifariş: 26

Sayı: 200

Qiyməti müqavilə ilə

**“Araz” nəşriyyatının
mətbəəsində çap
olunmuşdur.**

“ARAZ” NƏŞRİYYATI

Bakı,
Mətuat prospekti
Tel: 432-34-82
